

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF

Ára 1 K 50 f.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1915

TARTALOM.

	Lap
BEKE ÖDÖN: Finnugor mondattani adalékok	1
SZEGEDY REZSŐ: Adalékok a horvát kaj-nyelvjárás hungarizmusai- nak történetéhez	35
FOKOS DÁVID: Zürjén szövegek. (II.)	67

Ismertetések és bírálatok.

Hórger Antal: A nyelvtudomány alapelvei. — Ism. NÉMETH GYULA.	106
---	-----

Kisebb közlemények.

SZINNYEI JÓZSEF: A Halotti Beszéd olvasásához. 1. <i>Hazoa.</i> 2. Néhány o betű hangértéke	111
--	-----

Értesítő.

Hazai irodalom	105
Külföldi irodalom	110

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

Finnugor mondattani adalékok.

I.

A finnugor nominativus absolutus.

Újabb íróinknál mindinkább elharapózik egy németes állapothatározó szerkezet: Bejött a szobába, kalappal a fején, szivarral a szájában. Ezt a kifejezésmódot már többen is megrótták, így SIMONYI a Helyes Magyarságban (3. kiad. 24. l.), GRAMMATIKUS (MNYv. VIII. 87), sőt már ARANY JÁNOS is a Szépirodalmi Figyelő 1861-ik évfolyamában megjelent Vissza-tekintés című értekezésében (I. ARANY J. Összes munkái V. 386.). A XIX. század nagy magyar költői még így írtak*): Két ifjú térdel, kezökben a lant (ARANY: Szondi két apródja). Ott Judit asszony, abárló kezében (AR. Laczikonyha). Etele fölállott, kehely a kezében (Buda halála VIII. é.). Pórmenyecske jött, korsó kezében (PETŐFI: A Tisza). Csak félig mutatják a betyár alakját, kit éji szállásra prüsszögve visz a ló, háta mögött farkas, feje fölött holló (PET. A puszta télen). Habos lovon fut egy vitéz, vérlobogó kezében (CZUCZOR: Hunyadi). Paizsom öblét teknőként lugozza a szép nem, mosófa kezében (KISFALUDY K. Hős Fercsi). Egy szép alak lejt bé az ajtón s örömláng szemében (KISF. Vig Besz. OK. 19). Csinosan öltözve, mint azon ünnep kívánja, melyben szíven akarunk triumphálni — Lépfalvi levele zsebemben, különféle érzésekkel Kamatihoz menék (uo. 53).

*) L. THEWREWK: Phil. Közl. I. 263, VERESS, uo. II. pótk. 138, SIMONYI: NyK. XXV. 16.

FALUDI olaszból fordított műveiben is meg tudja őrizni a magyaros gondolkodásmódot: Azon hevenyében helyt s időt rendelnek, megjelennek, hegyes tör a markokban: *colle spade alla mano v'entrano* (NE. 7). Úri személyeket látá rabságban, vasperecz kezeken, békó lábokon, keresztlánczczal összefoglalva aczélkarika nyakokon (NU. 353).

A XVII. századi történetíró, BETHLEN MIKLÓS Önéletírásában azt mondja: Egy palotában a király, kalap a fejében, előlépék a tüztől (id. MNyv. VIII. 87).

Föltűnő azonban, hogy a régi nyelvben mily ritka ez a szerkezet. A fönnebbi adatoknál régibbet mindössze kettőt tudok idézni: Szilágyi Mihály tömlőcz rostélyán kinézdégél vala, K o b z a kezében, keserves nótát szépen veri vala (Szil. és Hajm. hist.). Pispöki istápjja kezében, kófiuma fejében, elkinyomoték az egyház ajtajára (ÉrdyK. 297b).

Hogy mi lehet ennek az oka, azt nagyon nehéz megállapítani, mert hogy ez volt az eredeti magyar szerkezet, azt kétségtelenné teszik a rokon nyelvek. Azonban itt is az a sajátságos, hogy a magyarhoz legközelebb álló nyelvek közül csakis az osztjából tudok példát idézni: É. *kim-ēds, i žàsəlna aī nàŋ'k, kimat žàsəlna aī χàl* 'kiment, az egyik kezében kis vörösfenyő, a másik kezében kis fekete fenyő' PÁPAY: UF. XV. 93. | AK. *tomidem, tom türum suyetna, karda-χōt téppena ēva omast, uχ pedetne turum ār χūs, venčetna χatt, pašyadetna tiliš* 'dort an jenem ende der welt, sitzt in einem eisernen, metallenen hause eine jungfrau, der auf dem scheidel viele himmelssterne [leuchten], auf der stirn eine sonne, und auf dem nacken ein mond' PATK. II. 168. -- Ellenben a távolabb állókban meglehetősen gyakori; pl.:

finn: *korppi juusto suussa* 'a holló, sajt a szájában' Suom. Kansansatuja I. 97 (czímben) | *tulipa repo keitetytä herneitä suussa* 'hát jött a róka, főtt borsó a szájában' uo. 110. | *no tulee hänelle mies vastaan... keppi kädessä* 'no jön vele szembe egy ember, bot a kezében' II. 121 | *pappi tulee pyhärästi kainalossa* 'a pap jön, szent kereszt a hóna alatt' I. 163 | *tämä läksi kirves kädessä pihalle* 'ez kiment, fejsze a kezében, az udvarra' Satuja ja tar. I². 48 | *heti ilmestyi siihen kaunis, musta hevoinen, vaskisiloilla koristetut*

suitset suussa ja satula selässä 'egyszerre megjelent ott egy szép fekete ló rézlemezekkel ékesített fék a szájában és nyereg a hátán' uo. 45 | *linnaa likellä vaaralla on rautainen kanki, rengas päässä, maahan pistettyä* 'vár közelében a hegyen van egy vasrúd, karika a tetejében, a földbe tűzve' uo. 156 | *meni kuninkaan linnaan se toraama-paikassa saama lakki päässä* 'a királyi várba ment, az a veszekedés helyén kapott süveg a fejében' uo. 41 | *he kun näkivät sen metsämiehen jousi olalla lähestyvän, huusivat heti* 'mikor ők látták ezt a vadászt, íj a vállán, közeledni, rögtön kiáltottak' uo. 29 | *vähän matkan päässä tuli tiellä vastaan oinas, sarvissa keritsimet* 'a mint kicsit mentek, az úton egy ürü jött szembe, juhnyíró olló a szarva közt' uo. 69 | *siellä morsian, itku silmässä, ja kaikki murehissansa* 'ott a menyasszony síró szemmel (tkp. sírás a szemben) és teljes bánatban' uo. 41 | *siell' on miehet miekka vyöllä* 'ott vannak az emberek kard az övükön' Kalevala XXVI. 280 | *lähtevät sampo veneessä Pohjolasta* 'elindulnak, a szampó csónakjukon, Pohjolából' XLII. bev.

lapp: S. (Pite) *tē voidnā härrä, ähte pöhta sisa khammarī oivē vūlus ja julhkē pajās khammaren sisa* 'hát látja a pap, hogy a varázsló bejön a szobába, feje lefelé, lába fölfelé jön be a szobába' HALÁSZ, Svéd-lapp ny. V. 70 | *maygēmus pöhta son ullū pahahkasen (-san) skuivēn, kazzan jūlhkē ja kēta ja čōrvē oivēn* 'végre egészen az ördögnek képeben jön patás lábbal és kézzel és szarvval a fején' uo. | *maygēmus jis pöhta ēcas vastēs vūkina, čōrvē oivēn ja kazzan julhkē-kētan* 'végre pedig a saját csunya ábrázatában jött, szarvak a fején és pata a lába fején (tkp. lábkezén)' uo. 85 | Lule *ñalmē cagut v. cagut ñalmē* 'den mund aufgesperrt' WIKLUND: SUS. Toim. I. 151 | *hällu oivē vazza* 'geht mit schrägem Kopfe' uo. 14. | *kavu čoi'vē vallahit* 'auf dem Rücken legen' (*kavu* 'offen, hinaufgeworfen') uo. 36 || N. *čokka ocast gietta* 'han sidder (med) Haanden i Brystet' FRNS, Lapisk. Gram. 143 | *čokka askest giedak* 'han sidder (med) Høenderne i Sködet' uo. | *høtte høtte de gaddai bottim!* 'med Nöd og neppe kom jeg til Standen!' uo. | *høtte de guoskai! høtte de ollahim rasta fjelma njujkit* 'med Nöd naaede jeg at hoppe over Bøkken' uo.

mordvin: *E. vit bokasem ašči jato čora kerī torozo kecenzē* 'an meiner rechten seite steht ein fremder mann, mit einem schneidenden säbel in der hand' PAASONEN: SUS. Aik. IX. 184 | *kerē bokasom ašči jat(o) ava, pali tolozo kecenzē* 'an meiner linken seite steht eine fremde frau, mit einem brennenden lichte in der hand' uo. 186 | *šengēre, meŋgēre, ravužo kīre potmakske* 'eine grünblaue ... mit einem schwarzen knäuel in ihrem inneren' XII. 54 | *kabu moñ sajev-tihindak mon bu ve pēkse kemgavtovo čora kandovlīn, kšniñ kočkarat, kev kasumat, vškse tapardāñ kanžamot, koñasost čit, zatilkasost kovt, čer pēvast tešć* 'wenn es nur mich nehmen wollte, so würde ich in einem leibe zwölf söhne tragen mit eisensensen, mit steinwirbeln, mit drahtumwickelten kniekehlen, mit sonnen an den stirnen, mit monden an den nacken, mit sternern an den haarenden' uo. 104 | *sā son tānst, b'ednuškaš, pra čejriņza kalaftft, čamaza i kedriņza ražitft, nolga šāl'mā-vād poca* 'die arme kommt zu ihnen mit aufgelöstem haar, gesicht und hände gekratzt, heftig weinend uo. 149.

Hasonló kifejezésmód másfajta nyelvekben is előfordul. Megvan pl. a héberben (I. TRUMPP, Der Zustandsausdrucke in den semitischen Sprachen. Sitzungsber. Akad. Münch. 1876), az újabb román nyelvek közül a francziában és az olaszban (I. MEYER-LÜBKE, Syntax. 459), s a németben is ilyenféle szerkezet az «absoluter Akkusativ» (I. SANDERS, Sprachbriefe V. 382).

II.

Egy vogul-osztják határozós szerkezet.

A vogulban a szenvedő igék s a szenvedő jelentésű ige-nevek mellett álló eredethatározónak *-n, -né* ragja van. Pl.

α) Átható igékkal: *É. rus ātērnē ta alwēs* 'igy ölte meg az orosz fejedelemlős' MUNKÁCSI, VogNGy. II. 61 | *ñaurēmatnē kāsēlawēm* 'a gyerekek észrevesznek engem' III. 67 | *qjkatān xašsawē* 'az öreg felismeri' I. 3 | *āηkwēmēnnē vōwāsēn* 'anyánk hív téged' II. 21 | *āriñ kitipawē* 'a leány kérdezi őt' I. 81 | *añ jiw ēkwatān žilwēs* 'felesége kiásta azt a

fát' I. 3 | *ujné märäü-tail ju tēuykwēn!* 'hogy a medve egyen meg szőröstül-bőröstül!' 126 | K. *tän oχśännē soaryawé, oqñēm oqt mīte* 'ő sajnálja pénzét (tkp. szíve égettetik pénztől), nekem nem adja' 192 | *ql-k'on-närñē votqwēsēn-kētēl tāu jatlāt ākw' qjrel mēnēn, mēnēn jatlāt kitāi'* 'ha valaki téged hív, hogy menj vele [egy versztnyire], menj vele kettőre!' 217 | P. *vuj ańśuχne pēlē-k'qtwēs* 'a medve szétmarczangolta' 247 | *oqmpñe pēl-purwesēm* 'az eb megharapott [engem]' 247 | *šāmān pqsēmne kwašertqwei* 'szememet égeti a füst' 250 | T. *tārem-poη tulñq ujus* 'az eget bevonta a felhő' (tkp. felhőtől bevontatott)' 262. | *pom šailñq il-ālus* 'a füvet elpusztította a dér' 262 | *kul tāutñe nuη-pilulus* 'a házat fölemésztette a tűz' 273. | *pυχqñ jēl-putusēm* 'a bika ledöfött' 275. | *qit utñe lēp-k'āeulantus* 'a mezőt elöntötte a víz' 276 | *kātēm jiw-pulñe tār-kerus* 'szilánk ment a kezembe (tkp. kezem átszurattott)' 278. | *tāplīχ utñe tār-pošus* 'a taplót átnedvesítette a víz' 278 | *āwēn lēt-kālus* 'a leány vele szembe jött' 279 | *Tārēmēn mētarel ā li mowun* 'nem ad-e isten neked valamit (tkp. nem adatsz istentől vmivel)!' 289.

β) Átneható igékkel: É. *ēriy sormiη χqtēlnē χqt-lawēm* 'lehet, hogy a halál napja virrad reám.' 8. | *samēm pors-tawrin patwēs* 'szemembe forgács darabka esett' 8. | *ness lūlnē rēs-jiw titā hīrnē tēlawē* 'a mozdulatlan álló erdei fa tövét vessző termi be.' VogNGy. I. 84. | *ti mā χqηχān ālawē!* 'ki fog élni ezen a földön?' I. 143. | *rusēn, mańśin jelpiη kwolt χūtēylawē* 'mind az orosz' mind az ugor ember a szent házban hajlong előtte' II. 49. | *nāj āηkēn ēli sās otiy kātēl χqsāt lūlwāsēn* 'úrasszonykád esti nyírtapló füstjétől illatos kézzel hosszú ideje áll előtted' III. 195. | K. *tän oχsērñē nēilepqus* 'róka jelentkezett eléje (tkp. rókától megjelenésben részesült, megjelentetett)' VogNyelvj. 192. | T. *am pojñ jīne joxtusēm* az éj az erdőben ért' 275 | KL. *pilēm, wütñē ul joxtqñkwqu* 'félek, hogy a víz eláraszt bennünket' VogNyjár. 126

γ) -m képzős igenévvel, mely állítmányul is állhat: É. *Numi Tārēmñē sātīmāt mā'ēs vitkēsi' jamti* 'N. ígérete következtében vizi manóvá változik' VogNGy. IV. 408. | *āśēmñē majim sqwāřēm ti* 'atyám adta két bőröm íme itt van.' I. 140. | *tūl χūl-qtērnē sakwātīmāi'* *χāśšāřā* 'abból fölismerte, hogy χ. megrontotta őket' II. 165 | *mātēr-sir jāñi'* *tawlep tqwliη ujñē*

pūwuykwé ti jēmtime 'valamiféle nagyszárnyú állat őt megragadni kezdi'. II. 120. | *la'il-talyanä jelpiy šakwén pusén šarrimét* 'lába csúcsai a szent tűzözöntől egészen megszenesedtek'. I. 46. | KL. *ām namsēm: šēt täy kār né k'ajtēm tārēy jiw tārkan näkänné tōlpēm* 'én azt gondolom, hogy mivel száz egered futkosta össze (tkp. futván), gyökeres fa gyökereid ízestől [azért] szakadtak le'. IV. 133 | *anķēr tqłék'pä [šoqu] nīzläs en pqlēm ioqñk'ēm* 'sűrű tetejű sok vörös fenyvestől van körülkerítve falum'. IV. 128 | *ām ulmējāsēm Tqulēy Pqškārén nāi läkw-mén* 'én azt álmodtam, hogy Szárnyas-P. hozzád lopózkodott'. Vog. Nyelvj. 129.

Néhány példában az ilyen határozók *-nél* ablativusi raggal is állanak. Ezek a következők: É. *Tārémnél tārätim mažēm akw-mūs Tārém pīřēt ālē'it* 'a T.-től elbocsátott nemzedék mindannyija T.-fi vala'. VogNGy. IV. 410 | *Tārémnél sāmā-sāmā-lāpél lařwä ti lāuwäst* 'ekkor T. őket vidékenként szanaszét rendelte'. IV. 410 | *sāřp Tārémnél sqwlēm uj* 'a jávor T.-tól jelzett állat' IV. 415. (vö. uo.: *Tārémné toř sātūwēs, mānkwoliy-ta'il voss tēwē* 'T. igéje rendelte őt úgy, hogy «kis házbeli» állapotban ne egyék') | *man tārémnél pūtin mařwēs* 'talán az ég adta kebelembe' IV. 330 | *jāřémēnnél mōlāl lauwāsēm* 'atyánk hagyta meg [nekem] a minap' IV. 326 | K. *tāunqñnél tēnēk'qrél tqtilāřw pōmtwän* 'ő el fog kezdeni [valami] ételt hozzátok hordani' I. 167 | T. *utnél il k'qrūtus* 'a víz eloltotta [a tüzet]' IV. 323.

«A vogul határozók» cz. munkámban (NyF. XXV. 39—43. és NyK. XXXV. 170—173.) több olyan esetet tárgyalok, melyben az *-n*, *-né* ragnak ablativusi jelentése van, majdnem mindenütt a *-nél* raggal váltakozva. MUNKÁCSI VogNyjár. 106. az ilyen *n*-, *-né*-t az ablativusi *-nél* rag kopott alakjának tartja. Annak idején magam sem találtam más magyarázatot erre a jelenségre, de most már kevésbé tartom valószínűnek ezt a hangfejlődést. Az ott idézett példák egy részét mindenesetre lokativusnak kell vennünk, a szóban levő esetek pedig minden bizonnyal más eredetűek.

A vogul *-n*, *-né* rag rendszeren a lativusi irány jelölésére szolgál, nagy ritkán azonban a lokativus ragjaként is előfordul. Az a kérdés mármost, melyikből fejlődtek ezek az eredethatá-

rozók, a lativusi vagy a lokativusi jelentésből. Vizsgáljuk meg a többi rokon nyelveket, azok talán világosságot derítenek a dologra.

A vogul legközelebbi rokonában, az osztjáokban, szakasztott mása van ennek a szerkezetnek; pl.:

α) Átható igével: *É. pàmpajna uyləm uassa* 'a fűrakás a szájamat megvágta' PÁPAY: UF. XV. 2 | *svrt à snìna àləm'sa* 'a rókát a medve fölemelte' 5 | *χοίνα κήλλσάϊəm τὰδὰ?* 'ki fogott meg engem itt?' 5 | *sit òregna tōrēm-àγγίνα kätñi partsaïgen* 'ezért az istenanya kétfelé rendelte őket' 15 | *χολίον χοίνα àm'β-òγəl noχ-àmetsa* 'a harmincz ember a szánt fölemelte' 26 | *tōrēmna ìlβətsàïəm* 'az isten megsegített' 384 | *iaïγəlàlna kòžà iugànna nòmla* 'a bátyjai gazda gyanánt tekintik' 51 | *oχsätpi-tiberlosna àlt χòltsàïəm loln!* 'a rézhüvelyes Tyberlosz csak ne hallotta volna meg!' 59 | *matta èftəm iəγ'kna seda tūsàïət* 'régebben az ár odavitte őket' 67 | *uul kilènna malajna masàïən?* 'az öregebbik sógorod mit adott (PÁPAY-nál: adatott) neked (tkp.: az ő. sógorodtól mivel adattál!)' 83 | *à snìna ènməl'la* 'a medve fölneveli' 86. | *pàm-tagar-tōrbi χοί mèn'gətna palla* 'a függékénysapkás embertől félnek a manók' 92 | *lou sitəlna uoljūtsa naurēmətna* 'aztán a gyermekek békét hagytak neki' 115 | *àžən tviam uul loγ'kna χun uilàïən* 'az atyád birtokában volt öregbálvány hogyan venne oltalmába?' 134 | *χòrəγ nīgna līdətna masa* 'a χòrəγ-[falvi] nő adott neki enni valót' 164 | *murna pvškàn àtl pəγəlla, χvıl pəγəlla* 'a nép a puskát éjjel durrogatja, nappal durrogatja' 179 || I. *tābetmet ūrtne it-pāgdāi tū* 'a hetedik hőstől ő veretik le' PATKANOV-MUNKÁCSI: NYK. XXVIII. 8 | *imene senktāi kujanda òtəγat, a igene senktai sūvat* 'asszony vízhordó rúd végével üti, a férfi (tkp. öreg) pedig bottal üti' 8 | *nuy-ba adəγ jix-poxtan na vèren toχ estedāi* 'reggel bátyáid a te véred is [oda] ontják' 10 | *ānketna ent udājet* 'von ihrer mutter werden sie nicht erkannt' PATKANOV-FUCHS: Laut u. Formenlehre der südstj. Dial. 54 | *imena tōptāi* 'die alte gab ihm zu essen' uo. | *tābetmet ūrtne it pāgdāi tu* 'von siebenten helden ward er zu boden geworfen' uo.

β) Átnemható igével: *É. àži, mà quantəmna χòntəγ-mou èuəlt lābet àltnəγ χàβ-təl l'àl'na si iusaïmən!* 'atyus, amint

látom (tkp. láttomra), a Konda vidékéről hét nagy (tkp. összerótt) csónakkal teli ellenség jött reánk im!’ PÁPAY: UF. XV. 132 | *χòntəy-mou lābet χàβ-tèl murna joxtliq̄saimen, āl lauà!* ‘[hogy] kondavidéki két teli csónak nép ütött reánk, ne mondd!’ 141 | *q̄as-tèl murəlna āmatsa, lēžàtsa* ‘az egész város népe [ott ült] mellette, gondot viselt reá 148 | *χòntəy-mou ār òr’tna sellta-ki joxtliq̄saiu, q̄asū q̄ella i muq̄ q̄ellāiu* ‘a kondavidéki sok fejedelem ha ránk támad, a városunk megöletik, mi is megöletünk’ uo. | *āziā joxàn ugu èuəlt lābet òrəlna iqsāiu* ‘atyus, a folyónk torkolata felől két szán jött hozzánk’ 150 || I. *jix-poxtan na tēgde jūguttājen* ‘ide jönnek bátyáid (tk. ide jövetel bátyáidtól) PATKANOV-MUNKÁCSI: NyK. XXVIII. 12 | *vōžet òmse m taga pūmna ēdai* ‘az a hely, hol városa állott, fűvel van benőve (vö. vog. *pumne nē’ilawē* ‘fű jelentkezik rajta)’ 26.

γ) -m-képzős igenévvvel, amely ragokkal ellátva szintén lehet állítmány: É. *koidi imi sēmlāl-tēlna kəwərem iəŋ’kna azāt liumet* ‘a varázsló asszony szemeit a forró víz egészen kiette’ PÁPAY: UF. XV. 25 | *mà tōrēmna si tvəāina χvlda ant pərtməm* ‘én azonban az istentől halásra nem voltam rendelve’ 37 | *tāus χāt uāt na vridəm* ‘a tunguz házát a szél szétszaggatta’ 49 | *mola-sir q̄ai ōs, sāsna ārədəlna azāt aktamət* ‘amilyen állat [csak] volt, a menyét mind valamennyit összegyűjtötte’ 74 | *mà nē y-χoiŋa pərtmēm andām* ‘embertől én nem rendeltettem’ 117 | *kamən χvtl-kēba ioxləssēm χoiŋa lundəmət* ‘hogy hány napja fiztem nyomon, ki számlálta meg?’ 167. — Vö. még a szenvedő jelentésű jelen idejű igenévvvel: *tām siski-ār òr’tna si q̄eldəm-lamba* ‘ettől a madár-sok fejedelemhóstól még utóbb is megöletem’ 134.

Ez az osztják határozós szerkezet, mint láttuk, pontosan egyezik a vogullal. Azonban a -na rag az osztjákban is jelölheti mind a lokativusi, mind a lativusi irányt, s így a kérdés most is eldöntetlen marad.

FUCHS A vogul határozók cz. munkám ismertetésében (KSz. VIII. 325) azt állítja, hogy ez az -n rag lokativusi eredetű s a PATKANOVVAL együtt írt déli-osztják nyelvtanában a lokativusi ragnál tárgyalja. Véleményét a votják és a zürjén nyelvben meglevő -n ragos határozók ilyszerű használatára alapítja (l. NyK. XXXVI. 434). Ezek a különben nagyon ritkán (a votják-

ban nem is eredeti szövegekben) előforduló példák azonban nyilván nem közvetlenül a helyhatározókból fejlődtek, hanem az eszközhatározókból; nem is a lokativusi *-in*, *-in* raggal alakultak ezek a példák, hanem az instrumentalis-comitativus *-en* ragjával. Igaz ugyan, hogy eredetileg azonos volt a két rag (l. KSz. XII. 154), de jelentés-elkülönödés következtében alakilag is különvált a kettő.

Mármost KARA az Északi-osztják határozók c. értekezésében csakugyan eszközhatározóknak fogja föl a szóbanforgó szerkezeteket (NyK. XLI. 38). Azonban ez a vélemény sem állhat meg, mégpedig ezért: 1. Az északi-osztjában a *-na* ragnak éppúgy megvan az instrumentalis jelentése, mint a zürjén-votják *-en*, *-en*-nek, a déli-osztjában és a vogulban ellenben az ablativusi irány ragja (*-at*, *-l*) vált az eszközhatározók kifejezőjévé. Ha tehát az északi-osztjában lehetséges is KARA fölfogása, a déli-osztjában és a vogulban szó sem lehet róla. — 2. Vannak az obi-ugor nyelvekben ilyen szenvedő szerkezetek:*) vog. É. *Numi-Tārēm jāγēmēnnē pīγél majwāsēmēn* 'N. apánktól fiúval ajándékoztattunk meg' MUNK. VogNGy. I. 137; osztj. É. *tōromnā nōmīsnā masajem* 'istentől észszel adattam' AHLQVIST 25. — Amint látható, ezekben a szerkezetekben van egy eredet-határozó és egy eszközhatározó; KARA fölfogása szerint mind a kettő instrumentalis lenne s így kellene érteni: 'istennel észszel adattam', a mi teljes lehetetlenség.

Nem marad tehát más hátra, mint hogy lativusoknak vegyük a szóban levő határozókat. Nehéz ugyan megérteni a bennük rejlő gondolkozásmódot, de hogy csakis erről lehet szó, az bizonyos, mert más nyelvekből is idézhetünk példákat a lativus hasonló használatára. Ismeretes a latin és a görög dativus auctoris. A rokon nyelvek közül a lappban és a mordvinban állhat a lativus szenvedő szerkezetben eredethatározó kifejezésére; pl.

lapp: N. *varot, amad oajnatallat sunji* 'vagt dig, at du ikke bliver seet (lader dig se) af kam!' 'vigyázz, hogy meg ne látassál tőle' | *bæna goddatalai gumpi* 'hunden blev drebt af ulven' 'megharaptattam a kutyától' | *Jesus betatalai Judasi*

*) L. NyF. XXV. 56; NyK. XLI. 40.

'Jesus blev forraadt af Judas' | *šiggotaddat pappi* 'faa skjnend af præsten' 'megdorgáltatni a paptól' FRIIS, Lappisk Grammatik 158.

A mordvinban a visszaható igék mellett áll allativus, s ez esetben az igének potentialis jelentése van. Pl. M. *alašat'nä tet af muviht* 'lovaidd neked nem találódnak (lovaiddat meg nem találhatod)' | *mon tet kepidevan* 'én neked emelődöm (engem te fölemelhetsz)' | *taftama krantas teingä tievi* 'ilyen szekér nekem is csinálódik (ilyen szekeret én is csinálhatok)' | *mon tejenza af kerđevan* 'ő engem nem tarthat' | *son taza, teenza kepidevi* 'ő erős, fölemelheti' | *tein kepidevi* 'én fölemelhetem' | *mondinä tievi* 'én csinálhatom' STEUER, A mordvin határozók. NyK. XXII. 13. § e.) | *skaminza nurđits af kepidevi* 'egymagának a szánja nem emelődik (egymaga a szánját föl nem emelheti)' BUDENZ, Mordvin nyelvtan. 64. || E. *te kinengak a tejevi* 'ez senkinek sem tevődik (ezt senki sem teheti)' | *monen te kandovi* 'nekem ez hordódik (én ezt hordhatom)' | *es čorazo vanovi tenze* 'a maga fia megmentődik neki (megmentheti a maga fiát)' | *ne kostortne a ledevit, a pultavit tent* 'azokat a farakásokat nem löheted meg, nem égetheted el' | *ne pengtne pultamos pultavšt, kulovost tent a ponžavtovit* 'azok a fák elégni elégték, hamvaik neked szét nem szóródnak (szét nem szórhatod)' STEUER: NyK. XXII. 13. § e.) | *moň uli stolbam šado alašan en a velantovi* 'ich habe einen pfaht, von hundert pferden kann er nicht umgewandt werden' PAASONEN: SUS. Aik. XI. 46. | *karmašt veřca aršuma, koda bītānst kot Ivaničn nejums* 'sie begonnen sich zu beraten, wie sie den kater zu sehen bekommen könnten' 151 | *te škaňt ejste tirakaj, a veduňnen sešivan, a kolduňnen kalgavan* 'zu dieser stunde, ernährer, kann ich [ja] nicht von dem zaubergeiste aufgefressen werden, kann ich [ja] nicht von dem ungeheuer zernagt werden' PAASONEN, Mordv. Chrest 119. | *nat a lažavi lelanok laži valžejsz, nat a idevi minenek piši seltece* 'offenbar kann unser bruder nicht mit klagender stimme errettet werden, offenbar kann er von uns nicht mit heissen tränen erlöst werden' PAASONEN: SUS. Aik. IX. 218.

Török nyelvből is kimutatható ez a szerkezet, mégpedig a tatárból; kaz.-tat.: *annari däu letenä aldanib* 'aztán bol-

dogsága által elcsábítattván' BÁLINT III. 119 || ufair-tatár: *min äya äldanmam* 'nem fogok tőle megesaladni' PRÖHLE: NyK. XXXVIII. 77 || miser-tatár: *bulärda bulmas jarra aldanäp buläbuk bätkän jarägni tašlama!* 'lasse dich nicht betrügen von einem liebchen, das dein wird oder auch nicht wird, und verlasse nicht das liebchen, das schon dein ist' PAASONEN: SUS. Aik. XIX.₂ 239. dal. | *bik maturlarja aldanäp jämsös jarlardin buš kalma!* 'gibt acht, dass du nicht, von den hübschen betrogen, sogar ohne hässliche Liebhaberin bleibst' uo. 221. dal.

Hogy a tatár és a finnugor nyelvek egyező szerkezetei között van-e valami összefüggés, azt nem tudom eldönteni. Először arra gondoltam, hogy a fgr. nyelvek mondattani törököségei közé tartozik ez az eset is, de ennek ellentmond az a körülmény, hogy — tudomásom szerint — csak a tatár nyelvjárá-sokban fordul elő ez a szerkezet, ott is nagyon ritka, a vogul-osztjában ellenben rendkívül gyakori. Azonkívül megvan a lappban, a hol szó sem lehet török hatásról, legföllebb arról, hogy itt vagy önállóan fejlődött, vagy valami más nyelv hatása alatt. A legkevésbé pedig azért valószínű ez a föltevés, mert a csere-miszben és a votjában, a két legnagyobb török hatásnak kitett fgr. nyelvben, nyoma nincs ennek a szerkezetnek.

III.

A vogul választó mondatok.

A finnugor nyelvekben, mint ismeretes, a kötőszók használata újabb eredetű. A mellékmondatokat főképp igenévi szerkezetek helyettesítették, a mellérendelés viszonyát pedig egyszerűen az egymás mellett álló mondatok értelme határozta meg.

Kötőszó nélkül való kapcsolás még ma is kimutatható a mellérendelés különféle eseteiben;*) a legkevésbé gyakori a

*) L. SIMONYI, Magyar Kötőszók I.; MUNKÁCSI: A vogul nyelvjárások 35; PATKANOV-FUCHS, Laut- und Formenlehre der süd-ostjakischen Dialekte 100; KLEMM, A mellérendelő és alárendelő viszony kifejezése az északi osztják és a votják nyelvben. (A pannonhalmi főapátsági főiskola évkönyve az 1911—1912-iki tanévre. p. 219.)

szétválasztó mondatokban,*) melyek leginkább idegen nyelvekből vették át a kötőszóikat, de azért eredetieket is fejlesztettek.

A vogulban is vannak idegen, mégpedig orosz eredetű szétválasztó kötőszók (pl. T. *äli*, KL. *äli* 'vagy' MUNK. VgNyjár. 288. 123; K. *koł—koł* 'akár—akár' uo. 216), de sokkal gyakrabban használnak olyanokat, amelyek kétségtelenül eredetiek. Ezek a következők: É. *man*, KL. P. *män*; É. *a-man*; K. *am*, *äm*; *am-nä*, *äm-né*; T. *-ëm*; *intäm*, AT. *éntäm*. Pl.:

I. É. *man*, KL. P. *män*: É. *χḡsä man väti tqwi*, *alyä sunsi* 'hosszú vagy rövid ideig evez, a folyón fölfelé néz' VogNGy. II. 89 | *tēpēn Äs alyäl χḡsä man väti*, *ētä sät man χḡtälä sät tqwe'it* 'a táplálékos Obon fölfelé hosszú vagy rövid ideig, hét napig vagy hét éjjelig eveznek' II. 215 | *kit χḡtäl*

*) De azért van erre is példa, vö.: magyar: *Meglesz, nem lesz, az ő dolgok* (MIKES). *Kár, nem kár!* mivel szép, tudom, hogy elveszi (GVADÁNYI, Rontó Pál). *Árt, nem árt, én azzal keveset gondolok* (ARANY, Toldi X. 18.). *Lesz, nem lesz, — marad vagy nem marad valami, Nemzetes urunkat vétek volna hagyni* (ARANY, Losonczy István). *Emez járt a csaták bús mezején, ahol az ember jól, nem jól, vért, éltet pazarol* (TOMPA, A titkos beteg). *Igy ál, ne így ál: elvisz a halál* (ERDÉLYI, Népd. I. 171). *Tud, nem tud, nekem mindegy* (KRIZA, Vadrózsák 1433). L. LEHR, Toldi 377.

vogul: É. *χḡsä väti rōpot tqitjin?!* 'hosszú [vagy] rövid ideig fogtok fáradozni?!' MUNKÁCSI, VogNGy. II. 117 | *muj χummi* 'tétal *χḡsä*, *väti ünlei* 'a vendég emberek hosszú [vagy] rövid ideig fognak étlen ülni?!' II. 306 | *χḡsä tqwsēm*, *väti tqwsēm*, *tältij ūs tältän ti puytäsem* 'hosszú ideig eveztem, [vagy] rövid ideig eveztem, a réves város révéhez im fölkapaszkodtam' II. 261 | K. *kwḡšé ménés*, *vōlγé ménés*, *äkw-mäist täkw k'älätēt loḡtti* 'hosszú ideig ment, [vagy] rövid ideig ment, egyszer csak önmagához szól' II. 223. || É. *manēr rūpiti*, *manēr at rūpiti*: *ul laultälñ*, *ul rütälñ* 'akármit dolgozik, akármit nem dolgozik: te őt ne pirongasd, ne verd [semmiért]' IV. 324.

osztják: É. *χvtlna tūsa*, *ätlna tūsa*, *muj and ošlu* 'nappal vitték, [vagy] éjjel vitték, mi nem tudjuk' PÁPAY: UF. XV. 74 | *mä pondi nēmən ädem ät ol*, *izəm ät ol*, *sidi twi*: *nälüältšam χoi* 'az én adtam név rossz legyen, [vagy] jó legyen, ez nyilforgácsférfi' uo. 8 || AK. *χou ütāi*, *van ütāi*, *imet undertāi* sie lebten lange, sie lebten kurz, die Frau wurde schwanger' PATK. II. 102.

ālsi, m a n χūrēm χātēl ālsi, upā-nūpel lāwi 'két napig éltek [így], avagy három napig éltek [így], ipjához szól' II. 301 | *KL. jāni tatqum, mān vōt tatqum* 'sokat visznek, vagy keveset visznek' IV. 88 | *KL. ān-tē tēn-sētēp jiw, mān lu-tārm mawau* 'ezt az inczernát fára vagy csontra fűzik (dugják) IV. 419 | *É. ti jā'i-pīrēn, m a n-matārēn kūr-pāxēn ti lūli-pēl* 'ez az atyádfia vagy micsodád, im itt áll a kemence oldalánál' IV. 327/8 | *matēm ājkā, m a n mater ājkā, χotāl mislēm, tot i ālēn!* 'vén ember vagy akármiféle ember, ahova [férjhez] adtalak, ottan élj' IV. 25 | *āntanā, m a n valēm-lucanā, m a n kaχr-pāχ-lucanā an pat χānti-lawēt rasētē* 'csupán szarvait vagy velőcsontjait vagy oldalbordáit találják a fővényes partokon' IV. 409 | *jēlpij māt alēm vit-χul, m a n tqwlij-uj, m a n la'ilij uj mańs nēn nē-mat-χūn at tēwē* 'szent helyen fogott vizi halat, vagy szárnyas állatot, vagy lábas állatot vogul nő soha sem eszik' IV. 415 || *χqsā m a n - q s vāli akw' mat-ērt χanl pattařā . . . kwon tārmāti* 'hosszú vagy rövid idő mulva, egyszer csak hónaalját kitarja' II. 213 (*as* 'szintén, megint, még, is').

Párosan: α) *É. m a n χqsā, m a n vāli nātawēt* 'hosszú, vagy rövid ideig úsztatnak' II. 209 | *KL. najim jāmes, jāmes pūnē mān jāni, mān vōt tatwāsēm, ākw'-māt-sit oqi sārri k'ūrne neilimen* 'gazdasszonyom szép szép fia soká vagy rövid ideig czipel, egyszer csak leányok sivítgató helyére érkezünk' III. 355 | *É. m a n ēt χūls, m a n χātēl āls, vāpsū-nūpel lāwi* 'egy éjszaka hált ott, avagy egy nap volt ott, vejéhez szól' II. 308 | *tūl upā-pālt m a n au χātēl ālēs, m a n kit χātēl ālēs, anīlaxtsi', sipiχatsi', jiw minēs* 'erre ipjánál egy napig volt, vagy két napig volt, aztán átölelték, megcsókolták egymást, s ő hazament' II. 310 | *vītkēs mil a'irtē āli: m a n χul-, m a n sār-p-, m a n pupakwē-, m a n lū-χuri āńsi* 'a vizi manó (mamut) mély örvényben él: vagy hal-, vagy jávor-, vagy «istenke-» (medve-), vagy lóalakja van' IV. 408.

β) *É. manēr ēri, m a n tēn'-ut ēri, m a n masnē ūlām ēri, m a n āln ēri: am sēlēn'-utēm, am atēn'-ūtēm ti voss tē'i, voss qńsi!* 'ami kell, akár ennivaló kell, akár öltő ruha kell, akár pénz kell: az én szerzeményemet, az én gyűjtöttemet hadd egye, hadd birja ő majd!' IV. 325 | *m a n ūsē'im, m a n lilij-ta'il qlē'im: amki qlē'im* 'akár meghalok, akár elevenen maradok (leszek): magam leszek' IV. 326 | *m a n χujē'im, m a n*

ünle'im, man mater lāyγ jāle'im; man ališle'im, man at ališle'im: ta ti amki, χātpān tqrēs at vārē'im 'akár heverek, akár valami útra megyek, akár vadászatok, akár nem vadászatok: mindenkor csak én magam vagyok, senkinek akadályt nem okozok' IV. 326 | *ēlēm-χqlēs, man sāli puγkā aku'-mat varim-utēl (man vārim ālnēl, man vārim ŋoγsēl, man vārim tārēl) sāt-šos jāyγtawē* 'az embernek vagy rénszarvasnak fejét valamely [már] «elajánlott» tárggyal — akár «elajánlott» ezüsttel, akár «elajánlott» nyusztbőrrel, akár «elajánlott» kendővel — hét ízben körültengetik (forgatják)' IV. 404.

Választó kérdésekben: α) *É. naγ χqsā āle'in, man vāli āle'in?* 'te hosszú ideig, vagy rövid ideig maradsz-e még?' II. 307 || *É. āpēr χāsē'in, man ati?* 'értesz-e a fortélyhoz vagy nem?' II. 123 | *naγ pōlawēn, man at?* 'fázol, vagy nem?' I. 164 | *āsēn mīlēn man at?* 'adod-e hugodat [hozzám], vagy nem?' IV. 31 | *ti χum χunsīlēn man ātim?* 'ismered-e ezt az embert, vagy nem?' IV. 340 | *āyin-pīyēn-pālt mine'in, man ātim?* 'elmész-e gyermekedhez vagy nem?' IV. 340 | KL. *tē nuγēn unēlpā tul-šup ŋqwi, mān oqt?* 'ez a fönnülő felhődarab mozog-e vagy nem?' IV. 312 | KL. *jāmēs, mān oqt?* 'jó-e, avagy nem?' VogNyjár. 122 | P. *K'ais kiššēp-k'qr āñši, mān oqt?* 'Kaisnak van-e valakije, aki őt keresi, vagy nincs?' VogNGy. III. 523 || *É. ti puškāt manēr ünleptawē: vinā, man ās manēr?* 'ezen hordóban mi helyeztetik el: pálinka vagy pedig mi?' VogNyjár. 35 | *taw ta-matr liliynē āli, man-qs ātim?!?* 'ő vajjon életben van-e, vagy pedig nincsen?!' VogNGy. II. 217 || *χātpā mētēlayti, man ātim, am χotēl vā'ēm?* 'szegődik-e bérbe valaki vagy sem, honnan tudjam én?' IV. 331 | *χqsā jāmsem, man vāti jāmsem, χotēl va'ilem?!?* 'hosszú ideig jártam, vagy rövid ideig jártam, honnan tudjam?!' III. 276.

β) Párosan: *É. man jāyēn-ñelm, man āykwēn-ñelm raute'in?* 'vajjon atyád nyelvét vagy anyád nyelvét habarod?' IV. 424 | *āñyā mir jui-pgaln' tū sunsi: man kit χātēl pokaps, man kit jāyγēp pokaps?!?* 'ánya a nép mögé oda néz: vajjon két nap támadt-e, avagy két hold támadt-e?!' II. 81 | *ñiltāy-puγkēt ūs āli, taw man χātēl pokaps, taw man ēt-pos χulīls* 'a veres sziklapart tetején város van, vajjon ott a nap bontakozik-e elő, avagy pedig a holdvilág dereng föl?' II. 56 | *tititēn*

sunsēn: man jāmés qlei', man lūlsiq qlei' 'nézd meg ezeket, vajjon jól élnek-e, vagy rosszul élnek' II. 309 | *nājānl man xāmi urél jiw, man xāni urél jiw: tan akw-mūs at va'ikānl* 'úriasszonyaik pedig, hogy hason feküdvé jön-e, vagy hanyatt feküdvé jön-e, azt ők, a kedvesek, éppen nem tudják' IV. 60 | *am man ta jānit sorī' qnše'im, ti jānit va'il noléxtakēm? man lū-sorī', man mis-sorī' qnše'im?!* 'avagy micsoda nagy bendőm van nekem, hogy olyan nagy erővel fáradozom? Vajjon lóbendőm, vagy tehénbendőm van?!' IV. 140 | KL. *kwälēm ötér-k'um mæn iet-nāk at k'añsēs, mæn k'wqlt-nāk at k'añsēs?!* 'házam gazdaura vajjon éjjeli büntetésokot nem ismert-e, vagy reggeli büntetésokot nem ismert [hogy az istenek bűneiért így sújtották]' IV. 104 | KL. *mæn tēp jāni nušān pātsen, mæn tēp jāni nušān at pātsen?* vajjon ételnek nagy szükségébe estél, avagy nem estél ételnek nagy szükségébe?' IV. 115 || É. *āškēm man kātā patēm šaylin mā xāntēs, man la'ilā patēm vāηxāy mā xāntēs* 'atyuskám, talán melyen kezével esett el, oly dombos földet talált, talán melyen lábával esett el, oly gödrös földet talált' IV. 200.

II. Az *a-man* kötőszó csakis kérdésekben használatos; pl. É. *taw joxti, a-man at'?* 'jön-e ő, avagy nem?' MUNK. VogNyjár. 35.

Párosan: *lui gul Ās-vōl' pattān susskeuw-ért a man xātēl pokaps, a man et-pos xulīls, jortal sam at lapī* 'az alszegi Obforduló végire amint nézünk: nap bontakozik-e elő, avagy holdvilág merül föl, a szem sehogysem bírja el [fényét]' VogNGy. II. 63 | *ti sisi' mināmēm porāt aman turmēn xātēl qls, aman posiq xātēl qls, akw' mūs at va'ilēm* 'ezen visszafelé való mentem idején vajjon sötét nap volt-e, avagy fényes nap volt-e, egykép nem tudom' IV. 33. || *a man tālā-ke tālā sāt qls, a man tuwā-ke tuwā sāt qls kēriy pāk-w-sam jānit ūsān jūw ti joxtēs* 'talán tele hét télen át tartott (volt), talán nyara hét nyáron át tartott (volt), héjas czirbolyamogyorószem nagyságú városába im visszaérkezett' IV. 227.

Az *aman* és *man* együtt is előfordulhat; pl. É *am sormēm joxtēs, a man aṛim-pīrēm sormē joxtēs; man qš manēr vārmēl!?* 'az én halálom jött-e el, vagy leányom-fiam halála jött-e el, vagy micsoda dolog [történik]?' IV. 170 | *taw man tqwlēl minei', a man la'ilēl minei', man qš qli, tū ti joxtsi'* 'ugyan

vajjon szárnyal mennek, vagy lábbal mennek, vagy akárhogy van, im oda jutottak' I. 67.

III. A K. *am*, *äm* hasonlóképen csak kérdő mondatban használatos; pl. *k'ot jít-joxtilem, ä m närilem?* 'utolérem-e valahol, vagy pedig hiába fáradok érlette? IV. 380 | *tét loammé ör-mélän, ätéj a m at ätéj* 'ezt a levest izleld meg, izletes-e, vagy nem izletes?' VogNyjár. 215.

IV. K. *am-nä, äm-né: k'wqšé ménesei'*, *äm-né vötyé ménesei'* 'hosszú ideig mentek, vagy rövid ideig mentek' VogNGy. II. 234 | *k'wqšé ä m-né vötyé k'öntlaxtémät ji poql äkw'-mäistän nõuré mätérné tazlés* 'miután hosszú ideig, avagy rövid ideig hadakoztak, egyszer valami erősre akadt' II. 232 | *vitéj mët, ä m né tösij mët, äñ k'ot oqrtaxtau, jqlé mqš älyatqu!* 'vízi helyen, vagy száraz helyen, ahol mi összetalálkozunk, addig verekszünk, míg megöljük egymást!' IV. 247.

Kérdésekben: α) *sailé-jiw, pum-jiw vüsén k'wqšän äm-né vötyé përimi?* 'léczfával, fűfával [körülkerített] várad hosszú vagy rövid ideig bírja-e ki [a hadviselést]?' II. 228. — β) Párosan: *k'on-när jiw: ä m-nä käsén, ä m-nä näjkw?* 'ki jön, öcséd-e vagy te magad?' VogNyjár. 216.

V. T. *intäm, aT. entäm: šqún-entém çolá minäst, ut-vang'ä k'antäst* 'soká vagy pedig rövid ideig mentek, egy kutat (vizgödröt) találtak' VogNGy. IV. 347.

Párosan: *intäm jou, intäm ä jou* 'lehet hogy jön, lehet hogy nem jön' (= vagy jön, vagy nem jön) VogNyjár 287.

Kérdésekben: *süx ilkäsem, intäm ä ilkäsem?* gyorsan jártam-e, vagy nem?' uo. 288 | *nújex-pöjén äcäl kiškällän, entäm äm-pöjém?* 'magadra keresgélisz-e halált vagy pedig én rám? VogNGy. IV. 352 | *nou nitäl miškéréx äsén, entäm nin-k'ar äsén?* 'te nőtlen ifjú vagy, avagy nős ifjú vagy?' IV. 370 || *sqnátqxtqlém nõjg'äül touläluy šiläntëm-entäm äk* 'megpróbálok, felfelé repülni tudok-e vagy nem' IV. 361 | *tou jänt, intém äk?* 'jön-e ő, vagy pedig nem?' VogNyjár. 288.

VI. T. *ëm* (enklitikus): *šäu-ëm çolá k'aitst, üz-mët-çöut k'qrätlët purú* 'sokat vagy keveset futottak, egyszer csak visszaneznek' VogNGy. IV. 357 | *šau vönás-ëm çolá vönás, üz-mët-çöut nili pöjép äsräil jänt* 'sokat ült, vagy keveset ült, egyszer csak egy négyfejű sárkány jön' 353.

Párosan: *šqu vonás-ém, čolq vonás-ém* 'sokáig ült, vagy rövid ideig ült' VogNyjár. 289.

Most már az a kérdés merül föl, hogy összetartoznak-e s hogy keletkeztek ezek a kötőszók. Az *É. man*, KL. P. *män* kétségkívül nem más, mint az *É. man*, *manä*, P. *män* 'mi, minő, micsoda?'*) kérdőnévmás. Elő is fordul *manä* alakkal; pl. *É. liliy, manä xälém ta vör-íolné voss joxtew* 'élve vagy halva jussunk el ahhoz az erdős földnyelvhez' VogNGy. IV. 333 | *xgsä, manä väti väykés, ūs-çalit juwlé xöntéli* 'hosszú vagy rövid ideig mászott, a város utcáján visszafelé hallgatózik' IV. 328. — Párosan: *manä väjä joxti, manä at joxti, tü jassä ujunkwé taw voräts* 'ahogy telik erejéből, ahogy nem (= akár — akár nem): egyenesen oda iparkodik úszni' II. 291.

Kérdésekben: *nayén manärel: sis-jqrel läwilém, manä ma'il-jqrel läwilém?* 'én számodra mit [rendeljek]: háterőt rendeljek-e, vagy mellerőt rendeljek-e számodra?' I. 139. — Párosan: *xqnal, élém-çalés jisij tqrem ūnti-pél, élém-çalés nqtey tqrem ūnti-pél, manä nē kwonä kwälunkwä, manä xum kuonkwälunkwä?* 'egykor, az ember korabeli világ beálltával, az ember idejebeli világ beálltával, vajjon a nőnek kell-e kimenni, avagy a férfinak kell-e kimenni?' I. 136.

Van két adatom, melyben együtt van a *man* és a *manä*: *manä tēné tēp marēmne patsēn, man ajné vit saunē xqjäsēn?* 'talán ennivaló étel szorultságában estél, vagy ivó víz inségbe jutottál?' I. 155. | *ūs-çalit juw-jqminēm man tqremnel pūtin majwēs, manä mänél xuliles* 'a város utcáján, a mint haza lépdeltem, talán az ég adta kebelembe, vagy talán a földből került elő [a pénzes zacskó]' IV. 330.

Hogy az északi vogul szétválasztó kötőszó azonos a 'mi?' jelentésű kérdő névmással, azt kétségtelenné teszi az osztják nyelv, a mely szintén kapcsolhatja a választó mondatokat a kérdő névmással; pl.

D. *metta*: AK. *at sevranttemen-na, metta at poxtanttemen?* 'werden wir uns schlagen, oder werden wir uns

*) A KL. nyelvjárás már csak összetételekben őrizte meg: *män-maxpä?* 'minő?' *män sät?* 'hány, mennyi?' (vö. *mär?* 'mi, micsoda?')

stossen? PATK. II. 124 | AK. *ēva tu tāit-ta, metta en tāit?* 'hat er eine Tochter oder hat er keine?' II. 106 | AK. *tam vočetna ūrt ūtt-ta, metta xon ūtt* 'lebt in dieser Stadt ein Held oder ein König?' *ibid.* || AK. *muḡat mettejat mededen, metta enda?* 'werdet ihr uns was geben oder nicht?' II. 166 | AK. *tav jisna jānχīdem tāidan, metta enda?* 'hast du ein längst zugerittenes Pferd oder nicht?' II. 104 | KK. *joχ kerettai sēvat ūχ kerettemen-na, metta enda?* 'wird es uns gelingen mit unseren bezopften Häuptern heimzukehren oder nicht?' II. 46. (L. PATK.-FUCHS 165).

É. *mola*: *iln pidəm pām ār, mola nōmən laidi pām ār?* 'a leesett fű-e a sok, vagy e fönnálló fű-e a sok?' PÁPAY: UF. XV. 11. | *īḡḡ'k-χul ār, mola taylḡy uai ār?* 'a vizi hal-e a több, vagy a szárnyas állat-e a több?' 12 | *uanna ol, mola xouan, ośl andām* 'közel van-e vagy messze, nem tudni' 166 | *mouən kut xou, mola uan?* 'messze megyünk-e vagy közel?' (tk. földed köze hosszú-e vagy rövid?) 60 | *lidət kim-tūlən, mola iḡḡo-lwylem?* 'az enni valót kihozod vagy bemenjek?' 93/4 | *tōrəm-āzəm χvlas, mola lilḡy, szejəl andām!* 'istenatyám meghalt, vagy életben van? Semmi messze nincsen.' 177 | *ilta manəm kurḡy uaina tūsa, mola nōmelta manəm toylḡy uaina tūsa, si svḡem kašman iḡḡ'lem* 'lent járó lábas állat vitte-e el, vagy fönt járó szárnyas állat vitte-e el, ezt a subámat keresvén járok' 80 | *iux sēuər'sət lēbəs mārītsət, līsət, mola an' līsət, iāzḡy andām* 'fát vágtak, galyat törtek, ettek vagy nem ettek, [arról] nincs szó' 52 | *nōyləm uaiəm uəl'sēn, mola χol tūsen?* 'űzött vadadat megölted, vagy hová tetted?' 167 | *si χorbī nēḡxo uantsādi, mola andām?* 'ilyenforma embert láttatok-e, vagy nem?' 47. — Párosan: *mola keu, mola iux, si ośl andām* 'kö-e vagy fa, nem lehet tudni' 50 | *uātli-igi kōžāju, mola iḡḡ'kna ēsllta uāχsəlān, mola tutna vlda uāχsəlān?* 'Vatli öreg, talán vízért küldeni (tk. ereszteti), vagy tüzet rakni hívtak bennünket?' 149. — A második *mola* előtt fölösen az orosz eredetű *ali* 'vagy' kötőszó is ki van téve: *mola tōrəmna uəl'sāiət ali mola nēḡxoina uəl'āiət, si ośl andām* 'az istentől ötlettek-e meg, vagy [halandó] embertől, azt nem [lehet] tudni' 121.

É. *muj* (párosan): *muj χoḡi χuwalta nōməm nōmsen oltal, muj χoḡi vanelta nōmən ontren oltal?* 'ez vajjon régtől fogva

gondolt gondolatod-e, vagy csak nem régtől fogva gondolt vélekedésed? PÁPAY, OsztyNGy. 164 | *ār jenk-χo níræl-pun χoltman χarlenķeuna mu j χotì nēmæl ātəm ār ortem pilatna tār'-sāpæl nura juχ juutmēm vantmēm, mu j χotì sijæl ātəm ār ortem pilatna χo-oz lovat nūr lāki šonχmēm vantmēm?* 'a sok víz-férfia bocs-kora szőrét koptató terecskénken talán bizony a neve rossz sok fejedelemlhősömmel együtt daru-nyak (P.-nál: medve-nyak) módjára görbült fát lödözni láttál, vagy a híre rossz fejedelemlhősömmel férfi-fej nagyságú szíj-labdát rúgni láttál (tk. rúgásomat láttad)?' 164 || *mu j pā χotì lupən-χatl χāpən čorvs lābat pant jaxmēm χōlmen, mu j pā χotì talən-χatl ōχlaj čorvs χat pant jaxmēm vantmēm?* 'talán bizony nyári napon hajós ezer hét úton jártamat hallottad, vagy talán téli napon szános ezer hat úton jártamat láttad?' 165.

Az utóbbi példákban vagy az első, vagy mind a két *mu j* 'talán'-nal van fordítva; előfordul mármost az első *mu j* helyett a 'talán' jelentésű *m ā s v η* szó is: *vqj-sāpæl nura juχ juutti-ki lqilisēm, m ā s v η matti ort poyēm ewilt kartəy nāl-šopæl ponžimēm tarāna, il-χaləm tēri loyγēm kārīsa . . . ; mu j χotì nēmæl ātəm ār ortem pilatna χoj-oz lovat nūr-lāki šonχmēm tarāna matti ort poyēm . . . il-ūsem χīsēm loyγēm kārīsa* 'az állatnyak módjára görbült fát lödözni ha kiállottam, talán valamelyik fejedelemlhős fiam, mikor a vasas nyildarabját megakasztottam, elhalt moszatos (?) halottamat megbántotta . . . , vagy talán mikor a neve rossz sok fejedelemlhősömmel együtt férifej nagyságú szíjlabdát rúgtam, valamelyik fejedelemlhősfiam . . . aláhullott (é. halott) penészes tetememet megbántotta' 164.

Ezek az osztják példák azonban, mint látható, nem állító választó mondatok, hanem választó kérdések. Állító mondat rendkívül ritka, a megjelent szövegekben csak a következőket találtam:

Él. *mola*: *nəγχοι mola kul* 'ember vagy ördög!' PÁPAY: UF. XV. 50 | *si iāzəy pōdərūmēl žubina nāl χatl mola χōlēm χotl ōsət, igilāl laulvūlāt* 'miután ezt a szót beszélgették, [még] négy vagy három napig voltak, az öregek mondogatják' 150 | *χouən manəs, mola uānna manəs, loy noχ-kiləmdəs* 'messzire ment, vagy közelre ment, ő hirtelen fölkel' 118. — Párosan: *mola-pugət uāzət, mola aī uāzət, mola uul uāzət, azət uant-*

salli 'amiféle városok, kis városok, vagy nagy városok [csak vannak,] mind látta' 114.

É. *muj*: *χuv usit, mui van usit* 'hosszú ideig voltak, vagy rövid ideig voltak' AHLQVIST, Über die Sprache der Nord-Ostjaken 13. — Párosan: *muipa ittea sikhina taita pita, a kimetotea taita pita; muipa itsa tärinΛata pita, a kimetotea ölippela an tärinΛata* 'vagy az egyiket gyülni fogja, a másikat pedig szeretni fogja; vagy pedig az egyikért szorgalmatoskodni fog, de a másikért nem szorgalmatoskodni' uo. 50.

Az bizonyos, hogy a kérdőnévmás eredetileg csak a választó kérdésekben fordult elő, s ott nem kötőszó, hanem 'vajjon, -e; num; ob' jelentésű kérdőszó volt, mint a következő vogul adatban: É. *jārem sēlem puuyēm χālnē jui-pält man sawnē pate'im, man šunin pate'im, taw at va'ilēm* 'atyám szerezte vagyonom elfogyta után vajjon inségbe esem-e, vajjon boldogságba jutok-e, azt nem tudom' MUNK. VogNGy. IV. 326. — A kérdő névmásnak erre a használatára találni példát egyszerű kérdő mondatokban is; pl.

osztják: É. *muj* *): *ma pittī lātəŋ nū lātəm pā neŋ muj sijalamen, ma pittī onχəŋ nū onχəm pā neŋ muj oitmen?* hova nekem kellene beleesnem [holtan], olyan gödrös földem gödrét ti talán (= vajjon) látjátok, hova nekem kellene beleesnem [holtan], olyan üreges földem üregét ti talán tudjátok? PÁPAY, OsztjNGy. 177 | *muj χotī vāš āri nēməl ātəm ār ortəmna il-χaləm tēri loŋŋen kārīsa, ma palem saj-nōr pā tī paitī!* talán bizony a városi sok, neve rossz (é. köznépből származó) sok fejedelemhősöm elhalt moszatos (?) halottadat háborgatta, a fülem mögös porczogójához hajítsd ide! 163 | *jūwəl jāŋŋəm muwəl pā lu muj olmal, āšəl jāŋŋəm jeykəl pā luəl muj olmal* 'apja járta földje vagy mi volt az, atyja járta vize vagy mi volt az (= földje, vize volt-e)? 181 **)

*) Az É. *mola* csak egy kétséges példában fordul elő ily jelentésben, az orosz eredetű *ali*-val együtt: *si lāl χoza uantsət, ār nēŋχo uēlamət, ali mola ī nēŋχoī uēlamədət* 'az ellenséghez néztek, sok ember meg van ölve, vajjon egy embert megöltjei-e [azok]' 122.

***) Vö. *kaštēmen muil ātəm?* 'mi rossz van abban, ha keressük őket? (tk. a mi keresésünknek mije rossz)' 114 |

É. *mosa* *): *mosa xoy iyn'as, vr'l ioxtas* 'sokáig járt-e oda [vagy nem], a szolga megérkezett? PÁPAY: UF. XV. 149.

Nyilván ilyen szerepe van a *vogul* kérdő névmásnak is a következő mondatokban: É. *manä tēnē tēp marēmne patsēn, ajnē vit sawnē xājāsēn, am-pāltēm tōnā jisēn?* 'talán enni való étel szükségébe estél, ivó víz inségébe jutottál, azért jöttél hozzám?' MUNK. VogNGy. I. 138 | *am man āriy-pīriy kwolēm tittē'im, ānšē'im?!* 'avagy talán én leányos, fias házamat táplálom, ruházom vele?! IV. 140 | *am man ta jānit sorī ānšē'im, ti jānit va'il nōléxtakem?* 'avagy micsoda nagy (tkp. vajjon oly nagy) bendőm van nekem, hogy oly nagy erővel fáradozom?' IV. 140 | KL. *tīt-lē ām mänd'ēr voqrēm, jūi-qil mān tujim tujmaus?* 'itt én mit csinállok, avagy az én utolsó nyaram állott be?' VogNyjár. 122.**)

Ma már csak határozatlan, de eredetileg kérdő névmás is volt az É. *mat, matū* is (I. KSz. XIV. 139); ennek kérdőszócskálul való használatára mutatnak a következő példák: *jālnē, minnē ēlēm-xqlēs mat sorēm mā'ēs xumlē mini?!* 'járó-kelő ember vajjon csupán a halál miatt menne?' MUNK. VogNGy. II. 81 | *jūw qln-utēm-ke totē'im: mat amki xūn tē'ānēm, amki xūn ānšānēm?!* 'ha haza hozom pénzemet: én magam azt hogyan enném föl, hogyan ruházkodnám föl?!' IV. 140 | *an ās mujluykwē minkēn-ērtēn, kankēn ās mat nay-nūpēlēn sunsi?!* 'ha most vendégségbe méysz, talán bizony rád fog nézni a te bátyád?! IV. 327 | *an ās matā tēn'-ajn'-ut at ānšē'in?!* 'hát talán nincsen neked enni s inni valód?!' IV. 332 | *am mat nayēn xūn pūri-lēm?!* 'én ugyan hogyan tartanálok vissza?!' IV. 341 | *sāt*

jojo-karlēm jāsen-jit tujmatteu mujal ātēm 'elsenyvedt kezünk izmát kiegyenesítenünk talán rossz volna?' 166 | *joxtēmen mu il ātēm* 'járnunk tán rossz volna?' 27.

*) A *mosa* rendszeren 'valami' jelentésű határozatlan névmás; kérdő névmási használatára csak ezt az egy példát találtam: *mosa moyna-kēba uel'sēm, moyal an' mostāsēm* 'hogy micsoda földön öltem meg, a vidékét nem ismertem föl' 168.

***) De nem ilyenek a következő mondatok: É. *xā-mun xum-pī jisšinti?* 'vajjon micsoda legény jöddögél' IV. 85 | *xā-man xum-pī xāntē'im?* 'micsoda legényt látok?' 86. — Ezekben a *xā-man*? olyan összetett névmás, mint a magyar *kicsoda-micsoda*?

χum χalnēl ma t taw pērijawē?! sāt χum ma t jonχuykwē χūi minē'it? 'hét férfi közül csak is őt választja ki talán?! hét férfi ugyan hogyan menne csak így játszani?!' III. 400.

Hogy a magyarban is megvolt valamikor a *mi?* névmásnak a szóban forgó használata, azt kétségtelenül bizonyítják a régi nyelvben előforduló *minem*, *minemde*, *midenem* tagadó kérdőszók, melyekben az eredeti alkalmazás megőrződött; *) pl.

minem: Mire iőtőc en velem, minem valloc fiakat en mēhembem: num ultra habeo filios in utero meo (BécsiK. 2.) Mēl' az ember, kitől ha ő fia keneret kerend, minem kōuet nōit neki, avag ha halat kerend, minem kegōt nōit neki: quis es, quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porrigit ei (MünchK. 25). Felele Pilatus: Minem sido vagoc én: numquid ego Judeus sum (209). Minem vet el őrōkke vr? numquid in æternum projiciet deus? (AporK. 32). Mynem een vagyok ee vram (WinklK. 147). S minem halalt zerecce (NagyszK. 302). Mynem naponkeeth megharagwzyk: numquid irascitur per singulos dies? (Kesztk. 32. 87). Minem megkissebbült ő hatalmassága? minem megrōvidült ő irgalmassága? (RMK. VI. 122. 249). Minem szitokkal kell meggyōzni, azt a kiuel bait visz? (TELEGDI: Fel. 119). Vram, s minem tenger uagiok en? (MELIUS: Jób 17). Minem ollianok az ember napjai, mint Isten, a te napiaid? (25). Mit sietz, minem néked melegitik: quo properas? num ad Ephebum? (DECSI: Adag. 85). Maganac ennyiben minem kárt tet volna, hogy egy altalyaban ezt nem mondotta volna (ESZTERHÁZI T.: IgAny. 347) NySz.

midenēm: Kiral, midenem zerzed e hōg menden ember... rex numquid non constituisti, ut omnis homo... (BécsiK. 145). Midenem egembe iarnac ē ketten, hanemha illendic őnekic, midenem reio ē orozlan a ligetben hanemha ragadozatot valland; midenem orozlannac kōlkō agga ő zauat ē ő barlangiabol hanemha ragadand valamit; midenem esic madar ē földnec főrebe madarznalkül; midenem eluetettetetic ē a tōr a földrōl mi elōl valamit fogion (218). Midenem mend meńnig felmagasztal ē (MünchK. 34). Midenem monga

*) L. SIMONYI, MKöt. II. 186; I. 177. jegyz.

Syon e, ember es ember zültet ő benne: numquid Sion dicet (AporK. 42) NySz.

minemde: Minemde hirtelen tamadnac é fel, kic megmarnac tegedet? numquid non repente consurgent, qui mordeant te? (BécsiK. 272) Minemde feyerb volte az en ruham az honal? Minemde megmondottam e immar en teneked (BodK. 24). Minemde hetven három eztendeie vagion, hog te az vristent zolgalod (DebrK. 249). Minemde eleg volna eh ennekőm ameddősegnec zidalma? (TelK. 23. 254) NySz.

A VOLOGODSZKI által fordított északi-osztják bibliában a *muj* névmás mint kérdőszó mondatok végén is előfordul; pl.: *mung ning nemenna jelli ver an jastasa muj? ... an vožatsu muj? pos an versu muj?* 'mi a te nevedben nem jövendőtünk-é? ... nem hajtottunk-e ki? jelet nem csináltunk-é?' (HUNFALVY: Északi osztják nyelv. NyK. XI. Szótár 175.).

Eredeti szövegekben nem találtam ilyen példákat, s így nem lehetetlen, hogy VOLOGODSZKI az orosz *-li* szócska mintájára rakta hátra a kérdőszót, de nem tartom kizártnak, hogy csakugyan előfordul az északi-osztjában ez a szerkesztésmód, még pedig azért, mert van más rokon nyelv is, melyben a 'mi?' jelentésű névmás simulóvá lett, s ez a *cseremis* sz. Ime: K. *ket-ma?* 'gehst du denn?' | *elōts-ma?* 'du warst ja da?' RAMSTEDT: SUS. Toim. XVII. 76 | Czar. *i! tē partār ula-t mo?* 'eis, bist du stark?' POROKKA: SUS Aik. XIII. 1 | P. *mardež, šaple ulat-mo?* 'wind, bist du stark?' GENETZ: SUS. Aik. VII. 2 | *aβat o γalaše-mo?* 'hat deine mutter nichts davon erwähnt?' 4 | *aβaj, izamblak kajenōt-mo Oš-βić koč?* 'sind meine brüder jenseits des weissen flusses gegangen?' 5 | *jōsōn mura tō üdōr, nemnan šužarna-mo βara?* 'wehmütig singt jenes mädchen; ob das nicht unsere schwester ist?' 6 | *mānōn čonem kōktāt-mo?* 'habe ich wohl zwei leben?' 13 | *ademe šušas βerōste i let-mo?* 'lebst du an einem solchen ort, wo menschen hinkommen?' 16 | *šideštēč-mo šužarem?* 'bist du bös', mein schwesterchen?' 2 | *tošto βatedōn üdōrže, eržeže ulā-mo?* 'hast du eine tochter und einen sohn von der ersten frau?' 28.

A votjában van egy *-ama* kérdőszó, melynek második része szintén a 'mi?' névmás, az első tag pedig az *-a?* magy. '-e?' szócska; pl. *ortčoz-ama bon piñal-daurmi?* 'elmúlik-e vajjon

a mi fiatal korunk?' MUNK. VotjNépk. 304 | *ud ad ži šk i - a m a*,
ot in set va n 'nem látod-e, hogy ottan háló van?' 134 | *gurež*
ji l in kik art ä k i ž - p u, *š o t i š k o z - a m a s i l - t o l l i* 'a hegytetőn egy-
más mellett két nyírfa, megadják-e magukat a szélviharnak?
304 | *mon to št i d j i r d ä u g v a n d i - a m a ? !* 'nem vágom le talán
a fejed?' 109 | *ta jo tu ž - a m a b a t i r ?* 'te jég igen erős [vagy]-e?
130 | MU. *d'ö ton b ä t i r - a m ä ?* 'eis, bis du der mächtig[st]e?'
WICHMANN: SUS. Aik. XIX. 77 | G. *t n i k a m a l i k u l e - a m a ?*
'du brauchst ein kamali-band?' 138 | B. *t o d m a š k o d - a m a ?*
'erkennst du es vielleicht?' 166 | MU. *m ä u i u d o k t i ! m a ? b u s -*
k e l e z k u š t o d - a m a ! 'warum sollten wir ihn nicht fortschaf-
fen! Was? Sollten wir dann unseren Nachbar im Stich lassen!'
82 | MU. *b e n n ö m i r - n o ö d k u t a m a ?* 'hast du denn nichts
bekommen?' 62 | B. *t o n s o v i n a j e z u ' d - a m a t o ž i k ?* 'kennst
du vielleicht nicht den branntwein?' 167 | B. *a b i*, *m o n e*
a d d ž i k o d a m a ? 'siehst du mich vielleicht, mütterchen?'
162 || *a č m ä l ä n k o r k a n o l o - m a r a d a m i - ž i j v a n*, *k i n - k ä v e t l i z -*
a m a ? 'a mi házunkban valami emberszag van: jött tán valaki?'
MUNK. VotjNépk. 71.

Török nyelvekben szintén vannak olyan kérdő mondatok,
a melyekben a kérdőszó után a kérdő névmás is ki van téve;
pl. csuvas: vPK. *s i l l e n d e n - i n ö n ?* 'megharagudtál-e?'
MÉSZÁROS: CsuvNGy. II. 399 | vPK. *ē p o l b u t - i n ö n ?* 'uraság
vagyok-e én?' 499 | vP. *ē s m a n e š k e l*, *' a s s a r - i m a n ?* 'te miféle
[vagy], részeg?' 268 || kazáni-tatár: *b e r k ö n s ö j l ä g ä n e n e g e z*
š u š i - m i n e j ? 'ez-e az egykor emlegetett öcsétek?' BÁLINT I. 77 |
ü z m a l i m d a m i n e m i r k e m j u k - m i n e j ? 'nincs-e saját vagyonomon
hatalmam?' I. 81 | *k i l d e - m e n e j ?* 'eljött-e?' II. 146 | *k ü r m e j s e n*
m e - m e j ? 'nem látod-e?' III. 94.

Türkische Einflüsse in der Syntax finnisch-ugrischer Spra-
chen című dolgozatomban ezt a votják szerkezetet is török
hatás alatt keletkezettnek mondtam (KSz. XV. 76), de nem
lehetetlen az sem, hogy eredeti szerkezettel van dolgunk;
a kérdő névmás u. i. a votjában éppúgy előfordulhatott
kérdőszóként, mint a cseremiszbén, s így a két kérdőszócška
együtt is szerepelhetett.

Az idézett vogul és osztják választó kérdések tehát csak
úgy kötőszó nélkül szerkesztett kéttagú kérdések, mint a követ-

kező magyar mondatok: Él-e, hal-e már most? a jó isten tudja (ARANY, Toldi VIII. 9) = él-e vagy meghalt (l. LEHR. 280). Menjünk el apámuramékhoz, lássuk meg, élnek-e, halnak-e (MNGy. III. 355). Most már nem tudom, menjek-e, ne-e (KOVÁCS P.: Farsangi kaland 70). Volt-e, nem-e, igaz, az neki alkalmasan egy vala: ou il eût tort, ou qu'il eût raison, cela lui était assez égal (KAZINCZY: Munk. I. 181). Én azt nem vizsgálom, jó-é, nem jó-é (MIKES 85). Szedték-e, nem-e, én bizonytalán nem tudom (Lev. 197.) Választ várunk, leszen-e, nem leszen-e (LevT. I. 373). Legálhatta-e, nem-e a deficiens, controversiában van (1662-i levél; FM. Minerva I. 476). — L. SIMONYI: MKöt. I. 111, II. 185.

Éppígy a votjákban*) is: *kin so, kin so, tušmon-a d'ami-a, žeč a d'ami-a?* 'ki az, ki az, ellenséges ember-e, jó ember-e? MUNK. VotjNépk. 134 | G. *vaiinî-a ognâ-m-a ulînî?* 'soll ich eine Frau holen, oder soll ich allein leben? (WICHEM: SUS. Aik. XI. 457. dal | B. *kži ton vuid? mašina je n-a? para-χode-n-a?* 'auf welche weise hast du dich zurückgelegt? Mit der eisenbahn oder mit dem dampfer?' XIX. 167 | G. *ya'n-a pinala evel-a?* 'ist mein kind da oder nicht?' ibid. 150 | G. *kışno bašto-m-a um-a?* 'nehme ich mir eine Frau oder nicht? XI. 457. dal | MU. *darato-m-a ug-a?* 'lieb' ich oder nicht?' uo. 76. dal | MU. *duom-a ug-a?* 'trink' ich oder nicht?' uo. | *todamed-kä potä, jued-nañed tuä udaltoz-a, uz-a...* 'ha tudni akarod, terem-e [dúsan] az idén gabonád vagy nem...' MUNK. VotjNépk. 22 | *ullalo-a, ug-a kin todä* 'elüzöm-e vagy nem, ki tudja? 122 | *so veramed zäm-a, ovol-a?* 'az a mondásod igaz-e, nem-e?' 70 | *čibir durä potäm šed sutärjos vuja, busija kišmam-a, evel-a?* 'a Csibir [folyó]

*) V. ö. még a csuvasban: aT. *sīrāñ allerdī tüjzeržēñ tūBELχā-ī, šāñarīt-ī? sīrāñ šūmerdī ađžazēñ χer tūzer-ī, jut šīn-ī?* 'A ti kezetekben lévő bototok gyöngyvessző-e, zelnice-e? A ti mellettetek lévő legények magatok barátai-e, idegen ember[ek]-e? MÉSZÁROS: CsuvNGy. II. 86 | vP. *ēs teriñžēñ ti-đatn-ī, köđēñžāñ tiđatn-ī?* 'te a tetejénél fogod-e meg, a tövénél fogod-e meg? 394 | vV. *törrīñē ilētñ-ī, kotnē ilētñ-ī?* 'a tetejét veszed-e, a tövét veszed-e? 493. (L. BUDENZ: NyK. II. 57.)

partján nőtt fekete ribizlik víztől, ködtől értek-e meg, [vagy] nem? 314.*)

Ha a második kérdésben kérdő névmás van, az után ritkán van kérdő szócska; pl: *ej vištämmid-a, mar-a?* 'megbolondultál-e vagy mi?' 71. — V. ö. magyar: Fiamnak adta-e, kinek-e, nem merem állítani (Nép. LEHR 280); — osztják: É. *àlyel pèlà uantlèli: yas-li, mola-li* 'előrefelé látja: város-e vagy mi' PÁPAY: UF. XV. 84. — Ki van téve a szintén orosz eredetű *ali* 'vagy' kötőszó is: É. *nènyxoi-li, ali mola kul-li tam xàtna ol?* 'ember-e vagy valami ördög van ebben a házban?' uo. 80.**)

Hogy az ilyen választó kérdésekből miként fejlődnek állító szétválasztó mondatok, arra nézve fölvilágosítást adnak a következő votják adatok: B. *soberε so nunale likto nltupasjos, kî-k-a ku-i-n-a* 'an jenem tage kommen die verabreder, zwei oder drei' WICHM. SUS. Aik. XIX. 180 | J. *soven puksem intiez mozgagurt dorisen ku-i-n-a ni-l-a iskem gine* 'der platz, wo er sich ansiedelte, lag in einer entfernung von nur drei oder vier werst von dem dorf mozgag' 98 | J. *okrou sízi-m-a, fami-s-a arez dirjaz anaiez tsorig pösticž daskik iskemε piwaškini vetlem* 'einmal wanderte er, in einem alter von sieben oder acht jahren, zwölf werst um zu baden, während seine mutter fische [zu der mahlzeit] kochte' 98 | B. *kîk a-r-a ku-i-n a-r-a ulsa so saldatne lukaskizî buskel'josiz* 'nach zwei oder drei jahren

*) Épp ily használata van az oroszból kölcsönzött *-li* szócskának; pl. osztják: É. *pèy'kna-li, kusna-li tûsli, xoi uandas?* 'a fogával hozta-e vagy a karmával hozta, ki látta?' PÁPAY: UF. XV. 100 | *sitl ioγàn-li, pòsl-li, ièy'gal azat an'nila: sorli lôn't* 'hogya ez folyó-e, folyóág-e, a vize éppen nem látszik: csupa lúd' 45 | AK. *xou-li, van-li čučot èttidet* 'lang oder kurz ging sie, sie schaute' PATK. II. 140 | AK. *xunetena tut veda vāgat tērmet-li, ent tērmet-li* 'das alles zu kaufen, reicht eurem könige das geld hin oder nicht? II. 164. — vogul: P. *näi minein-lé, at menein-lé!* 'mész-e, te, vagy pedig nem mész?' MUNK. VogNyjár. 249.

***) A következő osztják mondatban nincs egyáltalán kérdő szócska: É. *si tut mou èuolt lil, xaltša lil, lin and ošlajon* 'ez a tűz a földről táplálkozik-e, vagy honnét, ők azt nem tudják' PÁPAY: UF. XV. 14.

sammelten sich die nachbarn bei jenem soldaten' 167 | B. *tašša-murtlen piiez kîk po·l-a ku·in po·l-a ŋamîštiz no luiz kîz džuzda* 'der sohn des waldgeistes tat zwei oder drei schritte und wurde so gross wie eine fichte' 166 | B. *gurtaz šemjâiezli kiñlî mar vuε: kîš·e·t-a, dere·m-a* 'unter den im hause befindlichen familiengliedern kommt jedem etwas zu, [z. b.] ein tuch oder ein hemd' 180 | J. *o·žî buš·vâuen mînemze todsa porjos iž·š·u·ra-a vâ·ŋa-š·u·ra-a (mi um to·diškε) vamen potiš luwpu vižleš jubojossε vandîwiisa tupatillam mardan-ataiez uškîton ponna* 'die tscheremissen wussten, dass er so zu pferde reiste und schnitten im voraus die pfeiler der erlenen brücke ab, welche entweder über den iž-fluss oder den vâ·ŋa-fluss (wir wissen es nicht sicher) führte' 99.¹⁾

Tehát, a mint az utolsó példa is mutatja, az ilyen mondatok tulajdonképen elliptikus választó kérdések, melyek főmondatául azt lehet odaértenünk: «nem tudom».²⁾

Érdekes a következő votják adat, melyben csak elül van kitéve a kérdő szócska: B. *nîllen kužîmez-ke tros, bašto ku·à·mî·n-a ku·à·mî·n-vit mañet* 'wenn die braut viel geschenke hat, nimmt man dreissig oder fünfunddreissig rubel' 180. — A vogulban is előfordul így az orosz eredetű -li: É. *χq·s·ä·li v·ä·ti minési, jūw joxtsi* 'hosszú ideig vagy rövid ideig mentek, haza érkeztek' II. 301 | *χq·s·ä·li v·ä·ti pajtaxtēs, pā älmuwēs* 'hosszú ideig vagy rövid ideig főtt, [az üstöt] fölemelték' II. 300 | *ta jānit uj ta: palitā pēsatin χqt·l·é, sāt tal palit, pāŋχwitā pēsatin tal pāŋχwit* 'im oly nagy állat volt: a hossza körülbelül pecsétes hat-hét öl, a szélessége pecsétes egy öl' IV. 255.³⁾

Ezek után kétségtelen, hogy az északi-vogul *man* kötőszó azonos a *manä* 'mi?' kérdőnévmással. Vegyük mármost sorra a többi vogul választó kötőszót. Az É. *a-man* bizonyára összetétel s második tagja szintén a *man*, *manä* kérdő név-

¹⁾ Vö. még: MU. *te·î-a pi·tš-a šiiz!* (és *o·uo te·î-a pi·tš-a šiiz!*) 'ich weiss nicht, ob es die läuse oder die flöhe sind, die mich gebissen haben!' 63.

²⁾ L. erre nézve a magyarban: SIMONYI, MKöt. II. 185.

³⁾ Egy magyar példában meg viszont a második tagon van kitéve a kérdőszó: Nem tudjuk, ma hol nap-e adatunk halálnak (BORNEMISZA: Énekes könyv 321. id. MKöt. II. 185.)

más.¹⁾ Van egy adatom, melyben *a-manä* alakja van: *manau çum-mūs āluçkwē lāwe'in*, *a-manä akwät āluçkwē*, *a-manä laçwä lāwilēn?* 'hogyan rendezed te, hogy mi élünk, vajjon együtt élünk, vagy pedig szanaszét rendezed-e? MUNK. VogNGy. IV. 410.

Egyszerű kérdésszól is előfordul ebben a példában: *ton çrémt a man çotäl siläts?* 'ez alatt vajjon hova tünt?' II. 221. (MUNKÁCSI így fordítja: 'ez alatt hova vagy hova nem, [ellenfele] eltünt?').

A mi mármost az *a-man* első tagját illeti, ez nézetem szerint nem egyéb, mint a É. AL. -a, -ä, P. *é?* '-e?' kérdésszócska, mely a kéttagú kérdés első tagjának végén állt eredetileg, s odatapadt a második mondat elején levő, s szintén kérdő szóul álló névmáshoz.²⁾ Keletkezése tehát egészen egyező a magyar *a ki*, *a mely*, *a mi*, *a hol* stb. vonatkozó névmásokéval, illetve kötőszókéval (I. ZOLNAI, Mondattani búvárlatok: NyK. XXIII. 172). Ezt a véleményemet a következőkre alapítom.

A szóbanforgó kérdésszócska a magyaron, vogulon, zürjénvotjákön és kolai-lappon kívül (I. SZINNYEI: NyH.⁴ 152) a déli osztjákban is megmaradt, de csak ebben az egy biztos példában: AK. *mant mūm-tūrum çuçay çina çuçtuçteta omat tādān-a?* 'bist du im stande, mich zu den männergewässern der oberen welt zu bringen?' PATK. II. 126. — Valószínű azonban, hogy a következő mondatokban is ez az -a? rejlik:³⁾ AK. *mant nēya veden-na* (*ç: veden-a*)? 'wirst du mich zur frau nehmen?' II. 128 | AK. *mēç-pa çigivet tīvda, ankivet tīvda çurçat udeden-na* (*ç: udeden-a*), *ent udeden?* 'dass ihr von einem vater und von einer mutter geboren seid, wisset ihr den umstand oder nicht?' II. 174.

Mármost ez az -a? előfordul kéttagú kérdések első tagjában is, mikor a második mondat a kérdőnévmással kezdődik; pl. AK. *ēva tū tātt-ta* (*ç: tātt-a*), *metta en tāt?* 'hat er eine tochter, oder hat er keine?' II. 106 | AK. *tam voçetna*

¹⁾ MUNKÁCSI, NyK. XXVIII. 7. az egyetlenegyszer előforduló s teljesen homályos déli-osztják *an* szóval azonosítja.

²⁾ V. ö. a *manēr* névmással való összetételét ebben az adatban: É. *naçsi: a-man r tot tau?!* 'gondolja: ugyan vajjon micsoda az ott?' MUNK. VogNGy. III. 119.

³⁾ L. PATKANOV—FUCHS 166.

ürt ütt-ta (o: *ütt-a*), *metta zon ütt?* 'lebt in dieser stadt ein held oder ein könig?' II. 106 | AK. *at sevranttemen-na* (o: *sevranttemen-a*), *metta at poxtanttemen?* 'werden wir uns schlagen oder werden wir uns stossen?' II. 124 | KK. *joχ kerettai sēvat ūχ kerettamen-na* (o: *kerettamena**), *metta enda?* 'wird es uns gelingen mit unseren bezopften häuptern heimzukehren oder nicht?' II. 46.

Egy adatom szerint a második mondatban a *-li* szócska is állhat: D. *vērdot metta ütt-ta* (o: *ütt-a*), *enda-li?* 'habe ich noch etwas zu schaffen oder nicht?' II. 14.

A vogul *aman* eredetileg tehát csupán a második tagban fordulhatott elő s csak akkor kerülhetett az első tagba is, mikor már elhomályosultak az elemei, egészen kötőszóvá lett, és a puszta *man* egyértékessévé vált.

A többi kötőszóval most már röviden végezhetünk. A kondai *am*, *äm* szerintem ugyanazt a két elemet foglalja magában, mint az *aman*. A *man*, *manä* névmás azonban tudvalevőleg már képzett alak (l. UA. 288. KSz. XIV. 139), az *-a*, *-ä* kérdőszócskához tehát még eredeti, képzőtlen alakjában tapadt. Mikor azután már ebben nem volt érezhető a kérdő névmás, fölösen az élő *nē?* 'mi?' névmást, s így jött létre az *am-nä*, *äm-nē* kérdő és kötőszó. A tavidai *-em* símuló szakasztott úgy magyarázható, mint a kondai *am*, *äm*, csak az az érdekes, hogy benne fordítva történt a tapadás: a kérdőszócskához ragadt oda a névmás képzőtlen alakja.

Leghomályosabb a tavidai *intäm*, *éntäm*. MUNKÁCSI VogNyjár. 288 szerint ennek a második részében az előbbi *-em* lappang, de első részére nézve nem nyilvánít semmiféle véleményt. Csak ötletként vetem föl, nem lehet-e azonos az osztják *É. ant*, D. *en*, *ent*, *én*, *ént* tagadószóval, melyben a tagadás képzete épügy elhomályosult, mint a magyar *minem*-ben (l. fönt).

A vogulra nézve tehát egészen kétségtelenül be lehet bizonyítani, hogy a választó kötőszó tulajdonképen kérdőszócska, a választó mondatok pedig eredetileg választó kérdések voltak,

*) Ennél maga PATKANOV mondja a jegyzetben: «Im original: *keretamena*.» Tehát ez az elemzés nyilván csak ő tőle való, mivel nem értette pontosan az osztják szöveget.

vagyis két, egymás mellé rendelt kérdő mondat. A többi finn-ugor nyelvben bizonyára szintén így fejlődtek a választó mondatok, de mivel ezekben a nyelvekben idegen, főleg orosz eredetű a választó kötőszó, a fejlődésnek ezt az útját ma már nem lehet kimutatni.*) A magyar választó mondatok kötőszava azonban, a *vagy* (*avagy*) szintén eredeti, ezért tanulságos lesz annak a nyomozása, hogy ez miként keletkezett.

Azt már SIMONYI MKöt. 118. megállapította, hogy az *avagy* a régi nyelvben egyszerű kérdésekben kérdőszóul is szerepel; pl. *Hallgassatok mostan ellenem tusaodók, avagy az kősziklából hozunk-é tinéktek vizet?* 'audite rebelles et increduli: Num de petra hac vobis aquam poterimus ejicere?' (KÁROLI: Bibl. I. 139.) *Avagy az egész föld nincsen-é te előtted?* 'ecce universa terra coram te est?' (MOLNÁR A.: Bibl. Í. 11). *Miért hivattatik az anyaszentegyház közönségesnek; avagy azért-e, hogy mind ez széles világon látható képpen elterjedett?* (ESZTERHÁZI T.: IgAny. 26).

A *vagy* kötőszónak a népnelvben rendkívül elterjedt alakváltozata: *vaj* (Moldvában *voj* is). A MTsz. szerint ez használatos a nyugati nyelvjárásokban, a Dunántúl még Veszprém, Somogy, Fejér megyében, azután nagy területen Erdélyben, nemcsak a székelyeknél, hanem egyebütt is. A régi nyelvemlékekben a *vaj* alak, ha ritkán is, de mégis kimutatható. Már SIMONYI is idéz MONOSZLAIBól egy példát (1589-ből) s az OklSz.-ban is van egy ilyen adat: *Ha pegigy elmennék [udvarából, földéről], szabad legyen . . . minden törvén nélkül és fejedelem levele ellen és törvénlátatlan megfogni és mingyárást felakasztani s vaj ő maga, vaj szolgálja, vaj jó barátja reám talál* (1577-ből; Székely Okl. V. 109).

*) Az oszmanliban is idegen (perzsa) eredetű a *jā* és *jaxod* 'vagy' kötőszó. A *jā* megfelelője a kazáni tatár *jū* 'vagy' s a csuvas *je* 'vagy, vajjon'. A mint tehát látható, a csuvasban is lehet a választó kötőszó kérdőszócska. Éppígy a tatár *ällä* 'vagy, avagy' és 'vajjon, vagy talán', a csuvas *elle* 'vajjon, vagy talán'; *ta ta* 'ismeretlen' -e — 'vagy' (vö. alt. etc. RADL. *tā* 'ein Ausruf des Zweifels; *tā* — *tā* 'entweder — oder'). — V. ö. még a szláv *li*, *li* hasonló kettős jelentésére nézve VONDRÁK, Vergl. slavische Grammatik II. 288, 430. Más indogermán nyelvekre vonatkozólag l. DELBRÜCK, Vergl. Syntax der indg. Spr. III. 267.

Már most a *vaj* is előfordul egyszerű független kérdésben; pl. *Vaj ki ő, és merre van hazája?* (VÖRÖSMARTY: Szép Ilonka). *Vaj léssen-e hős, oly bátor, erős kit nem mer ijeszteni veszély, baj, nem hat le szívére haláljaj?* (CZUCZOR: Szondi). — Ez a *vaj* pedig, a mint már SIMONYI (MKöt. I. 119) is gondolta, kétségtelenül összefügg a kérdő *vajjon, valjon*-nal.

Ezek után nem maradhat kétség a felől, hogy a magyar *vagy* is eredetileg kérdőszó volt, s ép olyan fejlődésen ment át, mint a vogul *man, manä*, mire kötőszóvá lett. Most már vizsgáljuk meg, mi is tulajdonképen ez a *vajjon, valjon*. SIMONYI szerint a *vagy* kötőszónak is *valjon* volt az eredetibb alakja, s ez a *van* ige *val-* tövéből való egyes szám harmadik személyű fölszólító alak, s tkp. annyit jelent: 'legyen'. Ezzel a jelentéssel azonban, mint SIMONYI is bevallja, egyebek közt éppen a kérdőszói használat nem magyarázható meg, pedig, a mint kimutattuk, ez az eredetibb jelentés, a kötőszói pedig csak másodlagos. Annyi az én nézetem szerint is bizonyos, hogy a *valjon* nem lehet más, mint fölszólító igealak, de nem kell egy, nem éppen lehetetlen, de a valóságban mégsem létező alakot fölvennünk, hanem tekintetbe véve azt is, hogy a régi nyelvben a *vajjon* mindig két *l*-lel van írva (*valljon, vallion* l. NySz.), azt hiszem, inkább a *vall* 'confiteor' igét kell keresnünk benne. A *vaj* azonban szerintem nem kopott alak, hanem ugyanennek az igének második személyű fölszólítója. A *vaj* tehát ebből lett: **vallj*, a *vaj*-ból pedig az ismeretes: *j>gy* hangváltozással *vagy*.

A *vaj, vajjon* így tulajdonképpen külön mondat volt, a kérdő mondatok eredeti alakja tehát ilyenforma lehetett: **Vallj: ki ő?* **Vallj: léssen-e hős?* **Valljon: ki ment el?* **Valljon: itt volt-e?*

A *vaj, vagy, avagy* szóknak van még ezen a két főhasználatán kívül egész sereg másnemű, nem kötőszói alkalmazása. SIMONYI ezek egy részét szintén a *vagy, vaj, vajjon* 'legyen' jelentésével igyekszik megmagyarázni, némelyik használatnál azonban ő sem talál megoldást, úgy hogy hajlandó egy egész külön eredetű *vaj* szót fölvenni.

Vizsgáljuk meg ezeket az eseteket, talán sikerül az eddiginél biztosabb eredményre jutnunk. Nézzük meg, mikor magyarázható a *vaj, vagy* a kérdő használatból, mikor a kötőszóiból,

s ha marad még oly eset, mely egyikből sem fejlődhetett, legalább hogy egyeztethető velük össze.

1. A háromszéki nyelvjárásban használatosak a következő határozatlan névmási kifejezések: *vajhogy* 'akárhogy' *vajmint* 'akármint' (MNyszet VI. 354). Ez az eset teljesen világos. A *vagy* kötőszó párosan megengedő mondatokban is használatos, tehát éppen úgy mint az *akár* kötőszó; pl. *Fizetni kell, avagy akarja, avagy nem* (ÉrdyK. 23). *Küldje meg, vagy kész, vagy nem kész* (RMNy. II₂: 60; l. MKöt. I. 113.). Ebből az alkalmazásból kell magyaráznunk a szóbanforgó névmási alakokat, melyek tehát úgy keletkeztek, mint az *akárki*, *bárki* stb. (Ezek származására nézve l. *A határozatlan névmás* c. értekezésemet, Nyr. XLIII. 79—80). Teljesen ilyen eredetű névmás van a következő vogul példákban: *É. kwonü manä çotäl'e totüln!* 'vidd ki akárhová!' MUNK. VogNGy. IV. 328.

2. Számnevek mellett a *vaj*, *vagy*, *avagy* azt jelenti: 'körülbelül'; pl. *Vaj két almát lészakasztott, s azért úgy megverte, hogy éggy hétig és fekütt belé. Még vaj két elmondandó szavaink vonának* (Székelyföld MTsz.). *Küldjön ide vagy ötven lovas legényt* (LevT. I. 134.) *Vagy három ezerezen vesztek el* (HELTAI: Krón. 86). *Vala kedég avagy hatod idő'*: hora fera sexta (DöbrK. 463). — Ez a használat szerintem a kérdőből fejlődött, a mint az olyan példák mutatják, melyekben két egymásután következő szám fejezi ki a kérdő szóval együtt, vagy a nélkül a megközeletést, pl. votják: α) Kérdőszóval: *J. okpou šiži·m-a tamī·s-a arez dirjaz anaiež tšorig pöstitož daskik iskemε pijuaškimi vetlem* 'einmal wanderte er, in einem alter von sieben oder acht jahren, zwölf werst um zu baden, während seine mutter fische [zu der mahlzeit] kochte'. WICHM. SUS. Aik. XIX. 98. (Több hasonló példát lásd fentebb). — β) Kérdőszó nélkül: *J. minam kik kwīn tiliž ullañ ušemjn luoz* 'von mir werden zwei oder drei federn herabfallen' uo. 92 || vogul: α) Kérdőszóval: *É. ta jānit ujta: palitā pšatij çqt-l'é, sat tal palit* 'im oly nagy állat volt: a hossza körülbelül pecsétes hat-hét öl' MUNK. VogNGy. IV. 255. — β) Kérdőszó nélkül: *É. mir alawé, jōr akw'-kit çum çūlti* 'a népet leölik, hős is csak egy-kettő marad meg' 410 | *pūri kit-çūrēm rin ünlenät-sis çot-vīwe, jūw-tēwé* 'miután az ételáldozat két-három pillanatig

ott állott (ült), megeszik' 407 || osztják: Kérdőszó nélkül: *É. k à t - γ ò l à m kolà y uè't'su* 'két-három rénszarvast levágtak' PÁPAY: UF. XV. 32 | *lou mural èuolt n à l à - u à t - k è m χ u i p à r d à s* 'a népből valami négy-öt embernek meghagyta' 147 || magyar: α) Kötőszó nélkül: *Egy-két garast! egy-két garast! halk hangja így esedeze* (PETŐFI: Az utolsó alamizsna). *Kalapja aláhullna, ha négy-öt szál madzag nem tartaná* (ARANY: A szegény jobbágy). — β) Kötőszóval: *Egy vagy két hete lesz, hogy történt* (VERSEGHY: Ung. Spr. 208). (L. SIMONYI: A jelzők mondattana 61.). — γ) Kérdő és kötőszóval: *Két-e vagy három hatosomba került* (VESZPÉREM).

3. Tulajdonképen ide tartozik a *vagy* 'legalább' jelentése is; nem nagy nehézségbe kerül a következő példákban sem a *vagy*-ot 'körülbelül'-lel értelmezni: *Abroncsnak valót keresék, ha találnék va egyet* (Háromszék m.). *Vót-é kiendnek vaj éggy szereteje?* (Erdővidék.) *Eljöhethnél vaj eccer te is* (Erdély) MTsz. *Mernéje vagy egy haja szálát meghorgasítani* (MOLNÁR A. Scult. 140). *Kérik vala ütet, hogy avagy ú ruhájának alsó peremét hanná illetniök: rogabant eum, ut vel fimbriam vestimenti eius tangeret* (JordK. 400). *Adja szent malasztját, hogy avagy távol követhessék* (ÉrdyK. 62). *Ah kazdag kívánta ah Lázár hütének avagy csak küssebbik részét is* (OZORAI: Christ. 335).

4. A régiebb irodalomban a *vaj* előfordul mint pusztá indulatszó; pl. *Vaj pnhán övedzett ragadozó farkas* (BORNEMISZA: Ének. 393). *Ötet halállal fenyegetik vala mondván: Vay te balgatag és tudatlan* (Cis. A2). *Vaj vaj tévelygő vak vezetők* (CZEG-LÉDI: Dág. II. 28). — *Vah** istentelen lator (ILLYEFALVI: Préd. II. 565). *Vah eredj, tartsd dolgod* (uo. 87). *Vah, aki az isten templomát elrontod, szabadítsd meg magadat* (ZÓLYOMI: Elm. A6).

Ide tartozik a *vaj* 'omnino, procerto' jelentése: *Vaj-igen: utique, ita sane; vajnem: minime, nequaquam* SI. *Úgy mondott: Vaj istennec fia vagyok én: dixit, quia filius dei sum* (MünchK. 69). *Monda a farkas: bizony elvétöttük az utat; felele a zamár: vaj el nem vétöttük, jó farkas uram* (HELTAI: Mes. 275).

*) A *vah* alakkal v. ö. a népnyelvi *va-t: va egyszer* (Bereg-Rákos és Munkács vid.), *va éggy* (Háromszék m. MTsz.). — A *vah* végére az *ah* és *beh* indulatszó is hatással lehetett.

Ugyanez a *vaj* van az óhajtást kifejező *vajha* (alakv. a *vajha* BécsiK. 63) szóban; pl. *A vajha szolgálkba eladattatnánk* (BécsiK. 63.) *A vajha nem volnék férfú szelletet valló* (249. KeszthK. 348). *Vajha maradtunk volna túl az Jordánon* (KÁROLI: Bibl. I. 199.) *Vajha az lehetne az mit kívánok* (DECSI: Adag. 37.). — Az egyszerű *vaj* is előfordul ebben a jelentésben: *Vaj adná Isten hogy sok olyan tanítók volnának* (PÁZMÁN Préd. c., FÉLEGYHÁZI: Bibl. II. 74, MATKÓ: Bány. 18. id. MKöt. I. 118).

Különösen gyakori ez az indulatszó a kérdő névmások előtt csodálkozó fölkiáltásokban; pl. *Vaj mely bolondok tütattok* (VALKAI: Gen. 63). *Vaj ki röttenetes büntetés* (BORNE-MISSZA: Préd. 412). *Vajmi ritka ajándék* (UJH. Zsolt. 37).

Hogy a kérdés képzete a felkiáltásokban mennyire elhomályosodhatik, bizonyítják ezeknek a kapcsolatoknak a következő alkalmazásai: *Vajki mely titok* (MHeg. to. II. 116). *Vajki tudom, mit akarsz halászni* (CZEGEL. MM. 203). *Vajki ha egy Dániel támadna, még sokaknak akadna nyomában* (LAND. Sg. II. 208). — *De vajmi azóta sokat elengedett abban* (RÁK. Ltár I:604). — L. SIMONYI: MKöt. I. 119.

Felkiáltásokban különben is gyakori a kérdő mondat. Pl. e helyett: *De sok katona! Be szép alma!* azt is lehet mondan i: *Mennyi katona! Mily szép alma!* Láthatjuk tehát, hogy a kérdő és fölkiáltó mondatok közt van bizonyos kapcsolat, s a kérdő és indulatszó lehet azonos. MUNKÁCSI is abban a véleményben van, hogy a vogul -ä 'e?' szócska indulatszói eredetű (VogNyjár. 36), s DELBRÜCK Vergl. Gramm. III. 263. szerint a latin -ne is valószínűleg nyomósító partikula (bekräftigende Partikel) volt.

BEKE ÖDÖN.

Adalékok a horvát kaj-nyelvjárás hungarizmusainak történetéhez.

(PETRETICS PÉTER evangéliumos könyve.)

A magyar sz. korona anyaországának határain túl elterülő délszláv nyelvterületek közül a horvát kaj-nyelvjárás vidéke (Belovár-Kőrös, Zágráb és Varasd megye) érezte meg legintenzívebben a magyar politikai és művelődési élet hatását: magyar szókat, idegen szókat a magyar nyelv közvetítésével, szláv eredetű, de nyelvünkben meghonosodott, hangalakjukban és jelentésükben megváltozott szavakat nagy mértékben vett át illetve vissza és korán kezdte a közigazgatás műkifejezéseinek megalkotásában a magyar példát követni, terminusainkat szószerint lefordítani, a magyar szóvonzatot utánozni. Figyelemre méltó irodalmi élet is ott ugyanakkor kezdett fejlődni, a mikor nálunk is nagyobb lendületet nyert az irodalom, t. i. a reformáció korában. A hitújítás itt a magyar és — a szlovén közvetítéssel — a német reformáció hatása alatt állott, az antireformáció azonban itt már tisztán a magyarországi mozgalom körébe tartozik. Az irodalmat, a mely a reformáció szolgálatában állott, az antireformáció elfojtja; a protestáns irányú könyveknek megtalálható példányait máglyára viteti és fejleszt új irodalmat, melynek művelői nagyrészt PÁZMÁNYNAK vagy követőinek a köréhez tartoznak, vagy a jezsuita atyák hatása alatt álló előkelők.

Ezen irodalom körébe tartozik az első kaj-nyelvjárású evangéliumfordítás, a PETRETICS PÉTER, zágrábi püspök (majd kalocsai érsek) kiadta «Szveti Evangéliomi» is. (Első kiadása: Grác, 1651.; a második: Nagyszombat, 1694.)

A munkához néhány, még megoldást váró kérdés fűződik. Ki végezte ezt a fordítást, PETRETICS PÉTER maga-e vagy más

valaki? — Az előszóban olvasható nyilatkozat szerint a fordítás a latin és a magyar szövegen alapul. Melyik az a magyar szöveg? — Érezhető-e a fordításon a magyar szöveg hatása a szókincsben és a használt kifejezéseken?

ŠURMIN GYÖRGY szerint («Povjest književnosti» Zagreb, 1898. 133. l.) nem tudjuk határozottan, hogy a fordítást PETRETICS PÉTER maga végezte-e vagy csak megbízott-e valakit ezen munkával.

Ahhoz, hogy PETRETICS nem maga végezte a fordítást, hanem csak megbízást adott ezen munkára s kiadásának költségeit viselte, a hosszú cím *) és a bő előszó pontos elolvasása után már aligha fűzhetünk kétséget: a cím a «Szveti i Vizoko poštuvani Gozpodin Gozpodin . . . Bifikup» nevét a méltóságát megillető címzések kíséretében említi. Így nem szokta magát a munka szerzője megemlíteni még a XVII. században sem és még akkor sem, ha püspöki méltóságot visel is. A cím nem mondja, hogy PETRETICS PÉTER fordította az evangéliumokat, hanem azt, hogy az ő megbízásából és az ő költségén nyomattak ki «szloven»-nyelven — így nevezik akkor az egykori Szlavónia lakosságának nyelvét, a horvát kaj-nyelvjárást. Azt, hogy PETRETICS végezte volna a fordítás munkáját, a bőbeszédű — 29 oldalra terjedő — előszó sem mondja, noha a bevezető mondat PETRETICS PÉTER üdvözlését tolmácsolja, noha mindvégig egyes számú első személyben szól és noha PETRETICS PÉTER nevének aláírásával jelent meg. Ha figyelmesen elolvassuk, feltűnik, hogy a munka végzésére vonatkozó kijelentésekben az ígét mindig csak műveltető alakjában találjuk: «jefzem . . . vefinil . . . Récsi lsvéteh Evangeliomov . . . pre nezti»; «od recsi do recsi, gdeje bilo moguce . . . a gde pák tó né bilo prikladno: jefzem vefinil Dijacelke récsi zpifzati»; «jefzem vefinel ove Evangelioime Szlovenzki i

*) Teljes címe: «Szveti Evangelioimi, Koteremi lsvéta Czirква Zagrebecska Szlovenzka, okolu godišesa, po Nedelye te Szvetke five: z-iednem kratkem Catechifmusem, za nevetelne lyudi hafznovitem: Szvetlóga i Vizoko poštuvanoga Gozpodina Gozpodina PETRA PETRETICSA, Bifikupa Zagrabeckoga, Oblaztjum, i ztrofkom i Szlovenzkiem lsvovom na lsvetlo vun dani, i stampani, zdopufesenjem Górnjeh. Vu Nemskom Gradczu. Na jezero bezt zto petdelzét i pervo leto. Pri Ferencze Widman-Stadiuse stampane.»

zpraviti i ftampati); «krecfém szvetoga Evangelioma jezsem vefinil pridati jednoga nóvoga Catechifmusa); «jezsem ... vu onom iztom vefinil poztaviti Molitve); «nazopét jezsem vefinil k Recsém szvetoga Evangelioma pridati nekoliko Popevke duhovne».

A fordítás munkáját tehát nem PETRETICS PÉTER végezte.

HAJNAL MÁRTON, kinek nézete szerint a što-nyelvjárású vidéken született és gyermekkorában ott nevelkedett PETRETICS még a tisztán kaj-nyelvjárású előszót sem írhatta — hanem csak aláírta — az evangéliumok fordítóját a Sziszeken, tehát kaj-nyelvjárású vidéken, 1582-ben született KRAJACSEVIC (SARTORIUS) MIKLÓS jezsuita atyában keresi.*) Ezt a feltevést főleg azon körülmény teszi elfogadhatóvá, hogy az evangéliumokhoz fűzött «Appendices» énekei — melyekre vonatkozólag a rövidke előszó is kiemeli, hogy azokat egy jezsuita atya írta — teljesen megegyeznek a Krajacsevics-féle «Molitvene knjižice» (1640.) illető énekeivel.

De más körülmény is elvezeti azt, ki a fordító személyét keresi, KRAJACSEVICSHÉZ. Az előszó és az «Appendices» több ízben emlegetik PÁZMÁNY PÉTERT: a fordító, az író és a kiadó előtt is a «duboko vucfeni i vizzoko múdri Biskup i Archibiskup Vugerfzkoga országa, imenom PAZMAN PETER» példája lebeg, a ki «vizzokò vucfene i glubokò mudre Prodeke» írt és adott ki oly célból, hogy segítséget nyújtson plébánosainak szent hivatásuk teljesítésében; ő is — noha ezen nagynevű férfiúhoz nem akarja magát mérni — legalább annyiban követi a példát, a mennyiben lehetővé teszi plébánosainak azt, hogy a szent evangéliumokat a népnek a maga nyelvén nyújthassák. Az «Appendices» énekei elé bocsátott jegyzetben (211. l.) említi az író, hogy nemcsak templomi, hanem mindenféle alkalomra való istenes énekeket nyújt, óhajtva, hogy a nép ezeket elsajátítsa és ezeket énekelje ama régi pogány, szemérmetlen dalok helyett, melyeket az egyszerű ember, de főleg a fehérség oly gyakran énekel fonóban, táncz és munka közben, otthon és a szántóföldön s hegyeken, megbotránkoztatva és elszomorítva az erkölcsös érzésűeket. Ezen

*) «Nikolaus Krajačević — Peter Petretić» — Archiv für slav. Philologie, XXVIII. k. 315—321. l.

kifakadás a népköltészet lírai alkotásai ellen nagyon emlékeztet a haragra, melylyel PÁZMÁNY PÉTER a virágénekeket sújtotta. Hivatkozást PÁZMÁNYRA találunk a munkát befejező s latinul írt Appendixben is (301. s. köv. ll.), melyet a szerző «ad declarandam editionem huius Libelli Orthographicam» írt. Indokolva azt, hogy miért használ a régi *ch* helyett *cs*-t, mondja: «Quòd verò hífce litteris subftituerim *cs* æquè unitas, movit me auctoritas Eminentiffimi quondam Cardinalis & Archiepifcopi Strigoniensis PETRI PAZMANY, viri verè in omni doctrinarum genere eminentiffimi, qui in suo doctiffimo Sacrarum Concionum tomo & fæpius reculo Controverfariarum Hodægo, Hungarico idiomate confcripto, eadè literas *cs* unitas, prioribus fubftituit, melioris foni gratiâ, rejecto antiquo Hungarorum fcribendi modo.» (303. l.)*) Azt az író-t, a ki PÁZMÁNY PÉTERRŐL ismételtén ily öszinte tisztelettel és szinte rajongó szeretettel emlékezik meg, a nagy antireformátor legközelebbi környezetében, követőinek körében kell keresnünk. És íme, KRAJACSEVICSRŐL tudjuk, hogy nemcsak Zágrábban működött, hanem Pozsonyban és Nagyszombaton is.

Tehát ez a körülmény is a mellett szól, hogy a fordítás munkáját KRAJACSEVIC S MIKLÓS jezsuita atya végezte.

De elvezet bennünket ezen körülmény egy más kérdés megoldásához is.

Az előszóban megemlíti a kiadó, hogy a szent evangélium szavait «iz Dijacfkoga te Vugerfzkoga textusa» fordította «na nafse pravo Szlovenzko Zagrebecsko fzlovo;» tehát kajnyelvjárásra, még pedig «od recsi do recsi» azaz: szóról-szóra.

Hogy melyik volt az a magyar szöveg, melyet a fordító a latin mellett használt, azt a munka sehol sem említi, noha akkor már több bibliafordításunk és külön evangéliumos könyvünk is volt.

Az a körülmény, hogy a fordító PÁZMÁNY köréhez tartozott és hogy ezen körben néhány évvel régebben a bibliának teljes és igen szép fordítása készült, jogossá teszi azt a feltevést, hogy KRAJACSEVIC S a «Vugerfzki textus»-on a KÁLDI György féle bibliát érti.

*) A XVI. és XVII. századi horvát helyesírást ismertette Maretić Tomislav «Istoria hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima», Zagreb, 1889, 29. s. köv. ll.

A feltevés helyességét csak szövegösszehasonlítás igazolhatja.

Horvát szövegre nem volt tekintettel a fordító; horvát fordítást nem is ismert. Erre vall ez a nyilatkozata: «Zato, pokenh dób pred tem toga, né bilo videti vu nafsem Szlovenzkom orfzage, Szlovenzkem ezikom doztoynò ftampaneh Evangeliomov, já... jezem vefinil ove Evangeliome Szlovenzke i zpraviti i ftampati.»

Pedig már volt akkor horvát nyelvű evangélium, mely nyomtatásban is megjelent volt, így a spalatói BERNARDI lectionariuma, melyet glagolás papok használtak s mely latin betűkkel 1495. Velencében jelent meg először. A fordítás, mint a hogy MARETIÓ TOMISLAV, ki ezen lectionariumot a zágrábi Délszláv Akadémia megbízásából 1885-ben kiadta, ezen kiadás előszavában bebizonyította, a Vulgata alapján készült. (Djela Jugoslav. Akad. knj. V. «Lekcionarij Bernardina Splječanina» U Zagrebu 1885. XII—XIV. l.) Ezt KRAJACSEVICs vagy nem ismerte, vagy pedig — mint más nyelvjárásban írt munkát — nem tekintette horvátnak, illetve «szlovén»-nek. Reánk nézve azonban több szempontból figyelemre méltó: *a*) csak a latin szövegre van tekintettel, nem pedig egyúttal magyarra, *b*) oly vidéken készült, melynek nyelve már nem érezte meg a magyar nyelv hatását, végül *c*) dalmát író műve, és a dalmát írók nyelvét mintaképpül vették az illyrizmus korában — a mikor a kaj nyelvjárást elvetve, az idegen elemektől megtisztított što-nyelvjárást tették a horvát irodalom nyelvvé, a melyhez a templomban felolvasandó evangéliumoknak is kellett alkalmazkodniok. Az illyrizmus kora előtt VRHOVACZ MIKSA zágrábi püspök evangéliumfordítása volt a kaj-nyelvjárás területén használatban. Ez szintén a latin szövegen alapul, a magyar szövegre nincs tekintettel, de a fordító még sok helyütt érezteti a PETRETICS kiadta evangélium hatását.

A Vulgata, a KÁLDI és a PETRETICS-féle szöveg megfelelő helyeinek egybevetése meggyőzhet bennünket arról, hogy KRAJACSEVICs a KÁLDI-féle szöveget fordította; a VRHOVACZ és BERNARDI-féle szöveget tekintve, láthatjuk, hogyan fejezi ki pl. azt a magyar befolyástól mentes vidék írója és a magyar befolyás gyöngülése korában a kajnyelvjárású író, aki a magyar szöveghez már nem alkalmazkodik.

Luc. XXI. 29¹⁾: Uidete *ficulneam* — B. 1:²⁾ vijte *smokvu* — K.³⁾ Lálsátok a' *fűge-fát* — P. 3⁴⁾: Vigyte *figovo drévo* — V. 2⁵⁾: Poglejte *Figovo*;

Luc. III. 1.: Philippo . . . tetrarcha Ituriæ, et Trachonitis regionis — B. 7: Filip . . . četvrto poglavje od Iturije i trakonitskoga vladanja — K.: Filep . . . Tetrarkája lévén Ituræának, és Trakonites tartományának — P. 7.: Filip . . . búduci . . . Ladavczem Ituriæ, i Trakonitisa *derfánja*.

Luc. II. 37: *confitebatur* — B. 13: *ispovidaše se* — K.: *hálát ad vala* — P. 18: *hválu dávaťse* — V. 12.: *hválila je*.

Luc. II. 44: in *comitatu* — B. 15: u *družbi* — K. *úti-tárfafágban* — P. 23: *megy putnemi tovarufsi* — V. 17: *vu druťvu*.

Matth. VIII. 4: *offer munus* — B. 17: *prikaži tvoj dar* — K.: *add-bé* az ajándékot — P. 26: *day vnuter dàra* — V. 21: *aldúj dara*.

Luc. II. 51: *conseruabat* . . . uerba . . . in corde suo — B. 15: *shraňevaše* . . . riči . . . u srteu svojemu — K.: Izivében *tartya vala* . . . ez igéket — P. 24.: *ob derfávafse* . . . ove récsi *vu szerdzeze szvojem* — V. 18: *derfala je*.

Joann. II. 10: *Omnis homo primum bonum unum ponit* — B. 16: *svaki človik najprvo dobro vino postavi* — K.: Mindē ember előzör jó bort *ád* — P. 25. *Vizaki cslóvek naypervlye dobro vino dáje* — V. 20: . . . *poztávlya*.

Joann. II. 11: *Hoc fecit initium signorum Jesus* — B. 16: *ovoj zlamenje učini najprvo Isus* — K.: Ezt chelekedé Jéfus a' *choda-tételeknek* kezdetét — P. 25: *Ov pocfétek cfuda-csínov* vefini Jéfus — V. 20; *chudacsínov*.

Matth. VIII. 6: *puer meus jacet in domo paralyticus* — B. 17: *ditič moj* . . . — K.: a' *szolgám* . . . — P. 27: *szluga moj* . . . — V. 21: *dechák moj*.

Matth. VIII. 25: *Domine, salva nos, perimus* — B. 18: . . . *obaruť nas* . . . — K.: . . . *szabadíts-meg* minket . . . P. 28 és V. 23: *ofzlobodi* nasz.

¹⁾ A Vulgata megfelelő helye.

²⁾ A MARETIÓ-féle Bernardi-kiadás lapszáma.

³⁾ KÁLDI GY. Bibliája első kiadásában a megfelelő hely az eredeti helyesírással.

⁴⁾ A PETRETICS kiadta evangéliumok első kiadásában a lapszám.

⁵⁾ VRHOVAČZ «Szveti Evangéliumi» II. kiadásában (Zagreb 1819) a lapszám.

Joann. XIX. 2: ueste *purpurea circumdederunt eum* — B. 88: ... svitom *skrlatnom* zaodiše néga — K.: *veres bársony* ruhát adának rája — P. 57: *halyum cfservlyenoga barfunna* odelse nyega — V. 126: ... zopravum *skerlatnom*.

Joann. XIX. 13: *Pilatus... sedit pro tribunali* — B. 88: *Pilat... sede na sudu na misto* — K.: P... az *ítélő székbe* üle — P. 59: *Pilat... fzedne na szúdni ztol* — V. 128: ... na *szudni ztoliczi*.

Joann. XIX; 31: *Parascene erat* — B. 39 és V. 130: *veliki petak* biše — L.: az *innep készülete* vala — P. 62: *dob priprava k' Szvetku* béfse.

Marc. XVI. 2: *ualde mane una sabbatorum ueniunt ad monumentum* — B. 103: *vele s jutra u jednu subotu* pridose k grebu — K.: igen *reggel a' Szombat első napján*, a' koporfóhoz menének — P. 64. *krúto rano pérví den Szobote* pridofse k' grobu — V. 44: *jednu Szobotu*.

Joann. IV. 51: *serui occurrerunt ei* — B. 141: *sluge susritoše néga* — K.: a' *szolgák eleibe jövének* — P. 121: *doydofse pred nyega* szluge — V. 98: *szluge naproti doshli jeszu nyemu*.

Matth. XVI. 18: *portæ inferi nom praeualebunt aduersus eam* — B. 154: *vrata paklena ne primogut protiva noj* — K.: a' *pokol kapui erót nem véfznek rajta* — P. 159: *jákozte ne vze mu nad nyum* — V. 153. *ne budú premogla szuprot nyoj*.

Luc. II. 32: *lumen ad reuelationem gentium* — B. 149: *svitlost na prosfítlenje narodof* — K.: *világofságúl a' pogányoknak* meg-világofítására — P. 144: *Polzvéta na prefvécsefneje poganom* — V. 136: *Szvétlozt na razszvéschen narodov*.

Luc. I. 63: *Et postulans pugillarem scripsit* — B. 153: *A on prošaše pero s kalamarom i upisa* — K.: *És jedzó táblát* kérvén írta — P. 155: *I zprofvívsi pifzmenu tablu*, *napifza* — V. 150: ... *priszmenu tablicu* ...

Luc. I. 39: *Maria... abiit in montana* — B. 4: *pojde gorami* — K.: *el-méne az hegyes tartományba* — P. 159: *poyde na goricsko derfanje* — V. 153: ... *na gore*.

Matth. XVI. 17: *Beatus es Simon Bar Jona* — B. 154: *Blaženi jesi Petre, bar Jona* — K.: *Bóldog vagy Simon Jónás fia* — P. 159: ... *Jónafsev fzin* — V. 153: ... *Bar-Jona*.

Matth. XXII. 4: *tauri mei, et attilia occissa sunt* — B. 140: *junci moji i ptice* pobijene su — K.: *tulkaim és hizlalt állataim* meg ölettettek — P. 119: *telezi moji i tucsfne ztvári* porafane *jeszu* — V. 96: *sivad*.

Luc. XXIV. 13: *castellum... erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem* — B. 104: *kastio... biše od Jeru-*

zalemu okolo sedam mil — K.: egy... kaftély... hatvan futamatnyi földön vala Jerufalemtől — P. 65: kaftel... na feztdefzet tecfajev dalko befse od Jerufalema — V. 87:... na chéztdezset techajev.

Ezen, csak szemelvényül kiszedett helyek — hiszen számuk még bőven lenne szaporítható — arra vallanak, hogy KRAJACSEVICs nem is a latin szöveget — mint BERNARDI és helyenként VRHOVACZ — hanem KÁLDI György Bibliájának szövegét fordította «od recsi do recsi», amire az idézett példákon kívül a PETRETICs kiadta evangelium sok hungarizmusa is vallani fog.

* * *

A PETRETICs kiadta evangéliumokban, mint kaj-nyelvjárásban írt XVII. századi és magyarból fordított munkában a magyar nyelvből vagy más nyelvből a magyar közvetítésével átvett szókat is találunk. Ezeket egybeállítva, első pillanatra meglepően kicsinynek látszik a számuk. A jelenség oka első sorban az, hogy már az evangéliumok egész szókincse sem gazdag: hiszen tárgyuk a mindennapi életviszonyok; a bennük előforduló fogalmak régiek, nagyrészt kezdetlegesek s legtöbbször kifejezésére minden nyelvnek megvan a maga régi szava. A fordítónak helyzete is itt jóval könnyebb, mint aminő pl. a PERGOSICs-é volt, a midőn VERBŐCZI ISTVÁN Tripartitumát — a VERES BALÁZS-féle magyar fordítás tekintetbevételével — horvátra fordította *) és

*) «Decretum koterogaie VERBEWCZI ITVAN diachki popifzal a poter dilghaie Lafzlou koterie za Mathiassem Kral bil zeufze Ghofzpode i Plemenitih hotieniem koteri pod Wugherszke Corune ladanie szliffe. Od Ivanuffa PERGOFFICHA na Szlouienfzki jezik obernien. Stanpan v Nedelifehu Leto naffegha zuelichenia 1574.» — Ezen munkát a belgrádi Szerb Kir. Akadémia a ЗБОРНИК на историју, језик и књижевност ерпског народа, прво одељење V. könyvéül (Стефана Вербеџија Трипартиџум. Словенски превод Ивана Пергошића из године 1574. У Београду 1909) újra kiadta, a kiadás gondozását a prágai dr. KADLEC KÁROLY-ra bízva, ki VERBŐCZYvel és Tripartitumával már több munkájában («ŠTĚRÁN z VRBOVCE a jeho Tripartitum» — Sborník věd právních a státních, II. évf. 1902; «VERBŐCZYovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm odsážen» — Rozpravy České Akademie, třída I., roč. X čís. 3. 1902.) foglalkozott. Ezen kiadásban a PERGOSICs-féle szöveget gazdag tanulmányokkal vezette be, megvilágítva a horvát fordítás viszonyát a latin eredetihez és

a jogi élet fogalmait horvátul kellett kifejeznie, latin és magyar terminusait horvátul visszaadnia. Figyelemre méltó terminusokat — és pedig az egyházi életre vonatkozókat — a PETRETICS kiadta evangéliumos könyvnek előszavában és «Appendices»-ében is találunk.

Azt a jelenséget, hogy ezen evangéliumos könyvben aránylag kevés a magyar hatást éreztető szó, a fordítónak purizmusra való törekvése is magyarázza. Hogy ily törekvés vezet, azt az előszóban nyújtott nyilatkozata is jelzi: ő a szent evangéliumok szavait «na nalse *pravo Szlovenzko Zagrcbecko fzlovo*» igyekezett fordítani «od recsi do recsi», de csak ott «gde je bilo moguce» (a hol lehetséges volt) «te je *Szlovenfcsina* prepuztila» (és a szlovénség megengedte). És ha XVII. századbeli fordító — magyar szöveget átültetve — «Szlovenfcsiná»-t emleget, akkor ne lepődjünk meg azon, ha nála még oly helyen is horvát szót találunk, hol VRHOVACZ MIKSA — noha nem magyar szöveget fordít és oly korban ír, a mikor a magyar nyelv hatása a horvátságnál már gyöngül — a magyarból átvett szót alkalmaz. Néhány ily hely pl. a következő:

Matth: II. 11: *apertis thesauris suis obtulerunt ei* — K.:... *ajándékokat adának neki* — P. 22:... *dafse nyemu daare* — V. 16:... *alduvali* *jeszu nyemu dare* — B. 14: *prikazaše nyemu dare*

Joann. XIX. 15: *Responderunt pontifices* — K.: *Felelének a' Fő-papok* — P. 59: *Odgovorili Glavari popóvzki* — V. 128:... *Poglavari Aldovniki* — B. 89: *biskupi*

ennek magyar fordításához («Magyar Decretvm, kyt WERES BALAS a deakbol tudni illýk a' WERBEWCZY IFTWAN Decretvmabol, melyet tripartitomnak neweznek. Magyarra fordítot... Debrecenbe nyomtattatott Raphæl hoffhalter által MDLXV»), PERGOSICS terminológiáját, közölve POLIVKA Gy. dr. tanulmányát PERGOSICS nyelvének sajátosságairól és a PERGOSICS-féle szöveg után függelékül egybeállítva a fordító szókincsének figyelemreméltó szavait. — A munkának ezen kiadása és a hozzáfűzött tanulmányok készítették FANCEV FERENCZET arra, hogy az Archiv für slav. Phil.-ben (XXXI—XXXIII. k.) közöljön gazdag tanulmányt («Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie»), melyben a PERGOSICS előtti és korabeli kaj-nyelvjárású emlékek alapján megírja ezen nyelvjárásnak teljes grammatikáját és a tanulmány függelékül a nyelvjárás LVI. századbeli szókincsének figyelemreméltó szavait egybeállítja. — Ezen szótárakban jelzik az egybeállítók az idegen eredetű szóknál az átadó nyelv illető szavát is.

Matth. IX. 23: cum Jesus... vidisset *tibicines*... — K.: midőn J... látta volna a *fiópjokat*... — P. 126... gdabi... J. videl *pišze falze*... — V. 103:... *Shipushe* — B. 143: *naricavice*

Luc. X. 30: Homo quidam... incidit in *latrones* — K.: Egy ember... a' *tolvajok*-közzé akada — 108: Néki cflovek... namerifze na *rázboynike*... — V. 84:... med *tolvaje* — B. 131: namiri se na *razboynike*

Luc. XVI. 6: accipe *cautionem* tuam — K.: Vedd elő a *szám-tartó könyvedet* — P. 102: Vzeti tvóy *dufni list* — V. 78:... *valuvash duga* — B. 128: *pismo*

Bármennyire törekszik is fordítónk purizmusra, mégis találunk művében a magyar nyelvből átvett szókat. Bizonyára csak azért karolta fel ezeket, mert a kaj-nyelvjárásban már teljesen meghonosodottak és ennél fogva a «Szlovenfcsina» már megengedte használatukat. És valóban, ezek között alig találunk egynehányat, melyet a KADLEC-féle Pergosics «Речник»-je vagy pedig FANCEV FERENCZ az Archiv XXXIII. kötetében egybeállított «Wortschatz»-ban (20—51. l.) mint a horvát kaj-nyelvjárás XVI. és XVII. századi emlékeiben előfordulót fel nem említ. Legtöbbje nem csak a horvát kaj-nyelvjárásba ment át, hanem a magyarsággal érintkező más népek (tót, kisorosz, oláh) nyelvébe is. Közülök sok a kaj-vidéken napjainkig is fenntartotta magát, a mi — legalább részben — ezen evangéliumoknak, melyeket másfél évszázadon át a templomban a nép előtt felolvastak, tulajdonítható.

A zágrábi Délszláv Akadémia nagy szótára (Rječnik hrv. ili srpsk. jezika) I—VI. k., VII. k. 1—3. f. az N betűig) igyekszik az idegen eredetű szónál megjelölni, mikor és hol jelentkezik először az irodalomban. Minthogy azonban a szerkesztők sem PERGOSICS művét, sem azokat a kaj-nyelvjárású emlékeket, melyeket FANCEV ismertetett, sem pedig a PETRETICS kiadta evangéliumokat vizsgálódásuk körébe nem vonták, a magyar nyelv útján nyert több szónál későbbre keltezik annak a horvát nyelvben való jelentkezését.

Evangéliumos könyvünk magyar eredetű szavai a következők:

aldov, *alduvati* (sacrificium; áldozat, áldozni): 143, 203, 233; nijeden *aldov* ne' tak Bogu vugoden, kak muje vugodno

délanje fzerdeseno vu dušnom zveliefenje — nullum . . . Deo tale est *sacrificium*, quale est zelus animi, el; Milofesu hocfem, i ne *aldova*, 174 — K. 908; Irgalmafságot akarok és nem *áldozatot* — Matth. IX. 13: Miseracordiam volo, et non *sacrificium* — V. 175: *aldova* — B. 161; *prosfécenje*; Télo Chrif-tufevo . . . na krife za gréfnike múceno i *alduwano*, 206.

Az Ak.Rj. szerint az *aldov* a XVII. sz-ban jelentkezik az irodalomban; FANCEV Arch. kimutatja, hogy nem csak ezen szó, hanem származékai is (*alduvanje*, *alduvati*) már a XVI. sz-ban, VRAMECZ Krónikájában előfordulnak; az *alduvati* az Ak.Rj. szerint a XV. sz-ban terjedt el.

A tőnek ezen származékát: *aldovnik* (nomen agentis) evangéliumos könyvünk feltűnően kerüli; talán azért, mert az *áldó* akkor a magyarban már nem volt használatos.

A szóra vonatkozó irodalmat l. GOMBOCZ-MELICH METSz: *áld. bantuvati*, *zbantuvati* (bántani): Izvojem i grehi Ztvoritela . . . *zbantuval*, 269; Nájme *bantuvati*, 78 — K. 966: Ne *bánts* engem — Luc. XI. 7: Noll i mihi *molestus esse* — V. 57: Najmí *neprilichen biti* — B. 112: *zabavan biti*.

Perg.; Arch.; Ak.Rj. XV. sz.

L. GOMBOCZ-MELICH METSz.

batritelj (bátorító): Prehladnik vu faare, lehkotnik vu dele; Krepitel vu túge, *batritel* vu placse, 202.

Perg.: *batrivost* (bátorság); Arch.: *bairiti* (bátorítani); Ak.Rj: *bátriti* (VUK szerint Szlavóniában és a magyarországi horvátoknál igen elterjedt szó), *bàtriv* XVII. sz, *bàtrivjeti*, *bàtrivljene*, *bàtrivnik*, *bàtrivost*, *batrovati*; Plet.: *batrivitelj* = der Tröster.

L. GOMBOCZ-MELICH METSz.

beteg, *betežen*, *betežnik* (betegség, beteg, a beteg): 80, 120, 126, 130, 203; lyudi . . . biže zvrácfali od *betegov* Izvojev, 171 — K. 958: jöttek vala hogy meg-gyógyíttatnának az ő *betegékekből* — Luc. VI. 18: sanarentur a *lanquoribus suis* — V. 166: od *betegov* Izvojev — B. 171: od *nemočij* sfojih; Né potrében vrács zdravě lyudem, nego *betěfšem*, 174 — K. 908: Nem szükség az egéffégefeknek az orvos, hanem a' *betegeknék* — Matth. IX. 12: Non est opus ualentibus medico, sed *male habentibus* — V. 175: *betesném* — B. 161: *nemočnim*; vrácfete *betefnike*, 150 — K. 965: gyógyíttátok-meg a' *betegeket* — Luc. X. 9: curate *infirmos* — V. 144: *betěsne* — B. 167: *nemočnike*.

Perg.; Arch.; Ak.Rj.: *beteg* és *betežen* XVI., *betežnik* XVII. sz. Hogy *beteg* az elvont fn., *betežen* mn., *betežnik* személyt jelentő fn., abban a *bolest*, *bolestan*, *bolestnik* analógiája érezhető. ASBÓTH szerint (NyK. XXXIII. 105.) a horvát és szlovén nyelv a m. *beteg* melléknevet az igen gyakori -n (eredetileg -in)

melléknévképzővel toldotta meg és ebből vonta el a *beteg* tövet főnévül.

L. GOMBOCZ-MELICH MÉTSZ.

falat, falatec (falat, falatka): oni dafse pred nyega *falat* pecfénje ribe, 69 — K. 984: hozának neki egy *darab* fült halat — Luc. XXIV. 42: ... *partem* piscis assi — B. 105: *dil*; Poberete *falatce*, kiifzu oztali, 45. — K. 990: Szedgyétek-fel a' melly *morzálékok* meg-maradtak — Joann. VI. 12: ... *fragmenta* — V. 39: *falatceze* — B. 52: *kusof*

Arch.; Ak.Rj. XVII—XVIII. sz.

V. ö.: BUDENZ MUSz., MUNKÁCSI Nyr. XI. 439, NyK. XVII. 78, BERN. EtWb.

féla (species, -féle); 285; Opomenak za vřzake *féle* lyudi, 211; vu vřzake *féle* meztah, u. o.; vřzake *féle* ribe, 183 — K. 913: minden-*féle* halak — Matth. XIII. 47: pisces ex omni *genere* — B. 175: fsakoga *naroda* rib.

Az Ak.Rj. szerint XVII. sz.; pedig PERG. is már sűrűn használja; találjuk nála II. 1. a *feliek* 'species' főnevet is.

V. ö.: BUDENZ NyK. VI. 316, MUNKÁCSI NyK. XVIII. 78, ASBÓTH NyK. XXVII. 334, ALEXICS Nyr. XVI. 445, BERN. EtWb.

gyungj (margarita, gyöngy): Nafedsi ... jednoga dragoga gyügja, polseljé, 183 — K. 913: Találván ... egy drága gyöngyöt, el-mene — Matth. XIII. 46: Inuenta ... una pretiosa *margarita*, abit — V. 160: *gyungya* — 175: *biser*

Arch.; Ak.Rj.

V. ö.: VÁMBÉRY NyK. VIII. 147, BUDENZ NyK. X. 82, MUNKÁCSI NyK. XVII. 95, KÚNOS Nyr. XIII. 368, GOMBOCZ MNyV. III. 214, VI. 344.

hasan v. *hasen* v. *hasna*, *hasniti*, *hasnovit*, *nehasnovit* (haszon, használni, hasznos, haszontalan): el, 235, 237, 238, 244, 262; Vnogi jefzu, kii ... od *hafzne* ... fzetoga Pricfesanja ... nikay niti znaju, niti razumeju, el; *hafzni* vam, da ja jdem — K. 1003: *hafznál* néktek, hogy én el-megyek — Joann. XVI. 7: *expedit* uobis ... — V. 54: *hasznovito* je vam; popévke ... *hafznovite* i potrebné, 187; *nehafznovitoga* fzluga zverzete vun vu tmicze zvünzke, 137 — K. 926: a' *hafzontalan* fzolgát veffétek a' külfő fetétfégre — Matth. XXV. 30: *inutilem serum* ...

Ak.Rj.: *hasna* és *hasnovit* XV. sz., *hasniti* XVII. sz., pedig PERG. a *hasniti* szót is már sűrűn használja; Arch.

V. ö. VÁMBÉRY NyK. VIII. 150, MUNKÁCSI NyK. XVII. 79, ALEXICS Nyr. XVI. 490, SIMONYI Nyr. XXXI. 37, BERN. EtWb.

jezer (mille, ezer), cziml., 144, 195; okolu csetiri *jezera* 99 — K. 939: úgy mint négy *ezeren* — Marc. VIII. 9: quasi quatuor *milia* — V. 75: csetiri *jezera* — B. 127: *četiri tisuća*.

Ak.Rj. XVII. sz., Arch. 1577-ből.

V. ö.: HUNFALVY NyK. III. 35, MUNKÁCSI: Árja és kauk. el. I. k., NyK., XVII 91, SIMONYI Nyr. XXXI. 33; BERN. EtWb. *kinč* (thesaurus, kincs): 22; Szpodobnoje nebézko králeyevztvo *kinčsu* na polye zkrivenom, 182 — K. 913: Hásonló menyneknek országa a' Izántófldön el-rejtett kinchhez — Matth. XIII. 44: . . . *thesauro* — V. 166: *kinču* — B. 175. *blagu*.

Arch.; Ak.Rj.: XVI. sz., mint kedveskedő kifejezés: *kinč mojega srca 'szívem kincse'* napjainkban is hallható magyarországi horvátoknál.

V. ö.: VÁMBÉRI NyK. VIII. 188, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 97, Árja és kauk. el., SIMONYI: Nyr. XXXI. 33, NyK. XXV. 303, BERN. EtWb.

kíp (imago, kép): el., 195, 252, 259, 263 stb.; Prije nálze cfovecski *kíp* (emberi képet vett magára) 193; pod *kípom* krušně zkriveno Cfovecsánztvo (a kenyér képében rejlő emberi voltod) 207; Szlobodnoje i dobro Szvétcze zazvati i nyihove . . . *kípe* poštuvati (szabad a szenteket segítségől hívni és képeiket tisztelni) 211; Clíje ov *kíp* i napíľzek? 125 — K. 922: Kíe ez a' *kép*, és a felyül-való írás? — Matth. XXII. 90: *imago* — V. 102: *kíp* — B. is sűrűn használja ezt a szót, l. pl. 142, 176. I.

PERG. sűrűn használja és mindazon jelentésekben, melyek a XVI. századi m. nyelvben elterjedtek. Arch., Ak.Rj. XV. sz.

V. ö.: BUDENZ: MUSz., MNy. V. 542, NyK. X. 85, VÁMBÉRY: NyK. VIII. 159, XIII. 351, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 97, Nyr. XII. 151, KÚNOS: Nyr. XIII. 370. SIMONYI: Nyr. XV. 2, ALEXICS: Nyr. XVII. 501, NyK. XXVII. 333; BERN. EtWb.

kolduš, *kolduvati* (mendicus, mendicare; koldus, koldulni): 37, 292; razdelis vıze tvoje . . . vubogom *koldúfsem* bogacztvo, el.; béfse néki *koldušs*, Lazar imenon, 88; nemorem kopati, szramujemfze *kolduvati*, 101. — K. 972: nem kapálhatok, *koldúľni* szégyenlek — Luc. XV. 3: . . . *mendicare* erubescó — V. 78: *prosziti*; 32: *petlyuti* — B. 128: *prosziti*.

Perg., Arch., Ak.Rj. XVI. sz. a ča-vidék északi szélein és a kaj-nyelvjárásban.

MIKL. Sl.El. a horvát-szerb *koleda*-ból származtatja, az EtWb. szerint idegen szó; KADLECZ a lat. *calendae*-ből vezeti le, FANCEV Arch. és BERN. EtWb. a magyar szóból.

V. ö.: BUDENZ: MUSz., NyK. VI. 307, X. 104, VÁMBÉRY: NyK. VIII. 160, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 76, 80, ASBÓTH: NyK. XXV. 457, 458, STEINER: Nyr. III. 100, SIMONYI: Nyr. VI. 293, ALEXICS Nyr. XVI. 545.

mentuvati (liberare, menteni): Kay adda more cfovek cfiniti na ovom Szvéte, kífze hocfe teh takoveh i tak íztraľneh múk *mentuvati*? 267.

Perg., Arch., Ak.Rj.

V. ö.: MIKL. EtWb., Fr., ALEXI: Nyr. XV. 210, ALEXICS: Nyr. XVI. 551.

mertuk, mertucľjiv (mérték, mértékletes): 292; onem iztem *mertukom*, koterem vi búdete mérili, hocfefze vam odmeriti, 94 — K. 959: azon *mértékkal*, a' mellyel mérték, vízfzámérettetik néktek — Luc. VI. 38: *Eadem mensura* — B. 122: *mirom*: *fivem*... *mertucľlivö*, pravicsnö, pobofnö (*fobridè*, juftè, piè), el.

Perg., Arch., Ak.Rj. XIII. sz.

V. ö.: BUDENZ: MUSZ., MUNKÁCSI: NYK. XVII. 82, SZARVAS: Nyr. VII. 202, és XI. 553, HALÁSZ: Nyr. X. 244, ALEXICS: Nyr. XVI. 553, ASBÓTH: NYK. XXVII. 337.

morguvali (murmurare, morgolódni): 92, 132; *morguvahu* proti Gozpodáru drufine, 33 — K. 920: morgolódnak vala a' chelédes ember ellen — Matth. XX. 11: *murmurabant* — V. 28: *morguvali* jeszu — B. 20: *mrmľahu*.

Arch., Ak.Rj.; ALEXICS Nyr. XVI. 554.

orsag (regnum, ország): el., 168, 174, 196, 199 stb: pokaza nyemu víze *országé* Szvéta, 39 — K. 903: meg-mutatá néki a' világnak mindè országait — Matth. IV. 8. *omnia regna mundi* — V. 34 és B. 28: víza *Krályesztva*.

Perg., Arch., HAD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb., VÁMBÉRY: NYK. VIII. 167, BUDENZ: NYK. X. 107, CSOPEY: NYK. XVI. 285, MUNKÁCSI: NYK. XVI. 82.

pajdašiti se (socium se adjungere alicui), *pajdaštvo* (pajtáskodás, egyesség, barátság): Poglegy adda, ... zkemfze *paydašis*, 241; Já verujem i Szveteh obefinztvo, megy lzvétami duhovno *paydaštvo*, 219.

Perg., BELL., JAMBR.

Irod. l. MELICH: Nyr. XXXII. 342.

sara (crus, szár): profzilze Pilatusa, dabifze poterle *száre* nyihove 62 — K. 1007: kérék P-t, hogy meg-tőretnének azoknak *szárai* — Joann. XIX. 31: ... *eorum crura*. — V. 130: *kozte* — B. 89: *goline*.

A kaj-szótáarak nem említik; a szerbben, szlovénben, csehben és ruténben *sara* = *csizmaszár*; a *pipaszár* összetételben átment a tót nyelvbe is.

V. ö.: MIKL. EtWb. BUDENZ: MUSZ., MUNKÁCSI: NYK. XVII. 84., Nyr. XI. 254 és 439, CSOPEY: NYK. XVI. 288, HALÁSZ: Nyr. XVII. 495, MELICH: NYK. XXV. 302, GOMBOCZ: MNyv. VII. 324.

šantav (claudus, sánta): 91, Szlépi vide, *fsantavi* hode, 4 — K. 910: A' vakok látnak, a' fánták járnak — Matth. XI. 5: ... *claudi* ambulant — V. 2 és B. 2: *hromi*.

Perg., Arch., HÁBD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb. Fr., SIMONYI: Nyr. VIII. 102—103, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 90, HALÁSZ: Nyr. XVII. 497, SCHUCHARDT: Nyr. XVIII. 485.

šereg (grex, hominum caterva, turba, exercitus; sereg): 2, 10, 13, 51, 52 stb; nazleduvalze nyega vnogi *šserégi*, 26 — K. 907: *követé štet fok šereg* — Matth. VIII. 1: *turbæ multæ* — V. 21: *vnosine* — B. 17: *mnoštvo*.

Perg., Arch., HÁBD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb., Fr., VÁMBÉRY: NyK. VIII. 171, BUDENZ: NyK. X. 87, 129; MUNKÁCSI: NyK. XVII. 99, HALÁSZ: Nyr. XVII. 497, GOMBOCZ: MNyV. III. 314, HORGER: MNyV. X. 9.

terhati, oterhati (onerare, terhelni): *Hodete kmene vřzi, kii... oterhani jezte*, 145 — K. 910: *Jđjetek hozzám miňyájan, a' kik... terhelve vattok* — Matth. XI. 28: ... *qui... onerati estis* — V. 137: *obtersheni jezte* — B. 172: *naprćeni ješte*.

Perg., Arch., HÁBD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb., Fr, Sl.El., HALÁSZ: Nyr. X. 352, SZARVAS: Nyr. XI. 514, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 85.

tolnać (consilium, tanács): 52, 275; *Farifæusi velinifse tolnacs*, 124 — K. 922: *a Farifæusok tanácsot tartának* — Matth. XXII. 15: *Ph. consilium inierunt* — V. 101: *tolnàcha szu vchinili* — B. 85: *sfit*.

Perg., Arch., HÁBD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. Sl.El., Fr, VÁMBÉRY: NyK. VIII. 177, BUDENZ: NyK. X. 111, HALÁSZ: Nyr. VII. 150, CSOPEY: NyK. XVI. 288, MUNKÁCSI: NyK. XVIII. 99, GOMBOCZ: MNyV. III. 360.

tolvaj, tolvajski (latro latronis; tolvaj): 86; *ki ne vlazi cfez vrata vu óvcfu ovelárnicezu, ... onje tát i tolvaj* — K. 998: *a' ki nem az ajtón mégyen-bé a' juhok aklába, ... lopó az és tolvaj* — Joann. X. 1: ... *ille fur est et latro* — B. 117: *lupež i razbojnik; tolvájzka burdelnicza*, 104. — K. 977: *latroknak barlangja* — Luc. XIX. 46: *spelunca latronum* — V. 80: *zkrivóehnicza tolvájzka* — B. 129; *spila razbojnicka*.

Perg., Arch., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb., BUDENZ: MUSz., NyK. X. 90, 131; VÁMBÉRY: NyK. VIII. 181, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 86, Nyr. XII. 387, SIMONYI: Nyr. V. 145, ASBÓTH: NyK. XXVI. 460, ALEXICS: Nyr. XVII. 64.

valuvati (confiteri, vallani): 299; *I valuva, i ne zataj, i valuva: da néfzem já Chriftus*, 6 — K. 984: *És meg-vallá, és meg-nem tagadá, és meg-vallá: Hogy nem vagyok én a' Krifztus* — Joann. I. 20: *confessus est* — V. 5: *valuval je* — B. 3: *isповida; Gozponna tebe vřsi valujemo*, 298; *Krifanjem*

znamenujem i *valujem* vekle i poglavitelje kotrige Vere kerfcsanzke, 254.

Perg., Arch., HABD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb., Fr., MUNKÁCSI: NyK. XVII. 77, ALEXICS: Nyr. XVII. 112, MELICH: NyK. XXXV. 38.

vam (telonium, vám): Vide Jesus cfoveka na *váme* fzedecsjsjega, 173 — K. 908: láta J. egy embert a' *vámō* űlni — Matth. IX. 9: in *telonio* — V. 174: na *Málte* — B. 161: na *trgovini*.

Arch. V. ö. MIKL. EtWb., Fr., BUDENZ: NyK. VI. 315, HUNFALVY: NyK. XIV. 452. ASBÓTH: NyK. XXVII. 341, ALEXICS: Nyr. XVII. 111, MUNKÁCSI: Árja és kauk. el., SIMONYI: Nyr. XXXIII. 34.

varaš, *varaški* (civitas, civitatis; város, városi): 9, 10, 13, 17, 18 stb.; Jefus videvsi *varas*, zaplakafze nad nyim, 103 — K. 997: J. látván a *várašt*, fira azon — Luc. XIX. 41: ... *uidens civitatem* — V. 79: *várash* — B. 128: grad; blizu bi dohágyal k-vratam *váraskem*, 112 — K. 966: a' *váras* kapujához közelgetne — Luc. VII. 12: cum adpropinquaret portæ *civitatis* — V. 90: vrátam *várasha* — B. 58: k' vratam od *grada*.

Perg., Arch., HABD., BELL., JAMBR.

V. ö.: MIKL. EtWb., Fr., SI. EL., VÁMBÉRY: NyK. VIII. 189, EDELSPACHER: NyK. X. 310, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 91, MELICH: NyK. XXV. 303, ASBÓTH: NyK. XXVI. 461, XXVII. 338.

A könyvnek nem magyar eredetű, de magyar közvetítést érzetető szavai:

baršun (bársony): halyum cfervolyenoga *baršuna* odeffe nyega, 57 — K. 1006: veres *bársony* ruhát adának reája — Joann. XIX. 2: ueste *purpurea* circumdederunt eum — V. 116: z-opravum *skerlatnom* ... — B. 88: *svitom skrlatnom*, oblacfil ... szeje ... vu halye cfervlénoga *baršuna*, 88.

Arch., Ak.Rj. XVII. sz.

A szó fejtegetését és irodalmát l. GOMBOCZ-MELICH MEtSz. *darda* (verutum, lancea; dárda): jeden zmegy Junakev *dardum* ódpre rebro nyegovo, 62 — K. 1007: egy a' vitézek között *lánchával* megnyitá az ő oldalát — Joann. XIX. 34: *lancea* — V. 130. és B. 89: *szuliczom*.

Arch., Ak.Rj. XVII. sz.

V. ö.: HALÁSZ: Nyr. XVII. 300, BERN. EtWb.

filjer (quadrans, fillér) *filjeric* (fillérke): ne izides od őde, dokle ne platis do náyzagynyega *fillyéra*, 98 — K. 904: ki nem jősz onnét, míg meg nem fizeted az utolsó *fillyért* — Matth. V. 26: ... donec reddas nouissimum *quadrantem*; telzem iz mojega duhovnoga sferomaltva vergel — duo *æra* minuta in

gazophylaejum etc — dva majehna *filjerica* vu obcfinzku Czirkenvenu komoru, el.

Arch.: *filer*, AK Rj. *filer* XVII. sz., *filjer* XVIII. sz.

A szót magyarázói a) a n. *heller*-ből, b) *vierer*-ből vezetik le a magyar szó közvetítésével, c) SCHUCHARDT a *follar*-ból (a legkisebb pénznem Raguzában) Nyr. XXIX. 377; példánk, melyben a lat. *quadrans*-nak felel meg, a n. *vierer*-ből való levezetést támogatja.

V. ö. SIMONYI: Nyr. VII. 105, SZARVAS: Nyr. XIV. 319, ALEXICS: Nyr. XVI. 446, MUNKÁCSI NyK. XVII. 102, MELICH NyK. XXXIX. 42, LUMTZER—MELICH: DOrtsn. 100.

gjo lgj (sindon, gyolcs): *oblaefil* . . . szejve vu halye cservlenoga bárfuna, i finnoga *gyolcsa* 88.

Arch., Ak.Rj.

A bajor-osztrák *golsch* (golisch, *kölsch*, *kelisch*, *kölnisch*) átvétele magyar közvetítéssel. V. ö. CSOPEY: NyK. XVI. 279, MUNKÁCSI: NyK. XVII. 18., ASBÓTH, NyK. XXVI. 464, LUMTZER—MELICH: DOrtsn. 121.

harcuvati se (certare, harcolni): *szluge moyi doiztine bisze harcuvati*, 36 — K. 1005: az én szolgáim *harczolnának* ugyan — Joann. XVIII. 36: *decertarent* — V. 126: *bisze borili* — B. 88: *bi se rvali*.

Ak.Rj.: *harcovanje* XVI., *harcovati* XVII. sz.; PERG.: *harc*, Arch.: *harcuvati*.

A német *hatz* átvétele a magyar szó közvetítésével, amire az *r* vall.

V. ö.: BUDENZ: NyK. VI. 304, MUNKÁCSI NyK. XVII. 103, MIHÁLY: Nyr. X. 49, SZILASI u. ott 494, ALEXICS: Nyr. XVI. 488, LUMTZER—MELICH: DOrtsn. 128, BERN. EtWb.

herceg (herczeg): *buducfi* . . . Lifanias *Herczegom* Abiline, 7 — K. 954: L. *Tetrarkája* lévén Abilinának — Luc. III. 1.: *Lysania Abilineae tetrarcha* — V. 6: *ravnal bi* . . . L. *chetertu ztranu* Abiline — B. 7: *četvrto poglafje*.

Arch., Ak.Rj. XIV. sz.

A n. *herzog* átvétele a magyar *herczeg* közvetítésével, a mire a végszótag *e*-je vall.

V. ö.: MIKL.: Fr., MUNKÁCSI: NyK. XVII. 103, ALEXICS: Nyr. XVI. 490, LUMTZER—MELICH: DOrtsn. 134.

inas (minister, pedisequus): *Sztáhu* . . . *szluge i inafsi* *prifarkom* *vu glenje*, 52 — K. 1005: *Állanak* *vala* . . . a' *szolgák* és *inasok* a' *izénnél* — Joann. XVIII. 18: . . . *serui et ministri* — V. 124: *dvorjaniki* — B. 57: *dvorani*.

Szláv eredetű szó; töve *junъ* 'fiatal' megvan az összes szláv nyelvekben; a magyarba (*inos*, *inas*) a szlovénből kerülhetett, ahol *junoš* = Edelnabe, Lehrling; a nálunk elterjedt *inas* alakját átvette a kaj-nyelvjárás.

Ak.Rj.: *inas* példa idézése és kor jelzése nélkül; l. továbbá: *junoša*. — BERN. EtWb.: *junъ*; OklSz.

V. ö.: NyK. IV. 208, VÁMBÉRY: u. ott VIII. 154, BUDENZ u. ott X. 84, 130, KORDAI u. ott 322, CSOPEY u. ott XVI. 280, MUNKÁCSI: u. ott XVII. 79 és Nyr. XII. 496, SIMONYI: Nyr. III, 436, ALEXIOS: u. ott XVI. 496, MUNKÁCSI: Árja és kauk. el. 369, MARJANOVIÓ Nyr. XLIII. 330, A.O.: Nytud. V. 160.

lajstrom (registrum, lajstrom): *Lajstrom* oveh knjig je vu tri deele razdelyen, 320.

Perg.: *legiſtrum*; Arch. *legiſter*, *legiſtrom*; a *lajstrom* hangalakban nem említik a szót sem a régi kaj-szótárak, sem az Ak.Rj., sem MIKL., sem pedig BERN. — A latin szónak a magyarban meghonosodott hangalakjában való átvétele.

V. ö.: SZARVAS: Nyr. X. 161, MELICH Szl. Jöv. I. 2. 42. *lampas* (lampas, lámpás): *vzemi lampafse* lzvoje, izidofse na put, 184 — K. 925: az ő *lampafokat* vévén, eleibe menének — Matth. XXV. 1: *accipientes lampades* . . . — V. 185: *svetnicze* — B. 176: *svitňake*.

Az Ak.Rj. szerint a XVIII. sz.-tól kezdve a horvát nyelvterület északnyugati vidékein terjedt el, a magyarországi horvátoknál ma is ily alakban használatos; FANCEV az Arch.-ban már a XVI. századból, VRAMECZ krónikájából idézi, HABD. is ily hangalakban említi. — A latin szó nálunk meghonosodott hangalakjának átvétele.

V. ö.: MIKL. EtWb., Fr., SZARVAS: Nyr. XIV. 50, ALEXIOS Nyr. XIV. 548, HALÁSZ: Nyr. XVII. 447, PLET.

lilium, *liliuma* (lilium, liliom): *merkayte na polyzke liliome*, 111 — K. 906: nézzétek a' mezei *liliumokat* — Matth. VI. 28: *considerate lilia agri* — V. 88: *liliume* — B. 132: *cvitje*.

Arch.: *liliuma*; a szótárak ily hangalakban nem említik; könyvünk más latin *-um* végű szót is a magyar nyelv eljárásához hasonlóan *-om* végzettel vesz át, pl: *Szveti Evangeliumi*, *cziml.*, el. — Az *-um* > *-om* végzetre vonatkozólag l. MELICH: NyK. XXXIV. 243.

marha (a m. szó régi jelentésében): Ne pofelý hife, ni polya, ni fzluge, ni fzlusbenicze, ni vola, ni ofzla, ni *marha* nikakove blifnyega tvojeja, 241. (Isten 10. parancsolatja.)

HABD.: *marha* 'merces, res mobiles ab aliquo possessa, armentum, pecus'. Az Ak.Rj. XVI. sz.; az ónémet *march*-ből származtatja a magyar közvetítésre való tekintet nélkül; egybeveti a űto-nyelvjárású *marva*-val is, megjegyvezve, hogy nem mindig világos a jelentése; PERG. már sűrűn használja a régi magyar szó tágkörű jelentéseiben: 'bona, res, bona immobilia, res mobiles, res mobiles et immobiles, res vendibiles' etc., de ezen tágkörű jelentések megmagyarázása végett KADLEC sem hivatkozik

a magyar szó jelentéseinek hatására; MIKL. szótáraiban is hiányzik ezen magyarázat.

V. ö.: OKLSZ., BUDENZ: NyK. VI. 310, SZARVAS: Nyr. V. 260, CSOPEY: NyK. XVI. 284. MUNKÁCSI: NyK. XVII. 114. L.V. és MI.: NyK. XXVII., 474, LUMTZER — MELICH: DOrtsn. 175—178. ASBÓTH NyK. XXVII., 445.

mešter (magister, mester) 50, 94, 96, 107, 109 stb.; Tifzi *Mester* vu Izráelu, te ova neznas? 154 — K. 986: Te *mester* vagy I-ben és nem tudod ezeket? — Joann. III. 10: Tu es *magister* . . . V. 146: *Navuchitel*, 157: *Mester* — B. 152: *meštar*.

PERG: *meštar*; Arch. *mešter* XVI. sz.; Ak.Rj.: lat. *magister* > n. *meister* > m. *mester* > h. *mešter*. — Lehet kaj-nyelv-járási fejlődés is a *meštar*-ból (*a* > *e*), — Teljes magyarázatot és a szóra vonatkozó irod. l. MELICH. MNyv. X. 398.

muštar (sinapis, mustár): Szpodobnoje nebézko králeyv-ztvo k' *muštárovu* zernu, 30 — K. 913: Hasonló a' mennyeknek országa a' *muštár*-maghoz — Matth. XIII. 31. *Simile est regnum coelorum grano sinapis* — V. 26: *muštardovomu* zernu — B. 205: kzerun *snapa*.

A szótárak csak a *mustardo* alakot említik. A *mustár* és a *muštarda* keletkezésére és elterjedésére vonatk. l. MELICH: MNyv. X. 401.; az evangéliumos könyvünkben talált *muštar* a magyarban meghonosodott alak átvétele.

pélða (exemplum, parabola, példa, példabeszéd): 50, 135, 168, 234 stb; zle *pélða* zlem fitkõ ne dájem, el.; Récfse Jefus vnofinam lyuczitva *pélðu* ovu, 29 — K. 912: Más *pélða*-beszédet adva eleikbe, monda J. — Matth. XIII. 27: *Aliam parabolam* . . . — V. 24. . . . *priliku* — B. 18: *pritač*. (A *pélða*-beszéd et az evangéliumunk sokszor *prilika*-val, 30, 31, 35, 114, 119, vagy *priszpodoba*-val 34, 92, 94, 122 fordítja.)

Perg., Arch., HABD., BELL., JAMBR.

MIKL. EtWb. és Fr.: n. *bild* > m. *pélða* > szlovén és kaj *pélða*. — Nehézséget okoz a m. szó vég *a*-jának megmagyarázása; hasonlóképen: *zwirn* > m. *czérna*.*)

V. ö.: BUDENZ: NyK. VI. 310, SZARVAS: Nyr. I. 220, BOROVSKY: NyK. XXIV. 339, ASBÓTH: NyK. XXVII. 338, ALEXICS: Nyr. XVII. 18, MELICH: Nyr. XXIV. 351, LUMTZER — MELICH: DOrtsn. 197, SIMONYI: «A magyar nyelv» I. 115.

špan, *španija*, *španuvati* (villicus, procurator, ispán, sáfár, gondviselő; villicatio, ispánság, sáfárság; villicare, sáfárkodni): neki . . . cflovek *Spána* imelse, 101 — K. 972: egy embernek . . . *fáfára* vala — Luc. XVI. 1: habebat *villicum* — V. 77: *Spana* — B. 128: *dvornika*; récfé Gozpon vinograda

*) Kérdés, nem kell-e itt szláv hatást keresnünk.

Spanu lzvojemu, 32 — K. 919: mōda a' fzōlō ura a *gondvifelōjének* — Matth. XX. 8: . . . *procuratori* — V. 28: *Zkerbitelu* — B. 19: *dvorniku*; *day* raclun od *spanije* tvoje: ar vre nebudes mogel *spanuvati* — K. 972: adgy számot *fáfárfágodról*: mert már nem *fáfárfokdhatol* — Luc. XVI. 2: *reddi rationem villicationis* tuæ. iam non poteris *villicare* — B. 128: *dvornicstvo* . . . *dvornikovati*.

Perg., Arch., HABD., BELL., JAMBR.

MIKL. Sl.El.; Fr.: szl. *župan* > magyar *ispán* > szerb *išpan*. — A magyarban: *spán* Okl.Sz. 1282. > kaj-horvát *špan*.

V. ö.: MUNKÁCSI: NyK. XVII. 112, Árja és kauk. el. 377.

SIMONYI: Nyr. XXXI. 34, ASBÓTH: NyK. XXIII. 126, ALEXICS: Nyr. XVI. 495, HALÁSZ: Nyr. XVII. 307.

Magyar közvetítés feltételezhető a következő szóknál:

hahar (carnifex, sorsor; hahár, hóhar, hóhér): *daa* nyega *vruke háharom*, 124 — K. 918. a' *hóhéroknak* adá őtet — Matth. XVIII. 34: *tradidit eum tortoribus* — V. 100: *Henkarom* — B. 142: *officijalom*.

Arch.: *hahar*, *hohar*; Ak.Rj. XVI. sz. a ča-vidék északi szélein és a kaj-nyelvjárásban.

MUNKÁCSI: NyK. XVII. 103: kfn. *hahaere* > m. *hahár* > horvát és szlovén *hahar*; — LUMTZER—MELICH: DOrtsn. 136: hogy a szlovén *hahar* közvetlenül a németből való-e vagy pedig m. közvetítéssel jutott-e oda, az nem dönthető el. — A németből való közvetlen átvételt valószínűvé teszi a hangalak közelsége; az *ae* > *a* más nomen agentis -ar képzőjének hatása alatt.

V. ö.: MIKL. EtWb., BUDENZ: NyK. VI. 304, CSOPEY: NyK. XVI. 240, SIMONYI: Nyr. VII. 105, 242, ALEXICS: Nyr. XVI. 493, MELICH: NyK. XXIX. 42.

kotar (fines, territorium, határ): el., 40; iz *kotarov* Tirufsa 105 — K. 939: a' T. *határiból* — Marc. VII. 31: de *finibus Tyri* — V. 82: iz *kotarov* — B. 130: iz *kotara*, 12: *mejaš*.

PERG. sűrűn használja ezt a szót, következetesen ezzel fordítja le a m. *határ-t*; az Ak.Rj. XIV. sz.: m. *határ* > horvát-szerb *kotar*; LUMTZER—MELICH: DOrtsn. 129—132 kimutatta a magyar szónak a német nyelvből való származását. — A magyar közvetítésnél magyarázatot igényel a magy. *h* > horv. *k*. — A mai horvát és szerb nyelvben *kotar* 'járás, kerület, Bezirk'.

V. ö.: HALÁSZ: Nyr. XVIII. 305, BERN. EtWb.

ožura (usura, uzsora, ozsora): *tarbine*, *ősfure*, *nazlobi*, *kri-vicez*, i oztáli *hudobe*, 245.

PERG., Arch., HABD., BELL., JAMBR.; sem KADLEC, sem FANCEV nem hivatkozik a magyar szóra; de az *o* és a *zs* valószínűvé teszi a m. közvetítést; a *zs* már a XIV. sz.-ban is jelentkezik a magyar szóban (Okl. Sz. 1397.).

V. ö.: MIKL. EtWb., BALASSA: Nyr. XVI. 111, ALEXICS: Nyr. XVII. 111., PLET.

Hogy a fordító a magyar eredetű vagy magyar közvetítéssel nyert szók használatában nem a lefordított szöveg rabja, hanem csupán azért használja az illető szót, mert már meghonosodott, a mellett szól azon körülmény is, hogy oly helyen is találunk ily szót, a hol a magyar szöveg nem készítette annak alkalmazására. Ily helyek pl.:

126. l.: fena... krvni *beteg trpela* — K. 908: egy afzony... vér *folyást* *széved vala* — Matth. IX. 20: mulier sanquinis *fluxum* *patiebatur* — V. 103: krvnoga *otoka* — B. 143: *oticanje krvi*;

153. l., V. 146: *Mejter* — K. 986, Joann. III. 2., B. 151: *Rabbi*,

119. l.:... pozlavlsi *fserege* *szvoje* — K. 922:... elküldvén az ő *hadait* — Matth. XII. 7:... missis *exercitibus suis* — V. 96: *sherege* *szvoje* — B. 140: *vojske*,

vagy a fentebb idézettek, melyeken a *darda, falat, falatec, herceg, špan, španija, španuvati, tolvajski* (K. *láncha, darab, morzálek, Tetrarka, jáfár* és *gondviselő, jáfárfág, jáfárkodni, lat-roknak*... *barlangja*) szókat alkalmazza.

Mindezek közül a PETRETICS kiadta evangéliumok megjelenése előtti időből kimutatva csupán a következők nincsenek: *inaš, lajštrom, muštar, sara* (*crus*) és a *filjer* (*lj-es hangalakjában*).

Fenntartották magukat — főleg a kaj-vidéken — napjainkig is: *baršun, batritelj, beteg, betežen, fela, filir, hasna, hasniti, hasnovit, nehasnovit, herceg, išpan, kinč, kip, kotar* (kerület, járás, Bezirk), *mentovati, mertuk, pajtaš, sara* (csizmaszár), *šantav, šereg, teret, teretan, varoš*. L. IV.-BR.

* * *

KRAJACSEVICSNAK purizmusra való törekvése azonban — úgy látszik — csak a még meg nem honosodott idegen szótövek kerülésében érvényesül: szóképzésben, szóösszetételben, szóvonzatban és más kifejezések alkotásában már a magyar mintának követése érezhető, mint a hogy magyar mintát ezen tekintetben PERGOSICS is követett, főleg a jogi és közigazgatási életre vonatkozó műkifejezésekben. VERES BALÁZS, VERBÖCZY magyar fordítója («Magyar Decretom, kit WERES BALAS a deakbol tudni illyk

a' WERBEWCZY ISTWAN Decretomabol, melyet tripartitomnak neveznek, Magyarra fordítot... Debrecenbe nyomtatott Raphael hoffhalter által MDLXV.) kifejezésének szigorú követését éreztük PERGOSICSNAK pl. ezen kitételeiben:

birfaski lyszt II. 59 — *byrsag lewel* (litteræ judiciales),
czymerni lyszt I. 6 — *czymerekrewl walo lewel* (insignia nobilitaria),

czyele pameti I. 124. 4. — *epp elmejewk* (sanæ mentis)
dole posztaui summe I. 60. 7 — a' *fommath le tezy* (deponere)
dolnyi peruff, ghorni peruff II. 24 — *al peres, fel peres* (actor, in causam attractus)

duffno poznanie III. 21. 4 — *lewky esmereth* (conscientia)
ghora vynna I. 133. 45 — *szewlew hegy* (promontorium)
ghore vzeti pieneze I. 82. 3 — a' *pynzth fel wenny* (pecuniam recipere)

ghofzpoda velika I. 2. 1 — *ghofzpoda zaszauna* I. 21 —
nagh-wrak, szazlos wrak (magnates)

ghuszka II. 30 — *lwdas* (perjurus)

hysniczi I. 110, — *hytvo* I. 106 — *hazas emberek, hazsagh* (matrimonium)

ghraczke megye sztol I. 14 — *warmegye szeke* (sedes iudicaria comitatus)

opprauliane kotaarno I. 78. 7. — *hatar igazgatas* (rectificatio metarum)

ochin zziin I. 14. 5 — *attjafy* (frater)

tudomana szlusenie II. 26. 5. — *tudomannak szolgaltatafa* (inquisitio)

walluani lyszt I. 35, II. 35 — *walo lewel, wallasztetel lewel* (litteræ fassionales)

vallouati kuaar I. 87. 3 — *kart wallani* (damnum pati)

varauff poliszki II. 76. 3 — *mezew waras* (oppidum)

uekouechina I. 25, I. 60. 10 — *ewrekfyg* (hæreditas); *vekuechnogha vallouania vchiniti* I. 91 — *ewrewkke walo wallafokat tenni*

vun vallouati grieh el. 16. 4. — (nem lefordított szöveg; delictum confiteri, a bűnt kivallani)

vun zbyranie dachie I. 93. — *az adonak kij szedese* (tributaria exactio)

zauzek I. 20. 4, *zauzanie* I. 27. 3. — *kewtes* (contractus);

na ueke zauzati I. 58. 1 — *ewrewkbë el kewthny*

zlamenno ruho (< znamenno) I. 67. 2 — *iegrwha* (dotatitium)*)

*) I. KADLEC: Pergošić XXXVI—XLI. és Речник; FANCEV: Archiv XXXIII. 21—22. l.

KADLEC szerint nem szabad ezeket a hungarizmusokat mind PERGOSICSnak tulajdonítanunk; jó részük a XVI. század közepe táján már általános keletű lehetett, hiszen VRAMECZ is, kinek Krónikája nem érezteti PERGOSICS hatását, használja pl. a következő kifejezéseket: *ochin szün, posnanié dufse, dole vrechí* (a *dole posztani* értelmében), *hísnik, hístvo*; más kaj-nyelvjárású emlékekben is találjuk pl. a következőket: *graczká megya, ochin fziin, uekouechina, dolnyi perufs, gorni perufs*.

A PETRETICS kiadta evangéliumok hungarizmusai közt is sok az olyan, melylyel már régibb emlékekben is találkozunk.

Kaj-nyelvjárási töből és kaj-horvát képzővel alkotott szókban érezzük a magyar kifejezés mintáját vagy a magyar szó hatását pl. a következőknél:

jakost (virtus; *jak* = erős; KÁLDI a *virtus*-t *erő*-vel fordítja; KÁROLYINÁL: *hatalmasság*; KÁLDI eljárása készítette a fordítót arra, hogy a latin szót elemezve, *jakost*-tal fordítsa) 18, 135, 146, 159; Arfze búdu gibale *ídkozti* nebézke, 3 — K. 979: az egek *erei* megindulának — Luc. XXI. 26: *uirtutes cœlorum* — B. 1: *kriposti* nebezke; *jákozt* snyega vun zhágyafe 171 — K. 958: *erő* mégyen vala ki ő belőle — Luc. VI. 19: *uirtus* — V. 167: *kréposzt* — B. 172: *kripost*

HABD: *jakoszt* = fortitudo, robur; BELL. a *jakoszt* synonymái közt említi a *hrabrenoszt*-ot is = animi robur; JAMBR.: *virtus* = *kréposzt*; Ak.Rj.: *jakost* a *ddd* alatt említi a szónak ezen jelentését. *na zo ői* (oko 'szem; személyesen, incoram, personaliter'): 72; Vnogi... od... Chrifstufevoga... vu Oltarzkom Sakramentu *nazocsi* bitje... nikay niti znaju; el.

PERG. II. 16. 3: *zochi* — VERES: *szemjyl szerynt*; BELL.: *nazochi, na ochi* = ad oculos, in præsentia, incoram.

A mai horvátban is: *nàzočan* = præsens, Iv. Br.

skvarjati', skvarenje (kárhozzatni; kárhozzatás; a magyar szóhoz hasonlóan a *kár* = *kvar* főnévből alkotott ige és elvont cselekvést jelentő főnév): 80, 277, náyte *zkvárjati*, i nebudete *zkvárjeni* — K. 959: ne *kárhozzatfatok*, és nem *kárhozzatattok* — Luc. VI. 37: nolite *condemnare*, et non *condemnabimini* — B. 122: ne htite *osujevati* i ne budete *osujeni*; nyega prédafse veliki Popi... na *zkvárenje* fzmerti 66 — K. 983: adták ötet a' fő-papok... a' halálnak *kárhozzatására* — Luc. XXIV. 20:... in *damnationem* mortis — V. 47: na *obszűdyenye* — B. 104: na *osujenje*.

Az Ak.Rj. szerint a szó ezen jelentése a XVIII. sz.-ban jelentkezik; pedig már PERG. is így használja: I. 86. 2, I. 19. 1, I. 81; HABD., BELL.

smožnost (potestas, hatalom; 12. l. *mócs*; e helyett azonban inkább a latin és a magyar kifejezés mintájára a *-tas* és az *-alom*, *-elem*-nek megfelelő képzővel alkotott szót használja) 3, 86, 118, 142; Szin clovécsi ima *zmožnosť* . . . odpúšťací grehe, 117 — K. 908; az ember fiának *hatalma* vagon . . . a' bűnök meg-boclátására — Matth. IX. 16: . . . habet *potestatem*. — V. 95: *oblast* — B. 140: *oblast*

HABD.: *moch* *potentia*, *potestas*; BELL. *zmožnosť*, *moguchnosť*; JAMBR.: *mòch*, *zmožnosť*

tečaj (stadium; ennek kifejezésére használja K. PÁZMÁNY-nak egyik nagyon kedvelt szavát: *futamat*, *futamatnyi*; fordítónk a magyar szó mintájára használ a *tečem* = *futok* igéből alkotott elvont főnevet): Dvã zmeгы Vučfenikov Jefufeveh idehota on iziti den vu kaftel, koteri na fezt defzet *tečajév* dalko bífse od Jerufalema, 65 — K. 983: ketten ő közzülők azon nap mennek vala egy . . . kaftélyba, melly hatvan *futamatnyi* földön vala J.-től — Luc. XXIV. 13: in spatio stadiorum sexaginta *stadiorum* — V. 46: *tečajév* — B. 104: oko sedam *mil*; BELL.: *tečày cursus*. *techem* 'curro'; JAMBR.

se veseliti, *razveseliti*; *veselitelj* (consolari, Paracletus; vigasztalni, a vigasztaló; *vesel* 'víg' tőből alkotott ige és nomen agentis) 81, 83, 178; Rakel plácfuci színe szvoje: i nézle hotela *razveseliti*, 17 — K. 902: R. firatván fiait . . . nem akart *meg-vigasztaltatni* — Matth. II. 18: . . . *consolari* — V. 192: *razveseliti se* — B. 12: *se utišiti*; ako ne odídem, *Veszelitelj* ne pride kvam, '75: — K. 1003: ha el nem megyek, a' *Vigasztaló* nem jó hozzátok — Joann. XVI. 7: *Paracletus* — V. 54: *Razveszelitelj* — B. 111: *duh od utišenja*;

HABD., BELL., JAMBR.

A magyar mintát követi fordítónk a kölcsönösség kifejezésében, szószerint lefordítva az *egymás* elemeit: 11, 60, 65, 74; Ova vam zapovédam, da *jeden drugoga* lyubíte, 176 — K. 1002: Ezeket parancholom néktek, hogy szereffétek *egy-mást* — Joann. XV. 17: ut diligatis *inuičem* — V. 178: dasze lyubéte *med vami* — B. 166: *meju sobom*; I one dva pripovédahota *jeden drugomu* 65 — K. 983: És ők szólnak vala *egy-mással* — Luc. XXIV. 14: . . . loquabantur *ad inuičem* — V. 46: *med szobum* — B. 104: *meju sobom*

A gen. partitivusnak megfelelő *unus ex, de, quidam ex, de*

visszaadásában nem követi a latin, hanem a magyar kifejezést: 6, 33, 44, 53, 54. stb. *néki zmeg Farifaeufsev*, 161 — K. 960: *némelly a' F-ok között* — Luc. VII. 36: *quidam de Ph.* — V. 157: *nekoj Fariseush* — B. 65. *niki Pharizej*; *jeden zmeg szlóg*, 54 — K. 1005. *egy a' Fð-pap szolgái között* — Joann. XVIII. 26: *unus ex seruis* — V. 124: *jeden szmed szlusbenikov* — B. 87: *jedan od slug*; *dva zmegy szvoich vucfenikov* — K. 910: *kettőt a tanítványai között* — Matth. XI. 2: *duos de discipulis* — V. 3: *dva z-med Vuchenikov* — B. 2. *dva od . . . učenikof*

Néhány összetételben, jelzős kifejezésben, terminusban feltűnően jelentkezik a megfelelő magyar kifejezés hatása:

od dati (od- 'től, -től, el'; *dati* 'adni; vendere'); 103, 127, *oddá víza*, *kotera ima*, 182 — K. 913: *el-adá* mind a' mie volt — Matth. XIII. 46: *uendidit omnia* — V. 160: *prodá*, B. 175: *proda*.

PERG. III. 30. 8: *oddanie* — VERES: *el adas* (venditio); I. 21. 4: *odda szuoju kerv* — Weer *arwlaft* tezen, HABB., BELL., JAMBR., PLET.

pismoznaneč (scriba, írástudó), 21; *ovo néki zmegy Pifzmoznánečev* rekofse szami vu szebe, 117 — K. 907: *íme némellyek az Írás-tudók közül módának magokbá* — Matth. IX. 3: *quidam de scribis* — V. 94: . . . *z-med Piszcečev* — B. 140: *niki od pisac*

A *scriba*, *írástudó* kifejezést evangéliumunk sokszor a német kifejezéshez közeledő módon adja vissza: *u Pifzm vucfen*, 13; v. ö. *u pravde vucfen*, 15, 107; *Pravdevucfen* 114; ez utóbbi teljesen megfelel a *rechtsgelehrten*-nek.

dačni penez (adópenz; numisma census): Pokafetemi *dačni penez*, 125 — K. 922: *Mutafátok-meg nékem az adópénzt* — Matth. XXII. 19: . . . *numisma census* — V. 102: *peneza dáčnoga* — B. 143: *dohodni pinez*.

Arch. XXXIII. 41.

figovo drvo (ficulnea, fügefafa): Vigyte *figovo drvo*, 3 — K. 979: *Láfsátok a' fügefát* — Luc. XXI. 29: *ficulneam* — V. 2: *Figovo*, y *víze drévje* — B. 1: *smokvu*.

Szószerint fordítja le KRAJACSEVICŠ a *crux*-nak megfelelő *keresztfa* kifejezést is:

križno drvo, 264, 296; *Ovje Jefus za nalz muke terpel, i na krišno drévlje szmert podjel*, 217.

križno aldov (keresztáldozat): Bóg szi bil na *krišnom Aldove*, 207.

otec duhovni, pastir duhovni (lelki atya, lelki

pásztor): zповédamfze i tebe, *Otecz duhovni* 253; poftuy *Otcze duhovne*, 223; Popévke... *Partirom duhovnem*... zprávylena, 187.

HABD. és BELL.: *otecz duhovni* 'pater spiritualis'; BELL.: *pařtir duhovni* 'Priesters'; *pastir duřni* 'Seelenhirt', PLET.

řtuřbeni tovaruř (conservus, szolgatárs), 123, 157; pocfne vraduvati řzvoje *řzluřbene tovaruře* 157 — K. 925: verni kezdi a' *řzolga-társait* — Matth. XXIV. 49: ... *conseruos suos* — V. 100: *zkupszluřbenik*, B. 142: *tovariř*

HABD., BELL., JAMBR.: *řzkup-řzluřga* (a latin kifejezés szó-řzerinti fordítása).

řunčeni řhod, *řunčeni řahod* (oriens, occidens: napkelet, napnyugat), 20, 21, 22, 27; oblezki izhágya od *řzuncfenoga řhoda*, telze káfe do *řzuncfenoga řáhoda*, 128 — K. 925: a' villámlás ki-mégyen *Nap-keletről*, és fel-tetzik *Nap-nyúgatig* — Matth. XXIV. 27: ... *ab oriente* ... *in occidentem* — V. 105: od *Izhoda* — do *Zahoda* — RAŇ. *) 303: od *řtoka* ... do *řapadi*

Arch. XXXIII. 44., 46., 47, VRAMECZ krónikájából, HABD., BELL., JAMBR., PLET.

řtol řremenjbe (váltóasztal): zakay adda nefzi dál mojev penéz na *řtol řremenjbe?* 169 — K. 976: miért nem adtad az én pénzemet a' *pénz-váltó ařzatra?* — Luc. XIX. 23: *quare non dedisti pecuniam meam ad mensam?* — V. 165: na *terřtvo*.

řveta mati crkva (ecclesia, anyaszentegyház): vu ko-terem dvojem vremene *řveta Mati Cřirkva* řzvádbe řzluřiti prepováda, el. c.

BELL. — A kifejezést V. is használja 208. l.: Vsze řzvětke, od *řzvēte Matere Cřirkve* napravlyena marlivo řzvēti. (Az anyaszentegyház 1. parancsolata.)

Különös figyelemre méltó néhány igekötőnek használata.

FANCEV a XVI. és XVII. századi kaj-nyelvjárás emlékek ismertetésében (Arch. XXXIII. 47.) kiemeli: «Kurz wollen wir hier die bekannte pleonastische Bildung des Kajkavischen erwähnen, wo die Bedeutung eines Verbums oder eines Verbal-substantivums nach deutschem Vorbilde durch ein überflüssiges Adverbium näher praezisiert wird. Die Adverbia, die in solcher Anwendung vorkommen, sind die folgenden:

dole (*zleřti, treći, vreći, pařti, polořiti, obriřavati*),
gore (*zastopiti, zastoplenje, ziti, vřtati, vřtajanje, na nebo pořestek*)

*) Zadarski i Rańinin Lectionar; za řtampu priredio MILAN REŘE-TAR. U Zagrebu 1894. 254. l.

nazad, nazaj (povrnuti, povraćati, zvrnuti, vrnuti se),
noter, nuter (vlesti, pojti, idenje),
protiv (govoriti, psuvati, vstati),
skupa (spraviti, sklopiti),
vun (goniti, tirati, zegnati, spaditi, potirati, zlieći),
vunka (ziti) u. s. w.»

Igaz, hogy mindezen igekötőnek a németben hangsúlyos adverbiumok (*ab* v. *nieder*, *auf* v. *ober*, *zurück* v. *hinter*, *ein*, *gegen* v. *entgegen*, *zusammen*, *aus*) felelnek meg, de az ezeknek használatában jelentkező pleonazmust a kaj-nyelvjárásban nem szabad csupán a német adverbium hatásának tulajdonítanunk, sőt nagyobb mérvben érvényesül itt a magyar nyelv befolyása, mely PERGOSICS korában, de még PETRETICS idejében is erősebb volt a német nyelvénél. Hiszen legsűrűbben mutatkozik ez a jelenség éppen azoknál az íróknál, kik magyarból fordítanak s egybevetve a fordítást a lefordított szöveggel, rendszerint megtaláljuk a magyarban a megfelelő igekötőt, melyet írónk — bizonyára azért, mert még külön határozószónak érzik — még nem írnak teljesen egybe az igéjével, ha közvetlenül előtte is áll. A magyarban is jóval súlyosabb szó ez, mint a szláv adverbium, mely teljesen egybe szokott olvadni igéjével.

Ha pl. PERGOSICS-nál nézzük ezen adverbiumokat, VERES-nél következetesen meg fogjuk találni a neki megfelelő igekötőt, de a kifejezés nem lesz mindig olyan, hogy a megfelelő német kitételben is meglenne a megfelelő adverbium.

Itt csak néhány példára szorítkozunk:

fumme dole nepofztavi, I. 60. 7 — a' sommat *le* nem tezy (niederlegen),

ghore pouiedani, I. 4. 1. — *feljeweł* meg vagyön *irwan*,
koteri bi ghore ufztal I. 14. 2 — ha *ky uylwan fel emely*
 magat (sich erheben, aufstehen, Aufstand)

ghore vzeti pieneze, I. 82. 3 — a *pynzt fel vennij* (aufnehmen),

zalofnogha lyfzta maffu bude . . . napreğ dati, II. 20. 2 —
 az *fzalogos levelnek maffat . . . elew adhattya* (vorlegen)

on neki *fztary lyfzt napred donefze*, I. 82. 8. — *walamj*
 regy leweleth *hoz elew* (vorlegen?)

boiazen, nazlobolzt . . . nazai verghfsi . . . II. 28 — félelmet,
gyewlelfyget . . . hatra wethwen . . .

nazad uzeęti, I. 61. 4 — *hatra wennij* (zurücknehmen)

nazad ofztaniufsi, III. 10. 2 — hatra hagywan (hinterlassen) more *van zimyenia zurechi*, I. 68 — az iozagnak wrafa-gabol *ky wethety*,
uan pouedati Sentenciu I. 31. 1 — az fentencianak *ky mondafa*,
vun nazuesztiti sze, I. 107. — *kj ielentetik*,
vun zbyranie dachie, II. 9. 3 — az adonak *ky szedefe*,
vnuter danie lifztno, I. 77 — *lewel be adas* (einreichen),
Zvoonifze szuedoki ... *vnuter nepryemliuu*, III. 12 —
 Kjúewl ualo tanok *be nem wetethnek* stb.

Hasonlóképpen pontos megfelelést találunk, ha a PETRETICS kiadta evangéliumokat a KÁLDI-féle szöveggel egybevetjük, vagy az előszó és az «Appendices» ide tartozó kifejezéseit lefordítjuk. Itt is csak szemelvényekre szorítkozva, kiemeljük a következőket:

dole:

Ovoje kruh, *kije iz neba dole dofsel*, 87 — K. 991: Ez a kenyér, melly az égből szállott-alá — Joann. VI. 59: ... *ex coelo descendit* — V. 67: *iz Neba dolé je ztupil* — B. 123: *szlial s neba*; Néki cflovek od Jerufalēa idéfsé *dole* vu Jeriko, 108 — K. 965: Egy ember alá-méggyen vala Jerufalemből Jerikóba — Luc. X. 30: *descendit* — V. 84: *ishel je ... dolé* — B. 131: *shojaše Zakæus*, *fsetuy zlezi dole*, 132 — K. 976: Z. fietve szállly-alá — Luc. XIX. 5: *descende* — V. 107: *izidi dole* — B. 176: *szlizi*; u. igy 24, 26, 105, 120 stb;

náydofe Dete ... i *dole poklekszi* molifse nyega, 22 — K. 902: meg-találtak a' gyermeket és *le-borulván* imádák őtet — Matth. II. 11: *procidentes* — V. 16: *poklekshi* — B. 14. *padši na kolene*; egy helyen érezhető, hogy a fordító előtt a *le-borul* kifejezés lebeg, noha K. mást használ: *Vucfeniki odpadojse dole na licze* szvoje, 165 — K. 917: a tanítványok *orczájokra ešé-nek* — Matth. XVII. 6: *discipuli ceciderunt in faciem* — V. 35: *opali jeszu na licze* szvoje; BELL. *opadam, dole opadam* = *procido*; *vlézfi* vu hifu *Farifæufsevu, szedo dole*, 161 — K. 960: bé-menvén a F. házába, *le-telepedék* — Luc. VII. 36: *discubuit* — V. 157: *szélje k'-ztolu* — B. 65: *sede blagovati*;

profzifze Pilatufa, *dabifze poterle száre nyihove tebifze dole vzeli*, 62 — K. 1007: kérék P.-t, hogy meg-töretnének azoknak szárai és *le-vétetnének* — Joann. XIX. 32: *tollerentur* — V. 100: *dabi sze dole zneli* — B. 89: *da bi se sneli*;

gore:

Dva cfloveka *poydozta gore* vu Czirkvu, 104 — K. 975: Két ember *méne-fel* a' templomba — Luc. VIII. 10. *ascenderunt* — V. 80: szű *zaskli* — B. 129: *uzidoše*; hasonlóképen 9, 22, 36, 154. l.; a kifejezést említik HABB. és BELL. is;

kačse budu *gore jemali*, 80 — K. 950: kigyókat *vésznek fel* — Marc. XVI. 18: *serpentes tollerent* — V. 59:... *budu pretiravali* — B. 114: *če vazimati*;

gore szede ki mertev béfse, 113 — K. 960: *fel-üle a' ki meg-hólt vala* — Luc. VII. 15: *resedit* — V. 90: *szélszi je* — B. 58: *usta i sede*; u. így 2, 113, 115. l.;

Szin Cflovécsi od mrtveh *gore... ztáne*, 165 — K. 917: az ember fia halottaiból *fel... támad* — Matth. XVII. 9: *resurgat* — V. 35: *ztáne* — B. 35: *uskrsne*;

ztánete gore, telze neboyte, 165 — K. 917: *Kellyetek-fel*, és ne félyetek — Matth. XVII. 7: *Surgite* — V. 35: *ztanete sze* — B. 35: *ustanite*; u. így: 5, 16, 17, 20, 22 stb. l.; a kifejezést említi HABD. és BELL. is.

pojdu... na gore ztánjenje fitka, 180 — K. 989: *jőnek... az életnek fel-támadására* — Joann. V. 29: *in resurrectionem* — V. 180: *na goré ztanjanye* — B. 182: u. *uskrsnutje*; HABD., BELL.;

od zemlye *gore zvışen* búdem, 172 — K. 999: *fel-magafzaltatom a' földről* — Joann. XII. 32: *exaltatus* — V. 173: *izvışen* — B. 161: *uzvışen*;

n a z a g j :

Idem nazágy vu hifu moju, 42 — K. 967: *Viszfa-térek az én házamba* — Luc. XI. 24: *Revertar* — V. 37: *Povernemsze* — B. 43: *povratiti* *ču se*;

gdabilže nazágy povracjali, oza *dète* *Jesus* vu *Jerufaleme*, 23 — K. 954: *midőn vizsfa-térnének*, *el-marada a' gyermek J.* — Luc. II. 43: *cum redirent* — V. 18: *povernulisze* *jeszu* — B. 15: *vráču se*; u. így 110, 168. l.

o k o l o :

neprijateli... okolo vze *mu* tebe, 103 — K. 997: *ellenfégid kőnyűl-fognak téged* — Luc. XIX. 43: *circumdabunt te* — V. 80: *obztrēju tebe* — B. 128: *obastru tebe*;

s k u p a :

zkúpa zpravivši *vše* *Poglavnike* *popovzke*, 21 — K. 902: *őszve gyűjtén* *mind a' Papi* *fejedelmeket* — Matth. II. 4: *congregans* — V. 15: *zkupzravivši* — B. 14: *zkupivši*; u. így 14, 21, 68, 129. l.; a kifejezést említi BELL. is;

v u n :

vun izide *ov glazf* *po* *vše* *one* *zemlyé*, 127 — K. 908: *e' hír ki-méne* *egész a' földre* — Matth. IX. 26: *exiit fama* — V. 104: *izishelje* — B. 143: *izide*;

Hocfesli *da* *idemo* *tega* *vum* *zberamo?* 30 — K. 913: *Akarod-e*, *el-megyünk és ki-szedgyük* *azokat?* — Matth. XIII. 28:... *colligimus* — V. 25: *poberemo* — B. 19: *pojdemo* *populiti*;

vun *na* *zemlyu* *zléksi* *ládje... 97* — K. 957 *ki-vonyván a' földre a' hajókat... — Luc. V. 11: subductis nauibus —*

V. 72: *povleknuvshi lādje* — B. 125: *povezoše plavce*; BELL.: *van zlechem 'educō'*;

ako tvoje oko zpacljuje tebe, *zpehnije vun*, 175 — K. 917: ha a' *szemed meg-botránkoztat téged, vájd-ki* azt — Matth. XVIII. 9: *erue eum* — V. 171: *zpehni nye* — B. 126: *iznemiga*;

vnuter:

vnuter idícsi vu grob... 64 — K. 950: *bé-menvén a' koporfóba*... — Marc. XVI. 5; *introeuntes in monumentum* — V. 45: *ztuplyujúche vu grob* — B. 103: *ulizše u greb*; u. így 22, 43, 58, 64, 86 stb. l.; a kifejezést említi BELL. is;

gdabi *vnuter nefzli* Dete Jefusa Roditeli nyegovi... 143 — K. 953: *mikor bé-vinnék a' gyermek J-t az ő szülei*... — Luc. II. 27: *cum inducerunt puerum* — V. 136: *kadbi doneszli* — B. 149: *uvojahu*.

Ime BELLOSTENECZnek a kifejezéseket gazdagon felkaroló «Gazophylacium»-a (1740) már kevés ily pleonazmust regisztrál és VRHOVACZ, bár sok tekintetben még nagyon érezteti a PETRETICS kiadta evangélium hatását, jóval ritkábban használja a pleonazmust okozó adverbiumokat, pedig a XVII. századtól kezdve a német nyelv hatása a kaj-nyelvjárásban egyre erősödik. Ez a körülmény is indokolja, hogy itt inkább a magyar nyelv hatását keressük, ezen kifejezéseket inkább hungarizmusoknak tekintjük, mintsem germanizmusoknak.

Arra, hogy mily erős volt a magyar nyelv hatása az evangéliumok fordítójára, vall az a körülmény is, hogy olyankor is használ ily adverbiumot és a *meg*-nek megfelelően a *na*-t, mikor megfelelőjét KÁLDI fordításában nem találta, holott bátran ott lehetne. Ily helyek pl.:

Peter *opade dole* pred kolena Jefuseva, 96 — K. 957: P. a' J. térdeihez *borula* (mondhatná: *le-borula*...) — Luc. V. 8: *procidit* — V. 72: *opal je* — B. 125: *pade*

Nehasznovitoga szluga *zverzete vun vu tmicze zvúnke*, 137 — K. 926: a' *haszontalan szolgát vessétek* a külső fetétfégre (vessétek ki).

Vu Pravde *kayje napiszano?* 107 — KÁLDI 965: A' törvényben mi vagyon *írva?* — KÁROLYI: A' törvényben mi vagyon *meg-írva?* — Luc. X. 26: *quid scriptum est?*

Napiszanoje: Ne five clovek *szamem kruhom*, 38 — KÁLDI 903: *írva* vagyon — KÁROLYI: *Meg* vagyon *írva*: Nem csak kenyérral él az ember — Matth. IV. 4: *Scriptum est*.

Helyenként a szóvonzatban érezhető a magyar kifejezés hatása:

smilujti se — nad (misereri alicuius, könyörölni valakin): *Szmiluvavsfisze* Gozpon *nad onem szlugum*... 122 — K. 918: *Könyörülvén* pedig az *Úr azon a' szolgán*... — Matth. XVII. 27: *Misertus*... *serui illius* — V. 100: *Szmilu-jüchisze*... *szlùgi onomu* — RAÑ. 297. *Smilova se*... *sluzi onomuj*; BELL.: *szmiluvatisze zvrhu pajdassev*;

visi — u (pendet in, függ vmiben; latinizmus magyar közvetítéssel): *Vu ovéh dveh zapovedéh vífzi vřza Právda*, 116 — K. 923: *E' két parancholatban függ* az egélz törvény — Matth. XXII. 40: *In his duobus mandatis universa lex pendet* — V. 93: *zadersávsze* — B. 134: *stoji*

visi — od (függ vmitől; a német kifejezés magyar közvetítéssel): *Mertva cfloveka nafzleduju na veke řzáma dela, zla i dobra; od koterik vífzi vekivecni ztalis dober i zel drugoga řzvéta*, 293 (BELL. a *pendeo* vonzatainak kifejezésére figyelemre méltó idiotismusokat ajánl);

řivi — čim (uti aliqua re, él valamivel): Szveti Evangéliomi, *koteremi řzvéta Czirkva Zagrebecska Szlovenzka okolu godifesa po Nedelye te řzvetke five*, címclap: PERG. I. 14. 3: *kriuim liřztom ochiueřzto nu praude řivvu* — VERES: *hamijs lewellel tewrřwřnben nřlwan eel*; I. 9. 5: *Plemenit cflouek ufzákim řzuoym imyeniem*... *řzlobodno more řyueti* — VERES: *A nemes*... *minden iozagawal řzabadon řlheth*.

Egyéb a magyarra feltűnően emlékeztető kifejezések evangéliumunkban még:

dobro rano (KÁLDI magyaros kifejezésének szó szerinti fordítása): *zelselje dobrò rano delavezev naymit vu vinograd řzvoj*, 32 — K. 919: *jò reggel ki-méne mívefeket fogadni az ő szőlőjébe* — Matth. XX. 1: *primo mane* — V. 27. *z-pochetka jutra* — B. 19: *u jutro rano*;

konec metnuti (véget vetni): *Szmert vřzemu dobru i zlu ovoga řzvéta konecz mecfse i polafe*, 283.

na pamet vřzeti (észrevenni): *ozta déte řesus vu Jeru-faleme, i ne vřzefse na pamet Roditeli nyegovi*, 23 — K. 954: *el-marada a' gyermek J. J.-ben és eřzekbe nem vevék a' řzüléi* — Luc. II. 43: *non cognouerunt* — V. 17: *nészu řzapazili* — B. 15: *ne znahu*;

pařku nositi (gondot viselni): *na řzvoju duřsu dobru pařku nořze* 246; *dúfen jeřzē*... *pařku nořziti na duhovni návuk*, el.; Arch. XXXIII. 22; PERG. I. 55. 1: *pařku nořziti* — VERES: *gondot wyřselnj*; I. 55. 2: *pařske nořffenie* — VERES: *gond wyřseles*.

pred — dati (valaki elé adni): *govorimo... onak i onemi recsmi, kemije izveto Pifzmo i Czirkva Katolicsanzka pred nafz dajz, el.*

spuni se vrieme (eltelik az idő; *pun* = tele, plenus): *zpunilo besze ofzem dnih, 19 — K. 953: el-telek nyolcz nap — Luc. II. 21: consummati sunt dies octo — V. 14: zpunilosze je... — B. 13: svrsice se;*

tojeto (azaz, scilicet): Leto dvanatezte Mefceczév, petdefzet i dva tijedna i jeden den ima, *tojeto* trizto lzeptdefzet i pet dnih i blizu fzezt ör, el.; *PERG. I. 23: toie tuo — VERES: azaz; HÁBĐ., BELL.*

veliko (nagyon, valde, sehr): *veliko hasznovito, 260.*

visoko hvaciti (magasztalni): *z-velikem gláľzom vizkoko hvalecsi Boga, 110 — K. 974: nagy szóval magasztalván az Istent — Luc. XVII. 15: magnificans — V. 87: dichèchi — B. 131: velicajuci*

vu oči vreci (szemére vetni) *fivem... prez velikoga greha, kogabimi gde mogel zpogoniti i vu ocsi vercsi, el:*

v ruke dati (tradere, kezébe adni), 135, 145; Dabi ov nebil hudodélnik, nebitiga bili *vrúke dáli, 55 — K. 1005: Ha ez gonofz-tevő nem vólna, nem adtuk volna ötet kezedbe — Joann. XVIII. 30: non tradidissimus — V. 125 és B. 88: nebiga bili predali:*

vršiti rječ (sermones conferre; szót, beszédet forgatni); *Kakoveľzu te récsi, kotere megy vami veršite? — 66. K. 983; Michoda beľzédék ezek, mellyeket köztetek forgattok? — Luc. XXIV. 17: sermones... confertis — V. 47: recsi... imate — B. 104: raskladete;*

zadosta včniti (satisfacere, genugtun, eleget tenni; latinismus magyar közvetítéssel): *Cfimti adda hocfemo zadozta včfiniti? 190. — JAMBR.*

za uman priemjeti (in vacuum, frustra assumere; hiába venni; latinismus magyar közvetítéssel): *Ne priemlyi Imena tvęga Boga za uman! 222 — Isten nevét hiába ne vedd! — V. 207. a teljes kifejezés: Ne primi... zahman vu tvoju vuzta — Exodus XX. 7: Non assumes... in vacuum; assumserit... frustra; Arch. XXXIII. 46 idézi VRAMECZ krónikájából; MIKL. EtWb.: — manu.*

Ha a régi kaj-nyelvjárás emlékeinek további kiadása és ismertetése ezen hungarizmusok közül még többről ki fogja deríteni, hogy már KRAJACSEVICZ előtt is használatban voltak, bizonyára marad majd akkor is még szép számmal olyan, melyet tisztán a KÁLDI-féle szöveg hatásának kell tulajdonítanunk.

SZEGEDY REZSŐ.

Zürjén szövegek.

(Második közlemény.)

B) Alsó-vicsegdai szövegek.

15.

1. *važen olis-vilis soldat va síl'ei. gvargiajn služitis. sija juasis gestitni. le džisni kujim vo kežle. dir ili regid vojis gorte i bat i mam lovjaš. i primitisni zev bura. olis sen zev bura kujim vo. kujim vo olištas, vojis pera munn'i ber soldate. puktal'sni sili nopje derem-gatš, dženga šetisni i preštšaitšis. etpravittšis tui vile. lun mune i med mune. vežu-vun vojis. i šoge vojis. pirale kabakaš, stokan juni. medes juš, koime'des i nole'des i vite'des. dženga b'iri, biden juis. derem pondis vuzavl'ni i gatš, i ninem iz kol. bara medis munn'i tui vile. kanava-beke ušg.*

15.

1. Élt régen egy Vaszilyj (nevű) katona. A testőrségben szolgált. Elkéredzkedett vendégségbe menni. Elengedték három évre. Sokára vagy hamar haza jött és apja meg anyja (még) életben vannak. És nagyon jól fogadták. Nagyon jól élt ott három esztendeig. Három évig él, eljött az ideje, hogy visszamenjen katonának. A hátizsákába tettek neki alsóruhát (tkp. inget-gatyát), pénzt adtak (neki) és elbúcsúzott. Útnak indult (tkp. elindult az útra). Egy napig megy és még egy napig (tkp. másodikat) megy. Egy hét telt el (lett; tkp. jött). És bänkódás fogta el (tkp. bánatba jutott). Bemegy a kocsmába, egy pohár (pálinkát) inni. Második pohárral iszik, harmadikat meg negyediket meg ötödiket. A pénze kifogyott, mindent elivott. Az ingét kezdte eladogatni meg a gatyáját, és semmije se maradt. Megint útnak

tšettšini oz vo. «atte — šue — smert primite. vot lešakli me služita kujim vo, ježgli stokan menim miččas.» vi, džede, lokte niv. «zdrastvui — šue — vašil'ei, miž ten — šue — kole?» — «a vot — šue — me lešakli služita kujim vo etik stokan vina vile.» seičsas niv kiskis žepšis vina i stokang kištis i vašil'ei južis. vašil'ei južis i tšettšis. «eni jur oz viš menam», šue. «on-e žalajt medes juni?» južis medes. «no kožmedes on-e žalajt? — vot, šue, te i mun. voas pos. i pos-vodž levož vilas tui-trepa i sija trepain te mun i sen voas dom, kamennaja polata. te — šue — denga in bošt, me ačšim minta.»

2. *munis i vožis kamennaja polata kujim-suda. piris dome. ne-kod abu. a sen patš lontiše. i seni patš-vodž doras ules no seni škap. «no miž seten karni meda?» vožis starik. «no — šue — zdrastvui, vašil'ei!» vašil'ei šuiš: «zdrastvui, deduško! me — šue — deduško, medaši kujim vo keže stokan vinaiš. vai-že*

indult. Egy árok mellé esik. Fölkelni nem bír. «Jaj, — mondja — meghalok (tkp. a halál fogad). Lám, (akár) erdei manónak szolgálók három esztendeig, ha egy pohár (pálinkát) ad nekem». Körülnez, egy leány jön. «Adjon Isten — mondja — Vaszilyij, mi kell neked?» mondja. — «Hát — mondja — én (akár) erdei manónak szolgálók három esztendeig egy pohár pálinkáért». A leány rögtön pálinkát húzott ki a zsebéből és pohárba töltötte és Vaszilyij ivott. Vaszilyij ivott és fölkelt. «Most nem fáj a fejem», mondja. «Nem akarsz még egyet (tkp. másodikat) inni?» Még egy (pohárral) ivott. «Nos, harmadikat nem akarsz-e? — Hát — mondja — te menj. Jön majd egy híd. És a hídfőtől balra van egy ösvényút és azon az ösvényen menj és ott jön majd egy ház, egy kőpalota. Te — mondja — pénzt ne fogadj el, én magam fizetlek majd».

2. Ment és jött egy háromemeletes kőpalota. Bement a házba. Senki sincs (ott). De a kemenceze ott be van fűtve. És ott a kemenceze eleje mellett egy szék van meg egy szekrény van. «Nos, mit fogok én ottan csinálni?» Jött egy öreg ember. «Nos — mondja — Isten hozott, Vaszilyij!» Vaszilyij mondta: «Isten hozott, nagypapa! Én — mondja — nagypapa, elszegődtem három évre egy pohár pálinkáért. Adj nekem — mondja —

— *šue* — *rabota mem mi-ke.*» *šetis sili rabota deduško patš lontini.* «*etja — šue — i lonti zev jonain, med oz kus. te — šue — va síl'ei, tan ov. me — šue — vo og volj te dorę. a juan-šojan, sen škap i skolko ugodno, sen ju i šoj.*»

juis, šojis i olis vo. volis vo i deduško vojis. «*zdrastvui, va síl'ei! ku,šema te ola'n?*» — «*me — šue — ola zev bura.*» — «*te-kojd kazak iz šedli!*» — «*a te-kojd kezajin iz šedli-na mem,* *va síl'ei šujis.*» «*no, me bara muna gni i god og volj. a te — šue — ov.*»

bara vo olis. deduško vojis. bara. «*zdrastvui, va síl'ei! ku,šema ovan nin?*» — «*a mi me og ov tani, juni-šoini devel.*» — «*mi, šue, te-kojd kazak mem iz šedli nem-na.*» *a va síl'ei šue:* «*te-kojd kezajin menim iz šedli.*» — «*me — šue — bara muna, med taja lunedž og volj.*»

bara vo olis va síl'ei. deduško bara vojis vidlini, vidlini. «*zdrastvui, va síl'ei! ku,šema — šue — nin ola'n?*» *va síl'ei*

valami munkát». Adott neki az öreg munkát, a kemenczét fűteni. «Ezt — mondja — fűtsed nagyon erősen, nehogy kialudjon (a tűz). Te — mondja — Vaszilyij, maradj (tkp. élj) itt. Én — mondja — egy évig nem jövök hozzád. De étel-ital (tkp. ital-étel), ott van egy szekrény, és igyál meg egyél ott, a mennyi tetszik».

Ivott, evett és élt egy esztendeig. Eltelt (tkp. eljött) az év és jött az öreg. «Adjon Isten, Vaszilyij! Hogyan élsz te?» — «Én — mondja — nagyon jól élek (vagyok)». — «Hozzád hasonló munkásom még nem akadt!» — «Te hozzád hasonló gazdám meg nem akadt még», mondta Vaszilyij. «Nos, én most megint elmegyek és egy évig nem jövök. Te meg — mondja — élj».

Megint egy évig élt. Megint eljött a nagypapa. «Adjon Isten, Vaszilyij! Hogyan élsz már?» — «De mit ne éljek én (azaz: miért ne érezzem magam jól) itt, enni-inni elég van». — «Mit — mondja — hozzád hasonló munkásom még sohasem akadt». Vaszilyij meg mondja: «Hozzád hasonló gazdám nem akadt». — «Én — mondja — megint elmegyek, a másik ilyen napig nem jövök (mához egy évre jövök)».

Megint egy esztendeig élt Vaszilyij. Az öreg megint eljött meglátogatni, körülnézni. «Adjon Isten, Vaszilyij! Hogyan —

šue: «ola zev bura, deduško.» v a s i l' e i šue: «mem — šue — munnj kole soldate. vremja vojs.» — «mem — šue — iz šedlivlj te-kojd molodets-kazak.» — «a te-kojd kezain iz šedlivlj, v a s i l' e i šue. «a mi vermam vidžni tene nem. — no — šue — v a s i l' e i, munim-že. reštšet ten kovmas.» boštis deduško kujim klutš. klutšjas boštalis, voštis ambar-e, džes. sen nasipnej irgen-dėnga. «v a s i l' e i, bošt, miđta kole!» — «mi — šue — kara dėnganas?» — «tšelkevej bidlain tšelkevej. lok-že — šue — medlae munam.» — «taje — šue — šekid tui vilin novledlini.» ambar-e, džes voštis, — nasipnej eziš dėnga. «no, v a s i l' e i, bošt, miđta kole!» — «mi — šue — me dėngaala? taje puktini šekid, kok-riđđžikes.» ambar voštis, koim' des nin. ambar-e, džes voštis. seni nasipnej kabala-dėnga. «no, v a s i l' e i, — šue — bošt, miđta kole!» — «mi — šue — me dėngaala? ketáše kabala-dėnga, abu bur tui vile.» — «no — šue — voštlam — šue — bara ambar.» voštis e, džes, nasipnej zarnija dėnga. «miđta kole —

mondja — élsz már?» Vaszilyij mondja: «Nagyon jól élek, nagyapám». Vaszilyij mondja: «Nekem — mondja — el kell mennem katonának. Eljött az ideje». — «Nekem — mondja — nem akadt hozzád hasonló munkáslegényem». — «(Nekem) meg hozzád hasonló gazdám nem akadt», mondja Vaszilyij. — «De mi egész életeden át el tudunk téged tartani. — Nos — mondja — Vaszilyij, menjünk. Neked leszámolás (fizetés) kell». Az öreg három kulcsot fogott. Fogta a kulcsokat, kinyitotta a raktár ajtaját. Ott egész rakás (tkp. föltöltött) rézpénz van. «Vaszilyij, végy, a mennyi kell!» — «Mit — mondja — csináljak a pénzzel?» — «A rúbel mindenütt rúbel. Gyere hát — mondja — menjünk máshová.» — «Ezt — mondja — nehéz az úton vinni». Kinyitotta egy raktár ajtaját — egész rakás (tkp. felhalmozott) ezüstpénz. «Nos, Vaszilyij, végy, a mennyi kell!» — «Mit — mondja — csinállok én a pénzzel? Ezt nehéz elhelyezni, könnyebbet». Kinyitott egy raktárt, már a harmadikat. Kinyitotta a raktár ajtaját. Ott egész rakás papirospénz. «Nos, Vaszilyij, — mondja — végy, a mennyi kell!» — «Mit — mondja — csinállok én a pénzzel? A papirospénz megázik, nem jó az útra». — «Nos — mondja — nyissunk ki — mondja — megint egy raktárt». Kinyitotta az ajtót, egész rakás aranypénz.

šue — bošt!» — «men řingm oz kol, miji me deńgaala?» — «no, etik raz me ten bur kara.» — «kážteda.»

3. preštšáittšis i muni važ tujed-trepaed ber i peti idžid tui vile. medis munnj. jur pondis višni, a deńga abu. «vot — šue — kabak voas. mijen me pokmelittša?» pukšis kurittšini kanava-beke. «ok — šue — blád perjalis!»

vi, džede, niv lokte. niv vojis si dore. «zdrastvui — šue — va síl'ei! miji te majittšan? na, me ten šeta kešelok. no — šue — me — šue — kerelo'vna. vot me ten loa baba. na-že imjan-nei tšuh-kitš. me — šue — tela vola das-kik kara'ben. a eni abu lešid gorte munnj. no te — šue — mun kare da glavnej traktire i zańamajt med dona patera.»

no, preštšáittšisni. kerelo'vna muni gorte, a va síl'ei muni traktire kare. juášis, keni glavnej traktir i kežaińliš, traktirštšik-liš, jualis: «ku, tšem patera tenad vijim? donaeš vijim?» —

«Á mennyi kell — mondja — (annyit) végy!» — «Nekem semmi se kell, mit csinálok én a pénzzel?» — «Nos, egyszer én jól teszek veled (tkp. neked)». — «Hivlak majd».

3. Elbúcsúzott és ment a régi ösvényen vissza és kijutott az országútra. Kezdett menni. A feje elkezdett fájni, de pénze nincsen. «Lám — mondja — jön egy kocsmá. Mivel erősítem magam a mámor után?» Leült az árok szélére dohányozni. «Jaj — mondja — (az) a szájha becsapott!»

Körülnéz, egy leány jön. A leány odajött hozzá. «Adjon Isten — mondja — Vaszilyij! Mit szomorkodol? Nesze, én egy pénzes zacskót adok neked. Nos — mondja — én — azt mondja — királyleány vagyok. Lám, én a feleséged leszek. Itt van az én névbetűs gyűrűm. Én — mondja — tizenkét hajóval jövök érted. De most nem alkalmas hazamenni. Te meg — mondja — menj be a városba és a legnagyobb fogadóba (tkp. főfogadóba) és vedd ki a legdrágább kvártélyt».

Nos, elbúcsúztak. A királyleány hazament, Vaszilyij meg vendégfogadóba ment a városba. Kérdezősködött, hol van a főfogadó és a gazdától, a fogadóstól, kérdezte: «Milyen kvártélyod van neked? Vannak-e drágák?» — «Hát — mondja —

«vot — šue — menam vijim sto rubleja pater-a. vijim i tišá, tša rubleja pater-a.» — «vot, lešid taja pater-a.»

4. settše i pírís soldat va šil'élj, paterae. pondis junj-šoijnj, kodi med dona juan-šojan. telis loji. no traktiršišiklen baba pondis šunj: «taja — šue — dēnga iz pirtli, mijen pondas mintišni? šinél kiššema. mijen taja medas mintišni? ken dēngais talen veli? ne-ku, tššem bagaž i iz vev. mun-že, kaži, šili-dinas šetav.»

tššemedan boštis traktiršišik i kajis. «no — šue — zdrastvui, va šil'élj! me — šue — nuždájtša dēngais. mi-ke on-e vermi šetni dēnga?» — «a me — šue — teda, dēnga kole. a mijen ledtšedan dēnga?» — «a vot — šue — tššemedan vijim menam.» — «una-e tere tattše dēnga? mun — šue — te kor babaidliš kul-mešek.»

a traktiršišik jurse giž karis (gižjedis). ledtšis baba dore. baba jualis: «šetis-e dēnga?» — «kul-mešek kore.» baba šue: «šili-dinas šetav! ku, tššem silen dēnga? ninem iz pirtli, ne-ku, tššem

nekem száz-rúbeles kvártélyom van. Van ezer-rúbeles kvártélyom is». — «Nos, jó (lesz) ez a kvártély».

4. Oda be is ment Vaszilyij katona, (abba) a kvártélyba. Kezdet inni-enni, a mi a legdrágább ital-étel. Elmúlt egy hónap (tkp. egy hónap lett). Hát a fogadós felesége kezdte mondani: «Ez — mondja — pénzt nem vitt be, mivel fog ő fizetni? A köpenyege el van nyíve. Mivel fog ez fizetni? — Hol volt ennek a pénze? Nem is volt semmi poggyásza se. Menj hát, menj föl, üsd nyakon».

A fogadós fogott egy uti ládát és fölment. «Nos — mondja — adjon Isten, Vaszilyij! Ennekem — mondja — szükségem van pénzre. Nem tudsz-e valami pénzt adni?» — «De én — mondja — tudom, (hogy) kell a pénz. De miben (tkp. mivel) fogod a pénzt levinni?» — «Hát nézd csak — mondja — van egy ládám». — «Sok pénz fér-e ebbe bele? Menj, — mondja — kérj a feleségedtől egy gyékényzsákot».

A fogadós megvakarta a fejét. Lement a feleségéhez. Az asszony kérdezte: «Adott-e pénzt?» — «Egy gyékényzsákot kér». Az asszony mondja: «Üsd nyakon! Micsoda pénze van neki?

bagaz.» — «no, davaj!» *šue. a baba oz šet. piñalis mužikes. vajis bara. krupšatka-mešek, šibitis traktirštšikli mešek nyr-vomas.*

traktirštšik boštis mešek. kajis va šil'ei dore. «vajin-e mešek?» — «vot — šue — vaji.» — «vot — šue — tajen pože ledtšedni dēnga.» i boštis va šil'ei mešek i muni komnatae. trakal da trakal — dēneg, zoloto, vot takoi vorok! pondis ledni meške dēnga i leptile. šekida taja log. vit pud sevtis. petkedis traktirštšikli. «no, na-že, ledtšed!»

5. *boštis traktirštšik, oz vermi. kidž-ke va šil'ei otšalis leptini i traktirštšik ledtšedis mešek i baba-li šibitis. «miž — šue — iz sevtema meške? me šuli ten kiminš: šili-dinas šetav! da miž — šue — ražli mešek, miž puktēma?» i ražis mešek baba i kištis dēnga. zoloto (zarñija dēnga) i džid vorok loii. «oiž — šue — taja ozir velema va šil'ei! ken — šue — taje dēngase pirtēma? neku, tšēm bagaz iz vev silen.»*

elik nju veli traktirštšiklen. «taja-ke i mijansinim nivnime

Semmit nem vitt be, semmiféle poggyászt». — «Nos, adj!», mondja. De az asszony nem ad. Szidta az urát. Megint liszteszsákot hozott, a zsákot a fogadósna az arczába dobta.

A fogadós fogta a zsákot. Felment Vasziyijhoz. «Hoztál-e zsákot?» — «Íme — mondja — hoztam». — «Lám — mondja — ebben (tkp. ezzel) lehet pénzt levinni». És fogta Vasziyij a zsákot és bement a szobába. Rázta, rázta (az erszényt), — pénz, arany, ekkora rakás ni! Kezdte a pénzt a zsákba rakni és fel- emeli. Ez nehezen megy (tkp. lesz). Öt pudot rakott bele. Ki- vitte a fogadósna. «Nos, nesze, vidd le!»

5. Fogta a fogadós, nem bírja. Valahogyan Vasziyij segí- tett felemelni és a fogadós levitte a zsákot és odadobta a fele- sége elé (tkp. -nek). «Mit — mondja — követ rakott a zsákba? Hányszor mondtam én neked: 'Üsd nyakon!' De mit — mondja — bontsd föl a zsákot, mit tett bele?» És az asszony fölbon- totta a zsákot és kiöntötte a pénzt. Az arany (aranypénz) nagy rakás lett. «Ejnye — mondja — gazdag lehet ez a Vasziyij! Hol — mondja — vitte be ez a pénzét? Semmiféle poggyásza nem volt neki».

A fogadósna volt egy leánya. «Hogyha ez elveszi a mi

vajas, mi-kojd ozir karin oz lo. a bidtsamajs ovle. kole kidz-ke setni nivnime ta saje. bidtsamajs ovle.» traktirštšikli sue baba: «mi — sue — karam sili banket as košta vile. mižan juan-šojan oz kov boštni, aslanim vijim. vot — sue — po parje tšukartam niv da zon iz gospod. mun, te juav v a š i l' é ž i š, priñimajte oz sija. a aššinim mi nivnime lešedam tontsuñtñi v a š i l' é ž i k e d.»

6. muni traktirštšik v a š i l' é ž i dore juavni: «no — sue — v a š i l' é ž i, te dēnga šetin mižan una. mi karam ve tšerinka. niv da zon tšukartam iz gospod po parje tontsuñtñi. te vēšelištšji, tom mort.» — «lešid zev», v a š i l' é ž i šužis traktirštšikli. a traktirštšik ledštšis i baba li vištalis. i baba tšektis publikuñtñi.

publikuñtis. kor-ke voisni sija tšase. biden tšukarttšisni. i traktirštšiklen niv tšetš kajis i puktšisni juni-šoñi. kor-ke juisni-šoñisni naja. tšettšisni. pondisni tontsuñtñi po parje. a traktirštšiklen niv

leányunkat, hozzánk hasonló gazdag nem lesz a városban. De mindenféle szokott lenni. Valahogy ehhez kell adnunk a leányunkat. Mindenféle megtörténik.» A fogadónak mondja a felesége: «Mi — mondja — lakomát adunk (tkp. csinálunk) neki a saját költségünkön. Nekünk italt-ételt nem kell vennünk, magunknak van. Lám — mondja — párosával hívunk meg (tkp. gyűjtünk össze) leányokat meg legényeket az urak közül. Menj, kérdezd meg Vaszilyijtól, elfogadja-e ő vagy nem. De (úgy) rendezzük, (hogy) a magunk leánya Vaszilyijjal táncoljon».

6. A fogadós odament Vaszilyijhoz megkérdezni: »Nos — mondja — Vaszilyij, te sok pénzt adtál nekünk. Mi esti mulatáságot rendezünk (tkp. csinálunk). Leányokat meg legényeket hívunk meg úri családokból (tkp. az urakból) párosával, hogy táncoljanak. Mulass, fiatal ember». — «Nagyon helyes», mondta Vaszilyij a fogadónak. A fogadós meg lement és elmondta az asszonynak. És az asszony meghagyta neki, hogy közhírré tegye.

Közhírré tette. Valamikor megjöttek arra az órára. Mind összegyűltek. És a fogadós leánya szintén fölment és leültek inni-enni. Valamikor vége volt az evésnek-ivásnak (tkp. megittak, megettek ők). Fölkeltek. Elkezdtek páronként táncolni. Azonban a fogadónak a leánya és Vaszilyij az asztalnál ülnek

da va síl'é i pukalení pizan sajn kiken. niv sújis va síl'é ilí: «no, miian para abu teked. vai i mi pondam tontsuítí teked.»

pondisni naja tontsuítíni tože. kor-ke tontsuítíttís. a va síl'é i da traktírštíšklen niv kiken koliní. a traktírštíšklen niv jetkis va síl'é jes, koikalánis ziredis. «ak te, jobu vašu mat!» va síl'é i jetlalis niles traktírštíškliś.

7. led'tsis mamis, juale: «ku.tšema síbede?» — «mate oz síbed.» — «vot — mamis sue — esten vijim volšební.tša, mi-ńebud' oz-e verme leśedni? na-že sto rublei (tšelkeveí), na, deńga miian una. idžid-e sto rublei? sija miiansinim nivnime vajas, mi-kojd ozir ne-kod oz lo karin.»

tšektis dojdjavni para vev ku.tšarli. nivked munini volšeb-ńi.tša orde, mi-ńebud' leśedas. kor-ke voišni i piris. i tedis traktírštíškliś niv i jualis: «mi mogen te voišn?» — «a vot, miian vijim postojaleťs. sija med mene vajas. mi-ke on-e vermí leśedni? na so tšelkeveí ten.» — «a te abu nevesta síli, a silen nevesta

ketten. A leány szolt Vaszilyijnak: «Nos, nekünk kettónknek nincsen párunk (tkp. nekünk nincs párunk veled). Rajta, mi ketten is kezdjünk táncolni (tkp. mi is kezdünk táncolni veled)».

Elkezdték ők szintén táncolni. Valamikor vége volt a táncznak. De Vaszilyij meg a fogadós leánya ketten maradtak. A fogadós leánya meg meglökte Vaszilyijt, a lócza felé nyomta: «Ejnye te,!» Vaszilyij ellökte a fogadósna a leányát.

7. Lement az anya, kérdezi: «Hogyan fogad?» — «Nem enged magához közel». — «Hát — mondja az anya — ott van egy javasasszony, nem tud-e valamit csinálni? Nesze száz rúbel, nesze, nekünk sok a pénzünk. Sok-e (tkp. nagy-e) száz rúbel? Ha ő elveszi a mi leányunkat, hozzánk hasonló gazdag senki se lesz a városban».

Megparancsolta a kocsisnak, hogy két lovat fogjon be. A leánynyal a javasasszonyhoz mentek, (hogy) valamit csináljon. Valamikor odaértek és bement. És megismerte a fogadós leányát és kérdezte: «Micsoda ügyben (tkp. ügygel) jöttél?» — «Hát nézd, nekünk van egy lakónk. Az hadd vegyen el engem. Nem tudsz-e valamit csinálni? Nesze neked száz rúbel». — «De te nem vagy neki menyasszonya, az ő menyasszonya királyleány.

korol'vna. síla voasni das-kik kara'ben. a me tenid nínem og vermi karni.»

muni'ni gorte, vo'isni, mamli vístalis. «a kídž oz vermi? asiv nu kik-šo tšelkeveji. miž-ke lešedas.»

asiv vodž tšettšis. ku'tsarli tšektis dojdjavni para vev i muni'ni bara. i bara vo'isni. jualis volšebni'tša babuška: «miž mogen vo'ín te me doredž?» — «a vot, teritja delaen vo'í. na ta-vun kik-šo tšelkeveji. miž-ke on-e vermi lešedni?» — «me og vermi nínem, te on lo baba síli. sílen névesta korol'vna, síla voasni das-kik kara'ben.»

ber muni gorte mam dore. mamli vístalis. «na, asiv nu kujim-šogs.»

8. asiv vodž tšettšisni, bara vo'isni. volšebni'tša jualis: «miž mogen te vo'ín bara?» — «sidž i sidž. bara važ delaen. ta-vun na kujim-šo tšelkeveji.» no sija šetis volšebnėi protož. «a taja kor led'tsas pristańe, beras-ke tšukedan, sija kolę pristańe, a tenę vajas-e, oz važ, og teđ me. sėšša me karni og vermi

Ő érte tizenkét hajóval jönnek. Én azonban nem tudok neked semmit se csinálni».

Hazamentek, megérkeztek, elmondta az anyjának. «De hogyne tudna (dehogy nem tud)! Holnap vigy kétszáz rúbelt. Valamit fog csinálni».

Másnap korán felkelt. A kocsisnak megparancsolta, hogy két lovat fogjon be, és megint elmentek. És megint odaértek. Kérdezte a javasasszony: «Micsoda ügyben jöttél te énhozzám?» — «Hát nézd, a tegnapi dologban (tkp. dologgal) jöttem. Nesze kétszáz rúbel. Nem bírsz-e valamit csinálni?» — «Én nem bírok semmit se (csinálni), te nem leszel neki felesége. Az ő menyasszonya királyleány, ő érte tizenkét hajóval jönnek majd».

Visszament haza az anyjához. Elmondta az anyjának. «Nesze, holnap vigy háromszázat».

8. Másnap korán fölkeltek, megint odajöttek. A javasasszony kérdezte: «Milyen ügyben jöttél megint?» — «Így meg így (tkp. úgy). Megint a régi dologban. Ma nesze háromszáz rúbel». Az meg egy varázstűt adott neki. «A mikor ez lemegy a kikötőhöz, ha beszúrod a hátába, ő a kikötőben marad, de hogy téged elvesz-e, nem vesz-e, nem tudom én. Ezenkívül semmit

ninem. a te mun, i prinimáitas-ke va síl'éi, te lakei bošt da lakei oz-e vermi tsukedni protož, prinimáitas-ke lakejes va síl'éi?»

muni'ni gorte, vištalis mamisli. i traktirštšik kajis juavni va síl'éiliš: «no va síl'éi, mi, va síl'éi, boštam lakei as košt vile.» traktirštšik boštis va síl'éili lakejes.

lakeiked olisni zev bura. olisni i vetle'ni gulajtni kar vile. pera vois munní. lakei jualis va síl'éiliš: «men pože-e ledšivni pristańe?» va síl'éi šuiis «pože» lakeili. i ledšisni kiken. preštšaitšis traktirštšikked i baba'isked i nilisked i muni'ni naja kiken pristańe. addžisni, lokte das-kik kara'b. lakei šuiis va síl'éili: «vaj — šug — kuritam dli preštšeińe». i pukšisni naja. sija protož tsukedis beras. unmovšis va síl'éi. voisni das-kik kara'ba. i das-kik niv petis kara'biš. i koršisni va síl'éjes. i juđsni pondisni sidž: «kod-ke addžilinnid-e seštšem saldat'es?» sen vištalisni pristańin: «addžilim. eni veli vetledleni». koršisni, koršisni, addžisni: va síl'éi uže. i iz vermini tsuksavni va síl'éjes.

se tudok csinálni. Te azonban menj, és ha elfogadja Vaszilyij, fogadj egy inast, és az inas nem bírja-e a tüt (beléje) szűrni, ha Vaszilyij elfogadja az inast?»

Hazamentek, elmondta az anyjának. És a fogadós fölment megkérdezni Vaszilyijtól: «Nos, Vaszilyij, mi, Vaszilyij, inast fogadunk a magunk költségén». A fogadós inast fogadott Vaszilyij mellé (tkp. -nak).

Az inassal nagyon jól éltek. Éltek és mennek sétálni a városba. Eljött az ideje, hogy elmenjen. Az inas megkérdezte Vaszilyijtól: «Nekem le lehet-e mennem a kikötőhöz?» Vaszilyij mondta az inasnak: «Lehet». És lementek ketten. Elbúcsúzott a fogadóstól meg a feleségétől és a leányától, és mentek ők ketten a kikötőbe. Látták, tizenkét hajó jön. Az inas szólt Vaszilyijnak: «Rajta — mondja — szijunk egyet búcsúzóra». És ők leültek. Az a tüt beszúrta a hátába. Vaszilyij elaludt. Tizenkét hajó jött. És tizenkét leány jött ki a hajóból. És keresték Vaszilyijt. És elkezdtek így kérdezősködni: «Látott-e valamelyiketek olyan katonát?» Ott mondták a kikötőhelyen: «Láttunk. Most jártak (itt)». Keresték, keresték, meglátták: Vaszilyij alszik. És nem tudták Vaszilyijt fölkelteni. A királyleány levelet írt:

korolovna gižis pišme: «te — šue — aťšid as koknad mene korsk. me teng korsi, i aťšid tedan.»

9. naja nívjas mu'nini ber kara'ben. lakej protož kiskis va síl'éj. va síl'éj sajdmis i. tšettši. vi.đžedlis, kara'b edva tidale more vilin. pondis berdni. medis munnj poden more dorti, bekti pišjini. kara'b vošis šin uliš i va síl'éj pukšis kuritni. sija žepe ki šujis, etja pišme šedi. liđđis sije, korolovnalen gižema: «ježeli žalaitan, eni as koknad aťšid korsk!» i liđđis i muni bara va síl'éj vo.đže.

zagrañittšag mededťšg terguñtñi kupetš. nagružitema tevar. va síl'éj jualis: «boštannid-ti kara'be menę ali on?» — «a vot — šue — eni kežajin mižan abu. vot nregit, tšas voas.»

vi.đžedeni, lokte kežajin. i voiš kežajin. va síl'éj jualis: «priñimajtan-e menę kara'be? me — šue — verma lonj robotñiken i deňga šetni verma.» kežajin boštis va síl'éjjes karabaę. «una — šue — tenad bagaž?» — «menam — šue — ninem abu.»

«Te — mondja — magad keress engem a magad lábával. Én kerestelek téged, magad is tudod».

9. Azok a leányok visszamentek a hajón. Az inas kihúzta a Vaszilyij tűjét. Vaszilyij fölébredt és fölkel. Körülnézett, a hajó alig látszik a tengeren. Elkezdett sirni. Elkezdett gyalog a tenger mellett menni, mellette futni. A hajó eltűnt szeme elől (tkp. alól) és Vaszilyij leült dohányozni. Kezét bedugta a zsebébe, megkerült (kezébe akadt) ez a levél. Olvasta azt, a királyleány írta: «Ha (keresni) akarsz, most a magad lábával magad keress!» És elolvasta és megint tovább (tkp. előre) ment Vaszilyij.

Külföldre készül kereskedni egy kereskedő. Az áru fel van rakva. Vaszilyij kérdezte: «Fölvennétek-e engem a hajóra vagy nem?» — «Hát nézd — mondják (tkp. mondja) — most nincs (itt) a mi gazdánk. Hát várj, mindjárt jön».

Körülnéznek, jön a gazda. És odajött a gazda. Vaszilyij kérdezte: «Fölveszel-e engem a hajóra? Én — mondja — munkás lehetek (tkp. tudok lenni munkásul) és tudok pénzt adni». A gazda felvette Vaszilyijt a hajóra. «Sok poggyászkod van?» mondja. — «Nekem — mondja — semmim sincs».

i va síl'éj sglis karabag. opravittsini karabaen. etja kara'b sedi razbojnitskeji sajkag. i vojtir biden vae šiblisni. i va síl'éj šujs razbojnijkjasli: «mene in šibite vae. me tiked-že ponda služitni, ovni». — «vot — šue — kapita'ni šuam, vištula'm». i kapita'ni vištalisni i kapita'n koris as dinas viđždlinj. «te — šue — okofitan miked?» — «me — šue — okofita».

10. *i kapita'n primitis va síl'éjes. i munini ostrov vile. kara'biš tevar vigružitisni i kara'b vejtisni vae. va síl'éj pondis ovni naked. mortes vini ili grabitni va síl'éj perveji. i lubitis kapita'n va síl'éjes jona. i kapita'n puktis as bertis mede.*

pondisni ovni. mededlšisni geštiti kapita'n med razbojnitskeji sajkag, a va síl'éjes kolis ostrov vilin kezajine i biden šetis sili ostrov vilin. naja munini geštiti kara'ben.

va síl'éj muni voj-vilas. med lun ritiv-vilas muni. bara muni ritiv-voj viv. muas pondis kivni vojtir-ši. «mji tan, kuštsem vojtir?» va síl'éj juale. a sen šidšisni: «pleńnikjas». — «me pe

És Vaszilyij fölszállt a hajóra. Elindultak a hajóval. Ez a hajó egy rablóbanda elé került. És az embereket mind a vízbe dobálták. És Vaszilyij szólt a rablóknak: «Engem ne dobjatok a vízbe. Én veletek együtt fogok szolgálni, élni». — «Hát — mondják (tkp. mondja) — a kapitánynak szólunk, jelentjük». És jelentették a kapitánynak és a kapitány magához hívta, hogy megnézze. «Te — mondja — velünk akarsz (élni)?» — «Én — mondja — akarok».

10. És a kapitány befogadta Vaszilyijt. És mentek egy szigetre. A hajóról kirakták az árút és a hajót a vízbe sülyesztették. Vaszilyij kezdett velük élni. Embert ölni vagy kirabolni Vaszilyij az első. És a kapitány nagyon szerette Vaszilyijt. És a kapitány maga után másodiknak tette meg őt.

Kezdték élni. Elindult (tkp. elindultak) a kapitány vendégségbe egy másik rablócsapathoz, Vaszilyijt meg gazdának (felügyelőnek) hagyta a szigeten és mindent adott neki a szigeten. Ők vendégségbe mentek hajón.

Vaszilyij északnak ment. Második nap nyugatnak ment. Megint északnyugatnak ment. A szárazföldön emberek hangját kezdte hallani. «Mi van itt, micsoda emberek?» kérdezi Vaszilyij. Ott meg felelték: «Foglyok». — «Én is fogoly vagyok». —

plehnik-že. — «a te, v a s i l é i — šujsni —, te ledž mianes». — «a keni — šug — e, džes?» — «vot, ritiv-voj pelessenjs pire e, džes.» i klutš korszni pondis v a s i l é i etja e, džesis. i iz sed klutš v a s i l é i li. korszis klutš. kapita'n-koika vliš peduška ulis' sedi klutš. i muni, e, džes vostis. sen plehnik peti biden. seni i korolovna. «no te, v a s i l é i, tás kole munnj. ken-ke kara'b vijjim, abu?» — «a vot, menam vijjim kara'b.»

11. kara'b kenepatitisni, veštšisni i kara'b le, džisni va vile. i miš nali kole, naja zapas boštisni i etpravittšisni.

kerelovna i v a s i l é i tšai jueni etlain. kapita'nlen leg pete v a s i l é i vile. «addža'n-e, kerelovna lok saldatked tšai jue, a meked oz ju», kapita'n šug. naja jujsni kujim lun. no kapita'n prikaz šetis saldatjasli: «v a s i l é i liš jur kerale da moree šibite!» no saldatjas: «vai-pe v a s i l é i li v ištalam mi. a tšis mort kitrež i sus. mi tšektas karni?» v a s i l é i li v ištalisni: «tenšid jur tšektis

«De te, Vaszilyij — mondották —, te eressz ki minket». — «De hol van — mondja — az ajtó?» — «Nézd, az északnyugati sarok felől vezet be (tkp. megy be) az ajtó». És Vaszilyij ennek az ajtónak a kulcsát kezdte keresni. És a kulcsot nem találta meg Vaszilyij (tkp. V.-nak nem került meg a kulcs). A kapitány padján a vánkos alatt került meg a kulcs. És ment, kinyitotta az ajtót. Ott a foglyok mind kijöttek. Ott van a királyleány is. «Nos te, Vaszilyij, innen el kell menni. Hajó valahol van-e, nincs-e?» — «Hát nézd, nekem van hajóm».

11. A hajót kimohozták, kijavitották és a hajót vízre bocsátották. És a mi nekik kell, készletet vittek és elindultak.

A királyleány és Vaszilyij teát isznak együtt. A kapitány megharagszik Vaszilyijra. «Látod-e, a királyleány egy hitvány katonával iszik teát, de velem nem iszik», mondja a kapitány. Ők három napig ittak. De a kapitány parancsot adott a katonáknak: «Vágjátok le Vaszilyijnak a fejét és dobjátok a tengerbe!» De a katonák (így szóltak): «Nosza, elmondjuk (ezt) Vaszilyijnak. Ő maga leleményes és okos. Mit parancsol majd, hogy tegyünk?» Vaszilyijnak elmondták: «A kapitány meg-

Keravni kapita'n.» va síl'éj vištalis: «vot — šue — ti žalitan-
nid-ke meng, kare piž i le,dže meng tattše.»

kenepatitisi i le,džisi va síl'éjes moree. le,džisi, a va-
síl'éj-mestae regeza-kulle sevtisi li i vilisas puktisi pakla i
vajisi kapita'n vo,dže. i kapita'n tšektis vae šibitni. «ponli —
šue — pon i tui.»

12. *kapita'n pondis kerelo'vnaked tšai juni. kerelo'vnali*
kapita'n šuis: «me vile-ke eni on vištav batidli, me tene jur
kerala i vae šibita.» — «me — šue — tene vištala.»

va síl'éj berege tšettšis. međis beregti munnj. addžis i,džid
dub. dub geger gegertis. «ta,tšem pu — šue — me ig addživli
nemin, ta-ižta pu.» vi,džede: puin e,džes. e,džes voštis: bes
mittšišis kok-pela. «zdrastvui, va síl'éj! tene deduško koršeg
kujim lun nin.» i petini džela bes-pijan. i zdorovaštšisni. «vai
te — šue — saldate veled mianes.» — «a in legáše — šue —

parancsolta, hogy levágjuk a te fejedet». Vaszilyij mondta:
«Lám — mondja — ha ti sajnáltok engem, csináljatok csónakot
és bocsássatok engem bele».

Kimohoztak (egy csónakot) és tengerre bocsátották Vaszi-
lyijt. Eleresztették, de Vaszilyij helyett egy gyékényszákba ho-
mokat raktak és föléje csepüt tettek és a kapitány elé hozták.
És a kapitány megparancsolta, hogy a vízbe dobják. «Kutyá-
nak — mondja — kutya is az útja».

12. A kapitány kezdett a királyleánynyal teát inni.
A királyleánynak szólt a kapitány: «Ha énreám nem mondod
most az atyádnak (hogy t. i. én mentettelek meg), én levágom
a fejedet és beledoblak a vízbe». — «Én — mondja — téged
mondalak majd (t. i. megmentőmnek)».

Vaszilyij kiugrott a partra. Kezdett a part mentén menni.
Látott egy nagy tölgyfát. A tölgyfa körül korbement. «Ilyen
fát — mondja — nem láttam én sohasem, ekkora fát». Nézi:
a fában ajtó van. Kinyitotta az ajtót: egy sánta ördög mutat-
kozott. «Isten hozott, Vaszilyij! A nagypapa már három napja
keres téged». És kis ördög-fiúk jöttek ki és üdvözölték. «Nosza
te — mondják (tkp. mondja) — taníts minket katonának». — «De
ne haragudjatok — mondja — katonáéknál (tkp. katonában)

saldatin varteni.» i stal koma'ndovat «na pravo» i «na levo» i pišjedlis biden. a kod oz kuž, varte vašil'ěi, vi,džedeni, deduško lokte. piņas vaje mešek. vajis i šibitis. bes-pišan vištalisni deduškoli: «vašil'ěi tan lovja.» mešek ražisni, seni lja i pakla. «no, koli te lovja, vašil'ěi, munam-že geštitiņi», šue. pondisni juni, šoņni, vašil'ějes geštitedni. i geštitisni veža-un. vašil'ěi šue: «men pera munnī nīn.» — «in ķermās!» bara' veža-un olis. «no bara' munnī kole men.» a deduško šuņis vašil'ěi: «in ķermās, vašil'ěi. kerelovna džin-tujin abu-na.» veža-un bara' olis. «no, deduško — šue —, eni munnī kole men.» — «no, munam-že», šue. naja petiņi. deduško karšis nagaje. vašil'ěi pukšis i međisni munnī pu jvoti, ķimer urti džik i kor-ke voņisni sija korolovstvog i le,džis vašil'ějes i se,tšem-že vašil'ěi-koņd molodets loņi; et-koņdēs. «no, vašil'ěi, pīralam že kaba'ke stokan juni. a te, vašil'ěi, men bošt vedra, a ašlīd stokan.»

ütnek». És elkezdett vezényelni «jobbra át» és «balra át» és megkergette (öket) mind. De a ki nem tud, (azt) Vaszilyij megveri. Körülnéznek: a nagypapa jön. A fogai közt (tkp. fogában) egy zsákot hoz. Odahozta és ledobta. Az ördög-fiúk jelentették a nagypapának: «Vaszilyij itt van elevenen». A zsákot fölbontották, ott homok meg csepü van. «Nos, ha életben vagy, Vaszilyij, menjünk hát vendégeskedni», mondja. Elkezdtek inni, enni, Vaszilyijt megvendégetni. És vendégeskedtek egy hétig. Vaszilyij mondja: «Ideje már, hogy elmenjek (tkp. nekem ideje már elmenni)». — «Ne siess!» Megint egy hétig maradt (tkp. élt). «Nos, megint mennem kell». De a nagypapa szólt Vaszilyijnak: «Ne siess, Vaszilyij. A királyleány még nincs a fele úton». Megint egy hétig élt. «Nos, nagypapa — mondja —, most mennem kell». — «Nos, menjünk hát», mondja. Ők kimentek. A nagypapa *nagai*-madárrá változott. Vaszilyij ráült és kezdtek menni a fák fölött egészen a felhők alatt. És valamikor eljutottak abba a királyságba, és leengedte Vaszilyijt és ugyanolyan legény lett mint Vaszilyij, egyformák. «No, Vaszilyij, menjünk be a kocsmába egy pohár (pálinkát) inni. Te meg, Vaszilyij, nekem egy vödör (pálinkát) végy, magadnak meg egy pohár (pálinkát)».

13. *muninĭ kaba'ke. i va'sil'ei koris stekan vina, a tevarisli vedra. va'sil'ei juis stekan i tevaris vedra. «vai medes. tevarisli vedra!» «vai koime'des!» tevarisli vedra bara setis. «vai-ze, mene kollav.» i kollalis va'sil'ei, prestsajttsis deduskoked. «no — űue — va'sil'ei, eni kudz kuzan, sidz i ov. prestsaj — űue — va'sil'ei!»*

dedusko muni. va'sil'ei muni kaba'ke i va'sil'ei vodis. settse vojis mazurik. pondis korni silis stekan vina. i oz set vina. a va'sil'ei tsekte setni: «kudz on set stekan vina!» — «ta,tsem karas una vijim űulikjas. bidenli on vermi setni. a te — űue — vai dengate!» va'sil'ei kiskis űepis i stoika vile puktis. i mazurik juis stekan. okalis va'sil'ejes, pasibe viűtalis. «medes — űue — on-e űalait?» — «me kudz og ju medes, mittsan-ke!» mittsis medes i koime'des setis i űole'des setis i vite'des setis. daske sois okalis va'sil'ejes. «te-kojdis una-e vijim karin?» — «űizim-űo

13. Bementek a kocsmába. És Vaszilyij egy pohár pálinkát kért, a társának meg egy vödröt. Vaszilyij egy poharat ivott és a társa egy vödröt. «Hozz még egyet. A társamnak vödröt!» «Hozz harmadikat!» A társának megint vödröt adott. «Nos hát, kísérj el engem». És Vaszilyij elkíserte, elbúcsúzott a nagypapától. «Nos — mondja — Vaszilyij, most a hogy tudsz, úgy is élj. Isten veled — mondja — Vaszilyij!»

A nagypapa elment. Vaszilyij bement a kocsmába és Vaszilyij lefeküdt. Odajött egy zsebtolvaj. Kezdett tőle egy pohár pálinkát kérni. De (az) (t. i. a kocsmáros) nem ad pálinkát. Vaszilyij meg azt mondja, hogy adjon: «Hogyne adnál egy pohár pálinkát!» — «Az ilyen városban sok naplopó van. Mindenkinek nem lehet adni. Te meg — mondja — mutasd meg a pénzedet!» Vaszilyij kihúzott a zsebéből (pénzt) és az italmérőasztalra tette. És a naplopó ivott egy poharat. Megesókolta Vaszilyijt, köszönetet mondott. «Másodikat — mondja — nem akarsz-e?» — «Hogyne innám én másodikat, ha adsz!» Második (poharat) nyújtott meg harmadikat adott és negyediket adott és ötödiket adott. Talán százszor (is) megesókolta Vaszilyijt. «Magadfajta sok van-e a városban?» — «Hétszázan vagyunk». —

vijim mian.» — «asiv tsukart lun-šer keže tattše; verman-e tsukartni?» — «me — šue — kezain, med idžid stavis vilin.»

kor-ke muni mazurik. med lun tsukartis šizim-šo. vozisni etja kaba'k dore. «no, miža te tsukartin? no vaj, vištav!» sei tsas va šil'ei peti na-dore. «no, rebjata, mune, petkede serekovka vina.» i petkedisni vina kaba'kiš. «i mune, vetle kar vile i vaje šizim-šo stekan.» i vajisni šizim-šo stekan i jušisni. »medes on-e okofite juni?» — «mi kudž og okofite juni!» petkedisni med serekovka i jušisni biden. «a ken ti olannid? palera vijim, abu?» — «a mian pe vijim pustež kazarma. saldatjases vetlema tilimera, vot i mian palera.» — «vaje, me tšetš muna tiked.»

14. i munini. pondis ovni va šil'ei naked-že. istis kar vile: «bošte, mune, raznež tsveta ponar, kodi gerd, kodi je džid, kodi viž, kodi šed, kodi i lez.» pondisni juni, ovni. i šumiteni naja. pondisni gegravni vojtir etja kazarmaš.

va šil'ei jes puktisni sare. i va šil'ei puktalis kodes gene-

«Holnap délre gyűjtsd össze őket ide; össze tudod-e gyűjteni?» — «Én — mondja — a gazda, a felügyelő vagyok valamennyi fölött».

Valamikor elment a naplopó. Másnap összegyűjtött hétszázat. Odajöttek ehhez a kocsmához. «Nos, minek hívtál össze? Nos, rajta, mondd meg». Vaszilyij rögtön kiment hozzájuk. «Nos, gyerekek, menjetek, hozzatok ki egy negyven vödörös hordó pálinkát». És kihozták a pálinkát a kocsmából. «Eredjetek, menjetek a városba és hozzatok hétszáz poharat». És hoztak hétszáz poharat és ittak. «Második (poharat) nem kívántok-e inni?» — «Mi hogyné kívánnánk inni!» Kihoztak egy másik negyven vödörös hordót és mind ittak. «Hát hol laktok ti? Kvártelyotok van-e, nincs?» — «Nekünk van egy elhagyott kaszárnyánk. A katonákat kiűzte a kikimora-szellem, lám az a mi szállásunk». — «Nos, én együtt megyek veletek».

14. És elmentek. Vaszilyij szintén velük kezdett élni. Beküldte őket a városba: «Vegyetek, menjetek, különféle színű lámpásokat, ki pirosat, ki fehérét, ki sárgát, ki feketét, ki megkékét». Elkezdtek inni, élni. És ők lármát csinálnak. Az emberek kerülni kezdték ezt a kaszárnyát.

Vaszilyijt czárnak tették meg. Vaszilyij meg kit tábornok-

rale, kodes adjutante i knáze puktalis, i kod polkovnik, tsin po tsinam. pondisni naja sen ovni.

15. i vojis kerelovna. i sei-tsas kapitan vistalis kerelli: «me nivte plenis izbaviti, spasiti.» — «no te saje i niv setam. vot svadba pondam karni.»

i knázjas i generaljas tsukarttsisni pir vile. pondis lokni peris general etja kazarma dorti. i kilis sum sija. ku-tsarli suis: «me tattse pirala. mij ta-tsem sum tan.» i piris. i seni pukale sar. i general povzis i tsést setis. «ti — sug — kiltse munannid?» — «vot — sug — mi munam — kerel niv sete da bal vile. a vot — sug — mianes koras, loktam, i oz kor, loktam. a kujim lun prodolzennije. a pervei verst vilin serekovka vina i szim-so stekan. med lunge med verst vilin serekovka vina da szim-so stekan. koimed lunge bara-ze serekovka vina da szim-so stekan lesede.»

etja general muni i prestsajttsis i delezitis kerelli: «vot,

nak tett meg, kit adjutánsnak meg hercegnek tett meg, ki meg ezredes, rang szerint. Ők ott kezdtek élni.

15. És megjött a királyleány. És a kapitány rögtön jelentette a királynak: «Én kimentettem, kiszabadítottam a leányodat a fogságból». — «Nos, te hozzád adjuk a leányunkat. Lám, lakodalmat fogunk csinálni».

És a hercegek és tábornokok összegyűltek lakomára. Egy öreg tábornok e mellett a kaszárnya mellett kezdett jönni. És ő lármát hallott. A kocsisnak szólt: «Én ide bemegyek. Micsoda ilyen láрма van itt». És bement. És ott ül a czár. És a tábornok megijedt és tisztelgett. «Ti — mondja — hová mentek?» — «Hát — mondják (tkp. mondja). — mi elmegyünk — a király férjhez adja a leányát és a bálba (t. i. megyünk). De nézd — mondják — (akár) meghív minket, elmegyünk (tkp. jövünk), és (akár) nem hív, jövünk. És három napig tart (tkp. három nap a tartam). Az első versztnél meg egy negyven vödörös hordó pálinka és hétszáz pohár. A második napra a második versztnél egy szorokovka pálinka és 700 pohár. A harmadik napra megint egy szorokovka pálinkát és 700 poharat készítesetek elő».

Ez a generális elment és elbúcsúzott és jelentette a király-

pusteĵi kazarmain tsar ole i šviti stav biden silen. 'korannid, loktam, i on kore, loktam.' a mi — šue — og verme *nevidimeĵi šila'ked sulavni sarstvojn. biť kor naje.* i *istisni periš ĝenerales korni. i ĝeneral muni korni i koris naje pir vile.*

v a š i l' e ĵ i n a ĵ i v i ŝ t a l i s p r o d o l ŷ e ĵ i i ĵ e. i p e r v e ĵ i v e r s t v i ĵ i n s e r e k o v k a v i n a i ŝ i ŷ i m - ŝ o s t e k a n. m e d l u n g b a r a s e r e k o v k a v i n a d a ŝ i ŷ i m - ŝ o s t e k a n. k o j m e d l u n g b a r a s e r e k o v k a v i n a d a ŝ i ŷ i m - ŝ o s t e k a n.

ĝeneral muni i deleĵitis kerelli: «mi karni ninem og verme. nevidimeĵi šila'ked sarstvojn sulavni og verme.»

16. *asiv vodĵ tšetĵisni. serĝkovka nuĵis perveĵi verst vile i ŝiŝim-šo stekan. v a š i l' e ĵ i k a m a n d a b o ŝ t i s a ŝ ŝ i s. a ruĵĵe v e ĵ i n a l e n n a g a i k a. m e d i s n i m u n n i k a r k u ŷ a. i v o i ŝ i n i. s t o l b d o r i n v i n a. b e ŝ t a k a v o ŝ t i s n i i j u n i p o n d i s n i. ŝ i ŷ i m - ŝ o s t e k a n s e n. j u i ŝ i n i, v i n a b i r i. s t o l b l a n s t e k a n b i d e n p a ŷ e d l i s n i. i b e r b e r g e d ŝ i s n i g o r t e. i*

nak: «Nézd, az elhagyott kaszárnnyában egy ezár lakik és egész kísérete mind van. 'Ha meghívtok, jövünk, és ha nem hívtok meg, jövünk'. De mi — mondja — nem bírunk láthatatlan erővel (szellemmel) megállni (szembeszállni) az országban. Legyen, hívd meg őket». És elküldték az öreg tábornokot őket meghívni. És a tábornok elment meghívni és meghívta őket a lakomára.

Vaszilyj megmondta nekik az időtartamot. És az első versztnél egy szorokovka pálinkát és 700 poharat (t. i. kért). A következő napra megint egy szorokovka pálinkát és 700 poharat. A harmadik napra megint egy szorokovka pálinkát és 700 poharat.

A tábornok elment és jelentette a királynak. «Mi semmit se tehetünk. Láthatatlan erővel nem bírunk megállni az országban».

16. Másnap korán fölkeltek. Egy szorokovkát vitt az első verszthez és 700 poharat. Vaszilyj vette a maga csapatját. A fegyverük meg korbács volt. Elindultak a város irányában. És odaértek. A (versztjelző) oszlop mellett pálinka van. Kinyitották a hordót és elkezdtek inni. 700 pohár van ott. Ittak, a pálinka elfogyott. Az oszlophoz vágták (tkp. törték) mind a poharukat. És visszafordultak haza. És megérkeztek. Vaszilyj

vojisni. va síl'éj dénga setis i karis vajisni vina bara i jujisni. kod síle, kod matte.

med lun tsettsisni. bara munini. vojisni. bara vina serekovka voštisni i jujisni. vina biri. stekan biden pazedlisni. i bara gorte kosisni. bara karis vajisni vina i jujisni. sen vorseni, síleni, jokteni. bara vodisni užni. munini bara. asiv vodž tsettsisni, munini, bara jujisni, stekan šibialisni biden.

no bara gorte loktisni. i bara vina vajisni. bara jujisni. kor-ke bara vodisni. «no — šue — gospoda, mian munnj kole kerel orde bal vile, pir vile.»

17. i medisni munnj naja. biden suvtedis tšin po tšinam. a ruže kianis nagaika. i medisni munnj. vojisni vorota dore i suvtedis aššis vojsko. «no, ti tan ole, a me pira etnam.»

va síl'éj piris. i kerelovna pizan sajin pukale kapitanked. i va síl'éjes addžis. i kerelovna tsettsis pizan sajis, kik peledis kutis i okalis. «vot, batuško, mene — šue — kodiz bavitis ple-

pénzt adott és a városból pálinkát hoztak megint és ittak. Az egyik (tkp. ki) énekel, a másik (tkp. ki) káromkodik.

Másnap fölkeltek. Megint elmentek. Odajöttek. Megint kinyitották a szorokovka pálinkát és ittak. A pálinka kifogyott. A poharukat mind összetörték. És megint hazatértek. Megint hoztak a városból pálinkát és ittak. Ott játszanak, dalolnak, tánczolnak. Megint lefeküdtek aludni. Megint elmentek. Másnap korán fölkeltek, elmentek, megint ittak, a poharukat mind oda-dobták.

Nos, megint hazajöttek. És megint pálinkát hoztak. Megint ittak. Valamikor megint lefeküdtek. «Nos — mondja — uraim, mi nekünk el kell mennünk a királyhoz bálba, lakomára».

17. És elindultak ök. Mindnyájukat felállította rang szerint. A fegyver kezükben korbács. És elindultak. A kapuhoz értek és felállította a maga hadát. «Nos, ti maradjatok itt, én meg magam megyek be».

Vaszilyij bement. És a királyleány az asztal mellett (tkp. mögött) ül a kapitánynyal. És meglátta Vaszilyijt. És a királyleány felkelt az asztal mellől, megfogta két fülénél és csókolta. «Itt van — mondja — atyuskám, (az), a ki engem — mondja —

niš, a ne kapita'n.» a kapita'n šue: «abu sidž. da addžan-e, tom moręes addžis mi tšate! abu sidž.» kerelovna šue: «v a šilēi ordin imjannej tšun-kiš.» kapita'n oz verit ninem. kerelovna vištalis: «jur tšektis kapita'n keravni v a šilēi i vae šibitni, a jur iz keravni, a le, džisni lovjen vae, piž karisni da vae le, džisni. si mestae kulle puktisni lia i vilisas pakla. si mestae šibitisni vae. kenī matro'sjas? juavni kole nališ.»

i vajedisni matro'sjases i jualisni nališ: «no, kudž veli đela?» i vištalisni: «inenne tšektis kapita'n jur keravni v a šilēi i.»

18. v a šilēi šuišni: «kapita'nes, miž kole, sije i kar.» v a šilēi šuiš: «me ninem og kar kapita'nes. med sija menam voisko pir preidite.» i petkedisni kapita'nes v a šilēi i stav, kod veli seni. i v a šilēi kamanduitis as kamandaisli: «po razu šete nagaikaen kapita'ni.» i šetisni. kižed mortedž semjn voiš i kuli. etja v a šilēi aššis kama'nda ištis gorte i deŋga šetis. «mune

kimentett a fogságból, és nem a kapitány». A kapitány megmondja: «Nem úgy van. Hát látod-e, meglátta (ezt) a szép fiatal embert! Nem úgy van». A királyleány mondja: «Vaszilyijnál van a névbetűs gyűrűm». A kapitány nem hisz el semmit se. A királyleány elmondja: «A kapitány megparancsolta, hogy Vaszilyijnak vágják le a fejét és dobják bele a vízbe, de nem vágták le a fejét, hanem elevenen bocsátották vízre, csónakot csináltak és a vízre bocsátották. Az ő helyére a zsákba homokot tettek és föléje csepüt. Ő helyette (ezt) dobták a vízbe. Hol vannak a matrózok? Meg kell tőlük kérdezni».

És odahozták a matrózokat és kérdezték tőlük. «Nos, hogy volt a dolog?» És elmondották: «A kapitány valóban megparancsolta, hogy vágjuk le Vaszilyijnak a fejét».

18. Vaszilyijnak mondották: «A kapitánynyal, a mi kell, azt tedd is». Vaszilyij mondta: «Én semmit se csinállok a kapitánynyal. Hadd menjen át az én seregemen». És kihozták a kapitányt Vaszilyij és mind, a ki ott volt. És Vaszilyij megparancsolta a maga csapatjának: «Egyet-egyet adjatok a korbácsesal a kapitánynak». És adtak. Csak a huszadik emberig jutott és meghalt.

Ez a Vaszilyij hazaküldte a maga csapatját és pénzt

ti gorte, piruite.» a *vasil'ei kerel'ovnaked püksis pir vile, svad'ba vile. i veni'ssait'ssis kerel'ovnaked. i piruitisni jona, zev bura i munalini gorte svad'ba berin. i kerel'ovnaked pondis va-sil'ei ovni zev bura. assis kama'nda koris as doras. kod veli knáz, i eni knáz; kod general, general; polkovnik, kodi polkovnik tsin po tsinam i radovei radovei. radoveili puktis kij-vit tsel-kevei. i vek ole-vile. — pom.*

adott (nekik). «Menjete ti haza, lakomázatok». Vaszilyij meg a királyleánynyal lakomához ült, lakodalomhoz. És megesküdött a királyleánynyal. És nagyon lakmározta, nagyon jól és haza mentek a lakodalom után. És Vaszilyij nagyon jól kezdett élni a királyleánynyal. A maga csapatját magához hívta. A ki herczeg volt, most is herczeg; a ki generális, generális; ezredes, a ki ezredes (volt) rang szerint és a közlegény közlegény. A közlegénynek 25 rúbelt rendelt. És (még) mindig él-van. — Vége.

Jegyzetek. Ennek a nyelvileg is nagyon érdekes mesének a közlője Ivan Dimitrijov Rogov *semukov-keres* (or. Семуковкеросъ) falvából (Aikino közelében, a Vicsegda mellett). Érdekes, hogy a hangsúly nem mindig az első szótagon, hanem gyakran az utolsóelőttin (néha az utolsón) van. Ezt azonban nem jelölhettem meg végig következetesen, minthogy közlőm csak néhány óráig állott rendelkezésemre (Üsztsziszolszka ment a hajón; l. KSz. XIV. 207). A mesében nagyon sok az orosz szó meg kifejezés; ezeket közlőm gyakran változtatlanul (nem zürjénesen) ejtette.

1. *soldat*, V. *saldat* < or. солдатъ | *gvargia* < or. гвардія | *derem-gals* 'бѣлье' | *veza-vun, veza-un* 'недѣля'. Érdekes, hogy a *lun 'nap'* szó ebben a két összetételben: AV. *veza-vun* 'hét' és *ta-vun 'ma'* v-vel hangozik, mint Aikinóban is megfigyeltem. Vö. CZEMBER *nedel, vezaun* 'недѣля' | *stokan, stekan*, V. *stekan* < or. стаканъ, стоканъ (l. KALIMA) | *kanava-beke usz* 'упаль у края канавы' | *zdrastvui* < or. здравствуй | *etik stokan vile* v. *etik stokanis* 'egy pohárért' | *sej'tsas* < or. сейчас | *zalaitni* < or. желать | *pos-vodz* 'мѣсто около моста' | *trepa* < or. тропа | *trepain te mun* v. *trepaed te mun* | *kamennaja* (v. *kamenaja*) *polata*, V. *kammenei polata* < or. каменная полата | *in bošt* 'ne végy'. WICHMANN (St. 26) szerint: «Imperativ: 2. sg. I. U. in, V. Peč. S. L. P. en». Az AV. *in*, melyet Aikinóban is hallottam, nem az egyetlen sajátosság, a melyben ez a nyelvjárás a V. nyelvjárás-tól eltérve az udoraihoz közeledik.

2. *keže*. Az AV.-ban *e, i* előtt gyakran *k* vagy *č* felel meg V. *k-nak*. Vö. KALIMA 16; RAASONEN, FUF. II. 85; I. még FUCHS, KSz. XIV. 330—1 | *rabota*, V. *robota* < or. работа, работа | *mem* = *menim* | *lontini* = V. *lontini* | *zev jonain* v. *zev jona* *skolko ugodno* < or. сколько угодно | *devel* < or. вдоволь, доволь | *nem*, V. *nem* 'вѣкъ' | *vermat vidžni tene nem* 'мы можемъ держать тебя до вѣка, всю жизнь' | *munim-že* russicis-mus 'пошли' (пойдѣмъ) értelmében | *reštšet* < or. разсчитать | *nasipnej* < or. насыпной | *raz* < or. разъ.

3. *pokmelittšini* < or. похмелиться | *blad* < or. блядь | *majittšini* < or. маяться | *kešglok* < or. кошелѣкъ | *kerelovna*, *korolovna* < королевна | *glavnej*, *traktir* < or. главный, трактиръ | *patera* < фатера (I. KALIMA) | *traktirštšik* < or. трактирщикъ.

4. *šinel* < or. шинель | *bagaž* < or. багажъ | *tšemedan*. V. *tšomodan* < or. чемоданъ | *nuždaitšini* < or. нуждаться | *kul* < or. кулъ 'gyékényzsák', *mešek* < or. мѣшокъ | *giž karis* (v. *gižjedis*), V. *gižjštis* (v. *gižjavni kutis*), L. *gižjebtis* (FROLOV) | *kruptšatka* < or. крупчатка | *trakal* 'трихиваль' | *vorok*, V. *verek* < or. ворохъ | *sevtis* 'клялъ'.

5. *velema* 'оказывается' | *miianšnim*, V. *miianliš* | *nivni-me*, V. *nivni-mes* | *bidšama*, V. *bid-sama* (I. 9. mese 1.) | *banket* < or. банкетъ | *košta*, *košt* < or. коштъ | *po parje* = or. по парѣ | *tšukartni*, V. *tšukertni* (I. WISCH. FUF. XI. 199) | *iz gospod* < or. изъ господъ | *prinimajte* 'принимаетъ, соглашаетъ' | *ton-tsužtni* < or. танцовать, тонцовать (I. KALIMA).

6. *šetin miian*, V. *šetin mianli*, *miianli* | *ve.tšerinka* < or. вечеринка | *vesélittšini* < or. веселиться | *publikužtni* < or. публиковать | *kojka* < or. койка | *žyredis* 'прижала' | *jobu vašu mat* orosz trágár káromkodás | *jetlalis*, V. *jetkalis*.

7. *šibede* 'приближаетъ къ себѣ' | *oz šibed* 'не принимаетъ' | *volšebni.tša* < or. волшебница | *-nebud* < or. нибудъ, небудъ (KALIMA) | *doidjavni*, V. *doddavni* | *tšektis ku.tšarli* v. *ku.tšares* | *postojaleš* < or. постоялецъ | *miž mogen* 'за какимъ дѣломъ'.

8. *volšebnej* < or. волшебный | *protož* 'иголка' | *pristaň* < or. пристань | *lakei* < or. лакей | *d'la preštšenne* < or. для прощенья | *kara'b*, *kara'ba* I. FOKOS 4.

9. *zagrañittšae* 'за границу' | *nagružitni* < or. нагрузить | *nerevitni* < or. норовить | *verma loni robotniken* 'могу быть работникомъ' | *razbojñitskej šajka* v. *lok vojtir* 'gonosz emberek' | *okolitan* 'хочешь съ нами быть, тебѣ охота съ нами быть'.

10. *ostrov* < or. островъ | *grabitni* < or. грабить | *pervej* < or. первый | *as bertis* (v. V. *as beras*) 'послѣ себя' | *vašilejes kolis* 'V.-t hagyta', *vašilej koki* 'V. maradt' | *voi-vilas* (*voi-vivlas*) на 'сѣверъ' | *pleñnik* < or. плѣнникъ.

11. *kenepatitisi* 'законопатили' | *zapas* < or. запасъ | *prikaz* < or. приказъ | *kitreji*, V. *kitreji*, *kitreji* < or. хитрый | *regeza* < or. рогоза (l. KALIMA) | *pakla* < or. пакля | *ponli pon i tui* 'собакъ собачья и дорога, собачье мѣсто' ('a kutya kutya-módra jár, kutyával kutyául kell bánni').

12. *dub* < or. дубъ | *dub geger gegertis* 'вокругъ дуба обошелъ' | *bes* < or. бѣсъ | *mittsisis* 'показался' | *kok-pela* 'хромой' | *saldatjn varteni* 'въ солдатахъ бьютъ' | *stal komandovat* «na pravo» i «na levo» egész orosz mondat | *koli* < or. коли | *kermás*, V. *termás* | *nagai* közlöm szerint 'egy madár neve', Áikinóban úgy magyarázták, hogy a *nagai ti,tsa* (< or. птица 'madár') valami 'хищная птица' ('ragadozó madár'), talán 'sas', Uzsztiszolszokban meg úgy mondotta az öreg A. N. Popova, hogy a *nagaja ti,tsa* olyan madár, a mely nagy erdőkben él. | *vedra* < or. ведро (l. KALIMA).

13. *mazu'rik* < or. мазурикъ | *žulik* < or. жуликъ | *on vermi* második szem. általános alany | *žepis*, V. *žeptis*, *žepjis* | *stoika* < or. стойка | *pašibe* < or. спасибо | *rebjata* < or. ребята | *sergkovka* < or. сороковка ('сороковая бочка') | *vetlini* l. 6. mese 1. | *pusteji* < or. пустой | *kazarma* < or. казарма | *titimera* < or. кикимора (házi manó).

14. *kar vile* 'въ городъ' | *raznei tsveta ponar* 'разноцвѣт-ный фонарь' | *gegravni kazarmais* 'испугаться и подальше об-ходить казарму' | *polkovnik* < or. полковникъ.

15. *p'len* < or. плѣнь | *izbavitni* < or. избавить | *spašitni* < or. спасти (l. KALIMA). | *tšést* < or. честь | *prodolžeñnije* < or. продолжение | *deležitis* 'доложилъ' | *šviti stav biden silen* 'свита всё у него есть' | *og verme nevidimeji*.... 'не можемъ съ невидимой силой постоять въ царствѣ, не можемъ про-тивостоять этой силѣ, бороться' (azt hiszi, hogy a kaszár-nyában a *titimera* hada, szellemek vannak) | *bit* < or. быть.

16. *kamanda* < or. команда | *ružje* < ружье | *nagaika* < or. нагайка | *kar kuža* 'по городу' | *pažedlisni*, *pažedlisni* 'сло-мали' | *matte*, V. *matke* 'матюгается, ругается' | *jokteni*, V. *jekteni* | *gospoda* < or. господа.

17. *vorota* < or. ворота | *vojsko* < or. войско | *veritni* < or. вѣрить | *matros* < or. матросъ | *iħenne* < or. именно.

18. *me ĩnem og kar kapitánes* 'én semmit se csinállok a kapitánynyal' (tkp. 'a kapitányt') vö. *votják kot-kinä murtlän kišnoäniz ulišáz Inmar taži karä* 'bárkivel, ki más feleségével él, Inmar így bánik el' (tkp. 'bárki.... élöt így tesz') MUNK. *VotjNépkHagy.* 135 | *med*.... *prejđite* 'пусть сквозь мое войско пройдетъ', tehát vesszöfutasra itéli | *po razu* < or. по разу | *koris* 'пригласилъ' | *radoveji*, V. *radeveji* < or. рядовой.

16.

1. *vazēn olis-vilis gozja. gozjalēn veli etik pi i etik niv. nīm veli pilēn zapeťšēnin. batīs kuli. kor-ke batse mededis. i mamīs kuli. mamse vetťšedis, dojdje pukťšedis. jarmanga matin veli. mededťšisni munnī bazare. i zapeťšēnin šue: «pru, pru nin-e!»*

kupetť lokte terguinī das-kik velen. «kež!» šue. «a kittťse me keža? vev lok.» kupetť tťektis jetlavni tui-beke. jetlalisni tui-beke. «oi! — šue — karau'l! mamegs viisni!» kupetť vidlis, mam kulema. «oi! — šue — karau'l! mame kulema! eti mame veli da kulema, kupetť viis!» kupetť šue: «jen mogis, in javit! in gorzi! miđdtem kole, sije i řeta.» a zapeťšēnin šue: «men ninem oz kol.» — «na, me řeta tenid das-kik vev-dojd tir tevar.»

zapeťšēnin bořtis das-kik vev-dojd-tir tevar. i gorte muni zapeťšēnin. gorte muni, ovni pondis. tevar puktis pos-jile i

16.

1. Régen élt-volt egy házaspár. A házaspárnak egy fia és egy leánya volt. A fiúnak *zapeťšēnin* volt a neve. Az apja meghalt. Valamikor eltemette az apját. És meghalt az anyja. Az anyját szépen felöltöztette, szánba ültette. A közelben vásár volt. Elindultak a vásárba (menni). És *zapeťšēnin* mondja: «Pru, pru, nos! (tkp. 'pru, pru már-e,' azaz 'mész-e már,' így hajtja a lovát)».

Egy kereskedő jön árulni tizenkét lóval. «Térj ki!», mondja. «De hová térjek ki? A lovam rossz». A kereskedő (azt) parancsolta (neki), hogy tolja félre (a lovát, szánját) az út szélére. Az út szélére tolták. «Jaj! — mondja — segítség! Megölték az anyámat!» A kereskedő megnézte, az anya meghalt. «Jaj! — mondja — segítség! Az anyám meghalt. Egy anyám volt és (az) meghalt, a kereskedő megölte!» A kereskedő mondja: «Az Istenért! Ne jelents föl! Ne kiabálj! A mennyi kell, azt meg is adom». De *zapeťšēnin* mondja: «Nekem semmi se kell». — «Nesze, én tizenkét teli fuvar árút adok neked lovastul».

Zapeťšēnin tizenkét teli fuvar árút kapott lovastul. És hazament *zapeťšēnin*. Hazament, élni kezdett. Az árút a színbe

loji ozir zev. a sušed: «kiš ten taja vevjas lojini i tevar?» — «me — šue — mameš natški da jaiše vuzavli da si-vile i šedi taja vevjas i deŋga i tevar.»

2. mužikjas munini gorte. kodlen mam veli, viis, a kodlen mamis iz vev, i baba viis. «vot — šue — ti taje bazare nuš da vuzavlini ponde. i taja jai vile šede deŋga i vev, i tevar šede. pukte — šue — daiđe i kiškini ponde i munnii. ašnid gorze: 'pru nin-e!'

munini bazare. bazare voišni. mužik šue: «mii vuzalan?» — «mameš vii da jaiše vuzavla.» — «mii pe šorňitan te taje? in-e jeimi?» i muked voišni. sije-že jualeni: «mii vuzalan?» — «mameš vii da jaiše vuzavla.» bara: «mii te šorňitan?»

edva uđitisni munnii gorte polištaiš. gorte voišni, kodlen mam abu, kodlen baba abu. «a mii mi taje karam zapeťšeñi-nes? vaje-pe, ledťšedam vae».

munini, pišisni zapeťšeñinla. pattšeriš kišisni, ledťš-

tette és nagyon gazdag lett. De a szomszédja (kérdi): «Honnan lettek neked ezek a lovaidd és az árú?» — «Én — mondja — megöltem az anyámat és a húsát eladtam és azért (t. i. a húsért) jutottak (tkp. jutott) nekem ezek a lovak meg pénz és árú».

2. Az emberek hazamentek. A kinek anyja volt, megölte, a kinek meg anyja nem volt, a feleségét ölte meg. «Lám — mondja — ti vigyétek ezt a vásárba és kezdjétek árusítani. És ezért a húsért kerül majd pénz meg ló, és árú kerül. Tegyétek — mondja — szánkóba és kezdjétek húzni és menni. Magatok kiáltsátok: 'pru, nos!'

Vásárba mentek. Odajöttek a vásárba. Egy ember mondja: «Mit adsz el?» — «Megöltem az anyámat és a húsát árusítom». — «Mit beszélsz te (tkp. mit beszélsz te ilyet)? Nem bolondultál meg?» És mások jöttek. Ugyanazt kérdezik: «Mit adsz el?» — «Az anyámat öltem meg és a húsát árusítom». Megint: «Mit beszélsz te?»

Alig bírtak hazamenni a rendőrségtől. Hazajöttek, az egyiknek (tkp. kinek) nincsen anyja, a másiknak (tkp. kinek) nincsen felesége. «De mit csinálunk mi ezzel a zapeťšeñin-nal? Rajta, fojtsuk (tkp. eresszük le) a vízbe».

Mentek, bementek zapeťšeñin-ért. A kemenczéről lehúzták,

disni va dore. kulle vurisni i kesjeni va ledzni. «no bereg doris kajas ber. a vaje kajini gorte pelisla da epasneila.»

eti eties iste, med medes iste. ne-kod oz mun etien. a vaje staven kailame!» kajisni staven.

sija pondis gorzini: «o, sare pukteni da og puksi. me gad — šue —, ku, tšem suditiš me rešitiš!»

kupetš-pi lokte terguiti jar manga vile para vela. sija kilis gorzem. «jamštšik, vetli vevte settše, mi taje gorze?» «mi — šue — te gorzan?» — «a vot, mene pukteni sare, da og puksi.» a kupetš-pi šue: «me — šue — pukša.» (puktasni regid!) «ku, dži-ne mene puktasni sarad (sare)?» — «vot — šue — mene režed kullis i me tene vura kulle.»

sije kupetš-pi sejtšas režedis i vuris kupetš-pies. «a te — šue — gorzi: 'oi, sarad pukša i pukša'»

3. bara kajis gorte para vela, lu, tšeka. mužikjas ledtšisni.

levitték a víz partjára. Gyékényzsákba varrták és a vízbe akarják bocsátani. «De a partról (a part mellől) vissza fog mászni (tkp. felmenni). De rajta, menjünk haza evezőért meg kormány-evezőért».

Az egyik az egyiket küldi, a másik a másikat küldi. Senki se megy egyedül. «Hát nosza, menjünk mindnyájan!» Mind (fel)mentek.

Ő kezdte kiabálni: «Ó, czárrá tesznek, de nem megyek (czárnak). Én nyomorult — mondja — micsoda bíró meg kormányzó vagyok!»

Egy kereskedő fia két lóval jön vásárra kereskedni. Ő meghallotta a kiabálást. «Kocsis, hajtsd oda a lovadat, mit kiabál (tkp. mit kiabál ilyet)». «Mit — mondja — kiabálsz te?» — «Hát nézd, engem czárnak tesznek meg, de én nem leszek (czár)». A kereskedő fia meg mondja: «Én — mondja — leszek». (Megtesznek majd hamar!) «Hogyan tesznek meg engem czárnak?» — «Hát — mondja — engem fejts ki (vágj ki) a gyékényzsákból és én téged belevarrlak a gyékényzsákba».

A kereskedő fia rögtön kioldozta őt és (ő) belevarrta a kereskedő fiát. «Te meg — mondja — kiáltad: 'Ó, megyek czárnak meg megyek!'»

3. Megint két lóval, fedett szánval ment haza. Az embe-

«vot — šue — sare puktam tenę!» a etja kupetš-pi gorze: «sarad pukša nin, pukša.» — «vot — šue — mi puktam tenę regid sare!» i piže puktisni, va-šere vu.džedisni i šibitisni, tirtem kulle bur-bur karis, va piris i veji.

mužikjas šorniteni: «kajam mi da dęnga i tevar i vevjas jukam sešša». pondisni kajni ešin uvti. i gorędis za petšeńin: «kiltše ti vetlinnid?» — «atte dıve — šue. ku.dži kajin vašid?» — «a men — šue — va-pidessis šetisni para vev i povozka lu.tseka, biden kelekeltšika.»

naja oz veritni silj. «lokte — šue — vidle.» vidlisni i vev imhenę šedema va-pidessis.

mužikjas šuńisni: «munam mi asiv. babajasli tšektam kulle vurlini, da vai le.džavni. setiš šede kik burej vev, lu.tseka povozkaa, kelekeltšika.» biden ledtšedisni i vurlisni mužikjases. vae le.džalisni stav mužik etiteg. etik iz kol.

rek lejöttek. «Hát — mondják (tkp. mondja) — megteszünk téged czárnak!» Ez a kereskedő fia azonban kiáltja: «Már megyek czárnak, megyek». — «Nos — mondják — mi hamar megteszünk téged czárnak!» És csónakba tettek, a víz közepéig vitték át és beledobták. Az üres (ki nem töltött) gyékényzsákba bugyborékolva behatolt a víz (tkp. bugyborékol, behatolt a víz) és elmerült.

Az emberek beszélnek: «Menjünk fel és osszuk föl aztán a pénzt, az árúját és a lovait». Föl akartak menni (tkp. elkezdtek fölmenni) az ablaka alatt (t. i. elhaladva). És zape.tseńin kiáltotta: «Hol jártatok ti?» — «Csodák csodája! — mondják. Hogyan jöttél föl a vízből?» — «De nekem — mondja — a víz fenekéről két lovat meg fedett szánt adtak, mind csöngővel (tkp. csöngős)».

Ők nem hittek neki. «Jőjjetek — mondja — nézzétek meg». Megnézték. És csakugyan lova került a víz fenekéről.

Az emberek mondják: «Menjünk holnap mi. Az asszonyoknak meghagyjuk, hogy varrjanak be gyékényzsákba és nosza bocsássanak le. Ott akad nekünk két sötétpej lovunk, fedett szánnal, csöngővel (tkp. szánú, csöngős)». Mind levitték és bevarták a férjüket. A vízbe bocsátották a férjüket mind egytől egyig (tkp. egy nélkül). Egy se maradt.

babajas i šueni: «eni munam gortę, muziknim voasni kik burej vela, lutška.» kajisni babajas. muzik abu volivlema gortę. i lun vidtšisni. iz voliv muzik. med lun vidtšisni, bara iz voliv. «miž karam ta-vilim? etik muzik iz lo. vaje tšukarttšam da asše viame».

tšukarttšisni babajas. muni'ni. pattšeris kiskisni sije za-pe,tše'nines. «te rezzeritin mianes!» katędisni vere i kertavlisni puę gezejn i šert-tebjasen i deraen. a cartni ningmen. pu-tor ünem abu. etli šue eties: «mun!», a med šue bara: «te mun!» — «a muni'mę staven!»

munini staven. za-pe,tše'nin pondis gorzini: «ož — šue — jetraleni da og getrás. ku,tšem getir men kole, gadli!»

4. *tet-pom-pi ledtšęde pes velen.* «a me — šue — getrása. mila te on getrás? — tet-pom-pi šue. — me-pe getrása.» — «getrásan-ke, raž mene.» no i ražis. «vot — šue — me tene

Az asszonyok meg mondják: «Most menjünk haza, a férjeink majd jönnek két sötétpej lóval, fedett szánnal». Az asszonyok (haza) mentek. Férj nem jött haza. És vártak egy napig. Férj nem jött. Még egy (tkp. másik) napig vártak, megint nem jött. «Mit csinálunk ezzel? Egy férj se maradt meg (tkp. lett). Hadd gyűljünk össze és öljük meg őt magát».

Az asszonyok összejöttek. Elmentek. A kemenczéről lehúzták azt a *zape,tše'nint*. «Te tönkretettél minket!» Fölvitték az erdőbe és odakötözték egy fához kötéllal meg fonalmatringokkal meg vászonnal. De ütni nincs mivel (tkp. semmivel). Semmi eszköz (tkp. darab fa) sincsen. Az egyik az egyiknek (tkp. az egyiket) mondja: «Menj!», a másik meg megint (azt) mondja: «Te menj!» — «Menjünk hát mind!».

Elmentek mindnyájan. *Zape,tše'in* kiáltani kezdte: «Ó — mondja — megházasítanak, de nem házasodom meg. Micsoda feleség kell nekem nyomorultnak!»

4. Egy mostohafiú (tkp. egy mostohaanyától való fiú) fát visz le lóval (azaz kocsin, szánon). «De én — mondja — meg-nősülök. Miért nem házasodol meg te? — mondja a mostoha-fiú —, én megházasodom». — «Ha megházasodol, szabadíts (oldozz) ki engem». Nos, ki is szabadította. «Lám — mondja —

kertala as mestae.» i *kertalis as mestaas.* «a te — *šue* — gorzi: 'getráša nin, getráša!'» a *zape,ťšeńin* gortas muni. *pes šedi i vev šedi bara.*

vojšni babajas. ělik sete, varte juras, međ bara. «vot mi getralam tene!» *kameđisni, vatškalisni i kuli.* «no pe, mi munam ěni da tevar biden jukam.»

no *munini babajas i vojšni ešń ulas.* «*kittše ti vetlinnid, babajas?*» — «vot — *šue* — *kudž te tatjš minin?*» — «a vot — *šue* — *men vev šetisni.*» — «no *šessa mi ningm tene og verme karni. kudž kole, sidž i ov. rezzeritin te mianes. mužikjas iz lo ělik.*»

5. *kor-ke kupetš-pi vojš korášni zape,ťšeńin orde. ta,ťšem kupetš ne-ken abu ozir. kupetš-pi kore pridannei para vev-dožd-tir tevar. sija šetis pridannei nol para vev-dožd-tir. seglašittšisni tšojes šetni. šei,ťšas svadba vile tšukartšisni. i una pondisni juni-šońni. kor-ke kontšittšis svadba. zape,ťšeńin šue tšojšli:*

én a magam helyébe odakötözlek». És odakötözte a maga helyébe. «De te — mondja — kiáltsad: 'Megnősülök már, megnősülök!'» *Zape,ťšeńin* meg hazament. Fája lett (tkp. akad) meg lova lett megint.

Odajöttek az asszonyok. Az egyik a fejébe ad (egyet), üti, a másik szintén (tkp. megint). «Nos, majd adunk neked feleséget (tkp. megházásítunk téged)!» Ütötték, verték és meghalt. «Nos, menjünk most és osszuk szét az árúját mind».

Nos, elmentek az asszonyok és az ablaka alá jöttek. «Hol jártatok ti, asszonyok?» — «Hát — mondják (tkp. mondja) — hogyan szabadultál ki innen?» — «Hát — mondja — nekem lovat adtak». — «No, ezentúl semmit se tehetünk neked. A hogy tetszik (tkp. kell), úgy is élj. Te tönkretettél bennünket. Férjeink mind elpusztultak (tkp. a férjek egyik se lett, azaz egy se maradt meg)».

5. Egyszer egy kereskedő fia jött *zape,ťšeńin*-hoz háztűznézni. Ilyen gazdag kereskedő sehol sincsen. A kereskedő fia hozománynak két teli fuvar árút kér lovastul. Ő hozománynak négy pár teli lovas fuvar adott. Megállapodtak, hogy odaadja a testvérét. Mindjárt összegyűltek lakodalomra. És sokat kezdtek inni-enni. Valamikor vége lett a lakodalomnak. *Zape,ťšeńin*

«vai — šue — me vetšsa te mestae.» vetšsis sija. munini vešetš dore vitško. veni, tsäitšisni, piruiteni. «no pondam vodtedni pervegi voi.» i vontedinini i munalini. pondis jušetšni baba: «men kole orttse vetlini ku džšetšni.» — «a kudž — šue — me teng le džša! te — šue — pišjan bertš.» — «tšev — šue — me kudž pišja?» — «a vot — šue — uliš-kumijn kozajas vijim. settšeg me teng le džša.»

lamka jilš le džšis. as mestaas šujis kozags. leptis koza, baba abu. asiv vodž tšettšisni. javitis: «menam baba pišjis.»

zape tše nin lokte. svat zdorovaitšis. «ken-ne — šue — itšmon-gozja?» — «tšev, svatilei, tšojid pišjema.» — «oi — šue — karaul! javita. eti tšojge veli da sije viinnid!» — «jen mogiš — šue — in javit! mi kole, sije i šeta», šue.

mijnta zape tše nin šetis, dvoine ber šetisni zape tše ninli. muni gortas. a tšis pondis getrašni. poplen veli kujim niv. muni pop orde koršetšni. med džela nivse lešetšisni. «menam

mondja a testvérenek: «Hadd — mondja — öltözzem én fel te helyetted». Felöltözött. A templomba mentek megesküdni. Megesküdtek, lakomáznak. «Nos, kezdjük (öket) lefektetni első éjjel». És lefektették és elmentek. Az asszony kezdett (ki)kéredzkedni: «Nekem ki kell mennem húgyozni». — «De hogy — mondja — eresszelek én téged! Te azután elfutsz». — «Hallgass — mondja —, hogy futnék én el!» — «De nézd — mondja — az alsó rekeszben kecskék vannak. Oda eresztelek én téged».

Egy húzókötélen leengedte. A maga helyébe (t. i. a húzó-kötélbe) egy kecskét dugott. Felhúzta a kecskét, nincs asszony. Reggel korán felkeltek. Jelentette: «Az én feleségem megszökött».

Zape tše nin jön. A nászapa üdvözli. «Hát hol van — mondja — a fiatal házaspár (tkp. menyecske-pár)?» — «Hallgass, nászom, a testvéred megszökött». — «Jaj! — mondja — segítség! Följelentek. Egy nőtestvérem volt és azt megöltétek!» — «Az Istenért — mondja —, ne jelents föl! A mi kell, azt meg is adom», mondja.

A mennyit zape tše nin adott, (azt) kétszeresen adták vissza zape tše ninnek. Hazament. Maga készült megnősülni. A papnak három leánya volt. Elment a paphoz leánykérőbe. Megegyeztek,

biden vijim aslam, deŋga, tevar i biden, niŋem oz kov, tenad niv kole semin. davaŋ svadba karni lešedŋsam.» i pondisni svadba lešedni. kor-ke loktis svadbagn zape, tšeŋin. svadba vile loktis. pondisni sen piruŋtŋni. piruŋtisni i veŋetš dore muniŋni. veŋi, tšajtšisni i piruŋtisni. eni vek oleni i vek terguŋteni. — pom.

(hogy) a legkisebbik leányt (adják hozzá). «Nekem mindenem van magamnak, pénzem, árúm és minden, semmi se kell, csak a te leányod kell. Nosza állapodjunk meg, hogy lakodalmat csinálunk.» És kezdtek a lakodalomra készülni. Valamikor lakodalmas néppel jött *zape, tšeŋin*. Lakodalomra jött. Ott elkezdtek lakomázni. Lakomáztak és elmentek megesküdni. Megesküdtek és lakomáztak. Most (még) mindig élnek és mindig kereskednek. — Vége.

Jegyzetek: Ezt a mesét is az előbbi mese közlőjének, Ivan D. Rogovnak előadása nyomán jegyeztem föl.

1. *mededis* 'захорониль, похорониль' | *vetšedis* 'принарядиль въ хорошую одежду, хорошо одѣваль' | *pru, pru* így nógatják a lovat, mikor megindítják vagy gyorsabban akarnak hajtani | *jetlavni, V. jetkavni* 'столкнуть' | *karaul* < караул 'segítség!' tkr. 'őr!') | *vev-doid* 'запряженный, готовый возъ' (szán, fuvar az eléje befogott lóval együtt) | *pos-jile* 'на сарай' | *sused* < or. сусѣдъ (l. KALIMA).

2. *poli,tsa, V. peli,tsa, peli,tsa* < or. полиция | *vaje* 'давайте' | *esrasnei* 'рулевое весло' | *kajlame* 'сходимте', vö. WICHM. St. 25, FOKOS 15, 23. (Az -e természetesen nem alakkeveredésből magyarázandó, mintha *kajlam* 'menjünk' < *kajle* 'menjetek' > *kajlame*; vö. or. сходимте.) | *gad* < or. гадъ (a. é. 'худой человекъ') | *suditiš* 'судья' (< or. судить, *rešitiš* 'правитель' (< or. рѣшить) | *puktasni regid!* a mesélő megjegyzése. | *mi taje gorze* vö. ném. 'was schreit er das?'

3. *lu,tšek* < or. лучѣкъ; *lu,tšeka doid, lu,tšeka povozka, lu,tšek* 'крытая повозка' | *bur-bur-karis* 'запла вода забурливъ, буля' (vö. votj. *bugl-bugl-karëne* 'bugyborékolni (a víz)' MUNK. VotjSz. 132) | *vid'tšisni, V. vid'tšisisni* | *viamę, l. fönt* (2. alatt) *kajlame* | *rezeritni* < or. розорить | *pu-tor* 'кусокъ дерева; орудіе' | *eti šue eties* vö. *eties šueę* FOKOS 55, *morta mortse šueęni* FOKOS 133 | *muni-me* l. *muni-m-že* 15. mese 2.

4. *tet-pom-pi* 'отъ маичи сынъ, пасынокъ'; *tet* < or. тѣтка (l. KALIMA); *pom* 'vég' (vö. V. *poniš -tól, -tól*, l. FOKOS 47; vö. még WIED. *bat-pom* 'väterlich', *udž-pom deŋga* 'Arbeitslohn').

5. *končitsisni* < or. кончиться | *te mestag*, V. *te piddi* | *veñets dore* 'подъ вѣнецъ, къ вѣнцу, вѣнчаться' | *berti* 'потомъ, послѣ' | *ulıs-kum* 'нижній чуланъ (помѣщеніе)'; vö. *melni. tsa-vilıs-kumas* 'въ верхнемъ чуланѣ'; Fokos 122, 132. | *koza, keza* < or. коза | *lamka* < or. лямка; *zape. ts.* a kötél hurkába egy kecskét dugott. | *svat* < or. свать | *leşed. tsisni*, kiegészítendő: *si saje setni* 'öhozzá adni'.

17.

1. *ole-vile kupets.* *kupetslen veli pi i va. n. i va. n medis gulaitni. i va. n şug:* «*vai, bate, para vev, drežkien i ku. tsaren.*» *ku. tsares şetis. mamis iz vev. tetis şetis bed. bedjıs pole vsakei ne. tsistei şila. i va. ni s ku. tsarlı şug:* «*vorotais pet da veškida pe mun.*» *lun-tır muni. ni i pemdini pondis. nalen nán iz vev. pola vilin bi ezje. bi vilin pert eşale. pertjin jái puşe. bi dorin nán-kud, nán i kik leška. i va. n ku. tsarışli şug:* «*tan-pe mi i şoitşam, şojam.*» *naja sen i şojisni i uşisni.*

asiv vodž tšetşisni i bara vo. džę, a tarantas oz bergedni. bara muni. ni lun-tır. pemid bara loji. dom bara vojš i domın bia. domın suvtisni. dome pırisni. domın ne-kod abu. bi ezje.

17.

1. Él-van egy kereskedő. A kereskedőnek volt egy fia: Iván. Iván készült kalandra indulni (tkp. sétálni). Iván mondja: «Adj, atyám, két lovat hintóval meg kocsissal.» Adott (neki) kocsist. Anyja nem volt. Nagynénje egy botot adott (neki). (Attól) a bottól mindenféle gonosz szellem fél. Iván mondja a kocsisnak: «Hajts ki (tkp. menj ki) a kapun és menj egyenesen.» Egész nap mentek és sötétedni kezdett. Nekik nem volt kenyérük. A mezőn tűz ég. A tűz fölött egy üst lóg. Az üstben hús fő. A tűz mellett egy kenyeres kosár, kenyér és két kanál. Iván (így) szól a kocsishoz: «Itt pihenjünk meg, együnk.» Ők ottan ettek és megháltak.

Másnap korán fölkeltek és megint előre, a kocsijukat meg nem fordították vissza. Megint egy egész napig mentek. Megint sötét lett. Megint jött egy ház, és a ház ki van világítva (tkp. a házban tüzes, fényes). A háznál (tkp. házban) megálltak. Bementek a házba. A házban nincsen senki se. Tűz ég. Keres-

i va n ku pe t s e s k e j i s i n vi d z e d l a s . p a t s i n b a r a j a i p u g z e v g o s a . i s k a p s u l a l e n e b i d n a n t i r a .

i v a n s u e k u t s a r l i : « t e p e k i t t s e v o d a n ? » k u t s a r s u e : « m e p e p a t t s e r e v o d a . » i v a n s u i s : « m e p e d z o d z s e r e v o d a . » v o d a s i b e d b o s t a s . s e s s a n e t s i s t e j i s i l a , b e s - p i a n , p e t e l e k s e n l e d t s e n i . s i j a b e d k u t e . s e s s a b e s - p i a n e s s t a v s e v i i s b e d j e n .

2. *a s i v g o r n i t s a e i v a n p e t i i s e n k u j i m g o r t s u l a l e . i s e n k u j i m m o r t s u l a l e n i : e t i k s t a r i k , a r - k i z a n i v i s t a r u k a . d z a d z j i n g a r m o n i a . g a r m o n i a b o s t i s s i j a , v o r s n i p o n d i s . k u j i m n a n i s g o r t s i s t e t t s i s n i i j e k t i n i p o n d i s n i .*

g a r m o n i a t u v j e e s e d i s . t u v j i n o r s . g a r m o n i a d z a d z j e p u k t i s . s t a r i k o r s b o s t i s , k u j i m i s v a t s k i s . k i k n a n i s , n i l a s t a r u k a a , g o r t j e b e r p i r i s n i .

b a r a s e s v o d z e m e d e d t s i s n i . b a r a s e t s e m z e d o m v o i s , b a r a b i a . s e t t s e b a r a p i r i s n i . s e n i s t a r u k a o l e . « i v a n , m e - p e t e n g d i r

kedőfi Iván körülnéz. A kemenczében megint nagyon zsíros hús fő. És egy puha kenyérrrel teli szekrény áll (ott).

Iván mondja a kocsisnak: «Te hová fekszel le?» A kocsis mondja: «Én a kemenczére fekszem.» Iván (így) szól: «Én a padló közepére fekszem le.» Lefekszik és fogja a botot. Azután gonosz szellem, ördögfiak, ereszkednek le a mennyezet felől. Ő (kezében) tartja a botját. Azután az ördögfiakat mind megölte botjával.

2. Másnap Iván kiment a szobába és ott három koporsó áll. És ott három ember áll: egy öreg ember, egy húszéves leány és egy öreg asszony. A polczdeszkán egy harmonika van. Ő fogta a harmonikát, játszani kezdett (rajta). Azok mindhárman kiugrottak a koporsójukból és táncolni kezdtek.

A harmonikát egy szögre akasztotta. A szögön ostor van. A harmonikát letette a polczdeszkára. Az öreg fogta az ostort, háromszor megütötte (öket). Mindketten, a leány meg az öreg asszony, visszamentek a koporsójukba.

Onnan megint előre indultak. Megint ugyanolyan ház jött, megint világos (azaz: kivilágított ház). Oda megint bementek. Ott egy öreg asszony él. «Iván, én már régóta (tkp. sokáig)

nin vidtšiši, važen nin pe in lok. addžilin-pe, meji veli loktigad? kosav-pe ber sija domad. sija-pe meam niv. garmoniatg bošt da orste-pe kriad bošt da starikse-pe nešav jona da tšun-kitš kor.»

ber kosisni. sija sidž i kutas starikges nešavni. nešalis da nešalis, starik oz set tšun-kitš. sešša bara nešavni pondis. bara nešalis da nešalis, tšun-kitš i šetis starik. niv i loktis i va·n kupe tšeskeji sin d'ing i šue: «vaj pe, mi munam.»

sešša bara kuštšarli i va·n tšektas vetlini vo,dže ber sija domas mamis d'ing. vojisni ber staruka d'ing. staruka šue: «mei-pe taja niv pidđi kole?» — «men pe bordja päš-kem kole ta pidđi, med pože lebavni.»

3. *sešša sarstvoe voasni. settše staruka orde paterae pirasni. sen glavnei šenator kulema. telis nin berjeni, oz berjis ne-kod. i va·n šue: «men-pe oz-e pož tšetš sobrašnee pukšini šenatoreš berjini?» — «pože-pe», šueni. sije glavnei šenatoreš berjisni, sar berin med idžide.*

vártalak, már rég nem jöttél. Láttad, mi volt, mikor jöttél (tkp. jöttedkor)? Fordulj vissza ehhez a házhoz (tkp. -ba). Az az én leányom. Fogd a harmonikát és vedd kezedbe az ostort és üsd az öreget erősen és kérd a gyűrűt.»

Visszafordultak. Ő úgy is kezdi az öreget ütni. Ütötte és ütötte, az öreg nem adja oda a gyűrűt. Erre megint ütni kezdte. Megint ütötte és ütötte, az öreg oda is adta a gyűrűt. A leány odajött Kereskedőfi Ivánhoz és mondja: «Nos hát, menjünk.»

Azután Iván megint parancsolja a kocsisnak, hogy tovább hajtson vissza abba a házba az anyához. Az öreg asszony mondja: «Mi kell (neked) ezért a leányért?» — «Nekem szárnyas ruha kell azért, hogy repülhessek (tkp. repülni lehessen).»

3. Azután egy országba jönnek. Ott (tkp. oda) egy öreg asszonyhoz mennek be kvártélyba. Ott a fősenátor meghalt. Már egy hónapja választanak, senkit se választanak meg. Iván mondja: «Nem lehet-e nekem is a gyűlésbe ülnöm szenátort választani?» — «Lehet», mondják. Őt választották meg fősenátornak, a csár után legfőbbnek.

starukaid vištale: «sarlen-pe niv vijim, kiž vo-pe nin mu vile abu ledžlivlema. kujim dumsik-pe vostrogin pukaleni, vištalemaeš, mež kiž aren-pe pialas sija.»

glavnej senator butulka vina boštas, lebalan päs-kem pästalas i sar-niv ding lebas ritnas pemidin. i lebas galdarež vile i pukas niv ding. niv petas i šue: «das-kik sin-pe tead. (sija mollasse sinmen šue.) nimid-pe mež tead?» — «vozdušnež-pe meam nimež.»

niles juktisčas vinaen i šue: «mež-ne pe šoilivlan?» — «me pe šoilä.» — «a ulis-vomid ne pe mež šoilivle?» — «ninem pe oz,» šue. «me-pe verma verdni ulis-vomte.» sessä verdas vozdušnež ulis-vomse. «zev pe taj lešid silen šojemis. tsasteđžik pe volivli!» sija bid vož volivlini pondis.

4. međ lunę služanka sarevna ding vošem tsäsovin kajis i šue: «mež-ne pe, sarevna, si džira užan?» sarevna služankali i vištale: «a tsšimes vinaen juktalis, ulis-vomes zev tseskida verdis.»

Az öregasszony elmondja: «A czárnak van egy leánya. Már húsz éve nem engedte a földre. Három tanácsos börtönben ül, akik (azt) mondták, hogy az húsz éves korában (törvénytelen) gyereket fog szülni.»

A főszenátor egy üveg pálinkát vesz, felölti a szárnyas ruhát és a czár leányához repül este a sötétben. És fölrepül az erkélyre és leül a leány mellé. A leány kijön és mondja: «Neked tizenkét szemed van. (Ő a gombokat szemnek mondja.) Mi a te neved?» — «Az én nevem 'Légi'.»

A leányt megkínálja (tkp. megitatja) pálinkával és mondja: «Mit szoktál enni?» — «Én (csak) eszem.» — «Hát os tuum infernum mit szokott enni?» — «Semmit se,» mondja. «Én tudom os tuum infernum táplálni.» Erre a Légi táplálja os eius infernum. «Nagyon kellemes az ő étele. Gyakrabban gyere!» Ő minden éjjel kezdett jönni.

4. Másnap a szolgáló nyolcz óraker ment föl a czár leányához és mondja: «Miért (tkp. mit) alszol, czár leánya, olyan sokáig?» A czár leánya elmondja a szolgálónak: «Magamnak pálinkát adott inni (tkp. magamat pálinkával itatott meg), os meum infernum nagyon édesen etette.»

sešša olisni dai sarevna nebašni pondis. i džid-kingema loii. služanka mamislj vištalis: «nebaše nišid-pe.» (mu vile iz ledt-šivli, a bordja paš-kema strejitis.) sešša sarlj vištalisni: «nišid-pe nebaše.» sešša sar purt šetis, med pe paš-kemšis nol-pešesa tor vundas.

sešša sar-niv miškuis i vundas nol-pešesa tor. vozdušnej oz i geger-volj. sar asiv tsukartis stav na tsálnik-koidjases i vi džede, kodlen ruža paš-kemšis. eti boked munis, miža mort ne-kod iz šur. med boked medis, glavnej senatorlen i miškuis ruža. tor puktis; seš i vešema. sešša sar bidenlj šujis: «eni mune.» senatores i kolis. «te-pe, senator, nišes vai. te-pe i vinavat. miškuid-pe ruža.»

šenator sar-žatlen loii. sar veni tsaitis nišes. sešša i a tsis sare voas. dumšikjases stavse le džas. «pravda-pe loii. mu kuža pe ig ledžli, a pialis.» sešša i va n sarked etlain ovni pondisni. — pom.

Azután éltek és a czár leánya viselős lett (tkp. terhesezni kezdett). Nagy hasú lett. A szolgáló jelentette az anyjának: «A leányod terhesezik.» (A földre nem ment le, de a szárnyasruhás tette azt.) Azután a czárnak jelentették: «A leányod terhesezik.» Erre a czár egy kést adott (a leányának), hogy (annak) a ruhájából egy négyszögletes darabot vágjon ki.

Azután a czár leánya a hátáról (tkp. hátából) ki is vág egy négyszögletes darabot. A Légi ezt nem is veszi észre. A czár másnap összehívja az összes főnökféléket (azaz előkelő tisztviselőket) és megnézi, (hogy) kinek lyukas a ruhája. Az egyik oldalon ment (végig), bűnös ember senki se akadt. A másik oldalon indult (végig), a főszénátornak a háta lyukas. Odatette a darabot, onnan (való) is volt. Erre a czár mindenkinek mondta: «Most menjetek.» A szenátort ott tartotta (tkp. hagyta). «Te, szenátor, vedd el a leányomat. Te vagy a bűnös. A hátad lyukas.»

A szenátor a czár veje lett. A czár megeskette a leányát. Azután ő maga lesz czárrá. A tanácsosokat mind (szabadon) bocsátja. «Igaz lett. A földre nem eresztettem, de (mégis) (törvénytelen) gyereket szült.» Azután Iván együtt kezdett élni a czárral. — Vége.

Jegyzetek: A mese közlője az öreg Михаил Иванович Бяковъ (zürjén nevén *rolsko mis*) Aikino falvában (l. KSz. XIV. 208). Az öreg nagyon gyorsan beszélt, (ezért is alig egy-két helyen volt a hangsúly megjelölése lehetséges), úgyhogy többször kellett figyelmeztetnem, hogy lassabban beszéljen. E figyelmeztéseimet rendszeren a család egyik tagja, egy 14—15 éves fiú a következő kiáltásokkal tolmácsolta az öregnek: *tševli!* 'hallgass!' *inli!* 'még ne!' (vö. *in gorzi* 'ne kiabálj' 16. mese 1.), *mež?* 'micsoda'?

1. *drežki* < or. дрожки | *ne.tšistej šila* < or. нечистый, сила ('нечистая сила') | *všakej* < or. всякий | *polá* < or. поле (többessz. поля) | *leška* < or. ложка | *tarantas* < or. тарантась | *iva'n kupa.tšeskej syn* < or. Иванъ купеческій сынъ | *petelek* < or. потолокъ.

2. *gorňi.tša* < or. горница | *ar.kiža niv* 'лѣтъ двадцати дѣвица' | *garmoniá* < or. гармоника | *vetlini* 'погонять лошадей'.

3. *sarstvo, tsarstvo* < or. царство | *sobrańne* < or. собрание | *dumšik* < or. думщикъ | *vostrog* < or. острогъ | *butulka* < or. бутылка | *galdarej* < or. галерея | *vozdušnej* < or. воздушный | *ulis-vot* 'нижній ротъ' a membrum muliebre körülírása | *tšaste* < or. часто.

4. *služanka* < or. служанка | *sarevna* < or. царевна | *vošem tšaso'v* < or. восемь часовъ | *nebaše* 'беременной стала' | *na.tšálnik* < or. начальникъ | *vinavat* < or. виноватый, 'виновать'.

FOKOS DÁVID.

Hazai irodalom.

BARTHA KÁROLY. Udvarhely vármegye nyelvjárásának alaktana. Székelyudvarhely, 1914.

BEKE Ö. Türkische einflüsse in der syntax finnisch-ugrischer Sprachen. (Különnyomat a KSz. XV. k.-ból).

ERDÉLYI LAJOS. A Halotti Beszéd mint nyelvjárási emlék. Budapest, 1915. (= NyF. 71.)

GOMBOSZ ZOLTÁN és MELICH JÁNOS. Magyar etymologiai szótár. IV. f. (Bori—Cenk). Budapest, 1915.

KIS-ERŐS FERENC. A magyar nyelv rendszeresen vizsgálva a nyelv-filozófia, a finnugor összehasonlító, a magyar történeti nyelvtan és a magyar nyelvjárás tan alapjairól. Kalocsa, 1915.

SZINNYEI JÓZSEF. Magyar nyelvhasznítás. 5. kiadás. Budapest, 1915.

Ismertetések és bírálatok.

Horger Antal. A nyelvtudomány alapelvei. (Bevezetés a nyelvtudományba.) Budapest, Kókai, 1914. 8r. 215 l. — Ára 4 kor. 80 f.

Nem minden jelentőség nélkül való dolog, hogy az alkalmazott nyelvtudomány óriási irodalma mellett elenyészően csekély azoknak a műveknek a száma, a melyek általános, mondjuk elvi kérdéseket tárgyalnak. Sőt ha ezt a kis terjedelmű irodalmat is jobban szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy jó része népszerűsítő vagy legalább is összefoglaló munka. És ez a természetes állapot. Az általános kérdéseket az alkalmazott nyelvtudomány veti fel és intézi el, az elvek tudománya csak leszűr és összefoglal.

Ez magyarázza meg a HORGER könyvének nagy értékét. Olyan ember írta ezt a könyvet, a ki magyar nyelvtudományi kérdéseken nagyon sokat törte a fejét; nem valamely előkelő idegen vezet bennünket bár gondosan, de mindig a botlás kockázatával kiválogatott példákön, hanem szemtől szembe, közvetlenül látjuk a nyelvi élet bonyolult, érdekes problémáinak bonczolgatását.

És ezért a nagy érdeméért szívesen megbocsátjuk a könyv szépséghibáit, melyek közül a fontosabbak itt következnek.

Helyesebb lett volna a bibliográfiának másképpen való elintézése. HORGER ugyanis a tovább érdeklődőnek hét más bevezető munkát ajánl. A könyv egyik bírálója (RUBINYI Nyr. XLIV. 216) szintén kifogásolja ezt; minek vegyen a szegény kezdő több könyvet, mondja, mikor ez is elég drága. Ez is szempont, de azonkívül: a ki ezt a nyolcz munkát egymásután végig tudja olvasni, az aligha lesz normális ember. Az egyes fejezetek végén kellett volna lehetőleg bő, ahol lehet, speciális nyelvészeti kérdésekre is utaló bibliografiát adni.

A bevezető szakasz, a nyelvtudomány szépségének dicséréte, kezdők számára írt könyvben is bátran elmaradhatott volna, vagy pl. inkább ilyenformán kellett volna megírni: Kétségtelen, hogy az emberi kultúra egységes egész, s egyes tényezői a legszorosabb össze-

függésben vannak egymással. Vagy megérdemli ez a kultúra, hogy tudományos kutatás tárgyává tegyék, vagy nem. És ha igen (amint-hogy feltétlenül igen), akkor hogyan hagyhatnánk ki egyik legfontosabb tényezőjének, a nyelvnek a kutatását.

A 2—4. pontban HORGER nem helyesen szabja meg az általános nyelvtudomány fogalmát. A fonétikának az általános nyelvtudományhoz semmi köze sincsen, sem a nyelvtudomány történetének. Az általános nyelvtudománynak kettős feladata van: az első az, hogy útbaigazítja a speciális nyelvészt, hogy elvileg milyen jelenségek fordulhatnak elő a nyelv életében; a másik az, hogy a tényeknek lélektani (esetleg egyéb) magyarázatát adva egyrészt anyagot ad a lélektannak, másrészt öntudatosá teszi a nyelvész munkáját.

A 2. pontban a nyelvtudomány három feladatáról van szó: 1. a leírás, 2. a szó- és formakészlet történetének, 3. a rokonsági viszonyoknak kutatása. E két utóbbit megkülönböztetni teljesen felesleges. Zavarja az olvasót a következő pontokban sokat emlegetett «nyelvtörténeti» és «nyelvhasznító módszer» emlegetése is. A nyelvtudománynak (természetesen az anyagot szolgáltató leíráson kívül) egyetlen egy módszere van: a történeti. Ezt kell hangsúlyozni, és ha ezt teljesen megérti a kezdő, az lesz a legbecsesebb az ő összes nyelvtudományi ismeretei közt. A 16. pontban lélektani módszerről beszél HORGER (l. fentebb). A 17. pontban említett földrajzi módszer egyszerűen a leírás körébe tartozik, palæographiai, stilisztikai módszer nincs (ez a következő II. fejezetbe tartozik: a nyelvészet segédtudományai).

Különösen az első fejezetben, de máshol is nagyon érzik, hogy HORGER a fontos dolgokat nem emeli ki kellőképpen s ugyanazt a dolgot más alakban többször is elmondja.

Semmiképpen sem helyeselhetem, hogy HORGER követi a RUBINYI munkájának *) beosztását. Mindjárt a bevezető fejezetek után a nyelvész a nyelv eredetét nem tárgyalhatja. Ha nem is egészen felesleges, de a részletek tárgyalása előtt lehetetlen írni a nyelv eredetéről; hiszen azok a biztos eredmények, melyeket e tárgyról nyelvészeti kutatások nyomán tudunk, benne vannak az egyes fejezetekben. Amit még ezekhez a lélektan hozzátehet, az a nyelvésznek bizony nem a legfontosabb ismeretei közül való.

A 29—31. pontokat (egy ősnelv — több ősnelv) pár sorban el lehetett volna intézni.

*) Általános nyelvtudomány, Budapest, 1907. Tudományos Zsebkönyvtár 192—3.

Nagyon sok meghatározás van a könyvben, s ezek legnagyobb része meglehetősen nehézkes. A legtöbbet jó volna egyáltalában elhagyni, a megmaradókat pedig a lehető legegyszerűbb formára átalakítani. Jobban tisztában vagyok én egy jelenséggel, amelyet hatnyolcz mondattal szépen le tudok írni, ha egy agyafurt meghatározásba beszorítom? Pl.: «a nyelv a mindenkori emberi tudattartalomnak olyan emberi hangokkal való kifejezése, melyek vele az idők folyamán tartósan asszociálódtak.» (50. pont.) Nehezebb a következő: «összetett szó valamely több szóból álló szólam hangsorának és egységes fogalommal alakult fogalmi tartalmának összetartozó párként való kikövetkeztetése.» (182. p.)

56. p.: «Fontos azonban e tekintetben még azt is tudnunk, hogy a nyelv a gondolkodásnak nem logikai, hanem lélektani oldalával van kapcsolatban». Ez a gondolat semmiképpen sincs szabatosan kifejezve. Nagyon szépen meg lehetne ezt világítani történeti alapon: hogyan vonták el a régi nyelvészek a nyelvtényeket s hogyan igyekeztek ezeket az elvonásokat a logika segítségével megmagyarázni, s milyen haladást jelentett az az irány, mely a lélektant tette a nyelvi tények magyarázatának alapjává. Különbözik a nyelvnek a logikához való (képzelt) viszonyáról a következőkben nagyon ügyesen beszél HORGER.

Az analógiáról szóló fejezetet okvetlenül úgy kellene megírni, ahogyan Gombocz M. Nyv. XI. 104—7. mutatta.

A hangváltozás tárgyalásánál HORGER azt mondja, hogy a kiejtés változósága vagy egyéb okok folytán keletkezett változások közül azok válnak általánosakká, melyek nagytekintélyű emberek beszédjében keletkeztek. Következik pár sornyi szociológiai megokolás. Ez az érdekes állítás talán nem is olyan lehetetlen, mint az első pillanatban látszik, talán egy-egy esetre találó is. Hogy azonban a hangváltozást lényegében nem lehet vele megmagyarázni, az bizonyos. Kétségtelen, hogy a hangváltozások létrehozásában van valami olyan tényező, amelyet nem ismerünk.

Ezt bizonyítja az a körülmény, hogy a hangváltozások a tudat alatt mennek végbe. Vagy hogyan lehetne ilyenformán magyarázatát adni a synchronistikus változásoknak? A hangváltozások okának kutatásában egyelőre PAULNÁL nem lehet tovább menni. — A hangváltozás fejezetéből kimaradt a hangtörténeti chronologia tárgyalása.

A 170. pontban arról van szó, hogy hangváltozás után a szó régi alakja rendszeresen elavul, de megmarad a jelentésmegoszlás esetében. Ezt így nem lehet elképzelni. A szó, azaz hogy a bármikor létrehozására szükséges psycho-physikai készség, valamely időpontban —

bizonyos normális ingadozást leszámítva — a beszélő egyén számára mindig ugyanaz, «régi» és «új» alak nincsen. Jelentésmegoszlást csak (természetesen a legszélesebb értelemben vett) dialektusi keveredés, esetleg egy-egy speciális esetben más, pl. elvonás okozhat. Ahogyan HORGER felfogja, úgy nekem egy cseppet sem világos a dolog. Példái közt ott van többek közt a német *schon* és *schön*. Az egyik ófn. *scôno*, a másik ófn. *scôni*, egészen más képzés; nem lehet itt szó régi és új alakról. Ez nem $N > N_1$ és N_2 fejlődés, hanem A és $B > A_1$ és B_1 .

Nem érthetek egyet HORGERnek a szóról való felfogásával, amely szerint a szó csak mint a szólam kikövetkeztetett alkotórésze van meg. Az sem kétségtelen igazság, hogy a szó a mondatban él. Az a szó, melyet kimondunk vagy lefrunk, az a mondatban van, csak hogy ennek nincs valóságos léte. Az élő, megmaradó valami az a bizonyos psycho-physikai készség, melyet már fent is említettem. Ez pedig az öntudat küszöbe alatt él, és hogy valósággal él, bizonyítják a hangváltozás, az analógia és egyéb nyelvtörténeti folyamatok. Az *Abaujvár-megye > Abauj-vármegye, apatika > patika* fejlődések nagyon ritka jelenségek s mindig külön okokkal magyarázhatók. Hogy aki németül nem tud, az ezt a mondatot: *wo sind die gefangenen? vozindig* és *fajnanen* részekre fogja tagolni (175. pont), az bizonyos, de ez csak kuriózum, mert hiszen nem arról van szó, hogy egy spanyol ember pszichikai készségei hogy viszonylanak a német beszédhez.

Az idegen elemekről szóló fejezet így kezdődik: «Idegen elemek nyelvkeveredés útján jutnak valamely nyelvbe. Nyelvkeveredésen azt a jelenséget értjük, hogy két nyelv közül az egyiknek egyes elemei hatnak a másikat beszélő nyelvközösség tagjainak nyelvi emlékképeire, azaz megváltoztatják mennyiségüket és minőségüket.» Ilyen mondata sok van HORGERnek. Voltaképpen nem lehet kifogásolni, de ha az ember pl. a *bricsesz* szóra gondol, aztán mellé gondolja ezeket a terminusokat: nyelvkeveredés, emlékkép, mennyiség, minőség... mégis csak szeretné, ha másképp volnának megírva a bevezető sorok. Valamint a következő 244. pont, mely az író és a régi nyelv viszonyát nagyon helyesen tárgyalja, de nem tartja feleslegesnek megmondani, hogy habár a régi magyar nyelv hatott is ARANY JÁNOSRA, viszont ARANY természetesen nem hathatott a régi magyar nyelvre.

Némely paragrafusban sok a felesleges német műszó. (210, 211. p.)

Ami kevés példa a törököt érdekli, az hibátlan; a *begarmud* (107. p.) helyes alakja *begarmudu*; a 222. pontban található mondat a török nyelvjárások csekély számáról s a nyelvjárási különbségek

jelentéktelenségéről nem egészen helytelen ugyan, de semmiképpen sem szabad a dolgot úgy felfogni, mint SCHRADER (Die indogermanen 17. l.), aki még hihetőnek tartja azt a naiv mesét, hogy a jakut az oszmánlit megérti. (Annyira, mint a német az angolt.)

Ne írjunk *szumir*-t *sumir* helyett. (273. p.)

Kezdők számára írt könyvhöz nagyobb terjedelmű szómutatót kellett volna csatolni. *Haplologia*, *szinkretizmus*, *semasiologia*, *dublett*, *homonyma*, *tautonyma*, *holt képző*, *spontán hangváltozás* stb, stb. egy sincs meg a mutatóban, pedig jó részét tárgyalja HORGER.

Dicséretet érdemel a könyv kiadója és a csinos kiállítás.

A legmelegebben ajánlom ezt a derék munkát mindenkinek, aki a nyelvtudomány iránt komolyan érdeklődik. Egyetemi hallgatóknak, középiskolai könyvtáraknak különösen ajánlatos a megszerzése.

NÉMETH GYULA.

Külföldi irodalom.

KARJALAINEN K. F. Beiträge zur geschichte der finnisch-ugrischen dentalen nasale. (Különnyomat a SUS. Aik. XXX. k.-ból).

KETTUNEN LAURI. Miten eteläviroon aktivin indik. preesensin päätteetön yks. 3. persona on käsitettävä? — Rinnakkaisesta äännekehityksestä länsisuomalaisissa kielissä. (Helsinki, 1915).

OJANSUU HEIKKI. Kallialan seurakunnan keskiaikaiset kirkontilit (vv. 1469—1524). (Helsinki, 1915).

— — Finn. *malja* — ein germanisches lehnwort. (Sonderabdruck aus den Neuphilologischen Mitteilungen, Helsingfors, 1914).

SETÄLÄ E. N. Mathias Alexander Castrénin satavuotispäivänä. Helsingissä, 1915 (= SUS. Aik. XXX₁).

— — Centenaire de la naissance de Mathias-Alexandre Castrén. Helsingfors, 1915 (= SUS. Aik. XXX_{1b}).

— — Zur frage nach der verwandtschaft der finnisch-ugrischen und samojedischen sprachen. Helsingfors, 1915 (= SUS. Aik. XXX₅).

WIKLUND K. B. Zur geschichte der personal- und possessiv-suffixe im uralischen. (Le Monde Oriental IX. 1915).

— — Några finska ord med *-ij-*. (Uo.)

— — De uraliska folken och språken. Uppsala, 1915.

Kisebb közlemények.

A Halotti Beszéd olvasásához.

1. Hazoa.

«Es odutta vola neki paradisumut hazoa.» — Ez a *hazoa* egyike azoknak az alakoknak, a melyek meglehetősen sok fejlődésükbe kerültek a nyelvészeknek. Abban senki sem kételkedett, hogy translativus, csak abban tértek el a nézetek, hogy a személyragos *háza* vagy a személyrag nélküli *ház* szónak a translativusa-e. Kezdetől fogva az előbbi nézet volt uralkodó, s az utóbbi csak egyszer-kétszer bukkant föl,*) azután letűnt. De az előbbi nézet vallóinak nagy nehézséget okozott az *o* betű. Eleinte beérték ugyan annyival, hogy *dv* > *ó* hangváltozást tettek föl s a *házóá*-nak olvasott alakot *házává*-ból fejlődöttnek tartották; de azután rájöttek, hogy az *o* betűvel nem lehet ily könnyedén elbánni, mert annak a hangváltozásnak a föltevését semmivel sem lehet támogatni. Ekkor kapóra jöttek MELICHnek az oklevelek aranybányájából napvilágra hozott adatai, a melyekből kitűnt, hogy oklevélíróink az *au*, *aw* betűpárt *o*-val is helyettesítették (Nyr. XXXII. 410); ebből én azt a következtetést vontam le, hogy «*hazoa* annyi, mintha így volna írva: . . . *hazaua*, s így már semmi sem áll útjában a . . . *házává* olvasásnak» (Nyr. XXXII. 483). Így is olvastam a legújabb időig (I. Magyar Nyelvemnek tavaly megj. 9. kiad. 71. l.), és ebben követett SIMONYI is, csupán annyiban térvén el, hogy a közbülső *á* helyett *át*-t olvasott (M. Nyelv² 116 és Die ung. Sprache 108). Legújabban ismét előkerült a szó utórészének *-óá* olvasása: *házóá* (MELICH: MNyv. IX. 398), s e mellett *házóá* v. *házóá* is (ERDÉLYI LAJOS:

*) SZINNYEI: NyK. XXVI. 317; MÉSZÖLY: Nyr. XXXVIII. 348.

NyF. 71. sz. 35). Az utóbbiak szerint a translativusi rag csak *-á* (nem *-vá*), és a megelőző *-ó*, *-ô*, *-â* az *-á* személyragnak a változata. Ennek ellenében azt jegyzem meg, hogy a MELICH-fölhozta adatok (i. h.) éppenséggel nem győztek meg engem — s azt hiszem, másokat sem — arról, hogy a 3. személy *-á* ragjának valamikor *-ó* (vagy ERDÉLYI szerint *-ô*) változata is volt. Kevésbé merész a *hazoa*-beli *o* betűnek *â*-val olvasása, mert az *-á* személyragnak ma is él a palócságban *-â* változata, s ez elvégre meglehetett már a HB. nyelvjárásában is. De a *házâá* olvasás mégsem helyes, mert az *-á* személyragnak *-â*-vá fejlődését csak úgy tehetjük föl, ha általános *á > â* fejlődést teszünk föl, s akkor a translativusi *-á* sem maradhatott meg. A magam eddigi olvasása (*házâvá* v. *házâvá* [eredeti *â*-val]) semmi esetre sem helyes, mégpedig azért nem, mert a HB. korában még nem volt *-vá* ragunk. Más helyütt kimutattam, hogy a translativusi *-vá*, *-vé* rag eredetileg azonos volt a lativusi *-á*, *-é*-vel, és a *v*-je későbbi fejlemény (SUS. Aik. XXIII_s), mégpedig kivétel nélkül anorganikus hang (NyK. XL. 357). Ilyen *v* csakis labiális magánhangzó után (vagy előtt) fejlődhetett ki, más hangtani helyzetben csak analógia útján jelenhetett meg. Olyan alak, mint *házâvá*, csakis analógiás alakulás lehetett és csak akkor jöhetett létre, mikor a *jóá*, *keserüé*-félékből fejlődött *jó-v-á*, *keserü-v-é*-féléket már így elemezte a nyelvérzk: *jó-vá*, *keserü-vé*. Ez pedig a HB. korában még nem volt lehetséges, mert akkor a ragtalan alak még nem *jó*, *keserü*, hanem *jou*, *keserüü* v. *keseröü* volt (írva: *iov*, *keseruv*). — A *házâvá* olvasás szintén nem helyes, mert ha a személyrag *-â* volt, akkor a másik két szótagban sem lehetett *á*, hanem csak *â* (l. fönnebb), tehát: *házâvá*; ennek az olvasásnak a sorsa pedig azon fordul meg, hogy ki lehet mutatni *â* után vagy előtt kifejlődött anorganikus *v*-t, mert eddig biztos példáink csupán középső és felső nyelvállással képzett ajakhangzók utáni (és előtti) anorganikus *v*-re vannak.

Az eddigi olvasások mind arra voltak alapítva, hogy *hazoa* a *ház* szónak valamiféle ragos (egy- vagy két-ragos) alakja. Ezt rendületlenül hitte és vallotta mindenki, aki a HB.-del foglalkozott. RÉVAI a *hazoa*-t szó szerint «in domum eius»-nak fordította (Antiqu. I. 144), és az irodalomban tudtomra senki sem fureszállotta eddig azt, hogy az Úr Ádámnak «házául» vagy

«házul» adta a paradicsomot. A NySz.-ban is a *ház* szónak 'domus, taberna, ædes; haus' jelentésére fölhozott példák között van az «odutta . . . *hazoa*.» A paradicsom mint «ház»! Ugyebár most már különösnek tetszik? Nekem régen szemet szúrt, azért már 1896-ban a *hazoa* szónak 'házzá (=házul)' értelmezése mellé odatettem: 'lakásul' (NyK. XXVI. 317), és később csak így értelmeztem: 'lakóhelyül' (A magyar nyelv³ 75), majd: 'lakóhelyül' (i. m.⁵ 73). A *ház* szónak ilyen jelentésére a magyar nyelvtörténetben nem találtam ugyan példát, de föltevését megengedhetőnek tartottam a HB.-nek más hapax legomenonjaira való tekintettel. Egyébiránt a *domus* szó nemcsak házat jelentett, hanem lakást, lakóhelyet, tanyát, otthont, hazát stb. is, és lehetséges, hogy a *hazoa*-beli *haz*- nem egyéb a *domus* szó legközönségesebb jelentésének szolgai fordításánál, — ha ugyan fordítás vagy átdolgozás a HB., és ha a latin eredetiben csakugyan *domus* volt, nem pedig *domicilium*, *habitaculum*, *habitatio* vagy *sedes*. De nem tudjuk, hogy a latin eredetiben csakugyan *domus* volt-e, sőt ez talán nem is valószínű; még azt sem tudjuk, hogy a HB. fordítás-e, átdolgozás-e vagy eredeti, mert az a néhány latinizmus, a mely benne előfordul, eredeti író tolla alól is kikerülhetett. Hanem azt tudjuk, hogy a HB. és a hozzája tartozó (latinból fordított) könyörgés magyarsága javarészt jó magyarság, úgyhogy szinte meglep bennünket, ha emlékezetünkbe idézzük azt a sok ügyefogyott vergődést, a melynek kódexeink olvasása közben tanúi voltunk. A ki a könyörgésnek ezt a mondatát: «*cuius corpusculum hodie sepulturae traditur*» így tette át magyarra: «kinec ez nopun testet tumetive» vagyis: «a testét temetjük,» annak jó magyar nyelvérzéke volt. Ő róla nem tehetjük föl azt, hogy a paradicsomot Ádámnak «házul» vagy «házául» adatta volna. Inkább azt gondolhatjuk, hogy mi nyelvészek leledzettünk eddig évszázados tévedésben, mikor a *hazoa*-t a *ház* szó ragos alakjának néztük.

Ezek után talán nem nagy merészség, ha azt a föltevést kockáztatom meg, hogy nem «házul» vagy «házául» adta Isten Ádámnak a paradicsomot, hanem *házául*; tehát *hazoa* a. m. 'házává.'

Nekem az a nézetem, hogy a *haza* főnév származéka a *ház* szónak, és pl. *házája* meg *hazoa* között olyan hangviszony

van, mint *bírāja* és *bíróvá* között.*) A *haza* főnévnek az a változata, a melyet fölteszek, ma **hazó*-nak hangzanék. Ennek az *-ó*-ját azzal az *-ó*, *-ö*, *-ú*, *-ü* képzővel tartom azonosíthatónak, a mely a következő szavak végén van:

savanyú (*savanyó* NySz. MTsz. ~ *savanyás*; *savanyánn*, *savanya* MTsz.); — vö. mdM. *šapama*, E. *tšapamo* ua. | f. *hapan*, gen. *happamen*, *happaman* ua.

savó; — vö. cser. *šapā*, *šopo* 'sauer, gesäuert; der kwass' (RAMST., SZIL.)

keserű (*keserő* NySz. ~ *kesere* MTsz.); — vö. f. *kathera*, *kitkerä*, fK. *kaškerä* ua. | vog. *kšāšertaxti* 'keserűnek érzik'.

hosszú (*huzo* NySz., *Huzzyo* OklSz.); — vö. vog. *χó'sá* ua. | zürj. *kuž* ua. | votj. *kuž*, *kuž* ua. | cser. *kužā*, *kužo* ua.

odu (*odó*, *udú* NySz.; *mérөгodó* 'méregzsák' VácZ, NyF. 10: 67); — vö. osztj. *unt*, *ōnt'*, *unt'* 'das innere; bauch' (KARJ. OL. 144 **) | mdM. *undā*, E. *undo* 'höhlung (in einem baumstamm)' (PAAS. Mordw. Chrest.) | f. *onte-*, nom. *onsi* 'odvaság, üreg, odu' | lpS. *vuōūta* 'hohler stock, den man zum nest für enten hinaussetzt, um ihre eier leicht finden zu können'; 'iháligt träd, ägghålk' (WIKL.); lpN. *vuōūdā* 'cavum, . . . spelunca' stb. (FRIIS, NIELSEN).

elő; — vö. osztj. *il*, *iēa*, *iet*, *it* 'vorder' (KARJ. OL. 212) | vog. *ēl-*, *il-*: *ēlŋ* 'elül, a távolban', *ilā* 'előre' (MUNK., KANN.) | f. *ete-*, nom. *esi-* 'elő-.'

fiú (?*fiot* KT.; lehet a. m. 'fiat' is); vö. *fi.*

Valamint ezeknek *-ó*, *-ö*, *-ú*, *-ü*-je egykori *-v*-ből való (vö. *keserves*, *odvas*, *eleve*, *előve* NySz.), úgy **hazó* egykori eredetibb alakjául is **hazov* v. **házov*-ot tehetünk föl. Ennek (trans)lativusa **hazová* v. **házová* volt, s ez a HB. nyelvjárásában (vö. *halalaal*, *kegilmehel*) *hazóá* v. *házóá*-vá fejlődött.

A képző fgr. **-k* ~ **-γ* változata lehet és megfelelhet azoknak a képzőknek, a melyeket WICHMANN SUS. Aik. XXX., 7—9. a cseremiszből, a lappból és a finnből mutatott ki. Az ott

*) Hogy én ezt a viszonyt mikép fogom föl, arról majd más alkalommal szólok.

**) KARJALAINEN hangjelölése itt úgy van egyszerűsítve, mint a NyH.-ban.

idézett képzésekhez sorozhatjuk még a könnyű (*kōnyō, kōmieb, kōnyuebben* NySz.) szó osztják megfelelőit: Mj. *k'ōnax*, DN. *kēn* stb. (KARJ. OL. 162); — vö. (más képzővel ill. képzőkkel) zürj. *kokni, koknid, koknyd* (WIED.), zürjP. *kokni, kokniit* ua. (SUS. Aik. XV. 10) vö. még vog. *kinna, karnə, kijnkä* ua. (KANN.)

2. Néhány o betű hangértéke.

Azokról az o betűkről akarok szólni, a melyeknek a hangértékére az ismeretes hangrendi megfelelésből lehet következtetni. Ilyenek a következő szavakban vannak: *zocoztia, mulchotia, iorgossun, iochtotnia, hotolm, kinzotviatwl, uimaggonoc*. A legtermészetesebb okoskodásnak az látszik, hogy mivel a szóbanforgó formansok (*-ozt, -chot, -ot, -olm, -otr, -noc*) magashangú alakjában nyílt e van (*-eszt, -het, -et, -elm-, -et, -nek*), ennek megfelelően a mélyhangú alak o betűjét a-nak kell olvasni. Azonban azt, a ki így okoskodik, két súlyos váddal vádolhatja meg a bírálója, t. i., hogy 1. kortévesztést követ el, midőn a HB.-be a mai nyelvállapotot (t. i. a nyílt e-t) helyezi bele; 2. önkényesen jár el, midőn a magashangú alakból következtet a mélyhangúra, holott nem ez az egyetlen lehetőség.

El kell ismerni, hogy ezek a vádak nem teljesen alaptalanok. Azért tehát ne helyezzük bele a HB.-be azoknak a formansoknak mai nyílt e-vel való alakját és ne a magashangú alakból következtessünk a mélyhangúra, hanem próbálkozzunk meg az ellenkezővel. Akkor ilyen lesz az okoskodásunk: a mai *-aszt, -eszt, -hat, -het*, (névszói és igei) *-at, -et, -alm-, -elm-,* (igei) *-nak, -nek* formansokban a mélyhangú alak magánhangzója a HB. írásának tanúsága szerint o volt, tehát a magashangúé *ë*: *-eszt, -hët, -ët, -ëlm, -nëk* (vagyis *iorgossun, hotolm, uimaggonoc* szerint *vezesse, scerelmes, legenec* így olvasandó: *vezësse, szerëlmes, lëgyënëk*).

Amde amíg azon töprenkedünk, hogy melyik következtetés helyes, azzal állhat elő valaki, hogy sem az egyik, sem a másik nem helyes, mert hiszen tudjuk, hogy régibb és újabb alakok egymás mellett élhetnek, és így lehetséges, hogy pl. az újabb *-elm-* mellett a mélyhangú alakot még *-olm-*-nak is ejtették, vagy az újabb *-nak* mellett a magashangút még *-nëk-*-nek is. — Az

ilyen lehetőségből azonban csak az következik, hogy a hangrendi megfelelést nem szabad kivétel nélkül minden egyes esetben elvárunk; de hogy a megnevelés lett volna valamikor a rendes állapot, s a megfelelés a kivétel, annak egész nyelvtörténetünk ellene mond. Ugyan ki tartaná valószínűnek, hogy a szóbanforgó formások mindegyikének *o*-jával szemben nem *ē*, hanem *e* állott, vagy ha az *o* betű *a* hangot jelölt, ennek magashangú megfelelője mindegyik szóban nem *e*, hanem *ē* volt? Azt hiszem, ennél mégis csak sokkal valószínűbb az *o* ~ *ē* vagy az *e* ~ *a* megfelelés föltevése.

Mármost csak az a kérdés, hogy a mai nyílt *e*-ből következzünk-e az *o* betűnek *a* hangértékére vagy az *o* betűből arra, hogy a magashangú alak magánhangzója *ē* volt. A dolog azon fordul meg, hogy föl lehet-e tenni ezekben a formásokban végbement *ē* > *e* hangfejlődést. Az én meggyőződésem az, hogy nem. Szóbelsei (és szóelei) *ē* > *e* hangváltozás történt 1. a mai ező nyelvjáróterületeken általánosan; 2. szórványosan, egyes szavak első tagjában (pl. *mennyi*, *lelkém*, *negyven*) nem-ező vidékeken is. Ezen kívül nincsen *ē*-ből lett szóbelsei (és szóelei) *e*. A szóbanforgó formások *e*-je az *ē*ző nyelvterületeken is *e*; azokban a nyelvemlékekben, a melyekben az *ē* az *e*-től meg van különböztetve, szintén *e*, s az *ő*ző nyelvjárásokban nem ejtnek helyette *ō*-t, tehát éppenséggel semmi sem vall arra, hogy *ē*-ből fejlődött volna. Ezekkel a tényekkel szemben nem áll egyéb, mint a mélyhangú alakokbeli *o* betű. Az *o* betűről pedig bebizonyosodott, hogy a XI—XIV. században az *a* hang jelölésére is használták, ennél fogva a szóbanforgó formások *o*-ját is bizvást *a*-nak olvashatjuk.*)

A *nop* (*nopun*, *birsagnop*) szó *o* betűjét szintén ilyen hangértékűnek tarthatjuk, mert illeszkedett alakja *nep*: *ünnep* (*innèp*, *ynnèp* Bécsi-k. 47, 67, 71. stb.), *nepestig* MTsz.

SZINNYEI JÓZSEF.

* Természetesen a *hotolm* szónak első *o*-ját is (vö. *mulchotia*). — A *nugulm*- szó *u*-jának és a *kegilum*- szó *i*-jének magyarázatát l. Nyr. XIV. 26 (SIMONII).

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben.....	1.60
— Szláv jövevényszavaink I.....	2.—
— A j > gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelv-járásokban.....	1.20
Bálint Gábor. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok, 3. füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr.....	—40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai.....	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése.....	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat.....	—60
— A mondat dualismusa.....	1.20
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra.....	—80
— Szörend és accentus.....	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanferfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről.....	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alakтана. Három füzet.....	4.80
— Egy kis vízszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére.....	—40
— Erdei- és hegyi-cseremisiz szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremisiz szógyűjteményéből és az Újtestamentom cseremisiz fordításából.....	1.—
— Moksa- és erza-mordvin nyelvtan.....	1.—
Calepinus latin-magyar szótára. Kiadta Melich János.....	10.—
Coelius (Bánffy) Gergely. Szent Agoston reguláinak magyar fordítása (1537) kiadta Dézsi Lajos.....	2.—
Finály Henrik. A besztercei szöszedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból.....	
— Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szömutatókat készített hozzá.....	4.—
Földi János magyar grammatikája. Közzéteszi Gulyás Károly.....	6.—
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangtana.....	1.50
Goldziher Ignác dr. A buddhizmus hatása az iszlámra.....	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről.....	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál.....	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya.....	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében.....	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről.....	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben.....	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta.....	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szö-jegyzékkel.....	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján.....	6.—
— A számlálás módja és az év hónapjai.....	—40
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulások a nyelvújításra nézve.....	1.20
Joannovics György. Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében).....	—60
— Szörendi tanulmányok I. rész — 60. II. rész.....	—80
Komjáthy B. Epistola Pauli lingua Hungarica donatae. Krakó 1533.....	6.—
Kőrösi Csoma Sándor emlékezetére. Előadások. 1. szám. Gróf Kuun Géza: Ismereteink Tibetről.....	1.50
2. szám. Goldziher Ignác: A buddhizmus hatása az iszlámra.....	—80
3. szám. Thury József. A középszászai török nyelv ismertetései.....	—80
Kunos Ignác dr. Három kazaröz-játék.....	2.—
— Kis-Azsia török dialektusairól.....	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta.....	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet.....	10.—
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban.....	1.—
Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről.....	—80
— A sémi magánhangzókrol.....	—75
— Adatok Krim történetéhez.....	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instructit.....	10.—
Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 1. Gedeon A. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangtana.....	1.50
2. Lindenschmidt Mihály: A verbászi német nyelvjárás.....	—90
3. Gréb Gyula: A szepesi felföld német nyelvjárása.....	1.80
4. Hajnal Márton: Az iztiméri német nyelvjárás hangtana.....	1.20

Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 5. Kräuter Ferencz :	
A nieczyfalvai német nyelvjárás hangtana	1.—
6. Schäfer Illés: A kalaznói nyelvjárás hangtana	1.20
7. Mráz Gusztáv: A dobsinai nyelvjárás	2.40
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével).....	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
— Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590 ből	3.—
— Révai Miklós nyelvtudománya	1.—
Molnár Albert. (Szecezi-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos. Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Arja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medvénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Életképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medveünnepi színjátékok, állatnének, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészetű hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Saját alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
IV. és V. kötet: Erdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
IX. és X. kötet: Érsekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—
Pestí Gábor. Wy Testamentum magyar nyelven	6.—
Révai Joan Nicolaus. Elaboratio grammatica hungarica. Vol. III. Ed. Sigismundus Simonyi	6.—
Simonyi Zsigmond. A jelzők mondattana	5.—
Szegedi Gergely Énekeskönyve 1569-ből	5.—
Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak korában. Irta: Dr. Csánki Dezső. I. k. 1890. XII éz 790 lap. Ára	14.—
II. k. 1894. VIII és 862 lap. Ára	14.—
III. k. 1897. VI és 698 lap. „	14.—
V. k. 1913. VIII és 973 lap. „	20.—

*Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.*

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 3 K

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1916.

TARTALOM.

	Lap
SEBESTYÉN IRÉN. Finn jelzős szerkezetek --- --- --- --- ---	117
FEHÉR GÉZA. Mordvin határozók --- --- --- --- ---	161
FOKOS DÁVID. Zürjén szövegek. (III.) --- --- --- --- ---	223

Ismertetések és bírálatok.

<i>Kis-Erős Ferencz.</i> A magyar nyelv. — Ism. TOLNAI VILMOS --- ---	323
---	-----

Kisebb közlemények.

PAIS DEZSŐ. Néhány <i>-ež-</i> végű szláv személynév a magyarban ---	328
--	-----

Értesítő.

Irodalom --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- ---	327
--	-----

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása : II., Bimbó-utca 24.

Finn jelzős szerkezetek.*)

A finnugor összehasonlító mondatban terén végzett eddigi kutatásoknak két fontos megállapítása az, hogy a számnévi jelző mellett a jelzett szó rendszerint egyes számban van, s hogy a tulajdonság- és a számjelző változatlan.

A számnévi jelzővel jelzett szó a finnben is egyesszámi alakban áll**); de a tulajdonság- és a számjelző nem változatlan, hanem megegyezik a jelzett szóval, azaz a formások nemcsak a jelzett szóhoz, hanem a jelzőhöz is hozzájárulnak: *nuore-t*

*) *Forrásmunkák rövidítései: Monumenta Linguae Fennicae: (MLF.); — Kalevala. (Toinen stereotyperattu tekstilaitos): (Kal.); — NIEMI, Kalevalan selityksiä (1910): (Kal. Selit.); — Prof. F. J. PETERSEN vainajan Lauseopillinen esimerkkikokoelma, Suomen vanhemmasta kansanrunoudesta kerätty: (PET.: Suomi II. 18); — E. N. SETÄLÄ, Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnassa kansankielestä. I. Kielopillinen osa: (SETÄLÄ: Suomi II. 16); II. Kielennäytteitä: (Suomi II. 16); — Suomalaisia Kansansatuja (1886): (Sat.); — A. KIVEN Valitut teokset: (KIVI); — JÄRNEFELT, Maaemon lapsia: (JÄRN.); — AHO, Tyven meri: (AHO Tyv. meri); — AHO, Maisemia: (AHO Mais.); — LINNANKOSKI, Pakolaiset: (LINN. Pak.); — LINNANKOSKI, Laulu tulipunaisesta kukasta: (LINN. Laulu); — Kianto, Punainen viiva: (Kianto); — LÖNNROT, Suomalais-ruotsalainen sanakirja: (LÖNN.); — SETÄLÄ, Suomen kielen lauseoppi³: (SETÄLÄ Lauseoppi); — WIEDEMANN, Grammatik der Ehstnischen Sprache: (WIEDEMANN Ehst. Gramm.); — AHLQVIST, Suomalainen murteiskirja: (AHLQV.); — SIMONYI, A jelzők mondatana: (SIMONYI Jelzők); — KERTÉSZ, Finnugor jelzős szerkezetek: (= Finnugor Füzetek 17.): (KERTÉSZ).*

***) Kivéve azokat az eseteket, mikor magát a számnevet is (még az 'egy'-et is) többesbe teszik. (Vö. SETÄLÄ Lauseoppi 70.).

miehe-t 'a fiatal(ok) emberek, *suure-ssa talo-ssa* 'nagy(ban) házban' *kollme-lle lapse-lle* 'három(nak) gyermeknek'.¹⁾

A többi finnugor nyelvből azt következtethetjük, hogy a jelzőnek a jelzett szóval való megegyeztetése a finnség külön életében fejlődött ki.

Erre különben magában a finn nyelvben is találunk bizonyítékokat. Azok az ú. n. ragozhatatlan melléknevek, a melyeket kivételekül sorolnak fel a nyelvtanok, elszigeteltségükben a jelzőnek ősi finnugor alaki sajátosságát őrizték meg. Ilyenek: *aika* 'meglett; igazi, derekas, stb.', *ensi* 'első; jövő', *eri* 'külön', *joka* 'minden', *kelpo* 'derék', *koko* 'egész', *laatu* 'derék', *nyky* 'mostani'; *pikku* 'kicsi', *viime* '(leg)utóbbi; mult'.²⁾ Pl. *aika vauhdilla* (Sat. I. 163) 'ugyancsak nagy sebességgel'; *saan itseleni ehkä kelpo akankin* (Kivi II. 321) 'talán derék asszonyt is szerzek magamnak'; *viime vuonna* 'mult évben' stb.

A népnyelvben változatlan jelzőként állanak olykor a következők is: *aimo* 'derék, kitünő, kiváló, pompás'; *oiva* 'derék, kitünő'; *mennyt* 'mult': *aimo sotaasussa* (SETÄLÄ: Suomi II. 16: 36) 'pompás harezíoltözetben'; *aimo annoksen pihkaa* (KIANTO 11) 'derekas adag mézgát'; *oiva tavat, oiva lailla, oiva häät* (SETÄLÄ Suomi II. 16: 36) 'helyes szokások, helyes módon, derekas lakodalom'; *mistä se on mennyt yönä tullut...* (Sat. II. 1. 'honnan jött az a mult éjjel?')

A régi nyelvből más példák is kerülnek elő: Ennen *pjähä miesten* päiuä (MLF. II. 76) 'mindenszentek napja előtt'; *walborgmefsun ia pjähä miesten päiwän waihelle* (MLF. II. 79) 'Walborgmise és mindenszentek napja között'; *Tällä taual tule vapaas miesten heidhen kuningastans paluella* (MLF. II. 8) 'ilyen módon kell a szabad férfiaknak az ő királyukat szolgálni'.³⁾

¹⁾ De vö.: *kolme mies-tä* 'három ember' v. 'három embert'.

²⁾ Vö. SETÄLÄ Lauseoppi 18.

³⁾ A melléknévi (igenévi) jelző az észtbén is megegyezik a jelzett szóval. A revali nyelvjárásban azonban «die Declination des Adjectivis (und Participis) nur dann vollständig ist, wenn es allein substantivisch steht, mangelhaft aber, wenn es als Attribut vor einem Substantiv steht, z. B. *rikkaste önnistus* 'das Glück der Reichen', aber *rikka imimeste ö.* 'das Glück der reichen Leute' (WIEDEMANN Ebst. Gramm. § 111.)» — «... In

A melléknévi jelzőnek a jelzett szóval való megegyezése valószínűleg litván vagy ősgermán hatás alatt fejlődött ki.

Az ilyen irányú fejlődés lehetőségét különben a finn nyelvnek bizonyos mondattani (szórendi) sajátása is elősegíthette.

A finnugor nyelvekben a jelző rendszerint megelőzi a jelzett szót. Így van a dolog a finnben is azzal az eltéréssel, hogy a szabályos egyenes szórend mellett a legrégebb idő óta kimutatható a megfordított szórend is, sőt bizonyos jelzős szerkezetekben a jelző mindig a jelzett szó után áll.

a) A kedveskedő, sajnálkozó kifejezésekben a jelző rendszerint követi a jelzett szót, vele mintegy összetétellel egyesül, és a viszonyragokat csupán a jelző veszi fel:

leipä-kultaa ei koskaan ole puuttunut (KIVI I. 127) 'a kedves kenyér nem hiányzott soha'; *lapsi-kurja* (Kal. 1: 154) 'nyomorult gyermek'; *emo-koito* (KIVI I. 98) 'szánandó anya'; *Karhuparan* täytyi lähteä pois (Sat. I. 34) 'a szegény medvének el kellett mennie'; *Timo-poloinen* (KIVI II. 73) 'szegény T.'; pikku *Eero-putikkani* (KIVI II. 226) 'kis, gyenge Éróm'; ei (ollut) vikoja *tammaraiskan* (PET.: Suomi II. 18: 16) 'nem a szegény kanczának hibája volt'; *eukkoraukkani* (Sat. II. 104) 'szegény anyókám'; pieksivät siellä *susirukkaa* (Sat. I. 55) 'elpáholták ott a szegény farkast'; Akka kysyy sitte ukolta: otko nähny' hänen *miesvainaataan* siellä? (Suomi II. 16: 208) 'az asszony kérdezi aztán az öregtől: látta-e ott az ő boldogult férjét?'; kunne kuljet *kukkovärtti?* (Sat. I. 196) 'hova mégy, érdemes kakas?')*

A népnyelvben, különösen a Kalevala nyelvében más

Mittelehstland hat das Adjectiv in der Regel die gleiche Casusform mit seinem Substantiv, nur im Illativ, wenn er mit dem Suffix (-se) zu bilden wäre, bleibt diess regelmässig weg, und auch das des Illativs wird oft weggelassen, wie *nõrema vennale* 'dem jüngeren Bruder'; *oige tèle* 'auf den rechten Weg'. Dialektisch wird diese Freiheit noch weiter ausgedehnt, wie *kavala inimestel* 'bei schlauen Menschen'; *selle haigelt* 'von diesen Kranken'; *selle süre keizrist* 'von diesem grossen Kaiser'; *nõ-suguse saktstest* 'von solchen Herrschaften'; *kõige märkidest* 'von allen Zeichen', besonders bei *iga* 'jeder'; namentlich in dem substantivischen *iga üks* 'Jeder'. (WIEDEMANN Ehst. Gramm. § 189.)»

*) A karjalaiban: *miez armas* (AHLQV. 130) 'kedves ember'; *piiga-raiššad* (uo. 136) 'szegény leányok'; *mužikku rukku* (uo. 137) 'szegény paraszt'.

melléknév is előfordul hasonló szerkezetben; az irodalmi nyelvben felette ritkán:

Maija rohkee, gen. *Maija rohkeen*, all. *Maija rohkeelle* (SETÄLÄ: Suomi II. 16: 36) 'bátor M.' stb. *Veivät pois isä vanha(n)sa* (uo.) 'elvitték öreg atyját'; *ukko-vanhan* (Kal. 12: 476) 'öreg embert'; *veno-punaisin* (Kal. 18: 616) 'piros csónakkal'; *reki-punaisen* (Kal. 18: 600) 'piros szánkót' stb. *Kinturin tuli isäntä-pahaa surku* (JÄRN. 161) 'Kinturi megsajnálta a szegény gazdát'.

A Kalevalában a főnévi jelző is előfordul ilyen szórenddel és szerkezetben, pl. *vyö-lapasta*: *lappavyöstä* (Kal. Selit. 201) 'esat(os)-övből'.

b) Megfordított szórenddel állhat a melléknévi, ige-névi, számnévi, névmási jelző a nép- és az irodalmi nyelvben egyaránt:

Jumala caickiualtias on fen fanonut (MLF. I. 143) 'a mindenható Isten mondta meg azt'; *Anna loppu autuas* (MLF. I. 234) 'adj boldog véget'; *Christus . . . syndyi näitzöft puchtaft* (MLF. II. 236) 'Krisztus tiszta szüztől született'; *päivänä muutamana* (Kal. 5: 53) 'egyik napon'; *varis lenti vastatuulta, korppi ilmoa kovaa ** (PET.: Suomi II. 18: 10) 'a varjú szembe repült a széllel, a holló a nehéz idővel'; *sie vanno valat ikuiset et sotia käyäksesi* (PET.: Suomi II. 18: 17) 'te örök esküket esküd-jél, hogy nem mégy hadakozni'; *näiltä paikoilta pahoilta* (PET.: Suomi II. 18: 63) 'ezekről a rossz helyekről'; *kasvia monenlaisia* (Sat. I. 6) 'sokféle növény'; *syttyi sota sanomatoin* (Sat. I. 16) 'elmondhatatlan harc keletkezett'; *Oli ollut vanhalla miehellä vanha hevonen, jolla oli ollut huuli pitkä* (Sat. I. 104) 'volt az öreg embernek egy vén lova, a melynek hosszú ajka volt'; *Se tuonut lehmän nuoren sille latoon koiralle* (Sat. I. 153) 'fiatal tehenet hozott a csürbe a kutyának'; *minä tuon päivän lämpimän* (Sat. I. 240) 'hozok meleg napot'; *mies mieletön* (KIVI I. 23) 'esztelen férfi'; *murhe raskas* (KIVI I. 35) 'nehéz bánat'; *Lappi leivätön* (KIVI I. 66.) 'kenyértelen Lappország'; *tunnit pitkät* (KIVI II. 175) 'hosszú órák'; *Rauha ihana vallitsee* (KIVI II. 501) 'gyönyörű nyugalom uralkodik'; *ilo iso* (AHO Mais. 40) 'nagy öröm'; *teille tietymättömille* (AHO Mais. 60) 'ismeretlen utakra'; *opas oiva ja ystävä uskollinen* (AHO Mais. 121) 'derék vezető és hűséges barát' stb.

Kaitse karjani pahoista, varjele vahingon teiltä, noista

*) Így; o: kovaa.

soista soiluwista, lähtehistä läilyvistä (Kal. 32: 105) 'örizd nyá-jamat a rossztól, övd a káros utaktól, azoktól az ingó mocsarak-tól, a ringó forrásoktól'; *lintuja livertäviä* (Kal. 41: 88) 'esicsergő madarak'; *miehen kyntäjän* (Kal. 22: 487) 'szántó embert'; stb.

Läksivät *urosta kaksi* (Kal. 47: 121) 'elindult a két hős'; Orava ja käki ja sammakko, ne on tullut kuninkaan [*tyttärestä*] *kolmesta* (Sat. I. 271) 'evet és kakuk és béka, ez lett a király három leányából'; tuli *väkeä paljo* vastaan (Sat. II. 23) 'sok nép jött szembe'.¹⁾

A népnyelvben olykor a névmási jelző is követi a jelzett szót:

lämmitämme saunan, viemme saunaan vävyn sen (Sat. II. 8) 'megmelegítjük a fürdőházat, azt a vőt a fürdőházba vis-zsük'; *minulla on sormus semmoinen* (Sat. II. 34) 'olyan gyűrűm van nekem'; *Rupeaa päättä leikkaamaan vuohelta siltä* (Sat. I. 138) 'készül levágni annak a kecskének a fejét'.²⁾

c) Leggyakrabban a melléknévi jelző szerepel ugyan megfordított szórendű szerkezetben, de bizonyos esetekben a főnévi jelző is követheti a jelzett szót. Mindenekelőtt azokat a *puoli*-val való összetételeket kell megemlítenünk, melyekben a *puoli* 'fél' szó mindig második tagja az összetételnek: *silmäpuoli, jal-kapuoli* 'félszemű, fellábú' stb.³⁾

A Kalevala nyelvében más főnévi jelző is állhat megfordított szórenddel:

vyö vaski 'réz öv vagy övtű'; *hivus kulta* 'arany haj v. hajú'; *kaari kulta*, 'arany ív v. ívtű'; *rinta kulta* 'arany mell v. mellű'; *pää hopea* 'ezüst fej v. fejtű'; *hanka rauta* 'vas-szeg v. szeges' stb. (Kal. Selit. 201).

A Kalevala nyelvének sajáttsága az is, hogy a hátravetett főnévi (anyagnévi) jelző változatlan marad, a viszonyragok csu-pán a jelzett szóhoz járulnak hozzá: *kaarta rauta* 'vasívet', *päättäsi hopea* 'ezüst fejedet', *ukset kulta* 'arany ajtók' stb. (Kal. Selit. 201).⁴⁾

¹⁾ vö. Sitten meni mies metsään ja raatoi *pitkän puun hyvin* (Sat. I. 82) 'azután az ember elment az erdőbe és kivágott egy nagyon magas fát'.

²⁾ Karj. : *mänöö kodih sih* (AHLQV. 129) 'megy abba a házba'.

³⁾ Ezekről később még lesz szó.

⁴⁾ Vö. fönebb *vyö-lapasta*.

Így viselkedik nagy ritkán a melléknévi jelző is: *miehen aimo* (Kal. Selit. 201) 'derék embert'; *kannen kirjo* kimmahutti (Kal. 4: 258) 'felpattantotta a tarka fedelet'.

Ez a sajátság, a megfordított szórend, az egyik dolog, a melylyel számolnunk kell. A másik, a melyet szintén nem lehet figyelmen kívül hagyni, az értelmező jelzőnek széleskörű használata. Értelmező nemcsak főnév lehet, hanem — különösen a régi nyelvben és a nép nyelvében — még sokkal gyakrabban melléknév (igenév, számnév). Példák:

Christus finun apumiehes ombi finun edeftes coolut (MLF. I. 121) 'Krisztus, a te segítséged meghalt te éretted'; *jftu Iumalan Isän caickiuvaltian oickialle* (MLF. I. 75) 'ül az Istennek, a mindenható atyának jobbára'; *Iumalan meiden tauualifen Isen ethen* (MLF. I. 164) 'Isten, a mi mennyei atyánk elé'; *Jesufsen Christufsen finun pois cautta* (MLF. I. 186) 'Jézus Krisztus, a te fiad által'; *O Jesu Christe Jumalan Poica* (MLF. I. 228) 'oh Jézus Krisztus, Isten fia'; *Ios otta lakimies, kihlacunnan pä . . . lahioia . . .* (MLF. II. 105) 'ha a bíró, a járás feje ajándékokat fogad el . . .'; *Akkoa, pahoa naista* (Sat. I. 331) 'az asszonyt, a rossz nőt'; *Simeoni, siivo mies* (KIVI II. 389) 'S., a szolid ember'; *silloinpa emoni lemme käs sisar, nainen mustakiharainen ja hehkuva kuin punertava ruusu, lähestyi* (KIVI I. 450) 'akkor anyámnak melegszívű testvére, egy feketehajú és ragyogó nő, olyan mint a pirosuló rózsa, közeledett'.

Ninquin Sara ioca hänen miehens Abrahamin cutzui Herxaxi (MLF. I. 33) 'úgy mint Sára, a ki az ő férjét, Ábrahámot urának hívta'; *ninquin sine Engelis cautta finū Paluelias Tobian warielit* (MLF. I. 42) 'a mint a te angyalod által a te szolgádat, Tóbiást megóvtad'; *Pyhe Pauali lohduhuttau henē opetulaftäs Thimoteufta* (MLF. I. 147) 'Szt. Pál megvigasztalja az ő tanítványát, Timotheust'; *Ja Lamech fanoi henen waimoillens Adalia Zillal* (MLF. I. 221) 'és L. mondta az ő feleségeinek, A.-nak és Z.-nak'; *Hän . . . antoi kahvit, vehnäset ja sokerit vaimollensa, Marille* (JÄRN. 21) 'odaadta a kávé, a süteményeket és a cukrot feleségének, Marinak';

Ios wieras jota ioueko pakana eli christittij tahto hänen maatans turmella (MLF. II. 3) 'ha idegen hadsereg, pogány vagy keresztyén el akarja pusztítani az ő földjét'; *Hauain edheft, weristen eli finisten . . .* (MLF. II. 14) 'a sebekért, a véresekért vagy kékekért . . .'; *Pure hän iongun cuoliaksi, ottakan se iöga koira on cuollunen, ia maxakan illäns eläüän niijn hüjän* (MLF. II. 93) 'ha valamelyet [t. i. állatot] halálosan megmar, vegye az, a kié a kutya, a döglöttet és adjon vizont élet, éppen

olyan jót'; Ios iokun tappa . . . *nuorikaisen nuoremä feitzemen aiaftaigaift* (MLF. II. 147) 'ha valaki megöl . . . egy ifjút, fiatalabbat hét évesnél'; *poikueni, nuorempäni, lapseni, vakavampäni* (PET.: Suomi II. 18: 28) 'fiacskám, fiatalabban; gyermekem, komolyabban'; *lapselle isottomalle, emon tietämättömälle* (PET.: Suomi II. 18: 27) 'a gyermeknek, az atyátlannak, anyja ismeretlenjének'; *olisi niin kaunis neitinen ja hyvä* (Sat. II. 116) 'olyan szép kisasszonyka volna és jó'; *Oli iso talo ennen ja sillä oli koira hyvin suuri* (Sat. I. 150) 'volt egyszer egy nagy parasztbirtok és abban egy kutya, igen nagy'; *Siinä on rinnemaa oikein iso* (Sat. I. 140) 'ott van egy lejtő, igazán nagy'; *kirjoitaneet pöytäkirjan koirille omituisen* (Sat. I. 154) 'irtak jegyzőkönyvet a kutyáknak, sajátságosat'; *sydämessä katumus kylmä ja musta* (KIVI II. 76) 'szívében megbánás, hideg és fekete'; *Ei maassa eikä taivaassa ole paikkaa niin rakasta kuin se, jossa synnyimme* (KIVI II. 116) 'sem az égben, sem a földön nincs hely, olyan kedves mint az, a hol születünk'; *mielellä kylä katkeralla* (KIVI I. 27) 'hangulatban, bizony keserűben'; *Ei minulla surua niin suurta . . . ei iloa niin äänekästä . . .* (AHO Mais. 70) 'nincs bánatom olyan nagy . . . nincs örömöm olyan hangos . . .'; *kuormat kuinka suuret tahansa* (AHO Tyv. meri 59) 'terheket, bármilyen nagyokat'; — *Tämä mies pois pane hänen maans laillifeiti taritun ia cwlutetun* (MLF. II. 45) 'ez az ember eladja az ő földjét, szabályszerűen kínálat és hirdettet'; *Ja siitä tehköön hän seuraavana sunnuntaina rangaitussaanman niin vimmatun ja pohtavan . . .* (KIVI II. 62) 'és abból csináljon ő a következő vasárnap büntető-prédikációt, olyan dühösét és megrázót . . .'; *Hän tervehtii tuttuja paikkoja, sadoin herroin ennen kuletuita* (AHO Mais. 67) 'üdvözli az ismerős helyeket, a régebben százszor bejártakat';

twita macafy fijna fangen paalio kedholla (MLF. I. 97) 'csont hevert ott nagyon sok a mezőn'; *hänellä on poica yksi eli enämbi* (MLF. II. 9) 'van neki fia egy vagy több'; *Ios hänellä on lapsia yksi, caxi eli wseambi* (MLF. II. 52) 'ha vannak gyermekei, egy, kettő vagy több'.

SIMONYI az értelmezős szerkezetet igen réginek, sőt ősi b-b-nek tartja az elülálló jelzővel valónál,*) és ezt a feltevést a finn nyelvi adatok is támogatják.

Az elmondottak alapján arra a megállapodásra juthatunk, hogy az ősfinnben — éppen úgy, mint a többi finnugor nyelvben — a melléknév jelzői szerepében változatlan

*) A jelzők 113—114.

volt. A változatlan melléknévi jelző kétféle szórenddel állhatott: **suuri talossa* (vö. *pikku talossa*) és **talossa suuri* (vö. főnebb: *miehen aimo* Kal.). — Ha azonban a melléknév értelmező volt, felvette ugyanazt a viszonyragot, mely a jelzett szóhoz hozzájárult: *talossa suuressa*.¹⁾

A jelzőnek a jelzett szóval való megegyezése — a mint már említettük — valószínűleg litván vagy ősgermán hatás alatt fejlődött ki. Ez az idegen hatás legelőbb a megfordított szórendű melléknévi jelzős szerkezeteket érinthette annyival is inkább, mert a hátul álló jelzőnek viszonyraggal való ellátására az értelmezős szerkezetek máris például szolgáltak. A fejlődés iránya tehát: **talossa suuri* > *talossa suuressa*. Ez az új alaki sajáttság aztán a megfordított szórendű jelzőkről az elülálló jelzőkre is átterjedt.

A főnévi jelzőket általában nem érintette a melléknévi jelzők analógiája. Legfőképpen azért nem, mert a főnévi jelző mindig a jelzett szó előtt állván, vele igen korán összetétellé egyesült. Az úgynevezett ragozhatatlan melléknevek, melyek SETÄLÄ szerint²⁾ a főnév és a melléknév határán állanak, minden valószínűség szerint a főnévi kategóriából kiszakadva váltak valóságos melléknevekké. Abban a régi időben, midőn a melléknévi jelző és a jelzett szó megegyezése kialakult, még élenken érezhették ezeknek főnévi származását. A kategória- és jelentésváltozást nem láthatjuk világosan a nyelvemlékek elégtelensége és egyoldalúsága miatt. A népnyelv azonban szolgáltat analógiákat: bizonyos jelzői szerepben gyakran előforduló főneveket mellékneveknek érez és melléknévi jelzők analógiájára egyeztet meg a jelzett szóval.

I. A melléknévi igenév jelzői használata.

«A melléknévi igenév olyan jelző, mely a benne kifejezett cselekvéssel valami vonatkozásban tünteti fel a jelzettet.»³⁾

¹⁾ A magyarban is: Mátyást, az igazságost (vö. SIMONYI Jelzők 113).

²⁾ Lauseoppi 18.

³⁾ SIMONYI Jelzők 17.

1. Cselekvő igenév.

A cselekvő és a visszaható igetöböl képzett igenév a jelzettel mint cselekvőt határozza meg. A folyamatos (és beálló) cselekvést általában a folyó cselekvés igeneve (a *-va, -vä* képzős part. praes., valamint a jelzőül használt *-ja, -jä* képzős nom. agent.), a befejezett cselekvést pedig a befejezett cselekvés igeneve (a *-nut, -nyt* képzős part. praet. act.) fejezi ki: *eksyvä ihmisen* 'eltévedő ember'; *eksynyt ihminen* 'eltévedt ember'. Példák:

a) folyó cselekvés igeneve tárgyatlan igékből: *tämä Catoua ia fyndinen eleme* (MLF. I. 80) 'ez a mulandó és bűnös élet'; *tulit ne eläüät kärmet Ju^{lan} fanafta ia woimasta cuolluhexi* (MLF. I. 148) 'azok az élő kigyók holtakká váltak Isten szavától és erejétől'; *Ja ette me keskenem palauan rackardhen pidheisim* (MLF. I. 188) 'és hogy mi egymás között égő szeretetet tartunk'; *Ja quia Maa, pite Cohuuxari wedhexi tuleman* (MLF. I. 195) 'és a száraz földnek forró vízzé kell válnia'; *Wahuiftacat ne wäfyuät kädhet, ia tuetkat ne nändyuet Poluet* (MLF. I. 195) 'erősítetek azokat a fáradó kezeket és támogassátok azokat az összeroskadó térdeket'; *lijkuua luoto* (MLF. II. 78) 'mozgó kőszirt'; *kasvava kataja* (Kal. 23: 235) 'növekvő boróka'; *karhu oli repinyt kasvavia puita* (Sat. I. 2) 'a medve kitépte a növekedő fákat'; *tulevana kesänä* (Sat. I. 279) 'jövő nyáron'; *viisi elävää repoa* (Sat. II. 74) 'öt élő róka'; *vaihteleva luonto* (KIVI I. 3) 'váltakozó természet'; *säkenöitsevä sauhu* (KIVI I. 34) 'szikrázó füst'; *nouseva kuu* (KIVI I. 40) 'felkelő hold'; *lentävä tähti* (KIVI II. 134) 'hulló csillag'; *läikkyvä olki* (KIVI II. 276) 'ringó szalma'; *viheriöitsevä kesä* (KIVI II. 335) 'zöldelő nyár'; *kuihtuva mänty* (KIVI II. 499) 'száradó fenyő'; *koneen lähestyvä ja taas etenevä rätinä* (JÄRN. 50) 'a gépnek közeledő és megint távolodó zúgása'; *Voiko semmoinen asia riippua puuttuvista papereista?* (JÄRN. 100) 'függhet-e az ilyen dolog a hiányzó papiroktól?'; *nukkuva peto* (AHO Tyv. meri 30) 'alvó vadállat'; *siintävät vuoret* (AHO Tyv. meri 126) 'kéklő hegyek'; *liihoittelevat lintuset* (AHO Mais. 5) 'repkedő madárcák'; *laskevan auringon ruskoa vastaan* (AHO Mais. 30) 'a letünő nap pírjával szembe'; *hämärtyvässä pirtissä* (KIANTO 17) 'a sötétedő kunyhóban';

b) folyó cselekvés igeneve tárgyas igékből: *ifoua Sielu* (MLF. I. 70) 'vagyódó lélek'; *taitavat taloiset vaimot* (Kal. 33: 194) 'hozáértő háziasszonyok'; *se semmosen painavan asian osas ratkasta* (Suomi II. 16: 228) 'olyan nyomós (fontos) ügyet el tudott dönteni'; *on . . . peloittavan voiman saanut* (KIVI I. 7) 'félelmetkeltő erőt nyert'; *susien kammoittava ulvominen* (KIVI II. 175) 'a farkasok

irtóztató ordítása'; *rauhottava ja tyynnyttävä vaikutus* (JÄRN. 92) 'megnyugtató és csillapító hatás'; *hivrittävä satu* (JÄRN. 102) 'borzasztó mese'; *tärisyttävä näky* (JÄRN. 136) 'megremegettő látvány'; *luova taiteilija* (AHO Tyv. meri 93) 'teremtő művész'; *kantavat sillat* (AHO Mais. 23) 'elbíró hidak' (melyek megbíriják a terhet); *vaaniva halla* (AHO Mais. 32) 'üldöző fagy'; *pelastavaa ihmettä odottaen...* (LINN. Pak. 78) 'megszabadító csodát várva...'; *polttava himo* (KIANTO 48) 'égető vágy'; *saunan pehmittävässä löylyssä* (KIANTO 69) 'a fürdőház puhító gőzében'; *kiduttava aavistelma* (KIANTO 129) 'kínzó sejtelem'; *eukon kiirehtivä ääni* (KIANTO 117) 'az asszonyinak siettető hangja';

c) *-ja, -jä* képzős nomen agentis tárgyatlan és tárgyias igékből: *toruja vaimo* (PET.: Suomi II. 18: 178) 'veszekedő asszony'; *kasvaja kánanen* (uo.) 'növekedő tyúkoeska'; *koiran kul-kian* (uo.) 'a kobilórló kutját'; *vaimo rüteliä* (uo.) 'czivakodó asszony'; *liekkujalla [tuolilla]* istuu (Sat. II. 118) 'hintázó széken ül'; — *yxi pahoin tekiä mieß* (MLF. I. 109) 'egy gonosztevő férfi'; *odhotamme wapactajia herra Jefust christufta* (MLF. I. 147) 'várjuk a szabadító úr Jézus Krisztust'; *Naittaia miehen pitä waimon wlosandaman* (MLF. II. 19) 'a férjhezadó férfinak a nőt ki kell adnia'; *Röäuää mies* (MLF. II. 135) 'rabló férfi'; *miehen kyntäjän* (uo.) 'a szántó férfit'; *kysyjä akka* (Sat. II. 28) 'kéregető asszony'; *tuhlaaja poika* (KIVI II. 128) 'tékozló fiú'.*)

d) beféjezett cselekvés igeneve tárgyatlan igékből: *iopunut Tompeli* (MLF. I. 7) 'megrészegedett bamba'; *Colleet Rumihit* (MLF. I. 92) 'holt testek'; *nuckunu inhiminē* (MLF. I. 143) 'elaludt ember'; *palanuit. kekäleit* (MLF. II. 88) 'megégett üszkök'; *cuolluen lapsen* (MLF. II. 164) 'a halott gyermeket'; *naineen miehen canfa* (MLF. II. 170) 'megházasodott emberrel'; *Näki miehen muuttunehen, wuistunehen urohon* (Kal. 2: 151) 'látta a megváltozott férfit, a megújhodott hőst'; *palaneet karhun luut* (Sat. I. 65) 'megégett medvecsontok'; *jäätyneen aventoon* (Sat. I. 55) 'a befagyott lékbe'; *menneistä ajoista* (KIVI I. 17) 'mult időkből'; *harmaantunut herra* (JÄRN. 137) 'megöszült úr'; *laihtu-*

*) Az észtbén: «Das active Particip auf -v kann adjectivisch auch durch das Nomen auf -ja ersetzt werden, wie *suit-sevad* oder *suitsejad tukkid* 'rauchende Brände'; *väreval* oder *värejal kivil* ei ole sammalt 'ein rollender Stein hat kein Moos' etc. (WIEDEMANN Ehst. Gramm. §. 145.); — *leikaja nuga* 'ein schneidendes, scharfes Messer'; *hakkaja haigus* 'eine ansteckende Krankheit'; *sisse-sätja koht* 'eine einträgliche Stelle'; *tömbaja pläster* 'ein ziehendes Pflaster, Zugpflaster' (uo. §. 144. 4).

neihin kasvoihin . . . katsoa (JÄRN. 166) 'a megsoványodott arczra nézni'; *jäätynyt meri* (AHO Mais. 5) 'befagyott tenger'; *painunut oksa* (AHO Mais. 10) 'lenyomódott ág'; *lämminneen maan mehua* (AHO Mais. 12) 'a felmelegedett föld nedvét'; *pelästyneet hiiret* (AHO Mais. 12) 'megijedt egerek'; *hätäntynyt väkijoukko* (AHO Mais. 75) 'megrémult néptömeg'; *vimmastunut kissa* (AHO Mais. 80) 'feldühödött macska'; *yli nukahtaneen ulapan* (AHO Tyv. meri 59) 'az elszunnyadt víztükrön át'; *sammunut piippu* (LINN. Pak. 68) 'kialudt pipa'; *kauhistuneet kasvot* (KIANTO 138) 'megborzadt arz;

e) befejezett cselekvés igeneve tárgyias igékből (jelzői szerpben ritkán fordul elő): *kokeneelle miehelle* (KIVI I. 465) 'tapasztalt embernek'; *oppinut mies* (KIANTO 53) 'tanult ember'.*)

Az igenévi jelzőnek — főként az irodalmi nyelvben — olyan határozója is lehet, a milyen a megfelelő igének van:

a) *Sorsa on hyvin kanteleva lintu* (Sat. I. 317) 'a vadkaesa nagyon árulkodó madár'; *tomussa mateleva mato* (KIVI I. 442) 'porban csúszó féreg'; *näin tuskasta punehtuvan Ainikin* (KIVI I. 89) 'látam a kínjában elpiruló Ainikkít'; *keittokonstiin kuuluvia kappaleita* (KIVI II. 113) 'a főzőmesterséghez tartozó tárgyakat'; *harvoin näkyvä valkea käärme* (KIVI II. 118) 'ritkán mutakozó fehér kígyó'; *kainosti katsahteleva Anna* (KIVI II. 395) 'a szemérmesen tekintő A.'; *käärmeenä sähisevä ja hytkähtelevä terä* upposi apilan syyvyteen (JÄRN. 47) 'a kígyóként sziszegő és tekeröző él belemerült a lóhere mélyébe'; *nuori täyteen tarmoosi heräävä tyttöni* (JÄRN. 154) 'fiatal, teljes erődre ébredő leányom'; *kilahti joskus vaskikello laitumella käyvän hevosen kaulasta* (AHO Mais. 47) 'megcsendült olykor a rézcsengő a legelőn járó ló nyakában'; *vieraisilta kotiinnsa palaavat kaupunkilaiset* (AHO Mais. 60) 'a látogatóból otthonukba térő városiak'; *Lapista palaava kotka* (AHO Mais. 113) 'Lappországból visszatérő sas'; *nenänjuuresta lähtevia juovia* (LINN. Pak. 7) 'az orra tövéből kiinduló ránczok'; *vielä lapselta näyttävä tyttö* (LINN. Laulu 70) 'még gyermeknek látszó leány';

b) *maailman päällä jaloin juoksijaa elävää* (Sat. II. 102)

*) Az észtbén: *kadunud azi* 'eine verlorene Sache'; *eksinud lapsed* 'verirrte Kinder'; *väzinud mäs* 'ein ermüdetter, betrunkenner Mann'; *sõnud tõm* 'ein gegessen habendes, sattes Tier'; *tēninud soldat* 'ein Soldat, welcher ausgedient hat'; *jõnu inimezega* 'mit einem betrunkenen Menschen'; *tema kadunust (kadunud) mehest* 'von ihrem verstorbenen Manne' (WIEDEMANN Ehst. Gramm. §. 146).

'a földön lábon futkosó állat'; taasen tulee salon sydämässä *tuulimyllyksi pätijä koti* (Sat. II. 105) 'megint jön a rengeteg mélyében szélmalomnak való házikó';

c) ei meiden pidhe ylenpalio murectiman, meiden *edefmenytten* Ysteuein teden (MLF. I. 80) 'nem kell nagyon sokat búsulnunk elhúnyt (tkp. előrement) barátainkért'; Jos ei *Sifelsjyndjnyen* kuningan poikia ole (MLF. II. 2) 'ha a bennszülött királynak nincsenek fiai'; nyt häneltä tingataan niitä *isänsä isävainajan aikana kadonneita* linnan avaimia (Sat. II. 80) 'most követelik tőle azokat a boldogult nagyapja idejében elveszett várkulcsokat'; *korpeen kadonnut* lammas (KIVI II. 128) 'a rengetegben elveszett bárány'; *vaimosta syntynyt* mies (KIVI II. 174) 'asszonytól született férfi'; *viattomasti kärsinyt* mies (KIVI II. 505) 'ártatlanul szenvedett férfi'; lopulla muutti koko sävellyksen *kahleista vapautuneen* sielun nousuki ylimpiin korkeuksiin (JÄRN. 157) 'végül az egész dallamot a bilincseiből kiszabadult léleknek a legfelsőbb magasságokba való emelkedésévé változtatta'; *Lumi lehteen satanut* on kuolinvuoden enne (AHO Tyv. meri 55) 'a levélre hullott hó a halál évének előjele'; en ottanut vastaan lainvastaisella tavalla *avonaiseksi joutunutta* virkaa (AHO Tyv. meri 133) 'nem fogadtam el törvénytelen módon megüresedett hivatalt'; Ei ole aurinkoa, jonka valo . . . kouhottelisi *kukistuksinsa menneet* mielet (AHO Mais. 7) 'nincs nap, a melynek fénye . . . felezná a megtört lelkeket'; heidän *vuosisatojen kuussa kehittynyt* murteensa (AHO Mais. 165) 'az ő évszázadok folyása alatt kifejlődött nyelvjárásuk'; *lumen alta vapautunutta* harmaata kevätkuontoa (LINN. Pak. 8) 'a hó alól kiszabadult szürke tavaszi természetet'; *Vyötäisille soljunut* vasen käsi (LINN. Laulu 9) 'a derekára csúszott balkéz'; *vastikään havahtuneet* lapset (LINN. Laulu 55) 'az imént felébredt gyermekek'.

A folyó-cselekvés, ritkán a befejezett cselekvés igenevének tárgya is lehet:

a) Njtt hacka mies Tammia . . . eli muita *hedhelmän tuopia* puita, maxakanñ 3 m'ka (MLF. II. 72) 'most (ha) kivág egy férfi tölgyeket . . . vagy más gyümölcsöt hozó fákat, fizessen 3 márkát'; *paljon merkitsevällä* . . . kuiskauksella kysyi (JÄRN. 10) 'sokat jelentő . . . suttogással kérdezte'; *kaiken kahlehtija* talvi (AHO Tyv. meri 59) 'mindent bilincsekbe verő tél'; *kaiken tukahduttaja* talvi (AHO Tyv. meri 59) 'mindent megfullasztó tél'; yksi uskollinen, *vir kavapauden saanut* kenraali (Sat. II. 2) 'egy hűséges, szabadságot nyert tábornok';

b) *Tulta iskeilevä* jumala (KIVI I. 43) 'tüzet ütő isten'; *Verta imeviä* petoja (KIVI I. 83) 'vérszopó vadállatok'; nähden usein *mieltä synkistävää* nälkää (KIVI II. 336) 'látva gyakran a

kedvet elkomorító éhséget'; *kyliä kiertelevä* soitoniekka (AHO Mais. 6) 'a falvakat járó zenész'; *katurautatiellä on mieltä virkistyttävä* liikkeensä (AHO Mais. 103) 'a közúti vasútnak a lelket felfrissítő forgalma van'; Aikaa myöten tuli *levottomuutta herättävä* lisävaikutin — *ympäristö* (LINN. Pak. 79) 'idővel még egy nyugtalanságot keltő tényező jött közbe — a környezet'.¹⁾

Előfordul jelzői használatban a tárgyias összetett igenév is, főként a folyó cselekvés igeneve:

a) ragtalan tárggyal: Jos on olemassa *kaikkietävä* olento (Kianto 16) 'ha van mindentudó lény'; *kaikkisisältävässä* laukussa (Kianto 73) 'mindent tartalmazó táskájában';²⁾

b) ragos tárggyal: *kantoipa kerran . . . melkein leiviskänpainavan* piplian (Kivi II. 404) 'vitt egyszer . . . egy majdnem kilenezedfél kilogrammot nyomó bibliát'; *tervehdityt vaihtoitav* paljonpuhuvan silmäyksen (Linn. Pak. 65) 'az üdvözöltek sokatmondó tekintetét váltottak'; — *verta-janoova* peto (Kivi II. 25) 'vértszomjazó vadállat'; *koiratkin seurasivat heitä tulta-läikkyvillä* silmillä (Kivi II. 186) 'a kutyák is követték őket vért-csilámló szemmel'; *työtätekevä* kansa (Kianto 115) 'dolgozó (tkp. munkát tevő) nép'; *verta-tihkuva* karhu (Kianto 138) 'vért-csepegő medve'; *mieltätenhoava* näky (Linn. Pak. 125) 'lelketbűvölő látvány'.

A befejezett cselekvés igeneve rendkívül ritkán szerepel ilyen szerkezetben: *koulunkäynee*t ihmiset (Kianto 109) 'iskolátjárt emberek'.³⁾

Pusztá előtagú alanyi összetételre az irodalmi nyelv szolgáltat néhány adatot (személyragos előtagú alanyi összetételre egyáltalán nincs példa):

pohjonen liehtoi voimakkaasti *tähti-kimmeltävän* taivaan alla. (Kivi II. 185) 'az északi szél erősen süvöltött a csillagtündöklő ég alatt'; *hopeakimmeltävä* lämmin (Kivi II. 345) 'ezüstcsillógó meleg'; *nyt se oli tuo* henkisen sotataistelun *hikihelmelevä* päivä (Kianto 116) 'most volt a szellemi csatának az a verejtékgyöngyöző napja'.⁴⁾

¹⁾ Személyragos tárgyra csak kivételesen nyújt példát az irodalmi nyelv: *lämpöään* hiljaa *soiva* ääretön lamppu (Aho Tyv. meri 30) 'melegét csendesén sugárzó roppant nagy lámpa'.

²⁾ Ezekben az eredetibb nyelvállapot őrződött meg, vö. SIMONYI, Igenévi szerkezetek. NyF. 47: 7.

³⁾ A magyarban is igen ritka, vö. SIMONYI Jelzők 21.

⁴⁾ Pusztá előtaggal a magyarban is ritka, vö. SIMONYI Jelzők 23.

A régi és a népnyelvben (elvéve az irodalmi nyelvben is) a folyó cselekvés igenevét a belőle (-inen nóm. possessoris képzővel) képzett igenév-termesztetű melléknév helyettesítheti; pl.:

Haruoin ajjattelema me fen oikean tuleuaisein elämen... pæle (MLF. I. 131) 'ritkán gondolunk mi arra az igazi jövő életre'; *tämē lohduittauaisē Euāgelin* anda mös Jumala (MLF. I. 137) 'ezt a vigasztaló evangéliumot szintén az Isten adja'; *mateleuaisein ia eleuaisein* eleimet (MLF. I. 215) 'csúszó-mászó és élő állatok'; 6. *afuuaisita miestä* (MLF. II. 54) '6 (ott) lakó férfi'; matka *waeldauaisein miehett* (MLF. II. 12) 'úton vándorló férfiak'; *palauaisella kehälellä* (MLF. II. 140) 'égő üszökkel'; Tappa mies miehen ia käfitetän tuorelda työldä cohta Rumin tykönä taicka *pakeneuaiseilda ialgoilda* (MLF. II. 144) '(ha) egy ember embert öl, és elfogják tetten érve mindjárt a holttest mellett vagy menekülés közben (tkp. menekülő lábakról)'; yksi *kuukevainen mies* (Sat. I. 171) 'egy vándorló ember'; *eläväinen kantele* (Sat. II. 117) 'élő kantele'; tuon *sydäntä-sortavaisen* ulkonaisen *ta-pahtaman* vaikutus... (CYGNAEUS: Alkulause, KIVI Val. Teoks. I. 458) 'annak a szívet-megtörő külső eseménynek hatása'.

2. Szenvedő igenév.

A finn nyelv a szenvedő használatra, vagyis annak a kifejezésére, hogy a jelzett szó a jelzőbeli cselekvésnek tárgya, a szenvedő ige-többlől képez igenevet, mégpedig *-va*, *-vä* képzővel a beálló cselekvés számára (part. fut. pass., part. necessitatis), *-u*, *-y* képzővel pedig a befejezett cselekvés számára (part. præter. passivi).*)

a) A beálló cselekvés igeneve: *syötävä tauara* (MLF. II. 100) 'ennivaló holmi'; ei yhdeksään kymmeneen vuoteen ei ole ihmisen [hajua] käynyt, tuli tuo *syötäväksi iltaispalaseksi* (Sat. II. 118) 'kilenczven esztendeig nem volt itt emberszag, ennivaló vacsorának jött az (ide)'; niin on mieleni, kun on *myötävän hevosen* (PET.: Suomi II. 18: 166) 'olyan a kedvem, mint az eladó lóé'; *kunnioitettava mies* (KIVI I. 43) 'tiszteletreméltó férfi'; *rakastettava vaimo* (KIVI II. 499) 'szeretetreméltó feleség'.

*) Nagy ritkán előfordul cselekvő ige-többlől képzett *-va*, *-vä* képzős igenév is szenvedő jelentéssel: *katuva kauppa* (PET.: Suomi II. 18: 179) 'megbánó vásár' (azaz olyan vásár, a melyet megbántam).

b) A befejezett cselekvés igeneve sokkal gyakoribb jelzős szerkezetben, mint a *-va*, *-vü* képzős szenvedő igenév. Példák: Ota linun *fytytetty lampus* (MLF. I. 21) 'vedd a te meggyújtott lámpádat'; *anfaiittuta colemata* (MLF. I. 111) 'megérdemelt halált'; Ja Ju^{la} annoij hänē kälkyns etteij *kielidyftä puušta* pitäny hänē fyömän (MLF. I. 235) 'és Isten kiadta a parancsolatát, hogy ne egyék a tiltott fa gyümölcséből'; Hen lehatti minun... Nijte *färietyite sydhemite* fitomahan (MLF. I. 197) 'ő elküldött engem... összekötni azokat az összetört szíveket'; Nouse yles fine *Fangittu Jerufalem* (MLF. I. 198) 'kelj föl, te rabbá tett Jeruzsálem'; *Castettu Yrttitarha* (MLF. I. 201) 'megöntözött kert'; *nimitetydh ia ylesluetut articuluzet* (MLF. II. 4) 'a megnevezett és felolvasott törvényezikkek'; *oftettu maa eli waihetettu* (MLF. II. 41) 'vett föld vagy elcserélt'; *määrättynä päivänä* (MLF. II. 44) 'meghatározott napon'; *leikatut eli leickamattomatt watteet* (MLF. II. 44) 'kiszabott vagy kiszabatlan ruhák'; *kjännetyjn pellon* (MLF. II. 49) 'a felszántott földet'; *tehdji waatteita* (MLF. II. 97) 'elkészített ruhákat'; *annettu vala* (MLF. II. 106) 'adott eskü'; *lukitut huoneet* (MLF. II. 176) 'bezárt szobák'; Jos te'it *ka'utun kaupan* (Kal. 22: 68) 'ha megbánt vásárt csaptál'; Tulipa repo *keitetytät herneitä* suussa (Sat. I. 110) 'jött a róka fött borsóval a szájában'; leijona meni *tapetun lehmän alle* (Sat. I. 128) 'az oroszlán a leölt tehén alá ment'; oli... miehellä ollut *palvattu liharaaja* (Sat. I. 232) 'a férfinak volt egy füstölt koncza'; hän asuu... yhdessä *upotetussa linnassa* (Sat. II. 81) 'egy elsüllyesztett várban lakik'; *istutettu viikunapuu* (Kivi I. 422) 'ültetett fügefá'; *loukattu mies* (Kivi I. 438) 'megsértett férfi'; *villitty joukko* (Kivi II. 119) 'felbőszített csoport'; *valaistu kellotaulu* (AHO Mais. 37) 'megvilágított óralap'; Se on *viljeltyä seutua* (AHO Mais. 72) 'megművelt táj az'; Katsahdin *osoitettuun suuntaan* (AHO Mais. 83) 'a mutatott irányba tekintettem'; koko *eletty elämä* (LINN. Pak. 35) 'az egész átélt élet'; *varastetut rahat* (LINN. Pak. 86) 'lopott pénzek'; *pidätetyt nyhkytykset* (LINN. Laulu 59) 'visszatartott zokogás'.*)

A szenvedő igenévnek (különösen a befejezett cselekvés igenevének) határozója is lehet éppen úgy, mint a cselekvő jelentésű igenévnek. Példák:

*) Az észtbén: *kutsutud vöörad* (AHLQV. 38) 'meghívott vendégek'; se vaene vend söi oma naese ja lastega sest *vahetud kotist* (id. m. 39) 'a szegény testvér evett feleségével és gyermekeivel együtt az elcserélt tarisznyából'; *leitud rahast* (id. m. 49) 'a talált pénzből'.

fe *Riftinnaulittu* Chrifthus (MLF. I. 125) 'az a keresztre feszített Krisztus'; jollaki vahuiifos fanoilla ia sententieilä *ramatwifta otetuilla* (MLF. I. 79) 'valamely, a szentirásból vett erősítő szavakkal és sententiákkal'; *Neillä tauoilla faatu maa* (MLF. II. 42) 'az ilyen módokon szerzett föld'; Mikä oikeus *aidhall eroitetull kylällä* on (MLF. II. 58) mi joga van a kerítéssel elkülönített falunak'; Ios miehelle on *kedhoxi lafkettu maata* (MLF. II. 70) 'ha a férfinak rétnek hagyott földje van'; iotka *kuningalle annetun walan rickouat* (MLF. II. 110) 'a kik megszegik a királynak tett esküt'; *lailla otettu* Emändä (MLF. II. 136) 'törvényesen elvett asszony'; Miähellä oli *verestä leivottua leipää* (Suomi II. 16: 177) 'a férfinak vérből sütött kenyere volt'; Ne rupes pel laan sitte korttia niillä *leivästä saavulla* kortilla (Suomi II. 16: 216) 'azután kártyázni kezdtek azokkal a kenyérért kapott kártyákkal'; kun kuningas näki *kauvan kaivatun vaimonsa* . . . (Sat. II. 10) 'mikor a király meglátta sokáig nélkülözött feleségét...'; mutta uiskenteles vielä vuosia muutamia elon *myrkyllä täy te tyssä* virrassa (KIVI I. 52) 'de úszszál még néhány esztendeig az élet méreggel telített folyamában'; *verellä tahrattu* peto (KIVI I. 98) 'vérrel beszennyezett vadállat'; tuo *kaikille tunnettu* Mikko (KIVI II. 66) 'az a mindenki előtt ismert Mikko'; *kuolemaan tuomitut* vangit (KIVI II. 218) 'halálra ítélt rabok'; kaikki nyt katselivat sitä niin *paljon puhuttua* nuorta heraa (JÄRN. 44) 'most mindenki azt a sokat emlegetett ifjú urat nézte'; Katselen tässä *kuivamaan levitettyjen* verkkojen välitse (AHO Tyv. meri 9) 'áttekintek itt a száradni kiterített hálók között'; *tasapääksi leikelty* syreenipensas (AHO Tyv. meri 21) 'egyenesre nyesett orgonabokor'; Rikki on kattokin *kiukaan tapan tehdyn* uunin kohdalta (AHO Mais. 22) 'a tető is beszakadt a szabad tűzhely módjára készült kemenceze felett'; *vähän ajettu* tie (LINN. Pak. 109) 'keveset járt út'; *paperille painettu* sana (KIANTO 36) 'a papirosra nyomtatott szó.'*)

A Kalevala nyelvében a *-ma*, *-mä* képzős igenév gyakran egyenlő értékű a befejezett cselekvés szenvedő igenevével; pl. Noita *saamia sanoja, virsiä virittämiä* vyöltä vanhan Väinämöisen (Kal. 1: 29) 'azokat a kapott szókat, az öreg V. övéről szerzett verseket'; *veistämä vetonen* (Kal. Selit. 214) 'faragott csónak' stb.

Jegyzet. Olykor az elvont főnévhez tartozó igenévi jelző is elvont jelentésű: hänen entinen *raataja intonsa* (LINN. Pak.

*) A karjalaiban: *haljakal katettu* kivi (AHLQV. 129) 'kabáttal letakart kő'.

43) 'az ő előbbi dolgozó buzgalma' (vö. elmenő szándék: SIMONYI Jelzők 29).

Némely jelzős szerkezetben a jelző és a jelzett szó között bonyolultabb a viszony: Alla *seulan seulottavan* (Kal. Selit. 215) 'szítaláshoz való szita alatt'; parilla *pärskähtävällä, irvistävällä* ilman *haistolla* (KIANTO 7) 'néhány fűvő, fogvicsorgató levegőbe való szaglászással', azaz (a medve) szaglászás közben fűjt és fogait vicsorgatta.

Mies pidaja mäs 'ein Mann der im Gedächtniss behält' (WIEDEMANN Ebst. Gramm. §. 144. 4).

Szenvedő igenév a cselekvés alanyának kitételével.

A cselekvő igetöből *-ma, -mä* képzővel képzett igenév tö-alakjával olyan jelzős szerkezetek alakulnak, melyek lényegükben megfelelnek a régi magyar *isten adta gyermek*-féle szerkezeteknek; t. i. a jelzett szó tárgya az igenévvel kifejezett cselekvésnek, de egyúttal a cselekvés alanya is meg van nevezve az igenevet megelőző főnévvel, pl. *isän ostama hattu* 'atya vette kalap', azaz: a kalap, melyet az atya vett. A finn szerkezet annyiban különbözik a magyartól, hogy a finnben a cselekvés alanyát megnevező főnévhez a genitívus ragja járul, az előbb idézett szerkezet tehát pontosabban így fordítható: 'az atyának vétele' (vö. embereknek vialta és nepnek elvette stb.: SIMONYI Jelzők 30).*) Példák:

kun sinun himo tulevi, noita mielesi tekevi *ison saamia kaloja* (PET.: Suomi II. 18: 37) 'mikor elfog a vágy, mikor kedved kerekedik azokra az atyád fogta halakra'; No se antaa mies sen

*) Az észben a finnhez hasonló jelentésű szerkezetek alakulnak a szenvedő befejezett cselekvés igenevével: *teie antud raha ei ole vaja lugeda* 'von euch gegebenen Geld ist nicht nötig zu zählen'; *keisäri välja antud käsk* 'ein vom Kaiser erlassener Befehl'; saksia *king-sepa tehtud säpad* 'von einem deutschen Schuster gemachte Stiefel'; *häre södud leib* 'von Mäusen benagtes Brot'; *siguri segatud kohvi* 'mit Cichorien gemischter Kaffee' etc. (WIEDEMANN Ebst. Gramm. §. 146. 8). Olykor a folyó cselekvés igenevével: *hobuse tarvitavad rüstad* 'von einem Pferde gebrauchtes, für ein Pferd nötiges Geschirr' (WIEDEMANN Ebst. Gramm. §. 145. 6).

kuoleman oman antaman toolin (Suomi II. 16: 217) 'no az az ember odaadja azt a halál maga adta széket'; *Syön omia, Jumalan luomia laappasiani, repo sanoi* (Sat. I. 333) 'eszem a saját Isten teremtette talpaimat, mondta a róka'; *kulon polttama honka* (KIVI I. 92) 'erdei tűz égette fenyő'; *Jumalan lähettämän miehen oppi* (KIVI I. 422) 'az Isten küldötte férfinak tana'; *myrskyjen repimät kuuset* (KIVI II. 118) 'viharok tépte fenyők'; *löytyy maattomia eli toisin sanoen leivättömiä, jotka olisivat valmiit nälkäpalkoista tekemään rikkaiden haluamia töitä* (JÄRN. 69) 'akadnak földnélküliek vagy másként mondva kenyéرنélküliek, a kik készek volnának éhségbérért elvégezni a gazdagok megkívánta munkákat'; *tuo Martan mainitsema herra* (JÄRN. 93) 'az a Márta említette úr'; *Lahden keskustassa väreili vielä auringon jättämän yötaivaan himmeä heijastus* (JÄRN. 119) 'az öböl közepén ott remegett még a nap elhagyta éjjeli égboltozat homályos derengése'; *lumen peittämä niitty* (AHO Tyv. meri 41) 'hó-takarta rét'; *magneettimyrskyn sytyttämä pohjanpalo* (AHO Tyv. meri 111) 'mágneses vihar gyújtotta északi fény'; *äiti väinaan antamassa kirjassa* (KIANTO 28) 'boldogult anyám adta könyvben'.

A cselekvés alanyát az igenév előtt álló személy név más jelöli meg, az igenévi jelzőhöz a megfelelő személyrag járul; pl.

hyvinpä tavallisesti onnistuivat hänen ajamansa asiat (KIVI II. 427) 'rendesen jól sikerültek az ő intézte ügyek'; *niin tuntuu meistä kuin tämä olisikin meidän tekemämme tupanen* (AHO Mais. 30) 'úgy tetszik nekünk, mintha ez csakugyan magunk csinálta házikó volna'.

A cselekvés 3. személyű alanya *oma* 'saját' szóval van kifejezve, mely valóságos jelzője a személyragos igenévnek; *) pl.

Kuolema ei huomannu' sitä ommaa antamaan toolia ja istuu siihen (Suomi II. 16: 217) 'a halál nem vette észre azt a maga adta széket és belé ül'; *oma-synnyttämänsä ärjy* (KIVI II. 411) 'maga támasztotta vihar'; *nuori mies metsää kävellessään lepyttelee sen haltijoita omalla sepittämällään loihdulla* (AHO Tyv. meri 94) 'a fiatal férfi az erdőt jártában maga szerezte varázsígével engeszteli az erdőisteneket'; *Ilmarinen nosti oman-tekemänsä auringon ja kuun kuusen latvaan* (AHO Tyv. meri 107) 'Ilmarinen maga készítette napot és holdat emelt a fenyő csúcsára'.

*) Vö. magam sütötte kenyér stb.

A cselekvés alanyát gyakran csupán az igenévhez járuló személyrag jelöli meg; pl.

kasvoipa jokea kolme itkemistänsä vesistä (Kal. 4: 475) 'három folyó nőtt az (6) sirta könnyekből'; pehtori viimeisteli rakentamaansa haapaista soutuvenettä (JÄRN. 114) 'a tisztartó az utolsó simitást végezte a (maga) készítette nyárfaesónakon'; kaikki pilkkomansa puut he maahan kaatoivat (AHO Mais. 116) 'a (maguk) megjelölte fákat mind földre döntötték'; Kantaa ansaitsemansa rahan joka ilta vaihettajan pöydälle (AHO Tyv. meri 123) 'a (maga) szerzette pénzt elviszi minden este a pénzváltó asztalára'; Hän oli pitkä ja solakka kuin vastakaatamansa kuuset (LINN. Laulu 3) 'magas volt és karcsú, mint az imént ledöntötte fenyőfák'.¹⁾

Az igenevek jelzőül való használatának az a következménye, hogy az igei származás elhomályosultával az igenév kiszakad eredeti kategóriájából és valóságos melléknévvé válik; pl. *joutava* 'szabad, el nem foglalt' (*jouta-* 'ráérni, foglalkozás nélkül v. szabad lenni'); *mahtava* 'hatalmas' (*mahta-* '-hat, -het'); *sivistynytt* 'művelt' (*sivisty-* 'művelődik'); *riivattu* 'ördögtől megszállott, eszeveszett' (*riivaa-* 'megzavar, megháborít, megbabonáz') stb.

Az ilyen igenév éppen úgy fokozható, mint a melléknév: on se *oppinut* mies suutari, vaan raatari on *oppineempi* (KIANTO 53) 'tanult ember a varga, de a szabó még tanultabb'.²⁾

II. A főnév jelzői használata.

A finnugor nyelveknek ősi mondattani sajáttsága a főnévnek valóságos melléknévi értékben tulajdonságjelzőül való használata.

A következőkben néhány finn főnévi jelzős szerkezetről lesz szó annak igazolására és kiegészítésére, a mit a főnévi jelzőről finnugor szempontból eddig tudunk.³⁾

¹⁾ Az észttben a *-ma* képzős igenévnek abessivusával alakulnak jelzős szerkezetek: *sāmata naene* 'ein nicht bekommenes oder empfangen habendes Weib, d. h. eine Braut'; *harimata inimezed* 'ungebildete Menschen' etc. (WIEDEMANN Ebst. Gram. §. 143).

²⁾ Vö. kitünő, kitünőbb stb. (SIMONYI Jelzők 29).

³⁾ Vö. KERTÉSZ 3.

1.

A finn nyelvben személy- és állatneveknek tulajdonságjelzője lehet nemet és kort jelentő főnév. Ezeket a jelzős kifejezéseket összetételeknek érzi a finn; a jelző és a jelzett szó között olyan szoros a kapcsolat, hogy más jelző nem is kerülhet közéjük.

a) Nemet jelentő főnév a jelző: Tuuti, tuuti *tyttölasta* (PET.: Suomi II. 18: 16) 'aludj, aludj leánygyermek'; Keisarilla oli ennen [vaimo] ja se kuoli ja jäi *tyttölapsi* (Sat. II. 69) a császárnak azelőtt felesége volt, és az meghalt, és leánygyermek(e) maradt'; viekassilmäinen *tyttölapsi* (KIVI II. 392) 'hamis-szemű leánygyermek'.¹⁾ No, hän elää ja saapi *poikalapsen* (Sat. II. 70) 'no, ő él és fiúgyermek születik'; Toiselle apselle, joka myös oli *poikalapsi*, oli Riika ehdottanut nimeksi Helanteria (KIANTO 14) 'a másik gyermeknek, a ki szintén fiúgyermek volt, R. a H. nevet ajánlotta'; No, hän meni... ja puettaa *vaimoväen* vaatteisin (Sat. II. 49) 'no, ő megy... és felöltözik az asszony nép ruhájába'; se puu kun kuivaa, niin se tulee hyvää keittopuuta *vaimoväelle* (Sat. I. 205) 'mikor az a fa kiszárad, jó lesz főzéshez az asszony nép számára'; *vaimoväki* leipoo (JÄRN. 39) 'az asszony nép dagaszt'; Sano nyt, hyvä mies, mitä varten *vaimoväenkin* sinne tulla pitää? (KIANTO 52) 'mond meg most, jó ember, miért kell oda elmennie az asszony népnek is'; Koska tässä nyt *akkaväelläkin* kuulostaa olevan äänivallan oikeus... (KIANTO 74) 'minthogy itt most az hírlík, hogy az asszony népnek is van szavazati joga'; se ensimmäinen *vaimoihminen* (Sat. II. 17) 'az az első asszonyember'; Parin viikon kulltua tuli Rauhalahteen *vaimoihminen* hakemaan Kinturia (JÄRN. 165) 'néhány hét múltán asszonyember jött Rauhalahitiba K.-t megkeresni'; Sen lisäksi oli siinä kaksi *vaimoihmistä* ja renki (AHO Mais. 83) 'azonfölül két asszonyember volt ott meg egy béres'; apumiehenä oli meillä... muuan yksinäinen *vaimoihminen*²⁾ (AHO Mais. 84) 'segítségül egy magányos asszonyember volt nálunk'; niin korea ja kaunis *nais-ihminen*³⁾ (Sat. II. 122)

¹⁾ Az észtben is: *tütarlaps* 'leánygyermek'; *Tütarlaps* töstnud... omad silmad taeva poole... (AHLQV. 47) 'a leánygyermek az égre emelte szemét'.

²⁾ Vö. Sitten hän näki, että kokkatuhden alla oli *vaimoisen hengen* vaatteet (Sat. II. 49) 'aztán látta, hogy a hajó orránál levő evezőpad alatt asszonyi személy ruhái voltak'.

³⁾ Vö. *némber* < *nő-ember*.

'olyan csinos és szép nő-ember'; Eräs *nais-palvelijoista* tulee oikealta (KIVI I. 27) 'egy nőcseléd jön jobbról'; *miespuoli* 'férfi' (tkp. 'férfi-fél'); *naispuoli* 'nő(személy)' (tkp. 'nő-fél');* jos lienet *poika-puoli* ollut, joka veit minun vaatteeni, niin tuo takaisin, minä tulen sinulle miehelle; jos lienet *naispuoli*, niin tuo Jumalan nimeen (Sat. II. 96) 'ha a férfinemhez (tkp. fiúnemhez) tartoznál te, a ki elvitted az én ruhámat, úgy hozd vissza, hozzád megyek férjhez; ha a nőnemhez tartoznál, úgy hozd (vissza) Istennek nevében'; *Miehen poli* (MLF. I. 27), *miehen puoli* (MLF. II. 150) 'férfi(-nembeli)'; *Waimon poli* (MLF. I. 27) 'nő (személy)'; kaksi aikaihmistä *vaimonpuolta* (KIANTO 74) 'két meglett nő(nembeli)'.

Emelambat (MLF. I. 196) 'anyajuhokat'; *Emähukka sanoi* (Sat. I. 144) 'az anyafarkas mondta'; Se *emäkorppi* tuli (Sat. I. 289) 'az az anyaholló jött'; *emojänis* (KIVI II. 116) 'anyanyúl'; Olet *emähäiri*, näen minä (JÄRN. 35) 'anyaegér vagy, látom én'; Oli isäntä istunut lavitsalle ja tuumannut, että: «kaikki *koiras-puolet* tapetaan . . .» (Sat. I. 192) 'a gazda leült a lóczára és tanakodott magában, hogy «minden hím(nemű) megöletik»; *naaraspuoli* (Sat. I. 317) 'nöstény'; *ukkopuoli* (Sat. I. 317) 'bak' *koiraskissa* (Sat. I. 192) 'kanmacska'; *koiras-jänis* (KIVI II. 162) 'kan-nyúl'; kaksi *koiraskarhua* (KIVI II. 174) 'két hím-medve'; (emännätön talo) on niinkuin sudenpesä ilman *naaras-sutta* (KIVI II. 20) 'az asszony nélküli ház olyan mint a farkastanya nöstény-farkas nélkül'; *tamma hevosest* (Sat. I. 157) 'kancelalovak'; Kyntömiehellä oli *orithevonen* (Sat. I. 306) 'a szántőembernek ménlova volt'; *sonnivasikka* (KIVI II. 508) 'bika-borjú'; *sonnivaska* (KIVI I. 164) ua.

b) Kort jelentő főnév sokkal ritkábban szerepel jelzőül, mint nemet jelentő; pl.

Otettiin sitten toinen *pentukoira* siihen taloon (Sat. I. 150) 'azután másik kölyökkutyát vettek abba a házba'.

Gyűjtőnév mellett: *lapsilauma* (JÄRN. 71) 'gyermeksereg' (tkp. '-nyáj, -falka'); Lumivalkea joutsen laineilla uiskenteli, ympärillään kultakeltainen *poikaisparvi* (KIVI I. 38) 'hófehér hattyú úszkált a hullámokon, körülötte aranysárga fiókaesoport'.

Itt említhetjük meg a fajt jelentő jelzőket is: Sitten oli heillä *vuohi elukka* (Sat. I. 137) 'aztán volt nekik egy kecske-(házi)állatjuk'; löysi suolta *sorsalinnun* (PET.: Suomi II. 18: 65) 'a mocsáron vadkacsa-madarat talált'.

*

* A karjalaiban szintén: *uroš-čura* 'férfi'; *nais-čura* 'nő (személy)' (AHLQV. 130, 245).

Tulajdonságjelzőül állhat állapotot, foglalkozást, szerepet jelentő főnév. Az ilyen jelző is legtöbbször összetétellel egyesül a jelzett szóval. Példák:

kaiki kieuhet lefket ia *Oruolapset* (MLF. I. 228) 'minden szegény özvegy és árvagyermek'; *orpolapsi* 'árvagyermek'; Oli ennen *leskiakka* (Sat. II. 32) 'volt egyszer egy özvegyasszony'; hän meni yhteen *leskieukkoon* (Sat. II. 24) 'elment egy özvegyasszonyhoz'. A régi nyelvben és a nép nyelvében a jelzőül álló *leski* főnév olykor teljesen melléknévi használatú, a jelzett szóval nem alkot összetételt, hanem éppen úgy egyezik meg vele számban és esetben, mint a melléknévi jelző; pl. Chrifto ylösheretti *lefken waimon* poijan (MLF. I. 144) 'Krisztus feltámasztotta az özvegyasszony fiát'; Ja mennään *leskeen akkaan* he, ja *leskellä akalla* oli pikkuinen poika hyvin (Sat. II. 90) 'és ők elmennek az özvegy-asszonyhoz, és az özvegy-asszonynak igen kicsi fia van'; Ja sitten he tullaan taas siinä *leskessä akkasessa* ollaan (Sat. II. 90) 'és azután ők megint ott találnak lenni az özvegyasszonynál'. Hasonlóképpen adjektíválódik a régi nyelvben a *neitsyt* főnév: Syndyi *Neitzefta Mariafta* (MLF. I. 74) 'született Szűz Máriától'. — No, nyt pitäisi minun lähteä *velimiehen luo* (Sat. II. 40) 'no, most indulnom kellene a fítestvéremhez' (tkp. 'fítestvér-emberhez'); voi minua onnetonta, kun sairas mieheni, *yrkämieheni* palaa! (Sat. II. 69) 'oh én szerencsétlen, hiszen odaég az én beteg férjem, vőlegény-emberem'; isäntä ol' joutunut omien *neiti-tyttöriensä* armottoman kurin alaiseksi (JÄRN. 161) 'a gazda saját kisasszony-leányainak kegyetlen uralma alá került'; Tuossa tulee *orja-kumppanini*, Kimmo (KIVI I. 8) 'ott jön rabszolgá-társam, K.'; *isäntä-ukko* (Sat. II. 16) 'a gazda öreg'; *isäntärenki* hävitti kaiken tavaran (Suomi II. 16 : 227) 'a gazda-béres elpusztított minden holmit'; Joo! virkkoi *isäntä suutari*, niin on asia (KIANTO 36) 'helyes! mondta a házigazda-varga, így van a dolog'; *emäntähiiren* kaulassa oli kulkunen (Suomi II. 16 : 190) 'a háziasszony-egér nyakában csengőcske volt'; Kun tuli kaupunkiin, *piikatytöjä* syötteli niillä hyvillä marjoillaan (Sat. II. 55) 'mikor a városba ért, megetette a cselédleányokat azokkal a jó bogyóival'; Olekks nähnyt tästä menevän *kerjäläis-äijää?* (Suomi II. 16 : 132) 'látál-e ezen elmenni egy koldús-öreg?'; *kerjäläis-poika* (Suomi II. 16 : 198) 'koldúsfiú'; *passari-poika* (Suomi II. 16 : 210) 'pinczérfiú'; eikös tämä ole se mejän vanha *paimenpoika...?* (Suomi II. 16 : 214) 'vajjon ez nem a mi régi pásztorfiunk...?'; Kaksi *paimenukkoa* (KIVI I. 2) 'két pásztor-öreg'; Oi on *seppo-veikkoseni!* (Kal. 31 : 247) 'oh kovács-barátocskám'; tuossa istuu usein *lukkari-ukkomme* (KIVI II. 71) 'ott ül gyakran a mi kántor-öregünk'; eräälle *ruokakauppias-*

ämmälle mun orjaksi myi (KIVI I. 85) 'egy élelmiszerkereskedő-vénasszonynak rabszolgául adott el engem...'; Mitä Suomen kansalla oli saatavaa vanhemmalta *runonieikka-polveltaan*... (CYGNAEUS: Alkulause, KIVI Val. Teoks. I. 456) 'a mit a finn nép régibb versköltő-nemzedékétől kaphatott'; *noita-akkasi* (KIVI II. 68) 'boszorkány-feleséged'; Ne toivat sitte Turun puolelta *noitamiehen* (Suomi II. 16: 226) 'azután Turku vidékéről egy boszorkány-férfit hoztak'; *noita elävä*¹⁾ (Sat. I. 279) 'boszorkányállat'; Men ja tappo sitte kissan ja sian, otti kissalta silmän, sialta syämmen ja *varkaalta akalta*, ruumiilta, käen. (Suomi II. 16: 224) 'ment és megölte aztán a macskát és a disznót, elvette a macskától a szemét, a disznótól a szívét és a tolvaj asszonytól, a holttestől, a kezét'.

Ide tartoznak a megfordított szórendű, mostohát jelentő *puoli* 'fél' szóval való összetételek.²⁾

Ifä puoli. 'Vitricus. Stiu fadher'. (MLF. II. 188); *Äitei puoli*. 'Nouerca. Stiu moodher' (uo.); *Poica puoli*. Priuignus. Stiu foññ'. (uo.); Ios karian warkall on... *lapsia polia* (MLF. II. 170) 'ha a nyáj tolvájának... mostoha gyermekei vannak...'; Ios ioku murha *poika puolens* eli *tjytär puolens* perimifen tähden (MLF. II. 136) 'ha valaki meggyilkolja mostoha-fiát vagy mostohaleányát az öröklés miatt'; iold ei se elä taicka ei ole lapuilla; nijñ on *weli puoli* Ifästä; iold ei se ole lapuilla, nijñ on *weli puoli* äiteiftä... (MLF. II. 21) 'ha az nem él vagy nincs jelen, akkor az atya mostoha fitestvére, ha az nincs jelen, akkor az anya mostoha-fitestvére van...'; *sisar-, serkku-, setä-, tätipuoli* (LÖNN.) 'mostoha-leánytestvér, -unokatestvér, -nagybátya, -nagynéne'; *anoppi-puoli* (uo.) 'mostoha-napa'; *appi-puoli* 'mostoha-ipa'.³⁾

Itt említhetjük meg a következőket is: Siitä tuli *nälkä repo* (Sat. I. 48) 'onnan jött egy éhes (tkp. éhség) farkas'. — Kesäisenä *sunnuntai-aamuna* (AHO Tyv. meri 46) 'nyári vasárnap-reggelen'; *Tiistai-iltapäivän* hämärtäessä... (KIANTO 47) 'a kedd délután alkonyulatában'.⁴⁾

Olyan szerkezetet is találunk, a melyben a jelzett szó és a jelző közti viszony a hasonlóság on alapszik; pl.

¹⁾ Az észben: *nöianaine* 'boszorkánynő'; *nöiaeit* 'boszorkányanya' (AHLQV. 51).

²⁾ Vö. *atval, fial*: SZINNYEL, NyH.⁵ 55.

³⁾ A *puoli*-val való összetételek szórendjéről később lesz szó.

⁴⁾ Vö. szerda napon (SIMONYI Jelzők 36).

patalakki (KIVI II. 284) 'en halfrund mössa af gråa kilar, försedd med skärm; kalott' (LÖNN.), tkp. 'fazéksapka';¹⁾ *kyynelten helmivirta* (uo. 503) 'a könnyeknek gyöngy-árja'; kas kun naara nyt oikein rypistää suunsa *mansikka-suuksi* (uo. 138) 'ni, a nöstény most valóságos szamócczaszájá húzza össze a száját'; *utupaita* (Kal. 32: 251) 'köd-ing, pára-ing' (azaz finom ing, finom-ingű); *härkämies* (KIVI II. 202) 'ökör-ember'; jos olisi parvessanne löytynyt yksi *jalopeura-sankari* (KIVI I. 481) 'ha akadt volna csoportotokban egy oroslán-hős'.²⁾

Az a tulajdonság, a melyben a jelzett szó a jelzőül álló főnévhez hasonlít, gyakran közelebből meg van határozva a főnévi jelzőt követő és vele összetétellel egyesülő melléknévvel; pl.

sinkoilivat lastut hänen ympärillään, kuin kipenät tuli-kuumasta raudasta (KIVI I. 3) 'pattogtak körülötte a forgácsok, mint szikrák a tűzhőségű vasból'; minä kirveellä ankaralla tämän *taivaskorkean* tammien kaataa saisin (uo. 7) 'hatalmas fejszével földre dönthetném ezt az égmagas tölgyet'; vanha, *vesi-harmaa* kissa (KIVI II. 149) 'vén, vízszürke macska'; *jääkylmä väristys* (uo. 502) 'jéghideg borzongás'; vastassa on *pikimusta muuri* (AHO Mais. 7) 'szemközt szurokfekete fal van'; *syyspimeä yö* (LINN. Pak. 43) 'ősz-sötét éjtszaka'.³⁾

2.

A főnévnek tulajdonságjelzőül való használata magyarázza meg a finnugor nyelveknek azt a közös ősi sajátosságát, hogy a személynevek valóságos jelzői a családi és egyéb viszonyt, megtisztelő megszólítást, hivatalt, foglalkozást jelentő szónak.

A finnben — a legáltalánosabb nyelvszokás szerint — a személynév jelzője a családi viszonyt kifejező főnévnek:

Kave äiti, kantajani (Kal. 2: 103) 'K.-anya, hordozóm'; *Riika äidin* sydän riemastui (KIANTO 132) 'R.-anya szíve örömmel telt el'; Saakoon hän anteeksi, se *Eero poika* (KIVI II. 28)

¹⁾ Vö. köcsög-kalap.

²⁾ Az észiben: jõe vee *hõbbe-peeqlist* ... (AHLQV. 43) 'a folyó vizének ezüst-tükréből'.

³⁾ Az előtag genitivusban: Totuutta haastelen ... *aurin-gon-kirkasta* totuutta (KIVI I. 62) 'igazságot beszélek ... napvilágos igazságot'; *kullan-kiiltävä* 'aranyragyogású' stb.

‘nyerjen ő bocsánatot, az az E. fiú’; Ja lähteköön nyt *Lauri poika* Viertolaan (uo. 198) ‘és induljon most L. fiú Viertolába’; saa taas tunnustella *Jaakko pojan* hienoja käsiranteita (JÄRN. 169) ‘újra megérintheti J. fiúnak finom csuklói’; *Simeoni veljemme!* (KIVI II. 288) ‘S. testvérünk!’; *Heikki-veli* (LINN. Laulu 143) ‘H. testvér’; Hukassa olisi Kinturi ollutkin, ellei hänellä olisi ollut sitä *Iita-tyttöänsä* (JÄRN. 25) ‘el is lett volna veszve K., ha nem lett volna az az I. leánya’; Jo näkyi taudin oireita *Petti tytössäkin* (KIANTO 132) ‘látszottak már a betegség előjelei Betti leányban is’; *Maiju-sisartani* he lohduttelivat (LINN. Laulu 137) ‘M. testvéremet vigasztalgatták’; sinun *Maiju siskosi* (LINN. Laulu 138) ‘a te M. testvéred’.*)

Az ősi finnugor szerkezet maradványaként olykor a finnbén is jelzője a személynév a különféle egyéb viszonyt, megtisztelő megszólítást, hivataalt, foglalkozást jelentő szónak. Példák:

Elina neien (PET.: Suomi II. 18: 113) ‘E. kisasszonyt’; *Martta neiti* seisoj kahden ystävättärensä rinnalla (JÄRN. 96) ‘M. kisasszony két barátnője mellett állt’; *Riika emäntä* (KIANTO 44) ‘R. (házi)asszony’; *Iivana isäntä* (PET.: Suomi II. 18: 20) ‘Iván gazda’; *Elizeus ppheta* (MLF. I. 145) ‘E. próféta’; *Elias ppheta* (uo. 145) ‘E. próféta’; Sanoj *Efsaios Propheta* (uo. 193) ‘mondta E. próféta’; pyhe *Pauli Apostoli* (uo. 172) ‘szent Pál apostol’; hen wlofualitzi P. *Paulin Apostolin* omalla änennele taiuuaasta Pacanain Apostolixi ia Sarnaiaxi (uo. 161) ‘ő kiválasztotta szt. Pál apostolt saját hangjával az égből a pogányok apostolának és prédikátorának’; *Augustus Keisari* Romissa (uo. 159) ‘Augustus császár Rómában’; Nin hen teki *David Kuningan canla* (uo. 66) ‘így tett ő Dávid királlyal’; XX. *Herodes Tetrarchā* aiaftaialla (uo. 139) ‘XX. H. tetrarchának évében’; *Ilmariselle sepolle* (Kal. 31. 365) ‘Ilmarinen kovácsnak’; *Matti pappi* (KIVI II. 231) ‘M.-pap’; *Matti pastoria* (uo. 232) ‘M. papot’.

*) Svéd hatás következtében a nép-, a köz- és az irodalmi nyelvben egyaránt közönséges az olyan szerkezet, melyben a családi és egyéb viszonyt jelölő főnév megelőzi a személynevet. A viszonyragok csupán a tulajdonnévhez járulnak. Pl. *Emä-Reeta*... tule tänne apuun (Sat. I. 115) ‘anya-R... jer ide segítségül’; *äiti-Riika* (KIANTO 14) ‘anya-R.’; Isä Topiaknessa (KIANTO 14) ‘atya-Tóbiásban’; *sisar Maiju* (LINN. Laulu 137) ‘testvér-M.’

Az észttben német hatás következtében hasonlóképpen: *vana vend Tosi* (AHLQV. 42) ‘öreg bátya Igazság’.

Ezen a téren azonban erősen érvényesült a svéd hatás, mely az eredeti finnugor szerkezetet majdnem teljesen félreszorította.*)

Jelzőül állanak az állatok tulajdonnevei és a tulajdonnév értékű állatnevek is:

Jäihän multa *Musti koira* (Kal. 36: 287) 'elmaradt tölem M. kutya'; *Mikko kissa* (LINN. Pak. 49) 'M. macska'; *karhu [veljelle]* (Sat. I. 119.) 'medve bátyának'; *repokuomani* (uo. 96) 'róka komám'; sen . . . neuvoi *variskuomani* (uo.) 'azt . . . varjú komám tanácsolta'; mitä kannat, *orava kuomaseni?* (uo. 333) 'mit viszel, evet komácskám?'

*

A finnugor nyelvekben a vezetéknev a keresztnév előtt áll, vagyis a vezetéknev valóságos jelzője a keresztnévnek; csak a finn nyelvben használatos a svéd eredetű értelmezős szerkezet: *Aleksis Kivi* 'Kivi Elek', *Juhani Aho* 'Aho János' stb.

A vezetéknev eredetileg az egyénnek megkülönböztető neve volt. A finnben a vezetéknevek kialakulásának kezdő fokán — éppen úgy, mint a magyarban — megkülönböztető névül az apa neve szolgált: *Hemminki Henrikinpoika* 'H. Henrik-fia', *Liungi Tuomaanpoika* 'L. Tamás-fia' stb. A nép körében még ma is gyakori az egyénnek csupán származás szerint való megjelölése: *Salomon Erkinpoika*, *Vilhelm Iisakinpoika*, *Oskar Matinpöika*, *Santeri Santerinpoika* 'Salamon Erik-fia, Vilmos Izsák-fia, Oszkár Mátyás-fia, Sándor Sándor-fia' stb. (Sat. I. köt. jegyzeteiben az elbeszélők nevei).

Ezek a szerkezetek a szórendtől eltekintve teljesen megfelelnek a régi magyar *Palfyayanus*, *Mihalfya Isthwan-féléknek***),

*) Az észtkben: «Die Wörter *herra*, *izand* 'Herr'; *pröua*, *emand* 'Frau'; *nör herra*, *nörsand* st. *nör izand* 'Junker, junger Herr', *preili*, *mamsel* 'Fräulein, Mamsel' werden dem unverändert im Genitiv bleibenden Eigennamen nachgesetzt, wie *Petersoni izandale* 'dem Herrn Peterson'; *Anna preilil* 'bei Fräulein Anna' etc. (WIEDEMANN Ehst. Gramm. §. 192). — Külömben a német szórend van elterjedve.

***) Vö. KERTÉSZ 38.

melyekben a származást megjelölő jelzők még nem valóságos vezetéknevek.★)

A fejlődés következő fokát azokban a kifejezésekben láthatjuk, melyekben a keresztnév közelebbi meghatározására két értelmező szolgál: egyik a származást jelöli meg, a másik vagy az illető birtokában levő teleknek, földbirtoknak (*talo*) -la képzős neve, vagy valamilyen egyéb vezetéknevszerű tulajdonnév. Pl. *Tuomas Juhaninpoika Jukola* (KIVI II. 171) 'Tamás János-fia J.'; *Topi Topinpoika Romppanen* (KIANTO 13) 'Tóbiás Tóbiás-fia R.' stb.

A harmadik fokon a származást jelölő értelmezős elmarad, és előállanak a *Tuomas Jukola*, *Topi Romppanen* 'J. Tamás, R. Tóbiás'-féle nevek, melyekben a *Jukola*, *Romppanen* már valóságos, az apáról gyermekeire öröklődő vezetéknev.

Megjegyzendő, hogy az idegenszellemű értelmezős szerkezet minden esetben felbontható olyan módon, hogy a vezetéknev birtokosjelző formájában megelőzi a keresztnévet, tehát *Koiran-ojan Matti* (KIVI I. 168), *Kinturin Janne* (JÄRN. 12). Az élő nyelv, különösen a népnyelv, sűrűn használja ezt a szerkezetet.**)

★) Vö. még: *Kaarina Maununtytär* (KOSKINEN, Suomen historia. Kansakouluja varten ³. 32) 'K. Magnus-lánya'; *Manta Kustaantytär* (LINN. Pak. 28) 'Amanda Gusztáv-lánya'.

***) Az észttben csak újabb időben kellett minden családfőnek német szokás szerint családi nevet választania. «Bis dahin, und im gemeinen Leben vielfach noch jetzt, nannte man die Personen nach dem Namen des Vaters, z. B. *Jāni Jūri* 'J. Sohn des Johann'; *Mihkli Jāni Pēter* 'Peter, der Sohn von Michels Sohn Johann' u. s. w., oder nach der Wohnstelle, wie *Oja-pere Jāk* oder kürzer bloss *Oja Jāk* 'der Jakob von der Wohnstelle Oja d. h. Bach'; oder nach der Beschäftigung, die aber dann eben so construiert wird wie die Wohnstelle . . . z. B. *Seppa Kārel*, *Kokka Hans*, *Rätt-sepa Tōmas* etc., wobei zunächst wohl auch an die Wohnstelle gedacht ist, nicht an das Geschäft selbst, welches der so Benannte auch nicht einmal wirklich persönlich zu betreiben braucht; auch den Familiennamen der Neuzeit zu behandeln die Ehsten gern noch auf dieselbe Weise, bei welcher natürlich nur der zweite Name flectirt wird, der im Genitiv stehende erste unverändert bleibt, also *Nine Pēter* statt *Pēter Nīn*. (WIEDEMANN Ehst. Gramm. §. 192):

Finnugor szempontból, valamint a vezetéknév tulajdonképpeni mivoltára és eredeti szórendjére nézve rendkívül jellemzők a tréfás, gúnyos vezetéknév-ragadványnevekkel alakult szerkezetek:

Sattu Mikko toi koiraa vastaan minua (Sat. II. 37) 'Véletlen Mikko kutyát hozott velem szembe'; Vaan *Löytö-Kalle* oli sattunut joen rannalle (uo. 38) 'de Talált-K. a folyó partjára vetődött'; *Kirppu-Liisa* (Sat. I. 296) 'Bolha Líza'; missä ne on, jotka mua on *Paimen-Jussiks* haukkunu?' *) (Suomi II. 16: 203) 'hol vannak azok, a kik engem Pásztor Jancsinak csúfoltak?'; *Kuulias-Tapani* sen nimi oli (uo. 226) 'Engedelmes István volt a neve'; Oli ukko, nimeltä *Taula-Matti* (KIVI II. 186) 'volt egy öreg ember, névszerint Tapló Mátyás'; Kuulkaat, te *Kaura-Matin* poika-junkkarit! (uo. 240) 'halljátok, ti Zab Matyinak úrfi fiai'; Se oli se *Jänis-Jussi* (uo. 117) 'az volt az a Nyúl Jancsi'; *Härkä-Tuomo* (AHO Tyv. meri 41) 'Ökör Tamás'; *Kuppari-Kaisa* **) läksi (KIANTO 71) 'Köpölyöző K. elindult'.

Az eddigiekből az következik, hogy a vezetéknév tulajdonképpen az egyénnek megkülönböztető neve volt a finnben is. A vezetéknév eredetileg jelzője a személynévnek és mint ilyen a jelzett szó, vagyis a keresztnév előtt állt.

*

A földrajzi nevek a finnben rendszerint ragozhatatlan jelzői a jelzett szónak, az illető földrajzi fogalom nevének; pl. *Elbe virran* rannikot ovat paikoin varsin kauniit (SETÄLÄ Lauseoppi 19) 'az Elba folyó partvidéke helyenként igen szép'; *Malta-saaren* kieli (SETÄLÄ, Kielet ja kansat 41.) 'Malta sziget nyelve'; *Kaukasus vuoriston* seuduissa (uo.) 'a Kaukázus hegyvidékein'; *Malakka-niemellä* (uo. 42.) 'Malakka félszigetén' stb.

Az ország-, tartomány-, város- és helységnevekkel (olykor egyéb földrajzi nevekkel is) birtokviszonyos szerkezetek alakulnak:

Rotzin waldacunda (MLF. II. 1) 'Svéd birodalom'; *Israelin maalle* (MLF. I. 96) 'Izrael földjére'; Toinen ombi *Ieneköpingin*

*) Vö. SIMONYI Jelzők 38; KERTÉSZ 41.

**) Vö. *Kaisa kupparin* käykkä leuka... (KIANTO 75) 'K. köpölyözőnek kiálló álla...'

hiippacunda (MLF. II. 1) 'a második a jönköpíngi püspökség'; jos . . . olisit käynyt *Turun kaupungissa* (KIVI II. 138) 'ha jártál volna Turku városában'; *Babylonin kaupungissa* (uo. 163) 'Babylon városában'.

Az a kettősség tehát, mely a földrajzi nevek szerkezeteiben a magyarban kimutatható, a finnben is megvan. A birtokviszonyos szerkezet eredetét a finnben nem látjuk ugyan tisztán, de azt megállapíthatjuk, hogy legfőképpen analógiás úton terjedt el a használata. A magyar nyelvtörténet, valamint a rokon nyelvek adatainak tanúságait a finnre is alkalmazva, ki lehet mondani, hogy a nem személyekről elnevezett helynevek eredetileg a finnben sem birtokos jelzői a földrajzi fogalom nevének.*)

3.

A finnben — éppen úgy, mint a magyarban és a többi finnugor nyelvben — jelzőül használatos a puszta anyagnév. Az anyagnévi jelző és a jelzett szó összetételle kapcsolódott; másféle jelző nem férközhetik közéjük, de az anyagnévi jelzőnek még külön melléknévi jelzője is lehet. Példák:

kultaheinä (Kal. 20: 369) 'aranszéna'; *Kultakangasta* kultoivat (Kal. 41: 107) 'aranyvásznat szőttek'; *minä annan kulta-kengät* (Sat. I. 198) 'aranycipőt adok'; *se tyttö tuli kolmella kulturaivalla* (Sat. II. 96) 'az a leány három aranyhajóval jött'; *minulla on semmoinen kultahattu* (Sat. II. 111) 'nekem olyan aranykalapom van'; *näytti kultasormustaan* (Suomi II. 16: 192) 'megmutatta aranygyűrűjét'; *Se oli kultarahoja täynnä* (Suomi

*) Vö. KERTÉSZ 34. — Az észtbén a tulajdonnév és a földrajzi forgalom neve közt birtokviszony van: *Reini jõgi* 'der Fluss Rhein'; *Ria linn* 'die Stadt Riga'; *Peipse järv* 'der Peipus-see' etc.; *sürel Reini jõel, süres Ria linnas, sügavast Peipse järvest* (WIEDEMANN Ehst. Gramm. §. 192).

Az idegenszemléű értelmezős szerkezet is megvan a finnben és az észtbén egyaránt. Ha a földrajzi fogalom neve összetett főnév, mindig megelőzi a tulajdonnevet és felveszi a viszonyragokat: *pääkaupungissa Helsingissä* stb. (SETÄLÄ Lauseoppi 19); — *pea-linnas Berlinis* 'in der Hauptstadt Berlin' (WIEDEMANN Ehst. Gramm. §. 192).

II. 16: 199) 'az tele volt aranypénzzel'; *kultakruunu* (KIVI I. 146) 'aranykorona'; *) — *hopearisti* (Kal. 4: 49) 'ezüstkereszt'; *hopeasolki* (Kal. 4: 429) 'ezüstcsat'; minä annan... *hopeapaulat* (Sat. I. 198) 'adok... ezüstszinórokat'; *hopearuunu* (Suomi II. 16: 213) 'ezüstkorona'; Se oli täynnä *hopearahoja* (Suomi II. 16: 213) 'tele volt ezüstpénzzel'; *Hopea-sauvaseni* (KIVI I. 99) 'ezüstbotoescám'; *hopeakello* (AHO Mais. 9) 'ezüstcsengő'; — *Rautamunan seitsemännen* (Kal. 1: 212) 'a hetedik vastojást'; *rautamies* merestä nousi... *rautakukkaro* käessä (PET.: Suomi II. 18: 22) 'vasember emelkedett ki a tengerből... vaserszény a kezében'; minä kynnän pelot ilman *rautarukkasitta* (PET.: Suomi II. 18: 49) 'szántom a mezőket vaskesztyük nélkül'; Siell' oli yheksän miestä *rautakahleissa* (Suomi II. 16: 201) 'kilencz férfi volt ott vasbilincsben'; Isä, sun *rautapaitas* jo kauan ruostunut on (KIVI I. 63) 'atyám, a te vasinged már sokáig rozsdásodott'; Viimeisenä asteli Juhani, kourassa kaksi *rautasarantoa* (KIVI II. 102) 'utolsónak lépkedett J., markában két vas-ajtó-sarok'; *rautalapiolla* (AHO Mais. 89) 'vaslapáttal'; — Ien *Cupari kärmä* cautta (MLF. I. 148) 'azon rézkigyó által'; Renki meñ kuparseppään ja valatti *kuparhärän* (Suomi II. 16: 203) 'a béres... elment a rézműveshez és öntetett egy rézökröt'; *vaskisolki* (Sat. I. 269) 'rézcsat'; alkoi *vaskilinna* näkyä (Sat. II. 39) 'látszani kezdett egy rézvár'; tuon... *vaskihärjän* (KIVI II. 296) 'azt a... rézökröt'; *vaskikello* (KIANTO 24) 'rézharang'; *tinaneuloin* tikkaeltu (PET.: Suomi II. 18: 51) 'ezintüvel kihimzett'; Mutta saatapas *tinapullo* esiin (KIVI II. 209) 'de hűzd csak elő czinpalaczkodat'; *tinahelat* (LINN. Pak. 21) 'czinkarikák'; — Oli kerran mies... polttanut *puupiipulla* (Sat. I. 294) 'a férfi egyszer... pipázott fapipából'; *puuhevonen* (KIVI I. 115) 'faló'; pani *niinimaton* alle (Sat. I. 48) 'a hársgyékény alá tette'; *kivikintahat* kätehen, *kiviharkko* hartioille, *kivilakki* pääläelle (PET.: Suomi II. 18: 21) 'kőkesztyű a kezére, körojt a vállára, kősapka a feje tetejére'; Siinä oli kovat *kivipainot* (Sat. I. 11) 'kemény kő súlyok voltak abban'; *kivikirkko* (KIVI II. 62) 'kő-templom'; *kivi-aidalla* ympäröitsi (JÄRN. 15) 'kő-kerítéssel vette körül'; *marmoripatsas* (JÄRN. 137) 'márványoszlop'; *marmorikristus* (JÄRN. 141) 'márvány-Krisztus'; — *jäälinna* (AHO Mais. 9) 'jégvár'; *maitokosket* (Kal. 32: 150) 'tejzuhatagok'; *tijjättekö* missä päin *lasvuor* on? (Suomi II. 16: 220) 'tudjátok-e merre van az üveghegy'; *lasivaunut* (Suomi II. 16: 191) 'üveghintó'.

*) Az észtbén: Tema tuli oma *kuld-taevast* maha (AHLQV. 44) 'lejött arany egéből a földre'; tuli *Vana isa* oma *kuld-järgult* maha (id. m. 44) 'az Öreg Atya lejött arany székéből a földre'.

Silkkivjöhyt (Kal. 4: 174) 'selyemövecske'; elköhen sitokoon *silkkihuvia* . . . kaulahansa (PET.: Suomi II. 18: 55) 'ne kössön selyemkendőt a nyakába'; Suoriutuvat *silkkivaatteisin* (Sat. II. 126) 'felöltöznek selyemruhákba'; *silkkipuku* (KIANTO 28) 'selyemruha'; *villavaipat* (Kal. 37: 186) 'gyapjúköpönyegeg'; vaaksan *palttinapaloa* (Kal. 4: 226) 'arasznyi gyolcsdarabot'; annan sulle *sulkaturkin* (Kal. 41: 243) 'adok neked tollbundát'; se oli kun *karvaköydestä* tehtyä (Suomi II. 16: 191) 'olyan volt, mintha szörkötéltől csinálták volna'; otti *karvalakin* päästään (KIANTO 122) 'levette fejről a prémsapkát'; *vilttihattu* (PET.: Suomi II. 18: 24) 'nemezkalap'; *tuohikontti* (KIVI I. 18) 'nyírfahéj-tarisznya'.

Az anyagnévnek melléknévi jelzője van:

Siellä Onni makaa sängyssä *mustan verkaviltin* alla (Sat. II. 66) 'O. ott fekszik az ágyban fekete posztótakaró alatt'; *hienon villahuivin* verhossa lepäsi nuorin lapsi (KIVI II. 398) 'finom gyapjúkendővel letakarva nyugodott a legkisebbik gyermek'; vankihuoneen *musta, hirmuinen rauta-ovi* (KIVI II. 502) 'a börtönszobának fekete, rettenetes vasajtaja'; *musta viltti-hattu* (KIVI II. 66) 'fekete nemezkalap'; *musta silkkihattu* (JÄRN. 62) 'fekete selyemkalap' (= czilinder); *pieniä lasiruutuja* (AHO Mais. 22) 'kicsi üvegtáblák'; monet *valkoset palttinapaidat* (AHO Mais. 32) 'sok fehér gyolcsing'; Morsian . . . astui ulos . . . *pitkine kultavitjoineen* (LINN. Pak. 20) 'a menyasszony . . . kilépett . . . hosszú aranylánczával'; *mustissa verkavaatteissaan* (LINN. Pak. 20) 'fekete posztóruhájában'; *pehmeä pampulipeitto* (LINN. Laulu 35) 'puha gyapot-takaró'; *musta silkkihuvi* (LINN. Laulu 57) 'fekete selyemkendő'; kaksi *suurta kyynelhelmeä* (LINN. Laulu 58) 'két nagy könnygyöngy'; siellä oli paljo *valkoisia marmori-kuvia* (LINN. Laulu 84) 'sok fehér márványszobor volt ott'.

Az anyagnév összetett főnév:

leppäpalikkapata (Sat. I. 29. jegyzet) 'égerfadorong-fazék'; Lopulta seisoiimme *saapasnahka-tornin* viimeisessä huipussa (KIVI II. 291) 'végül a csizmabőr-torony legtetetjén álltunk'; Asemilla liikkuu maakansaa . . . *lammasnahka-turkeissa* (AHO Mais. 104) 'az állomásokon jár-kél a falusi nép . . . báránybőr-bundákban'.

Az összetett anyagnévnek melléknévi jelzője is lehet: *hienolla puuvilla-vaipallansa* (KIVI II. 414) 'finom gyapot-köpönyegével'.

A Kalevala nyelvében néha a jelzett szó után áll a változatlan anyagnévi jelző: *Vyö vaski* (4: 430) 'rész-öv'; *Hieho tungeikse tulesta, sarvi kulta* kuumoksesta (10: 361) 'űsző tűnik elő

a tűzből, aranszarv a kohóból'; Aura tungeikse tulesta, *terä kulta* kuumoksesta (10 : 379) 'eke tünik elő a tűzből, aranyél a kohóból'.

Az anyagnévből akkor sem képez a finn nyelv melléknevet, ha a jelzett szó nincs kitéve:

vaari vetää *leppäkalkikasta* (Sat. I. 29) 'az apó híz egyet az égerfadorongból' (t. i. fazékból); *mustassa silkissä* joka päivä käveli (Sat. I. 278) 'fekete selyemben járt mindennap'; *Sinisilkkit* silmiltäni (Kal. 4 : 72) 'a kék selymek az arczomról'.

A régi népköltészet nyelvében az anyagnévhez olykor a genitívus *-n* ragja járul:

Kullansormus sormestani (Kal. 4 : 61) 'aranygyűrű az újjamról'; *Sormet kullansormuksihin*, *käet kullankäärylöihin* (Kal. 4 : 179) 'újjaidat aranygyűrűbe, kezeidet aranykarpereczekbe'; *kullan solki* (PET.: Suomi II. 18 : 23) 'aranyesat'; *kullan sormuksia* (PET.: Suomi II. 18 : 23) 'aranygyűrűk'.

Az újabb irodalmi nyelvben egyre nagyobb tért hódít az anyagnévből *-inen* képzővel képzett melléknévi jelző szerkezet. Az anyagnévből képzett melléknévi jelző különben igen régi idő óta kimutatható az ősi, változatlan anyagnévi jelzős kifejezés mellett; pl.

Hanki *villaiset hamoset* (Kal. 23 : 388) 'készíts gyapjúszoknyácskákat'; *Vapa vaskinen* käessä (Kal. 31 : 133) 'rézpálca a kezében'; *Pane vaskinen vasara* tuon tulisen jousen päälle (Kal. 33 : 267) 'tégyszoknyácskát arra a tűzes íjra'; *Suka kultainen pivossa*, *hopiainen harja* käessä (PET. Suomi II. 18 : 22) 'aranyfésű a markában, ezüstkefe a kezében'; *pane . . . kaksin liinaiset lakanat* (PET.: Suomi II. 18 : 190) 'tedd kétszeresen a vászonlepedőket'; *annettiin paperinen takki*, *voinen hattu* ja *lasiset kengät* (Suomi II. 16 : 182) 'adtak papírkabátot, vajkalapot és üvegczipőt'; *Talon väki* huomasi minun *sokeriset kalossin* (Suomi II. 16 : 222) 'a ház népe észrevette az én cukor-sárczipőmet'; *kaikilla* pitää olla *kultaiset hiukset* ja *kultaiset käsivarret* (Sat. II. 2) 'aranyhaja és aranykarja legyen mindeniknek'; *sinä* et saa milma ennen näkemään, ennenkuin kolmet [*kengät*] *rautaiset* jaloissasi kuluttanut (Sat. II. 96) 'addig nem láthatsz engem, míg három (pár) vaszipőt el nem koptatsz a lábodon'; *otti* sen *sulkkuisen huivin* (Sat. II. 104) 'vette azt a selyemkendőt'; *kultainen istuin* (KIVI I. 435) 'aranszék'; *katto kultainen päämme* päällä (KIVI II. 18) 'aranytető fejünk felett'; *iloisesti leimusi koivuinen pystyvalkea* (KIVI II. 184) 'vidáman lobogott a nyírfa-(álló)tűz'; *läkkinen vesisäiliö* (JÄRN. 13) 'bádóg víz-

tartó; *mustamarmorinen hautakivi* (AHO Mais. 94) 'feketemárvány sirkő'.¹⁾

*

Meg kell még emlitenünk a következő idegenszerű szerkezeteket:

vanhimmalla tyttäreillä ol *vaskesta ruunu*, keskimmaisella ol *hoppeesta*, nuorimmaisella ol *kullasta* (Suomi II. 16: 211) 'a legidősebb leánynak volt rézből (készült) koronája, a középsőnek ezüsből, a legfiatalabbnak aranyból'; Ja... annettiin... *sokerista kalossit* ja takki päälle (Suomi II. 16: 222) 'czukorból (készült) sárczipőt és kabátot adtak reám'; Kun ne tulee linnan portille, siinä on *kullasta, priljantista portin pylväät* (Sat. II. 6) 'mikor a vár kapujához érnek, ott aranyból, briliánsból (készült) kapufélfák vannak'; ja on *kullasta silta* kuninkaan linnään asti (Sat. II. 8) 'és aranyból (épített) hid van a királyi várig'.

A -*sta*, -*stä*-ragos anyagjelző nem egyéb, mint a svéd *af*... 'von... , aus...' fordítása (vö. *ett hus af trä* 'faház', *ett verktyg af järn* 'vasszerszám').

4.

A magyarban és általában a finnugor nyelvekben «a mértékjelölő főnév valóságos jelzője annak a szónak, a melyre vonatkozik» és mint ilyen mindig változatlan.²⁾ A finnben annak a neve, a minek egy részéről van szó, változatlanul partitivusban van, s a mondatbeli viszony a mértéket jelentő főnéven van megjelölve; pl. *tynnyristä hyvää viljaa* sain viisikolmatta markkaa 'egy tonna jó gabonáért 25 márkát kaptam'; minä olen tyytyväinen kahteenkin kappaan rukiita 'megelégszem két véka rozsszal is' (SETÄLÄ Lauseoppi 38).³⁾

¹⁾ A vepsäben: *kuldaišes meres kuldaine kivi, kuldaišel kivel kuldaine kukoi* (AHLQV. 188) 'aranytengerben aranykő, aranykővön aranykakas'.

²⁾ Vö. KERTÉSZ 57.

³⁾ Ha a mértékjelölő főnév nem alanya vagy tárgya a mondatnak, szívesebben és gyakrabban használ a finn nyelv más szerkezetet: *voista maksettiin 20 markkaa leiviskästä* l. *leiviskältä* 'egy livlandi font vajért 20 márkát fizettek'; *hyvään sahtiin* menee kolme kappaa malttaita *tynnyriin* 'egy hordó jó

A mértékjelölő part. szerkezetek — a számnévi jelzős kifejezésekkel való összefüggésükben tekintve — az ősi finnugor mértékjelzős szerkezetekből másodlagos fejlődéssel állottak elő; e szerint a partitívusos szerkezetek az ősi mértékjelzős kifejezések megfelelőiként tekinthetők.

Igen sokat mondanak finnugor szempontból az olyan észti nyelvjárási mértékjelzős szerkezetek, melyekben a mértékfőnév változatlan, és a mondatbeli viszony hordozója a hozzátartozó jelzett szó; pl. ma olen *natuke aega* elanud 'ich habe eine kleine Zeit gelebt'; kiinkis mulle *hulk raha* 'er schenkte mir eine Menge Geld'; *hulk lastele* 'einer Menge von Kindern' (WIEDEMANN Ehst. Gramm. § 193).

A *puoli* 'fél' főnév jelzői használata.

A *puoli* szónak a finnben — a többi finnugor nyelvvel egyezően — csupán főnévi alakja van.*)

A *puoli* mértékjelző után rendszerint partitívusban van a jelzett szó éppen úgy, mint más mértékjelző után.***) Példák:

gyenge sörhöz 3 véka maláta kell' (SETÄLÄ Lauseoppi 38). — Van olyan eset, mikor a part. szerkezet egyáltalán nem használható: «Står åter kvantitetsordet i Genitivus, så kan partitiv-konstruktion icke användas, utan endast sammansättning, t. ex. *Voileiviskän* hinta, aldrig: leiviskän voita hinta. Skulle dervid material-ordet hafva attribut och till följe häraf sammansättningsutvägen blifva omöjlig, måste äfven kvantitetsordets Genitivus undvika; t. ex. hinta leiviskästä hyvää voita, priset för ett lispund godt smör.» (KOSKINEN, Finska språkets satslära 1860. § 14. 2. Anm. 1.)

Az észti nyelv part. szerkezetet használ akkor, ha a mértékjelölő főnév alanya vagy tárgya a mondatnak, pl. üks *oza linna* pöles ära 'ein Teil der Stadt verbrannte'; *nael tubakat* 'ein Pfund Taback' stb. (WIEDEMANN, Ehst. Gramm. § 113.). Minden egyéb esetben azonban a mértékjelölő főnév éppen úgy felveszi a viszonyragokat, mint az a szó, a melyre vonatkozik; pl. *kahe vaka kaerta* vasta 'gegen zwei Lof Hafer'; *ühes naelas linades* 'in einem Pfund Flachs'; *sürest hulgast mitme-sugusist jagudest* kokku seatud 'aus einer Menge verschiedenartiger Teile zusammengesetzt'; *tükiks ajaks* 'auf einige Zeit' stb. (WIEDEMANN Ehst. Gramm. § 193).

*) Vö. KERTÉSZ 58.

**) A régi nyelvben olyan példát is találunk, melyben a *puoli* után nincs part.: Sitte luetan Euangelium, cokonans eli

Sillä että peukall on puoli kättä, ia kanda puoli ialka, Hacka mies lähimmäifen formen peukalota, maxakan 6 m^rka... (MLF. II. 162) 'minthogy a hüvelykújj fél kéz (t. i. annyit ér, mint egy kéznek a fele) és a sarok fél láb, (ha) levágja egy ember a hüvelykhez legközelebb eső újjat, fizessen 6 márkát'; juoppa puoli tuoppiasi — anna toisen toinen puoli (PET.: Suomi II. 18: 148) 'idd ki a fél kantádat, add másnak a másik felét'; puolen maata (MLF. II. 41) 'fél földet'; olkan kadhottanet puolen wiemiftäns cumbikin (MLF. II. 21) 'veszítsék el fél foglalojúkat mind a ketten'.*)

Feltűnő és érdekes jelenség a finn nyelvben az, hogy a *puoli* szó bizonyos jelzős kifejezésekben, összetételekben mindig a jelzett szó után áll, illetőleg második tagja az összetételnek; pl.

mielipuoli 'féleszű, örült'; *väkipuoli* 'erőtlen'; *ikäpuoli* 'középkorú, koros, idős';

käsi-puoli 'félkezű'; *jalka-puoli* 'féllábú'; *silmä-puoli* 'félszemű'; *sarvi-puoli* 'einhörnig'; *siiپیpuoli* 'félszárnyú'; *suu-puoli* 'félszájú' ('jolla on suu toiselta puolen kiinni, toiselta auki'); *sivu-puoli* 'krüppelig an der einen Seite'; *lonkka-puoli* 'hüftenlahm'; *laita-puoli* 'nur mit einer seite versehen'; *hiha-puoli* 'der nur einen ärmel hat' (BEKE: NyK. XLII. 383).**)

poli lucu, ioftacufta Euangeliftaft (MLF. I. 172) 'azután az Evangelium olvastatik, egy egész vagy fél fejezet valamelyik evangelistából'.

A mértékjelző *puoli* főnév olykor melléknévként viselkedik: Illat itken ikkunoissa... *puolet päivät* porstuissa (PET.: Suomi II. 18: 13) 'esténként az ablakokban sírok... fél napokon át az előszobákban'.

Az észtbten a 'fél' főnév a többes számban melléknévi használatú: *pöled leivad* 'halbe Brote' (WIEDEMANN Ebst. Gramm. § 192).

*) Az észtbten: Hea meelega kiinkis kuninñas oma *poole riiki* Töele (AHLQV. 42) 'jó kedvvel ajándékozta a király fél birodalmát az Igazságnak'.

***) A jelentésbeli különbség miatt külön kell megemlítenünk néhány *puoli*-val való összetételt.

a) Rész, oldal jelentésű a *puoli* a következő összetételekben: *ala-puoli*, *ali-puoli* 'unterteil'; *etu-puoli* 'vorderseite, vorderteil'; *sisä-*, *sisus-puoli* 'die innere seite, der innere teil'; *taka-puoli* 'rückseite, kehrseite, hinterteil, der hintere'; *ulko-puoli* 'die äussere seite, aussenseite'; *yli-*, *ylä-puoli* 'der obere teil

Ezekben a kifejezésekben a *puoli* főnév nem valóságos 'halb' jelentésű mértékszó. Az eredeti jelentéshez legközelebb áll a *mieli-puoli*-féle összetételekben levő *puoli* jelentése.*)

A valóságos mértékjelző *puoli* sohasem áll a jelzett szó után; nem ismerünk pl. *siemausta puoli*-féle szerkezetet. Egyéb jelentésében azonban a jelzett szó előtt és — a melléknévi stb. jelzők példájára — a jelzett szó után is állhatott, az idők folyamán pedig utóbbi helyzetében a jelzett szóval összetétellel állandósult; a jelentésváltozás és megoszlás együtt járt tehát alak-, illetve helyzetbeli elkülönüléssel.

A másféle mértékjelzővel alakult szerkezetek egy nagy csoportjában a mértékszőnek nincs semmiféle más jelzője. Példák:

Meni *kappaleen matkaa* (Sat. I. 171) 'ment (egy) darab utat'; Periköön hän talosta *kappaleen maata* (KIVI II. 15) 'örököljön ő a birtokból (egy) darab földet'; Mentiin sitten järven rannalle. Sorkittiin siellä *kappale aikaa*. (Sat. I. 86) 'elmentek azután a tó partjára. Járkáltak ott (egy) darab ideig'; Mutta viimein, kun oli jo ehtinyt *kappale yötä* eteenpäin, heräsivät he unestansa (KIVI II. 246) 'de végül, mikor már (egy) darab éj eltelt, felébredtek álmukból';**) Ajavi *palasen maata* (Kal. 35: 291) 'átnyargal (egy) darabka földön'; Tuo palanen Katajanokan

oberteil, die obere seite'; *tie-puoli* 'der platz an der seite des weges, die seite des weges' (BEKE: KSz. XIII. 123); *iho-puoli* '(bőrnek) szőrös oldala, (posztónak) visszája' (SZINNYEI, Finn-m. szótár); *meri-puoli* 'sjö l. hafssidan' (LÖNN.);

időtáj jelentésű: *syksy-puoli* (Sat. I. 265) 'ősztáj' (vö. *tavasz félen* 'tavasz tájban' KERTÉSZ 73); *ehtoopuoli* 'délután (tkp. 'estfél'): se lähti *ehtoopuolella* (Suomi II. 16: 188) 'délután indult el'.

b) Elvont jelentésű a *puoli* a következőkben:

isäpuoli 'mostoha atya'; *äitipuoli* 'mostoha anya' stb.;

miespuoli 'férfi' (tkp. 'férfi-fél'); *nais-*, *vaimopuoli* 'nő' (tkp. 'nő-fél'); *naaraspuoli* 'nőstény' (tkp. 'nőstény-fél').

*) A jelentésváltozásra vö. *käsipuoli* 'ihminen 'félkezű ember' és *peukall on puoli kättä* 'a hüvelykújj fél kéz' (annyit ér t. i. mint egy kéznek a fele).

**) Az észben: Kui ta *tüki maad* sai käinud (AHLQV. 37) 'mikor ő (egy) darab földet bejárt'; Sai karu händ *tüki aega* juba jões olnud (id. m. 32) 'a medve farka már (egy) darab ideig a folyóban volt'.

sillalta Uuden Teatterin nurkalle ei ainoastaan muistuta, mutta todella onkin *palanen ulkomaata* (AHO Mais. 103) 'az a darabka a katajanokkai hirtől az Új Színház sarkáig nemcsak emlékeztet reá, hanem valóban (egy) darabka külföld'; On heillä *joukko lapsiakini* (KIVI II. 67) 'van nekik (egy) csoport gyermekük is'; viisi tuhatta penninkiä ja *kasa ropoja* siihen lisäksi (KIVI I. 417) 'ötezer ezüstpénz és (egy) rakás fillér ráadásul'; Samassa hulpahti puotiin *roikka sahalaisia* (JÄRN. 18) 'ugyanakkor (egy) falka malom-munkás rontott be a boltba'; Ken uskaltaa häntä lähetä? Eivät *legionat enkeleitä!* (KIVI I. 467) 'ki merészel hozzá közeledni? Az angyalok légiói sem'; Löysivät *padan voita* tieltä (Sat. I. 31) '(egy) fazék vaját találtak az úton'; hän sinulta *pisaran vettä* pyytää (KIVI I. 38) '(egy) csepp vizet kér tőled'; Minä otin *halstuopin viinaa* (Sat. I. 297) '(egy) icceze pálinkát vettem'; minä annan sinulle *putelin viinaa* (Sat. I. 149) 'adok neked (egy) palaczk pálinkát'; Ja menipä niin *hetki aikaa* (KIVI II. 178) 'és így telt el (egy) perc idő'.*)

A mértékszónak számnévi jelzője van:

Kolmekymmentä rekeä kalaa vedettiin (Sat. I. 48) 'harmincz szán halat fogtak'; *Tuohia tuhat rekeä* (Kal. 31: 155) 'ezer szán nyírfahéjat'; Tees minulle *yksi pari puukenkkiä!* (KIVI I. 166) 'csinálj nekem egy pár faczipőt!'; *kolme tynnyriä ruista* hän kyli (KIVI II. 331) 'három tonna rozst vetett'; kannan... *kaksykkymmentä väkkaa rukiita* (KIVI I. 155) 'viszek... 20 véka rozst'; minulla on niin *monta kellaria kultaa ja hopeata* (Sat. II. 53) 'nekem oly sok pincze aranyom és ezüstöm van'; Ja antoi enkeleille *aikaa tuhannen vuotta* (JÄRN. 7) 'és az angyaloknak ezer év időt adott'; poika pyysi, että saako hän *yhlen tupakkipipun aikaa* ennenkuin käsi ja jalka katkastaan (Suomi II. 16: 180) 'a fiú azt kérdezte, hogy kap-e egy pipaszívás időt, mielőtt levágják a kezét és a lábát'.

A mértékszónak melléknévi jelzője van:

Suuren joukon joutsenia (Kal. 31: 2) 'nagy csoport hattyút'; *Suuri joukko lampaita* oli ojan partaalla (Sat. I. 202) 'nagy csoport bány volt az árok partján'; minä tuon *suuren karjan lehmää* (Sat. I. 178) 'hozok (egy) nagy csorda tehenet'; minä

*) Ha a mértékszónak nincs jelzője, a hangsúly a mértékjelzőn van, s ennek az a következménye, hogy a népnyelvben olykor a jelző a jelzett szóval összetélt alkot: löysi *summarahan* siältä (Suomi II. 16: 177) (egy) összeg-pénzt talált ott'.
Vö. SIMONYI Jelzők 37.

tuon suuren karjan lammasta (Sat. I. 180) 'hozok (egy) nagy nyáj b \acute{a} r \acute{a} nyt'; Ja panivat suuren summan rahaa (Sat. I. 217) 'és tettek nagy összeg p \acute{e} nzt' (azaz: 'fogadtak nagy összeg p \acute{e} nzbe'); Sitten kannattanut ison koon juurikoita (Sat. I. 65) 'azután nagy rakás répát hordatott össze'; hevosta iso karja (Sat. I. 119) 'nagy ménes ló'; kun olisi aamulla hyvät kaapit rahaa (Sat. II. 38) 'b \acute{a} rcsak volna reggel néhány jó szekrény p \acute{e} nz'; Hetki sitten oli Lauri kumonnut kurkkuunsa joltisen siemauksen viinaa (KIVI II. 223) 'egy perczczel előbb L. meglehetős korty pálinkát öntött a torkába'; Alempana tehdas ja sen rannassa sinertävä rivi jäälohkareita (Aho Mais. 10) 'alább egy gyár és a partján kéklő sor jégtermelék'.

A mértékszónak *puoli* a jelzője (ilyenkor a tulajdonképpeni mértékjelző a jelzett szóval együtt partitívusban áll):

puoli Spannia ohria (MLF. II. 88) 'fél spann¹⁾ árpa'; hän jäi sinne yksinään, ja jopa kuluu *puoli vuotta aikaa* melkein häneltä siellä (Sat. II. 23) 'itt maradt egyedül, és már majdnem félév idő múlik el ott tőle'; Sitten se anto *puoli tuntia aikaa* sille (Suomi II. 16: 181) 'azután félóra időt adott neki.²⁾

A mértékszónak jelzője lehet egész mértékjelzős kifejezés:

Jolla wapamiehelle, Talonpoiolla... ei ole *neliä fyldä pitkä cappale Svdhen wercko*... (MLF. II. 74) 'a melyik szabad embernek, parasztnak... nincs négy öl hosszú darab farkashálója...'³⁾

A mértékszót a jelzett szótól melléknévi vagy más jelző, esetleg más mondatrész választja el. Példák:

¹⁾ Régi svéd gabonamérték.

²⁾ Olykor a mértékjelzőt meghatározó *puoli* melléknévként viselkedik: Vuosittain antakoon talo meille kullenkin *puolen tynnyrin kauroja* kylvöön (KIVI II. 15) 'évenként adjon a birtok nekünk mind a kettőnknek fél tonna zabot vetőmagnak'; — sőt elvétele más főnévi jelző is úgy viselkedik: *Kappale aika aikaa*, niin susi tuli kylään (Sat. I. 152) 'egy darab-idő idő, akkor a farkas bejött a faluba'.

³⁾ Érdekesek a *tynnyriala* összetétellel alakult szerkezetek *Tynnyriala* 'tonnaalja': olyan nagyságú terület, melynek bevetésére egy tonna vetőmag szükséges. Pl. Piru käski sen Tiinan hakkaan *salan tynnyrialan huhtaa päivässä* (Suomi II. 16: 185) 'az ördög megparancsolta annak a T.-nak, hogy száz tonnaalja irtást vágjon napjában' (vö. egy tyúkalja tojás stb. KERTÉSZ 63)

Jos mies hacka miehen cuorman . . . nuoria Tammiä toifen miehen metzäst, maxapi 3. äyri. (MLF. II. 72) 'ha egy ember egy ember (hátára való) teher . . . fiatal tölgyet vág ki egy másik ember erdejéből, fizet 3 öret'; Hackapi mies hako kuorman*) *pino hedhelmättömit puita . . . toifen miehen metzältä . . .* (MLF. II. 72) '(ha) felvág egy ember egy hasábfá rakás nem gyümölcs-termő fát . . . más ember erdejéből . . .'; Ja sitten oli tullut *parvi kaikenlaisia pieniä lintusia* (Sat. I. 9) 'és azután jött egy csapat mindenféle kis madárka'; *kolme kiloa torpan parhainta kirnuvoita* (JÄRN. 10) 'három kiló kunyhóból való legfinomabb köpült vaj'; Taskusta sattuu käteeni *palanen vanhaa sanomalehteä* (AHO Mais. 88) 'a zsebből kezembe kerül egy darabocská régi hírlap'; Se heittää *kimpun punaisen ruskeita säteitä* vaunuun vastakkaiselle seinälle (AHO Mais. 101) 'egy nyaláb vörösesbarna sugarat vet a kocsiba a szemközti falra'; Hänen selkäpuoleltaan löytyy paperiin käärittynä *mytty ristiraitaista puserovaatetta* sekä toinen *mytty ohutta punakukkaista kretonkia* (KIANTO 55) 'hátáról előkerül papirosba göngyölve egy csomag koczkás blúznak való szövet és egy másik csomag vékony pirosvirágos karton'.

Näki . . . mättäällä leivän ja leivällä *kappaleen paistettua lihaa* (KIVI II. 247) 'a mohdombocskán kenyeret látott és a kenyéren egy darab sült húst'; Juotuaan *muutamia laseja kuohuvaa syntymäpäivä-sampanjaa . . .* (JÄRN. 109) 'miután megivott néhány pohár gyöngyöző születésnap pezsgőt . . .'

Sitten lentänyt *suuri parvi taas lintuja* (Sat. I. 9) 'azután megint egy nagy csapat [megint] madár repült'; poika sano, että eikö hän sais *yhtä tuntia ny' aikaa* (Suomi II. 16: 181) 'a fiú mondta, hogy nem kaphatna-e ő most egy óra [most] időt'; poika toi *tyynyriin niille hoppeeta* selläässään (Suomi II. 16: 184) 'a fiú egy tonna [nekik] ezüstöt hozott nekik a hátán'; Mutta palvelija sano, että: «kun mull' olis *halstooppi kuninkaallisesta hovista rommia* (Suomi II. 16. 222) 'de a szolgálta mondta, hogy: «ha volna nekem egy icceze [királyi udvarból] rumom a királyi udvarból . . .'

A hosszúságmértékekkel alakult jelzős szerkezetekben a mértékjelzőt rendszerint melléknévi jelző ('hosszú, széles' stb.) választja el a jelzett szótól. A régi nyelvben olyan kifejezéseket is találunk, melyekben a mértékjelző változatlan, és a jelzett szóval csupán a melléknévi jelző egyezik: Laita Sundin pitä

*) o: *halkokuorman.*

olemä 12. kynärä leviän maan laidhan*) (MLF. II. 85) 'a tengerszoros partja 12 sing széles földpart legyen'.

A főnévi mértékjelzős kifejezések mellett a mértékszóból *-inen* képzővel képzett melléknévi jelzős szerkezetek is használatosak. A melléknévi mértékjelzős szerkezetek lényegben teljesen megegyeznek a mértékfőneves szerkezetekkel. Példák:

Sanoi kettu: «myö hevosesi, niin saat säkillisen hopeita (Sat. I. 56) 'a róka mondta: «add el lovadat, úgy kapsz egy zsáknyi ezüstöt»; Ukko suki hevosta tallissa ja ruokki, niin se pistää kourallisen lanttia hevosen hännän alle (Suomi II. 16: 231) 'az öreg megvakarta a lovat az istállóban és megetette, akkor az egy maréknyi rézpénzt dug a ló farka alá'; keitetiin taasen murkinaksi padallinen tuoretta lihaa (Kivi II. 267) 'reggelire megint egy fazéknyi friss húst főztek'; aina muisti ostaa Venlallensa konttillisen kahvia (Kivi II. 391) 'sohasem felejtett el (tkp. mindig emlékezett rá) Venlájának egy tarisznyára való kávév tenni'; Pari kannullista olutta kiukaalle! (Kivi II. 168) 'néhány kantányi sört a tűzhelyre!'; Maa oli... parituumaisen lumen peittäjä (Linn. Pak. 72) 'a földet néhány hüvelyknyi hó takarta'.

Ide tartoznak azok a szerkezetek is, melyekben a mértékjelző *täysi*-vel összetett főnév. A főnév értékű *täysi* szó, mely a mértékjelző közelebbi meghatározására való, megfordított szórenddel a mértékszó után következik; az összetétel tagjai között birtokviszony van, a mely jelölve is van az összetétel első tagján a gen. *-n* ragjával.

Példák: älä yhtään huoli, minulla on koko pussin täysi hyviä konsteja (Sat. I. 111) 'ne aggódj egy cseppet se, van nekem egy tele zacskó jó csefogatásom'; lautta lahteen menee, lautan täysi laulajoina (PET.: Suomi II. 18: 18) 'a komp az öbölbe megy, tele komp énekes'.**)

*) Vö. a következő értelmezős szerkezetet: *kuian 10. kynärä leviän...* (MLF. II. 90) 'utat, 10 sing széleset...' A mértékszó azonban rendesen genitivusban áll: *kynären pitudhella kadhikalla* (MLF. II. 66) 'egy sing hosszúság(ú) karóval. — Az észben: neli künart kalevit 'vier Ellen Tuch' (WIEDEMANN Ehst. Gramm. § 113.).

***) Sok más példa még: PETERSEN: Suomi II. 18: 34—35 és BEKE: NyK. XLII. 397.

Felette ritkán a *täysi*-vel való összetétel első tagján nincs megjelölve a birtokviszony: No, siitä [syntyy] *leipää makasiini täysi* (Sat. II. 34) 'no, aztán lesz egy tele tárház kenyér'.¹⁾

Még kell emlékeznünk azokról a sajátságos összetételekről, melyeknek utótagja a mértékszó, előtagja pedig az a főnév, melyre a mértékszó vonatkozik: *ruistynnyri* 'rozs-tonna': egy tonna rozs. Ezt a szerkezetet igen szívesen használja a finn nyelv akkor, ha annak a szónak, a melynek részét vesszük, nincs semmiféle jelzője.²⁾ Pl.:

Kettu ja sika löivät välillänsä vetoa: «kumpainen ennemmin näkee päivän-nousun, se saapi *oluttynnyrin*» (Sat. I. 107) 'a róka és a disznó fogadtak egymással, a melyik előbb látja meg a felkelő napot, az egy hordó sört (sörhordót) kap'; *En kultatynnyrien* tähden pettäisi täällä kerjäläistä (KIVI I. 482) '(sok) hordó aranyért sem csalnám meg itt a koldust';³⁾ Sitte kuningas anto sille sen *rahasumman*, minkä se meäräs (Suomi II. 16: 220) 'azután a király odaadta neki azt a pénzösszeget, a melyet ő meghatározott'; ojennan lihaviipaletta (LINN. Laulu 80) 'odanyújtom... a hússzeletet'; Ja sitte me hiihdämme eteenpäin, miesryhmästä miesryhmään (LINN. Laulu 79) 'azután mi előre száguldunk embercsoporttól embercsoportig'.⁴⁾

Az e fejezetben elmondottak összefoglalásául kimondhatjuk, hogy a mennyiséget, mértéket jelentő főnév eredetileg a finn nyelvben is valóságos jelzője volt annak a főnévnek, a melynek részéről van szó. Ez az ősi finnugor szerkezet tisztán azonban csak néhány észet példában őrződött meg, különben pedig a mértékjelzős szerkezetből másodlagos fejlődéssel partitívus szerkezet állott elő.

¹⁾ A birtokviszony nincs megjelölve a megfelelő vog-osztj., zürj.-votj. és cser. kifejezésekben sem; vö. BEKE: NyK. XLII. 390-397.

²⁾ Vö. SETÄLÄ Lauseoppi 38.

³⁾ A lappban is megvan ez a szerkezet: *Vuõitas-tuõno* 'zsír-hordó'; *tärve-tuõno* 'kátrány-hordó' (HALÁSZ, Svédlapp nyelvtan és olvasmányok 105).

⁴⁾ Ugyanilyen összetételeket alkot az észet is: mis *nüd kaera-tünder* maksab 'was kostet jetzt die Tonne Hafer'; mis *sa odra-vakast* maksid 'was zahltest du für das Lof Gerste'; mis *sa lina naela* ést said 'was bekamst du für das Pfund Flachs' etc. (WIEDEMANN Ehst. Gramm. § 193).

5.

Rendkívül gazdag a finn nyelv olyan szerkezetekben, melyeknek jelzője összetett vagy jelzős főnév (különösen jelzős testrészek neve.*)

Az idetartozó szerkezetek egy részében az összetett, ill. jelzős főnév ragozhatatlan jelző. Példák:

pystypää kokaksi (Kal. Selit. 200) 'emeltfej(ű) hajóorrá'; *elkää minulle mitään tehdä, minä teen sinulle kultapää pojan* (Sat. II. 12) 'ne csinálj velem semmit, szülők neked aranyfej(ű) fiút'; *kultalatva kuusosehen* (Kal. Selit. 200) 'aranycsúcs(ű) fenyőre'; *rautakorko-kengässä* (Suomi II. 16: 186) 'vas-sark(ű) czipőben'; Ne olivat hänelle kaikki kuin itkeviä *tikkusilmä-akkoja* (JÄRN. 43) 'azok neki mind olyanok voltak, mint síró nyirok-szem(ű) asszonyok'; *Kottaraisia istuu musta marjaterattu koivun latvassa* (AHO Tyv. meri 13) 'verebek ülnek a fekete bogyófür(ű) nyírfa csúcsán'; *punakukka-retonki* (KIANTO 49) 'pirosvirág(ű) kerton'; *Karjalan lakkipää-naiset* (KIANTO 114) 'a karjalai fejkötő(s)-fej(ű) nők'.

A jelzőül álló összetett és jelzős főnév rendszerint meg-egyezik a jelzett szóval:

Lautui lakkapäät petäjät (Kal. 2: 36) 'kiterültek az ereszfej(ű) fenyőfák'; *Hapsiansa harjasivat harjalla hopeapäällä*** (Kal. 41: 146) 'a hajukat fésülték ezüst fej(ű) fésűvel'; *kasvoi semmoisia lupupäitä kasvia* (Sat. I. 2) 'olyan bunkófej(ű) növények termettek ott'; *Ja kuningas meni sotaan ja hän jäi siihen elämään kuninkaan kotiin ja tekikin kultapään pojan* (Sat. II. 13) 'és a király elment a háborúba, és ő ott maradt a király házában és szült is aranyfej(ű) fiút'; *harmaapää ukko* (Sat. II. 63) 'szürkefej(ű) aggastyán'; *sinulla on hevonen ja lehmä ja aina joka syksy jukuripää mulikka* (KIVI I. 126) 'van neked lovad és tehened és minden ősszel makacsfej(ű) borjúd'; *olivat he myös toimittaneet... yhden nuoren jukuripään sonnin* (KIVI II. 332) 'szereztek ők egy fiatal makacsfej(ű) bikát is'; *Kullervo merkkiä otsassansa kantoj ja sentähden häntä tähti-pääksi sonniksi kutsuttiin* (KIVI I. 95) 'K. jelt viselt a homlokán, és ezért csillagfej(ű) bikának nevezték'; *Kasarmi on pelastanut... monta hurjapäätä poikaa* (KIVI II. 308) 'a kaszánya sok

*) Ósrégiek az ilyen összetételek; vö. BEKE: NYK. XLII. Nagy gyűjteménye a példáknak: Sat. I. 320. (Eläinten nimiä).

**) A Kalevala nyelvében többször megfordított szórenddel.

szilajfej(ü) fiút mentett meg'; õnhan meillä *rautananät linnut* (Sat. II. 113) 'vannak nekünk vasorr(ü) madaraink'; *Kultasuita sukkasia* (Kal. 35 : 173) 'aranyszáj(ü) harisnyákat'; Kaikki hääväki kontioiksi metsään, vaimonpuolista ovat *vyötikaulat kontiot* (Sat. I. 268) 'az egész násznép medvévé változva az erdőbe, a nőtények az örvösnyak(ü) medvék'; Kätki kuun . . . *kirjarintahän kivehen* (Kal. 47 : 22) 'a holdat tarkamell(ü) kõbe rejtette'.

Ide tartoznak azok a szerkezetek, melyekben a jelző *puoli*-val összetett testrész-név: *silmäpuoli*, *käsipuoli*, *jalkapuoli ihmisen* 'félszem(ü), félkez(ü), félláb(ü) ember. Heidän jäljessään . . . kulkee . . . veljesten *silmäpuoli hevonen*,*) *vanha Valko* (KIVI II. 113) 'utánuk . . . halad . . . a testvérek félszem(ü) lova, a vén Valko'.

Nemcsak testrésznevek, hanem egyéb összetett, illetőleg jelzős főnevek is állhatnak jelzőül:

Kullervo, Kalervon poika, *sinisukka äijön lapsi* (Kal. 35 : 167) 'Kullervo, Kalervo fia, öreg atyának kékharisnyá(s) gyermeke'; Nyyrikki, Tapion poika, *siniviitta viian poika!* (Kal. 32 : 287) 'Núrikki, Tapio fia, kékköpönyeg(es) berki fiú'; *Märkähattu karjanpaimen* (Kal. 12 : 477) 'nedveskalap(ü) pásztora a nyájnak'; se *pikkunappula Ero* (ua. 63) 'az a kis-czövek E.'; *Huusi murhamiehelle sudelle* (Sat. I. 123) 'kiáltott a gyilkos(ember) farkasnak'; Ammu karja kuolijaksi *nuolella teräsnenällä* (Kal. 33 : 275) 'lödd agyon a nyáját aczélvég(ü) nyállal'; Tulta iski ilman Ukko, valahutti valkeata *miekalla tuliterällä* (Kal. 47 : 67) 'tüzet ütött az ég istene, világot gyújtott tűzél(ü) karddal'; pitkä *vaskihelapää-miekka* (JÄRN. 133) 'hosszú, rézfoglalat-vég(ü) kard'; *honkia satahavuja* (Kal. 31 : 147) 'százág(ü) erdei fenyők'; sillä oli *nahkaräpylät siivet* (Sat. I. 275) 'bőr-úszóhártyá(s) szárnyai voltak annak'.**)

*) Vö. *yks-silmäisen vetäjän kuormaa* (KIVI II. 117) 'az egyszemű teherhúzó terhét'.

**) A régi magyar *meggyzsin bársony*-féle szerkezetekhez közel állanak az ilyen észtt kifejezések: piigal valgeruuged *kullakarva hiuksed*, lumevalge *hõbekarva ihunakk* ja sinised *silmad* oli (AHLQV. 51) 'a leánynak világos-sárga aranyzsin haja, hófehér ezüstszin bőre és kék szeme volt'; mõne saja aasta eest seisnud nimetatud orus üks veike järveke selge *hõbedakarva veega* (id. m. 45) 'sok száz évvel ezelőtt az említett völgyben egy kis tó állt tiszta ezüstszin vízzel'. Vö. *kaksikarva* (hevonen) 'skimmel' (LÖNN.).

A finnugor nyelvekben az összetett, ill. jelzős főnevekkel alakult szerkezetek mellett összetett melléknévi jelzős szerkezetek is vannak, melyek újabkori fejlődés eredményeképpen a főnévi szerkezetekből származtak. A fejlődés iránya ugyanilyen a finnben is. Példák:

kultakylkinen sorva (Kivi II. 340) 'aranyosoldalú keszeg'; *keltasilmäinen tikka* (uo. 260) 'sárgaszemű harkály'; *riippuvaloksaiset koivut* (uo. 449) 'csüngőágú nyírfák'; Tuli *hallaöinen syksy* (uo. 144) 'eljött a fagyos éjtszakájú ősz'; *siisteys on liian raskas taakka torpan paljolapsiselle emännälle* (JÄRN. 28) 'a tisztaság igen nehéz teher a kunyhó sokgyermekes asszonyának'; *iloinen elinvoimainen luonto* (AHO Mais 14) 'vidám életerős természet'; *turvekattoinen tupa* (AHO Mais. 22) 'gyepfedelű ház'; *vaskikielinen kantele* (AHO Mais. 107) 'rézhúros kantele' stb.

SEBESTYÉN IRÉN.

Mordvin határozók.*)

I. Ragtalan határozók.

1. Helyhatározók.

a) Határozószók.

Elül, hátul, fönn, lenn: *udalo šango, ikele uro, alo ašo sukna, laŋkso seŋ sukna* 'hinten eine heugabel, vorn ein pfriem, unten ein weisses zeug, oben eine blaues zeug' Aik. XII. 63 | *vére'piže oš, kunckasonzo čudat, mudronat* 'oben eine grüne stadt, in ihrer mitte wunder, seltsame dinge' Aik. XII. 64 | *šijan luŋka ikelet* 'eine silberne rinne ist vor dir' Aik. IX. 170.

*) Feldolgozott szövegek: Proben der mordwinischen Volkslitteratur. Gesammelt von H. PAASONEN. Erzjanischer Theil: Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja IX., XII. Helsingissä. 1891, 1894. — Mordwinische Chrestomathie mit Glossar und grammatikalischem Abriss von H. PAASONEN. Helsingfors 1909. — Versuch einer Mokscha-mordwinischen Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichnis von AUGUST AHLQUIST. St. Petersburg. 1861. — BUDENZ JÓZSEF, Mordvin közlések (REGULY gyűjtése): NyK. V. — Moksza- és erza-mordvin nyelvtan (IV. Moksza-mordvin mondatok REGULY jegyzeteiből): NyK. XIII. — Moksza-mordvin Máté-evangélioma. TYUMENYEV fordításából, bevezetéssel és szójegyzékkel BUDENZ JÓZSEF. NyK. XVI. (A magyar fordítást a KÁROLI-féle bibliafordítás revideált kiadásából vettem.) — Erza-mordvin nyelvmutatvány: A bibliai történetből (1883) KÚNOS IGNÁCZ: NyK. XIX.

A finn példákat legnagyobb részben SETÄLÄ Suomen kielen lauseoppi-jából (Helsinki 1902), a cseremisiz példákat BEKE ÖDÖN Cseremisiz Nyelvtan-ából, a magyar mondatokat pedig SIMONYI Magyar Határozók cz. munkájából vettem.

b) Névutók.

I k e l e 'előtt' *Driga'n avar'di Penza goroco, prijom i k e l e* *skami'ja lan'ko* 'Driga weint in der stadt Penza, vor der rekrutenempfangsstelle, auf einer bank' Aik. IX. 102 | *kud i k e l e c e k i n e* 'in der vorstube ist eine haspel' Aik. IX. 232. | *M. kadk tosa kasnetaen altart ingalä* 'hagyd ott ajándékokat az oltár előtt' XVI. 336 | *kavto rod'nän i k e l e, ko'rmi'ne'ckem, octupat. Pe'restolot i k e l e, ugo'lco pazot i k e l e* 'vor den zwei verwandtschaften wirst du mich entlassen, ernährer. Vor deinem (haus)-altare, vor deinem eckengotte' Aik. IX. 178.

Ftala (M.) 'túl, hátul, után' (E. *udalo*): *M. esta tu's Galilejasta i sa's Judejan' mastirs Jordant ftala* 'elméne Galileából és méne Judeának határaiba a Jordánon túl' XVI. 358 | *M. narod's ze, kona mol's son'i ingalä i son'i ftala, pi'skad'sna's korta'z* 'az előtte és utána menő sokaság kiált vala mondva' XVI. 361.

Värü 'felett': *M. mi'zars sa's i lotka's sitsä vastat värü* 'míglén jutna és megállana ama hely felett' XVI. 332.

Alo 'alatt': *mon si'sem mastort pi'lg(e) a lon cal'g'n* 'sieben länder habe ich unter meinen füssen getreten' Aik. IX. 100 | *čev salguma alo ozado ašči tejt'er* 'unter einem spleissenhalter sitzt ein mädchen' Aik. XII. 6 | *valma'nt alo tejt'erka* 'unter dem fenster ein mägdlein' Aik. IX. 226.

Pälä '-nál, -nél': *M. aläzen pälä* 'atyámnál' XIII. 114.

Ezen helyhatározók rokonnnyelvi megfelelői mind locativus-

Beosztás tekintetében BEKE ÖDÖNNEK a vogul határozókról (NyK. XXXV.) és KARA FERENCZNEK az északi osztják határozókról szóló értekezését (NyK. XLI.) követtem, valamint STEUER JÁNOSNAK Mordvin határozók cz. rövid tanulmányát is felhasználtam. (NyK. XXII. Ebből példamondatokat is vettem.)

Rövidítések: Aik.: Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. — AHL.: AHLQUIST fentebb említett munkája. — A hol pusztán szám van, a római szám a Nyelvtudományi Közlemények megfelelő kötetét, az arab a lapszámot jelöli.

M = moksa; az erzä alakok jelöletlenek.

A szövegeközlők hangjelölésétől csak annyiban tértem el, hogy AHLQUIST *i y n t t d š ž* betűje helyébe *i j ŋ t č ž š ž* betűt tettem; a NyK. V. k.-beli *i*-t szintén *i*-vel s a SUS. Aik. IX. k.-beli *š ž*-t szintén *š ž*-vel helyettesítettem.

ragosak: finn *alla, yllä, ulkona, kaukana* stb.; cseremisiz: *jemalnâ 'alatt'* (WICHM. 214) stb.

2. Időhatározók.

a) Határozószók.

Először, azután: *ikele mastor avul pořadkaso ulnes 'a föld először nem rendben (rendetlenségben) vala' XIX. 74 | vaj mejle Marisa merékšnés 'darauf sagte Marisja' Aik. IX. 70 | nej kambrastinže, pancinže nej šivojt, burajt koženžé, mejle tujekšnés pakšava 'nun, er sattelte, zäumte seine weissen, schwarzbraunen rosse, dann begab er sich das ackerfeld entlang' Aik. IX. 72.*

b) Névtók.

Ingelä 'előtt': *M. mondeden ingelä v. moň samdin ingelä sas 'előttem v. (még) jöttöm előtt jött el' XIII. 120—121 | M. šad ingelä kožäl, täni skudni 'az előtt gazdag volt, most szegény' XIII. 115 | M. sať sej pingeda ingalä tarvadams minň? 'azért jöttél ide, hogy idő előtt meggyötörj minket?' XVI. 341.*

M'ejle (melä) 'után': vejksę čide nejle piželgadi 'nach neuen tagen wird es grün' Aik. XII. 53 | M. kida ton kolma kizida melä tsoratsen sodasak 'wenn du nach drei Jahren deinen sohn wiedererkennst' AHL. 97 | meže kulomodo nejle jakštergadi? 'was ist es, das nach dem tode roth wird?' Aik. XII. 42. | M. sän sodamdo melä semben noldazen 'miután ezt megtudta, mind eleresztette őket' XIII. 120.

II. A -na, -nü (-ña, -ñe) ragos határozók.

1. Időhatározók.

a) Határozószók.

čokšne madiň pozdenka 'estve lefeküdtem későn' V. 102 | Cseremisiz: nyK. kšđđ-řetšän alaškä kenät 'mikor mentél a városba' RAM. 61 | Magyar: midőn, korán, mikoron.

E) Főnevek.

Nap, éj: *teciñ cîñe, avakaj, lamo straštinñ mon hejinñ* 'an diesem tag, mütterchen, habe ich viel schrecken gesehen' Aik. IX. 174 | *Uj tele cîñe, burâne lamo jakšamoñ pultamo. Uj kizè cîñe, lelakaj, lamo pizeme pizi tet.* 'O, um an wintertagen im schneegestöber viel schneidende kälte ertragen. O, an sommertagen, brüderchen, wird dir viel regen herabströmen' Aik. IX. 218 | *M. oma šinā kučisi tsorat krandišiš es mastirints šarimā* 'am andern tage schikt der rabe den knaben sein land zu durchwandern' AHL. 99 | *M. mon ul'k(a)-kiğz' f'evra'lt nilatsz šinā'nza* 'én a minap, február negyedik napján' PAAS. Mordw. Chrest. 47 | *ve vene Faraon kavto ont nejs* 'egy éjjel Fáraó két álmot látott' XXII. 466 | Finn: *eräänä päivänä kävin setääni tervehtimässä* 'egy napon meglátogattam nagybátyámat' | *tänä päivänä (tänäpänä) olen huonovointinen* 'ma rosszúl érzem magam' | *huomenna tulen luoksesi* 'holnap elmegyek hozzád' | Cseremisiz: kUr. *pütē-γ ètšēn kūdōrtā* 'böjtnapon dörög' WICHM. 208 | kP. *ruš arña kečən lum luməs* 'vasárnap havazik' GEN. 48 | Magyar: *Irtam hétfő éjen.* LevT. II. 215 | *Nagypénteken mossa holló a fiát.*

Évszakok: *kizna tšubašo, telña štap'o* 'nyáron subában, télen mezítelen' PAAS. Mordw. Chrest. 1 | *kizna mori, a telña kelezg kundati* 'es singt im sommer, aber im winter wird es stumm' Aik. XII. 36 | *vaših šokšna skotinatñe, kodak lisit, da vése sèvsiz* 'im frühesten herbst wird es von dem vieh, sobald es ausgeht, ganz und gar aufgefressen' Aik. IX. 22 | *tundoñ tšihñe jaksterñe, tele tšihñe ožihñe* 'tavasszal vörös, télen sárga, PAAS. Mordw. Chrest. 2 | Finn: *menneenä kesänä* 'a mult nyáron' | *syksympänä* 'előrehaladt ősszel, őszön' | Magyar: *A rét tavasszon kizöldül.* VITK. munk. 199 | *Jó hírt hallottam felöle: az őszön meglátom.* Népk. I. 278, III. 382

Idő: *M. añtsak af fkā vremenā teist panžust kalma-kenkšnā* 'jedoch nicht zu derselben zeit wurden ihnen die grabesthüren geöffnet.' AHL. 122 | *M. son sirā, taga sārādel (sārādil) sā pingenä* 'ő öreg, meg beteg is volt azon időben XIII. 130 | *M. jakšamnāvīk molihñt* 'hideg időben is mennek' XIII. 114 | Finn: *nuoruutensa aikana ihminen on toisenlainen kuin van-*

huutensa 'ifjú korában az ember más, mint öreg korában' | Cseremisiz: nyK. *perβi toštān ātāštā tetāštālān «səmələ» manas̄ tām^{ndat} ālān* 'régén a szülők gyermekeiket megtanították a *səmələ-t* mondani' RAM. 207

Óra: *možot te škaŋe, avakaj, marit piliŋet, možot te škaŋe, avakaj, kuncoli toŋ nej sēdejet* 'vielleicht, mütterchen, hören deine öhrchen jetzt, vielleicht, mütterchen, lauscht nun dein herz' Aik. IX. 202 | Cseremisiz: nyK. *tida kele'sen mə-lanem irok šištārās šəm tšāšān* 'azt mondta nekem, hogy keltsem fel reggel hét órakor' RAM. 133 | Magyar: *Az ked levelét vélem ma tíz órán délelőtt.* LevT. I. 385.

III. A *-da, -do, -d'e, -ta, -to, -te* ragos határozók.

1. Helyhatározók.

a) Határozószók.

Alulról, fölülről, messziről, hátulról: *aldo liši jakstere* 'von unten her kommt ein rothes hervor' Aik. XII. 52 | M. *mez anatama, makst: vārdā pisem, alda lihtīma* 'was wir begehren, das gieb: von oben regen, von unten quellen' AHL. 145 | *jortija vērd'e* 'ich warf ihn von oben (hinab)' Aik. IX. 234 | M. *vārdā praš atanā* 'von oben fiel ein Greis' AHL. 141 | *narmunēs vasoldo kvatās* 'a madár messziről megpillantotta' V. 91 | *vasoldo si kel bazar* 'von der ferne kommt ein zungenbazar' Aik. XII. 66 | *vasuldu ŋesa cécastu* 'von der ferne sehe ich es um jede stunde' Aik. XII. 66 | M. *i vov ava, kona sārādš ver-šudimasa kemkaftuva kizat, šaštaž ftalda, tokaš tīrvati veltamaš sonŋ* 'és íme egy asszony, a ki tizenkét év óta vérfolyásban szenved vala, hozzájárulván hátulról, illetve az ő ruhájának szegélyét' XVI. 342.

Névmási tövekből: M. *tuš tolda* 'elméne onnét' XVI. 347 | M. *tušandaš tolda* 'eljövén onnan' XVI. 335 | M. *kovoldiŋ ton?* 'honnét való vagy te?' V. 145.

[Ezen *tolda, kovoldiŋ* s (a fentebb említett) *vasoldo* (vö. *vasov, vasu* 'messzire', de *vasolov* is) alakok már mutatják, hogy miként keletkezett az egyszerű ragból a finn-cseremisiz összetett rag.]

b) *Delativus és ablativus.*

Páros kifejezések *-do* stb. és illativus raggal (*-s*); *kudodo*
kudos jaksterē atakš křindavtni 'vom haus zu haus hüpf ein
 rother hahn' Aik. XII. 38 | *kette kec jaki* 'es geht von hand
 zu hand' Aik. XII. 35 | *piledē piles toškseme* 'um von ohr zu
 ohr zischelnd zu plaudern' Aik. IX. 152 | Cseremisiz: kCar.
šoptaržə lopleč-lopeš sočes 'a ribiszke mocsárról mocsárra nő'
 Pork. 46 |

M. *a sã šavf tsorat nalints-ezda kudnäsa tušt verht*
 'aber aus dem pfeil des getödteten knaben kamen blut' AHL. 102 |
 M. *sašt Jerusalemis sodaj-lomatnä ši-stama širet-ezda* 'jövének
 Jeruzsáleembe bölcsek napkelet felől (oldalról)' XVI. 332 | M. *i*
jorsis atat-ezda vorgidims 'und wollte dem alten entfliehen'
 AHL. 109 | M. *kidä širesa eräj* 'az úttól félre lakik'. XIII. 114
 (vö. cser. k. E. *körnuleč örtöštö ilä* 'az úttól félre lakik'
 Reg. CsM. 192).

Névu tók.

Pel'de 'felől' (némelykor határozószónak is vehetjük):
Sarato'v pel'de da pokš pakšasto koda'k leđize, ista'k čavize
 'von der seite des Saratof, vom grossen felde, als er auf ihn
 abfeuerte, da tötete er ihn' Aik. IX. 90 | *tyjk pel'de niłošt vešan*
 'von eurer seite bitte ich ihn gnade' Aik. XII. 45 | *udalo pel'de*
a nejavit, ikele pel'de nejavit 'von der vorderen seite können
 sie gesehen werden, von der hinteren nicht' Aik. XII. 63 | M.
ošt päldä sas 'a város felől jött' XIII. 114 | M. *sarasnä perf-*
-päldä ardiht 'die hühner laufen von allen seiten' AHL. 127 |
 M. *kafta päldä kundamä, kučkasinža navamä* 'zufassen von
 zwei seiten, einzutreiben in dessen mitte' AHL. 144 | M. *varmas*
tä-päldä, päl-ve päldä, šin-valgoma päldä faj 'a szél erről,
 éjszokról, nyugatról fúj' XIII. 114.

Tombal'de 'tulsó oldalról': *ine vėdiñ tombal'de sas ine*
baba 'von jener seite des grossen wassers ist eine grosse alte
 gekommen' Aik. XII. 13 | *ine vėdiñ tombal'de ine a' a šejeri*
 'a nagyvíz (= tenger) tulsó oldaláról nagy atya kiált' PAAS.
 Mordw. Chrest. 1.

c) *Elativus.*

rajji kud ekelde (tkp. *kud ikelde* vö. *kudikele* 'vorstube' Aik. IX. 232) 'schreit von der vorstube hinein' Aik. XII, 81 | *M. konat lišt laztneň-ezda* 'akik kijövének a koporsóból' XVI. 341 | *M. Jegipett-ezda sergädjä monn čorazn* 'Egyiptomból hívtam ki fiam' XVI. 333.

2. Időhatározók.

a) *Határozószók.*

Mikor, míg, amint, azután, soha: *koda néjiže te ovtoň kedniň, koda rediže te ovtoň čubaniť* 'als sie das fell des bären erblickte, als sie den pelz des bären bemerkte' Aik. IX. 30 | *M. mezarda puramiť sembä rod širizast* 'de mikor összegyűlnek a családbeliek mind melléjük' V. 148 | *M. son sas kizeftemist, mizar do tuiht* 'eljött őket kérdezni, mikor mennek el' XIII. 128—129 | *M. ilatt tazk senaris, mizar da sergättädez* 'maradj itt addig, míg téged hívnak' XIII. 127 | *koda ureňdat, ista i poreňdat* 'mikor fáradtságos munkát végzel, akkor is rágsálsz' PAAS. Mordw. Chrest. 2 | *M. ša meldä soň tejesenza suvan* 'azután bementem hozzá' XIII. 115.

A *-da, -do* stb. ragos időhatározószókhöz sorozhatjuk a *kida* 'ha' föltételes kötőszót is, mely, mint a magyar *ha* kötőszó is, eredetileg időhatározó: *M. kida bajar ulan, esta saját mon-tezen* 'ha úr leszek, akkor eljössz hozzám' XIII. 116.

b) *Igenevek.*

vec pramodo kalč kundama 'ehe man in's wasser fällt, sollman die weide anfassen' Aik. XII. 74 | *lovit pramda* (v. *lovit prams*) *er šinä toza jakalen* 'mielőtt hó esett (v. míg hó nem esett) mindennap oda jártam' XIII. 121.

c) *Főnevek.*

Évszak, idő, hét: *vašič tunda skofinatne, kodak lišit, da tapasiž* 'im frühesten frühling wird es von dem vieh,

sobald es ausgeht, zertreten Aik. IX. 22 | M. *moń uli kudā́s, talānda leńbē, kəzānda jakšama* 'van nekem egy házam, télen meleg, nyáron hideg' PAAS. Mordw. Chrest. 43 | M. *af āncūk kizīnda, talīndavīk* (v. *talīndanga*) *ulīnden* 'nemcsak nyáron, [hanem] télen is voltam (ott)' XIII. 131 | M. *mon tāčiinge sū škada (sū pingenä) mońan, kona škada (k. pingenä) isak jakań* 'ma is azon időben megyek, melyben tegnap jártam' XIII. 123 | M. *tat šitneń-ezda sas kstīndaj Joannś* 'akkor az időben jött Keresztelő János' XVI. 333 | M. *Davidt-gü ezda Vaviloni vātamās kemnīlijū šacamat* 'és Dávidtól a babiloni fogságig (Babilonba vitelkorig) tizennégy nemzetség' XVI. 331. — Ezen legutóbbi példában az ablativusrag mikortól fogva? kérdésre felelő időhatározó jelölésére szolgál s így mutatja az átmenetet az ablativusi helyhatározótól a mikor? kérdésre felelő időhatározóhoz. Ugyanígy találjuk a cseremiszenben: nyK. *parem'en erbez'a ty tsasch gyts* 'a fiú ettől az órától fogva gyógyúlt' WIED. 178 | kE. *meńar kečegeč ešted* 'hány nap alatt csinálod meg?' Reg. CsM. 215 | Finn ablativus: *tämä esine on rautekaudelta* 'ez a tárgy a vaskorból való'.

3. Eredethatározók.

I. Szorosabb értelemben vett eredethatározóragul az ablativusragot, úgy látszik, a népnyelv nem használja, mert példákat csak a MÁTÉ evangélium-fordításában találunk, (a népnyelv e helyett a *-sta* elativusragot használja, a szorosabb értelemben vett eredethatározó jelölésére.)

M. *konants-ezda šacś Jisuss* 'a kitől született Jézus' XVI. 331 | M. *Judaś šacftazē Farest i Zarat Famart-ezda* 'Juda nemzette Farest és Zárát Tamártól' XVI. 331 | M. *vad šacśs peksanza uli svātoj duχt-ezda* 'mert a mi született a méhében, a Szentlélektől vagyon' XVI. 332 | M. *mes tonń-ezda dat lisij vātnījś* 'mert tebelőled támad fejedelem' XVI. 332.

II. Tágabb értelemben vett eredethatározók a következő igék mellett fordulnak elő:

Megijed, megfélemlik, borzad, szégyenkezik, fél: *ila tandadu val'gij'dim* 'erschrick nicht vor meiner stimme' Aik. IX. 160 | *šestēngak pēlca ledi'ń ala·do, ašo pala·do*

'auch dann fürchte ich die mähenden kerle in weissem hemde' Aik. IX. 88 | M. *vərga-zda pelšūdərət, vərǵeː tət jak'a* 'ha a farkastól félsz, ne menj az erdőbe' PAAS. Mordw. Chrest. 45 | M. *no pelšt lomańda* 'de megfélemlenek az emberektől' XVI. 363 | *uš vízdan vízdan či pazdo* 'ich scheue mich, ich scheue mich vor dem sonnen-gotte' Aik. IX. 164 | *kulomadost-kak a pelilt* 'a meghalástól sem félték' XIX. 75 | *siń kidejak, mez-dejak ešt vizdt* 'ők senkitől, semmitől nem szégyenkeztek' XIX. 75 | Cseremisiz: kCar. *pərsle-č ot lüt ələ* 'nem kellene félned a macskától' Pork. 1 | Finn: *pieni tyttö pelkää koiraa* 'a kis leány fél a kutyától'.

Félt, őriz, óv: *mäzde mäzde pälsinze te čineməs lävskenze?* — *pokš oroldo pälsinze, lävksiń salı kavaldo vansinze* 'mitől mitől félti a činem a fiait? — nagy sastól félti, madár fiait orzó héjától óvja' V. 111 | *paz vanozo kel'neđe, čarazmando* 'gott hüte (es) vor kälte, vor hagel' Aik. XII, 19 | M. *vanımast vorda, tolda, kaldun lomańdä!* 'schütze uns vor dieben, feuer und zaubern!' AHL. 145 | *šakoj b'ereń te vėđe vanomiz, šakoj dušmando nejemiz!* 'hüte uns vor jedem schlechten anschlage, bewahre uns vor jedem zauberer!' Aik. IX. 116 | M. *vanavada af-vidä ingalce-azandijhtneń-ezda* 'örizzétek magatokat a hamis prófétáktól' XVI. 339 | Finn ablativus: *suojeli tavaransa varkailta lujilla lukuilla* 'óvta a jószágát a tolvajoktól erős lakatokkal.'

Megszabadít, elválaszt (Ilyen ablativus separativusok is a Máré-evangélium fordításában találhatóak csak): M. *vađ son vansijn lomanzan sinń grextneń-ezda* 'mert ő szabádítja meg az ő népét bűneiből' XVI. 332 | M. *i jarfťsijn sinń fkeń ombacet-ezda* 'és elválasztja őket egymástól' XVI. 370 | M. *mes ton šopijť sán lama sodajhtneń i jonutneń-ezda* 'hogy elrejtetted ezeket a bölcsektől és értelmesektől' XVI. 346 | Finn ablativus: *pelasti kaupungin vihollisilta* 'megmentette a várost az ellenségektől'.

Vałamiről beszél, mond, hall, kérdezősködik, tanít: *javks ksnavdo* 'mese, a borsóról' V. 83 | *moro, Alatir, ošto* 'dal, Alatir városról' V. 85 | *vasense lomatneń rajse era-modost* 'az első embereknek a paradicsomban éléséről' XIX. 75 | *mastoroń tejemado* 'a föld csinálásáról (teremtéséről)'

XIX. 74 | *son korti coranzo kulomado* 'beszél fia haláláról'
 XXII. 445 | *ezideli lovnok vojnado* 'nem olvastatok a háború-
 ról?' XXII. 445 | *kevstlezt se jovkstodo* 'erről a történetről kér-
 dezősködtek' XXII. 445 | *tonavts minek lamodo* 'sok mindenre
 tanított bennünket' XXII. 445 | A finnben: elativus | Cserem-
 isz: kCar. *ile'č d'o'dən* 'a jégtől kérdezte' PorK. 1.

4. Exessivus.

A szorosabb értelemben vett eredethatározó és az exessivus közötti átmenetet mutatja: M. *vad' kortan tejnt, mes škajš maštij' nat kevtnen- ezda tijmas idt Avraamti* 'mert mondom néktek, hogy Isten tud kőből is fiakat támasztani Ábrahámnak' XVI. 333.

M. *traks- ket'nen- ezda ponas piks* 'drehte aus den häuten riemen' AHL. 110 | M. *Joannš že kannas veltama verbludn šajart- ezda* 'Jánosnak pedig ruhája vala teveszörből' XVI. 333 | Ilyenféle a cseremiszbén: kP. *šurnarəč porəmo taβəš* 'gabonából gyűjtött élés.' Gen. 60.

5. Partitivus.

Valamiből eszik, iszik, van, él: M. *čo alai, sä vettä tat sim* 'halt, mein vater, trink nicht von diesem wasser' AHL. 105 | *mon kalačado a jarcan, mon vinadojak a šiman, mon jarcan ašo žomkado, mon šiman slatkoj votkado* 'ich esse keine semmel, auch trinke ich keinen branntwein, ich esse weissen pfefferkuchen, ich trinke süssen wein' Aik. IX. 52 | M. *art sai vet, di tat jarhtsa marďä* 'geh die nächste nacht und iss nicht aepfel' AHL. 107 | *jarcan tikšedē* 'ich esse gras' Aik. XII. 31 | M. *časa lama pengada* 'itt sok tüzifa [van]' XIII. 111 | M. *kantt es vinadit* 'hozz a borodból' XXII. 448 | Finn: *juon lasillisen vettä (maitoa)* 'iszom egy pohár vizet (tejjet)' | *emäntä leikkasi lapsille lihāa* 'a háziasszony vágott a gyermekeknek húst' | *tämän talon isännällä on paljo rahaā* 'ezen ház gazdájának sok pénze van.'

A MÁTÉ-evangélium fordítója, mint az eredethatározóknál is, nagyobb szerepet juttat a tiszta ablativusragnak, pl. M. *molš melganza lama narodda* 'követi őt nagy sokaság' XVI. 361 |

M. *kučs kafta es tenadijhtneń-ezda* 'elküldött kettőt tanítványai közül' XVI. 345 | M. *kida jomal fka poldatsen-ezda* 'hogy elveszszén egy a tagjaid közül' XVI. 336.

6. Hasonlítóhatározók.

jarsašt sońze či kavto kolmo, i nädlaškado lamo 'ették öt két három napig, egy hétnél is tovább' V. 91 | M. *mini tasa aš sada lama vetä kšida i kafta kalda* 'ninesen itt több eleseg öt kenyérnél és két halnál' XVI. 352 | M. *tsoras kolma kizista tonats, i atada lama sodai* 'der knabe lernte drei jahre und er weiss mehr als ein greis' АНЛ. 97 | M. *täčien kundamaš isakcen kundamada cebärel* 'a mai fogás a tegnapi fogásnál jobb volt' XIII. 118 | *te vinas ikeleń vinadońt sede.jon* 'ez a bor az előbbi bornál jobb' XXII. 447 | M. *vidna, mastär layksa modädän jolma aš mežvők* 'úgy látszik a földön nálam (tőlem) nincs kisebb' PAAS. Mordw. Chrest. 47 | *purģiine inazoro pazon tejt'ereze mazi damajneń pońksto part pońkst, palado part palat kaniés* 'Purģiine isten leánya Mazi Damajnak nadrágoknál jobb nadrágokat és ingeknél jobb ingeket (a legjobb nadrágokat és ingeket) hozott' PAAS. Mordw. Chrest. 7 | M. *tä tonada päk sizes* 'ez inkább fáradt el, mint amaz' XIII. 124 | Cseremisiz: kP. *müleč, sakərleč tutlo šočšo* 'méznel, czukornál édesebb kedvesem' GEN. 65 | kP. *maškaleč-at polmežen onža* 'a medvénél is haragosabban néz' GEN. 75 | kE. *tudo čelaleč kugo* 'ő mindnyájuk közül a legnagyobb' REG. CsM. 331 (vö. mordv. *eš ojmēt vešermede pılnej* 'dein eigenes leben is das theuerste von allem' Aik. XII. 75) | Finn: *minä olen häntä vanhempi* 'én öregebb vagyok nála' | Nyelvünkben is megvan ez az abl. comp., mint kódexeink és nyelvjárásaink mutatják, de a többi fgr. nyelvben is (vö. BUDENZ: NyK. II. 310).

7. Eszközhatározók.

Csak közvetett eszközhatározókat találunk:

Megfog, megragad igék mellett: *pulodo kundasa* 'ich greife es an dem schwanz' Aik. XII. 45 | *kundija nerde* 'ich fasste ihn am schnabel' Aik. IX. 234 | [BEKE szerint (NyK.

XLI. 269.) prolativusok] *M. tränälinäts kundazä käd neda* 'az édes apja megfogta kezénél' V. 150 | *a pinetne kapudié puludo* 'de a kutyák megkapták a farkán' V. 93 | *koda sajsa, jalgaj dugaj, kavto pilgēde!* *koda ešksa, jalgaj dugaj, parmišča tumos!* 'wie ich, liebe freundin, ihn an den beiden füssen nehme! wie ich, liebe freundin, ihn gegen eine gewaltige eiche schleudere!' Aik. IX. 4 | *M. pilkta* (v. *pilgedä*) *pouftaf* 'lábánál fogva fölakasztva' XIII. 113 | Cseremisiz: kP. *raβəž kum pərce p o c š ə r ə č kučen lupšal kolta* 'a róka három farktollánál megfogva ellóditja' GEN. 35 | nyK. *keremⁿ-gıts šəp^ršaš* 'kötelen vezetni' RAM. 139 | Finn: elativus.

Pénzen vesz, ad: *M. mon tän valfta ramajnä* 'én ezt egy rúbelen vettem' XIII. 112 | *M. vtä valfkada* *mizä* 'öt rúbelen eladta' V: 150 | Ezeket SIMONYI (M Hat. I. 432—436.) helyettesítést, cserét és érdeket jelentő állapothatározóknak nevezi. Ide tartoznak még: *M. mon ton afnemda mezevik afšavan* 'ich nehme nichts für die lehre' AHL. 97 | *M. alašazen simdemda maksin kati-meze* 'lovam itatásáért adtam neki valamit' XXII. 446 | Cseremisiz: kCar. *ko^mbə rə^cən tarə^m na^təm* 'a lúdért egy kost kaptam' PORK. 4 | kCar. *βitl t e n g e r ə č kok pəčalžəm luktən ulət čala p o r ə š t i k e* 'ötven rúbelért a két vadászt elvitték minden holmijával együtt' PORK. 7 | Finn: elativus, de ablativus is: *ostin viisi metriä verkaa ja maksoin kymmenen markkaa metriltä* 'vettem öt méter posztót és fizettem tíz márkát méterjéért' | Völgul: *Ilpertäsləm khürəm poluškät* 'eladtam három poluskáért' KL. IV. 245.

Megtelik valamivel: *kudoš pəškse lomanđe* 'das haus ist voll von leuten' Aik. XII. 39 | *M. aš valmats, aš kejkšits, potmits pəšksa lomanđä* 'es hat nicht fenster, nicht thüre, sein inneres is gefüllt mit menschen' AHL. 143 | *piziš pəškse alnide* 'a fészek tele tojással' V. 87 | *M. a potmasa pəškset kulatneñ pakařda i ar af-arumada* 'de belül rakvák holtak tetemeivel és mindenféle álnoksággal' XVI. 366 | *moñ kedñem pəškset ketkškedē, moñ surnēm pəškset surkškedē* 'meine ärmlein waren voll armbänderchen, meine fingerchen voll ringelein' Aik. IX. 8 | *čamanzo keles leleñ vaška-moñ šelvédenzē* 'das antlitz meines bruders, des mich verzärtelnden ist von thränen übergossen' Aik. IX. 216.

Névutó csak egy van: *veldä* 'által': *M. robotnik veldä kučiz* 'egy munkástól (m. által) küldték el' XIII. 112 | *soň veldenza ert part kučin* 'ő tőle (ő általa) üdvözetet küldtem' XIII. 112.

8. Okhatározók.

M. son mant'-ezda arđiz tui 'dass sie wegen des stockes laufen werde' AHL. 120 | *M. robotada* (v. *robotat-ezda*) *sizen* (elfáradtam a munkától) XIII. 112 | *mandodo čini* 'bottól szalad' XXII. 445 | *mezdeň valmaš Odivaň bijos?* 'mitől kelt fel Odivaň bij?' V. 107 | *M. urmat-ezda* (v. *urmada*) *kaldaugits* 'a betegségtől (v. betegségtől) megsoványodott' XIII. 111—112 | *M. javidemat-ezda* (*javidemada*) *ašez mašto kortamo* 'az ijedtségtől nem tudott szólni' XIII. 112 | *M. vajgelents-ezda vorgedema* 'a hangjától el kell szaladni' V. 142 | *M. tä pečall' siň uzda morajt mort* 'e bánat miatt ők dalolnak dalokat' V. 148 | *M. avardemada silmenza jakstert* 'sírástól a szemei veresek' XIII. 120 | *son äšelemada* (v. *äšelemat-ezda*) *särätksts* 'ő fürdéstől (a fürdéstől) megbetegedett' XIII. 120 | *M. i pelmat-ezda juvadst* 'és féltükben kiáltoznak' XVI. 352 | Finn: *lapsen itkulta ei äiti saanut lepoa koko yönä* 'a gyermek sírásától az anya nem nyugodhatott egész éjjel' | Vogul: *Jiw isirmenel lajšant* 'a fa a fagytól elreped' T. 263.

9. Tekintethatározó.

Igen ritka, mindössze az alábbi példákat találtam: *šupav čora takado* 'er ist reich an söhnen' Aik. IX. 106 | *Päldä* névutóval: *M. jolma tsorats ervän päldä af pavašži* 'der jüngere sohn ist in betreff der frau nicht glücklich' AHL. 136 | *M. otsu tsorasna ervän päldä pavašži* 'der ältere sohn ist glücklicher in betreff der frau' AHL. 136 | Finn: *hän on hyvä tavoiltansa* 'ő jó szokásaira nézve'.

10. Állapothatározók.

Leginkább igenevek: *ki nejiže Drigarn avarđimado*, *ki nejiže Drigarn kolgindimado?* 'wer sah Driga weinen, wer

sah Driga thränen vergiessen? Aik. IX. 102 | M. *a noldams siní v a č a d a a f k e l g a n* 'nem akarom öket éhesen elbocsátani' XVI. 354.

11. Módhatározók.

M. *k u l i t o n s a š e n d i t, k o d a n ä s a š e n d i t?* 'da du kamst, wie kamst du?' AHL. 103 | *i j a r t s a š t š i n k o d a e r a v i* 's ettek ök a hogy kell' V. 84 | *k o d a s a j s a, j a l g a j d u g a j, k a v t o p i l j e d e!* 'wie ich, liebe freundin, ihn an den beiden füssen nehme!' Aik. IX. 4 | M. *m e l ä (m i l ä) k o d a t i e m a* 'hát hogyan kell csinálni?' XIII. 116 | M. *i s e m b ä e s v i s n e n p i t n i z, š t o b i s t a n a k i š t i m s k o d a n ä s o n k i š t i s* 'und alle versuchten ihre kräfte um eben so zu tanzen wie er tanzte' AHL. 123 | *t a v o k o d a p a n ž i n z e u d a l s o r t a t n e i* 'valahogy kinyitotta a kaput' V. 90 | M. *i k i ä v e š i j š a v a m s p a n d a m a d a* 'és a ki akar kérti kölcsön' XVI. 337.

IV. A -v, -j (-u, -i) ragos határozók.

1. Helyhatározók.

a) Határozószók.

Névmási tövekből: *t u v o p a t a j k o v m o l l t a t?* *m o l l t a n o k k o v s ä l m e n e k n e j i t* 'disznó néni, hová még? megyek hová szemeim látnak' V. 90 | *j a p a r o, p a r o, ř i v e š p a r o - t š i!* *a š o p i r (e) u d a l o v!* *m o n t o v k u t š a n t e i t m e š o k s a r a s t* 'te jó, jó kedves róka! menj a sövény mögé! odaküldök neked egy zsák tyúkot' PAAS. Mordw. Chrest. 10 | *k o v k u l d u r g a č k a l d u r g a č?* 'wohin aus girrte sie?' Aik. IX. 232 | *s e l m e t, t i n k o j v a n i d e?* *p i l k t i n t i n k o j č i j d e* 'szemek, ti hova néztetek? lábak, ti hova futottatok?' V. 96 | *M' i t a t e j, M' i t a t o v, M' i t a s o v a š a k š a l o v* 'Mitja hierher, Mitja dorthin, Mitja trat unter die bank' Aik. XII. 44 | M. *š e j j o t a j, n o l a j, t o v j o t a j, n o l a j, š e l g ä n z ä n m a s t ä r u j o ř e j.* — *i n d ž e d e m a.* 'ide megy, nyal, oda megy, nyal; nyálát a földre dobja. — gyalú' PAAS. Mordw. Chrest. 43.

Le, fel; előre, hátra; messze, haza: *a l o v v a l j i, m i n a č u v i* 'es lässt sich nieder, gräbt eine mine' Aik. XII. 70 (igekötő) | M. *š e ř i k u t š i l o k š t i k s, a l u v a l j i k r a n d š ž k s.* — *s e v k s-*

polana 'felfelé száll (kúszik) hattyúként, lefelé száll hollóként. — fenyő forgács' PAAS. Mordw. Chrest. 44 | *véřej kačamo noldiže* 'sie liess den rauch emporsteigen' Aik. IX. 62 | *M. alda šavisin vāri karuft* 'von unten nahm er fliegen hinauf' AHL. 110 | *ikelej varštin, udalov varštin* 'ich schaute vorwärts, ich schaute rückwärts' Aik. IX. 8 | *molat, molat, udalov potak! sovak, sovak, mekev potak!* 'du gehst, gehst, ziehe dich zurück! Tritt hinein, tritt hinein, ziehe dich zurück!' Aik. XII. 122 | *narmunés livti a-vasov* 'a madár repül nem messze' V. 92 | *avatne koda vasov kadiž kotomkast* 'a mint messze elhagyták az általvetőt' V. 92 | *řivés ik^h elev valt^h az valt^h amo karmaš, puloz(o) aňš'ak er'va jonov juv-juv juvni; svađbaht^h vašov udalov kadiže* 'a róka előre kezdett futni koczogva (loholva), csak a farka libeg juv-juv minden oldalra (ide-oda); a lakodalmas népet messze hátra hagyta' PAAS. Mordw. Chrest. 8 | *koda tujan, jalgaj dugaj, ja mon nej kudov?* 'wie werde ich, liebe freundin, mich jetzt nach hause begeben?' Aik. IX. 6 | *M. i šavizä kudu* 'und nahm ihn nach hause' AHL. 98 | *řivés mekev kudov murdamodonzó mejlě mazi damajneň meři* 'a róka vissza haza térése után Mazi Damajnak így szólt' PAAS. Mordw. Chrest. 6 | *M. šintš tušt kudu, kudu moloms mezoväk af kor'tama es jothä,va* 'ők mennek haza, haza menés közben semmi beszéd (nincs) közöttük' PAAS. Mordw. Chrest. 51 | *atas tuš kuv* 'az öreg elment haza' V. 99.

b) Sublativus.

Föld, mező, padló, utca, part: *mastorov pravtize* 'a földre ejtette' V. 83 | *pakšav molmiks istažo* 'a mezőre menni szintén' V. 83 | *sajimakaj od pakšav* 'nimm mich doch nach dem neuem felde' Aik. IX. 78 | *mastorov čěv pe a pravti* 'sie lässt nicht das ende des spans auf den fussboden fallen' Aik. IX. 60 | *pokš ulicav es lišnekšne* 'sie ging nicht auf die grosse strasse hinaus' Aik. IX. 88 | *azdo uličav* 'eredjete az utcára' V. 93 | *M. omo beregu kantš playa* 'a tulsó partra vitt egy töké' V. 146 | *pokš ved čir'ev a mon ličti-ň* 'ich brachte sie hinaus an das ufer des grossen wassers' Aik. IX. 90.

Testrészek: *bokav kedet rukštađit* 'stemme deine hände gegen die seiten' Aik. IX. 180.

Languv névutóval: *pokš kiñt languv listiži* 'er fühlte sie auf den grossen weg' Aik. IX. 78.

c) Allativus.

či listimav mon varštin 'ich blickte gegen sonnenaufgang hin' Aik. IX. 160 | *M. saš meki kud ňau* 'kam wieder zur hütte' AHL. 100.

Névutók.

Langov '-hoz': *pokš vir langov tukšnilin* 'a nagy erdő-térséghez akartam indulni' V. 101 | *pokš vir langov kukuškañ kandiže* 'zum grossen walde trug sie den kuckuck' Aik. IX. 68.

P'el'ev 'felé, -hoz': *véle p'el'ev kuldurgac*: - *vir p'el'ev kuldurgac*: - *pakša p'el'ev kuldurgac* 'sie girrte nach dem dorfe hin, sie girrte nach dem walde hin, sie girrte nach dem ackerfelde hin' Aik. IX. 232 | *M. tsoraš tuš meki atat päli* 'der knabe kam wiederum zum greise zurück' AHL. 98.

Ikelej (*ikelev*) 'elé': *inazoron ikelej pucamiž* 'man setzt mich vor den kaiser' Aik. XII. 21 | *koda molan tirin teten ikelej?* 'wie werde ich vor meinen vater, den ernährer hintreten?' Aik. IX. 178 | *a narmuneš valks avatneñ ikelej* 'a madár meg leszállt, az asszonyoknak eleibe' V. 92.

Udalov (*udalov, ftalu*) 'mögé': *uš sisem vélen udalov, us sisem virin tombalej, sézén Lituvan čijakšniž* 'hinter sieben dörfer, jenseit sieben wälder, dorthin verheiratheten sie Lituva' Aik. IX. 12 | *rivezes kekš penka udalov* 'a róka elrejtözött egy fatóke mögé' V. 92.

Alov 'alá': *vaškamuš lelaš točan mukur kaftu jaki pilgim aluv son joraš* 'mein verzärtler, der bruder, schob einen gedrechselten klotz unter meine beiden gehenden füsse herbei' Aik. IX. 162 | *M. od kud sed-alu Filä kešizä* 'unter dem fusboden der neuen hütte verbarg Philipp ihn' AHL. 129 | *šiš ein-pramo karas ne koštortne alov kekšš* 'a hétfejú Karjas elrejtözött ezen farakás alá' PAAS. Mordw. Chrest. 8 | *i mejile matšt očko alov udomo* 's aztán lefeküdtek a teknő alá aludni' V. 84.

d) *Illativus.*

Föld, ország, vásár: *adaka, Mata, mińek Raśšejev!* 'komm doch, Matja, in unser Russland!' Aik. IX. 32 | *čacī mastorov molľanok* 'nach deinem geburtslande wollen wir fahren' Aik. IX. 12 | *uš adadojak bazarov, uš adadojak jarmuġkav!* 'wohlan, kommt zum bazar, wohlan, kommt zum markt!' Aik. IX. 52 | *M. akselań bazaru Filä kanġizä* 'brachte ihn zum dorfmart Akseła' AHL. 130 | *kozo, kozo čġjatan? viška ielńej, bazarov, Od-Ermoźiġkav, jarmuġkav!* 'wohin, wohin, soll ich dich verheirathen? Nach dem kleinen dörfchen, nach dem bazarorte, nach Od-Ermozinka, der jahrmartstelle!' Aik. IX. 24.

Város: *ej dumajit gadajit vere-pelej Moskovov* 'hej gondolnak, találgatnak fölfelé Moszkvába' V. 105 | *M. mon ġoran tčġi o šu molems* 'akarok ma a városba menni' XIII. 121 | *M. allenäzä minzä Azovu Azovoi bajarti* 'az atyám eladott tégedet Azovba Azov urának' V. 149.

Ház és részei: *M. otčora suvaš kudu* 'a legény bement a házba' V. 151 | *moń kudov kardazov uskimim* 'er schleppte mich zu seinen heime, zu seinem hofe' Aik. IX. 8 | *sajekšniš Katāń sińčist mastorov, sajekšniš Katāń sińčist kudov čġv* 'sie nahmen Katja (mit sich) in ihr eigenes land, sie nahmen Katja (mit sich) in ihr eigenes haus und heim' Aik. IX. 28 | *praš kudiķ el'ev* 'er fiel in die vorstube' Aik. IX. 234 | *a son ozi, ġalgaj dugaj, kerčepelks uġolov* 'er aber, liebe freundin, setzt sich in die ecke links von der thür' IX. 2 | *bańav molat, pek, ila mole* 'du gehst in die badstube, geh mässig' Aik. XII. 122.

Erdő: *nu, nej, baba, molan, viřej, sajsa Ivaniń, uli, aras puteze* 'nun, jetzt will ich, alte, zum walde gehen, ich nehme Ivan mit, (möchte sehen), ob er zu etwas taugt oder nicht' Aik. XII. 93 | *atáš saġiže teġterenze viřev ġagudań kočkamo* 'der alte nahm das mägdlein zum walde mit, auf dass es erdbeeren pflücke' Aik. XII. 80 | *adaka, Kata, viřej, ukštorov* 'komm doch, Katja, mit uns zum walde, zum ahornwalde' Aik. IX. 26 | *M. duraks tuš viri* 'der dummkopf ging in den wald' AHL. 105 | *M. a pirfsta sadu suvaš* 'und von dem hofe ging es in den garten' AHL. 121.

[Locativusfélék: *M. viri šačs, viri kasis, meki viri af tälgi* 'es wurde im walde geboren, wuchs im walde, kriecht zurück in den wald' AHL. 143 | *esisk storonav sińsk tetask avask ejenesk* 'a magok oldalán az ő apjuk anyjuk gyermekük' V. 113 | *M. sārädendäräj ilädeza kudu v. kadk iladi kudu* 'ha beteg, maradjon (hadd m.) itthon'; *ilädest (kadk iladiht) kudu* 'maradjanak (hadd m.) itthon' XIII. 122.]

2. Czelhatározók.

Tulajdonképen olyan lativusok, melyekben a cselekvés elvont fogalmakra irányul: *vérga bičli, vojn av terdi* 'es fliegt droben hin, ruft zum kriege' Aik. XII. 70 | *umuk tuš oxotav* 'er ist längst auf die jagd gegangen' Aik. IX. 82 | *nej par(o) er amov sirgaksnošt* 'um sich ein gutes leben zu verschaffen, erhoben sie sich' Aik. IX. 70 | *a staka robotav ton sirgat* 'nicht zur schweren arbeit machst du dich auf' Aik. IX. 218.

3. Időhatározók.

Csak *pelev (päli)* névutóval: *ikele pelev mereze paziš te tarkas(o) ulemde!* 'in der zukunft heisse (dich) Gott, auf diesem platze zu sein!' Aik. IX. 196 | *M. mek-päli sevesask* 'ezentül (későbbben) megeszszük' XIII. 115 | *M. ingel-päli mon soň af noldasa toza* 'jövöben nem eresztem őt oda' XIII. 115.

V. A -ks ragos határozók.

1. Translativus.

a) Mutativus.

Valamivé lesz, válik: *mostot naksats navozoks, -toňt smolat tuš rudazoks* 'a hidad elrothadt ganajjá, — a te szurkod sárrá vált' V. 104 | *čamanzo nardasi pačünt ejse, tejevi bažatirks* 'reibt er mit dem tuche sein antlitz, so wird er ein reisiger held' XII. 87 | *M. vet sin lomāt, a šit narmiyks araiht, fkäs sakolks, omitsés krandišiks kolmitsés kirhk-*

siks 'nachts (sind) sie zwar menschen, bei tage aber verwandeln sie sich in vögel, der eine in einen falken, der zweite in einen raben, der dritte in einen sperling' AHL. 99 | *modasto sajsiž, posudaks velavti* 'man nimmt es aus der erde, es verwandelt sich in ein gëschirr' Aik. XII. 136 | M. *son teinä märks saldatks ulemda* 'ö nekem parancsolta, hogy katonává legyek' XIII. 116 | *lučë, tetakaj, šudumak šudoň čuvtoks, poj čuvtoks, proklänän čuvtoks, poj čuvtoks!* 'eher, väterchen, verfluche mich, dass ich zum verfluchten baum, zur espe werde, dass ich zum verwünschten baum, zur espe werde!' Aik. IX. 182 | Finn: *Niilo rupesti sotamieheksi* 'Miklós beállott katonának' | *hie-no sumu tekeypi ylempänä ilmassa pilveksi* 'a ritka köd följobb a levegőben felhővé lesz'.

Valamivé tesz, változtat: *a-pokš kävneks laznuvulimim*, — *valdo čevneks laznuvulimiz* 'apró kövé hasogatna engem, — világító fáklyának hasogatnának' V. 112 | *pas šudžiže, kadiže, mukoroň palčiks tejiže* 'gott verfluchte es, verliess es, macht es zum küsser des hinteren' Aik. XII. 49. | M. *miň son tisamaz sakolks* 'macht er uns zu falken' AHL. 98 | *täjtadiz sire trämoks* 'teszünk tégedet vén ördögge' V. 97 | M. *mon soň saldatks tienä* 'én őt katonává tettem' XIII. 111.

b) *Factivus.*

Valaminek ad, vesz, visz, kér: M. *sändi maksisä stirizen ervaks* 'dem gebe ich meine tochter zur gemahlin' AHL. 101 | *ada sajimak, Mokšo, kozejkaks, ada sajimak ton eštet polaks!* 'wohlan, Mokscha, nimm mich zum weibe, wohlan nimm mich dir zur gattin!' Aik. IX. 58—59 | *nej sajiks ulat, sajimak, nej eštet polaks vešimak!* 'so nimm mich doch, wenn du mich nehmen willst, so erbitte mich denn dir zur gattin!' Aik. IX. 40 | *davaj kundasinek gostineceks ejednen* 'hadd fogjuk meg a gyermekeknek ajándékba' V. 92 | *kandit gostineceks prákat šukorot vatrúskat i alt kotomkaso* 'visznek vendégajándékba vajas-süteményt, czukrokat, vatruskákat (lepényféle) s tojásokat általvetőben' V. 91.

2. Praedicativus.

Valaminek tart, nevez, látszik: *pašiba lomańks putomzońk, pašiba lomańks lovomzońk!* 'dank sei euch, dass ihr uns für menschen gehalten habt, dank sei euch, dass ihr uns für menschen angesehen habt!' Aik. IX. 138 | M. *vaď sembet putandijht Joannt ingalce-azandijks* 'mert mindnyájan úgy tartják Jánost, mint prófétát' XVI. 362 | M. *soń kelunäti sodizä, es prean povaiks azizä* 'band sie an eine birke, nannte sie eine selbstmörderin' AHL. 132 | M. *mon tijan prea sārädiks* 'ich mache mich selbst krank' AHL. 98 | M. *lomaniks näivi* 'embernek (ember gyanánt) tünik fel' XIII. 113 | Finn: *hän sanoi minua varkaaksi* 'ö engem tolvajnak mondott' | *he luulivat häntä hypäksikin mieheksi* 'ök öt jó embernek gondolták' | *hän osoitti itsensä kunnolliseksi* 'derék embernek mutatta magát.'

3. Essivus.

siń tet gošteks 'ich bin zu dir zugaste gekommen' Aik. XII. 9 | *kadovksnoš Nasta son da nej dovaks* 'Anastasia blieb zurück als witwe' Aik. IX. 42 | M. *mes Arzelajs Judejasa ašči ócu-azirks* 'hogy Archelaus uralkodik Judeában fejedelem gyanánt' XVI. 333 | *kućcak, a kućcak, dedakaj, ton sajeń urvat ton svazaks mińeńek čisla četamo, mińeńek mazi četamo, vaj polkon kirđiks, polkovńiks, bešodań četi pešelniks?* 'sendest du, oder nicht, väterchen, deine erworbene schwieger-tochter, als freierwerberin zu uns, um das fest zu leiten, zu uns, um das schöne (fest) zu leiten, als eine herrscherin, befehlshaberin des haufens? Als eine die gesellschaft leitende sängerin?' Aik. IX. 116.

Hogy a translativusi határozó hogyan lett essivussá, azt a következő példák mutatják: *vaj buďim ulat nej polaks* 'o, wenn du jetzt mein gatte wirst' Aik. IX. 56 | *a uliń šačo od čoraks, šačo-uliń avakaj pokš vir gunškas ašo kilejneks* '[ha] nem születem vala fiatal fiúnak, születném anyuskám a nagy erdőbe fehér nyírfának' V. 112 | *tańtej jaqudas keńerest babuńeń, lelakaj, utezaks* 'süsse erdbeeren mögen reifen der grossmutter zur freude, brüderchen' Aik. IX. 210.

4. Mó d h a t á r o z ó k.

Az essivus és a módhatározó közti különbség az, hogy az essivusi ténylegesség a módhatározóban hasonlóság, s így a megkülönböztetés igen nehéz; mi sem természetesebb hát, mint hogy az essivus ragja használatos a módhatározó jelölésére is. Átmenetül szolgálnak: *M. stama lomañ, kona mokšaks kortamolats af mašti, af pičkāj tein tolmačendi* 'olyan ember, aki mordvinul (moksául) beszélni jól nem tud, nem való nekem tolmácsnak' XIII. 123 | *son af äncäk ruziks kortaj, tatarikska kortaj* 'nem csak oroszul beszélt, [hanem] tatárul is' XIII. 131.

šta-tolks palust selmenzi 'gyertyaként égjenek a szemei' V. 88 | *sijaks kumbuldit langinesk* 'mint ezüst fénylenek a szőreik' V. 104 | *liši či pazoks lišide, valdo teščeks puromide* 'ihr tratet hinaus, dem aufgehenden sonnengotte gleich, ihr versammeltet euch, den klaren sternem gleich' Aik. IX. 156 | *sijaks liši védeze, sirněks čudi věd p'razo* 'wie silber quellt ihr wasser hervor, wie gold fließt das oberste ihres wassers' Aik. XII. 33 | *jaki bojarks, korti tataraks* 'geht wie ein bojar, redet wie ein tatar' Aik. IX. 30 | *polam avarđi, pižemeks piži* 'meine gattin weinet, wie regen strömen ihre thränen' Aik. IX. 44 | *M. son erāj kožā lomaniks* 'ő gazdag ember módjára él' XXII. 450 | *M. taftaks pañáz i ingalce-sodajhtneñ* 'ekképpen háborgatták a prófétákat' XVI. 335 | *alkuks pañečs tañtej p'rakat* 'wirklich buk sie süsse pirogen' Aik. IX. 42 | *vädneks kumbi langinem, čeverėks nalkit pilinen* 'mint víz fénylik a szőröm, mint egér játszanak a füleim' V. 109 | A finnben is használatos módhatározó ragul: *hän elää herroiksi* 'ő él urakként (urasan)'.

5. Id ő h a t á r o z ó.

A MÁTÉ-evangélium fordításában találunk egy időhatározót is: *vektenks* 'mindörökké' XVI. 338.

VI. A *-va, -ka, -ga* ragos határozók.

1. Helyhatározók.

a) *Prolativusok.*

α) Határozószók.

Alá, fölé (fölött el), hová, merre: *śede alga sokams, śede lamo kšijnt jarcams* 'je tiefer man pflügt, desto mehr brot bekommt man zu essen' Aik. XII. 77 | *vérga kalado krandast molit* 'oben fahren zerbrochene wagen' Aik. XII. 69 | M. *kuva jakai sā pinis* 'wohin er geht der hund' AHL. 137 | *kuva lomat a jakit, śija ton jakatkos'o* (helyesen: *jakat, kos'o*) *ejs'et a utsit, šezej ton molat* 'a hova emberek nem járnak, ott te jársz, a hol senki nem jár, oda te mégy' PAAS. Mordw. Chrest. 12—13.

β) Főnevek.

Erdő, mező, kert: *tejterés jakas jakas virga* 'a leány járt, járt az erdő hosszában' V. 98 | *virga meze a jutavi* 'was kann nicht durch den wald passiren' Aik. XII. 71 | M. *tusta virgü lašma tirvas hat šudufnen targasin* 'durch einen dichten wald führen diese unglücklichen zum rande einer sehlucht' AHL. 137 | M. *jakai virgä, avarđi* 'er wandert durch den wald, weint' AHL. 106 | *maziñ kužova jalgan jakamo* 'a szép erdőréten társaim járnak' V. 112 | *pokš pol'ana va jaksekšnešt* 'a nagy mezőn át lépdelték' V. 101 | *už budi godavat, lelakaj, ton pokš pakšava jutamsto* 'weh, wenn du etwa, brüderchen, über das grosse feld hin wandeln wirst' Aik. IX. 220 | M. *oču lugava gulanij* 'a nagy réten sétál' V. 150 | *užodo terciñ pokš pokšatneñ babatneñ piže mazi lugava, mazi tatuška jutkova* 'wartet, ich will die ehwürdigen voreltern herbeirufen die grüne, schöne wiese entlang, zwischen den schönen blüthen entlang' Aik. IX. 172 | *vir čireva šičelt sodnož* 'längs dem waldrande fleischbissen angebunden' Aik. XII. 72 | *virga uktorga miñ gulajamo* 'az erdőben a csalitban sétálni' V. 112 | *pireva*

jutas vérges polk 'durch den gemüsegarten zog ein haufen wölfe' Aik. IX. 152 |

Hegy-völgy, ált. hely: *a lulkova latkova art-nilin* 'hegyen-völgyön át futok (v. hajtok) vala' V. 107 | M. *i modan-šerkamat vastuva* 'és földindulások minden helyeken' XVI. 367 | *budimks véckivan tončit ezga lišičaks sovičaks* 'wenn du mich mit liebe annimmst als eine, die an dir vorbei herein- und hinaustritt' Aik. IX. 196 | *vařínešt ezga liši sovi ovtiže* 'durch das lochlein tritt hinaus, kommt herein ein bärlein' Aik. XII. 70 | M. *oču lugava gulanij, oču vednava kalgä säjgä, sidä kaln-alga estenza piza vešindi* 'a nagy réten sétál, a nagy vízen füzfa mellett, mocsár mellett (t. i. elmenve), sűrű füzfa alatt keres magának fészket' V. 150 | *koške tarkava molemté* 'wo sie auf einer trockenen stelle dahin fahren' Aik. IX. 112.

Ház, — padlója, ablaka, fedele, kapuja, udvara, kerítése: *mon jakin pakin kudova, mon lišin sovin kardazga* 'ich ging hin und her in dem hause, ich trat hinaus, ich trat herein über den hof' Aik. IX. 204 | *oxadadam kijakska mukoro lanxso časni* 'mein grossvater bewegt sich den borden entlang auf dem hinteren' Aik. IX. 48 | *mastorga jakit pilginest* 'längs dem fussboden bewegen sich ihre füsschen' Aik. IX. 40 | *virce kajš, vircte livtiž, kec(e) avarđi, kijakska kirnavnit* 'es wuchs in dem walde heran, man holte es aus dem walde, es weint in der hand, man lässt es den boden entlang hüpfen' Aik. XII. 72 | M. *väldärmava burai aigir liši* 'durch das obere fenster geht ein fuchsrother hengst heraus' AHL. 143 | M. *žabantsa vaniht valmava* 'a gyermekei az ablakon néznek' V. 151 | *kudo, kudošt ejse lomat, kudoš tuš valmava* 'ein haus, im hause leute, das haus ging durch's fenster fort' Aik. XII. 38 | *telän valma čiriva mon varštin* 'ich blickte längs dem rande des fensters meines vaters hin' Aik. IX. 162 | *kudo práva ruz avat kirakšnit* 'das hausdach entlang gleiten russische weiber' Aik. XII. 39 | *valmava vani, keŋkška a kelgi* 'es schaut durch's fenster, liebt nicht durch die thür (zu schauen)' Aik. XII. 65 | *udals ortava sovaš atas* 'a hátulsó kapun bejött az atyus' V. 99 | *liši, sovi odirva ortava. Ki neježe liši sovi ortava nt?* 'die junge frau geht hinaus, kommt herein

durch die pforte. Wer sah sie durch die pforte hinaus- und hereingehen? Aik. IX. 82 | *orta práva sivoj koň vani* 'den querbalcken der pforte entlang blickt ein schwarzgraues ross' Aik. XII. 48 | *kardazga jaki bab'ine* 'den hof entlang bewegt sich die mutter' Aik. XII. 32 | *varava ej kokske vani* 'durch den flechtzaun blickt ein kindehen' Aik. XII. 51 | *moli bojarskoj kardazga* 'megyen egy urasági udvar mellett el' V. 96.

Út, utca: *kijava moli at'ine, kav'o pelev selgehi* 'az úton megy az öreg, két felé köp' PAAS. Mordw. Chrest. 1 | *sirniñ prácij polatín pokš kijava jarmuykav* 'deiner gemahlin mit goldnem verstande (eine fahrt) zum jahrmart längs dem grossen wege hin' Aik. IX. 78 | *kuvoka kiva moleme* 'dass du den langen weg entlang gehen wirst' Aik. IX. 212 | M. *tuš ilä kigä* 'begab sich davon längs einem andern wege' AHL. 109 | M. *a ombacet kersast taradt šuftasta i jořast kit-ezga* 'né-melyek ágakat szedegetnek a fákról és hintik vala az útra' XVI. 361 | *siñ molit jalgan Nižnoj kijava* 'ök mennek társaim a Nizsnoj úton' V. 113 | M. *moli ulčava Vanuša* 'az úczán megy Jancsi' V. 148 | *Filän Fomanäs jakaj očü ulčava* 'Fül-löpfi Foma jár a nagy úczán' V. 148.

Víz, víz partja: *vädga jaki kopita* 'das wasser entlang bevegt sich ein huf' Aik. XII. 67 | *vädist krajga akša gaba'lat ašcit kotfist* 'längs dem ufer ihres wassers liegen ihre leinwände—weisse papiere' Aik. IX. 84.

Pad, egyéb hely: *ežemga jakit piljiniest* 'längs der bank bewegen sich ihre füsschen' Aik. IX. 40 | *avuliñ jaka veška vel'neva* 'ich würde nicht in dem kleinen dörfchen umhergehen' Aik. IX. 58 | *ežemga čijnit, tetkaj valust kurksust siñst* 'sie laufen an der bank hin, das wort «väterchen» ist in ihrem munde' Aik. IX. 80 | *ežem čireva kediniest* 'an dem rande der bank ihre händlein' Aik. IX. 40 | *bokenevan valdo teščenetne* 'oldalamban mellett a fényes csillagocskák' V. 85 | M. *es prants najszi šama-varžamava* 'maga magát látja a tükörben' XIII. 115 | *psiva, kačamga jakineñ* '(dank sei auch) ihr, die in hitze und rauch hin und her gegangen ist' Aik. IX. 118.

Névutók.

Langa '-n át, keresztül':

Föld, mező, erdő, falu, város: *mastor langa jakı, kec a kundavı* 'es geht auf der erde, mit der hand kann es nicht ergriffen werden' Aik. XII. 41 | *mastor langa jortı pesokkonzo i modanzo* 'über die erde hin wirft sie ihren sand und grund' Aik. XII. 13 | *M. i tus kulma täın kolga sembä sä mastır* *langa* 'és mene a hír erről mind az egész tartományba' XVI. 343 | *luga langa sıın cıjıt* 'sie laufen auf einer wiese' Aik. IX. 166 | *M. jakaj vedftıma vastneı langa veřandař vajmamat* 'vıztelen helyeken jár keresve megnyugvást' XVI. 348 | *ılaka puva pıccı vır langa!* 'blase doch nicht über den tannenwald!' Aik. IX. 16 | *M. Jıssı jakas sembä Galılejat langa* 'Jézus jött Galileán végig' XVI. 335 | *aska kuçtan kuçovksoks véle langa tııtamo* 'geh, ich will dich als sendling schicken, das dorf entlang zu fliegen' Aik. IX. 226.

Fa, híd: *M. pengätnen langa jotas* 'átment a hasáb-fakon' XIII. 113 | *M. sett langa moli* 'a hídon megyen' V. 143 | *M. päšä päšä langa lařkendi* 'eine linde läuft auf einer linde' AHL. 141.

V'erga 'föleött el': *lembıneze v'erga moli, ugorřtkeze alga moli* 'seine wärme geht an der decke hin, sein dunst geht an dem fusboden hin' Aik. IX. 20.

Alga 'alatt el': *selme kun(o) alga vanıcat* 'unter den augenliedern senden sie ihre blicke hervor' Aik. IX. 136 | *M. sıdä kaln-alga estenza pıza veřındı* 'sürü füzfa alatt keres magának fészket' V. 150 | *uř tejtır tuksnos pır(e) alga* 'das mädchen ging unten längs dem rande des gemüsegartens hin' Aik. IX. 52.

E. *Udalga*, *M. ftalga* 'mögött': *rořıast u da lga lapřavaı kındatt pakřast* 'hinter den hainen erstrecken sich ihre felder, schüsseln ähnlich' Aik. IX. 82 | *M. langaı-řtama panarsa; jakai tıngä ftalga, kapatnen alga, tuřä janga, rořřat alga* 'in einem angezogenen hemde wandert sie hinter der tenne zwischen den garbenhaufen, längs dem gelben stege, im haine' AHL. 131.

Ikelta 'előtt': *a pustakası livtnı valma ikelta* 'a czinege

pedig röpdös az ablak előtt' V. 92—93 | *a mon karman livneme okoška i kelga* 'én pedig röpdösni fogok az ablak előtt' V. 92.

Trokska '-n át, keresztül': *alasañ trokska kajimim* 'er warf mich quer über das pferd' Aik. IX. 8 | *še védiñt trokska pížen sed sédáz* 'über das wasser ist eine eherner brücke geschlagen' Aik. IX. 34 | *še pokš védeñt trokska purgíne inazoro paž tejevs vadra, keme sed* 'a nagy vízen át Purgíne fejedelem isten csinált egy jó, erős hidat' PAAS. Mordw. Chrest. 7 | *kedenzé kajiz da pajmeñ trokska* 'sein fell warfen sie quer über den dachbalken des schuppens' Aik. IX. 30.

Velkska '-n át': *čerkuva velkska livti zier* 'über die kirche hin fliegt ein wildes thier' Aik. XII. 58 | *moñ sísem meñelt práñ velkska jatast* 'sieben himmel sind über meinem haupte hinübergangen' Aik. IX. 100 | *pleteñ velkska jortize* 'schleuderte sie über den zaun hin' Aik. IX. 236.

Vakska 'mellett el': *ete kardaz vakska jakibiñ* 'ezen udvar mellett el járok vala' V. 104 | *te'ciñ čerkuva práva, krost vakska, popoñ služamu tarkava, Moskov ulíca jutkova, rostov poratkañ kivalma* 'ich werde sie über den kirchturm her, an dem kreuz vorüber herbeirufen, an des priesters dienstplatz vorüber, die Moskauer strasse entlang, längs der Weihnachts-hausreihe' Aik. IX. 160 | *M. lájt vakska jakame* 'a patak mellett (mentében) jártunk' V. 144.

Kunčkava 'között át': *ton štep kunčkava molemde* 'miten durch die steppe gehen wirst' Aik. IX. 220.

Jutkova 'között': *Moskov ulíca jutkova, rostov poratkañ kivalma, miñ kšniše sédeñ sed langa, pížen balasa jutkova, miñ gaj pačalgo kijava, štado pazava jutkova* 'die Moskauer strasse entlang, längs der Weihnachts-hausreihe, über die von eisen gemachte brücke, zwischen der erzeländern hin, auf dem wege hin, welcher (eben) ist (wie) ein klingende bratpfanne, von stehenden heiligenbildern umgeben' Aik. IX. 112 | *M. aš pilgínza, aš kádínza, lomañ jotkava jakaftims pečkäi* 'er hat nicht füsse, hat nicht hände, taugt dazu unter die menschen zu gehen' AHL. 140 | *M. alasañnen jotkova jakaj* 'a lovak között jár' V. 143.

Kuvalt, kivalmo (tkp. *kivalmova*) 'hosszában': *miñ poratkañ kuvalt ardiñek* 'wir sind die hausreihe entlang gefahren'

Aik. IX. 144 | *mořaň kuv alma karabla lankso jalgan ukšnokš-nošt* 'tenger hosszában hajón társaim úszkáltak' V. 113 | *koda tujan tiřiň teteň kardaziň kuv alt moleme?* 'wie werde ich es anfangen, den hof des vaters, des ernährers entlang zu gehen?'

Aik. IX. 170 | *pali zori vaks siň keptičt Moskov uličaňt kuv alma* 'dem abglanz der brennenden morgenröthe gleich erhoben sie (die freundinnen) sich die Moskauer strasse entlang' Aik. IX. 160.

Melga 'után': *koda kakak tejter melga, čoraňakaj, čjňi-mat?* 'wann wirst du, söhnelein, mit deinem laufen nach den mädchen aufhören?' Aik. IX. 22 | *a koda siň karmit moň mäjelga panseme* 'a mint ök én utánam szaladni fognak' V. 91 | *ton ıla jaka, Tatar, moň melga!* 'geh nicht, tatar, nach mir!' Aik. IX. 100.

Perka 'körül': *kirganzo perka tapardaš, kirganzo perka kutmurdaš* 'sie wickelte sich um seinen hals, si wand sich um seinen hals' Aik. IX. 64.

b) Superessivus.

Már a fentebb idézett prolativusi határozók között is több a superessivushoz való közeledést mutat. Ilyen superessivusok főleg az oldal, vég, szél jelentésű szavak prolativusai: *kavto peva kurgonzo* 'an beiden enden hat es einen mund' Aik. XII. 53 | *kavto pelga toň žepel* 'an beiden seiten hast du taschen' Aik. IX. 134 | *vejke pevanzo Alatir čudi, ombo peva Sura ved čudi* 'egyik végén az Alatir foly, másik végén a Szura vize foly' V. 85 | *šuru kořonga rosaza, latku potmakska käl-mizi* 'auf des getreides wurzeln sein thau, auf dem schluchtenboden seine kälte' Aik. IX. 154 | M. *omo širgä kiš ceber* 'a tulsó oldalon az út jó' XIII. 114 | *pokš ki sireva jalgan jakamo* 'nagy út szélén társaim jární' V. 113 | *ňil(e) ugolga pođri vni* 'auf den vier ecken je ein zehnkopekenstück' Aik. IX. 136.

Langa '-n fölött': *pala langa ručat araš* 'über das hemd zu kleiden hast du keinen mantel' Aik. IX. 104 | *odžatne langa jakstere karks karksaž* 'über die kleider ist ein roter gurt gebunden' Aik. XII. 7 | *valmaňt alo tejterka, valma langa*

čefenzi 'unter dem fenster ein mägdlein, auf dem fenster ihr haar' Aik. IX. 226.

c) *Sublativus.*

Langa névutóval fejezi ki a mordvin nyelv a nyakon üt, arczul üt-féléket. Ezekhez átmenetül szolgálnak: *i lavtov langa kajize* 'vállára vetette' V. 87 | *lišmenzé langa kajize* 'warf ihn über sein ross' Aik. IX. 72.

da tātanzo koña lango čavize do smert 's az apját ütötte homlokon halálra' V. 92 | *tejteřnes vačkudiže prá langa* 'das mägdlein gab ihm einen hieb auf den kopf' Aik. XII. 82 | M. *i šavaž bajdek šavšt sonň prá langa* 'és kivevén a nádszálat verik őt fejen' XVI. 375 | M. *šaldas langa vačkedinä* (nem: *kěrga langa*) 'nyakon csaptam' V. 143 | *šo kola toňt pilge langa čaviň* 'mindig a lábadra csaptam' V. 93 | M. *sedí langa tokamaň* 'a szívemre ütött' V. 142 | M. *no kida kiä tonň vaškadatanza vidä ščokatseň langa* 'hanem ha valaki téged arczul üt a jobb arczodon' XVI. 337.

d) *Egyeb helyhatározók.*

M. *i kersij sonň päleva* 'és elszakasztja azt (t. i. félbe)' XVI. 369 | M. *saratšt lomaň pälgä* 'emberek szerte széledtek el' V. 144 | M. *kolmova (niluva, kemengä) säzus* 'háromfelé, három részre (négy-, tízfelé) szakadt' XIII. 111.

A magyar *-ig* ragnak megfelelő jelentéssel: *nej kol'inkava polanaň puřejzě, nej kanžamova polanaň keřescě* 'bis an die kniee reicht das queckengras der waldwiese, bis an die kniekehle reicht die kornwickē der waldwiese' Aik. IX. 138 | *kuněka vidga uklat sajiňe* 'bis an die mitte wurden sie hart wie gestähltes eisen' Aik. IX. 132.

2. *Időhatározók.*

kuva moľan, jalgaj dugaj, a moňć avarďan 'indem ich gehe, liebe freudin, weine ich immer' Aik. IX. 6 | M. *Durakš štäs šobdava* 'der Dummkopf stand am morgen auf' AHL. 106 | *šobdava vstäst* 'reggel fölkeltek' V. 145 | M. *štabi mak-*

sams tejsť jartsama-pält pinguva? 'hogya azoknak eledelt adjon alkalmatos időben?' XVI. 368 | *čijn kunčkava* (névutó) *kaftu pílksi* 'am mittag auf zwei füssen' Aik. XII. 66 | *kvalma* névutóval: *čijn kvalma sijn dumašť jalgatňi pokordaň sėrim vanumu* 'den ganzen tag hindurch sannen sie, die freundinnen, meine nieder-gebeugte gestalt schauen (zu kommen)' Aik. IX. 162.

Egyes névutók az eredeti helyi jelentésből egyéb határozók kifejezésére mentek át, így:

3. Célhatározók.

A *melga* 'után' névutó célhatározó kifejezésére is szolgál, mint a magyarban is a mozgást jelentő igék mellett az *után* névutó, pl. kereset után néz, elmegy valaki után stb.

miň mazė melga kučtadiž 'wir senden dich, um eine schöne zu holen' Aik. IX. 124 | *koso uš varakaňėn čanova melga puňems* 'was taugt es denn der krähe nach der schwalbe zu jagen' Aik. XII. 79 | *ton budimks meřat miňeňek, miň svaxa melga molťanok, miň svaxa melga molťanok, kud(a) ava melga tuta-nok kilden povodeň lišmesė* 'wenn du uns gebietest, werden wir nach der freiwerberin fahren, werden wir nach der freiwerberin fahren, werden wir nach der brautwerberin uns aufmachen mit angespannten pferden' Aik. IX. 113 | *lamo ulit ava melga avar-dit* 'wird es viele (kinder) geben, die nach der mutter weinen' Aik. IX. 182.

4. Eszközhatározók.

A *kvalga* 'által' névutót találjuk a Máré-evangélium fordításában eszközhatározó kifejezésére:

M. esta ulš tiť azš Jeremijat ingalce-azindijt kuvulga 'akkor teljesedék, a mit az Úr mondott Jeremiás próféta által' XVI. 333 | *M. son šajtantneň paňtsij šajtaň očut kvalga* 'ő a sátánokat kiűzi a sátánok fejedelme által' XVI. 343.

Egyéb eszközhatározók prolativus-raggal: *udalaš Palaj sėrga rungova, son i pėk vadra pílgeň calgavga* 'Pelagia ist an wuchs und gestalt wohlgelungen, durch ihre hübschen tritte ist sie ausgezeichnet' Aik. IX. 18 | *korčaga va pėčizė* 'durch einen bottich siehte sie es' Aik. IX. 106.

5. Móddhatározók.

mezga šupav D'emeńtej? 'wie ist Dementei reich?' Aik. IX. 106 | *M. atevsnan-ezga dađa mol* 'de az ő cselekedeteik szerint ne cselekedjetek' XVI. 336.

6. Eredethatározók.

A MÁTÉ-evangélium fordításában a *kolga*, REGULY moksa mondataiban a *kuvalma* névutót találjuk «a szóbeli és írásbeli közlést kifejező igék» mellett levő eredethatározó kifejezésére:

M. tin že kulasašt jovkšt vidijt kolga 'halljátok tehát ti a magvetőről szóló példázatot' XVI. 349 | *M. mes mon af kššt kolga azań tejnt* 'hogya én nem a kenyér felől szoltam nektek' XVI. 354 | *M. Joann že kulaž šobda-kudsa Xristost tevtneń kolga* 'János hallván a fogságban Krisztus cselekedeteiről' XVI. 345 | *M. molada eđi ceberńasta kizűfńada idt kolga* 'elmenvén és szorgalmasan értekeztek a gyermek felől' XVI. 332.

M. mon soń martńza kortań toštń tovgomat kuvalma 'beszéltem vele az ottani kereskedésről' XIII. 120 | *M. mon sodasa sű ošt, konań kuvalma tin kortatada* 'ismerem a várost, a melyről ti beszéltek' (v. *kona ošt kuvalma tin kortatada, mon sodasa*) XIII. 123 | *M. son sűn kuvalma seri, mezű af sodaj* (v. *kosa af tevets*) 'arról kiabál, a mit nem tud (v. hol nem az ő dolga = a mihez nincs köze)' XIII. 467.

**VII. Az E. -n'e(n'), n't'e(n') [-s't'e(n'), -n't'i(j), -z'n'e],
M. n'd'i, -t'i ragos határozók.**

1. Helyhatározók.

a) *Allativus.*

M. veleti suvaš moraz 'zum dorfe kam er singend' AHL. 137 | *M. son suvaš sű kuttĩ* 'er ging in diesen palast' AHL. 100 | *M. i tuš es kudntsti* 'és elméne az ő házához' XVI. 342 | *vajx molan, mon molan apak pira kardazneń, apak velta latońeń!* 'oh, ich werde kommen, ich werde kommen zu

ihrem unumzürten hofe, zu ihrem ungedeckten schober!' Aik. IX. 148 | *vášť ofta saš ir'vi-z'nd'i* (v. *ri'vi-z't'i*) *d'i kor'itā* 'einst kam der bär zum fuchs und spricht' Aik. XII. 148 | *adakaja, polaj, aščeme, Věčkaj, Věčkaj nej deda neń, Věčkajneze nej baba neń!* 'komm, männchen, zu gaste zu dem grossvater Vetsckaj, zu der grossmutter, der frau Wetschkaj's!' Aik. IX. 42 | M. *art bajarti, azint* 'menj az úrhoz, mondj (neki)' XIII. 113 | M. *tāń ot-čorať usk mořati* 'ezt az ifjat vidd a tengerhez' V. 145—146.

b) *Superlativus.*

M. *tsoraš reskafts mastirti* 'der knabe fiel auf die erde' AHL. 99 | *molšt se tarkańteń, kozo sońcinze tejt'eńze kadokšniže* 'sie kamen an jene stelle, wo er seine eigene tochter zurückgelassen hatte' Aik. XII. 81 | M. *tilen piza, tilen vasta otsu pakšati, uma-mežati* 'ich würde ein nest machen, ich würde eine stelle machen auf dem grossen acker, auf der triftgänze' AHL. 133 | *varkšijs' lib'i tatar-avat p'reti, lib'i meke palman p'reti oze* 'aber die krähe setzt sich bald auf den kopf der tatarin, bald auf den posten' Aik. XII. 145 | M. *tist niletskā stenatnendi pirmek* 'sie machten an den vir wänden ein zeichen' AHL. 100 | M. *putozā kādints plaxati* 'rátette a kezét a tökére' V 146 | M. *liss kutsta, ozaš krandasti, di tuš* 'kiment (a ház-ból), a szekerre ült s elindult' XIII. 130.

c) *Illativus.*

Házikó, odu, verem, szoba: *sovaš se kudineńteń* 'es trat in jenes häuschen hinein' Aik. XII. 82 | *sovaš kudineńte* 'bement a házikóba' V. 98 | M. *saš Jisusš Petrań kudti* 'ment Jézus Péter házába' XVI. 340 | *da son sede kurok sovaš undońte* 's ő nagy hamar bement az oduba' V. 93 | *koda saš jamante* 'hogy jött a verembe' V. 91 | M. *sotnizā kelasiš, noldazā antsimati* 'der fuchs band (den korb) an, er liess ihn in das eisloch hinein' AHL. 118 | M. *Durakš tuš unduti* 'der dummkopf begab sich in den hohlen (baum)' AHL. 112 | *nava pačkučť seše tolt vakss, suvaš kuduti* 'nun kamen sie zu jenem feuer und traten in die stube' Aik. XII. 144.

Teknő, hajó, zsák, tömlő, kosár: *ikiḷi avat očkuti lađiž* 'erst legten sie die mutter in den trog hinein' Aik. XII. 144 | *M. suvas ventšti* 'ülni a hajóba' XVI. 352 | *i ozas mešokonte* 's beleült a zsákba' V. 95 | *M. af kajsiht od vinada sirä ufamti* 'nem töltik az újbort hitvány tömlőkbe' XVI. 342 | *M. kepterti lama povi kalda* 'in den bastkorb kommen viele fische' AHL. 118.

Ország, erdő, puszta, udvar, város: *M. suvaj menelñ carstvati* 'megy a mennyek országába' XVI. 339 | *ravuzo virñenteñ tetkam ež jakse* 'mein väterchen ging nicht in den dunklen wald' Aik. IX. 48 | *M. tuš tosta ventšt lanksa lomañftima vastati skamnza* 'elméne onnét hajón a pusztába magánosan' XVI. 351 | *M. tada melä šavazä sonn šajtanš svätöj ošti* 'azután vivé őt a sátán a szent városba' XVI. 334 | *mižarda že Jisuss suvas Kapernaumti* 'akkoron Jézus bement Kapernaumba' XVI. 340.

Ég, tűz, víz: *M. i jořasaš tolti* 'és vettetik tűzre' XVI. 339 | *M. molan, jordaš a přezñ vėtli* 'megyek dobom a galyat a vízbe' PAAS. Mordw. Chrest. 47 | *M. kalin kundamsta vetti pras* 'halfogás közben a vízbe esett' XIII. 118.

2. Véghatározók.

Hasonlít valamihez: *M. no kiñti kondaftasa mon sä šačamat?* 'de mihez hasonlítsam e nemzetséget?' XVI. 346 | *M. menelñ carstvaš uli kondama gorčiceñ vidmati* 'a mennyek országa hasonlatos a mustármaghoz' XVI. 350 | *kondaftasa jonu alati* 'hasonlítom a bölcs emberhez' XVI. 340.

Méltó, ügyes valamire: *M. sitsä maksf uli sudti* 'ez méltó az ítéletre' XVI. 336 | *M. son loka kalin kundamati* 'ő ügyes a halfogásra' XIII. 118.

Tanít valamire: *M. pervai tonaftizä sembä lomañ kälh-nendi* 'zuerst lehrte er ihn alle menschengsprachen' AHL. 97.

Szól, felel, könyörög, meghajlik: *irviš meřä oftññdi* 'sagte der fuchs dem bär' Aik. XII. 148 | *šišem-pramo karas řivėžėñ meři* 'a hétfejű Karjas a rókának így szolt' PAAS. Mordw. Chrest. 8 | *M. babas korhtai alati* 'die alte spricht zum manne' AHL. 97 | *řivėžš meři oftute* 'sagte der

fuchs dem bär' Aik. XII. 147 | *koda otvečan, ödžorakaj, nej mon a t ä n t e n ?* 'wie werde ich, junges männchen, jetzt dem schwieger-vater antworten?' Aik. IX. 6 | *Litua merékšnés sońenzé* 'Litua sprach zu ihm' Aik. IX. 14 | *mazi Damajs kor^{Rte} soń-denzé* 'der schöne Damaj sagt ihm' Aik. XII. 134 | *mastor paz-nén oznotanok* 'wir beten zum Mastor-pas' Aik. XII. 20 | *mastor šukuńás meńelńen, meńel šukuńás mastornén, či pas šukuńás kov paznén* 'die erde verbeugte sich vor dem himmel, der himmel verbeugte sich vor der erde, der sonnen-gott verbeugte sich vor dem mond-gotte' Aik. IX. 154 | *M. sin kadiz škaindi ozindimasnen* 'sie haben aufgegeben ihre verbeugung vor Gott' AHL. 134.

Férjhez ad: *ilamak čija, tetej, šupavńen, ilamak makso, tetej, kožavńen!* 'verheirathe mich nicht, vater, an einen reichen, gieb mich nicht, vater, einem grossbegüterten!' Aik. IX. 20 | *vejka koža tata r štirinza maksžžá urva ks b'ed-nj i novla lomańńđi* 'ein reicher tatar gab seine tochter einem armen und faulen manne zur frau' Aik. XII. 149 | *mak-simik, avkaj, voravń čorańe* 'du gabst mich, mütterchen, dem sohne eines diebes' Aik. IX. 96.

3. Dativus.

Ad, ajándékoz, fizet, hoz: *afkam maksí mońen pala* 'meine mutter wird mir ein hemd geben' IX. 104 | *da ila makso vejke-jak erge riveškeńte!* 'de ne adj egy gyöngyöt is a kis rókának!' V. 98—99 | *M. kida täni muvil teiņk kistē-dindaf lomań, moń maksilemaz sändi* 'wenn sich jetzt zu uns ein getaufter mensch fände, würde man mich ihm geben' AHL. 100 | *M. sembendi, kiä saj soń pälenzä, kazi mezevik* 'min-denkinék, a ki hozzá jön, ajándékoz valamit' XIII. 126 | *M. bajarti jarmakonts pantsajnä* 'az úrnak visszafizetem a pénzét' V. 149 | *nava vjki tatar-ava sońcinze mirđiti salmat kande* 'sieh, da trägt eine tatarin ihrem manne brei' Aik. XII. 145.

Megbocsát, paraancsol, elbeszél: *M. koda mińts kadatam dolgunekenti* 'mint mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek' XVI. 338 | *M. vad son mąrgij sońtsen maniti valdams paratnen i af-paratnen* 'mert ez parancsolja az ő nap-

jának világotni a gonoszokra és a nem gonoszokra' XVI. 337 | *užo tońe mon jovtasa, užo tońe mon kortasa* 'warte, dir will ich es melden, warte, dir will ich es erzählen' Aik. IX. 90.

Készít (tesz) valaki számára, kell: *živoj lomańńeń kalmo ila čvvt* 'grave nicht einem lebendigen menschen ein grab' Aik. XII. 77 | *miń pokš kurgońeń pańcinek* 'wir backen sie für die grossen münde' Aik. IX. 122 | M. *tońts tat ti lomanendi osal, estitkã af tiiht* 'te ne tégy másnak rosszat, neked (magadnak) sem tesznek' XIII. 132 | M. *kiã sindezã, sãndi pandima* 'a ki eltörte, annak fizetni kell' XIII. 129.

Dativus possessivus: *kalneń ved, narmuńńeń vozdux, a lomańńeń veše mastor* 'dem fische das wasser, dem vogel die luft, dem menschen aber die ganze welt' Aik. XII. 75 | *mońã·ńi ina para alkskak* 'und mir ist auch das untere gut' Aik. XII. 148 | M. *Sodomńi i Gomorńi mastirti sada tozdã uli sudńi šista, koda tä ošti* 'Sodoma és Gomora földjének dolga könnyebb leszen az ítélet napjain, mint annak a városnak' XVI. 344 | *kalgudo tańtejne, pejte meńeń a maštovi* 'ein hartes leckerbisschen, für einen zahnlosen taugt es nicht' Aik. XII. 32.

4. Időhatározók.

čut, at kažńij činđi jakašt tänza jur^{Re}ama sodamza štirvza mar^{Rta} 'beinahe jeden tag kommen tochter und schwiegersohn zu ihm um zu essen' Aik. XII. 149 | *dě maravõt štirš i sodamš ar činđi turýt* 'aber es wurde bekannt, dass schwiegersohn und tochter sich täglich prügeln' Aik. XII. 149 | M. *kizət'i vešt avard'i. — kelu* 'nyaranként egyszer sír. — nyírfa' PAAS. Mordw. Chrest. 42 | M. *ilätti že vätãšt tejnza lama lomańda* 'este vezettek hozzá sok embert' XVI. 341 | M. *teint täčijok tuma, vandi šobdavati toza kenereda* 'nektek még ma kell elindulni, (hogy) holnap reggelre oda érjete' XIII. 132 | M. *mãktã pinkti* 'mind ez ideig' XVI. 143.

5. Állapothatározók.

A 'valakinek részére, számára tesz valamit' jelentésű dativusok közvetítésével szintén allativusragot kapnak a valakiért,

valaki helyett, érdekében tevést jelentő igék mellett az állapot-határozók: *N'is'ke-pazi'n kecte veščanok i niščojne'n i drax-lojne'n i d'revnojne'n* 'wir bitten Nischke-pas für die bettler und gebrechlichen und alten' Aik. XII. 19.

A Máré-evangélium fordításában előfordulnak a csodálkozást, valahogyan bánást kifejező igék mellett is allativusragos állapot-határozók: *M. lomatnū divandašt tonaftamantsti* 'az emberek elálmélkodnak az ő tudományán' XVI. 340 | *M. divandašt tonaftamati sonn* 'elsodálkozik az ő tudományán' XVI. 364 | *M. para tijada af-kelgijhtnenti tinū* 'jól tegyetek a titeket nem szeretőkkel' XVI. 337.

6. Okhatározók.

M. avar demati silmenza jakstergitst 'a sírástól (tkp. a sírásra) szemei (vörösek) megvörösödtek' XIII. 120 | *M. javi demati tirmazuš* 'az ijedségtől elkezdett reszketni' XIII. 120 | *M. jakšanti tirmaj* 'reszket a hidegtől' XIII. 120 || Inkább az eszközhatározókhoz sorozhatók: *M. trupkaso targamati pehnä (pejhnä) lotkajht särädemda* 'a pipázástól a fogak megszűnnek fájni' XIII. 120 | *mo'n uli stolbam, šado alašanēn a vėlavto'i* 'ich habe einen pfahl, von hundert pferden kann er nicht umgewandt werden' Aik. XII. 46.

7. Czélhatározók.

Mint a lativusragos czélhatározókról is említettem, ezek a czélhatározók sem egyebek, mint elvont főnevek allativusai: *a tuřitne'n tuřevcine'k, a sovni'tne'n sovnovcine'k, a moritne'n moravcine'k, a kiščitne'n kiščevcine'k* 'die nicht streiten-den bringen wir zum streiten, die nicht-hadernden bringen wir zum hadern, die nicht-singenden bringen wir zum singen, die nicht-tanzenden bringen wir zum tanzen' Aik. XII. 39 | *M. son mo's videsta voinati* 'er ging gerade zum kriege' AHL. 101 | *M. makšij že kulimati bradš bradants* 'adja halálra rokon rokonát' XVI. 344.

8. Translativus.

REGULY moksa-mordvin mondataiban találunk a translativusragos határozók mellett allativusragot is: *M. popindi tienä* 'pappá tettem (öt)' XIII. 111 | *M. kočkašk golovandi* 'bírónak választottuk' XIII. 111 | *M. stama lomaň, kona mokšaks kortamo lats, af mašti, af pičkaj tein toлма а е n d i* 'olyan ember, a ki mordvinúl (moksául) beszélni jól nem tud, nem való nekem tolmácsnak' XIII. 123.

VIII. Az -s ragos határozók.

1. Helyhatározók.

a) Határozószók.

Névmási tövekből: *M. jakat jaksit toza ili af?* 'jártál járdogáltál-e oda, vagy nem?' V. 145 | *M. tsorat alats mols toza* 'der vater des knaben kam dahin' АНЛ. 98 | *M. moň af pinkstin toza jakaj* 'jelen nem létemkor (mikor én nem vagyok ott) oda jár' XIII. 117 | *kozo, kozo čijatan?* 'wohin, wohin, soll ich dich verheirathen?' Aik. IX. 24 | *M. mon toza af molan, tosa vaskaftemaz* 'én oda nem megyek, ott engem megcsaltak' XIII. 118 | *M. kandimal taza, kandizä tozo* 'a helyett, hogy ide hordta volna, oda hordta (tkp. ide hordani vala, azaz: h. kell vala)' XIII. 120.

Egyéb határozószók: *M. pirimida mars* 'gyűljetek egybe'; *mars sovirst* 'összekeveredtek (két nyáj)' XIII. 114 | *taratsto tarats väjs tokšest* 'ágról-ágra egybeérintettek' V. 101 | *saka malazin* 'jőjj közelembe' V. 103 | *nile tuřomščikinen puromodo vaksozin!* 'négy börtönörem gyülekeztek mellém!' V. 103 | *M. malas samš* 'közel jönni' XVI. 334.

b) Illativus.

α) Ország, város, falu, vásár: *M. edi orgäd Jegi-pets* 'és szaladj Egyiptomba' XVI. 332 | *inoj mastors mořa sires*

'más országba tenger partjára' V. 112 | *M. ombace kisa molšt siñtseñ mastirs* 'más úton menének az ő hazájukba' XVI. 332 | *lomañ väles urvaks maksamam* 'idegen faluba ad engem asszonyrak' V. 108 | *M. savindärät miñ velezinyk* 'wenn du in unser dorf kommst' AHL. 106 | *M. bazars arni* 'a vásárba fut' V. 151.

Erdő, berek, cserje: *kozo täji cinemnes pizine? paro virs, Atras virs* 'hova rak a csinem fészket? A jó erdőbe, az Atra erdőbe' V. 111 | *čopuda vírc, jalgaj dugaj, mon kandokšnija* 'in den dunklen wald, liebe freundin, trug ich ihn hin' Aik. IX. 4 | *vaj tumo pulos ozakšnoš* 'sie setzte sich in einem hain von eichen nieder' Aik. IX. 60 | *kilej pulos, odžorakaj, mon i kajija* 'in ein birkengebüsch, junges männchen, legte ich ihn nieder' Aik. IX. 6 | *a pustakaš lirtaš virs* 'a cizinege pedig elrepült az erdőbe' V. 93.

A ház és részei, udvara, kerítése: *M. suvak toni pakojš* 'menj be a te titkos házádba' XVI. 337 | *a son ozi, jalgaj dugaj, koñik, ugolnēs* 'er aber, liebe freundin, setzt sich in die thürecke' Aik. IX. 2 | *kodamo kardajs tujimiz* 'micsoda udvarba hoztak engem' V. 104 | *sovado sado jalginen turma bañazin* 'menjete be, jöjjetek társaim a börtön furdömbé' V. 102 | *kodamo pirars uskimiz?* 'micsoda kerítésbe húztak engem?' V. 104.

Víz, mocsár: *kavto gulkat tušt vec ekšelamo* 'zwei tauben gingen ins wasser, um zu baden' Aik. XII. 33 | *veškiñe, zolotoj patkiñe, vec a vaji, tolcak a palj* 'minder als das kleinste, ein goldenes fässchen, es ertrinkt nicht im wasser, noch verbrennt es im feuer' Aik. XII. 71 | *M. Durakš-praš šäis* 'der dummkopf fiel in einen sumpf' AHL. 111 || Csere-misz: nyK. βοοδες kolēsē βολῶκ 'vízbe halt állat' RAM. 60 | kP. er řeε löltən kupeš bojžēs 'reggel a nap fölkel s a mocsárba száll le' GEN. 72.

Kályha, zsák, kosár, bölcső, vödör: *varštaš peckas* 'beletekintettek a kályhába' V. 84 | *M. konats täci kasindij, a vandi uli jordaf pāna-kuds* 'mely egy nap vagyon, másnap vettetik kemenczébe' XVI. 338 | *ataš ecize teskavs* 'az öreg beledugta egy zsákba' V. 83 | *sajinze kapterš* 'vette kosárba' V. 100 | *pokš uramas kandži* 'sie trug ihn in die

grosse wiege' Aik. IX. 82 | *mon kajija, jalgaj dugaj, lukščad'ni lavškes* 'ich legte ihn, liebe freundin, in die schaukelwiege hin' Aik. IX. 4 | *vaj vėdras varštak* 'blicke in den wasser-eimer hinein' Aik. IX. 124.

Testrészek: *kadilat sajik ke d'ezet* 'nimm dein rauch-fass in die hand' Aik. IX. 188 | *M. šavst kädizist otsu mandit* 'sie nahmen grosse stöcke in die hand' AHL. 119 | *M. keskė-zėnza pštidezä* 'a csípejébe dugta' V. 142 | *šälms vaniča ilaz(u) ul'* 'es gebe keinen, der in das auge blickt' Aik. XII. 125 | *M. mes Joannś maksf vanijhtneñ kädś* 'hogy János vettetett az őrzők kezébe' XVI. 334 || Cseremisiz: *kCar. korməžes pura* 'befér a markába' PORK. 25.

Anyagnevek: *pižis navaž nerezė, sijas navaž pilginze* 'rézbe mártva az orra, ezüstbe mártva a lába' V. 87 | *sijas navaž krūkazo* 'ezüstbe mártva a horga' V. 101 | *vidimak moñ kulovś da porastom* 'săe mich in die asche, aber nur zu meiner zeit' Aik. XII. 77.

(β)*) *kudos kadovś tirin tetinim, ... lavskis kadovś čora taka, ... pakśas kadovś vidin šurom* 'a házban maradt nevelő atyuskám, a bölesőben maradt kis fiam, a mezőn maradt elvetett gabonám' V. 86 | *M. kedits ilats Durakt kätś* 'seine haut blieb in der hand des dummkopfs zurück' AHL. 111 | *uš čavo kudos kadimiž* 'sie liessen mich in der leeren stube' Aik. IX. 10 | *M. sän min sodasašk, konat vires-ėlemä* 'azt mi tudjuk, kik az erdőben voltunk' XIII. 126 || Ugyanígy a cseremisizben is: *nyK. šėryš ieszli edem kola* 'egy ember az erdőben meghal' RAM. 202 | *kP. tuleš jüla* 'a tűzben ég' GEN. 63 (vö. md. *jakstere tolnes kurtavi grivinem* 'vörös tűzbe mégég sörényem' V. 109).

Névutók.

Lanks '-ba, -be': *M. maksazä parašints tejst kädneñ lanks* 'és minden pénzt adá kezökbe' XVI. 369 | *kšni patej, toñ kužneć tejinžet, mastor lankś noldinžet* 'schwester eisen, ein schmied hat dich gemacht, in die welt kommen lassen' Aik. XII. 8.

*) Vö. BEKE Ö. Finnugor határozós szerkezetek (NyK. XLIII. 161.)

Pots '-ba, -be': *sovas rivez penge pots; sarazinze meňst mešoksto, koda sovas penge pots* 'bement a róka egy fatókébe, a tyúkjai elszabadultak a zsákból, a mint bement a fatókébe' V. 96.

Jotks 'közé': M. *šufta jotks bikā povs* 'ein ochse gebunden zwischen bäumen' AHL. 142 | *kajasa pańda jutks* 'ich werfe es zwischen die beete' Aik. XII. 31.

Kučkas 'közibe', *kunčkazo* 'közepébe': M. *koda ucatneň virgastneň kučkas* 'mint juhokat farkasok közibe' XVI. 344 | *keď kunčkazuyk putusi, tijk kurginizijk kapidisi* 'wird es in die mitte eurer hand legen, wird es in euern mund heben' Aik. XII. 22.

c) *Sublaticus*.

α) Általában hely: *tarkazonzo ararca* 'ich werde es auf seinen platz stellen' Aik. XII. 22 | *miň tarkas ežems pucinek* 'wir wollen sie auf ihren platz, auf ihre stelle setzen' Aik. IX. 152 | *šildej pulos, jalgaj dugaj, mon i kajija* 'auf eine tümpelige stelle, liebe freundin, legte ich ihn nieder' Aik. IX. 6 | *lomaňis praš se tarkas* 'der mensch ist auf jener stelle gefallen' Aik. XII. 4 | M. *arak näimä vasts* 'állj olyan helyre, a hol megláthatnak (szószerint: állj látó helyre)' XIII. 118—119.

Mező, út, udvar: *poručik dumí poxo'c mole'me, poručik dumí ve strojs ara'mo* 'der lieutenant denkt in's feld zu ziehen, der lieutenant denkt sich in die fronte zu stellen' Aik. IX. 92 | *Ox šisem kineň ki ulos* 'an einem scheidewege von sieben wegen' Aik. IX. 44 | *Kata lišekněs kardajs veňeľej* 'Katja trat auf den hof, in's freie heraus' Aik. IX. 30 | *mon kardajs lišín* 'ich trat hinaus auf den hof' Aik. IX. 204.

Tető, esúcs, vég: *kudoprás babaš a kuzivi* 'a háztetőre az asszony nem hághat föl' V. 95 | M. *šaj sildi-pras pizina tiš* 'egy mocsárdombra rakott fészket' V. 150 | M. *Duraks kučis tumit preas* 'der dummkopf kletterte auf die spitze der eiche' AHL. 110 | M. *Durakt preas praš mař* 'auf den kopf des dummkopfs fiel ein apfel' AHL. 107 | *uš a čere pes, alo pes, uš kuněka kuros, šupav roc, seze Kird'uvan čijakšniž* 'nicht an's obere ende, nicht an's untere ende, in die mitte (des dorfes), in eine reiche familie, dorthin verheiratheten sie Kirdjuva' Aik. IX. 12 | Cseremisiz: kUr. *pište-βù i ð š küzà* 'fö-

mászik a hársfa tetejére' WICHM. 214 | kP. *tumona čaška βuješ pəžašəm əšta* 'a bagoly fészket egy nyirfa csúcsára rakja' GEN. 34 | kCar. *đər-söremən ayan βuješəžə kuđ-tormakan tumə šočəlden* 'a mező végén egy hatágú tölgy nőtt' PORK. 35.

β) *təfəzo soč kavto čurkat véjc čuvto p'ras* 'der vater band zwei klötzchen an einem baumgipfel zusammen' Aik. XII. 80 | M. *a snavš iladi tumit preas* 'die erbsen aber bleiben' auf der eiche' AHL. 111 | *avañ kadija mon ežem p'ras* 'die mutter liess ich am ende der bank zurück' Aik. IX. 44 | *lanks* névutóval: *teji·ólín pižə pižə luga laŋks* 'ich möchte auf der grünen wiese mein nest bauen' Aik. IX. 88 | M. *tilen vasta vidif uma laŋks* 'ich würde eine stelle machen auf dem besäeten felde' AHL. 132—133 || Cseremis: kP. *punžö βuješ tuləm oltałəm* 'a fenyő tetején tüzet gyujtottam' GEN. 68.

Névutók.

Lanks '-ra, -re' (e névutó használata sokkal kiterjedtebb, mint-az egyszerű ragé):

Föld, út, part: M. *məs mon sañ kandama lad modat lanks* 'hogy én hozzak békességet a földre' XVI. 344 | *kajiž kotomkast ki lanks* 'levetették az általvetőt az útra' V. 92 | M. *ombace praš kevn vastatneñ lanks* 'némely esik köves helyre' XVI. 349 | M. *i mižarda son jotaš ombace berəgt lanks* 'és mikor ő juta a tulsó partra' XVI. 341.

Ablak, kapu, fal, deszka, bárka: *valma lanks puti-že* 'an das fenster stellte sie es' Aik. IX. 106 | M. *šobdava vstašt, poles žožain orta lanks* 'reggel fölkeltek, a gazda föl-mászott a kapura' V. 145 | *lavca laŋks varštin, babakaj* 'ich blickte auf das wandbrett, grossmütterchen' Aik. IX. 206 | *a sto(l) laŋks ežiž put* 'aber auf den tisch hat man es nicht gesetzt' Aik. XII. 31 | M. *sodasa, nat sembä od lomatt, konat strug lanks jakajht* 'tudom [hogy] ezek mind fiatal emberek, kik barkedára járnak (t. i. barkedát vontatnak)' XIII. 128.

Testrészek: *pustakaš valks atañt koña lanks* 'a czi-nege leszállt az öregnek homlokára' V. 92 | M. *prants lanks vets praš* 'fejével (fejére) esett a vízbe' XIII. 113 | *možot praš Icaŋka bojar ava tejeret laŋks, možot tejeret kedenzə laŋks*

eli piljenzę la y ks 'vielleicht ist Ivanka auf deine tochter, die herrin, gefallen, auf die hand deiner tochter etwa oder auf ihren fuss' Aik. XII. 3 | *ančak štavtik moň Andrejin pilge la y ks* 'erhebe nur meinen Andrei auf die füsse' Aik. XII. 1 | *M. i putnijht lomani laftusnan lan ks* 'és vetik az embereknek hátukra' XVI. 365 | *M. tumit preasta pras tserä alašat la y ks* 'von dem gipfel der eiche fiel eine eichel auf das pferd' AHL. 109.

Troks-, turks '-n át': *ravin troks ležgeň piks targaž.* — *šedra-piks* 'a Volgán át háncskötél húzva. vödör-kötél' PAAS. Mordw. Chrest. 1 | *M. i kosik vet turks karmašt jotamā* 'und als er über das wasser zu fahren beginnt' AHL. 122.

K'eles '-n végig': *ménele·n kele·s pužo·, tolgazo·, mas-toro·n kele·s jakšte·r vérnazo* 'überall am himmel umher wurden seine daunnen, seine federn zerstreut, überall auf der erde umher wurde sein rothes blut verspritzt' Aik. IX. 92 | *paksän keleš odírva avarkšni* 'über das feld hin klingt das klagelied einer jungen frau' Aik. XII. 49.

d) Allativus.

Csak névutókkal:

Lanks '-hoz': *M. pačkits orta lan ks* 'érkezett a kapuhoz' V. 150—151 | *Suro väd lan ks tuš muškeme* 'a Szura vizéhez indult mosni' V. 108 | *uš koda pačkué orta la y ks* 'nun, als er die pforte erreichte' Aik. IX. 8.

Vaks(s) '-hoz, mellé': *tušt väle vaks* 'elementek egy faluhoz' V. 92 | *koj baslovat tirinem tetakaj? pokš tetan vaks, babaň vaks. tirinem tirä avakaj, koj baslovat tirinen? pokš tetan vaks, babaň vaks, lamo kulü rodin vaks* 'hova adsz áldást édes atyuskám? Nagy atyához, nagy anyához. Etetöm édes anyuskám, hova adsz áldást? Nagy atyához, nagy anyához, sok híres nemzetséghez' V. 103—104 | *dü molt moň vaks!* 'und (dann) komm zu mir!' Aik. XII. 88 | *tejteres matš ovton vaks* 'a leány lefeküdt a medve mellé' V. 100.

Malas 'mellé, -hoz': *M. mižarda šaštašt Jerusalimt malaš* 'mikor közelgettek volna Jeruzsálemhez' XVI. 361.

Ekšes 'mögé': *kudaňeň lađi stol ekšes* 'dem brautwerber geziemt es auf den platz hinter dem tische (sich zu setzen)'

Aik. IX. 136 | *siš' en-pramo karas, a siš' en-pramo karas! purgíne inazoro paz mazi damajen ekšez tejt' érenze maksí 'te hétfejú Karjas, hétfejú Karjas, Purgíne fejedelem isten Mazi Damajhoz adja leányát'* PAAS. Mordw. Chrest. 8.

T'ejš '-ig' (a MÁTÉ-evangélium fordításában): M. *ušpaptz mekipalčetneñ vasencetneñ tejs* 'elkezdvén az utolsóktól az elsőig' XVI. 340 | M. *kepidavijš menelt tejs, adt tejs prajat* 'felmagasztaltattál az égig, a pokolig vettettél' XVI. 346 | REGULYNÁL *tes* alakban: M. *lomañ tes molañ* 'emberhez (valakihez) megyek' XIII. 114.

2. Időhatározók.

a) M. *mizaris teet lats, senaris eräk task* 'a míg neked jól lesz (jó dolgod lesz), addig élj itten' XIII. 127 | M. *ašjis ezk šobdavas* 'er sass dort bis zum morgen' AHL. 119 | M. *min molemä šopidims* 'mi mentünk, míg sötétedett' XIII. 120 | M. *tän tiems af noldasa* 'míg ezt meg nem csinálja, el nem eresztem őt' XIII. 120.

T'ejš '-ig' névutóval találunk a MÁTÉ-evangélium fordításában időhatározókat is: M. *i ulš tosa Irodt kulimat tejs* 'és lakék ott Heródes haláláig' XVI. 333 | M. *Vavilonti-gä vätamat ezda Xristost' tejs kemnilijä šacamat* 'a Babilonba viteltől fogva Krisztusig tizennégy nemzetség' XVI. 331.

β) *godozonzo kasan* 'in einem jahre wachse ich auf' Aik. XII. 27 | *godozonzo čačij i kasi* 'in einem jahre wird es geboren und wächst es auf' Aik. XII. 28 | *son iježenze kolmo raz šveti, son godozonzo kolmunst keñeršti* 'in einem jahre blüht er dreimal, in einem jährchen bringt er die früchte dreimal zum reifen' Aik. IX. 36.

3. Célhatározók.

babaj, robotas kučilit 'du sandtest mich, grossmutter, an die arbeit' Aik. IX. 208 | *ton jarca ms jamiñ pidiča* 'eine, die kohlsuppe zum essen kocht' Aik. IX. 124 | *a toñ tandavtoms targínek* 'nicht, um dich zu erschrecken, haben wir (unser lied) angestimmt' Aik. IX. 114 | M. *kandan ved štams* 'vizet hozok mosásra' XIII. 118 | M. *vađ Irodš karmaj vešan*

dama jomaftams idl 'mert Heródes fogja keresni elpusztításra a gyermekeket' XVI. 332.

4. Translativus, essivus.

säjed kopnas vačkakšnost 'sűrű asztagba rakogatták' V. 101 | *M. i sotijnt sinñ pulfs* 'és kössetek azokat kévékbe' XVI. 350 | *M. kodama märgs zakont-esa Mojsejs svädetelstvas tejst* 'melyet parancsolt Mózes bizonyságul nekik' XVI. 340 | *M. i šavazä irvünts* 'és vevé feleségül' XVI. 332 || *Cseremis z:* factivus és prædicativus: nyK. *saltakeš keš* 'katonának menni' RAM. 117 | kCar. *βεγοζλαν šu·kə oksa·m pue·n kuzəkə·š* 'vejének sok pénzt adott hozományul' FORK. 14.

5. Véghatározók.

kšks pešaš, runks lašaš 'a testhez tapadt, a derékhoz illett' V. 103 | *možot son kežijavé Ivanka laŋks* 'sie ist vielleicht über Ivanka erzürnt geworden' Aik. XII. 3 | *M. ar kži-jakšnijs sohtseñ bradants lan ks abun* 'mind a ki haragszik az ő atyjafiára ok nélkül' XVI. 336.

6. Eszközhatározók.

Tiszta eszközhatározót nem találunk: *M. tsut soñ latsinza pilksnen laŋks stäust* 'konnten sie kaum auf ihren füßen stehen' AHL. 123 | *M. duraks kundazä virgast pilis* 'der Dummkopf packte den wolf am schwanz' AHL. 111 | *a nejavi, piles a mařavi, p'revs čudavi* 'es kann nicht gesehen werden, es kann nicht mit dem ohre empfunden werden, (nur) dem verstande macht es sich bemerkbar' Aik. XII. 25 | *M. ramašt sinñ lan ks šakan-tijt moda* 'megvevék azon a fazekasnak ama mezejét' XVI. 374 | *M. daj skaterl polaftsask manda lan ks!* 'hadd cseréljük el az abroszt botért!' V. 146.

IX. A -s'o, -s'e (-sne), -s'ã ragos határozók.

1. Helyhatározók.

a) Határozószók.

Bent, kint, hátul, otthon: *serojt burojt rakšanzo potso* 'szürkék és pejek az ő lovai bent' V. 107 | *karmatam esinze eramo* 'mi fogunk benne lakni' V. 84 | *M. sembä-li kutsa šumbrat?* 'vajjon otthon mind egészségesek-e? V. 148 | *M. kutsa kulist vehksa tsorasna* 'zu hause starben ihre neun söhne' AHL. 134 | *bojar avas kudoso, oza penze usoso* 'die bojarin ist im hause, ihre ärmelenden sind draussen' Aik. XII. 27 | *baba mukorco griveñnik* 'im hinteren einer alten ein grivnik' Aik. XII. 26.

Névmási tövekből; *toso ovto kerksi erginet kumbri-net* 'ott egy medve gyöngyöket, kagylókat füz' V. 99 | *M. son tosa jakai* 'er wandert dort' AHL. 110 | *M. kosa od šačfš Judejan oču-azirs* 'hol született a zsidók új királya' XVI. 332 | *koso*; *koso · D'riga · n avat · rdi, us koso*; *koso · D'riga · n kolgi · ndi?* 'wo, wo weint Driga, wo, wo vergiesst Driga thränen?' Aik. IX. 102 | *M. staka tasa kalin kundamas* 'nehéz itt a halászás' XIII. 119.

b) Superessivus.

Föld (ált. hely), tenger, part: *M. modasa atanä sakalinza ussiht* 'ein alter ist in der erde, sein bart ist draussen' AHL. 140—141 | *paksaso soki atine* 'auf dem ackerfelde pflügt ein alter' Aik. IX. 66 | *oz štepsë arast tirin tetat, škin avat* 'o, auf der steppe giebt es dir nicht den vater-ernährer, die mutter-erzeugerin' Aik. IX. 214 | *cit a sukan tarkaso* 'nein, am tage ist sie nicht auf dem platze einer hündin' Aik. IX. 150 | *son eri-jak vere tarkaso* 'ö lakik is magas helyen' V. 85 | *jutkinése kudat kišcit* 'in dem mittelaume tanzen werbeleute' Aik. XII. 31 | *utkas moraso, puloso b'erok laykso* 'die ente ist im meere, ihre schwanz auf dem strand' Aik. IX. 65 | *M. windi atä morasa venčkasa* 'úszikál egy öreg a tenge-

ren csólnakban' V. 146 | *véd čiresę píci* 'tolt 'am wasserrande versengende feuer' Aik. XII. 67 | *ine vědiň čiresę ašo kev* 'an dem strande des grossen wassers ist ein weisser stein' Aik. XII. 14.

Égtáj, széle, vége valaminek: M. *vad min nájask* *ěstents šistamat širesa* 'mert mi láttuk az ő csillagát napkeleten' XVI. 332 | *kerč bokasom ašči jat(o) ava* 'an meiner linken seite steht eine fremde frau' Aik. IX. 186 | *mon séret* *pesé avarđan* 'weine ich am ende deines leichnams' Aik. IX. 204 | *mon ulan vide širesä kolmitses* 'ich werde auf der rechten seite der dritte sein' AHL. 98 | *sä vett oma sirisa jkă* *his moli raiti* 'geht jenseits von diesem wasser ein weg zum paradiese' AHL. 122.

Udvar, pad stb.: *aras kardajse moň babam* 'meine grossmutter ist nicht auf dem hofe' Aik. IX. 204 | M. *stantsa točindaf pilgenäs* 'auf der drehbank seine füsse gedreht' AHL. 135 | M. *tol šävsa* 'feuer am kienspan' AHL. 141 | *serej panco ečke tumo* 'auf einem hohen hügel wächst eine dicke eiche' Aik. XII. 11 | M. *i kăšandijht taradnzan potmasa* 'és fészket rakjanak ágain' XVI. 350 | M. *krandassa v. nurtsa jakaj* 'szekéren v. szánon jár', *lotkasa ujendi* 'csónakon jár (tkp. úszik)' XIII. 113.

Testrészek: *píže čapka prásonzo* 'sie hat einen grünen hut auf dem kopf' Aik. IX. 232 | M. *šlăpa prásantsa, kămot pilksantsa* 'kalap a fején, csizmak a lábain V. 148 | *vé pilksenzé olgo-n kar* 'an dem einen fusse hat er einen schuh von stroh' Aik. IX. 100 | *ravužo péřčatkat kecenzę, ravužo kart pilksenzę, ravužo karkst pilksenzę, ravužo prakstat pilksenze* 'schwarze handschuhe an den händen, schwarze bastschuhe an den füssen, schwarze bastschuhschnüre an den füssen, schwarze beinbinden an den füssen' Aik. XII. 7 | *omboće bokant ejsę nardaš čamanzo* 'er rieb sein antlitz an der anderen seite' Aik. XII. 88 || Cseremis: kCar. *d'alpai kemem d'olăštem* 'szattyán csizmám a lábamon' POK. 42 | kP. *kedalăšte tořar* 'fejsze a derekán' GEN. 45 | A magyarban is találunk ilyen alakokat: *Kerályi korona a fejében.* ÉRDY C. 511 bb. | A finnben csakis így.

Névutók.

Lanksä, lan̄ksö (lan̄ksu, nan̄s'ä) '-n':

Föld, víz, tenger: *mešt mastor lan̄ksö nej latknie* 'was es auf der erde auch nur für thäler giebt' Aik. IX. 222 | *lugañt lan̄sko, urakaj, vide kilej* 'auf der wiese, schwägerin, eine gerade birke' Aik. IX. 16 | M. *đada kočka parašitneñ moda lan̄ksa* 'ne gyűjtetek kincset e földön' XVI. 338 | *ine ved lan̄ksö atine, sakalozonzo purksi* 'an dem grossen wasser ist ein alter, mit seinem bart spritzt er' Aik. XII. 29 | *morañt lan̄ksu sudnat, karablat* 'auf dem meere sind fahrzeuge, schiffe' Aik. IX. 80 | M. *sä vedt lan̄ksa li lama barkat uñendijht* 'azon a vízen sok bárkák úsznak' V. 148 | *eres ašš mastur nan̄sa mazi Damaj* 'es lebte einmal auf erden der schöne Damaj' Aik. XII. 134.

Út, tér, part: *ki lan̄ksö godavš čvto undo marto* 'az úton egy fa találkozott oduval' V. 93 | M. *nājas ombacet tevftima aščijht mišandama-vastt lan̄ksa* 'láta más rendbelieket hivalkodni állván a piaczon' XVI. 360 | M. *a sembä narodš aščas beragt lan̄ksa* 'az egész sokaság álla a parton' XVI. 348—349.

Híd, hajó stb.: *karabla lan̄ksö vaj nekrut saldat!* 'a hajón jaj rekrut [és] katona!' V. 86 | *ašči pop sed lan̄ksö* 'es steht da ein priester auf einer brücke' Aik. XII. 26 | *lato lan̄ksso čerģes sokori sokori* 'auf dem schober wühlt ein wolf' Aik. XII. 40 | *mon kalmot lan̄ksö nej aščan* 'so befinde ich mich doch jetzt auf deinem grabe' Aik. IX. 204 | *čekenť lan̄ksö gulkiñe* 'auf der haspel eine taube' Aik. IX. 232 | M. *avanäts patnä-kutt lan̄ksa šivanä vajgälht javsi* 'az anyja a kályhán vékony hangokon jajgat' V. 151 | *gajgi ruži jazo lavtomonzo lan̄ksö* 'sein lautschallendes gewehr liegt auf seiner schulter' Aik. IX. 60 | M. *skatert lan̄ksa jakster bratnä* 'auf dem tisch-tuch ist eine rothe holzkanne' AHL. 133 | *a kudoso kardajse, pačk baña polok lan̄ksö, ašo pilget kožovt lan̄ksö* 'nicht in haus und hof (verweilst du), beständig auf der schwitzbank der badstube, die füsse auf den badstubenofen (gelegt)' Aik. IX. 148.

P'raso, prása, píra 'so, preasa 'tetején, végén':

Ház, hegy, domb: *kudo práso baba ozado* 'auf dem dache sitzt eine alte' Aik. XII. 38 | M. *kud preasa lomañ*

kurksni 'auf einem hause gleitet ein mensch' AHL. 141 | *pandoñt praso umař čvto* 'auf dem gipfel des hügels ein apfelbaum' Aik. XII. 12 | M. *Simbirskäj oš panda prasa* 'Szimbirszk városa hegy tetején' V. 148 | *gubor píraso ulizi* 'halomtetön legyen' V. 88 | *Suro praso stanneze* 'a Szúra fején az osztovátája' V. 101 | *čuks praso ašo ata* 'auf dem kehrichthaufen befindet sich ein weisser alter' Aik. XII. 8 | M. *kelas ašdi kapa preasa* 'ein fuchs sitzt auf einem heuschober' AHL. 118.

F a, p a d stb.: *parmiščant praso iñe guj, koli guj* 'auf dem gipfel des dicken baumes ist eine grosse schlange, eine verderbliche schlange' Aik. IX. 38 | M. *tunit preasa täläiht snau* 'auf der eiche drischt man erbsen' AHL. 111 | *poručik ašči eže'm píraso* 'der lieutenant sitzt auf dem bankende' Aik. IX. 92 | *sur píraso šijaso* 'silber auf dem fingerende' Aik. IX. 136.

Ekšse -n' (tkp. 'mögött'): *te stolint ekšse iñiñ jarstanok* 'an diesem tische essen wir' Aik. XII. 20.

Velksa -n át: M. *pakšat velksa vai-kavskä* 'ein butterkrug über einem ackerfeld' AHL. 140 (prolativus).

c) *Inessivus.*

Ország, város, falu: *miñek matorco eramoš paro, miñek Raššejsë eramoš vadřa* 'in unserm lande ist das leben gut, in unserm Russland das leben herrlich' Aik. IX. 32 | *Dřiga·ñ ava·rdi Penza goro·co* 'Driga weint in der stadt Penza' Aik. IX. 102 | M. *Moskusa laksiht* 'man haut in Moskau' AHL. 141 | M. *ulen ošsa, äncäk af täci* 'voltam a városban, de nem ma' XIII. 116 | *viškinka ošnese šisem šat kazak turit* 'in einem kleinen städtchen balgen sich sieben hundert kosaken' Aik. XII. 72 | *velesë šupav Vaš(a) ata* 'in dem dorfe ist reich der alte Wassili' Aik. IX. 46.

Víz, tenger, forrás, ég: M. *vetsa kula Tatarht* 'im wasser todte tataren' AHL. 141 | *vece señ petkelt* 'im wasser blaue mörserkeulen' Aik. XII. 71 | *iščo eräs ajšš moraso kolmo-praso guj* 'ferner lebte, war einmal in den meere ein dreikopfige schlange' Aik. XII. 87 | M. *äšisa pitin olga* 'eine

tannenstange in einer quelle' AHL. 144 | *kudoprām tokaš menel vaks, pele menelse valmanzo* 'a háztetőm fölért az égig, fél égben az ablakai' V. 104.

Erdő, berek, kert: *virce kajš, vircte livtiš* 'es wuchs in dem walde heran, man holte es aus dem walde' Aik. XII. 72 | M. *virisa kolma neškä pernike* 'az erdőben van három méhesünk' V. 144 | M. *Foma avarđi roščasa* 'Foma weint im haine' AHL. 139 | M. *satsa bedada lama tis* 'im garten machte es viel schaden' AHL. 121.

Ház, istálló: *bojar avas kudoso* 'die bojarin ist im hause' Aik. XII. 27 | M. *i karmašt eřama fkä kudsa* 'és kezdtek élni egy házban' XVI. 331 | M. *muš virsta kudnä, sä kudnäsa kolma tsorat* 'fand im walde eine hütte, in dieser hütte (waren) drei jüdlinge' AHL. 99 | *žaro kardont ejsg b'rovnatne* 'so viel es in dem stalle balken giebt' Aik. XII. 18 | *čopuda karco kircinek* 'im dunklen stalle halten wir sie' Aik. IX. 112.

A ház részei: *čavo bařaso Kužmaň Darja avarđi* 'in der leeren badstube weinet Kuzjma's Darja' Aik. IX. 50 | *gorničaso šijäh stol* 'in der stube ist ein silberner tisch' Aik. IX. 66 | M. *kud užisa ofta rangi* 'in der badstubenecke brummt ein bär' AHL. 143 | *baňa ugolco ovt rangit* 'in der ecke der badstube brummen bären' Aik. XII. 26.

Kályha, hordó, zsák, tarisznya, árok: *uštumaso jam aras* 'in dem ofen giebt est keine kohlsuppe' Aik. IX. 126 | M. *pänäkutsa ofta rangi* 'im ofen brummt ein bär' AHL. 140 | *pečka ugulcu tatarah kalmu* 'in der ofenecke ist das grab eines tataren' Aik. XII. 50 | *braga uskan sorokovoj bočkasó, vina uskan petvedornoj lagunco!* 'dünnbier werde ich fahren in einem fasse, das vierzig eimer enthält, branntwein werde ich fahren in einem fasse, das fünf eimer enthält!' Aik. IX. 132 | *babaš korti mešokso* 'az asszony szóll a zsákban' V. 95 | *son košel'kaso prákat sajs* 'pirogen nahm er in einem ranzen (mit sich)' Aik. IX. 58 | *bojar kaňtli žepsenze* 'der bojar trägt es in seiner tasche' Aik. XII. 27.

Csónak, böleső, kosár: M. *ventšsa, alaskan Zevedejt marta* 'csónakban az ő atyjukkal Zebedeuossal' XVI. 335 | *ve lavškesent tejter ejt* 'in einer wiege liegt ein töchterchen'

Aik. IX. 108 | M. *nuramnäsa žaba* 'ein kind in einer hängewiege' AHL. 142 | M. *lotksa kazaň pakarht. Penčkersa kat-suft* 'ziegelzähne im einer grube. Löffel im löffelkorbe' AHL. 142.

Testrészek: M. *alat kätša mandil* 'in der hand des bauern war ein stock' AHL. 120 | M. *vad' koda Jonas ulš kitaň peksa kolma sit i kolma vet* 'mert amint Jónás a czethal gyomrában volt három napot és három éjszakát' XVI. 348 | *mežin šedejsě aščitajk, kona šedejsě lužalan?* 'was haben wir für ein herz, dass wir säumen welch ein herz habe ich, dass ich unthätig da stehe?' Aik. IX. 216 | M. *i mes vanat šardat lanks bradtsen selmesa* 'miért nézed a szálkát atyádfiának szemében' XVI. 339.

Ruha: *už, čistě jakí Palaj kotaso, už, čistě jakí Palaj čulkaso* 'o, jeden tag geht Pelagia in schuhen, o, jeden tag geht Pelagia in strümpfen' Aik. IX. 18 | *kavto lomaf ve poykso* 'zwei menschen in denselben hosen' Aik. XII. 33 | M. *kämotneesa čulkanza, apak kanik lämbiňat* 'a csizmákban harisnyái viseletlenek, melegek' V. 148-149 | M. *Matrona jakai päk mudranasta šutkssa seřgasa* 'Matrona wandert sehr künstlich in schuhbändern und beinwickeln' AHL. 131.

Egyéb főnevek: *kaľ puloso čej pulo, čej puloso jakšargo* 'füzfabokorban sásbokor, a sásbokorban récze' V. 86 | M. (*näftizä*) *kodanä son kšnisä kišnis* 'wie er in eisen getanzt hatte' AHL. 123 | M. *to karmajt in veselendama es rodnoj sem-jasast* 'akkor kezdenek már vigadni a magok édes családjokban' V. 148 | M. *i ar urma lomaňsa* 'és (gyógyítani) minden erőtleniséget az emberek között' XVI. 335.

Lajkso (-sa) '-ban, -ben': M. *konats uli meneltneň lanksa* 'aki az égben lakozik' XVI. 344 | M. *koda menel lanksa, modaf lanksanga* 'mint a mennyben, a földön is' XVI. 338 | *šisem ved' lajksa ved' melhücanok* 'in sieben gewässern haben wir wassermühlen' Aik. IX. 26 | *pokš vir lajksa jakštere piče* 'in dem grossen walde ist eine rote tanne' Aik. XII. 15 | M. *maksť tejn tasaze lapšava lanksa prants kstindaj Joannt* 'hozasdd el nekem egy tálban a Keresztelő János fejét' XVI. 351.

Kunčaso (kunškasö, -sa, kunčasa) 'közepén': *virňt kunčkasö parmišča* 'in der mitte des waldes ist ein dicker baum' Aik. IX. 64 | *vir kunčkasu poza par* 'immitten des waldes

ist ein dünnbierfass' Aik. XII. 72 | M. *paksau kunčkasa vaišaka šenādi* 'mitten auf dem ackerfeld brennt ein butterfass' AHL. 140 | *lugañt kunčkaso kolmo polk saldat* 'inmitten der wiese sind drei soldatentruppen' Aik. IX. 44 | *kudo kunškaso ovto lapa* 'ház közepén medvetalp' V. 89 | M. *kijaks kunčasa vaznānza* 'a ház födele közepén a borjai' V. 151 | *kijaks kunčkaso ašo erge* 'auf der mitte des bodens eine weisse perle' Aik. XII. 35 | *pando·n kunčkaso·pek paro·gužna·, gužna·n pīraso·mazi·ořolnē·* 'zwischen den hügeln ist eine sehr gute leiter, auf dem gipfel der leiter ein schöner adler' Aik. IX. 90 | M. *tā jotkuva ventšš uls ni oču-lājť kučkasa* 'immár a hajó volt a tenger közepén' XVI. 352.

Jutkso 'között': *kavto rodñan jutkso, tiriñ telej, otkazat* 'zwischen den zwei verwandschaften wirst du mich übergeben, vater, verpfleger' Aik. IX. 178 | *kenžē·nzē jutkso·ravužo gogna·j* 'zwischen seinen klauen ein schwarzer rabe' Aik. IX. 90 | *kavto pando jutkso puřgīne raņgi* 'zwischen zwei hügeln rollt ein donner' Aik. XII. 34 | *añčak jalgañ jutksu araš moñ lāmñim, añčak jalgañ jutksu araš moñ sērñim* 'unter den freundinnen giebt es nur meinen namen nicht, unter den freundinnen giebt es nur meine gestalt nicht' Aik. IX. 162 | M. *konañ tin kulaftašt cerkvat i žertvennekt jotksa* 'kit megöltetek a templom és az oltár közt' XVI. 367.

d) *Adessivus.*

Tkp. csak névutós főneveket találunk, ha nem veszzük ragos főnévnek a *kecē* (kátsä) szót, amely '-nál, -nél' jelentésű névutóként használatos, pl.: *tolko·a aščit Obrajeñ kecē, Obrajeñ kecē poručik ašči, Obrajeñ kecē poručik gošti* 'nur bei Obrai verweilen sie nicht. Bei Obrai verweilt der lieutenant, bei Obrai gastet der lieutenant' Aik. IX. 92 | M. *moñ tasa kafta traksenā, dšado baška alāzen kátsä fkü alašazā* 'nekem itt két tehenem van, meg ezenkívül az atyámnál egy lovam van' XIII. 130 | Hasonló a magyarban: *Bíró kézben van a dolog. Kéznel van.*

Vaksso(-sa, vaksisa) 'mellett': *lavski vaksso sajiñ polam* 'bölcső mellett elvett feleségem' V. 86 | M. *mon kolaj karandazt*

vaksza asčikšnan 'mindig a szekér mellett maradok' V. 142 | *M. muš tol, tolt vaksza ata* 'er fand feuer, ein alter (ist) beim feuer' AHL. 113 | *M. cerkavt vaksza eräj* 'a templom mellett lakik' V. 143.

Ušoso '-n kívül: *butto eratanj, uřakaj, vel(e) ušoso, vel(e) ušoso, uřakaj, pokš pakšaso* 'ganz als wohnten wir, schwägerin, ausserhalb des dorfes, schwägerin, auf einem grossen ackerfelde' Aik. IX. 16.

Ekšše 'mögött': *erit kavto pand(o) ekšše* 'sie leben hinter zwei hügeln' Aik. IX. 166 | *idikaja stol ekšēt* 'gewinne dir den platz hinter dem tische' Aik. IX. 136.

Tesä (o: *tejs'ä*) '-nál' *M. popen tesä eräj* 'a papnál lakik' V. 143.

2. Eszközhatározók.

Eszköz: *opät čavi čavi peš-čurso* 'megint üti üti a serpenyönyéllal' V. 99 | *a kavto sokaso son sokaž* 'nicht mit zwei pflügen ist sie gepflügt' Aik. IX. 122 | *M. a ombacet šavaž kevsza* 'és némelyeket megkövezték' XVI. 363 | *mašinnnoj eskše čačiči* 'mit einem fabriksnagel schlug er sie fest' Aik. IX. 162 | *M. peilsa keršan* 'kessel vágok'; *kätsa amelaj* 'kézzel merit' XIII. 112 | *te sad vaniča atinēs nardiže pačäüt ejse čamanzo* 'der den garten bewachende alte rieb mit dem tuche sein antlitz' Aik. XII. 87 | *M. perf-päldä tuvit laņks petst mantsa, tälmsa, kotskargasa* 'von allen seiten fielen sie über das schwein her mit stöcken, besen, ofengabeln' AHL. 121 | *mejsē nalkšat, šeken ejse tokavat* 'womit du spilst, daran stosst du dich' Aik. XII. 75 | *M. a simims aš mezsza* 'aber es ist nicht da womit man trinken kann' AHL. 111.

Testrészek: *karmaš vanmo kavto sälmsenze* 'kezdett nézni a két szemével' V. 91 | *niile keče, čop kolmo raz roboti* 'arbeitet an einem tagen drei mal mit vier händen' Aik. XII. 56 | *ańčak marčitiń pīlesēm* 'ich habe nur mit meinem ohre gehört' Aik. IX. 188 | *i pīlesnan-esa stakasta kuliht* 'és füleikkel nehezen hallottak' XVI. 349 | *karmašt čurmo, tuvos sudosonzo, a ovtoš lapasonzo; čuvst pokš jama* 'elkezdték ásni, a disznó az orrával, a medve a talpával, ástak egy nagy vermet' V. 90 | *karmaš rivezeš pulosonzo drazńamo*

pinetneñ 'kezdte a róka farkával ingerelni a kutyákat V. 92 | *M. kona pilksa kučerdi* 'der andere stösst mit den füssen' AHL. 121.

Tűz, víz, folyadék: *M. son karmaj kstindama tinñ svätöf duzsai tolsa* 'ő fog keresztelni titeket Szentlélekkel és tüz-zel' XVI. 333 | *M. kula-vetsa valiz, preats pets; valiz arik-vetsa* 'sie begossen ihn mit todeswasser, sein kopf heilte an; sie begossen ihn mit lebenswasser' AHL. 102 | *M. mon soñ valinä lakaj vetsa* 'előtöttem őt forró vízzel' XIII. 117 | *miñ ojsé pírat vatsinék* 'mit öl schmieren wir deinen kopf' Aik. IX. 124.

Erő: *M. son pañtsij šajtantneñ sinñ ze očut Veelzevult vijsa* 'ő kiűzi a sátánt Belzebub által' XVI. 347 | *M. vihsta nelgezü* 'erővel (erőszakkal) vette el' XIII. 112 | *M. a kida mon škajñ duzsai pañtsan šajtant* 'ha pedig én Isten lelke által üzöm ki az ördögöt' XVI. 347.

Név, szó, szóbeszéd: *mazé lémsé šejeriñk* 'ihr riefet sie bei ihren schönen namen' Aik. IX. 158 | *pokordimiš sukaso* 'sie haben uns mit dem namen «hündinnen» geschimpft' Aik. IX. 138 | *mon pile mara msó, zakon jalgakaj, marčija* '(nur) durch hörensagen, eheliches freundchen, habe ich es erfahren' Aik. IX. 214 | *M. vad kodama sudsa sudindatad* 'mert amilyen ítélettel ítélték' XVI. 339 | *M. sänksa mon kortan tejst jovksa* 'azért szólok nekik példabeszéded által' XVI. 349.

Valamivel táplál, ellát, fölszerel, ruház: *M. i siñ antsisin pamirksa* 'fütterte sie mit brodkrumen' AHL. 127 | *añcak raman pakśaso prānok tratanok, añcak raman pakśaso skotināt tratanj* 'nur mit gekauftem felde werden wir uns ernähren, nur mit gekauftem felde werden wir unser vieh ernähren' Aik. IX. 36 | *plisovojsé orštažat* 'mit einem plüschenen (gewand) bist du bekleidet' Aik. IX. 134 | *lonovso orštaž langozo* 'mit reichlicher leinwand ist ihr äusseres bekleidet' Aik. IX. 144 | *kumaćcé stročáz runjñet* 'mit kumatsch deine gestalt geschmückt' Aik. IX. 140.

Valamivel megköt, körülköt: *nej vérek kśnaso šulmšize* 'band ihn fest mit einem ungegerbten riemen' Aik. IX. 72 | *parčejse šulmaž-toñ pírat!* 'mit seide ist dein kopf umbunden' Aik. IX. 140 | *pizě kar ks e tapardaž* 'mit grünen bastschuh-

schnürer sind unwickelt' Aik. XII. 64 | *šormav kocco pírasa* 'mit bunter leinwand werde ich ihn (den hof) umzäunen' Aik. IX. 148 | *k'rostot ejsé p'eramak* 'umringe mich mit deinem kreuze' Aik. IX. 188.

Valamivel él, megtölt, megtelik, letakar, behint: M. *af kšesa ančak eräj lomańs* 'nemesak kenyérrel él az ember' XVI. 334 | *valma stravtož ravužo suknašo* 'das fenster ist mit schwarzen zeugstücken bestreut' Aik. XII. 65 | M. *äšiš velhtaf pilnoi tossa* 'der brunnen ist bedeckt mit gehobelten brettern' AHL. 133 | *nej mišaraso jakaviń* 'ja mit rauschsilber habe ich ausgenäht' Aik. IX. 54 | *kilej taraco, odšorakaj, mon nej v'eltija* 'mit birkenästen, junges männchen, bedeckte ich ihn' Aik. IX. 6 | M. *i pírš päškídávš ozanda-a ščijsa* 'és a lakodalmos ház betellék vendégekkel' XVI. 364 | *pékšėń taraco v'ėška polañt valiže* 'mit lindenästen überhäufte sie den kleinen ehemann' Aik. IX. 52 | *most pätne čavož goz-dazo, most etkne klejaž smolaso* 'a hídvégek kiverve szeggel, a híd . . . k enyvezve szurokkal' V. 104 | *son šel'vécėnzė kšit načni* 'mit ihren thränen benetzt sie die brote' Aik. IX. 14 | *čan-žaviń kočkėl, avakaj, šel'vėd pačaso m nardasa!* 'das spinnengewebe, mütterchen, will ich mit meinem thränentuche abwischen!' Aik. IX. 202 | *šijas'o potšodož seń pakša. — meńel p'el marto* 'ezüsttel behintve kék mező. — az ég felleggel'. PAAS. Mordw. Chrest. 1 | A magyarban is találunk *-ban, -ben* ragos eszközhatározót: *E benyomást gondolattá érlelni s szavakban kifejtteni célja értekezésemnek.* AR. Próz. 81.

3. Móddhatározók.

Učar' avar'di. čova vajgėl'cė 'Utschalj weint mit einer zarten stimme' Aik. IX. 92 | M. *šaštnijht tejn nat lomatnä kurgsnan-esa* 'e nemzettség szájjal közelget hozzám' XVI. 353 | *salava valco kortamo* 'um mit geheimen worten zu reden' Aik. IX. 152 | M. *saž musij sonń tijajsa stanā* 'talál cselekedni tisztí szerint' XVI. 368—369 | Magyar: *Javit osztotta v a ktában* ORCZY KöltH. 132.

4. Állapothatározó.

možobut melc(e) a parco ton ašcat 'vielleicht befindest du dich in einer schlechten stimmung' Aik. XII. 12 | *mon šisem godneš služba so služin* 'ich habe sieben jährechen im kriegsdienst gedient' Aik. IX. 100 | *bojar avañ maza tejter turmaso* 'dies schöne tochter einer bojarin ist im gefängniß' Aik. XII. 26 | *M. i saž mušandsij sonš šavasa, täjfsa i uradafsa* 'és jöven találja üresen, megseperve és felékesítve' XVI. 348 | *M. i mušandsijn šinš udijsa* 'és találá öket aluva' XVI. 372 | *Hasonlóan a finnben: talo on hyvässä kunnossa* 'a ház jó karban van' | *mies on taudissa, kuumessa* 'az ember betegségben, lázban van' | *Magyar: Asszony sorban van már* (férjhez ment) Nyr. IV. 323 | *Egészségben vagyunk* LevT. 119 | *Cseremis (essivus): kE. saldakešte kološ* 'mint katona halt meg' Reg. CsM. 30.

5. Comitativus.

A társhatározók közé sorozhatjuk az inessivus-ragos (a lat. gen. qualitatisnak s a magyar *-ú, -ű* képzős melléknévnek megfelelő) jelzőket: *a še latkoñt ejsz samaj eril šisem práso M'ekerež* 'in jener schlucht aber lebte eben der siebenköpfige Mekerész' Aik. XII. 121 | *M. sämeldä tisamaz fkä-ponasa aigirks* 'darauf macht er uns zu hengsten von derselben farbe' AHL. 98 | *sašt Savej lem se lomāt* 'jöttek Savej nevű emberek' XXII. 455.

kud(a) ava melga tutanok kilden povoden lišmesé, kambrastoñ panctoñ rakšaso 'werden wir nach der brautwerberin uns aufmachen mit angespannten pferden, mit gesattelten, gezäumten rossen' Aik. IX. 112 | *kaškava ardž bojar bajagaso* 'in dem raume unter dem fusboden fährt ein bojare mit einer glocke' Aik. XII. 34 | *kavto alan molivilt šei uzerse* 'két bátyám menne éles fejszével' V. 112 | *onavaso paraso, bojar avañ tarkaso, šéštorkaso, trojkaso, ičine-đeñ čarčavso, šerc pečatañ páčaso* 'in einem brautwagen mit einem zweigespann, auf dem platze einer bojarin, mit einem sechsgespann, mit einem dreigespann (ist sie gekommen), unter

einer schöngeschmückten (?) brautwagendecke, mit einem vom haupte bis zu den füßen hinabreichenden, schöngefärbten tuche' Aik. IX. 150 | *lišminen aršt pokorso, serebrannoj potkovso* 'lovaim futottak takaróval, ezüst patkóval' V. 104.

6. Időhatározók.

Inessivus-ragos időhatározó csak a MÁTÉ-evangélium fordításában található.

M. *sä vesä* 'ezen éjszakán' XVI. 372 | M. *i lišaz kolmace čast vakssa* 'és kimenvén három óraker XVI. 360 || Csere-misz: nyK. *tišo βosem sot βosmo i γo dāštā* '1808-ban történt' RAM. 188 | Finn: *hän kuoli seitsemänkymmenen vuoden iässä* 'ő meghalt hetven éves korában' | Magyar: A múlt évben.

7. Translativus, praedicativus.

M. *vađ ton af maštat tijmas fkava šajar akšasa, al ravžasa* 'mert te nem tudsz egy hajszálat sem fehérré vagy feketévé tenni' XVI. 336—337 | *a tin tijašt sonň moda-kudsa lomanň-šavijhtneň* 'és ti tettétek a latroknak barlangjává' XVI. 362 | M. *i tijavij šuftasa* 'és lesz fává' XVI. 350 | M. *i kiä irvājaj javf avat lanksa* 'és valaki elbocsátottat vesz feleségül' XVI. 336 | M. *kida kud-azirt lemdaž Veelzevulsa* 'ha a gazdát hívták Belzebubnak' XVI. 344 | M. *mes ton lemdasamak parasa?* 'miért mondasz engem jónak?' XVI. 359 | M. *šas i lemdavij sä vasts vert modasa mäk tä šis* 'annakokáért hívatott ez a mező a vér mezejének mind a mai napig' XVI. 374.

8. Véghatározók.

M. *af p rāsat tohtseň dat vara* 'se a te fejedre ne esküd-jél' XVI. 336 | M. *varaftan tonň ärek škajsa* 'kényszerítünk téged az élő istenre' XVI. 373.

9. Partitivus.

M. *kapatnej-esa pälisna misajnä* 'az asztagokból a felét eladom' V. 149 || Magyar: *Ggümölcsseiben hogy mi is fejenként részesülhessünk.* ZVON. Pred. I. 699 | *Adjon mend iovben részt.* HB. | *Sem egy te szent tagidban helyén marada.* CzechC. 14.

X. A -sto, -ste, -stã ragos határozók.

A) Ablativus.

1. Helyhatározók.

a) Határozószók.

Névmási tövekből: M. *mon valgin tosta karuvinika* 'ich stieg darum von dort nach fliegen herab' AHL. 114 | M. *Duraks valks tosta karuviniksa* 'der dummkopf ging deshalb herab nach den fliegen' AHL. 110 | M. *mon täni tasta tujan* 'ich begeben mich nun von hier fort' AHL. 100 | M. *kosta kundat?* 'woher fängst du?' AHL. 118 | *nej kosto sajik* 'nun, woher du ihn genommen hast' Aik. IX. 74.

Hazulról, messziről: M. *šoldava tumä kutsta abetti pačkedemä bradezen tes, iläts keneremä ošu* 'reggel elindultunk hazulról, ebédre a testvéremhez érkeztünk, estére a városba értünk' XIII. 130 | *son šaška vaststa saš, konaška vaststa min samä* 'ő oly messziről jött, a mily messziről mi jöttünk' XIII. 125.

b) Delativus.

M. *valks kelasiš kapat preasta* 'der fuchs kam vom heuschober herab' AHL. 118 | *lomañ alašasta kurok rudajš valgat* 'von einem fremden pferde fällst du bald in den koth' Aik. XII. 78 | M. *šzarda son valgš panda prašta* 'mikor ő leszállott a hegyről' XVI. 340 | M. *kočkajht li kozamari-nasta vinograd, ali karmaravkssta mart?* 'szednek a tövisről szőlőt vagy bojtortjánról figét?' XVI. 339.

Lanksta '-ról' névutóval: M. *konat prajht azirsnan morkšt lanksta* 'melyek hullnak uroknak asztaláról' XVI. 353 | *pilje lajksto kešamiš* 'man fällt mich von den füssen durch abschneiden' Aik. XII. 27 | M. *i mižarda valgandšt sin pandt. lanksta, märgš tejšť Jisuss kortaž* 'és mikor leszállottak volna a hegyről, megparancsolá nekik Jézus, mondván' XVI. 356.

c) *Ablativus.*

a sońc p'ras to p'ilks pali 'vom kopf bis zu den füssen aber brennt es' Aik. XII. 57 | *tin p'ilkste p'iras vaninka!* 'von haupt bis zu den füssen (a mordvinban megforditva: a lábtól a fejig) beschauet sie!' Aik. IX. 144.

Névutók.

Vakssta '-tól, -től, mellől': M. *cerkavt vakssta miñ kudinken vaks* 'a templomtól a mi házunkig' V. 144 | M. *käs-kavt vakssta* 'a zsák mellől' XIII. 114.

Testa '-tól': M. *tona atät testa saj* 'attól az öregtől jö' XIII. 114.

d) *Elativus.*

saš tuvo P'iférste 'es ist ein schwein von Piter (Petersburg) gekommen' Aik. XII. 54. | *liš kaskasto čombolkske* 'da trat aus dem raume unter dem fusboden ein schneewieselchen hervor' Aik. XII. 81 | M. *lisis Filä kabaksta, preants šudisi* 'Philip kam aus dem krüge, verflucht sie selbst' AHL. 130 | *virce kajš, vircte tiitiž, kec(e) avardü, kijakska kirhavtüt* 'es wuchs in dem walde heran, man holte es aus dem walde, es weint in der hand, man lässt es den boden entlang hüpfen' Aik. XII. 72 | M. *pismar ošista kletkasta volas mänts* 'ein staar flog aus dem bauer aus der stadt' AHL. 119 | *vere pelde Moskuvsto, alo pelde Kazanšte službañ kine mařavkšni* 'fövlürl Moszkvából, alulról Kazánból, [had-] szolgálatnak híre jár' V. 109 | M. *keskavsta roz päjari* 'a zsákból kihull a rozs' V. 143 | M. *Petráš liš ventšsta* 'Péter kiszálla a hajóból' XVI. 352 | M. *neškä perista lihtezä* 'a méhesből elkergette' V. 149 | *targiš undoñt esto* 'kihúzták az oduból' V. 93.

Testrészek: *koda kiskañ tuto p'ras to tuji vér* 'wenn vom gliedende des hundes blut kommt' Aik. XII. 14 | *Palagañ vérstenze sivelstenze, pilge mando uđemstenze, šizgeñeñ šisem sustavstonzo, jakstere vérstenze* kolavt pañan 'von Palaga's blut, fleisch von ihrem beinmark, von ihren siebenund-siebziesg gelenken, von ihrem roten blute vertreibe ich die behexung' Aik. XII. 126 | M. *koda targams šardt bradtsen sel-*

mesta 'hogya a szálkát kivessed a te atyádfia szeméből' XVI. 339.

Potsto '-ból, -ből' névutóval: *koda pinetne targíz penge potsto* 'amint a kutyák kihúzták a fatőkéből' V. 96.

2. Időhatározók.

i se škasto mekiĵ est sakšnok 's az időtől fogva nem jöttek' V. 84 | *M. i pičkas stirets šavak čassta* 'és meggyógyúla az ő leánya a szempillantástól fogva' XVI. 353 | *M. sembeñ tãñ vanijã mon jomblasta* 'mindezeket megtartottam ifjúságomtól fogva' XVI. 359.

3. Eredethatározók.

mon kaduvin andamos teta sto vejkiŋe, avastonzo skamunzo 'én maradtam fiatal ember, atyától egyecske, az anyjától egymaga' V. 101 | *M. a ar valsa, konats lišandij skajñ kurgsta* 'hanem minden igével, mely származik Isten szájából' XVI. 334 | *ruz šatšs suk'asto* 'egy orosz született szukától' PAAS Mordw. Chrest. 3.

Tud, kérdez, kér, szól: *mon toñet alstasa, moñe konan ejstę a sodan* 'ich will dir das versprechen, wovon ich selbst nicht weiss' Aik. IX. 20 | *toñ kectę přeñnet kevkštanok* 'dich fragen wir um rath' Aik. IX. 110 (a *kectę* 'kéztől' névutóvá lett, szintúgy a *pru* 'fő' is határozóragokkal) | *iščo vešan prošęñija pokščasto babasto, titasto alasto* 'weiter bitte ich um verzeihung die voreltern, die väter, die alter' Aik. XII. 1 | *a sodan ete kardasto, a sodan piravto* 'nem ismerem ez udvart, nem ismerem e kerítést' V. 104.

4. Állapothatározók.

M. popoksta (v. *popoks šiste*) *saldatks tienã* 'papból (papságból) katonává tettem' XIII. 111 | *M. aläks vaststa bajarks aras'* 'parasztból (paraszt helyből) úrrá lett' XIII. 111 | *M. robotnikesta kupeceks aras'* 'munkás (napszámos)-ból kereskedő lett' XIII. 111 | *nužasto maštvan* 'föl bírom magamat a szükségből' V. 99.

5. Partitivus.

M. *i joras pamirksta jarhtsams* 'und wollte von den brodkrumen essen' AHL. 127 | *a jarcan ejstenze, a síman, i to iředan* 'ich esse nicht davon, ich trinke nicht (davon), und dennoch werde ich betrunken' Aik. XII. 24 | M. *tuda mištejnek vajntesten* 'adjatok nekünk a ti olajotokból' XVI. 369.

Jutksto 'közül' névutóval: *a šado jutksto kočkinék, a kavto jutksto varčinek, miň pokš rodňasto kočkinék, miň paro rodňasto varčinek* 'nicht unter hundert haben wir sie ausgewählt, nich unter zwei (hundert) haben wir sie ausersehen, unter der grossen verwandschaft haben wir sie ausgewählt, unter der guten verwandschaft haben wir ausersehen' Aik. IX. 118 | M. *alašatnen jotksta kafta kočkan* 'a lovak közül kiválasztottam kettőt' XIII. 114 | M. *coranetnen jotksta konaň konaň piksen* 'a fiúk közül néhányat megvertem' XIII. 114 || Finn: *vanhempi veljistä on laiskempi* 'az öregebb fitestvér lustább'.

B) Locativus.

1. Helyhatározók.

a) *Inessivus*.

viršte ňeže a ňejaŋi 'was ist im walde, das man nicht sieht' Aik. XII. 72 | *žardo kořeŋeže lovoŋi modasto* 'wenn seine wurzeln in der erde gezählt werden' Aik. XII. 12.

2. Időhatározók.

a) *Határozószók*.

šeste teste tujeze 'dann komme es von dieser stelle' Aik. XII. 14 | *šeste šumsto vėlavtozo* 'dann kehre sie mit geräusch zurück' Aik. XII. 13 | M. *son äncäk esta peli, mizarda lomaň saj* 'csak akkor fél, mikor idegen ember jó' XIII. 127—128 | M. *art ärasta otsazirt päli* 'so wohlhan sofort zum kaiser' AHL. 103 | M. *kosta kozäl, esta sembä skudnahnendi ceberel* 'mikor

gazdag volt, akkor minden szegényeknek jó volt (jó dolguk volt)' XIII. 127.

b) *Főnevek.*

Éj, nap: M. *kona väste kadninze, kona čine kadninze* a mely éjjel elhagyta, a mely napon elhagyta' V. 111 | *vasiñ čisti kajš polok pačka* 'az első napon nőtt a lócán keresztül' V. 83 | *omboče čiste sajiže atáš omboče čoranzo Andréjiñ* 'am anderen tage nahm der alte seinen zweiten sohn Andrej' Aik. XII. 93 | M. *nedälä-sista avatnä üstiz kutsnen, kačams mols teinza* 'am sonntage heizten die weiber ihre hütten, der rauch stieg zu ihm empor' AHL. 110 | *čiste kanct kandilit* 'täglich trugst du ein bündel (uns als geschenk)' Aik. IX. 148 | M. *ni-lice že van masta vet mols tejst Jisuss oču-lajt langa* 'az éjszakának pedig negyedik részén méne hozzájuk Jézus a tengeren járván' XVI. 352 | M. *kolmo sista tisa* 'három nap alatt megcsináalom' XIII. 115.

Év: *omboče ijeste noldasa* 'im anderen jahre lasse ich es heraustreten' Aik. XII. 31 | M. *tsoras kolma kizista tonats* 'der knabe lernte drei jahre' AHL. 97 | M. *kiä moli mekvasu kolma kizista moñ šormanen iyksa* 'wer in drei jahren nach meinen papieren hin und zurückgeht' AHL. 101 | *kažnoj ijeste bette šihí* 'jedes jahr trinkt es wasser' Aik. XII. 34.

Óra: *uj te škañt ejsté, te porañt toñ ulévěldak, letakaj, korazot sajeñ kozejkat* 'weh, um diese zeit, um diese stunde hättest du, brüderchen, ein erworbenes weib, ein dir angemessenes' Aik. IX. 218 | M. *mon af kolma kizista, a kolma čassta mekvasu jakan mastirizt i tusainä sormatnen* 'ich gehe nicht in drei jahren, sondern in drei stunden in dein land und hole die papiere' AHL. 101.

Idő: *mon užokaja pokš rodñähñ piyksté zakon jalgam kevkšhisa!* 'wohlan, ich will in gegenwart der grossen verwandtschaft meinen ehelichen freund fragen!' Aik. IX. 212 | M. *son äncäk lomañ pinksta peli* 'ő csak akkor fél, ha ember van itt (tkp. ember idejében fél)' XIII. 128 | M. *mon nengä soñ sodalinä od pinkstenza* (v. *od coraks pinkstenza*) 'én öt ismertem még fiatal korában' XIII. 126.

c) *Igenevek.*

M. samst̄in jakšamel 'mikor jöttem, hideg volt' XIII. 120 | *M. kal̄in kundamsta vetti pras̄* 'halfogás közben a vízbe esett' XIII. 118 | *M. t̄an tiemesta sidesta sašents* 'mikor ezt csináltam, gyakran jött' XIII. 127 | *M. erv̄ajamst̄in al̄az̄ä nengä živ-el* 'mikor megnősültem, az atyám még életben volt' XIII. 127.

3. *Módhatározók* (melléknevekből).

žovtak víct̄e, žovtak par̄šte 'sprich gerade, sprich gut' Aik. XII. 6 | *ilado moľ bojkasto!* 'geht nicht so rasch!' Aik. IX. 170 | *tona kudoň odírva, séject̄e šukuňakšni* 'es ist die junge frau des dortigen hauses, sie verbeugt sich häufig' Aik. XII. 63 | *ortazo pangoz̄ kelejšt̄e kriškaš k̄eped̄ez s̄er̄ejst̄e* 'war ihre pforte weit geöffnet, war der obere querbalken (der pforte) hoch gekommen' Aik. IX. 14 | *ton aš̄inest̄e jakiča, ton vadrīnest̄e kortiča* 'eine, die in weissen (reinen) (kleidern) geht, eine, die hübsch redet' Aik. IX. 124.

Allapothatározó-félék: mon̄é p̄ek ruduv̄in, avakaj, p̄ek radušnasto mon aš̄čan 'ich selbst bin sehr froh geworden, ich befinde mich in einer fröhlichen stimmung' Aik. IX. 202 | *aš̄ineste šl̄in nard̄in, javavti tejter̄ udc̄m̄nem* 'fehéren mostam, törültem, osztottam, [én a] leány, az álmomat' V. 103.

Translativus-félék: t̄ä suft̄s serista kas̄is (kas̄is) 'ez a fa fölnőtt magasan' XIII. 111 | *M. pokar̄ävsta keriz̄ä* 'kivágta gömbölyüre' XIII. 111.

Praedicativus: akš̄asta n̄äivi 'fehérnek látszik' XIII. 111.

XI. *A -nek ragos határozók.*

Leggyakrabban párosával fordulnak elő (v. ö. STEUER NyK. XX. 155. s köv. l.): *mujize tejterinze krumbr̄anek ergenek* 'megtalálta a leányát kagylóستul, gyöngyöstül' V. 99 | *M. šufta tarad̄nek lopanek (-neg)* 'a fa ágastul levelestül' XIII. 112 | *M. sevez̄ä preanek tolganek* 'megette fejestül, tollastul' XIII. 112 | *son š̄eňdak n̄īl̄iže alašānek, nurdōnek, len̄ge-
nek* 'verschluckte auch diesen sammt pferd, schlitten und bast-

bündeln' Aik. XII. 106 | *M. akša lišmənē anāk puṭṭānī paṇḍāz-
 nək, anāk sotṭānī kambrazhək* 'fehér paripa kész zablástud
 (állítva zablástud), kész (kötve) nyergestül' PAAS. Mordw. Chrest.
 51 | *M. važneg ašči* 'sapkában (sapka a fejében) áll' XIII.
 112 | *panar neg vetti praš* 'ingben esett a vízbe' XIII. 112 |
M. te panarš stāmanək meznək kolmo valft tii 'ez az ing
 varrásostul mindenestül három rubelbe került' V. 143 | *vajx-
 vaj! meri, pakšaso toñ melka skotinat vanomstonok, menelste
 Pazoñ tolozo praš da skotinat vese vaničanək meznək
 pultinze* 'jaj, jaj úgymond, a mezőn a te aprómarháidat őriztünk-
 kor az égből leesett (lecsapott) az Isten tüze és marháidat mind
 öröstül mistül elégette' XIX. 90 | *kudoš longadš da ejdet-kakšot
 sluganək meznək meřkaž meřkinze!* 'a ház leomlott és gyer-
 mekeidet szolgástul mistül összezúzta!' XIX. 91.

FEHÉR GÉZA.

Zürjén szövegek.

(Harmadik közlemény.)

II. Sziszolai nyelvjárás.

18. *petuk da iz-ki.*

1. *ole-vile petuk. petuklen saraj doras iz-ki em. bariñika izni voas. petuk pıras kerkaas. bariñika iz-kise pişjedas. şésşa petuk petas — iz-kiis abi. vettşas da vettşas da vetas, iz-kise mirddas. voas da bara saraj doras tuvjalas. şésşa bara bariñika izni voas. petuk pıras. bariñika bara iz-kise pişjedas. petuk bara vettşas da vetas. iz-kise mirddas. vajas da bara saraj doras tuvjalas.*

bara koimedis bariñika voas izni. bara iz-ki pişjedas. petuk vettşas da vettşas. oş panid şuras. oşlis juualas : etenid bariñika

18. A kakas és a malomkö.

1. Él-van egy kakas. A kakasnak a szín mellett egy malomköve van. Egy úri nő jön örölni. A kakas bemegy a házba. Az asszony ellopja a malomkövet. Ezután kijön a kakas, — a malomköve nincs meg. Utána ered és üldözi és utóléri, elragadja a malomkövét. Megjön és megint a szín mellé erősíti oda. Azután megint jön az asszony örölni. A kakas bemegy. Az asszony megint ellopja a malomkövét. A kakas megint üldözi és utóléri. Elragadja a malomkövét. (Vissza)hozza és megint a szín mellé erősíti oda.

Megint harmadszor jön az asszony örölni. Megint ellopja a malomkövet. A kakas üldözi meg üldözi. Szembe találkozik egy medvével (tkp. szembe akad egy medve). A medvétől kérdezi :

ez panid sur?» — «ez.» — «ošanej, ošanej! on-e menim ruškue pir?» — «pira.»

petuk vetšsas da vetšsas. kejin panid suras. «kejinanej, kejinanej! on-e menam ruškue pir?» — «pira.»

2. petuk vetšsas da vetšsas. barińnikalen kerkais vois. kik ešin kostas pukas. «kekerukku! barińnika, vaj iz-ki!» barińnika šuvas: «taje pe kole kartaad jertni.»

šéssa kartaas jertanis. «oš da kejin, pete, stav messe šoje!»

askinas vidlanis, nemša mes abi. «tajes tai ne vev-stajaad kole jertni, med zuralanis da kulas.» aski naje tšéttšanis da nemša vev abi. oš da kejin šojanis. «tajes tai pe kole iz-gidad jertni, med talalanis da kulas.» askinas tšéttšanis da nemša iz abi. «tajes tai pe ešmeše kole jertni, med pedas.»

ešmesas jertanis. petuk šuvas: «oš da kejin, pete, stav vase juę!» askinas lédžšanis da nemša va abi. «tajes tai pe kole i,džas-stogjas pišškad kole jertni da eztini!»

«Nem találkoztaál az asszonnal?» — «Nem.» — «Medvécském, medvécském! Nem mész-e be a hasamba?» — «Bemegyek».

A kakas üldözi meg üldözi (az asszonyt). Szembe jön egy farkas. «Farkaskám, farkaskám! Nem mész-e be a hasamba?» — «Bemegyek.»

2. A kakas üldözi meg üldözi (az asszonyt). Jött az asszonynak a háza. Két ablak közé ül. «Kukorikú! Asszony, add ide a malomkövet! Az asszony azt mondja: «Ezt az istállóba kell behajtani.»

Erre behajtják az istállóba. «Medve és farkas, jöjjetek ki, egyétek meg a teheneket mind!»

Másnap megnézik, nincs ott semmiféle tehen. «Ezt bizony a lóistállóba kell bezárni, hadd rúgják meg, és haljon meg.» Másnap fölkelnek, és egy ló sincsen. A medve meg a farkas megették (tkp. megeszik). «Ezt bizony a juhakolba kell bezárni, hadd tapossák össze, és meghal.» Másnap fölkelnek, és egyáltalában nincsen juh. «Ezt a kútba kell bezárni, hadd fulladjon meg.»

Bezárják a kútba. A kakas mondja: «Medve meg farkas, jöjjetek ki, igyátok meg az egész vizet!» Másnap lemennek, és nincs ott semmi víz. «Ezt bizony szalmakazalba kell bezárni és felgyújtani!»

petukes jertanis. petuk šuvas: «oš da kejin, pete, sitanjassid vajaste le dže.» oš da kejin vajasse le džanis. askinas ledžsanis. i džas-stog abi sottšem. petuk kajas da bariņika-kik-ėšin kostas puksas. «kikiru'kku! bariņika, vai iz-ki!» — «na, tšultem, teiš — tale — on min.»

petuk kokištias iz-ki da munas. eni olenis-vilenis.

A kakast (oda) bezárják. A kakas mondja: «Medve meg farkas, jöjjetek ki, eresszéték ki a vizet a farotokból.» A medve meg a farkas kieresztik a vizet. Másnap lemennek. A szalmakazal nem égett el. A kakas fölmegey és az asszonynak két ablaka közé ül. «Kukorikú! Asszony, add ide a malomkövet!» — «Nesze, bél-nélküli, tetőled — úgy látszik — nem szabadul meg az ember.»

A kakas fölcsípi a malomkövet és elmegy. Most élnek-vannak.

Jegyzetek: Ezt a mesét Грива falvában (l. Fokos 114) jegyezte föl Czember és «Петук да изки» cz. alatt közölte orosz átírással, fordítás nélkül a már előbbi gyűjteményemben (a 61. lapon) említett Коми мойдан кывъяс cz. kis füzetében. Az ebből a füzetből való szövegeket természetesen nem Czembernek az átírása szerint közlöm; ez t. i. sokszor nem pontos, gyakran következtelen és sajtóhibáktól sem ment. A szövegeket usztsziszolszki tartózkodásom alatt Czember kiejtése szerint irtam át (és vele fordítottam le). Világos, hogy Czember, bár — mint már a bevezetésben említettük — idejének nagy részét a Sziszola vidékén tölti, vicsegdai születésű lévén, az eltérő alakok egy részét a vicsegdai nyelvjárás szerint ejti. Így tehát ezekbe a szövegekbe sziszolai alakok mellé vicsegdai alakok is kerültek (l. Fokos 2).

1. *bariņika* 'барыня' | *vetas* 'нагонить'; az orosz kiadásban sajtóhibával megint *vetšsas* van | *tuvjalas* 'приколотить'.

2. *ėšin, ėšin, V. ėšin* | *kekeru'kku* v. *kikiru'kku* | *šėšsa* v. *ėšša*; az orosz kiadásban *эсея* van. Füzetének előszavában erről a szóról Czember a következőket írja: *se tššem kivjas: «сеся»... šuvenj una nogen; kodi šuče: «сеся», kodi «сьэся», kodi «сьэся». me giža vek et-koda — «сеся». li dđini se tššem kivjas pože kodli ki dži okota. ro tššen ved giženj že «кого, его, одного», a li dđeni: «кво, ево, одново». Az olyan szavakat: *сеся* sokféleképpen mondják; ki «сеся» (*šėša*)-t mond, ki «сьэся» (*šėša*)-t, ki «сьэся» (*šėšša*)-t. Én mindig egyféleképpen írom «сеся». Olvasni az olyan szavakat tetszés szerint lehet (tkp. kinek ahogy tetszik). Hiszen az oroszban is «кого, его, одного»-t*

írnak, de «ково, ево, одново»-t olvasnak. | *némša* 'совсѣмъ, не одной' | *zuralanis* 'зашибуть' | *ešmes, ešmes, V. ešmes, jukmes* | *tsultem* 'безкишечный' (ругательно | *tale = tidale* 'видно, должно быть.'

19. *tsója-voka.*

1. *važen olis-vilis kréstáin. nalen velisni níl da pi. si-berin batis kuli; regid i mamis kuli. tsója-voka i tšeten kolini. olmedtšisni kiken. miĵ nániđ veli, soĵisni. kor-ke nániđ biri, a kingemid sumale. naja addživlisni, miĵ mamid piž vajivlis kumiš. munisni kume náń koršni, a kumšid ninem ez šur, tolke glik ankiťš-tuš suri. medisni ber terkæ munní, no tuĵ vilad ankiťš-tušte uškedisni. koršisni, koršisni, ez šur. pirisni terkæ, soiteg i užisni.*

asilĵn tšettšisni, bara koršni medisni ankiťš-tuš. kor settše voišisni, ankiťš-tušid tšuzema i bidmema jen-velte. naja ankiťš-geriš kuža jen-velte kaini kutisni. kor voišisni jen-veltas, terkæ-tor em. terkæad i pirisni, a seni šintem kožol izę pu-iz-kien. izas, izas da riz surttas. a naja tilk-tilk šerektasni, kiđži tai poligen

19. A testvérek (tkp. nővér-fivér).

1. Régen élt-volt egy parasztember. Nekik egy leányuk és egy fiuk volt. Azután meghalt az apjuk; csakhamar az anyjuk is meghalt. A testvérek kicsinyekül maradtak. Elkezdtek élni ketten. A mi kenyerük volt, megették. Egyszer elfogyott a kenyerük, ők meg éhesek. Ők látták volt, hogy az anyjuk lisztet hozogatott a magtárból. Elmentek a magtárba kenyeret keresni, azonban a magtárban semmit sem találtak (tkp. a magtárból semmi se akadt), csak egy borsószem akadt. Visszafelé indultak (tkp. indultak menni) a házba, de az úton leejtették a borsószemet. Keresték, keresték, nem került meg. Bementek a házba, és a nélkül hogy ettek volna, megháltak.

Reggel fölkeltek, megint elindultak a borsószemet megkeresni. Amikor odajöttek, a borsószem (már) kinőtt és az égig nőtt fel. Ők a borsó szárán végig elkezdtek az égbe mászni. Amikor az égbe jutottak, (ott) egy kis házacská van. A házba be is mentek, ott meg egy vak kecskebak fából való malomkövel öröl. Öröl, öröl és hangosan durrant. Ők meg halkan vihognak, ahogyan a gyerekek nevetnek, mikor félnek, a kecske-

tšélád šeraleni, a kožol i kilas. «a kod-ke em tan». dawai ti-malasen korsni, ki dži sintemjas korseni. no naja oz šurni ti ule. geger-voasni da pirasni girjas. sije girjaste malalas, a pitšte oz vidli. oz i šurni. kožol ševžas i šuue: «peris pelidli pir kazittše.»

2. bara pukšas tšurka vilad i iz-ki medas bergedlini. bergedlas, bergedlas da riz surttas, a tšélád tilk-tilk šerektasni. kožol bara kilas, kod-ke em, izni dugdas, kutas malášni geger. malášas da bara oz šurni. skermas kožol aslas vile i šuue: «perisman da jeiman i pelid perjale.»

bara pukše izni. (važen stav mortjas olisni as izemen, šojisni as izem náń.) kožol izas, izas da riz surttas. tšélád tilk-tilk šerektasni. kožol dugdas izni i šuue: «kod-ke em.» korsni medas, gir-dorad kuttšišas i vokid šure kirimad kožolli. a tšojis berdni: «en veržed vokese», a kožol radle, miš kiken. šuue: «ti kiken, mila en šiaše? meamiš pišjini oz pož, ne-kod oz vermi».

bak azonban meghallja: «De itt van valaki.» Nosza elkezdett tapogatódzva keresni, ahogyan a vakok keresnek. De ők nem kerülnek a keze alá. Észreveszik és bemennek a mozsárba. Ő megtapogatja a mozsarat, de a belsejét nem vizsgálja meg. Nem is találja meg őket (tkp. nem is kerülnek meg). A kecskebak kiköp és mondja: «Az öreg fül mindig képzelődik (mindig hall vmit)».

2. Megint leül a tuskóra és kezdi a malomkövet forgatni. Forgatja, forgatja és durrant egyet, a gyerekek meg halkan elnevetik magukat. A kecskebak megint hallja, valaki van (ott), abbahagyja az őrlést, elkezd köröskörül tapogatódzni. Tapogatódzik és megint nem kerülnek meg. Megharagszik a kecskebak saját magára és mondja: «Megvénülsz és elveszted az eszedet, és a füled megcsal.»

Megint leül örölni. (Régen az emberek mind a maguk öröltjén éltek, maguk örölte gabonát ettek.) A kecskebak öröl, öröl és eldurrantja magát. A gyerekek halkan vihognak. A kecskebak abbahagyja az őrlést és mondja: «Valaki van (itt).» Elkezd keresni, belefogódzik a mozsár szélébe, és a fiútestvér a kecskebak kezébe kerül. A leánytestvér pedig (elkezd) sírni: «Ne bántsod a fivéremet», a kecskebak meg örül, hogy ketten (vannak). Mondja: «Ti ketten, miért nem feleltetek? Éntőlem nem lehet megszökni, senki se bír.»

3. *šintem kožol tšeládes nujis patš dore. pa.tšis vog gor-šer vije. «pa.tšis vajmem, abu?» tšelád šuue: «gor-šer vijin».*

kožol nán-pežalan zir bošte i šuue: «vode zir vilas, me tižanes pa.tše šuja». naja zir vile sultasni i kirimjasnas tšelaus pikšeni. kožol ziren kešje šuini, no oz vermi. kožol šuue: «en tadž, a vodni kole».

naja bergedtsasni mišnas i kuttšišasni kožolli jursias. kožol skermas, zir viliš tojištas i a.tšis vodas, šuue: «ta,dži kole».
bidsen nužedtsas, kirimjas topedas, lahtas, a tšoja-voka zir voroped boštasni i kožoles pa.tše šujasni. kožol šuue: «en mene šuje!»
a tšelád kožoles pa.tše šujisni, patš-vom tupkasni, po.tšen pikasni, dor gegerse šojen mavtasni.

kožol pa.tšin dir mi-ke gorzas, a tšig tšelád mi šure šojasni-juasni i onme ušeni. kor sadmasni, pa.tšis va pete. naja va

3. A vak kecskebak a kemenczéhez vitte a gyerekeket. A kemenczébe rakott fa félig elégett. «A kemencze átfűt, vagy sem?» A gyerekek mondják: «Félig.»

A kecskebak fogja a kenyérsütő lapátot és szól: «Feküdjetek rá a lapátra, én beleduglak benneteket a kemenczébe.» Ők ráállnak a lapátra és kezükkel nekitámaszkodnak a kemencze elejének. A kecskebak be akarja őket tuszkolni a lapáttal, de nem bírja. A kecskebak mondja: «Ne így, hanem le kell feküdnötök.»

Ők visszafelé (tkp. háttal) fordulnak és belekapaszzkodnak a kecskebak hajába. A kecskebak megharagszik, lelöki (őket) a lapátról és maga fekszik rá, mondja: «Így kell.» Egészen kinyújtózkodik, kezét magához szorítja, megnyugszik (nyugodtan fekszik), a testvérek azonban nyelénél fogják a lapátot és beletuszkolják a kecskebakot a kemenczébe. A kecskebak mondja: «Ne tegyetek be engem!» A gyerekek azonban beletették a kecskebakot a kemenczébe, a kemencze nyílását elzárják, egy rúddal megtámasztják, (a kemencze ajtajának) szélét köröskörül agyaggal kenik be.

A kecskebak a kemenczében sokáig kiabál valamit, az éhes gyerekek meg esznek-isznak, a mit találnak, és álomba merülnek. A mikor fölébrednek, a kemenczéből víz jön ki. Ők a víz alá

ultad puktasni pelsa, vaid pelsaad sukmis. kor pelsaid tiris, pet-kedisni kume, a asnis ovmedtšisni kožol-terkain.

4. *mijetš dir olisni, kod tede, a etikis vokid petis kume i dir ez pir. tšojid šuue: «mij-ne dir oz pir, petala, vidla.» petalas, vidlas, a vok piddi idžid šera mež kumin. sije petema da kožol-goste tšuništema i mež loema. tšoi šuue: «mij-ne lojin?!» mež veške kezje šuni, a petis «ba.»*

tšoi pondis berdni. berdis, berdis i etnas olmedtšis, a mežes šobdi-jertede šujis, sen verde, a kerkain etnas ole. kor-ke, mem regid vištalni, a kištšem-ke tom mort vojis i etlain olmedtšisni i bura kutisni olni gozja, meda medes jona radžitisni. lunnas etikis vetle pes keralni, a medis gort-ole. kidž vere munas, sek lokte šiš-getir gort-olis dine. etikis i medis, a koimedis voasni kiken, kutasni getirse da kertalasni i vae šujasni. a šiš-getir aššis nilse kolas i a tšis munas.

egy kádat tesznek, a víz a kádban megsűrűsödött. A mikor a kád megtelt, kivitték a magtárba, ők maguk meg elkezdtek élni a kecskebak házában.

4. Mennyi ideig éltek, ki tudja, de egyszer a fiútestvér kiment a magtárba és sokáig nem jött be. A leánytestvér mondja: «Ugyan mit nem jön be sokáig, kimegyek, megnézem.» Kimegy, megnézi, hát a fiútestvére helyett egy nagy tarka kos van a magtárban. Az (a fiútestvér) kiment és megkóstolta az újjával a kecskebak zsírját és kossá lett. A leánytestvér mondja: «Mivé lettél?!» A kos szeretne szólni, de csak «bé» jött ki (a száján).

A leánytestvér elkezdett sírni. Sírt, sírt és egyedül kezdett élni, a kost meg a búzahambárba tette, ott eteti, a házban meg egyedül él. Valamikor, énnekem elbeszélmem gyorsan megy tkp. nekem elmondani hamar), hát jött valami fiatal ember és együtt kezdtek élni és jól kezdtek élni mint házaspár, egymást nagyon szerették. Nappal az egyik fát vágni jár, a másik meg otthon marad. A mint (a férj) az erdőbe megy, akkor egy csavargó felesége jön az otthon ülőhöz. Egyszer és másodszor, harmadszor azonban ketten jönnek, megfogják a feleséget és megkötözik és a folyoba (tkp. vízbe) teszik. A csavargó felesége meg ott hagyja a saját leányát és maga elmegy.

5. *ritin veres voas gortę, jona mu, džema. kor kutasni soini, šuęę getirisli: «mıla ne tenad kilid tšukla?» — «me ta-lun pa-tšis peš jęl paništi i kil sottšis.»*

voj užasni, asilin tšęttšasni, veres bara verę mune. a šis-ge-tir lokte nil dore i šuęę nilli: «te bura ol, me tenę bura inđi. a mıla-ke jona mežid bakse? en-emež verd, juktal?» — «me eške verdi i juktali, oz soį, oz ju, a bakse, tidale gažtem tšoišid. pira da mene lukale.» — «te vot miį vetš. veresid voas da tšękti natškinį, šu: 'mem jona kole mež-jāį, nomsaša': te i minan. a ęni bošt da petkeđ didad. berti veresid voas da šu: 'mežid pe šobdite jona talale i me petkeđi dide. med veške oz omeltšį, kole natškinį.'»

6. *šis-ge-tir ritja vilin gortę munis, a veres veriš gortę voę. kerka dore matedtše i kilę, jona mež bakse didin. sultas i šenže: «miį menam getirli ta-lun loęma, mežeš dide šujema. a tšis vęli*

5. Este hazajön a férj, nagyon elfáradt. A mikor elkezdenek enni, (így) szól a feleségéhez: «Miért beszélsz érthetetlenül ftkp. ugyan miért ferde a nyelved)?» — «Én ma egy kanál orró tejet ittam a kemenczéből és megégettem a nyelvemet (tkp. megégett a nyelvem).»

Éjjel meghálnak, reggel fölkelnek, a férj megint az erdőbe megy. A csavargó felesége meg odajön a leányhoz és mondja a leánynak: «Te élj jól, én téged jól elhelyeztelek. De miért béget a kosod (oly) erősen? Talán nem etetted, itattad?» — «Én etettem meg itattam volna, (de) nem eszik, nem iszik, hanem béget, úgy látszik bánkódik a nővére után. Bemegyek és ő döfköd engem.» — «Nézd, te mit tégy. Megjön a férjed és mondd meg neki, hogy vágja le, mondjad: 'Nekem nagyon kell koshús, megkívántam (mint a terhes asszony).' Te meg is szabadulsz (tőle). Most azonban fogjad és vidd ki a juhakolba. Azután megjön a férjed és mondjad: 'A kos nagyon összetapossa a búzát, és én kivittem a juhakolba. Nehogy lefogyjon, le kell vágni.'»

6. A csavargó felesége estefelé hazament, a férj meg hazajön az erdőből. A házhoz közeledik és hallja, a kos nagyon béget a juhakolban. Megáll és csodálkozik: «Mi lett ma az én feleségemmel (tkp.-nek), a kost a juhakolba zárta. Ő maga mon-

šuuę: 'mežis menam vok'. mijis-ke jona skermema, tidale, abi i verdema-juktalema, jona bakse.» kerkae pire, a getir etik tor šibite, med tor kišid uskede, jona skerale, šuuę: «ninem puni, tšig olame, a mežes tšegede, natškinj oz lišt.»

veres vi.džede, mi telkis getirlen vošema, ninem oz šu i vodas užni. kor-ke asiljn tšettše, boštas purt, zudjale, mež natškinj. i getir tšettše, šuuę veresli: «bobe! mežte natški i em! menam jona du' pete mež-jaj vilas, me nomsása.»

7. gozja peteni mež natškinj, a mež mori-moz šuuę: «mene ta-lun en-na natške, mene ledžle, velneį švet vi.džedla, vež turun jirišta, mi tša vase juišta.»

vežen petas i munas kištši-ke. naja gozja kok-tuj kuža vetšasni i mežes addžasni: va-doriš pelsa lukale. getiris šuuę: «lok, bergedštam gorte, med lukalas, ritnas voas gorte.» a veresis kotertas pelsa doras, asikše tšeren setas, pelsaid tišše, a pitškas

dogatta: 'A kos az én fiútestvérem'. Valamiért nagyon megharagudott, úgy látszik, nem is etette-itatta, nagyon béget.» Bemegy a házba, az asszony meg az egyik holmit ledobja, a másik holmit kiejti a kezéből, nagyon haragszik, mondja: «Nincs mit főzni, éhesen élünk, de a kost hizlalja, nem meri levágni.»

A férj látja, hogy feleségének elment (tkp. elveszett) az esze, nem szól semmit se és lefekszik aludni. Valamikor reggel fölkel, egy kést fog, köszörüli, hogy levágja (tkp. levágni) a kost. A felesége is fölkel, mondja a férjének: «Drágám! Vágd le a kost, és megvan! Nekem nagyon folyik a nyálam koshúrsa, én nagyon megkívántam.»

7. A házaspár kimegy a kost levágni, a kos azonban ember módjára szól: «Még ma ne öljetek meg engem, eresszettek el engem, megnézem a szabad világot, zöld füvet tépek, szép vízből izsom kicsit.»

Közbül kimegy és megy valahová. Ők ketten (tkp. ők, a házaspár) nyomon követik és látják a kost: a folyó mellett egy hordót döfköd. A felesége mondja: «Gyere, térjünk haza, hadd döfködj, este hazajön.» A férj azonban odaszalad a hordóhoz, fejszével levágja az abroncsát, a hordó szétesik, a belsejében

aslas getiris vek-na lovja. veres povzas. kor getiris vistalas, velis geger-voas, miš siliš getires vežema šiš-getir. šiš-getirliš nilse kutisni da kertalisni titem tsán-beže, tsánli kokas inme i jondžika tsužje, se tšema tsužjas, bidsen lijasiđ torjalas.

8. aski asilin šiš-getir sija tujed nil orde medas. tuž vilis šure etik kok-pel. «taje ket nua nileli kokoluka vilas.» a kokis šuue: «taje ved menam tsož kok-juranej.» šiš-getir kilas se tšem kiljas, bokas šelištás: «u! tsudittše, kaštittše!»

bara vo,đže mune. etik tiis šure. «taje ket nileli nua kuran vilas.» a tiis šuue: «taje ved menam tsož ti-podanej.» šiš-getir bara šelištás: «u! tsudittše, kaštittše!»

bara medas. úe-ile munas i jur-tšašais šure. «taje ket nileli nua šiđ-bekar vilas». a jur-tšaša šuue: «taje ved menam jur-tšašaanej.» šiš-getir kile se tšem kiljas i šelište: «u! tsudittše, kaštittše!»

meg az ő felesége még mindig él (tkp. eleven). A férj megjegyed. A mikor a felesége elbeszéli, csak akkor érti meg, hogy az ő feleségét kicserélte a csavargó felesége. A csavargó feleségének a leányát megfogták és odakötötték egy még be nem fogott csikó farkához, odaütődik a csikó lábához és (ez) erősen (tkp. erősebben) kirúg, úgy megrúgja, az összes csontjai szétválnak.

8. Másnap reggel a csavargó felesége azon az úton leányához indul. Az úton talál egy féllábat. «Ezt akár elviszem a leányomnak szénvonónak.» A láb azonban mondja: «Hiszen ez az én fürge lábfejecském.» A csavargó felesége hallja ezeket a (tkp. az ilyen) szavakat, félre köp: «Juj! Képzeldöm, rémeket látok!»

Megint előre megy. Az egyik kezét találja. «Ezt elviszem akár a leányomnak gereblyének.» De a kéz (így) szól: «Hiszen ez az én fürge kezeckém.» A csavargó felesége megint kiköp: «Juj! Képzeldöm, rémeket látok!»

Megint elindul. Nem megy messzire és a koponyát találja. «Ezt elviszem akár a leányomnak leveses csészének.» De a koponya mondja: «Hiszen ez az én koponyácskám.» A csavargó felesége hallja ezeket (tkp. az ilyen) szavakat és kiköp: «Juj! Képzeldöm, rémeket látok.»

*bara medis i vois terka dore. kirimas vaje ti, kok da jur-
tsasa. terkae pire i pirig kosti kutasni da bara kertalasnij fitem
tsan-beze i sija-ze tui kuza veskedasni.*

*si-berin sis getires oz nin killini, mi siked loe, i fitem tsan
oz bergedtsi. a naja gozja i mez eni oleni vileni, tsak-tsinen tsi-
naseni i sir-bien biaseni. me esken eg addzil, da mukedis vistaleni.*

Megint elindult és odaért a házhoz. Kezében hozza a kezét, lábat és koponyát. Bemegy a házba és mialatt bemegy, megfogják és szintén (tkp. megint) odakötik egy még be nem fogott csikó farkához és ugyanazon az uton indítják el.

Azután már nem hallják a csavargó feleségét, (hogy) mi történik vele, és a még be nem fogott csikó nem tér vissza. Ők meg, a házaspár és a kos, most élnek-vannak, gomba-füsttel füstölnek és egér-tűzzel gyújtogatnak. Én nem láttam ugyan, de mások beszélnek.

Jegyzetek: Ezt a mesét egy Кибра falvából való ember jegyezte föl Объячево falvában és így közölte Czemberrel. (Кибра a sziszolai nyelvjáróterülethez tartozik, míg Объячево Кибра-tól délre a Luza folyó mellett fekszik). A mesében rendszeren *l-s* alakokat látunk, azonban *v-s* alakkal is találkozunk (*ovmedtsisni* 3). Éppígy nem következetes az *e, i* előtt a *t* (l. a. 15. meséhez tartozó jegyzeteket) használata (pl. *terkae* 1, *kerkain* 4). A mesét Czember Чоя-вока cz. alatt közölte Коми мойдан кывъяс cz. füzetében (11—14. l.).

1. *nahid, kinemid, mamid* 2. szem. determinatio | *tsuzema i bidnema* 'зародилась и выросла' | *geris* 'стебель' | *pu-iz-kien* 'деревяннымъ жерновомъ' | *riz surttas* 'со звукомъ riz! пернетъ' | *tilk-tilk* a visszafojtott halk vihogást utánozza | *pir kazittse* 'все кажется'.

2. *tsurka* < or. чурка | *kirimad* 2. szem. determinatio.

3. *pa-tsís voe gor-ser vije* 'въ печкѣ дрова сгорѣли на половину, истопилась на половину (a kemenczébe rakott fa félig elégett)', viszont *gor-tir* 'a kemenczébe egyszerre rakott összes fa': *elik gor-tir lomtisni* 'разъ дрова положили въ полную печку' (vö. or. печь 'kemencze, . . . ; egy égetés, egy kemencze, egy sütet (mennyt egyszerre beteszek a kemenczébe)') Митрак, orosz—magyar szótár | *tsela* < or. чело ('передняя часть печи') | *bergedtsasni misnas* 'перевернутся задомъ' | *pelsa* 'кадка, ушатъ'.

4. *mijetš dir* 'на сколько долго, сколько долго'; vö. *mijetš mintin* 'mennyit fizettél?' | *šobdi-jertede* 'къ пшеничному закрому' | *šiš* 'бѣглый, бродяга'.

5. *paništi* 'хлебнула; kanalaztam, hörpintettem' | *bura inđi* (*inđi*, l. Fokos 132) 'на хорошее мѣсто помѣстила, указала тебѣ хор. мѣсто' | *nomsása* 'особенно захотѣлось, какъ будто забеременѣла' | *did* (V. *gid*) 'овчарня' (A g: d viszonyához vö. a k: t viszonyát).

7. *velnei svet* < or. вольный свѣтъ | *vežen petas* 'между ними выйдетъ' vö. *vežen lojisni* 'kikerülték egymást, nem találkoztak' | *kittsi-ke* a V. nyelvjárásban is előfordul | *vežema* 'оборотила, замѣнила' l. Fuchs, KSz. XII. 257—8 | *titem tsuñ* 'неѣзженный, неѣзжалый жеребецъ' (vö. magy. nem kezes) | *lijasid torjalas* 'кости разсыплотся, отдѣлились'.

8. *tsudittse, kasittse* 'чудится, кажется, мерещится' | *jur-tsasa* 'головная чаша, чашка' | *tšak-tšinen tšinaseni i šir-bien biašeni* 'грибнымъ дымомъ дымятся и мышинымъ огнемъ зажигаютъ'.

20. vit tšoja-voka.

1. *vazen olis-vilis gozja. nalen veli nol pi da eti niv. mamis-batis kulini. mamse patš-vodž ulas džebiniš. batis kuli, iz-ki ulas džebiniš. sésša nija mededtsiniš tuje. muniniš, eziš-kidž loktis. «me-pe tattše, musa so,tšej, musa vokjas, kaja», šuiis i,džid vok. sije settše kajis. ezište le,džis, le,džis. ledžšini kutis, šer-vijas vois, sésša šibdis. sésša gorziniš, gorziniš. sésša sijes kolanis.*

munasni vo,dže. zarni-kidž loktas. med vok kutas šuni: «me-pe tattše kaıla, zarnise le,džišta.» i,tšet vokjas da so,tš suasni:

20. Az öt testvér.

1. Régen élt-volt egy házaspár. Nekik négy fiuk és egy leányuk volt. A szülők meghaltak. Az anyjukat a kemence eleje alá temették. Az apjuk meghalt, egy malomkö alá temették. Azután ők útnak indultak. Mentek, egy ezüst nyírfa jött. «Én ide, kedves húgom, kedves öcsém, fölmászok», mondta a legidősbik (tkp. nagy) fiútestvér. Ő fölmászott oda. Az ezüstöt lebecsátotta, leeresztette. Le kezdett ereszkedni, a közepéig jutott, azután ott ragadt. Azután jajgattak, jajgattak. Azután ott hagyják.

Előre mennek. Egy arany nyírfa jön. A második fiútestvér kezdi mondani: «Én ide fölmászok, leeresztem az aranyát.»

«en kai, síbdan.» bara nali i.džidžik vok šuas: «me-pe ved abu i.džid vokid-kod, me-pe ur-kod topid, piš-kod tsož.» sije šéssa kajas, zarni le.džas, le.džas. lédžsini kutas da bara síbdas. šéssa bara gorzanis, gorzanis da kolanis.

munanis, munanis, žemtsug-kidž loktas. kajas koimed vokid. žemtsug le.džas, le.džas. lédžsini kutas, šer-vijas lédžsas, síbdas. šéssa kolanis so.tša-voka kiken.

2. šéssa munanis, munanis, voas vel-kok-tui. «me táš, musa so.tšeji, juua.» — «en ju. vele peran, mene tšuzjalan.» i.tšet vok kivzas, oz ju. šéssa bara munanis da munanis; mes-kok-tui loktas. bara kutas vokis šuni: «me táš, musa so.tšeji, juua.» — «en ju. mese peran da mene lukalan.»

šéssa munanis da munanis da porš-kok-tui loktas. bara i.tšet vok šuas: «me táš juua.» — «en ju. porše peran da mene itškan (nijjalan).» šéssa bara munanis da munanis da mež-kok-tui voas.

Az öcssei és a leánytestvér mondják: «Ne mássz föl, ott ragadsz.» Megint mondja nekik a bátyjuk (tkp. az idősebb fiútestvérük): «Hiszen én nem vagyok olyan, mint a bátyánk (tkp. az idősebb fiútestvér), én (olyan) ügyes (tkp. kemény) vagyok, mint a mókus, fürgé vagyok mint a bolha.» Ő azután fölmászik, lebocsát, lebocsát aranyat. Kezd leereszkedni és megint oda ragad. Azután megint jajgatnak, jajgatnak és ott hagyják.

Mennek, mennek, egy gyöngynyírfa jön. Fölmászik a harmadik fiútestvér. Lebocsát, lebocsát gyöngyöt. Kezd leereszkedni, a közepéig ereszkedik le, ott ragad. Azután ketten maradnak (csak) testvérek.

2. Azután mennek, mennek, egy ló lába-nyoma jön. «Én, kedves húgom, innen iszom.» — «Ne igyál. Lóvá változol, engem megrugdalsz.» A testvére szót fogad, nem iszik. Azután megint mennek meg mennek; egy tehén lába-nyoma jön. Megint kezdi a testvére mondani: «Én innen, kedves húgom, iszom.» — «Ne igyál. Tehénné változol és engem megöklelsz.»

Azután mennek meg mennek, és egy disznó lába-nyoma jön. Megint mondja a legkisebbik fiútestvér: «Én innen iszom.» — «Ne igyál! Disznóvá változol és engem megvágysz (a fogaddal), (összeturkálisz az orroddal).» Azután megint mennek meg mennek

i.tšet vokli zev nin juni kutis kovni. oz nin sotšlis jujav, da juvas, da zarniia-šura meže peras.

3. *šéssa vo.dže munanis da zev i.džid, zev bur kerka voas. i.tšet sotš mežked pirasni pos-vo.džas, tšan ule pukasni. šéssa i.tšet sotš šivni kutas :*

«džuli-veli, sar-pijanjasęi!

tije ved kar-džolnad džollásannid

da šizim kar vjvti mune.

ševk metšnad (matšnad) me.tšásannid

da šizim vitško vilti mune.

mejam ved nol vok veli. eti vok ez kol.

eti vok menam eziš-kiddže šibdi,

međ vok menam zarni-kiddže šibdis,

kojmed vok menam žemtsug-kiddže šibdis,

noleđ vok menam zarniia-šura meže peris.»

sar-pijanjas džollásan-iniš, ma.tšásan-iniš dugdisni, mi.tša šilan-kiv kutisni kivzini. oz tedni, kodi kiten ta.tšem mi.tšaa šile.

és egy kos lába-nyoma jön. A legkisebbik fiútestvér már nagyon szomjas volt (tkp. a testvérenek már nagyon kezdett inni kelleni). Már nem kérdezi meg a leánytestvérétől és iszik, és aranyzarvú kossá változik át.

3. Azután előre mennek és egy nagyon nagy, nagyon szép ház jön. A kis leánytestvér és a kos (tkp. a kossal) bemennek a pitvarba, egy kád alá ülnek. Azután a kis leánytestvér énekelni kezdte:

«džuli-veli, czárfiaim!

Ti kar-džol-lyal dobálódtok

és (az) hét «város» fölött megy el.

Selyemlabdával labdátok

és (az) hét templom fölött megy el.

Nekem négy fiútestvérem volt. Egy fiútestvérem se maradt.

Egyik bátyám az ezüst nyírfához ragadt,

másik bátyám az arany nyírfához ragadt,

harmadik bátyám a gyöngynyírfához ragadt,

negyedik testvérem aranyzarvú kossá változott.»

A czár fiai abbahagyták a *džol*-dobálást, a labdázást, a szép énekszót kezdtek hallgatni. Nem tudják, ki hol dalol ilyen

as kostanis šuasni: «vaje mi taje šilišše korskame. kodli šure, sili getir loe.»

korsanis, korsanis, oz šur. med vož bara kutas niv šivni. bara korsanis, korsanis, oz šur. koimed voinas ištšet vokisli i šuras. šesša naje getrašanis nivked i olmedšsani, a mežes šobdi-jerted dore jertanis.

szépen. Maguk közt mondják: «Rajta, keressük ezt a dalolót. A ki megtalálja, annak lesz a felesége.»

Keresik, keresik, nem kerül meg. Másik éjjel megint kezd a leány énekelni. Megint keresik, keresik, nem találják meg. Harmadik éjjel a legkisebbik testvér meg is találja. Azután összeházasodnak ő meg a leány (tkp. ők a leányúnyal) és elkezdenek élni, a kost meg a búzahambárhoz hajtják.

Jegyzetek: A mese első és harmadik része nagyon hasonlít a SZAVVAITOVÓTÓL (l. SZAVV. nyelvt. 141 és UF. II. 41) és LUTKINTÓL (LUTK. II. 167, SUS. Aik. X. 31) közölt meséhez. A mesét egy Грива falvából (l. a 18. mese jegyzeteit) való aszszony közölte Czemberrel.

1. *topid* 'плотный, крепкий, ловкий.'

2. *iškān* 'сросишь бивнями' | *nirjalan* 'разроешь носомъ, забодаешь.'

3. *džuli-veli* jelentését nem tudták megmondani | *kar-džolnad džollásannid* (CZEMBERNÉL *dželjašannid*; LUTK. *dželjašeni*); a játékhoz vö. UF. II. 43, LUTKIN-WICHMANN. SUS. Aik. X. 76. LUTKIN szerint a *džol, džul* 'деревяшка для игры', *džoljašni* 'играть въ городки, въ деревяшки'; WIEDEMANN szerint is *džol* 'Klöppel, Hölzchen (zum Spiel)', *džolašny* '... = *karjašny*'. Az én följegyzéseim szerint azonban *džol* 'шаръ, круглое (golyó, gömbölyű dolog)', *džollašni* = *šarjašni* 'шаромъ играть'; *džollašannid* 'шаромъ бросаетесь'. Az idézett mesében is így fordít LUTKIN: 'играютъ шарами'. A *kar-džol* kifejezés azonban mégis a 'városdit játszani (играть въ городки)' jelentést látszik igazolni. | *matš* Szisz. *metš*, *matš* < or. мячъ | *džollašan-iniš*, *ma-tšášan-iniš* vö. FOKOS 12—13.

21. *gušášíš jemel jilíš.*

1. *vazén olisni-vilisni períš starik gozja. nalen veli kujim pi. naje olisni, olisni i jona períšmini kutisni, a piian jonmini. bat i kutis šuni piianli: «me períšmi i regid kula i tiianli stalíš kole i menim tedni kole, kodi kuštšëm uđžen kutas kinemse verdni i kodli olem požas kolni.»*

bat najees nujis vere. nolledlis, nolledlis vered. iđžid pi etiklae sultis, zel kiddža ine i šuni kutis: «vot — šuuas — bate! etije mestae jona náň kutas kaini, kor tajes keralan da sotan i settšge keđžan.» bat sijes jona oškis i šujis, mij «te loyan náň-uđžalíš.»

šésša mededťsisni bara vođže. munisni munisni vered i vo-iisni zel miťša jag vile, šor dore. settšge med pi bara sultis i šuni kutis: «vot — šuuas — bate, tati mestais veralnid kuštšëm lešid, ur-šgate kijni, i petka tan, me tsáita, una em.» bat bara sijes

21. Tolvaj Emilről.

1. Régen élt-volt egy öreg házaspár. Nekik három fiuk volt. Ők éltek, éltek és nagyon kezdtek megöregedni, a fiaik meg megerősödni. Az apa (így) kezdett szólni a fiaihoz: «Én megöregedtem és csakhamar meghalok, és minden rátok (tkp. nektek) marad, és nekem tudnom kell, hogy ki milyen munkával fogja magát fenntartani (tkp. hasát táplálni) és kire (tkp. kinek) lehet a vagyont hagyni.»

Az apa az erdőbe vitte őket. Vezette őket, vezette az erdőben. A legidősbik fiú az egyik helyen (tkp. -re) megállt, egy nagyon nyírfás helyen (azaz: egy sűrű nyírfaerdőben) és (így) kezdett szólni: «Nézd csak — mondja — apám! Ezen a helyen (tkp. erre a helyre) nagyon kezd majd gabona nőni (tkp. följönni), ha ezt kivágod és kiégeted és oda vetsz.» Az apa nagyon megdicsérte őt és mondta, hogy «te földműves (tkp. gabona-munkás) leszel.»

Azután megint előre indultak. Mentek, mentek az erdőn és egy nagyon szép fenyvesbe értek, egy patak mellé. Ott megint a második fiú állt meg és (így) kezdett szólni: «Nézd — mondja — apám, erre milyen jó a hely vadászni, mókust-császár-madarat fogni, és (ehető) madár itt, gondolom, sok van.» Az

oškis i šuīs : «te louan bur verališ i si-vilin kutan kinemte verdni.»

2. naje mededłtisni bara vo,dže. munisni, munisni naje ĩured i kozja vered i jaged. iłšet pi vek ĩem oz addži, ĩi šias, i petisni naje šerte i iłšet pi jemel ĩima miĳ-ke dźorjalni kutis pujas-ĳilas.

bat kažalis i juvalni kutis : «miĳ — šuıas — pie, seš addžin pu-ĳiliš?» — «a vot, — šuıas — bate, vi,džed esije puas, miĳ seni em?»

bat i vokjas vi,džedlisni i addžisni etik puın zel i,džid jeg-juvalni bat kutis piıanliš : «miĳ-vile sije bur?» i,džid pi šuīs : «sije dor vile bur», a med pi šuīs «i,džid bekar vile bur.» iłšet pi jemel dumaiĳtis, dumaiĳtis i šuīs : «ĳe-kod ti ene teđe, a sije bur loue, vełšan-ke, mort-natškan neš vile.» bat šelištis da šuīs : «vot — šuıas — omelik mortid mijen kesje kinemse verdni!»

3. naje seš munisni i voıisni gorte. mijen voıisni, bat pies

apa megint megdicsérte őt és mondta: «Te jó vadász leszel és ezzel fogod magadat fenntartani.»

2. Ők megint előre indultak. Mentek, mentek ők mocsáron és fenyves erdön és (homokos) fenyvesen. A legkisebbik fiú (még) mindig nem lát semmit se, se nem szól, és ők kijutottak egy áradásos helyre és az Emil nevű legkisebbik fiú nézni kezdett valamit a fák tetején.

Az apa észrevette (ezt) és kérdezni kezdte: «Fiam — mondja — mit láttál meg ott a fa tetején (tkp. onnan...-ról)?» «De íme — mondja — apám, nézz arra a fára, mi van ott?»

Az apa és a bátyjai odanéztek és az egyik fán egy nagyon nagy kinövést láttak meg. Az apa kérdezni kezdte fiaitól: «Mire jó az?» A legidősbik fiú mondta: «Az meritő edénynek jó», a második fiú meg mondta: «Nagy tálnak jó.» A legkisebbik fiú, Emil, gondolkozott, gondolkozott és (így) szólt: «Egyiktek se tudta (tkp. tudtátok), hanem az jó lesz, ha megcsinálja az ember, emberölő sulyoknak.» Az apa kiköpött és mondja: «Nézd csak — mondja — (ez) a gonosz ember mivel akarja magát fenntartani!»

3. Ők elmentek onnan és hazajöttek. Mihelyt megérkeztek, az apa rögtön elkergette fiát Emilt, hogy a maga kenyerén

jemeles pir i vetlis as nán vilas: «mun — šuvas —, kittše gažid, i vetli bur ki-podnad.»

jemelli nem vetšni, bit loii munni. munis sije, munis i dumaitni kutis: «tšelli, pervoi dād orde vetla, sije oz-e meked mun?» munis sije dād dine i dādli šuni kutis: «vaj munam meked kinem verdni, tšem tani toitni nem-tor abu vilad.» dād juualni kutis: «kittše? i miš vetšni?» — «a vot — šuvas —, kutam mortjases iledlani da kiš šuras gušalni.» dād šeralni kutis i šuni: «ek — šuvas —, te vemtem jur, terit-na tšuzin, a ta-lun gušáni nin medan! me — šuvas — kimin vo nin si-viljin ola i to og lišt jezas petni, šuremiš pola.»

4. naje sidž venžisni, venžisni, i mededtsisni tui vile. munisni, munisni i voišni ne-i,džid šor dore i nalen kinemis šumalni kutis.

dād i šuni kutis jemelli: «no miš-že kutam šoini?» — «a vot vi,džedli, dāde, pu-jilas, seni ku,tšem-ke poz em. te kaili settše, a me ted bi pesta.»

éljen (tkp. a maga kenyerére): «Menj — mondja —, a hová kedved (tartja), és járaj jó mesterségeddel.»

Emil nem tehet semmit se (tkp. Emilnek nincs mit tenni), el kellett mennie. Ment ő, ment és elkezdett gondolkozni: «Várj csak, először a nagybátyámhoz megyek, nem megy-e ő velem.» Elment a nagybátyjához és kezdte mondani a nagybátyjának: «Nosza menjünk együtt (tkp. menjünk velem) magunkat fenn-tartani, semmint itt kínlódjunk semmiért (tkp. semmi nincsen-re).» A nagybátya kérdezni kezdte: «Hová és mit csinálni?» — «De nézd csak — mondja — meg fogjuk az embereket csalni és ahol (tkp. ahonnan) akad, lopni (fogunk).» A nagybátyja elnevette magát és szólni (kezdett): «Ej — mondja — te agyvelőtlen fej, még (csak) tegnap születél, ma meg már lopni indulsz! Én — mondja — már hány éve élek ebből és mégsem merek világgá (tkp. a nép közé) menni, félek, hogy rajtakapnak.»

4. Ők így vitatkoztak, vitatkoztak és útnak indultak. Mentek, mentek és egy nem-nagy patakhoz értek és ők megéheztek.

A nagybátya szólni kezdett Emilhez: «Nos, mit fogunk enni?» — «De hát nézd csak nagybátyám a fa tetejére, ott valami fészek van. Te mássz föl oda, én meg tüzet rakok neked.»

dād vi dźedlis i kaini kutis, a jem el dādliš, kajig kostis, keti pidesse rezedis. dād ez i tedli, kajis pu-jile, seni kvajt kolk em. sije boštalis i džeptas šujalis i seš lédžsis. i ez tedni naje, kuššem kolk, a jem el šuni kutis: «ket — šunas — kuššem, kinem šumaligen stalis šoišas.»

5. *naje šojisni i bara mededžsisni vo dže. munisni, munisni i vojisni vased dore i dādlen mi-ke kokis ketišni kutis. «mi taje? keti veli džon, a kok ketiše!» vidlis: keti-pidesis abu. «kittše loji? mi taje?», šunę. a jem el zel jona šeralni kutis: «vot — šunas —, munig kostid keti-pidesid voši, a me addži.» i džeptiš kiskis i petkedle i šunę: «taje, abu?»*

dād divuitšisni kutis, kidž sije vermis ne-tšištni, i jem el vistalis: «vot — šunas —, si dži i si dži, te en i tedli, no med taje vuran da bara artmas.» i naje mededžsisni vo dže.

6. *munisni, munisni dir-ti regid, i vojisni idžid tuj vile*

A nagybátya odanézett és föl kezdett mászni, Emil azonban nagybátyjának, mialatt fölmászott, lehasította a cipője talpát. A nagybátya nem is vette észre, fölmászott a fa csúcsára, ott hat tojás van. Ő összeszedte őket és zsebébe dugta és leereszkedett onnan. És ők nem tudták, (hogy) milyen tojás. Emil azonban szólni kezdett: «Akármilyen — mondja —, a mikor éhes az ember, mindent megeszik.»

5. Ők ettek és megint előre indultak. Mentek, mentek és egy mocsaras helyhez értek és a nagybátyának a lába valahogyan át kezdett ázni. «Mi ez? A cipóm egész volt, a lábam meg átázik!» Megnézte: nincsen cipőtalpa. «Hová lett? Mi ez?», mondja. Emil meg nagyon erősen kezdett nevetni: «Nézd csak — mondja —, mialatt mentél, elvesztetted a cipőd talpát (tkp. elveszett a cipőd talpa), én meg megtaláltam.» És kihúzta a zsebéből és megmutatja és mondja: «Ez (az), (vagy) nem?»

A nagybátya csodálkozni kezdett, hogyan tudta letépni, és Emil elmondta: «Hát — mondja — így meg így, te nem is vetted észre, de varrd ezt majd oda és megint rendben lesz.» És ők előre indultak.

6. Mentek, mentek, sokáig-e (vagy) rövid ideig (tkp. hamar), és az országútra értek. Ott elkezdtek gondolkozni, (hogy) merre

seni dumáitni kutisni, kodare munnj. je mel šuni kutis: «vai-že — šuvas —, veškid-vil munam.»

naje mededtsisni idžid tui kuža. ne-dir munisitsni i nalj panidasis ku,ťsem-ke ozir mužik, zel idžid eš nuue. naje ez i šiuášlini i munisni pir vo,dže. ne-una munisitsni, je mel dádlj kutis šuni: «me — šuvas — talis ešse gušala, med taje oz i tedlj.» dáđ šuue: «verman-ke, gušal, mem abu žal.»

naje tui-bokas kežisni i dádes tšektis seni vidtsišlini. «te — šuvas — tani vidtsišli, a me ešse silis vaja.» sije veredis zel edje kotertis, ordjis eš-nuišes, edjendžik sapeg-pelse perttis i šibitis tui vilas, a,ťsis džebšis. eš-nuiš vois sapeg dine i vidlis. «ak — šuvas — ku,ťsem bur tor šuris da semj pelis. goz-ke eške!»

7. sije sapeg-pelte ber-puktis i mededtsis bara vo,dže. a i,ťset pi sapeg-pel kvatitit, aida bara vo,dže! i bara sijes ordjis veredis i med pelse perttis da šibitis. eš-nuiš vois i bara addžis

menjenek. Emil megszólalt: «Nos hát — mondja —, menjünk jobbra.»

Ők elindultak az országúton. Nem sokáig mentek, és szembe jött valami gazdag ember, egy nagyon nagy ökröt vezet. Ők nem is beszéltek (vele) és egyre csak előre mentek. Nem sokáig mentek, Emil (igy) kezdett szólni a nagybátyjához: «Én — úgymond — ellopon ennek az ökrét, hogy ez ne is vegye észre.» A nagybátya mondja: «Ha bírod, lopd el, én nem sajnálom.»

Ők az útról letértek (tkp. az út oldalára tértek) és (Emil) mondta a nagybátyjának, hogy ott várjon. «Te — mondja — várj itten, én meg idehozom annak az ökrét.» Nagyon gyorsan szaladt az erdőn, megelőzte az ökröt vezető embert (tkp. az ökörvezetőt), hamar lehúzta fél csizmáját és az útra dobta, ő maga elbújt. Az ökröt vezető ember odaért a csizmához és meg nézte: «Ah — mondja — milyen jó holmit találtam, és csak fél. Ha (csak) egy pár (lenne)!»

7. Ő visszatette a fél csizmát és megint előre indult. A legkisebbik fiú azonban kapta a fél csizmát, nosza megint előre! És megint megelőzte őt az erdőn és a másik fél (csizmáját) húzta le és odadobta (az útra). Az ökröt vezető ember odaért és megint meglátta a fél csizmát és elkezdett gondol-

sapeg-pelte i dumáitni kutis. «ek — šuvas —, ku.tšem dobra, da med pelse eg.bošt! a tšelli, bergedtsila!»

sije ez dir dumáit, eškes domalis pu berde, sapeg-pel puktis i bergedtsis koteren med pel dine. a i.tšet pili j e m e l l i -sije veli i kole! sije regiddžik eškes ražis, sapeg-pel boštis, kemalis, edjendžik eškes vered nužis. nužis sije vered dād dingedž, vožis i dādli tšektis edjendžik goršse vundini; a mijen vundišis, dādes tšektis kulni, a a.tšis jurse boštis i dādli šuvis: «tšelli — šuvas — me ještše talis pdš-kemse gušala.»

mededtsis berlán. munis, munis i vožis ne-i.džid ti dore i vi.džedlis: ne-kod ne-ken abu. sije regiddžik boštis majeg i ešlis jurse pirtis ti-šere i satškis majeg jile, bitte eš varttše. a a.tšis peti bereg dore, turun pižas džebšis i baksini kutis.

8. ozir mužik koršis, koršis ešse i ne-kiš ez šur, a baksem-ši i kilis. «e! — šuvas — ti dorad tidale petema, tšelli, silī vetla!» vožis ti dore i vi.džede: eš silen va-šeras pīrema, semin juris

kozni: «Ej! — mondja — micsoda jó holmi ez, és én nem vittem a másik felét! De megállj, visszafordulok!»

Nem sokáig gondolkozott, az ökröt odakötötte egy fához, letette a fél csizmát és futva visszatért a másik félhez. De a legkisebbik fiúnak, Emilnek, ez kellett (éppen)! Hamar leoldotta az ökröt, fogta a fél csizmát, főlhúzta, gyorsan vitte az ökröt az erdőn. Vitte az erdőn a nagybátyjához, odaért és megparancsolta a nagybátyjának, hogy hamar vágja el a torkát; mihelyt meg el volt vágva, megparancsolta a nagybátyjának, hogy nyúzza le, maga meg fogta a fejét és (így) szólt a nagybátyjához: «Várj csak — mondja — én ennek még a ruháját lopom el.»

Visszafelé indult. Ment, ment és egy nem-nagy tóhoz érkezett és körülnézett: sehol nincsen senki. Hamar fogott egy karót és bevitte az ökör fejét a tó közepére és föltűzte a karóra, mintha az ökör úszna. Maga meg kiment a partra, elbújt a fűben és elkezdett bögni.

8. A gazdag ember kereste, kereste az ökrét és sehol nem találta meg, de a bögést (tkp. bögött-hangot) meghallotta. «Ejnye! — mondja — úgylátszik, a tóhoz ment ki, megállj, odamegyek (tkp. odamegyek neki)!» Odajött a tóhoz és látja: az

tidale. sije vidtšini kutis eš vile: «en-na — šuuas — važen ju i bara goršte paškedin i ti-šere, džis piremud!» i ještše aslis a, lšis šuuę: «vi, džed — šuuas — ku, tšem gosa! abu i žar, a gosis silni nin kutema! tšelli me ted — šuuas — pirala!»

sije bereg dore pertššis i piris eš dine, a sek kosti jem el derem-gatšse kvatitis, da aida koteren! mužik ez i tedli. mužik eš dine vois, domedis trakiutis, — ešlen tolke juris toňjale. divuitšini kutis: keni tušais? silü dum vilad uši, miž sije tise veli važen nin šuuęni gažtemen i sije drug zel jona polšis. uskedšis vais petni, da kokid silen krukášis eš-dom-gežad i sije petnid ez kut vermüni i matažtšis. «taje — šuuas — ešte menšim souemni vasajasid, da i mene kisküni kutisni settše-že!» sije edeptis jondžika, kidž-ke kokid silen mini gežsid. peti beregad i seni silen i paš-kemid abu, i sije ještše jondžika polšis. «taje — šuuas — paš-kemte nin vasajasid nuemni.» i sije davai paštegid kotertni,

ő ökre bement a víz közepére, csak a feje látszik. Elkezdte az ökröt szidni (tkp. szitkozódni kezdett az ökörre). «Még (csak) nemrég — mondja — ittál és megint kitátottad a torkodat és bementél a tó közepéig!» És még maga szól magához: «Nézd — mondja —, milyen kövér! Nincs is meleg, a zsírja meg már olvadni kezdett! Várj (csak), én — mondja — bemegyek (tkp. bemegyek neked)!»

A part mellett (tkp. mellé) levetközött és bement az ökröhöz, azalatt meg Emil kapta a ruháját (tkp. ingét-gatyáját) és nosza futva (el)! Az ember nem is vette észre. Az ember odaért az ökröhöz, megrántotta a kötőfékszáránál — az ökörnek csak a feje lóbálódzik. Csodálkozni kezdett: hol van a teste? Neki eszébe jutott, hogy azt a tavat már régen nem-bátorságosnak mondták, és ő egyszerre igen erősen megijedt. Rohant a vízből kijutni, de a lába beleakadt az ökör kötőfék-kötelébe, és ő nem bírt kimenni (tkp. kimenni nem kezdett bírni) és gyötrődött. «Ezt az ökrömet — mondja — megették a vízi manók és engem is elkezdtek húzni ugyanoda!» Ő erősebben erőlködött, valahogyan kiszabadult a lába a kötélből. Kijutott a partra, ott a ruhája sincsen meg, és ő még erősebben megijedt. «Ezt a ruhádat — mondja — már elvitték a vízi manók!» És ő elkezdett ruha nélkül szaladni, hogy már hamarább megmene-

med nin regiddžik mine. kotertis da kotertis sije paštegid i kittše a tšis oz ted i vojš grezde. sen vištalis, kiđž mi loji i bidsen veritisini. muked ještše šuisni, mi «seni vasajasid važen nin petaleni tišis, ještše ašte abu vermenni kiskinis.»

9. *dād da je me l eškes kulisni, kuštšikse koštini ešedisni. šéssa naje settše tšom veštšisni i obni seni kutisni.*

olisni, olisni naje seni, jaž nalen birni kutis i šoini nem oz kut loni. je me l e i kutis dādli šuni: «šéssa ted radis, mi-ribud vaj dumajt!»

naje ne-dir sen ještše olištisni i vi džedeni: tevar-dodđajas seti muneni. «ak! — šuvas je me l dādli — tajejases-ke verman kiđž-ke žledni, vot — šuvas — i mort!»

dād ez dir kesji, munis da vodis kanavae. a mijen ortlšasni kutisni tevar-dodđajas, sije zel jona kutis lelni. etik mort i tšettšis dopšis i juvalni kutis siliš, mi sije seni kuže i mijš lelte. settše tšukertšisni unaen i sije nali vištalni kutis: «vot —

küljön. Szaladt meg szaladt meztelenül és hová, maga se tudja, és a falujába ért. Ott elmondta, hogyan mi történt, és mind elhitték. Némelyek még mondták, hogy «ott vízi manók már régen kijárnak a tóból, még téged nem birtak lerántani (azaz: még jó, hogy magad nem vesztél ott).»

9. A nagybátya és Emil lenyúzták az ökröt, a bőrét föl-akasztották szárítani. Azután egy kunyhót csináltak ott (tkp. oda) és elkezdtek ott élni.

Éltek, éltek ők ottan, a húsuk elkezdett kifogyni és semmi ennivalójuk se kezdett lenni. Emil (így) kezdett szólni a nagybátyjához: «Ezután rajtad van a sor, valamit gondold ki!»

Ők nem-sokáig éltek még ottan és látják: fuvarosok (tkp. áru-fuvarosok) mennek arra. «Ah — mondja Emil a nagybátyjának — ha ezeket bírod valahogyan becsapni, lám — mondja — ember (vagy)!»

A nagybátya nem készült sokáig, elindult és egy árokba feködött. A mint pedig a fuvarosok a közelébe kezdtek jutni, ő nagyon erősen elkezdett nyögni. Az egyik ember le is szállt a fuvaráról és kérdezni kezdte tőle, mit fekszik ő ottan és miért nyög. Odagyűltek sokan és ő kezdte nekik beszélni: «Nézétek csak —

šunas — tati ne-važen munisni rezbojnikjas i mene grabitisni. a tšimes neitisni i tattše šibitisni i vot ket kul tattše, nem ez kolni»
 siješ tevar-doddajas žalitisni i boštisni šersis. a sili sije
 veli i kole. telega-dod vile pukšedisni i sije seni kutis leltni i
 voje, džis pir seni leltis.

10. tevar-doddajas ritja doris vojisni šor dorę i settše sul-
 tisinı šoitšini. bišasisni, pušisinı i ne-una juuištisinı i vodisinı užni.

dād dod vilis ez i ledžšil, bitte oz vermi. a mijen tevar-dod-
 dajas onmovšisinı, sije ez dir dumajt: etik telega-pone kik vel
 doddalis, ne-kod ez i tedli, regiddžik sije seš munis berlän. a
 džin-tujas mijen vojis, sili panid voem i vidtšise nin seni silen
 jem el. dād jemelli tevar-dod šetis, a tšis ber bergedšis tevar-
 doddajas dine i mijen vojis, zel edjen goredis: «tšettše, tšettše
 edjendžik, rezbojnikjas vogni, stalnite natskasni!»

naje on jvšid edjendžik tšettšisinı i doddāsisni, pukšisinı i
 veljases kutškisinı i davai, mii vermeni, pišjini i ez i geger-volini,
 mii nalen etik dod abu.

mondja — nemrég rablók mentek erre és kiraboltak engem. Engem magam összeverték és idedobtak és lám, akár meghalhatnék itt (tkp. akár halj meg ide; 2. szem. ált. alany), semmit sem hagytak.»

A fuvarosok megsajnálták és magukkal vitték. Neki meg ez kellett (éppen). Egy szekérre ültették és ő ott elkezdett nyögni és egészen éjjelig egyre nyögött ottan.

10. A fuvarosok estefelé egy patakhoz értek és ott megállapodtak megpihenni. Tüzet gyújtottak, főztek és egy keveset ittak és lefeküdtek aludni.

A nagybátya nem is szállt le a szekérről, mintha nem birna. De mihelyt a fuvarosok elaludtak, nem sokáig gondolkozott: az egyik szekér elé két lovat fogott be, senki se vette észre, hamar elment onnan visszafelé. Mihelyt meg a fele útra ért, szembe jött vele és már ott várakozik rá az ő Emilje. A nagybátya odaadta Emilnek a fuvart, maga visszafordult a fuvarosokhoz és mihelyt odaért, nagyon hangosan kiáltotta: «Keljetek föl, keljetek föl hamar, jönnék a rablók, mind megölnek benneteket!»

Ők hamar fölugrottak álmukból és befogtak, fölültek és ütötték a lovakat és nosza, a hogy (a mit) bírnak, menekülnek és nem is vették észre, hogy egy szekerük hiányzik (tkp. nincsen.)

11. *dād edjendžik seš bergedžtis i vojis j e m e l d i n e . t e l e g a - d o d d e p u k s i s n i k i k e n i d a v a i s i d ž - ž e p i š j i n i m e d a r l a n i .*

pišjisni, pišjisni naje i kor-ke vojisni kare i settše tevar i veljas vuzalisni, a asnis bara mededžtisni kiš miš šure koršni, i vojisni naje etik velešte.

sije veleštas kilše veli, miš vitško-kaznais zel ozir. naje settše sultisni i dumajtni kutisni, ki dži sije petkedni.

naje seni oleni nedel da i medes. bid lun vitškoq kaizeni i zel jona jurbiteni. jezis šenzeni, ku tšgem taje jez vojisni i ta tšema kelmeni, a naje vek jondžika da jondžika vitškoq volivlini kutisni i bidlati vidlatni: kiti pože pirni i petni.

12. *kor-ke, ne-kor-ke, j e m e l i a d d ž i s e t i k l a t i e š i n a s n e - i . d ž i d r o ž , k i t p o ž e v o i n a s p i r a l n i . d ā d l i s i j e n e m e z v i š t a l i e t i k v o j e g u š e n i k e n p i r a l i s v i t š k o - p i t š k e s e d ž i s i j e s e š s e m i n a d d ž i s k i k š i z i m - d a s u r . s i j e b e r p e t i s , d ā d l i e z i v i š t a l .*

11. A nagybátya hamar visszafordult onnan és Emilhez jött. Ketten felültek a szekérfuvarra és nosza ugyanúgy vágattak (tkp. futni) a másik irányba.

Vágtattak, vágtattak ők és valamikor a városba értek és ott (tkp. oda) eladták az árut és a lovakat, maguk meg megint elindultak keresni, honnan mi akad, és ők egy járásba (azaz: járási székhelyre) jutottak.

Abban a járásban hallatszott, hogy a templom kincstára nagyon gazdag. Ők ott megállapodtak és elkezdtek gondolkodni, hogyan (lehetne) azt elvinni (tkp. kihozni).

Ők ott élnek egy hétig és még egy (másik) hétig. Minden nap fölmennek a templomba és nagyon erősen imádkoznak. A nép csodálkozik, micsoda emberek jöttek és így imádkoznak, ők azonban mind jobban és jobban (tkp. erősebben és erősebben) kezdtek a templomba járni és mindenfelé körülnézni: merre lehet bemenni és kimenni.

12. Egyszer (tkp. valamikor, nem-valamikor) Emil talált is az egyik oldalon az ablakban egy nem-nagy nyílást, amerre éjjel be lehet menni. A nagybátyjának nem szólt semmit se és egyik éjjel titkon bement a templom belsejéig és ő ott (tkp. onnan) csak negyven kopékát talált. Ő visszament, a nagybátyjának nem is mondta el.

naje bara olni kutisni i j e m e l bid voĭ kutis piralni vitškog i petkedavni i tšetikaen miĭ šure.

kor-ke dir-mišt sije telkse addžis i stavnas vitško-kazna petkedis, ne-kod ez i tedli.

med lunnas kilšini kutis, miĭ vitško-kazna vošema. kutisni gadajtni, kartialni, va vile vi džedni, no kazna ne-kiš ez šur. kidž miĭ vešni?!!

13. *tšukertisni jezges i kutisni telkuĭtni, kidž veres kutni. telkuĭtisni, telkuĭtisni i ne-kod nem ez vermi telk šetni. staresta i kutis šuni: «vaje-že korle j e m e l e s, sije mort vetlem-munem i una teđe i mort jona jen-duma. sije miĭ-ke oz-e vermi telk šetni?»*

koršisni j e m e l e s i silĭ vištalisni kazna-vošem jiliš i kutisni juvalni, oz-e vermi sije kidž-ńibud tedni, kodi-kazna gušalis.

j e m e l i kutis nali šuni: «vaje menim kujim lun dumajtni i me stalse tĭjanli vištala, ki dži koršnis. a sidž me og vermi tedni, kod ordin d'enga.» bidsen radeš loĭini i razedžisni gortanis.

Ők megint élni kezdtek, és Emil minden éjjel kezdett a templomba bejárni és lassanként kihozni, a mit talál.

Egyszer hosszú idő mulva megtalálta a nyitját és kihozta a templom pénztárát mindenestül, senki se vette észre.

Másnap hallatszani kezdett, hogy a templom pénztára elveszett. Elkezdtek találgatni, kártyát vetni, vizre nézni, de a pénztár sehonnan nem került meg. Hogyan mit csináljanak (tkp. csinálni)?!

13. Összegyűjtötték az embereket és elkezdtek tanácskozni, hogyan fogják meg a tolvajt. Tanakodtak, tanakodtak és senki se tudott semmiféle okos tanácsot se adni. Az előljáró kezdte mondani: «Hivjátok hát Emilt, ő (sokat) járt-kejt ember és sokat tud és nagyon istenfélő ember. Ő nem tud-e valami tanácsot adni?»

Fölkeresték Emilt és beszéltek neki a pénztár elvesztéről és kezdtek kérdezni, nem bírja-e ő valahogyan megtudni, (hogy) ki lopta el a pénztárt.

Emil meg kezdte nekik mondani: «Adjátok nekem három napot gondolkozásra (tkp. gondolkozni), és én mindent elmondok nektek, hogyan kell megkeresni. Így azonban nem tudhatom, hogy kinél van a pénz.» Mind megőrültek és hazaszéledtek.

14. *j e m e l k u j i m l u n - t s e z d u m a i t i s , k i , d z i m i j v e t s n i . d u m a i t i s s i d z : « m i j t e m e m d e n g a m e i a m — s u u a s — , k o m m a s j u k n i d a d k e d i m e m e t s a v o a s . t s e l l i - z e , m e d a d e s s u j a i d e n g a i s s t a l i s m e m k o l e . »*

s i j e s i , d z i i v e t s i s . m u n i s s t a r e s t a o r d e i s i j e s t s e k t i s a s k e d i s v i t s k o g e g e r t n i i s i l i s i j e r o z s e i i n d i s . « v o t — s u u a s — , m e v a v i l e v i d z e d l i i m e m v o s s i s , m i j e t i j e r o z e d i s v e t l e v e r , k o d i b i d v o i p i r a l e , i n e - k o d o z a d d z i l . v o t t a j e r o z v e s t a s k o l e p u k t i n i s i r - b e t s k a , i k o r s i j e p e t n i k u t a s i t s e t s s i s t a s , i v e s k a l e t a j e b e t s k a e .

n a j e - s i , d z i i v e t s i s n i . r o z d o r e b e t s k a p u k t i s n i v o i k e z l e i d u m a i t n i k u t i s n i , a s k i k o d i s e t t s e s e d e .

15. *j e m e l m u n i s d a d d i n e i s i l i k u t i s s u n i : « m e — s u u a s — a d d z i t e l k i p o z e b a r a v i t s k o e p i r a l n i . m u n a m t a v o i k i k e n i p e t k e d a m , m i j s u r a s , i p i s j a m . »*

r i t s o r v o i s i n a j e m u n i s n i v i t s k o d i n e . j e m e l d a d e s t s e k t i s v i d t s i s l i n i , a t s i s p i r i s r o z e d , s e s s a d a d l i b e r s i s t s e k t i s

14. Emil három napig gondolkozott, hogyan mit csináljon (tkp. csinálni). Így gondolkozott: «A mennyi pénzem van — mondja —, meg kell osztanom nagybátyámmal és rám (tkp. nekem) kevés jut. Várj csak, én bemártom a nagybátyámat és a pénz mind nekem marad.»

Ő így is tett. Elment az előljáróhoz és megparancsolta neki, hogy övele köröskörül megkerülje a templomot, és meg is mutatta neki azt a nyílást. «Nézd csak — mondja —, én vízre néztem és nekem megnyilvánult, hogy ezen a nyíláson át jár a tolvaj, a ki minden éjjel bemelegy, és senki se látja. Lám, ez elé a nyílás elé egy gyantás hordót kell tenni, és a mikor az ki akar jönni és leugrik, ebbe a hordóba esik bele.

Ők így is tettek. A nyílás mellé egy hordót tettek éjjelre és gondolkozni kezdtek, ki akad bele (tkp. oda) holnap.

15. Emil odament a nagybátyjához és kezdte neki mondani: «Én — úgymond — megtaláltam a nyitját, és megint be lehet menni a templomba. Menjünk ma éjjel ketten és hozzuk ki, a mit találunk, és meneküljünk.»

Késő este lett (tkp. jött) és ők elmentek a templomhoz. Emil megparancsolta a nagybátyjának, hogy várjon, maga be-

pirni. naje pirisni i bostisni, miĵ űuri. dĕnga-tor dād bostis. űĕűĕűa jemel miĵ-ke űűkedis. stalis gil-gol munis. dād sadis birtedĵ polĵis i űűkedĵűis regiddĵik roĵedid, tĕttĵűĕűis i űir-pelsae buz! űir piad. jemel tĕttĵűĕűis muas i dawaĵ piűĵini. piűĵis siĵe kiĵĵĕ űe-kod ez tedli i eni ken-ke vetle. a dādes űir-bĕűűkaiű leptisni, edva veli lolis i regid kuli i velis minini guűaűisĵis.

ment a nyíláson, azután megparancsolta a nagybátyjának, hogy utána menjen be. Ők bementek és magukhoz vettek, a mit találtak. Egy kis pénzt a nagybátya vitt. Azután Emil leejtett valamit. Minden csörgött. A nagybátyja ájulásig (tkp. öntudata elvesztéig) megijedt és hamar rohant a nyíláson ki, leugrott és loccs! a gyantás-hordóba, bele a gyantába. Emil leugrott a földre és nosza (elkezdett) szaladni. Elfutott ő, hová, senki se tudta, és most valahol jár. A nagybátyját azonban kihúzták (tkp. kiemelték) a gyantás-hordóból, alig élt (tkp. volt lelke) és csakhamar meghalt és csak akkor szabadultak meg a tolvajtól.

Jegyzetek: A mesét ugyanaz az *ib*-falvi ember közölte Czemberrel, a kitől előbbi gyűjteményünk 16., 18. és 19. sz. meséje való (l. FOKOS 107).

1. *jemel* 'Емельянь' | *kinemse verdni* 'брюхо кормить' | *tĕaitni* < or. чаять.

2. *kozja ver* 'ельникъ, еловая чаща' | *jag* 'боръ, сосновый лѣсъ на сухомъ мѣстѣ' | *űert* 'olyan hely, a melyet tavasszal elönt a víz, különben száraz'; Czember zürjén magyarázata szerint: 'va volan in, i,tĕet va dirji kos' '(olyan) hely, a hová víz jön, kis víz idején száraz' | *jeg* 'нарость' | *dor* = V. *keű* 'idĵid sur-puan keű' 'nagy sörfőző meritő edény (merítő edény, a melyet a sörfőzésnél használnak)' | *neű* 'колотушка'.

3. *tĕelli* 'подожди' | *tĕem* or. < чѣмъ | *toĵni* 'nem-tor abu vilad' 'попустому работать, когда ничего нѣтъ' | *jezas* 'въ люди.'

5. *vased* 'болотистое мѣсто, мѣсто съ влажной почвой' | *ne,tĕĵűtĵni* 'оторвать' | *artmas* 'поправится'.

6. *goz-ke eűke* 'если-бы пара'.

7. *űibitis* v. *űibitĵis* | *dobra* < or. добро | *bidte*, *bitte*, *bitte* < or. будто, бытто (l. КАЛМА 45).

8. *vid,tĵini kutis eű vile* 'ругаться сталь на быка' | *derem-gatĵ* 'бъше' | *trakĵitĵis* 'тряхнулъ' | *toĵjale* 'болтается, висить' | *mataĵitĵis* 'попалъ въ безвыходное положение; измучился' | *edĕptis* = *eddĵedĵis* 'рванулся (большой силой)' vö. WIED. *ödöbtyny*, WICHM. *edĕbitĵini* 'stärker, heftiger werden' FUF. I. 190.

9. *rad* < or. рядъ | *vaj dumait* 'давай выдумай' | *tevar-dodđajjas* 'пробъзжающіе съ товаромъ въ телѣгахъ' | *leltni* = *imzini* 'выть какъ больной.'

11. *velest* < or. волость | *kazna* < or. казна | *nedel* < or. недѣля | *ku, tsem taje jez* 'какіе это люди'.

12. *szim-das ur* '20 kopéka' | *va vile vi, dzedni* vö. KSz. XII. 251—2.

13. *ver* < or. воръ | *staresta* < or. староста.

14. *kommas* = *kovmas*, Szisz. *rendesen komlas* | *suja* 'суну; погублю' | *vošsis* 'открылось' | *veškale* 'попадетъ'.

15. *gil-gol munis* 'поднялся звонъ-шумъ' | *sad'is birtedz* 'до потери сознания' | *buz!* 'бухнулся'.

22. *ku zma bagatir jilis.*

1. *vazen olis-vilis gelinik krستانin ku zma. olis sije perisla-doredz. kinemis veli murtsa pet, a semjais unais veli tšigjen oleni. etšid sije kajis pašna (kujedtem mu) gerni. geris, geris i mu, dżis. veles le, dżis, a tšis vodis šoitšini. lun veli zel žar. sije kuile i sijes oz ledžni šoitšini geb, nom da ledz, si, dži i kesjeni sijes šoini. sije skermis i davaı najees natškalni. etikis eltištas : šo geb use da kiž ledz use ; medis eltištas : šo nom use da kiž ledz use ; a vitis eltištas : kvait-šo vias.*

vot sije kuile i dumajte : «eštsem me jon mort i pašna dinin

22. Kozma hősröl.

1. Régen élt-volt egy szegény parasztember: Kozma. Élt ő éltesebb koráig (öregkora felé). A hasa alig volt jóllakva, a családjá meg sokszor élt éhesen. Egyszer fölment ő a szántó-földjét (meg nem trágyázott földjét) fölszántani. Szántott, szántott és elfáradt. Kifogta a lovát, ő maga lefeküdt pihenni. A nap nagyon forró volt. Ő fekszik és őt nem hagyják pihenni a legyecskék, szúnyogok meg bögölyök, úgy akarják őt megenni. Ő megharagudott és elkezdte őket öldösni. Egyszer legyint: száz legyecske esik le és húsz bögöly esik le; másodszer legyint: száz szúnyog hull le és húsz bögöly hull le; és ötször legyint: hatszázat öl meg.

Hát ő fekszik és gondolkozik: «Ilyen erős ember vagyok én és már hány éve kínlódom a szántóföldnél, és egyre nincs

kimín vo nín toita i vek soini nán abu, a vi,đžed: etikiš eltiš-temnas kimín use, a sois-ke eltišta, me stal vojskase žugeda. muna vojujtni, nem tani gerni.»

2. *tšettšas, vel boštas da gorte munas. ger settše i kolas. a vel veli zel omelik, edva liis da ku,štšikis. voas gortas, babaiš šuvas: «nem miianli šogšini. me muna vojujtni. ta-lun vitis el-tišti: kvait-šo usi-vit-šo saldat da šo bagatir. me muna, da bišsa mu vojuita i sek a,štšim sare pukša.»*

baba zel rad loži. «vetli, vetli — šuvas — kužma, me — šuvas — seki sari,tsa lova, a pijanid sar-pijan loueni.»

3. *rot kužma ez dir dumajt, boštis kosa-purt sabla piđdi. još majeg ši piđdi, bokas dera-mešek ešedis i aslas omelik vel vile pukšis i mededšis vojujtni.*

mune sije lun i mune medes i mune dirđžik; vištalni dert reqid, a sije vel iledž mune i voas ne-i,đžid ju dore i vudžnis

ennivaló kenyerem, de nézd csak: egyszeri legyintésre (tkp. egyszer legyintéssel) hányan hullanak, de ha százszor legyintek, én egész hadsereget semmisítek meg. Elmegyek hadakozni, semmi se itten szántani (azaz: minek itt szántani?).»

2. Fölkel, fogja a lovát és hazamegy. Az ekéjét ott is hagyja. De a lova nagyon rossz volt, alig van csontja meg bőre. Hazajön, a feleségének mondja: «Nem kell (tkp. semmi se) nekünk bánkódnunk. Én elmegyek hadakozni. Ma ötször legyintettem: hatszázan estek el — 500 katona és 100 hős. Én elmegyek, és az egész földet meghódítom és azután magam czárrá leszek (tkp. teszem magam, ülök).»

Az asszony nagyon megörült: «Menj, menj — mondja — Kozma, én — mondja — akkor czárné leszek, a fiaid meg czárfiak lesznek.»

3. Hát Kozma nem gondolkozott sokáig, vett egy kaszákést (azaz: egy kasza végéből csinált kést) kard helyett, egy hegyes karót lándzsa helyett, az oldalára egy vászonzsákot akasztott és fölült a maga rossz lovára és elindult hadakozni.

Megy ő egy napig és megy még egy napot (tkp. másodikat) és megy tovább; elmondani bizony gyorsan (lehet), de ő elég messzire megy és eljut egy nem-nagy folyóhoz és átkelni rajta

ne-ki dži. kor-ke posjásas, seki i vu džas medar dorad, tai-ke ez vej settse. seni ne-una sojtisistás i mededtsás bara vo dže.

4. munas, munas i voas kujim tui-vez i seni tui-vezas zel i džd id surja sulale i surjaas gižema: «etik tui-veze-ke piran, tšeskid souan-juan addžan, a med tui-veze-ke piran, velid kule, a koimed tui-veze-ke piran, jurid use.»

ku žma dumaitis, dumaitis i šuni aslis a tšis kutis: «kiti jur use, seni i em mem tui. etik eltištemen si-minda verma uskedni, da ne-kodli že og settšis». i sije surjae šomen gižas: «tattše piris mu vilin med jon bagatir ku žma, kodi etikiš eltištemen uskede kiž bagatir da so saldat.»

i munis sije vo dže. kor-ke sije i vojis zel i džd id lug vile i settše velse le džis, a a tšis vodis uži.

5. dir-li regid-li seni sije užas bagatirskei onnas da mudž berad, me og ted.

sehogy se lehet. Valamikor hidat csinál, akkor át is megy a másik oldalra, majdnem belefűl ott (tkp. oda). Ott egy kevésse (tkp. nem sokat) megpihen és megint előre indul.

4. Megy, megy és jön egy hármias keresztút és ott a keresztúton egy nagyon nagy oszlop áll és az oszlopra írva van: «Ha az egyik útra (tkp. keresztútra) mész be, édes ételt-italt találsz, ha meg a másik útra mész be, a lovad hal meg, de ha a harmadik útra mész be, leesik a fejed.»

Kozma gondolkozott, gondolkozott és (így) kezdett magában (tkp. maga magához) szólni: «Amerre a fejem esik le, ott van az én utam (tkp. számomra az út). Egy legyintésre annyit tudok megölni (tkp. elejteni) és senkinek sem adom meg magam.» És ő az oszlopra szénnel ráírja: «Ide a legerősebb hős a földön, Kozma, ment be, aki egy legyintésre húsz hőst és száz katonát öl meg.»

És ő előre ment. Valamikor egy nagyon nagy rétre jutott és ott szabadon eresztette (tkp. oda eresztette) a lovát, maga meg lefeküdt aludni.

5. Sokáig-e, rövid ideig (tkp. hamar) alszik-e ő ott hősi álmossal és fáradtságában (tkp. fáradtsága után), nem tudom.

kor-ke ne-kor-ke kujim tui-vezti kutisni munnì kujim bagatir i addzisni, miì surjaj gizema, i polzisni i meda medisli suni kutisni: «vi,dzed — suuasni —, ku,tsem bagatirjas emes, a mi miì, etisnas kikes oge verme natskinì.»

naje mededtsisni settse. «miì — suuasni — loyan, lo, a taje miianla-dorsan munema, tidale miian muis. siked kole kidz-ke ramdzika sorhitni.»

mededtsisni naje vodze. munisni, munisni i vojisni naje sije-zg lug vile. ku,zma seni vek-na uze. bagatirjas ez listni si dine matissini, a sultisni ile i sorhitni kutisni: «matissini, abu, skermas, oz? vi,dzed — suuas —, ku,tsem poltem, i velse abu domalema, sidz le,dzema.» i naje ez listni munnì.

6. *kor-ke ne-kor-ke i sije musa sar killas, miì sije mu vile loktemni bagatirjas i sije mededas voiska settse, med setis vesasani, a to stalnise zuggedas, oz-ke munnì.*

bagatirjas sarli mededasni juver, miì naje ses oz munnì,

Valamikor a hármias keresztúton három hős kezdett menni és meglátták, a mi az oszlopra írva van, és megijedtek és kezdtek egymásnak mondani: «Nézd — mondják —, milyen hősök vannak, de mi kicsodák (vagyunk), egyszerre kettőt nem tudunk megölni.»

Ők elindultak oda. «Lesz — mondják —, a mi lesz (tkp. a mi leszél, légy), de ez a mi vidékünkéről indult el, úgy látszik, a mi földünkéről való. Ővele valahogyan szelidebben kell beszélni.»

Előre indultak. Mentek, mentek és ugyanarra a rétre jutottak. Kozma még mindig alszik ottan. A hősök nem mertek hozzá közeledni, hanem messzire megálltak és elkezdtek beszélgetni: «Odamenjünk (tkp. odamenni) vagy se, megharagszik-e vagy se? Nézd — mondják (tkp. mondja) —, milyen félelem nélküli, a lovát sem kötötte oda, (csak) úgy szabadon eresztette.» És ők nem mertek odamenni.

6. Valamikor annak az országnak a czárja is meghallja, hogy abba az országba hősök jöttek és ő katonaságot küld oda, hogy pusztuljanak (tkp. tisztuljanak) onnan, mert különben mindnyájukat összezúzza, ha nem mennek.

A hősök üzenetet küldenek a czárnak, hogy ők nem men-

oz-ke buren sarsose set ; miñ nalen se,tsem bagatir em, miñ etikis eltištemen so saldat da kiž bagatir uskede, tolke sije eni uže, a sadmas-ke, bur oz lo ne-kodli.

a ku žma važen nin oz už i kilze i dumajte, miñ tolke bara loue, a kinemis važen nin više polžemisla.

7. kor-ke i kutis sarlen voiska matiššini, a ku žma vek oz tšettši. etik bagatir munis panid, ku žma dine vois, kopirtišis i juualis: «miñ tšektan vešni?»

ku žma goredis: «tedan ed, miñ kole vešni, šir, mun, da stalse, med etik oz kol. a etikes meded juveren sarli, med kik si-minda istas, a to med burasas.»

bagatir ez dir kešji, ku žma li kopirtišis i munis, etik zduken stalse iškis. vois, ku žma li bara vištalis, miñ voiska ez kol i etikes mededis sar dine.

8. askinas siš una bara voiska sar mededis i med bagatir

nek el onnan, ha nem adja oda szép szerével (tkp. jóval) a birodalmát; hogy nekik olyan hősük van, hogy egyszeri legyintésre száz katonát és húsz hőst öl meg, csakhogy az most alszik, ha azonban fölébred, senkinek se lesz jó (dolga).

Kozma azonban már régen nem alszik és figyel és gondolja, (hogy) mi lesz csak megint, a hasa azonban már régóta fáj a félelemtől.

7. Valamikor kezdett a czár hadserege közeledni, Kozma azonban (még) mindig nem kel föl. Az egyik hős feléje ment, Kozmához ért, meghajolt és kérdezte: «Mit parancsolsz, hogy tegyünk (tkp. tenni)?»

Kozma rákiáltott: «Hisz tudod, (hogy) mit kell csinálni, vágd le, rajta (tkp. menj), de mind, hogy egy se maradjon. Azonban egyet küldj hirrel a czárhoz (tkp. a czárnak), hogy kétszer annyit küldjön, vagy különben béküljön ki.»

A hős nem habozott sokáig, meghajolt Kozma előtt és elment, egy pillanat alatt lekaszálta mindnyájukat. Odajött, megint jelentette Kozmának, hogy a sereg nem maradt meg, és egyet elküldött a czárhoz.

8. Másnap annál (t. i. az előbbinél) nagyobb sereget küldött megint a czár (tkp. többet megint sereget küldött), és a

sidz-že stalse itškis. koimed lunnas sűs una voiska vois i koimed bagatir stalse itškis.

ku žma bok vivšis ez-na tšettšil, a silü bagatirjas koprašeni da vištalenü, miž «vot simda-simda voiska uskedim, a ještše-ke istasni, ještše žugedam.»

9. sarlen voiska biri. silen tšep jilin veli zel jon bagatir, kodes ez ledžli sije kujim vo nin. sijos istis nuked košasni, a to ne-kidž ez vermi najees venni.

vot-vi.džedenü mižan bagatirjas, miž lokte nalen bagatir. idždais loye kujimnan bagatir-idžda. juris sur puan pert-kod. bagatirjas polžisni, ku žma ali kutisni šuni: «verman-ke tajejs natškinü, seki teiš polni kutasni stal muis.» ku žma šuue: «o! tajejs! taje menim kapusta-matš-kod že.»

10. sije aslas vel vile pukšis, kosa-purt boštis i mededžšis bagatirli panid. šinsę kertalis, med a.tšis oz addžil, ki.dži silen juris uše, i.tšelik a kolštis, med murtsa addže-že.

második hős ugyanúgy levágta mindnyájukat. Harmadik nap annál több katonaság jött és a harmadik hős mindnyájukat levágta.

Kozma még nem kelt föl az oldaláról, hanem a hősök hajlonganak előtte és jelentik, hogy «íme annyi (meg) annyi katonaságot öltünk meg, de ha még küldenek, még levágjuk.»

9. A csárnak elfogyott a hadserege. Neki lánczon volt egy nagyon erős hőse, akit már három éve nem eresztett szabadon. Azt küldte, hogy velük harcoljon, mert különben sehogy se bírta őket legyőzni.

Hát meglátják a mi hőseink, hogy jön azoknak a hőse. A magassága (akkora) lesz, mint mindháromnak a magassága (azaz: akkora, mint mind a három együttvéve). A feje olyan, mint egy sörfőző üst. A hősök megijedtek, Kozmához kezdtek szólni: «Ha ezt le tudod vágni, akkor az egész föld félni fog tőled.» Kozma mondja: «Ó, ezt! Ez nekem olyan, mint egy káposztafej.»

10. Fölült a maga lovára, fogta a kaszakését és elindult a hős elébe. A szemét bekötötte, hogy maga ne lássa, hogyan esik le a feje, egy kicsikét (azaz: egy kis rést) hagyott, hogy valamieskét lásson.

bagatir vi.dzede, mi ku zma len sinmis kertalema, i sije tsetš assis kertalis, dumäite, mi si.dži kole kertalem sinmen košásni.

11. *etlaásni kutisni. ku zma addže, a sije oz addži. mijen vo.tšaásisni, bagatir tukis ku zmalí, a ku zma i.tset da viltiis muni, ku zma lok kosa-purtnad da vilas tsetššistis da golase šark vundis. bagatir vel vivšid usi, a ku zma šuye: «vot — šuyas — ted, ku zma ked en košás.»*

bagatirjaslen tsut sin-vaís oz pet radisla, mi ku zma vermis se.tšem bagatir vini i ještše jondžika kutisni polni ku zmaís.

12. *sarli vištalisni, mi ku zma se.tšem jon bagatires silis vermís. sije jona polzis i istis jezes juvalni, mi sili kole.*

ku zma vištalis nali, mi: «džin sarsvoteg me og mirittši i meiam vokjas — bagatirjas vilas inđis — med kutasni me dinin olni.»

sarli bit loi džin sarsvo šetni. šessa ku zma es sare pukisni i sije setšše babase koris, da eni ole-vile.

A hős látja, hogy Kozmának a szeme be van kötve, és ő szintén békötötte a magáét, gondolja, hogy így bekötött szemmel kell harcolni.

11. Egymásnak kezdtek menni. Kozma lát, de az nem lát. Mihelyt összecsaptak, a hős Kozma felé dőött, Kozma azonban kicsiny és fölötte ment el, Kozma meg rossz kaszakésével reája ugrott és egyszerre elvágta a torkát. A hős leesett a lováról, Kozma meg mondja: «Nesze neked — mondja —, Kozmával ne harcolj.»

A hősöknek majd hogy a könnyük nem folyt örömükben, hogy Kozma olyan hőst le tudott győzni és még jobban kezdtek Kozmától félni.

12. A csárnak jelentették, hogy Kozma ilyen erős hőst legyőzte. Ő nagyon megijedt és embereket küldött megkérdezni, hogy mi kell neki.

Kozma megmondta nekik, hogy: «A fél birodalom nélkül nem békülök meg, és az én testvéreim — a hősökre mutatott — hadd éljenek majd nálam.»

A csárnak oda kellett adnia a fél birodalmát. Azután Kozmát czárrá tették, és ő odahívta a feleségét és most él-van.

Jegyzetek: Ez a mese ugyanattól a közlőtől való, mint az előbbi. Vö. a 11. mese tartalmával.

1. *perisla-doredž* 'до старости; до зрѣлыхъ лѣтъ'. (Érdekes a *-la* képzőnek ilyen alkalmazása.) | *pašna* < or. пашня | *geb*, V. *deb*. 'мошка' (vö. *gid* ~ *did* 19. mese 5. jegyz.; Wied. *nedel*, *negel* 'hét') | *etištas* 'размахнетъ, размахнется' | *žugeda* 'разобью, уничтожу' | *vojujiti* < or. воевать.

2. *bidsa mu vojujta* 'цѣлую землю завоюю.'

3. *kosa-purt* 'ножь сдѣланный изъ косы (a kasza letört végéből csinált kés) | *đert* 'конечно' | *vel* 'довольно, порядочно'. A szó talán nem egyéb, mint a *devel* < or. доволь (l. 15. mese 2.) rövidítése. KALIMA magyarázata (l. KALIMA 163) talán kevésbé valószínű. | *posjšas* 'сдѣлаетъ мостъ, переправу'.

4. *kujim tui-vež* 'дорога на 3 стороны расходится' | *lug* < or. лугъ | *bagatyrskaj* < or. богатырский | *mudž berad* 'послѣ устатка, послѣ усталости'.

5. *etišnas* 'за одинъ разъ' (*etikišnas etikišen* ca.) | *mi-ianla-dorsan* 'съ нашей стороны' | *mižan miš* 'изъ нашей земли'.

6. *sije musa sar* 'тамонный царь' | *buren* 'добромъ' | *polšemisla* 'отъ страха'. A *-la* rag ilyen használatára nézve vö. *lšut šin-vaš oz pet radišla* itt 11. alatt; *pišis šarka kile ke,đidišla* 'a foga vaczog a hidegtől' 2. mese 1.; *oz vermini torjedtšinis košlajs (košisla)* 'nem tudnak szétválni a veszekedéstől' Fokos 123, 132; *gažtemisla da sogisla omeltšema* 'bánkódásában és bánatában (отъ скуки и отъ горя) lefogyott'.

7. *šir, mun* 'руби, поди; рѣжь, ступай' | *zduk* < or. духъ (l. KALIMA 172).

9. *tšep* < or. цѣпь | *nalen bagatir* 'ихний б.' | *iđžda*, V. *ižda*.

11. *etlašni* 'сходиться' | *vo,šaašisni* 'сошлись' | *tuckis* 'ткнулъ' | *šark!* a nyisszentés kifejezésére.

12. *mirittšini* < or. мириться | *bit loji* 'быть, пришлось.'

23. *ibsa mojd-kil iz-ki da petuk jiliš*.

1. *olisni-vilisni starik-gozja. nialen veli eti nil da eti pi. kodir starikjas kulisni, so,šša-vokalj koki tolke kerka.*

vokidlen kutis kinemš sumalni i sije istis sošše gebe,ššas

23. *ib-i* mese a malomkőről és a kakasról.

1. Élt-volt egy öreg házaspár. Nekik egy leányuk és egy fiuk volt. A mikor az öregek meghaltak, a testvérekre csak a ház maradt.

A fiútestvér megéhezett és ő a padlóaljba küldte a nővérét

nán koráni. sot's pīras gebe'tse, korás i add'zas buksálem korka, a mu'sis add'zas, mi' settse pete mi'ke jo's-jila turun-kod. sot's nán-korkate petkedas i nije sijes zel tšeskida souasni.

askinas vok bara iste sot'sse gebe'tse nán koráni. sot's pīras, korás, korás i add'zas bara buksálem korka, a bidmiš jo's-jilaid bidmema nin veš kuža. so'tšid korkate petkedas i sijes bara zel tšeskida souasni.

koimed lunnas vokid bara iste sot'sse gebe'tse nán koráni. sot's pīras, korás, korás i add'zas bara nán-korka, a bidmišid bidmema džodže,džis nin.

2. šéssa bidmišid džodže rožedas i zel edje kutas bidmini, a sije velema kapusta-matš bidme. bidmas, bidmas i petelekse rožedas i zel džudžid loue.

šéssa vok kutas kaini jilas. kajas i matš-pitššis add'zas iz-ki. iz-kite boštas, ledtšedas i puktas kiltas. a sije iz-kiid velema a'tšis iziš. nia kutasni izni i regidiken ozirmasni.

kenyeret keresni. A leánytestvér bemegy a padlóaljba, keres és megpenészesedett kenyérhéjat talál, a földön azonban látja, hogy ott (tkp. oda) valami hegyesvégű fű-féle jön ki. A leánytestvér kiviszi a kenyérhéjat és ök azt nagyon jóízűen (tkp. édesen) megeszik.

Másnap a fiútestvér megint küldi a nővérét a padlóaljba kényeret keresni. A leánytestvér bemegy, keres, keres és megint talál megpenészesedett kenyérhéjat, de a nővér hegyesvégű (azaz: a hegyesvégű növény) már egy arasznyira nőtt. A leánytestvér kiviszi a kenyérhéjat és azt megint nagyon jóízűen megeszik.

Harmadik nap a fiútestvér megint a padlóaljba küldi a nővérét kényeret keresni. A leánytestvér bemegy, keres, keres és megint talál kenyérhéjat, de a növény már a padlóig nőtt.

2. A növény azután keresztülfúrja a padlót és nagyon gyorsan kezd nőni, az meg látszott (most): káposztafaj nő. Nő, nő és keresztül fúrja a mennyezetet és nagyon magas lesz.

Erre a fiútestvér föl kezd mászni a tetejére. Fölmászik és a káposztafaj belsejében egy malomkövet talál. Fogja a malomkövet, leviszi és a kemencze közelébe teszi. Az a malomkő meg magától örölt (tkp. maga volt őrlő). Ök elkezdenek örölni és hamarosan meggazdagodnak.

3. *etikiš nialen iz-kiid vošę. vok munas koršni. munas, munas i sili panidásas petuk. petukid i jujalas : «kittšę munan!»* vokid šuvas : «iz-ki koršni.» petukid šuęę : «menę tšetš bošt.»

vokid boštas i medędtásni. niali panidásas rutš. petukid šuvas : «ru,tšęi, ru,tšęi, me-pitške pir!» rutš piras. niali panidásas šésša kejin. petuk šuvas : «kejineji, kejineji, me-pitške pir!» kejin piras. munasni, munasni i panidásas niali oš. petuk šuvas : «oškeji, oškeji, me-pitške pir!» oš piras i munasni nije vo,džę.

4. *šésša nije voasni kerka dięę. petuk šuvas : «te mun grezdas, kor da šoi, da en gušáš!»* vok munas, a petuk pos ulas piras i gorędas : «kikiru'kku! dąde, iz-kite vai!»

dąde šuęę u,džališli : «pet, iz-ki-korišęę vae šiđ da poňtal.» u,džališ petas, petukeš kutas, vae šujas i poňtalas izjasen. petuk iz kostiis jurse tšurgędas i stal vase juvas i a,tšis petas.

petas da pos ulas munas i gorędas : «kikiru'kku! dąde, iz-kite vai!» dąde šuvas u,džališli : «pet, iz-ki-korišęę rinišę šiđ da

3. Egyszer elvész az ő malomkövük. A fiútestvér megy (azt) keresni. Megy, megy és szembejő vele egy kakas. A kakas kérdezi: «Hová mész?» A fiútestvér mondja: «A malomkövet keresni.» A kakas mondja: «Engem vigy magaddal (tkp. együtt).»

A fiútestvér viszi és elindulnak. Ők egy rókával találkoznak (tkp. nekik szembe jő egy róka). A kakas mondja: «Rókám, rókám, menj be a belsőmbé!» A róka bemegy. Azután egy farkassal találkoznak. A kakas mondja: «Farkasom, farkasom, menj be énbélém!» A farkas bemegy. Mennek, mennek és egy medvével találkoznak. A kakas mondja: «Medvém, medvém, menj be énbélém!» A medve bemegy és ők előre mennek.

4. Azután egy házhoz érnek. A kakas mondja: «Te menj be a faluba, koldulj és egyél, de ne lopj!» A fiútestvér elmegy, a kakas meg a lépcső alá megy és kiáltja: «Kukorikú! Bácsi, add ide a malomkövet!»

Az ember mondja a munkásának: «Menj ki, dugd a malomkövet kőröt a vízbe és takard le.» A munkás kimegy, megfogja a kakast, vízbe dugja és kövekkel letakarja. A kakas kidugja a fejét a kövek közül és megissza az egész vizet és maga kimegy.

Kimegy és a lépcső alá megy és kiáltja: «Kukorikú! Bácsi, add ide a malomkövet!» Az ember mondja a munkásának:

ezti.» u.džališ petas, petukes boštas i riniše šujas, i.džasen velttas i ezatas.

petuk riniš-šeras sultas, kok-pel jilas bergalni kutas i vagn kiškalni bise. bi si.dži i kusas.

5. *petuk rinišiš petas, dāde-pos ulē piras i goređas: «kiki-ru'kku! dāde, iz-kite vai!» dāde šuue: «pet, iz-ki-korišse gide šui izjas dine.» u.džališ petas, petukes šujas gide. petuk sultas pelēse i šuuas: «me-pitškiš, ru.tše, pet!» rutš petas i stal izše džagedas. u.džališ petas vi.džedlini, a setiš rutš pete i ru.tšid pišjas dalje.*

petukid munas pos ulas i goređas: «kikirukku! dāde, iz-kite vai!» dāde šuue: «pet, iz-ki-korišse jert karta-vile, mesjas dine.» u.džališ petas, petukes jertas. a petuk sultas pelēsas i šuuas: «kejine, me-pitškiš pet!» kejin petas i stal messe džagedas. u.džališ petas mes vidlini i stal meskis kulema. kejinid petas da pišjas dalje.

«Menj ki, tedd bele a malomkövet kéröt a gabonaszárító csűrbe és gyujtsd meg.» A munkás kimegy, fogja a kakast és beleteszi a gabonaszárító csűrbe, lefödi szalmával és meggyújtja.

A kakas a gabonaszárító csűr közepére áll, elkezd a fél-lában forogni és a tüzet vízzel locsolni. A tűz így ki is alszik.

5. A kakas kijön a gabonaszárító csürből, az embernek a lépcsője alá megy és kiáltja: «Kukorikú! Bácsi, add ide a malomkövet!» Az ember mondja: «Menj ki, zárd a malomkövet kéröt az akolba a juhok közé (tkp. a juhokhoz).» A munkás kimegy, a kakast a juhakolba zárja: A kakas egy sarokba áll és mondja: «Énbelölem, rókám, gyere ki!» A róka kijön és a juhokat mind megfojtja. A munkás kimegy megnézni, de onnan egy róka jön ki és a róka az erdőbe fut.

A kakas a lépcső alá megy és kiáltja: «Kukorikú! Bácsi, add ide a malomkövet! Az ember mondja: «Menj ki, zárd a malomkövet kéröt az istállóba, a tehenek közé (tkp. -hez).» A munkás kimegy, (oda) bezárja a kakast. A kakas azonban egy sarokba áll és mondja: «Farkasom, gyere ki énbelölem!» A farkas kijön és a teheneket mind megfojtja. A munkás kimegy a teheneket (tkp. a tehenet) megnézni és a tehenek mind meghaltak. A farkas kimegy és az erdőbe fut.

6. *petuk munas dāde-pos ulē i gorēdas : «kikiru'kku! dāde, iz-kite vai!» dāde šuue : «pet, jert iz-ki-korišse gid'nae.» u.džališ petas, petukes jertas. a petuk sultas pelese i šuuas : «oške, me-pižškiš pet.» oš petas i stal velse džagedas. u.džališ petas vel vid-lini, a setiš pete oš. oškid pišjas dalje.*

a petuk munas pos ulē i gorēdas : «kikiru'kku! dāde, iz-kite vai!» dāde šuue : «pet, vai tattšē iz-ki-korišse, me sijes soua.» u.pžališ petas, petukes vajas, a dāde sijes kurtšilteg nīlištas. (dādeid gorš velema.)

7. *olas dāde i petas sitāšni. petuk jurse tšurgedas i gorēdas : «kikiru'kku! dāde, iz-kite vai!» dāde šuuas u.džališli : «vetli, vai pāškid tšer i keriš jurse petukišliš.» u.džališ vajas tšer i keriš-tas, no petukidli oz inmi, a inmas dādeli zadjas i dādelen zadjis ore. dādeid šuue : «medaršānis keriš!» u.džališ kerištas i dādeli bara zadjas inmas i dādeid kule.*

6. A kakas az ember lépcsője alá megy és kiáltja: «Kukorikú! Bácsi, add ide a malomkövet!» Az ember mondja: «Menj ki, zárd a malomkövet kérőt a lóistállóba.» A munkás kimegy, a kakast (oda) zárja. A kakas azonban egy sarokba áll és mondja: «Medvém, gyere ki énbelőlem!» A medve kijön és megfojtja a lovakat mind. A munkás kimegy a lovakat megnézni, onnan azonban egy medve jön ki. A medve az erdőbe fut.

A kakas meg a lépcső alá megy és kiáltja: «Kukorikú! Bácsi, add ide a malomkövet!» Az ember mondja: «Menj ki, hozd ide a malomkövet kérőt, én megeszem őt.» A munkás kimegy, hozza a kakast, az ember meg anélkül, hogy szétharapná, lenyeli. (Az ember falánk volt.)

7. Él az ember és kimegy szarni. A kakas kidugja a fejét és kiáltja: «Kukorikú! Bácsi, add ide a malomkövet!» Az ember mondja a munkásnak: «Menj, hozz egy széles fejszét és csapd le a kakas fejét.» A munkás fejszét hoz és odacsap, de nem találja a kakast, hanem az embernek az alfelét találja és az embernek az alfele leválik. Az ember mondja: «A másik oldal felé vágj!» A munkás odacsap és megint az alfelét találja el az embernek és az ember meghal.

petuk petas i šuŋas u, dźališli: «mij te iz-kinas keran? luttše menim vai, a tenid stal olemis kole.» u, dźališ iz-ki šetas. petuk kerka-velt vilas kajas i goređas: «kikiru'kku! iz-kiđla lok!» i voše. vok loktas, iz-kite boštas, gortas nuŋas i ještše jona ozir-masni i eni oleni-vileni.

A kakas kijön és mondja a munkásnak: «Mit csinálsz te a malomkövel? Inkább add ide nekem, neked meg az egész vagyton marad.» A munkás odaadja a malomkövet. A kakas fölmege a háztetőre és kiáltja: «Kukorikú! Gyere a malomkövedért!» és eltűnik. A fiútestvér odajön, fogja a malomkövet, hazaviszi és még jobban meggazdagodnak és most élnek-vannak.

Jegyzetek: Ezt a mesét, a melynek tárgya rokon a 18. sz. mesével, mint a címe is mutatja, CZEMBER egy íb-falvi embertől hallotta.

1—2. *bukšalem korka* 'запледневлюю корку' | *sije velema kapusta-matš bidme* 'это оказалось (указывается), что кочань капусты росъ' | *kilt* 'a parasztháznak a kemencze, a golbecz körüli része v. a folyó folyásának irányában fekvő része'.

4. *kikiru'kku, kukuru'kku* a kakas kukorékolása | *velttas*, CZEMBER füzetében *velkjas* (vö. WIED.).

5—6. *dal* 'лѣсокъ, роца на сухомъ мѣстѣ; мѣстность сухая, ровная въ лѣсу' | *kurtšilteg nilštias* 'съ разу проглотить, не укусить; не укусивъ проглотить'.

7. *keriš, V. kerišť* | *luttše* < or. лучше.

24. *veš-kuža mort da nil.*

1. *olisni-vilisni starik-gozja. nialen veli kik nil. starik lubitis etise, staruka medse. starukaid i šuŋe starikidli: «boš aššid nilte, kated dalje.» starik katedas, ver-kerkađ kolas i sili sket kolas: petuk, da kañ da šir.*

24. Az arasz-nagyságú ember és a leány.

1. Élt-volt egy öreg ember meg a felesége. Nekik két leányuk volt. Az öreg az egyiket szerette, az öreg asszony a másikat. Az öreg asszony mondja az embernek: «Fogd a magad leányát, vidd az erdőbe.» Az öreg odaviszi, egy erdei kunyhóban hagyja és állatokat hagy neki: egy kakast meg egy macskát meg egy egeret.

nílid náh sòndini pa,tse sújas i rok puni sújas i kutas batsé vid'tsáni. batid dir oz lok i nílid batte kutas tsuksalni: «bate, lok nin!» kod-ke síli sújas: «lokta, níle, lokta; me a,tšim veš-kuža, zirimej beđ-kuža, noppej gid-ižda.» piras i sújas: «nopjes ne kiltse rekta?» nílid sújas: «gebetse.» sésša pukasni sóini. pes náh souasni i rok. roknad nílid verdas i kanje i petukte i širte.

2. souem beras vodasni užni. nil vodas gebets vilad, a loktišid vodas pelat-dorad. voinas šir kotertas nil dine i sújas: «as mestaad šeliš, a a,tšid vešji.» nil šelištas i vešjas. voínad tšétšas loktišid i kutas koršni nilte. koršas, koršas, kanli inmas kirimid, kanis kurtšas. petukli inmas, petuk goredas: «kikiru'kku!» loktišid polžas, edjendžik pišjas.

askinas nil tšétšas, gebetse piras, a gebets tiris deŋga. sésša batš loktas, deŋgase tšelej dođ te,tšasni i gortas nuvasni.

A leány kényeret tesz a kemenczébe, hogy megmelegítse és kását tesz bele, hogy megfőzze és kezdi az atyját várni. Az apja sokáig nem jön és a leány kezdi az apját hívni: «Apám, gyere már!» Valaki mondja neki: «Jövök, leányom, jövök; én magam arasznyi vagyok, a taknyom bot-hosszúságú, hátí tarisznyám istálló-nagyságú.» Bejön és mondja: «A hátí tarisznyámat hová rakom ki?» A leány mondja: «A padlóaljba.» Azután leülnek enni. Forró kényeret esznek meg kását. A kásából a leány a macskának meg a kakasnak meg az egernek is ad enni (tkp. táplálja őket).

2. Evés után lefekszenek aludni. A leány a padlóalj fölé fekszik le, a jövevény meg az ágypolcz szélére fekszik le. Éjjel az eger odafut a leányhoz és mondja: «Köpj egyet a magad helyére, magad meg húzódjál félre (onnan).» A leány odaköp és félrehúzódik. Éjjel fölkel a jövevény és kezdi a leányt keresni. Keresi, keresi, a keze a macskához ér, a macska megharapja. A kakashoz ér, a kakas kiáltja: «Kukorikú!» A jövevény megijed, hamar elszalad.

Másnap a leány fölkel, bemegy a padlóaljba, a padlóalj meg tele van pénzzel. Azután megjön az apja, a pénzt, egész szánraalót fölrajkák és hazaviszik.

3. askinas staruka tšekte ássis nilse katedni setšse-že. starik katedas, nilte kolas. nilid vidtšisás, vidtšisás i etnas rokte sóyas; kanite, ni petukte, ni širte oz verd.

voinas loktas veš-kuža mort i vodas užni. nil vodas gebetš vile, a veš-kuža mort pelate. voinas veš-kuža mort tšettšas, nilte boštás i siliš nónte sóyas. askinas sadmasni i nilid kutas berdni, a veš-kuža mortid šuue: «me tšaiti nónte šobdi-nánen i soji.»

riřnas bara vodasni. voinas tšettšas veš-kuža mortid i sóyas nilte, lijasse ešín vilas sultedas.

askinas batš loktas, nilliš liše mešeke te tšas i gortas nuuas. staruka addžas lijasse i kutas berdni.

3. Másnap az öreg asszony azt mondja neki, hogy az ő leányát vigye ugyanoda. Az öreg odaviszi, ott hagyja a leányt. A leány vár, vár és egymaga eszi meg a kását; (se) a macskának, se a kakasnak, se az egérnek nem ad belőle.

Éjjel odajön az arasznyi nagyságú (tkp. hosszúságú) ember és lefekszik aludni. A leány a padlóalj fölé fekszik, az arasznyi nagyságú ember meg az ágypolczra. Éjjel az arasznyi nagyságú ember fölkel, fogja a leányt és megeszi a csecsét. Másnap fölédrednek és a leány elkezd sírni, az arasznyi nagyságú ember meg mondja: «Én a csecsedet búzakenyérnek gondoltam és megettem.»

Este megint lefekszenek. Éjjel fölkel az arasz-nagyságú ember és megeszi a leányt, a csontjait az ablakba (tkp. az ablakra) állítja.

Másnap megjön az apa, a leány csontjait (tkp. csontját) zsákba rakja és hazaviszi. Az öreg asszony meglátja a csontokat és sírni kezd.

Jegyzetek: Ez a mese ugyanattól a közlőtől való, mint az előbbi.

1. boš l. 23. mese 7.: keriš és itt 2.: šeliš | šondini, V. šontini | nin, CZEMBER füzetében nin. Vö. ЛУТК. nin.

2—3. dēngase tšelei dod te tšasni 'деньги цѣлый возъ накладуть' | ešín, ešín l. 21. mese.

25. *Vok moń da tšertjas.*

1. *etikis olisni kik vok eti kerkain. kikna'nis veli getiraes i etikislen veli i,tšitik pi.*

etikis vokjas munasni turunla i babajasisli tšektisni pilšan lomtini. babajas pilšan lomasni i kutasni vid'tšisni muzikjasse. muzikjas dir oz lokni i eti babais šuvas: «dir že nin oz lokni tšertjasid!» i munas pilšan vidlini.

2. *séssa kod-ke, kile, lohtas, sarajas šijesjasse pirtas i kerkaas pirasni kik vok. a kerkaas veli eti babais, medis veli pilšanin. etik vokid i juualas: «kiten pe med babais?» babaid šuvas: «pilšanin.» kik vok petasni kerkais i munasni pilšane. pilšanis babate addžasni. babaidliš ku,tšikte kulasni da volsalasni koštini gor vilas, a jaise šouasni i ber gortas munasni.*

gortas korasni soini. šojigas i,tšitik piid kutas berdni. med

25. A rossz ángy és az ördögök.

1. Egyszer két fiútestvér élt egy házban. Mindkettejük nős volt és az egyiknek kicsinyke fia volt.

Egyszer a fiútestvérek szénáért mennek és a feleségüknek (tkp. a feleségeknek) megparancsolják, hogy a fürdőkamrát fűtsek be. Az asszonyok befűtik a fürdőkamrát és kezdik a férjüket (tkp. a férjeket) várni. A férjek sokáig nem jönnek és az egyik asszony mondja: «De sokáig nem jönnek már (azok) az ördögök!» és megy a fürdőkamrát megnézni.

2. Azután hallatszik, valaki jön, a lovak szerszámaait beviszi a színbe és két testvér jön be a házba. A házban meg az egyik asszony volt, a másik a fürdőkamrában volt. Az egyik fiútestvér kérdezi is: «Hol van a másik asszony?» Az asszony mondja: «A fürdőkamrában.» A két fiútestvér kimegy a házból és a fürdőkamrába megy. A fürdőkamrában (tkp. -ból) megtalálják az asszonyt. Az asszonymak lenyúzzák a bőrét és kiterítik szarítáni a fürdőkemenczére, a húsát meg megeszik és visszamennek haza.

Otthon enni kérnek. Mialatt esznek, a kis fiúcska (tkp. a kicsinyke fiú) elkezd sírni. A másik asszony fogja a fiát és

babaid boštas pite i petas med kerkaas. pid šuvas: «taje abu menam batjas. tajejaslen vomšis bi pete.»

3. *mamid e.džeste pedlalas, jignalas i pukas jen-ul-pelesas. kik vokid (nije velemas kik tšert) kutasni medarad tšetš pirni. jigana e.džeste oz vermini voštini, kutasni e.džeste jirni. jirasni jur terig minda rož, šéšša petuk goređas: «kikiru'kku!» i tšertjas vošeni.*

askinas vokjas loktasni, kerkae pirasni, kerkain ne-kod abu. med kerkae petasni: e.džesas jur terig rož. kidž-ke e.džeste voštasi i setiš adžasni eti babate detinaidked sadtegis, a med baba-idliš pilsansis ku.tšikse semin adžasni.

kimegy a másik szobába. A fiú mondja: «Ezek (tkp. ez) nem az én apámék. Ezeknek a szájából tűz jön ki.»

3. Az anya beteszi, bezárja az ajtót és a szentkép alatti szögletbe ül. A két fiútestvér (azok ördögök [tkp. két ördög] voltak) a másik oldalra (azaz azon szoba felé, ahol az asszony van) kezdenek szintén menni. Az elzárt ajtót nem bírják kinyitni, elkezdik az ajtót rágni. Akkora lyukat rágnak ki, amelyen keresztül fér egy fej, azután a kakas kiáltja: kukorikú! és az ördögök eltűnnek.

Másnap megjönnek a fiútestvérek, bemennek a szobába, a szobában senki sincsen. A másik szobába mennek: az ajtóban akkora lyuk van, a melyen egy fej átfér. Valahogyan kinyitják az ajtót és ott találják az egyik asszonyt a fiával ajultan, a másik asszonymak meg csak a bőrét találják meg a fürdőkamrában.

Jegyzetek: Ez a mese is a két előbbi mese közlőjétől való.

1. *njn* 1. az előbbi mese jegyzeteit.

3. *pedlalas* 'затворить' | *jignalas* 'запретъ' | *medarad* 'a ház másik felébe, a másik szoba felé'. A parasztháznak az egyik oldalán van a nyári, a másikon meg a téli szobája.

26. *d u d a .*

duda, duda, kitéve vetlin?

— *kosa dorni vetli.*

mi-ne kosanas ve-tsan?

— *turun-tor it-škištni.*

5 *mi-ne turunmas ve-tsan?*

— *mes-tor ver-dištni.*

mes-tornas mi-ne ve-tsan?

— *lel-tor li-tištni.*

lel-tornad mi-ne ve-tsan?

10 — *zon-tor ver-dištan.*

zon-tornad mi-ne ve-tsan?

— *pes-tor tat-ške-dištan.*

pes-tornad mi-ne ve-tsan?

— *pat-š-tor lom-tištan.*

15 *pat-š-tornad mi-ne ve-tsan?*

— *šid-torte pu-ištan.*

26. *d u d a .*

duda, duda, hol (tkp. hová) jártál?

— *Kaszát kovácsolni jártam.*

Mit csinálsz a kaszával?

— *Egy kis szénát kaszálni.*

5 Mit csinálsz a szénával?

— *A tehénkét etetni.*

Mit csinálsz a tehénkével?

— *Egy kis tejet fejni.*

Mit csinálsz a kis tejjel?

10 — *A kis fiút táplálsz (a kis fiúnak adsz enni).*

A kis fiúval mit csinálsz?

— *Egy kis fát hasítasz.*

A kis fával mit csinálsz?

— *A kemenczécskét befütöd.*

15 A kemenczécskével mit csinálsz?

— *Egy kis levest főzöl.*

- šid-tornad mii ve'tsan?*
 — *šoištan da porš-tor verdištan.*
porš-tornad mii ve'tsan?
 20 — *stob-gu perjištni.*
stob-gu tornad mii ve'tsan?
 — *stob sultedni.*
stobnad mii ve'tsan?
 — *džad-tor puktišta.*
 25 *džad-tornad mii ve'tsan?*
 — *bekar-paň tor puktištni. — pon.*

- A kis levessel mit csinálsz?
 — Eszel belöle és a malaczozt eteted.
 A malaczczal mit csinálsz?
 20 — Oszlop(nak való) gödröt túrni.
 Az oszlop(nak való) gödröcskével mit csinálsz?
 — Oszlopot fölállítani.
 Az oszloppal mit csinálsz?
 — Polczocskát teszek rá!
 A polczocskával mit csinálsz?
 — Kis csészét-kanalat rátenni. — Vége.

Jegyzetek. Ez a vers, a melyet CZEMBERNEK egy kis fiú mondott el a Sziszola mellett fekvő Ботча falvában (*ib* falvától délre), változata a WICHMANTÓL közölt *dude, dude!* cz. versnek (WICHM. St. 39). Vö. még a *dudej, dudej!* kezdetű verset (Rogov nyelvt. 158, LYTKIN 160, SUS. Aik. X. 22, UF. II. 72).

1. *duda* jelentését nem tudom megállapítani; Rogovnál *dudej* гулю-val van fordítva, LYTK.-nál 'голубь' (SUS. Aik. X. 65 'Taube'); WICHM. St. 39. mintha névnek venné. | 8. *lel* gyermeknyelven = *jev* | 10. *verdištan*, WICHM.-nál *verdištni*; így az előbbi feleletekben is (*itškištni, verdištni listištni*), alább is (*perjištni* stb.). A második személy a *verdištan, tatškedištan* (12.), *lomtištan* (14.) stb. alakokban eszerint vagy a személyek összekeverésén (2. szem. kérdésre 2. szem. felelet), vagy helytelen közlésen alapszik, vagy pedig a második személynek általános alanyul való használatával magyarázandó. | 12. *tatškedištan* = *potkedlištan* покорешь | 20. *stob*: *stob* helyett | *džad*: *džadž* helyett.

27. bob e.

bobe, kittsé vetlin?

— tsože-gue vetli, vija nán sojni

vija nán kolištin, en?

— tšegjas-ponad puktli,

5 šed ponid šojema.

ken-ne šed ponid?

— po.tšes-kostę džagalema.

ken-ne po.tšesid?

— bien softšem.

10 ken-ne biid?

— vaen kusem.

ken-ne vaid?

— eš guŋgem.

ken-ne ešid?

15 — ibę kajem.

ken-ne ibid?

— šir piredem.

27. Kedvesem.

Kedvesem, hol jártál? [kenyeret enni.

— Nagybátyám pinczében jártam, vajas-
Vajaskenyeret hagytál-e egy kicsit vagy nem?

— A padka végére tettem,

5 A fekete kutyád megette.

Hol van hát a fekete kutyád?

— A kerítés részében megfulladt.

Hol van hát a kerítés?

— Tűzben megégett.

10 Hol van hát a tűz?

— Vízben elaludt.

Hol van hát a víz?

— Az ökör megitta.

Hol van hát az ökör?

15 — Fölment a hegyre.

Hol van hát a hegy?

— Az egér széttúrta.

ken-ne širid?

— *nalkje šedem.*

20 *ken-ne nalkjid?*

— *tšeren keráššem.*

ken-ne tšerid?

— *izje nalkšem.*

ken-ne izis?

25 — *sari,dže bigiltššem.*

Hol van hát az egér?

— Törbe esett.

20 Hol van hát a tör?

— Fejszével széthasították.

Hol van hát a fejsze?

— Köben (tkp. köbe) eltompult.

Hol van hát a kő?

25 — A tengerbe gurult.

Jegyzetek: Ezt a verset is, a mely különféle változatokban nagyon el van terjedve a zürjének között (vö. SZAVV. 146, LYTKIN 157, 158, Rog. nyelvt. 158, UF. II. 73, WICHM. St. 40), CZEMBER a Sziszola vidékén (egy Грива-falvi legénytől) hallotta.

1. *bobe* (v. *bobuškoji, bobegi, bobeganeji*) kedveskedő megszólítás ('pillangóm') | 4. *tšegjas-ponad* (:LYTK. *tšeges-pome*, WICHM. *tšeges pone*) 'въ конецъ приступка, лавки'. | 13. *gungem*, vö. LYTK. *džungema*; *gunğini* 'выинить, тянуть'.

28. *al'o'sa pop-pi.*

1. *olis-vilis derev'nain mužik babaišked. nalen veli kujim-areša pi, kodi bidme ne voen, a lungen da vojen. i sije kutis balis-lis korni, med sije le,džis med muę. i bat šuuis, mi «ki,džik okota.» pi lešedis pivšan-ižta nop i munis tuje. šondi-petemsán sije šagai-*

28. Pappi Elek.

1. Élt-volt egy faluban egy ember a feleségével. Nekik egy hároméves fiuk volt, a ki nem évenként, hanem éjjel-nappal (tkp. nappal és éjjel) nő. És ő kezdte az apját kérni, hogy eressze más földre. És az apja mondta, hogy «a mint tetszik (tkp. kedved)». A fiú előkészített egy fürdőkamra-nagyságú hátizsákot és

tis sondi-lettsitedz ju doredz, keni veli kuile kuž-uska mort vudžettsis, kodes veli nimteni usi'na usi'ts. sili i šuis alo'sa pop-pi: «bur mort, vudžed mene.» sije usse nužedis i lovi pos medar beregedzis, kiti i vudžis alo'sa pop-pi. medar beregin kutis vezjisni usi'na usi'ts pomošnike alo'sa pop-pili. alo'sa pop-pi seglasi'ttsis tolko seki, kodir usi'na usi'ts seglasi'ttsis ovni i'tsedzik vok pidđi.

munisni ritedz i vojisni gera doredz, kodi veli ka'tsai'tse. naje addzisni mesta, keni veli pukale mort: geri'na geri'ts i ka'tsajte stav gerase. naje boštisni sijeas koimed vok pidđi.

ritin naje voasni ovtem kerka dore. settse pirasni naje ušni, keni veli karta-tiris mes, a ňeti mort. mesjas pitškis naje nats-kisni med burse užin vile.

2. aski asiv naje munisni veravni i kolisni geri'na geri'tses gort-ovni. geri'na geri'ts užin kežle pondis puni šid. i sije getevitigen piris tšers-ižda mužik i boštis geri'na geri'tses toškedis i kutis bidtsama nog treplitni i mu'tsitis sijeas settsedz, mi' geri'na geri'tsli loji ušni kulem ule (kulemen). i mijen

útnak indult. Napkeltétől lépett napnyugtáig egy folyó partjáig, a hol egy hosszúbajszú révész hevert, a kit *usi'na usi'ts*-nak hittak. Őhöz így szólt Papfi Elek: «Jó ember, vigy át engem.» Az kihúzta a bajuszát és hid lett a másik partig, a min át is ment Papfi Elek. A másik parton *usi'na usi'ts* ajánlkozni kezdett Papfi Eleknek segédnek. Papfi Elek csak akkor egyezett bele, a mikor *usi'na usi'ts* beleegyezett, hogy öccseként fog élni.

Estig mentek és eljutottak egy hegyhez, a melyik himbálódzott. Ők láttak egy helyet, a hol egy ember: *geri'na geri'ts* ült és az egész hegyet mozgatta. Ők harmadik öcsként fogadták őt.

Este egy lakatlan házhoz értek. Oda bementek ők meghálni, a hol volt egy teli istálló tehén, de egyetlen ember se. A tehének közül a legjobbikat levágták vacsorára.

2. Másnap reggel elmentek vadászni és *geri'na geri'ts*-ot hagyták otthon *geri'na geri'ts* vacsorára levest kezdett főzni. Mialatt készítette, belépett egy orsónagyságú ember és szakállánál fogta *geri'na geri'ts*-ot és mindenféle módon kezdte őt rángatni és annyira kínozza őt, hogy *g. g.*-nak halottként kellett elesnie.

sije *settsis* kuleme, *piris-pir* ze *tšers-kod* muzik *petis* *terka* *pitškiš*.

bušuittsigas-košásigas *šid* i *jai* *kistisni* *stavse* i *loji* *geri* *na* *ger* *itšli* *natskini* *vil* *eš* i *puni* *drugjasli* *užin*. *no* *ez-na* *vermi* *pužini*, *mi* *voisni* *veralšjas* *zev* *tšiges* i *skeres*. i *geri* *na* *ger* *i* *tš* *kutis* *perjšani*, *med* *drugjas* *oz* *kutni* *šeravni*, *mi* *se* *tšem* *i* *tšet* *mort* *vermis* *neitni* *se* *tšem* *jon* *mortes*.

askin *kolttas* *usi* *na* *usi* *tš* i *siked* *si* *dži* *ze* *loji*.

koimed *lunin* *kolttas* *alo* *ša* *pop* *pi*, *kodi* *zev* *jona* *ebe* *ditis* *tšers-kod* *muzikes* i *addžis* *tui* *sije* *med* *mug*. *iz* *ulsan* *zavo* *dittse* *veli* *roz* *med* *muedž*, *dez* *kuža* *kittsedž* *pože* *veli* *lettšini*. *alo* *ša* *pop* *pi* *vettšis* *tšers-kod* *muzik* *beriš*.

3. *med* *muin* *veli* *zev* *gaža*. *alo* *ša* *pop* *pi* *vettšis* *aslas* *lok* *mort* *beriš*, *kodes* *kutni* *veli* *kesje*. *ritin* *vois* *i* *tšilik* *terka* *dore*, *keni* *veli* *pukale* *mi* *tšanik* *niv*. *terkae* *tolke* *piris*, *a* *niv* *juadšni* *kutis* *bidtsama* *jilš* (*torjis*), *no* *alo* *ša* *pop* *pi* *kolni*

És mihelyt ő halottnak tetette magát, az orsónagyságú ember rögtön kiment a házból.

Mialatt verekedtek meg viaskodtak, feldöntötték a levest és a húst mind és *g. g.*-nak még egy (tkp. új) ökröt kellett levágnia és társai részére vacsorát főznie. De még nem bírt (a vacsora) megfőni, mire megjöttek a vadászok nagyon éhesen és haragosan. *g. g.* meg elkezdett hazudozni, nehogy a társai ki-nevessék, hogy olyan kis ember el bírt páholni olyan erős embert.

Másnap *usi* *na* *usi* *tš* marad vissza, és övele ugyanúgy történt.

Harmadnap Papfi Elek maradt (otthon), a ki nagyon erősen elverte az orsónagyságú embert és látott egy utat a másik világba. Egy kő alól kezdődött egy nyílás a másik világig, a hová (tkp. a meddig) kötelen lehetett leereszkedni. Papfi Elek üldözőbe vette az orsónagyságú embert.

3. A másik világban nagyon kellemes (tkp. vidám) volt. Papfi Elek üldözte a maga gonosz emberét, a kit el akart fogni. Este egy kicsike házhoz ért, a hol egy szép leány ült. A házba csakhogy belépett, a leány (máris) kérdezősködni kezdett mindenről, azonban Papfi Elek azt mondta neki, hogy hagyjon mindent

tšektis stavse aski asiledž, a bur niuli tšektis lešedni perina da šoini.

askin sidž-že udaitšis a loša pop-pili addžišni med tšojisked. i koimed lunin addžišis si, dži-že koimed tšojisked. noled lunin sije vojis tšers-kod mužik orde, kodlen veli zev i, dži kik sutta ferka i zev una sket.

4. *a loša pop-pi kodir vojis, to seki tšers-kod mužik veli uže sintem i a loša pop-pili okota loji pukšini skot vidžni.*

a loša pop-pi ole lun i uže tedni kutis, mi sije kežainliš šin perjis das-kik jura gundiľ (gundiř). pervež lunjassan zavoditšis sije vidžni mešjas, kodjases le, džalis gundiřjas-ferjase.

pervež lunin gundiľ kujim-jura kešjis šoini ulen a loša pop-pies, no košášigen a loša pop-pi siliš stav jurse keralis.

askia lunin travitni kutis kvařt-jura gundiřles, kodi si, dži-že kešjis ulen šoini a loša pop-pies. no košášigen vermis a loša pop-pi i keralis stav jurse.

másnap reggelig és megparancsolta a jó leánynak, hogy ágyat és enni (valót) készítsen elő.

Másnap ugyanúgy sikerült Papfi Eleknek a másikkal találkozni. És harmadnap ugyanúgy találkozott a harmadikkal. Negyednap az orsónagyságú emberhez jutott, a kinek egy nagyon nagy kétemeletes háza és nagyon sok marhája volt.

4. A mikor Papfi Elek odajött, akkor az orsónagyságú ember már vak volt, és Papfi Eleknek kedve támadt leülni a marháját őrizni.

Papfi Elek ott él egy napig és már megtudta, hogy annak a gazdának egy tizenkétfejű sárkány rabolta el a szemét. Az első napoktól kezdte a teheneket legeltetni, a melyeket a sárkányok elkerített legelőre engedett.

Az első napon egy háromfejű sárkány elevenen (tkp. nyersen) akarta Papfi Eleket megenni. De a viadalban Papfi Elek levágta a fejeit mind.

Másnap megsemmisítette a hatfejű sárkányt, a ki szintén elevenen akarta Papfi Eleket megenni. De a viadalban Papfi Elek győzött és levágta a fejeit mind.

kojmed lunin a'lo'sa pop-pi sket le,dz'is das-kik jura gundił-mujas vile, kodi si,dz'i-žg kuli, ki,dz'i voddža gundiłjas.

5. *a'lo'sa pop-pi natškis stav gundił med mujs i me-dedž'is aslas muę. no ez vunęd boštni kujim miłša nięes, kiten važen vojias užlis.*

aslas muę perveđ le,dž'alis niļjases i kodir kutis kajni atšis, to seki geri'na geri'tš i usi'na usi'tš vundisni dezse.

a'lo'sa pop-pi uši i koli bara važ kežajin orde, kodliš eni boštis něla'min eš i kutis kajni i,dž'id-borda žverkeđ, kodli bid bergetšsigen šetę veli bidsa tuša. i kodir nem-tor nin ez vev, to a'lo'sa pop-pi vundis asšis zadšis jāise. i kodir vojis taje muę, to veli vorseni svadba silen vokjasis, kodjas ez i dumajtni, miļ lolja (lovja) koli a'lo'sa pop-pi. i kodir sijęes adđžisni, to uskedž'isni kok vilas i a'lo'sa pop-pi preštis i askiņ ustrojitis svadba, kiten veli bidž'sama vina i šouan-tor.

Harmadnap Papfi Elek a nyáját a tizenkétfejű sárkány földjeire engedte, a ki ugyanúgy meghalt, mint az előbbi sárkányok.

5. Papfi Elek megölte a másik világbeli összes sárkányokat és a maga földjére készült. De nem felejtette el (magával) vinni a három szép leányt, a hol előbb éjjel (tkp. éjjeleket) hált.

A maga földjére először a leányokat engedte és a mikor ő maga kezdett fölszállni, akkor *geri'na geri'tš* és *usi'na usi'tš* elvágta a kötelet.

Papfi Elek leesett és megint a régi gazdájánál maradt, a kitől most negyven ökröt vitt és egy nagyszárnýú állaton (tkp. állattal) kezdett fölszállni, a melynek valahányszor hátrafordult, egy egész ökröt (tkp. testet) adott. És a mikor már semmije se volt, akkor Papfi Elek a maga hátuljából vágott le húst. És a mikor erre a földre ért, akkor ülték (éppen) a lakodalmukat az ő testvérei, a kik nem is gondolták, hogy Papfi Elek életben maradt. És a mikor meglátták őt, lába elé (tkp. lábára) borultak és Papfi Elek megbocsátott (nekik) és másnap lakodalmat rendezett, a hol mindenféle pálinka és ennivaló volt.

Jegyzetek: 1. *med le,dz'is* russicismus.

2. *loji usni kulem ule* (v. *kulemen*) 'сдвлялся какъ мертвый, притворился мертвымъ' | *bušui'tšigas* 'когда бупевали' | *ębeditis* 'обидѣль'.

3. *i,tsilik* v. *i,tsétkik*, *i,tsilik* | *perina* < or. перина | *sutta* v. *sudna*; az utóbbi alak a vicegdai nyelvjárásban ismeretlen.

4. *gundir*, *gundil'* (a Lokëim mellett CZEMBER szerint *gundurli*) 'змѣи' (közlöm magyarázata szerint 'догатырь') | *ulen* 'сырымъ' | *travitni* (l. KALIMA 148) 'уничтожать, истреблять, убить'.

5. *svadba vorsni* russicizmus ('свадьбу сыграть') | *usked-tsisni* *kok vilas* 'бросились въ ноги'; 'térdre borultak': *pi,džes vilas uskedtsisni*.

A mese közlője a Sziszola melletti Чумановска falvából való Михаилъ Ивановичъ Мальцевъ.

29.

pizan vilin samevar,
ešin vilin šobdi-nān,
džadž dorin pe štop vina,
labits ulin sur-lagun,

5. *patš-vo,džin pe šid-girniš*
pa,tšin jajěšni,tša latka.

29.

Az asztalon szamovár,
az ablakban (tkp. az ablakon) búzakenyér,
a polczdeszka szélén egy stof pálinka,
a lócza alatt egy kád sör,

5. a kemencze szája előtt egy fazék leves,
a kemenczében egy bögre tojárántotta.

Jegyzetek: 4. *lagun* < or. лагунъ | 5. *patš-vo,džin* 'на шестръ' | 6. *jajěšni,tša* < or. яичница (l. KALIMA 56) | *latka* < or. латка 'пломка'. Közölte velem a Griva falvából való Nikolaj Nikolajevics Szuchanov az udora-vidéki *jertim-din* falvában.

30.

musukej pe munema.

— *kittše sije munema?*

bog oslo ve munema.

— *mižla sije munema?*

5. *brukila da gološla.*

— *miž pe sije ted vajas?*

vajas dona tšišjan

(*vajas zarŋi tšun-kitš*).

30.

A kedvesem elment.

— Hová ment ő?

Bogoszloyba ment.

— Miért ment (oda)?

5. Nadrágért meg sárzipőért.

— Neked mit hoz ő?

Drága kendőt hoz

(v. aranygyűrűt hoz).

Jegyzetek: 3. A bogoslovi gyárba (permi kormányzóság) közlőm szerint sok zürjén megy el télen át dolgozni. | 5. bruki < or. брукки; gološ < or. галоша.

Ezt a dalt is *jertim-din* falvában közölte velem a most említett Szuchanov, a ki a dalt Грива falvában hallotta.

III. Udorai nyelvjárás.

31. dik pop.

važen oľma-viľma pop-gozja. i pop dumä'itas, šte sija kukaň vajas. sija povzas i medas tšučej sterena'e. mung, mung i silj tese: mortes kejin šojema i silen kolema sapeg-gozjis. sija i boštas sije. mung, mung i voas sija šike. i juä'sas užnj eti mužik-orde. sije i le.džas. sen užnä'ite sija i patš-vi'le vodas. si oje mužiki'slen meskis kukaň vajas. a vremja'is velema ke.džid. i sija kuka'nsę patš-vi'le katas pop-dine. pop oise i saidmas. vi.dže'das, a pop-dinjin kukaň. pop povzas i dumä'itas, šte «me sije vaji». pop povzas i pššje. asu'vse keža'jin suvtas i kukaňis-dine kaas. vi.dže'das, a sapeg-goz kolema. i dumä'itas, šte kukaňis popse šojema. boštas sapegse i adđzas, šte semin kok-tšerjis poplen kolema.

31. A bolond pap.

Régen élt-volt egy pap meg a felesége. A pap meg azt gondolja, hogy ő borjút fog szülni. Ő megijed és idegen földre indul. Megy, megy és elébe akad: egy farkas megevett egy embert és ennek megmaradt a két csizmája. Ő magával is viszi azt. Megy, megy és egy faluba ér. És egy emberhez kéredzkedik meghálni. Az be is ereszti őt. Ott megvacsorázik és lefekszik a kemenczére. Ugyanazon éjjel a parasztnak a tehene megborjadzik. Az idő meg hideg volt. És ő a borjút a kemenczére teszi föl a pap mellé. Éjjel a pap fölébred. Körülnéz, a pap mellett meg egy borjú van. A pap megijed és gondolja, hogy «én szültem azt». A pap megijed és elfut. Reggel a gazda fölkel és föl-mászik a borjúhoz. Körülnéz, hát egy pár csizma maradt (ott). És gondolja, hogy a borjú megette a papot. Fogja a csizmát és látja, hogy a papnak csak a lábaszára maradt meg.

Jegyzetek: *ojsę, asuvsę* érdekes példái a mikor kérdésre felelő accusativusi időhatározónak.

Udorai szövegeim túlnyomó részének *jertim-din* falvi nyelvmesterem: Вениаминъ Арсеніевичъ Неволинъ a közlője (l. KSz. XIV. 209).

A hangsúly többnyire — de nem mindig — az utolsó-előtti szótagon van.

32. *rut's da kejin.*

1. *olema'es-vilema'es muzik da baba. baba'is muzi'kse tseri kiji'ni vet'sas, a baba'is pet'ski'ni pondas. muzik mune i tseri kijas una. i ber berget'tsas gortas. i tui-vilis sija add'zas: rut's kuile. muzik rut'sse i bo'tas i doiddas puktas. a muzik puktas doiddas i vevse vetli'ni pondas. a bere oz i berget'tsiv. rut's stav tserise silis le'dzas i a'tsis tset'tsas doiddsis.*

2. *muzik voas gortas, doidsę oz i vidliv. i piras baba'is-dine. i šuas: «baba'ę, mun, petav i doitte vidliv, müttem tserise kiji i ku'tsem geštint'sa vaji».*

baba petę, a doiddin nem-tor abu. i piras bere kerka'as i pondas vidni muzi'kse. šuas: «vetlin, vetlin, a nem-tor abu šure'ma».

32. A róka és a farkas.

1. Élt-volt egy ember a feleségével (tkp. meg a felesége). Az asszony halászni (tkp. halat fogni) küldi az urát, az asszony meg fonni kezd. Az ember megy és halat fog sokat. És visszafordul hazafelé. Az úton meg látja: egy róka fekszik. Az ember fogja a rókát és a szánjába teszi. Az ember meg fölül a szánjára és kezdi a lovát hajtani. Hátra azonban nem is fordul. A róka az ő halát mind lecsusztatja (tkp. lebecsátja) és maga leugrik a szánról.

2. Az ember hazajön, meg se nézi a szánját. És bemegey a feleségéhez. És (így) szól: «Asszony, eredj, menj ki és nézd meg a szánodat, mennyi halat fogtam és micsoda ajándékot hoztam!»

Az asszony kimegy, a szánban azonban semmi sincsen. És visszamegy a házba és szidni kezdi az urát. Mondja: «Jártál, oda voltál, de semmid se akadt».

muži'kis loka'ttšas baba'is-vile i šuas: «muja, vetlig kostie sintemša'lin ali muja?» a baba'is šuas: «mun, a'tšid vidliv». muzik pete, a doi'ddin nem-tor abu.

3. *a ru'tšis si-kosti tšerise tui-vivšis ektas juke i pondas sojni. sili vejtšša kejin lokte. i pondas siliš tšerise korni. a ru'tš šuas: «mun, a'tšid ki!» kejin sili šuas: «me og kuž tšeri ki'ni». — «a me tenę veleda. mun jukmeš-dore i bežte jukme'sas ledž».*

kejin ru'tšes kivzas i medas. jukme'se bežse le'džas i silen bežis kinme. kejin kiski'las, kiski'las, a bež oz šed. i sija dumá'itas, šte zev una bežas kuttš'i'sis i sija jonas ne'tš'i'stas i silen bežis ore. i sidž vartas jagas, i sen en-na-na bežtem ole.

Az ember megharagszik a feleségére és mondja: «Micsoda, mialatt én odajártam, megvakultál vagy mi?» Az asszony megmondja: «Eredj, nézd meg magad». Az ember kimegy, a szánban meg semmi sincsen.

3. A róka meg ezalatt egy rakásba gyűjti a halat az útról és kezdi őket enni. Szembe jön vele egy farkas. És kezdi a halát kérni. A róka megmondja: «Eredj, fogj te magad!» A farkas mondja neki: «Én nem tudok halat fogni.» — «De én majd megtanítlak. Menj egy lékhez és bocsásd a farkadat a lékbe.»

A farkas hallgat a rókára és elindul. A farkát egy lékbe bocsátja és a farka belefagy. A farkas húzza, húzza, de a farka nem jön ki (tkp. nem kerül meg). Ő meg azt gondolja, hogy nagyon sok (hal) fogódzott bele a farkába és erősen megrántja, és a farka leszakad. És így fut az erdőbe, és ott még most is fark nélkül él.

Jegyzetek: A mese tárgyára nézve vö. Rogov meséjét (Rog. nyelvt. 148 = UF. II. 64).

2. *geštintša* < or. гостинецъ.

3. *en-na* vagy *en-na-na*.

33. zele'tnei kolk.

1. važen oľe'ma-vile'ma tsar. i tsari'slen velema kujim pi-peder tsare'vits, vašil tsare'vits i iva'n tsare'vits. peder tsare'vits da vašil tsare'vits velema'eš zev ozires, a iva'n tsare'vits velema jeidžik.

iva'n tsare'vits medas vilis stergna'e i mung tui-vivti zev dir. i voas kujim tui-kežas. i tui-kežasje'sas geže'ma: etle geže'ma: «jěšli eta'ttše kodi mung, sija loue zev ozir». med tui-keža'se geže'ma: «eta'ttše kodi mung, sija pelu'tšitas tsarstve». a koime'das geže'ma: «kodi tattše mung, sije vija'sni, ili zele'tnei kolk more pitškesin iz-gor-ulin kuile».

2. iva'n tsare'vits i dumä'ittšas: «luttše me meda si tui-keža'se, ken vija'sni, ili ken zele'tnei kolk vijim». i zev dir seti mung. i voas kerka. piras kerka'e, a kuile peš. pe'tšis i šuas. «tati ne-ku'tšem žver iz pišjiv i kaga iz lebli; a te kis-ke tattše usin? kittše tadž medin?» a iva'n tsare'vits višta'las, šte «tan

33. Az arany tojás.

1. Régen élt-volt egy czár. A czárnak meg három fia volt: Fedor czárfi, Vaszilyij czárfi és Iván czárfi. Fedor czárfi és Vaszilyij czárfi nagyon gazdagok voltak, Iván czárfi azonban bolondos volt.

Iván czárfi idegen földre indul és megy az úton nagyon sokáig. És jön egy hármás keresztút. A keresztutakra meg föl van írva: az egyikre föl van írva: «Ha valaki erre (tkp. ide) megy, az nagyon gazdag lesz». A másik keresztútra (ez) van fölírva: «A ki erre megy, az királyságot kap». A harmadikra meg (ez) van fölírva: «A ki erre megy, azt megölik, vagy egy arany tojás fekszik a tengerben egy kő alatt».

2. Iván czárfi meg gondolkozik: «Jobb, ha én azon a keresztúton megyek (tkp. arra a keresztútra indulok), a hol megölnék, vagy a hol az arany tojás van». És nagyon sokáig megy arra. És jön egy ház. Bemegy a házba, (ott) meg egy anyóka fekszik. Az anyóka mondja: «Erre semmiféle állat nem futott, sem madár nem röpült. Te meg honnan kerültél ide? Hová készültél így?» Iván czárfi meg elmondja, hogy «itt valahol

ken-ke vijim more, a more pide'sas iz-ulin vijim zeletnei kolk, i me medí kolkj'sla». — «zev trudnei dela viberite mid te, i og ted, verman-e-si kor'si'ni. zev una bogati'rjes voli'sni kor'si'ni da iz vermj'ni. no ladne, me tenid peseb'ita. — ta tui kuza ve,džin vijim jaga-baba. i sili te nem-tor in vištav i in šornit siket».

3. *i va'n tsarevit's užnā'itas i medas, a vejt'sa tese kejin. i i va'n tsarevit's sabla'se jeras i kesjas keji'nli's jurse kerav'ni. a kejin sili šuas: «in kerav jures, kor-ke geđi't'sa. semin kodert, a me te-dinad i voa».*

i va'n tsarevit's medas ve,dže. vejt'sa sili tese kejt's. i i va'n tsarevit's teže kesjas kerav'ni jurse, a kejt's šuas: «in kerav jures. kor-ke geđi't'sa. semin kodert, a me te-dinad voa».

i sija berañ ve,dže medas. vejt'sa oš lokte. i ošli's teže kesjas kerav'ni jurse. a oš šuas: «in kerav jures. kor-ke geđi't'sa».

4. *i ve,dže medas. mune, mune i voas kerka. p'iras kerka'e,*

tenger van, a tenger fenekén meg egy kő alatt egy arany tojás van, és én a tojásért indultam el». — «Nagyon nehéz dolgot választottál ki, és nem tudom, hogy meg tudod-e keresni. Nagyon sok hős jött azt keresni és nem bírták (megtalálni). De jól van, én segítek neked. — Ennek az útnak az irányában elül van a boszorkány. Ennek te ne mondj el semmit se és ne beszélj vele».

3. Iván csárfi megvacsorázik és elindul, azonban egy farkassal találkozik. Iván csárfi meg kirántja a kardját és le akarja ütni a farkas fejét. A farkas azonban így szól hozzá: «Ne vágd le a fejemet, (még) valamikor hasznodra leszek. Csak idézz (hívj) és én hozzád jövök».

Iván csárfi tovább (tkp. előre) indul. Egy nyúl akad elébe. Iván csárfi meg megint (tkp. szintén) le akarja vágni a fejét, de a nyúl így szól: «Ne vágd le a fejemet. Valamikor hasznodra leszek. Csak idézz, én meg hozzád jövök».

És ő megint előre indul. Egy medve jön vele szemben. A medvének is le akarja vágni a fejét. A medve azonban így szól: «Ne vágd le a fejemet. Valamikor hasznodra leszek».

4. És tovább indul. Megy, megy és egy ház jön. Bemegy a házba, a kemenczén meg kilenczszer összecsavarodva fekszik

a patš-vilin ekmis kusi'nen kužle petš. i šuas: «kittše medin, i va'n tsare'vits'?» a i va'n tsare'vits' nem-tor oz šu. jaga-baba pondas lettšini i i va'n tsare'vitsli šuas: «kiš-ke te vajin aššid lešid vir-jäite?»

jaga-baba patš-vilš ekmis sutki lettšiše. a i va'n tsare'vitsliš vekse juä'se, no nem-tor oz vermi juavni. i sija pondas užingdni i jaden verdni. a i va'n tsare'vits' kinas tšektas pervež aslis šoini. jaga-baba boštas tsäšse i lebe'das pizanlä'nis: i semin bus loue.

5. i va'n tsare'vits' medas ve'dže. i kor-ke miž-ke more-dore voas. more-doriš lebžas tšež i si-ding lokte. i šuas: «trudnei dela viberit'emid i og ted, verman-e-si karni, me-ke ni pesebita-a».

vi'dže'das more'e, a more-dorin šir. «lebe'd mene vaas, burte og vuned i kor-ke ged'itšša».

i va'n tsare'vits' kode'rtas stavse, kodi vejitšša tesli (tesli'ni), i si-ding voas'ni stavis. i ponda'sni more pütške'sis korš'ni. a

az öreg anyó. És így szól: «Hová készültél, Iván csárfi?» Iván csárfi azonban semmit se szól. A boszorkány le kezd szállni és így szól Iván csárfihoz: «Ugyan honnan hoztad a magad szép testét (vér-húsodat)?»

A boszorkány kilencz teljes napig mászik le a kemenczéről. Iván csárfit meg egyre kérdezi (tkp.-tól kérdezősködik), de semmit se bír megtudni. És ő kezdi vacsorával kínálni (tkp. vacsoráztatni) és méreggel etetni. Iván csárfi azonban a kezével parancsolja neki, hogy előbb (ő) egyék. A boszorkány fogja a tálat és az asztalhoz csapja: és az csupa porrá válik.

5. Iván csárfi tovább indul. És egyszer csak a tengerhez ér. A tengerpartról fölröpül egy kacsza és őhözjő. És mondja: «Nehéz dolgot választottál ki, és nem tudom, vajjon el bírod-e végezni, ha én már segítlek is».

Belenéz a tengerbe, a tengerparton meg egy csuka van. «Dobj bele engem a vízbe, nem felejttem el a jótéteményedet és valamikor hasznodra leszek.»

Iván csárfi idézi mindazokat, a kikkel találkozott, és mind hozzá jönnek. És elkezdenek a tenger fenekén keresni. A csuka azonban tudja, (hogy) hol van a kő (tkp. a követ tudja, hol

siris izse tedas, kiten. i settse sije zde nug das. i va n tsare vitš i addžas: zev i džid iz. butki lltšile ni, butki lltšile ni i ne kudž oz verm ni butki ltni. a tšez pondas butki ltni i butki lltšas. i ad dža sni zev jugid kolk. tšezis šuas: «boš taje i ote tuplav. i ne kodli in vištav i ne kodket in šornit i pervež kerka as in pirav». i va n tsare vitš kolk boštas i medas. mune zev dir i pervež kerka roas. settse sija oz pir. i medas ve džę med kerka doredž. a pe tšis i šuas: «taja eške kolkjis teiid i šuri, no tensid gua sni. me ke ni teiid vištala a, gortad voan da karta viv peļsad puktis. i seš, soje juę dei medas.

6. *mune, mune, a veitšsa oš lokte. «i va n e, voke, zev tai dir vetlin. vai sev me vilam i me varte da». sija džin tuise var te das i i va n tsare vitš lettšas. i medas poden. i veitšsa sil i lokte keji nis. i šuas: «zev tai dir vetlin». i šuas: «vai vil sam sev, me varte da». i va n tsare vitš selas vil šas i varte das zev ile. i veitšsa sil i tese keš. «keji ne, te zev mu džin, vai me var*

van). És oda vezeti őket. Iván csárfi is meglátja: egy nagyon nagy kő. Hengergetik, hengergetik (értsd: próbálgatják), de sehogyan nem bírják elhengeríteni. De a kacsza kezdi elhengeríteni és (a kő) feldől. És egy nagyon fényes tojást látnak meg. A kacsza így szól: «Fogd ezt és csavard be a kendődbe és ne mondd el senkinek és ne beszélj senkivel és ne menj be az első házba.» Iván csárfi fogja a tojást és elindul. Megy nagyon sokáig, és jön az első ház. Oda ő nem megy be. És tovább indul a második házig. De az öreg anyó mondja: «Ha megtaláltad is ezt a tojást, de el fogják tőled lopni. Én azt mondanám neked: hazajössz és az istálló sarkába tedd.» És onnan — eszik-iszik és elindul.

6. Megy, megy és a medvével találkozik. «Iván öcsém (tkp. Ivánom, öcsém), nagyon sokáig jártál. Nos, ülj föl a hátamra (tkp. énreám) és én viszlek gyorsan.» Az a fél úton elviszi és Iván csárfi leszáll. És elindul gyalog. És szembe jön vele a farkas. És így szól: «Nagyon sokáig jártál már». És mondja: «Nos, ülj föl a hátamra, én elviszlek gyorsan». Iván csárfi fölül a hátára és nagyon messzire viszi. És a nyúllal találkozik: «Farkasom, te nagyon elfáradtál, nosza, majd én

te' da». kejin-vili'sis lettsás i selas keťs-vili'se, i sija vartę das gorte dźis.

iva'n tsarevitś voas gortas i kolkse dźebas karta-vilas. a vokjesis petęni vidli'vni i povza'sni: revne karta-vivnis softśas i pira'sni kerkaa'nis. i ponda'sni vetli'ni iva'n tsarevitśes.

7. iva'n tsarevitś boťtas kolkse i medas vilis tsarstvęę i sija mung zev dır i kor-ke ne-kor-ke voas. a sije settśe oz ledźni saldatje'sis. a iva'n tsarevitś śuas: «me tsarni'dli pędarrek vaja zev jugid zeletnei kolk». i sije le dźa'sni tsar-dine. pıras a tsar i śuas: «kiś-ke mi-ke i iva'n tsarevitś usęma tattśe!» — «a me tejid pędarcki vaji zeletnei kolk more piťśke'sis». i śetas kolkse tsari'sli.

a tsar i śuas: «me tenid dźin tsarstvęęs śeta, a kula-si, stavse śeta». i iva'n tsarevitś pondas ovni i tsar-nilis vile getra śas.

8. ole'ni telis kujim. i iva'n tsarevitś medas teva'rla. mung, mung i sija voas kare. seś nebas tevar, kera'be teťśas i

viszem». Leszáll a farkas hátáról és fölül a nyúl hátára, és az elviszi hazáig.

Iván cárfi hazajön és elrejti a tojását az istállóban. A bátyjai azonban kimennek megnézni és megijednek: mintha az istállójuk égne, és bemennek a házukba. És elkergetik Iván cárfit.

7. Iván cárfi fogja a tojását és megy egy másik országba; és ő nagyon sokáig megy és valamikor odaér. De őt nem eresztik be a katonák. Iván cárfi azonban mondja: «Én ajándékot hozok a ti csárotoznak, egy nagyon fényes arany tojást». És beeresztik őt a csárhoz. Bemegy, a csár meg mondja: «Valahogyan idekerült valahonnan Iván cárfi is!» — «Én ajándékot hoztam neked: arany tojást a tenger fenekéről.» És odaadja a tojást a csárnak.

A csár meg így szól: «Én a fél királyságot adom oda neked, és a mikor meghalok, az egészét adom oda». És Iván cárfi kezd (ott) élni és elveszi a csár leányát.

8. Három hónapig élnek. És Iván cárfi útnak indul árúért. Megy, megy és eljut a városba. Ott (tkp. onnan) árut

medas gortas. i voas bereg-dore, a sen kuile ekmis kusi'na jaga-baba. i šuas: «eni meim te i šurin. vot — šuas — me tenid teđe'da mi-ke. jėšli tedan-si, medes teđe'da, i medse-ke tedan, koime'des teđe'da. a on ted-si, i atte soja».

i v a · n tsare'vitš seglasi'ttšas. i jaga-baba šuas: «eti sutkien menim streit kar». i v a · n tsare'vitš pondas šogni. a jur-vilas tšez pukšas. i šuas: «taje eske vermam karni kikna'nse, da koime'dis zev trudnei loue».

i i v a · n tsare'vitš med-asu'las suvtas, a kar sula'le. i jaga-baba medes teđe'das. «eti sutkien kar menim tšelei tsarstve».

i v a · n tsare'vitš pondas šogni. a sili beran tšez i pukšas. i šuas: «taje-na me kara, a koime'dse etnam og vermi karni. loue stavni'mli juke seberittš'i'ni».

i v a · n tsare'vitš med-asu'las suvtas, a tsarstve lovma.

9. *i koime'dse teđe'das. «kar — šuas — menim, med, kudž*

vesz, hajóra rakja és hazafelé indul. És a parthoz ér, ott meg a kilenczszer összecsavarodott boszorkány fekszik. És (ez) így szól: «Most a kezem közé kerültél (tkp. megkerültél nekem). Nos — mondja — én valami feladatot adok neked. Ha megfejted, másikat adok. Hogyha a másodikat is megfejted, harmadikat adok. De ha nem tudod (nem oldod meg), magadat is megeszlek».

Iván csárfi beleegyezik. A boszorkány meg mondja: «Egy nap-egy éj alatt építs (nekem) várost». Iván csárfi elkezd szomorkodni. A fejére meg rászáll a kacsá és így szól: «Ezt még meg tudnók csinálni mind a kettőt (értsd: az első két munkát), de a harmadik nagyon nehéz lesz».

Iván csárfi meg másnap fölkel, a város meg (készen) áll. És a boszorkány a második feladatot adja: «Egy nap-egy éj alatt csinálj nekem egy egész országot».

Iván csárfi elkezd szomorkodni. De megint csak rászáll a kacsá és így szól: «Ezt még megcsinálom, de a harmadikat magam nem bírom megcsinálni. Egybe kell majd mindnyájunknak gyülekeznünk».

Iván csárfi másnap fölkel, a királyság meg megtlett.

9. És a harmadik feladatot adja. «Csináld meg nekem — mondja —, hogy, a mint hazulról elindultál és a milyen kereszt-

gortsid medin i ku, tšem tuž-keža'sjes voli'sni, tšiste med tattše loue».
i srekk šetis kvait sutki keže.

*i va'n tsare'vitš vodas i unmo'všas. i uže kujim sutki. si-
 dineg voa'sni stav žveris, kodi tesi vejtšša. no oz vermī'ni said-
 me'dni. i voas tšež i sija saidme'das. «no — šuas — kujim sutki
 užin, a med kujim-na koli». i ponda'sni sen telkuittšī'ni, kuddža
 karni. i tšež leba'le bidla'e kujim sutkien i stavse karas. i jaga-
 baba'li petke'dlas. jaga-baba i šuas: «da i va'n tsare'vitše, ne-ke
 tšežid, važen hi me teng šoji». i jaga-baba pondas more-vilas
 telā'sni i i va'n tsare'vitš oz vermī karabje'snas medni i dojd-
 da'las oškes da keji'nes. kiskila'sni, kiskila'sni karab kos-viuti,
 no oz vermī'ni kiskī'ni. a jaga-baba'is puka'le more-dorin, a
 tšež i šuas: «kor veržas, seki i kole etpravittšī'ni». jaga-baba
 veržas i i va'n tsare'vitš etpravittšas. jaga-baba sili i šuas:
 «menim teded ku, tšem-ke tor i jēšli me teda-si, teng šoja».*

i vot tšež i va'n tsare'vitšli šuas: «te tšektī liavis gez

utak jöttek, mind itt (tkp. ide) legyen.» És határidőt adott neki hat napra.

Iván czárfi lefekszik és elalszik. És három napig alszik. Odajönnek hozzá mind azok az állatok, a melyekkel találkozott. De nem bírják fölébreszteni. És odajön a kacsá, és az fölébreszti. «Nos — mondja — három napig aludtál, de még maradt másik három (nap).» És elkezdenek ott tanakodni, hogyan csinálják meg. És a kacsá három nap alatt mindenfelé röpül és megcsinálja az egészet. És megmutatja a boszorkánynak. A boszorkány meg mondja: «De Iván czárfi, ha nincs (itt) a kacsád, én már régen megettelek (volna)». A boszorkány elkezd a tengerre szelet bocsátani, Iván czárfi meg nem bír a hajókkal elindulni és elébük befogja a medvét és a farkast. Húzzák, húzzák a hajót a szárazföldön, de nem bírják húzni. A boszorkány meg (ott) ül a tenger partján. A kacsá meg így szól: «A mikor megmozdul, akkor kell elindulni». A boszorkány megmozdul, és Iván czárfi elindul. A boszorkány így szól hozzá: «Nekem adj valami földadatot, és hogyha én megfejtem, én megeszlek».

És lám, a kacsá mondja Iván czárfinak: «Te parancsold neki, hogy homokból ezer versztnyi kötelet fonjon, és azzal

gerdni tšá.tša vers kuža i sijen mene domlav i soi». i va n
tsare'vits medas, a jaga-baba pondas li'is gez gerdni. i va n
tsare'vits gortas voas, a jaga-baba en-na-na li'is gez gerttše.

kötözz meg engem és egyél meg». Iván csárfi elindul, a boszorkány meg elkezd homokból kötelet fonni. Iván csárfi hazaér, a boszorkány meg még most is kötelet fon homokból.

Jegyzetek: *zeletnei*: az orosz -oi végződésnek az udorai nyelvjárásban (nem-első szótagban) -ei (~ V. -ei) a szabályszerű megfelelője.

1. *peder* < or. Федоръ | *pelu.tši.tni* < or. получить.

2. *luttše* < or. лучше | *iz-gor-ulin* подъ камнемъ | *žver* < or. звѣрь | *trudnei, dela* < or. трудный, дѣло | *viberitni* < or. выбирать, выбрать; *viberite'mid -m* képzős participium praeteriti birtokos személyranggal igei állítmány helyett l. WIED.² 166, Fokos, A vog.-osztj. tárgyias igeragozásról 15. l. jegyz. | *verman-e-si* 'можешь-ли'; vö. *tedan-si, tedan-e-si* 'знаешь-ли'; *tedan-ke-si, seki vištav* 'если знаешь, расскажи'; v. ö. még *šin-sajas miž-si i oz šuni!* 'за глазами что и не говорить!' | *pešebitni* < or. пособить.

3. *gedi.ttša* 'пригожусь' | *kodert* 'помяни'; *emlits* (hívj, idézz).

4. *kusi-nen* 'свернулась' | *kis-ke* 'откуда-то' | *jad* < or. ядь.

5. *me-ke ni pešebita-a* 'если я ужъ пособлю, я ужъ буди тебъ пособлю' | *perveji kerka'as* t. i. a boszorkány házába | *peššis* t. i. az első öreg asszony.

6. *revne* < or. ровно; *revne sottšas* 'какъ будто пожаръ былъ'.

7. *tsar-nižis vile getra'sas* 'на царевнѣ женился'.

8. *me tenid tedę-da miž-ke* 'я тебъ загадаю что-нибудь, я тебъ задачу дамъ' | *ješli tedan-si* 'если узнаешь, исполнишь' | *seberitššini* 'собраться'.

9. *tšiste* (< or. чисто) *med tattšę loęę* 'чтобы все здѣсь было' | *srek* < or. срокъ | *pondas tela'sni* 'вѣтеръ спустила' | *kor verzas* 'a mikor megmozdul' (értsd: a míg nyugodtan ül, addig szél fúj; ha megmozdul, eláll a szél) | *gez gerdni* 'веревку свить'.

34. sudba.

1. važen ole'ma-vile'ma peťs i sija ve'lema zev koņgr. i et-pir sija međas tui-vivti jage pesla. mune, mune i veit'sa tese peris pel'i sija sil'i ŝuas: «kitt'se, babuška, međin?» — «a muž — ŝuas — mensim juđ'san, peris koņgr peťsliś? vot — ŝuas — ne-ku.tš'em ŝiŝašje abu i ola zev koņgr'as i nem-tor soini abu». a starik sil'i ŝetas mešek i ŝuas: «kitt'sedž gortad on vo, sett'sedž in raž i in vidliv». a starik piras jagas.

peťs međas gortas i oz vermi terpi'tni i mešekse ražas. a stavis jeđžid tšak. i sija pondas peles vidni. i stav tšakse kištas i ŝuas: «muja menim tatiś? mian asla'nim jagas una vijim». i gortas mune.

2. si tui-vivti lokte međ peris pel', teže zev koņgr. i sija adžžas tšakje'sse i ŝuas: «ku.tš'em-ke mort lebedle'ma jenliś tšakje'sse». sija ektas i gortas nuas. i pondas puš'i'ni. i sett'se

34. A sors.

1. Régen élt-volt egy öreg asszony, és ez nagyon szegény volt. Egyszer útnak indul (tkp. elindul az úton) az erdőbe fáért. Megy, megy és egy öreg emberrel találkozik. És ez így szól hozzá: «Hová készültél, anyókám?» — «De mit — mondja — kérdegetsz tőlem, öreg szegény asszonytól? Lám — mondja — nincsen semmiféle szerencsém és nagyon szegényen élek, és semmi ennivalóm sincs». Az öreg ember meg egy zsákot ad neki és így szól: «A míg haza nem érsz, addig ne nyisd ki és ne nézd meg». Az öreg meg bemegy az erdőbe.

Az öreg asszony hazafelé indul és nem bírja ki és fölbontja a zsákot: (ott) meg csupa fehér gomba (van). És elkezd az öreget szidni és kiszórja a gombát mind és mondja: «Mire való ez nekem (tkp. mi [van] nekem ebből)? Nekünk magunknak is sok van az erdőben». És hazamegy.

2. Azon az úton jön egy másik öreg ember, szintén nagyon szegény. És ez meglátja a gombákat és mondja: «Valamiféle ember elhányta Istennek a gombáját». Ő összeszedi és hazaviszi. És elkezd főzni. És oda bejön az öreg ember és

piras peris pel i pondas juavni: «muja te karan?» — «a vot — šuas — kodlen-ke tšakjezde tui-vilas lebedlema i me ekti i puša. vot — šuas — tšetš tšaka-va šojam.»

starik pušile, pušile, a tšak oz pondi pušini. sija i šuas starikli: «pušili, pušili tšakse, a iz pondi pušini». — «noli — šuas — vidliv, muja lovma settše.»

3. *starik vidlivas, a stavis zeletnei tšak. i starikli šuas: «vot — šuas — tšudeis ku tšem lovma! perte pukti tšak, a lovma zelete, i tene ig vermi verdni tšaka-raen». — «a vot — šuas — vijim kus rešs i sije vai šojam.» — «no — šuas — muž eske sija kusid, da tšaka-va is koli, a iz zelete is. menim peris mortli lutšše tšaka-va is tšem zelete is. i zelete nas nem-tor menim karni», starik i šuas: «mun-ing, oz-si tšaka-vate vaili». starik mung i vajas. a stavis setšsem bur tšak lovma, šte nemnas abu soilema. šoja sni tšaka-va i starik pete i vešas.*

kezdi kérdezni: «Mit csinálsz te?» — «Hát nézd csak, — feleli — valaki szétdobálta az útra a gombáit, én meg összeszedtem és megfőzöm. — Nézd, — mondja — együtt eszünk gombalevest.»

Az öreg főzi, főzi, de a gomba csak nem fő meg. Szól is az öregnek: «Főztem, főztem (értsd: próbáltam főzni) a gombát, de nem főtt meg». — «Nos — mondja — nézd meg, mi lett ott (tkp. oda).»

3. Az öreg nézegeti, hát csupa arany gomba. És szól az öregnek: «Nézd csak, — mondja — micsoda csoda történt. Az üstbe gombát tettem és arany lett (belőle), és neked nem tudtam gombalevest adni (tkp. nem birtalak gombalevessel etetni). — «De nézd, — mondja — itt van egy darab kenyér, és azt együk meg.» — «Nos — mondja — mi volna az a darab kenyered, de gombaleves kellett volna és nem arany. Nekem öreg embernek jobb a gombaleves, mint az arany. Az arannyal nem tudok mit csinálni.» Az öreg meg mondja: «Menj csak, ha nem hozol-e gombalevest». Az öreg odamegy és hozza. Hát mind olyan jó gomba lett, hogy egész életében nem evett (olyat). Megeszik a gombalevest, az öreg meg kimegy és eltűnik.

Jegyzetek: *sudba* < or. судьба.

1. *štšakje* < or. счастье | *terpi'tni* < or. терпеть.

2. *kodlen-ke tšakje-zde tuž-vilas lebedlęma* az udorai nyelv-járásban nagyon gyakori szerkezetkeveredés (valakinek a gombái szét vannak hányva × valaki a gombáit széthányta) > 'valakinek a gombáit széthányta') | *tšaka-va* 'грибной супъ'.

3. *kus* < or. кусъ 'harapás, darab; darab kenyér, kenyér'; *jai-kus* 'кусокъ мяса'; *nai-kus* 'кусокъ хлѣба' | *retš* 'кусокъ' | *oz-si tšaka-vate vaili* 'не то принеси грибной супъ'; vö. *ješli te on mun, oz-si vetla* 'если ты не пойдешь, не то выгоню'; — *abu-e-si silen vit pi* 'кажется у него 5 дѣтей'. L. még a következő mese 2. jegyzetét.

35.

1. *važen oļęma-vilęma pop. sili kovmas rebe'tnik. i siliš efi deti'na kivlas i meļas pop-orde meda'sni. a pop tesa sili vejtšša i šuas*: «*batuške, oz-e tenid rebe'tnik kov?*» a *pop šuas*: «*kole eške da*». — «*vot me meda'sa.*» — «*a una-e koran?*» — «*a muja me kora, aitem-mamtem mort? miu pukti'stan.*» — «*no ladņę.*»

sije-zda i meda'sni. keņe'sņę skere skazka višta'ssas, a dir tirmas popli da rebe'tnikli gortas munnı. kor-ke miu-ke i pop gortas voas.

2. *a med-asulas itški'sni pete'ni. i rebe'tnik zev jonas itški'se. popli i lubi'tšsas. i medjez itški'sni petale'ni. i teze rebe'tnik zev jonas itški'se.*

35.

1. Régen élt-volt egy pap. Neki szüksége van egy munkásra. Erről hall egy legény és elindul a paphoz elszerzödni. A pappal meg találkozik és mondja: «Atyuskám, nem kell-e neked munkás?» A pap meg mondja: «Kellene bizony». — «Lám, én elszerzödöm.» — «De sokat kérsz-e?» — «Hát mit kérek én, atyátlan-anyátlan ember? A mit megállapítasz.» — «No, jól van.»

Ők elindulnak. Természetesen hamar elmondódik a mese, de sokáig tart a papnak és a munkásnak hazamenni. Valamikor hazaér a pap.

2. Másnap meg kimennek kaszálni. A legény nagyon erősen kaszál. A papnak tetszik ez. És másodszor mennek ki kaszálni. És a munkás szintén nagyon erősen kaszál.

kor-ke mij-ke itšikise'nis dei rit voas. i voda'sni užni. a poplen zev mi'tsa niv velema. i rebe'tnik da niv etik kerka'e voda'sni. rebe'tnik i šuas: «etnam ke, džid užni. vai juke vodam». niv seglási'ttšas. i voda'sni juke. rebe'tnik pondas nákse vidli'vni. a niv šuas: «muja karan?» — «a kudž ing? jukin užam, a og tede, muž jorta jortni'mlen vijim. etaja muž tenad? menam tai abu.» — «noli» — šuas. niv vidli'las, a nem-tor abu. «a etaja — šuas — muž?» — «etaja — šuas — menam sinan.» a rebe'tnik kuttši'sas nivli genas i šuas: «vot menam etaje i sina'las zev buras». — «noli oz-si sinali'sti.»

rebe'tnik vil'sas kaas i pondas sina'vni. nivli zev ruka loje. niv beran' pondas tšekti'ni sina'vni. i rebe'tnik beran' sina'las.

3. kor-ke mij-ke niv i nebe'ttšas. rebe'tnik povzas i medas. a niv sije vetas i pondas sina'nse korni. a rebe'tnik oz pondi šetni. šuas: «taje oz podž šetni. — a vai — šuas — med berja'se buras sina'la». i rebe'tnik sina'las. medas, a niv vekse vetas

Valamikor kaszálnak, és eljön az est. És lefekszenek (aludni). A papnak meg egy nagyon szép leánya volt. A munkás meg a leány egy szobába fekszenek le. A munkás így szól: «Magamnak hideg hálni (fázom, ha egyedül hállok). Nos, feküdjünk együvé». A leány beleegyezik. És együvé fekszenek. A munkás a csecsét kezdi vizsgálgatni. A leány meg mondja: «Mit csinálsz?» — «De hogyan hát! Együtt hálunk és nem tudjuk egyik a másikáról, hogy mije van (tkp. mink van egymásnak). Ez micsodád? Nekem bizony nincs.» — «Mutasd csak» — mondja. A leány megnézi, hát semmije sincs. «Hát ez — mondja — micsoda?» — «Ez — mondja — az én fésüm.» A munkás meg megfogja a leány szőrét és mondja: «Lám, az én (fésüm) ezt is megfésüli nagyon jól». — «Nos hát, fésüld meg.»

A legény reá mászik és kezdi fésülni. A leánynak ez nagyon tetszik. A leány azt mondja neki, hogy újra fésülje meg. A munkás meg megint megfésüli.

3. Valamikor teherbe esik a leány. A legény megijed és elindul. A leány azonban utána fut és kezdi a fésűjét kérni. A legény meg nem adja oda. Azt mondja: «Ezt nem lehet odaadni. De nosza, — mondja — legutoljára jól megfésüllek». És a legény megfésüli. Elindul, de a leány folyton utána megy és

i koras. i kor-ke mi-ke ju voas. i rebe'tnik suas: «me — suas — taje sina'nse juas lebe'da, med tenid ni menim». i rebe'tnik mi'na bo'tas i lebe'das vaas.

rebe'tnik sidz i mung, a niv pondas kela'vni i sinan kor-si'ni. i rit voas, a niv vekse kela'le. pop voas nic-dine i jua'las: «muja kela'lan?» — «a vot — suas — rebe'tnikni'mlen zev bur sinan veli da lebe'dis. i pop kul'sas i pondas kela'vni. niv vi-dze'das, a sina'nis tida'le i gore'ttsas: «batu'ske, ati sina'nis tida'le te-dinad!» i lokte ajis-dine i tšapa'etas kutu'kas i suas: «etats'em i veli sina'nis! tajen i sina'lis». pop povzas i suas: «dura, dura, leit'stan etajen sina'vni! medim edje'dzik gortad».

i kor-ke mi-ke niv tatei vajas.

kéri (a fésűjét). És valamikor egy folyóhoz érnek (tkp. egy folyó jön). A legény így szól: «Én — úgymond — beledobom ezt a fésűt a folyóba, (ne legyen) se neked, se nekem». És a legény fog egy kavicsot és beledobja a folyóba.

A legény így el is megy. A leány azonban elkezd a vízben gázolni és a fésűt keresni. És eljön az est, a leány meg egyre gázol. A pap odajön a leányhoz és kérdezi: «Mit gázolsz?» — «Hát nézd csak, — mondja — a mi munkásunknak nagyon jó fésűje volt és beledobta.» És a pap levetkőzik és elkezd gázolni. A leány nézi, a fésű meg látszik és elkiáltja magát: «Apuskám, nézd csak, a fésű tenálad látszik!» És odamegy az apjához és megfogja a penisét és mondja: «Ugyanilyen volt az ő fésűje! Ezzel fésűlt meg». A pap megijed és így szól: «Bolond, bolond, engeded magad ezzel megfésűlni! Menjünk hamar haza».

És valamikor a leány gyereket szül.

Jegyzetek: A mese tárgya azonos gyűjteményünk 7. sz. (vicsegdai) szövegének tárgyával.

1. *kolę eške da* 'надо бы да' | *mi-ke puktj'stan* 'сколько положишь, сколько дашь' | *skazka* < or. сказка.

2. *dei* < or. да и | *noli oz-si sina'li'sti* 'нуко почеши, не то почеши, давай почени; vö. 34. mese 3. jegyz.; vö. *in berd, oz-si lat'ska* 'не плачь, не то выстегаю'.

3. *ati* 'вотъ!' | *tšapa'vni, tšapa'sni* 'хватить' | *dura* < or. дура.

36. *mel'nik.*

1. *važen ole'ma-vile'ma mel'nik i si-ding voas koriš i pondas mileština korni. no mel'nik sili oz šet i šuas: «bide'nes-ke tiandi'ne verdui, a tšid rezeri'ttsan i nem-tor aslid sojni oz kol». settše voas mužik izettši'ni. i sija korišše tšuksa'las: «lok, me šeta». i koriš lokte si-ding. a mužik kišti'stas e'tša'ndži tušše i koriš nešta koras. mužik bera kišti'stas i aslis e'tša kole. a mel'nik mužiki'sli šuas: «vot — šuas — jejid stav tušše šetis!» a koriš sidž i mung.*

2. *kor-ke mi-ke mužikli e'tšered' voas izni i kištas kešele i pondas izni. i ož-bid izše, a silen tuš vekše et-mida. i mel'nik pondas divittši'ni, muja taja loi: iz pondi birni tuš. a mužik piž vekše kurtas i mel'nik vekše-na izē i tuš (ili: šu) vekše et-mitta. a mužik vekše kurtas. i ne-kittše piž vošti'ni. i vekše-na kurttše.*

36. A molnár.

1. Régen élt-volt egy molnár, és jön hozzá egy koldus és kezd alamizsnát kérni. De a molnár nem ad neki és mondja: «Ha benneteket mind kellene az embernek táplálnia; az ember maga (ált. 2. szem.) tönkremenne, és neki magának semmi enni-valója nem maradna». Odajön egy ember örletni. És ez odahívja a koldust: «Gyere, én adok». És a koldus odamegy őhozzá, az ember meg egy kevés gabonát (tkp. szemet) önt (neki), a koldus meg még kér. Az ember megint önt, és neki magának kevés marad. A molnár meg így szól az emberhez: «Lám — mondja — ez a bolond odaadta az egész gabonáját!» — A koldus azonban így el is megy.

2. Valamikor az emberre került rá a sor az örlésben, és beleönti a kosárba és elkezd örölni. És egész éjjel öröl, de az ő gabonája egyre csak egyforma mennyiségű. A molnár meg elkezd csodálkozni, (hogy) mi történt itt (tkp. mi lett ez): a gabona nem kezdett fogyni. Az ember meg egyre kaparja a lisztet, a molnár meg egyre csak öröl, és a gabona egyre csak egyforma. Az ember meg folyton szed, nincs hová tennie a lisztet és még (most is) egyre csak szedi (a lisztet).

Jegyzetek: *melnik* < or. МЕЛЬНИКЪ.

1. *mileština* < or. МИЛОСТЫНЯ | *rezeritni* < or. розорить.

2. *eštered* < or. очередь | *kešel* < or. кошель | *kurtas*
'выгребаетъ въ мѣшокъ, собираетъ муку въ мѣшокъ'.

37.

1. *važen oľma-vilema zev bednej deti'na mamj'sket. i detinajslen velema eti pelti'ninik denga (ili: vetimjn ur). i sije sija vezla'las eziš pjataje'se (vit-urje'se) i mamse istas terge'vej-orde tšetveri'kla. mam mune i vajas. i pi bid kola'se šuila'las dēngase. i mamket bere ve'tsas kupetš-orde. mam nuas i kupetš boštas. kor mune mamis, kupetš vidli'las tšetveri'kse i addžas dēngaje'zde. i dumā'itas: «ozir-že mort, i dēngase tšetveri'ken merā'itas». i pondas kupetš niyse vezjini si-soje. bednej deti'na i getra'sas i pondas ovni tēstis-ordin.*

kor-ke mi-ke kupe'tšis olasi'sla istas žatse i para vev dojd-da'las. žat medas ola'sla. i vaje'das. a velema semjn eti i d'žid lok jaštšik. i sija vaje'das sije. tēs pete jaštšikla, vidli'las: a stavis lok rot. tēs šerdi'tšas i žatse da niyse vetlas. i pridannei

37.

1. Régen élt-volt egy nagyon szegény legény az anyjával. A legénynek meg (csak) egy fél rubelje volt. És ezt ő felváltja ezüst öt-kopékásokra és elküldi az anyját a kereskedőhöz egy csetverik-mértékért. Az anyja odamegy és hoz (egyet). És a fia minden részbe beledugja a pénzét. És az anyjával visszaküldi a kereskedőhöz. Az anyja elviszi, és a kereskedő átveszi. A mikor az anya elmegy, a kereskedő megnézi a csetverikjét és meglátja a pénzdarabokat. És gondolja: «Gazdag ember, a pénzét is csetverikkel méri». És a kereskedő kezdi a leányát neki fölkinálni. A szegény legény elveszi feleségül és az apósánál kezd élni.

Valamikor a holmijáért küldi a kereskedő a vejét és két lovat fog be. A vő elindul a holmijáért. És hozza. De az csak egy nagy rossz láda volt. És ő hozza ezt. Az após kimegy a ládáért, megnézi: hát csupa rossz rongy. Az após megharagszik és elkergeti a vejét és a leányát. Hozományul egy tehenet ad

nivli mes setas. i sije'zda gozjen mune'ni gorta'nis. i sije'sli nem-tor soini abu.

2. *kor-ke mi-ke baba'is tede'ma kupet's-dine teva'rla mune. i u.dzen boštas das šait don. i koras kupe'tšes tšai' juni kekja'mis tšasen. i med kupet's-dine medas i teže boštas u.dzen šait das don i teže koras ekmis tšasen. i sija pete seš i koimed lavkae mune i seš boštas teže šait das don; i koras das tšasen. sija gortas lokte ve.dže i mužiki'sli višta'las. šuas: «te eni mun gort-sid i lok kekja'mis tšasen, kode leittši dai pondi gorzi'ni da matti'sni. a me — šuas — tejid pelevi'ntšik-vile šeta i pet. ve.dže pir ekmis tšasen i teže pondi matti'sni. i me tene ista i te pet. a ve.dže pir das tšasen i me muna, a te kolttši. i kupet's-jezde in vošji, i med a'na'nis pišje'ni».*

3. *kor-ke mi-ke i kekja'mis tšas voas i etik kupet's piras, a samevar abu-na puže'ma. pondas kivni: muži'kis mattiše'men lokte. a kupet's i šuas: «vai kittši-ke džeb mene lavit's-gor-ulas,*

a leányának. És ök ketten hazamennek. Nekik meg semmi enni-valójuk nincsen.

2. Valamikor az asszony egy ismerős kereskedőhöz megy áruért. És hitelbe vesz tíz rubel árát. És meghívja a kereskedőt teára nyolcz órára (tkp. teát inni nyolcz óraker). És elmegy egy másik kereskedőhöz és szintén tíz rubel árát vesz hitelbe és szintén meghívja kilencz órára (tkp. -kor). És onnan kimegy és egy harmadik boltba megy és ott (tkp. onnan) szintén tíz rubel árát vesz és meghívja tíz órára (tkp. -kor). Azután hazajön és elmondja az urának. Mondja: «Te most menj el hazulról és gyere nyolcz óraker, tettesd magad részegnek és kezdj el kiabálni és káromkodni. Én meg — mondja — majd (pénzt) adok neked egy fél üvegre (t. i. pálinkára), és te menj ki. Azután gyere be kilencz óraker és szintén kezdj el káromkodni. Én meg elküldelek téged, és te menj ki. Azután gyere be tíz óraker, és én elmegyek, te meg maradj. A kereskedőket ne bántsd, hadd fussanak el maguk».

3. Valamikor nyolcz óra lesz (tkp. jön) és bejön az egyik kereskedő, a szamovár azonban még nem forr. Kezd hallatszani: a férj jön káromkodva. A kereskedő meg így szól: «Nosza, rejts el engem valahová a pad alá, hogy meg ne

moz addži». i kupetš pīras. mužik pīras i pondas matti'sni i matti'se zev dir. i baba'is pelevintšik-vile šetas. mužik boštas i pete. a međ kupetš i voas. a tšai pužgma. pondas pukšedni kupe'tšes tšai juni. a mužik berañ lokše. kupetš povzas i šuas: «vaj kiťšič-ke džeb mene!» a baba šuas: «patš-vilas ka, si sek oz addži». kupetš kaas, a mužik i pīras. matti'se matti'se i baba istas mužičes. mužik i pete. mužen pete mužik, i voas koimed kupetš i teže pukšas tšai juni. mužen pukšas, keža'in berañ i pīras, a sija džebšas krevat-gor-ule, a baba pišje kerka'is.

mužik pondas matti'sni i šuas: «meam baba pišji kupetš-je'sket, a me — šuas — kerka'es ezta». kupetšjes povza'sni kerka'in, a petni oz lištj'ni. sija kerka'se geger lep kiska'las i ezti'las i bere kuse'das. šuas: «oz sottšič taja. luttše — šuas — kerka'am meskes pīrta, lištj'ni ponda i jevse juni».

4. kor-ke mič-ke kupetš-getir perveč kupe'tšič'slen voas si-dine

lásson». A kereskedő meg bemegy (a pad alá). Az ember bejön és elkezd káromkodni és nagyon sokáig káromkodik. Az asszony meg egy fél üvegre (valót) ad neki. Az ember fogja (a pénzt) és kimegy. De a második kereskedő is megjön. A tea már föl van forralva. Kezdi a kereskedőt leültetni teát inni. De megint jön a férj. A kereskedő megijed és mondja: «Rejts el valahová!» Az asszony meg így szól: «Mácsszál föl a kemenzére, akkor majd nem lát meg». A kereskedő fölmászik, az ember meg bejön. Káromkodik, káromkodik, és az asszony elküldi az urát. Az ember ki is megy. Alighogy kimegy az ember, (már)is jön a harmadik kereskedő és szintén leül teát inni. Alighogy leül, megint bejön a gazda, az meg az ágy alá bújlik, az asszony pedig kiszalad a szobából.

Az ember elkezd káromkodni és mondja: «Az én feleségem megszökött a kereskedőkkel, én meg — úgymond — fölgyujtom a házat. A kereskedők megijednek a szobában, de kimenni nem mernek. Az a háza köré forgácsot hord és meggyujtja és megint eloltja. Mondja: «Ez nem ég. Jobb (lesz) — úgymond — (ha) beviszem a tehenet a szobámba, megfejtem és megiszom a tejét».

4. Valamikor odajön hozzá az első kereskedőnek a fele-

i jua'las: «iz-e vevli muži'ke?» a muzik šuas: «a menam baba'e ken-ke gulá'ite te mužiki'dket». kupetš-getir šuas: «vaj, vuzav meste. muja koran?» — «a muž — šuas — tensid korni? šo šelke'vei denga da et-pir kara.» kupetš-getir oz segláši'ttši i šuas: šo šelke'vei šeta, a sije og». — «no on-si, i me og vuzav.» kupetš-getir dumá'ittše i šuas: «muja me šo šelke'vei ig žaleit, a et-pir sije karni (et-pir šetli'ni) žale'ita?» i segláši'ttšas. vodas, a muzik i karas. i šuas: «tensid baba'te da te dirša'id i livka». a kupetš lavitš-gor-uliš vi,dže'das. kupetš-getir šuas: «med-a'suv meste vajed!» i muzik segláši'ttšas.

kupetš-getir pete i med kupetš-getir voas i jua'las: «iz-e vevli menam muži'ke?» — «a muž — šuas — menam baba'e te mužiki'dket gulá'ite.» kupetš-getir jua'las: «on-e meste vuzav?» — «a muja og vuzav? šo šelke'vei vaj da et-pir vodlam.» kupetš-getir šo šelke'vei šetas, a vodli'ni oz segláši'ttši. a muzik i šuas: «a,tšid tedan. šo-vile og vuzav». i baba segláši'ttšas i vodas. a

sége és kérdezi: «Nem volt-e (itt) az uram?» Az ember meg így szól: «De az én feleségem valahol kószál a te uraddal». A kereskedő felesége mondja: «Nos, add el a tehenedet. Mit kérsz?» — «Hát mit — mondja — kérjek tőled? Száz rubel pénzt és egyszer (coitust) csinálok (veled)». A kereskedő felesége nem egyezik bele és így szól: «Száz rubelt adok, de azt nem én». — «Nos ha te nem (teszed meg), én se adom el.» A kereskedő felesége gondolkodik és mondja: «Mit, száz rubelt nem sajnáltam, de egyszer azt csinálni (egyszer odaadni magamat) sajnálom?» És beleegyezik. Lefekszik, az ember meg (coitust) csinál. És mondja: «A te feleségedet bizony a te jelenlétben...». A kereskedő meg a pad alól nézi. A kereskedő felesége mondja: «Holnap hozd el a tehenedet!» Az ember meg beleegyezik.

A kereskedő felesége kimegy és jön a második kereskedő felesége és kérdezi: «Nem volt-e (itt) az én férjem?» — «De mit, — mondja — az én feleségem a te uraddal kószál». A kereskedő felesége kérdezi: «Nem adod-e el a tehenedet?» — «De miért (tkp. mit) ne adnám? Adj száz rubelt és egyszer feküdjünk le.» A kereskedő felesége száz rubelt ad, de (melléje) feküdni nem akar. Az ember meg így szól: «Magad tudod (hogy mit csinálsz). Százért nem adom el». És az asszony bele-

mužik vili'sas kaas i šuas: «tenšid babarte da te dirja'id i kara». a swta'sni i kupets-getir šuas: «meste med-a'suv vaje!»

sidž-že i koimed kupets-geti'res mužikis dirsa karas. i bera kupets-getir mes tšektas vaje'dni med-asu'las. a baba mune.

5. muja taja? kuddža kupetsje-zde vizivitni? «med-že — šuas — kerka'am i džas pirta'la i ezta.» eti i džas-binmed pirtas i medla pete. a kupetsjes povža'sni i pišje'ni eti derem keže. mužik ber i džasje-zde petkeda'las i vidli'las palto-žepje-zde. i šure bid palto'is zeletnei tšasen i kujim tišatsa dēnga'en.

med-asu'las medas mes nue'dni kupets-orde. i ilišedž-na pondas gorzi'ni: «vaj dēngarte, muj sižin. i tene-že me kari». kupets-getir kīlas i kaza tšikai'sket dēnga istas i šuas: «med nue'das gortas messe».

mužik i med kupets-dine mede'das messe i bera ilišedž gorze. kupets-getir kīlas i dēnga istas i šuas: «med gortas nue'das».

egyezik és lefekszik. Az ember meg reá mászik és így szól: «A te feleségeddel bizony a te jelenlétedben csinálom». Fölkelnek, és a kereskedő felesége mondja: «Holnap hozd el a tehenedet!»

Igy tesz a harmadik kereskedő feleségével is az ura jelenlétében. És megint parancsolja a kereskedő felesége, hogy hozza el másnap a tehenet. Az asszony meg elmegy.

5. Mi ez? Hogy rázzam le a kereskedőket? — «Hadd vigyek be — úgymond — a szobámba szalmát és meggyujtom.» Bevisz egy köteg szalmát és kimegy a másodikért. De a kereskedők megijednek és egy szál ingben megszöknek. Az ember visszaviszi a szalmakötegeket és megnézi a felöltözsebeket. És mindegyik felöltöben egy-egy arany órát és 3000—3000 pénzt (rubelt) talál.

Másnap elindul a tehenet a kereskedőhöz hajtani. És már messziről kezd kiáltani: «Add ide a pénzedet, a mit ígértél. Veled is bizony csináltam (coitust).» A kereskedő felesége meghallja és a cselédjével pénzt küld ki neki és mondja: «Hadd vigye haza a tehenét».

Az ember meg a második kereskedőhöz hajtja a tehenét és megint messziről kiált. A kereskedő felesége meghallja és pénzt küld és mondja: «Hadd hajtsa haza».

a mužík koímed kupetš-dine mede das messe. i berañ sidž-že gorze. kupetš-getir kílás i dēnga istas.

a mužík mes vaje das gorte. vil dem streitas i en-na-na terguíte.

Az ember meg a harmadik kereskedőhöz hajtja a tehenét. És megint ugyanúgy kiált. A kereskedő felesége meghallja és pénzt küld (neki).

Az ember pedig hazahajtja a tehenét. Új házat épít és még most is kereskedik.

Jegyzetek: 1. *pelti-nínik* < or. полтинникъ | *ppjata* < or. пять (zürj. -a képzővel) | *vezji-ni* 'насылать' | *olas* 'имущество'.

2. *tede ma* 'знакомый'; *tede ma mort* v. *tedsa mort* 'знакомый человек' | *šait das don* 'рублей на десять товару' | *in vošji* 'не трогай'.

3. *kittši-ke* v. *kittše-ke* | *lokše* 'идеть; 'слышно идти'; *rotššan* (*ro, tšis*) *lokše* 'изъ Россiи, отъ русскихъ идетъ' | *si sek oz addži* 'то тогда онъ не увидитъ'; l. még 38. mese 2. jegyz. | *krevat* < or. кровать | *led* 'щепки'.

4. *me tenē kara* 'ego coitum tecum facio' | *da i te dirša'id* 'и при тебѣ'.

5. *viživiti* < or. выжить | *binmed* 'связка' | *eti derem keže* v. *eti derem kežis* 'въ одной рубашкѣ' | *palto* < or. пальто | *sižin* 'общала' | *kaza, tšika* (or.) 'служанка, работница'.

38.

1. *važen oľe ma-vile ma petš da pel. i pel pondas šortni kedžni. et-pir kedžlas i silen oz petav. sija i mediš kedžas. i silen berañ oz petav. i koímedjez kedžas. i šuas: «a, tšert šnim! peta'le, dak peta'le, a oz-si, a, tšis tedas». tšertli i ruka*

38.

1. Régen élt-volt egy öreg asszony és egy öreg ember. És az öreg ember kezd répát vetni. Egyszer vet, de a répája nem terem meg (tkp. de neki nem kel ki). Ő másodszor is vet. És megint nem terem meg. És harmadszor vet. És így szól: «Ej, vigye az ördög! (Ha) megterem, hát megterem, de ha nem, ő maga tudja (értsd: az ő dolga, t. i. az ördög dolga)».

Loqe. i sija pondas bid lun kiška'vni, a šortni zev edje pondas tuni.

et-pir pel' i prejditas šortni-mu-dorti, a šortni zev idzid tue'ma. i sija med-asu'las lokte šortni bošni i tšertis teže lokte. i oz pondi šetni pelli. i pihá'sni pondas'ni. tšukla i šuas: «šortni'is sili loqe, kodnim med-a'suv tšudnei žveren voam».

2. med-asu'las muzik babaj'sli tšektas kulš'i'ni, a a tšis vili-sas voz-voz selas i tšektas babaj'sli beren-sita'nen munn'i. a tšukla lokte verblu'den. i šuas muzi'kli: «ku.tš'em žveren-ja me lokti?» — «hē! — šuas — verblu'did i tan mian vijim! a vot mene ted, kutš'em žveren lokti!»

tšukla vidli'sle, vidli'sle, i oz vermi tedni. «no — šuas — vištav, ku.tš'em žver-ja». a muzik šuas: «kujim-so tšelke'vej vaj, si i višta'la» tšukla pišja'le denga'la i vajas, a muzik šuas: «nimis talen nimtem žver». tšukla'li tšudne loqi pondas juav'ni: «mujen-ja tajē te verdan?» — «ul' jajen.» — «noli — šuas —

Az ördögnek ez tetszik. És ő mindennap kezdi öntözni, a répa meg nagyon gyorsan kezd nőni.

Egyszer az öreg ember elmegy a répaföld mellett, hát nagyon nagy répa nőtt. És ő másnap jön répát vinni, és az ördög szintén jön. És nem akar adni (tkp. nem kezd adni) az öregnek. És elkezdenek veszekedni. Az ördög meg így szól: «A répa azé lesz, a melyikünk holnap csodálatos állaton jön».

2. Másnap az ember megparancsolja az asszonynak, hogy vetközzék le, maga meg lovagolva a hátára ül és megparancsolja az asszonynak, hogy háttal-farral menjen (előre). Az ördög meg tevén jön. És mondja az embernek: «Vajjon micsoda állaton jöttem én?» — «Hah! — mondja — tevé itt minálunk is van. De nézd, én rólam (tkp. engem) találd ki, (hogy) micsoda állaton jöttem!»

Az ördög nézi, nézi és nem tudja kitalálni. «Nos, — mondja — mondd meg, vajjon micsoda állat.» Az ember meg mondja: «Adj 300 rubelt, akkor megmondom». Az ördög elfut pénzért és hoz, az ember meg így szól: «Ennek a neve névtelen állat». Az ördög csodálkozik (tkp. az ördögnek csodálatos lesz). És megkérdezi: «Vajjon mivel táplálsz ezt?» — «Eleven hússal.» — «Nosza — úgymond — mutasd meg.» —

petke'dli.» — «a una-e setan?» — «kik-šo seta.» sija kik-šo setas i šuas: «vot vi,džed, ul' jaise seta da kittsedž big oz med, settšedž oz pet» tšukla pondas mikra'sni i vi,džedni: i pondis niimtem zveren big petni. tšukla sidž i pišji.

«De sokat adsz-e?» — «Kétszázat adok.» Ő kétszázat ad és (az ember) mondja: «Ime, nézd csak, eleven húst adok és a meddig hab nem jön, addig nem lakott jól». Az ördög elkezd lehajolni és nézni. És a névtelen állatnál hab kezdett jönni. Az ördög így el is futott.

Jegyzetek: 1. *tšert šnim* = or. чертъ съ нимъ | *dak* < or. дакъ ('такъ').

2. *vož-vož* 'széterpesztett lábbal, a hogy lovagolni szoktak' | *verblud* < or. верблюды | *si i višta'la* 'úgy (akkor) megmondom'; a hangsúlytalan *-si* 'ha' jelentésű (*šo tšelke'vei seta-si, nánte setan-e?* 'ha száz rubelt adok, ideadod-e a gabonádat?' vö. 33. mese 2. jegyz.); 1. még az előbbi mese 3. jegyzetét.

39. *nebi valštšina.*

1. *važen oli-vili gozja. sije'slen veli kujim pi. i sija stavse getra'lis tšetš. nili kovmis medni ugeddae vera'vnis. nije'slen tom baba'jes oz kol'tš'i'ni gorta'nis. kujim kev dumaj'tš'i'sni, «kudž taję miian kezajinje'zde kose'dni». nija bošti'snis nilis (nije'slis) spiltškanj'sę i muži'kjes loji'ni bitem. asuv suvti'sni muži'kjes vedž i med'i'sni jage. a olas iz vidli'vni medjez. nilen veli te,tšę'ma vedžža lunas stav zapa'sse. muži'kjes muni'ni jage babaje'slen.*

39. Lehetetlenség.

1. Régen élt-volt egy házaspár. Nekik három fiuk volt. És ők (tkp. ő) mindnyájukat egyszerre házasították meg. Nekik ki kellett menniök az erdei kunyhójukba vadászni. Az ő fiatal feleségeik nem (akarnak) otthon maradni (értsd: egyedül). A három sógornő tanakodott, «hogyan (lehetne) ezt a mi férjeinket visszatéríteni?» Ők elvették az ő gyűjtőjukat és az emberek most tűz nélkül voltak (tkp. lettek). Reggel korán fölkeltek az emberek és elindultak az erdőbe. De a holmijukat nem nézték meg másodszer. Nekik már előtte való nap minden szükségletük össze volt rakva. Az asszonyok férjei elmentek az erdőbe. Odaértek a

voji'snis kerka-dore. pemdi i uźni lettši'sni, i dźid vok kesjas puši'ni, a kik pońi vok pondi'sni pes karni, i dźid vok pondis korsi'ni špitska, a silen abu, i veše'ma. sija šuiis: «špitska — šuas — menam abu. vaile ti!» a šer-kos vok i šuiis sil: «te-na — šuiis — in i bosli gortsid špitska'te». i sija vidli'lis i silen abu. no i pondis matti'sni sija: «kittše taja miian loii špitska?» i sije šorni'se kilis pońi voknis i šuiis nili: «lokte'mnid pre-mišleńnikjes i špitskanj'de abu bošte'mnid! mujen ine kesja'nnid ovni taten?» i dźid vokis i šuiis: «vai špitska'te, vijim-si». pońi vok muni taška-dore. pertšis taška, korsi'sli, korsi'sli, i iz šur špitska i nija loj'ni settše kujimnan vokis bitem.

2. i dźid vok i šuiis: «mui tattše dumá'itni? vai-že me, — šuas — kala pue, oz-e ken-ke mu-ke tidav oli'sjes». sija kaiis pue, vi dže'das, tida'le bi. no sija lettšis setis pušis i medis bi-dore. i vojis bi-dore. sen bi-doras puka'le pońi pel, a tšis gir'dža-kuza, a

kunyhójukhoz. Besötétedett és lementek meghálni. A legidősbik testvér főzni akar, a két kisebbik testvér meg fát kezdett vágni. A legidősbik testvér gyujtót kezdett keresni, azonban neki nincsen, elveszett. Ő így szólt: «Nincs — úgymond — gyujtóm. Adjatok ti». A középső testvér meg így szólt hozzá: «Te — úgymond — nem is vittél hazulról gyujtót». És ő utána nézett, és neki sincsen. Nos, el is kezdett ő káromkodni: «Hová lett ez a mi gyujtónk?» És ezt a beszédet meghallotta a legkisebbik testvér (a kis öcsesük) és így szólt hozzájuk: «Eljöttetek, ti vadászok, és nem hoztátok el (tkp. nem vittétek) a gyujtótokat. Mivel akartok hát itt élni?» A legidősbik testvér így szólt: «Add ide a gyujtódat, ha van.» A legkisebbik testvér odament a tarisznyájához. Szétbontotta a tarisznyáját, keresett, keresett, és gyujtó nem került elő. És ők hárman testvérek tűz nélkül maradtak ott.

2. A legidősbik testvér így szólt: «Mit gondoljunk itt ki? Nos, — mondja — én fölmászom egy fára, nem látszanak-e valahol valami lakók?» Ő fölmászott egy fára, körülnéz, tűz látszik. Leszállt onnan a fáról és elindult a tűz felé. És odajött a tűzhöz. Ott a tűz mellett egy kicsiny öreg ember ül; maga könyöknyi, a szakála meg ölnyi. Mondja: «Adjon Isten,

tošis siv-kuža. šuas: «zdere've, pele. šonti'sni ledž». pel šuiis: «šontis». — «no vot, pele, — šuas — sidž i sidž, mi lojim tattše biteg. on-e šet bite?» a pel šuiis sili: «nebivalštšina-ke kužan višta'vni, tak šeta bi. a on-ke kuž višta'vni nebivalštšina, dak miškušid tasma jera». sija dumā'ittši, dumā'ittši, da i višta'lis sili, muž sija karis babaj'sket pervei oinas. i pel šuiis sili: «taja tenad abu nebivalštšina. taje — šuas — muž a tšid karin, sije i višta'lin». pel siliš kulis miškušis tasma.

i i, džid vok ber medis biteg i vojis vokjes-dine. i juali'sni siliš poñi vokjesis: «šuri-e biid?» a sija šuiis niñi: «atnid vetle».

3. no i šer-kos vok kajis pue. i addžis bise, kodorin, i lettšis pušis i sija medis bi-dore bila. i muni i vojis bi-dore. puka'le pel. «zdere've, tšelem, pele!» — «lok, pie!» — «pele, bite on-e šet miian? sidž i sidž, lojim tattše biteg.» pel šuiis sili: «nebivalštšina-ke kužan višta'vni, šeta bi. a on-ke kuž višta'vni nebivalštšina, seki miškušid tasma jera i biteg le dža».

apó. Engedj melegednem». Az öreg szólt: «Melegedjél.» — «Nos nézd csak, apó, — úgymond — így meg így (tkp. úgy meg úgy), mi itt tűz nélkül maradtunk (tkp. lettünk). Nem adsz-e tüzet?» Az öreg meg így szólt hozzá: «Ha (valami) lehetetlenséget tudsz mesélni, úgy adok tüzet. De ha nem tudsz lehetetlenséget mesélni, úgy a hátadból szíjat hasítok». Az gondolkozott, gondolkozott és elmondta neki, a mit ő első éjjel a feleségével csinált. És az öreg így szólt hozzá: «Ez a te (meséd) nem lehetetlenség. Azt — mondja —, a mit magad csináltál, azt mondtad el». Az öreg a hátából szíjat vágott ki.

A legidősbik testvér visszament tűz nélkül és megjött a testvéreihez. És kérdezték tőle az öcscei: «Akadt-e tüzed?» És ő így szólt hozzájuk: «Magatok menjetek».

3. Hát a középső testvér fölmászott a fára. És látta a tüzet, (hogy) hol (van), és leszállt a fáról és elindult a tűz felé tüzéért. És ment és odaért a tűz mellé. Egy öreg ül (ott). «Adjon Isten, üdvöz légy, öreg!» — «Gyere (ide), fiam!» — «Apó, nem adsz-e nekünk tüzet? Így meg így, tűz nélkül maradtunk itt». Az öreg így szólt hozzá: «Ha lehetetlenséget tudsz mesélni, adok tüzet. De ha nem tudsz lehetetlenséget mesélni, akkor a te hátadból szíjat hasítok és tűz nélkül bocsátlak el».

šer-kos vok dumā'itšis višta'vni űebivalšššina. sija višta'vni űem-tor iz kuš. sija višta'lis sije-že, muĭ karis pervei oinas babai'sket. i peľ űušis sili: «taja — űuas — tenađ abu űebivalšššina». sija peľ siliš mišku'sis bera tasma kulis.

no sija šer-kos vok bere muni biteg i voĭis vokjes-dine. i juabi'sni siliš: «šuri-e biĭd?» a sija űušis: «kole-si, atniđ vetle biĭ'sla!» i poĭi vok pondis ni-vile vidni: «ti — űuas — on ere bi vaiĭi, međ-že — űuas — me vetla!»

4. no i poĭi vok kajis pue. i vi.đže'das, kodoriĭ biis. i adđšis bise. letšis pušis i međis bi-dore i muni i voĭis bi-dore. «tselem, peľe, olan-vilan, šonti'slan bi-dorad. peľe, meniĭ bite on-e set? mi tattše loĭim biteg kujim vok i oĭ ere oĭ uźni». «no — peľ űušis sili — űebivalšššina-ke kužan višta'vni, tak šeta. a on-ke kuš, mišku'sid tasma jera». poĭi vok űušis sili: «me — űuas — višta'la teniđ űebivalšššina, te'lki — űuas — in šu, šte 'te iľe'dlan'. i ješli-ke sije te űuan, šte 'iľe'dlan', seki me tešid bite bošta

A középső testvér gondolkozott, hogy lehetetlenséget mondjon el. Ő semmit se tudott elmondani. Ő ugyanazt mesélte, (hogy) mit csinált első éjjel a feleségével. És az öreg mondta neki: «Ez a te (elbeszélése) — úgymond — nem lehetetlenség». Az az öreg megint szíjat vágott ki a hátából.

Nos, az a középső testvér tűz nélkül ment vissza és oda-jött a testvéreihez. És kérdezték tőle: «Akadt-e tüzed?» Az meg így szólt: «Ha kell, magatok menjetek tűzért!» És a legkisebbik testvér elkezdte őket szidni: «Ti — úgymond — nem bírtok tüzet hozni. Hadd menjek — mondja — én!»

4. Hát a legkisebbik testvér fölmászott a fára. És körül-néz, (hogy) hol van a tűz. És meglátta a tüzet. Leszállt a fáról és elindult a tűz felé és ment és odaért a tűzhöz. «Üdvöz légy, apó, adjon Isten, melegszel a tüzed mellett. Apó, nem adsz-e nekem tüzet? Mi hárman testvérek itt tűz nélkül maradtunk és nem bírunk meghálni». — «Nos — szólt hozzá az öreg — ha lehetetlenséget tudsz mesélni, úgy adok. De ha nem tudsz, a hátadból szíjat hasítok». A legkisebbik testvér így szólt hozzá: «Én — mondja — mesélek neked lehetetlenséget, csak — úgymond — ne mondd, hogy 'te hazudsz'. És hogyha te azt mondod, hogy 'hazudsz', akkor én elviszem a tüzedet egészen és a hátad-

kuš i miškušid kujim tasma kula vežen». peļ šuiis sili: «vištav ņebivalštšina, i og šu, šte 'te iļēdlan'».

5. poņi vok i pondis sili vištavni ņebivalštšina. «mi — šuas — važen olim gortin i kivlim, more međ peļin vežlalašni gutket mešjezde. me — šuas — gortiš ekti zev una gut i džiđ kud-džinja šepis-tir. me muni more međ peļe i pondi vežlavi gutket mešjezde. a kodi mišša kimešjem gut, si-vile šetašni mešken kuka'nen. menim settšg zev una meš loji. i kole gorte nuēdni. ņe-kudž og eri nuēdni more-keťtšg. me dumāiti more posjiņi rišten i pondi me mešjezde listiņi, jev tšezni. me jev tšgži una zev i rištiš pos kari more keťtšg i me vu dže di voša mešješes. a eļi kuťšg-ke sites beža kukaņ koli i pondi sije me vu dže dni, a sija zev jonas turhja'le. i sija kuka'nis voša rišposkes pazēdlis i kikna'nim ušim more'as. me sili kuttšiši bežas i garovti bežse, mog me peđ. sija kukaņ meņ morese vu dže dis

ból három szijat hasitok egymás után». Az öreg mondta neki: «Mondj el lehetetlenséget, és én nem mondom, hogy 'te hazudsz'».

5. A legkisebbik testvér meg kezdett neki lehetetlenséget mesélni. «Mi — úgymond — régen otthon éltünk és hallottuk, (hogy) a tengeren túl (tkp. a tenger másik felén) legyeket tehenekért (tkp. légygyel teheneket) cserélnek be. Én — úgymond — hazuról nagyon sok legyet szedtem össze egy teli, nagy félkosárrnyi zsákkal. Én átmentem a tenger másik felére és kezdtem a legyekért teheneket becserélni. A melyik meg széphomlokú légy, azért tehenet adnak borjastul. Nekem ott nagyon sok tehenem lett. És haza kell őket vinni. Sehogyse bírom (öket) a tengeren átvinni. És kigondoltam, hogy a tengeren át hidat csinállok túróból (tkp. a tengert túróval áthidalni) és elkezdtem a teheneket megfejni, tejet fölhalmozni. És nagyon sok tejet halmoztam föl és túróból hidat csináltam a tengeren át és átvittem a teheneket mind. Azonban egy valamilyen ganéjos farkú borjú maradt (még) és én kezdtem azt átvinni, de az nagyon erősen rugdalózik, és az a borjú az egész túróshidat elpusztította, és mindketten beleestünk a tengerbe. Én bekapaszkodtam a farkába és (a kezem köré) csavartam a farkát, nehogy belefüljak. Az a borjú átvitt engem a tengeren és a szárazföldre értünk, és én nem bírtam elereszteni a farkát (tkp.

i voĵim kos-vile i ig uđit me minti'sni bežsis. sija mene varte'dis lok ĩur-vile i me bežsis minti'si da inmi ĩur-sinme i veji tup! telki tida'le kie da jurg. vi'dže'da, lokte keťs ĩur-vivti. tsulki's tsulke tsett'sas i me dum'iti, a'tsim sili bežas kutt'si'sni. no sija keťs vartis me-dinti'ie. me sili kutt'si'si bežas. bež silen dženid. menam kirim minis. ve'dže vi'dže'da, a lokte ur. med-že — suas — me sili kutt'si'sa bežas. ur vartis me-dinti, me sili kutt'si'si bežas i garo'vti kies. ur mene der'it'is ĩur-sinmiš, kies ig uđit minti'n'i. ur mene katis voža pože'me. no me settse i šibdi. muja tattse dum'it'ni? kuddža me tatiš šeda? me lett'si'li pušis i vetli gorte tserla. i lokti da puse pere'di. i vilen šedi me pušis».

6. «no — peľ šuĵis sili — te taje ile'dlin». a poĵi vok šuĵis sili: «te tai in kesji šuni, šte 'ile'dlan'. tak — suas — vaĵ-že bite, deĵ mišku'sid kujim tasma kula».

kiszabadítani magam a farkából). Az egy rossz mocsárra hurczolt, és én kiszabadítottam a kezemet (tkp. magamat) a farkából és belejutottam a mocsár szemébe és loccs! elmerültem, csak a kezem és a fejem látszik ki. Körülnézek, egy nyúl jön a mocsáron. Zsombékról-zsombékra ugrik és én elhatároztam, hogy magam belekapaszodom a farkába. Nos, az a nyúl én mellettem fut el. Én belekapaszkodtam a farkába. A farka rövid. Az én kezem lecsúszott. Tovább nézek, hát egy mókus jön. Hadd kapaszkodjam — mondja — annak a farkába. A mókus mellettem futott el, én belekapaszkodtam a farkába és a kezem köré csavartam. A mókus kirántott engem a mocsárszemből, a kezemet nem bírtam kiszabadítani. A mókus föl vitt engem egy kétfelé ágazó fenyőre. Én meg beleakadtam. Mit csináljak (tkp. gondoljak ki) itt? Hogyan szabadulok ki innen? Én leszálltam a fáról és hazamentem fejszéért. És odajöttem és kidöntöttem a fát. És csak akkor szabadultam ki a fából.»

6. «No — szólt hozzá az öreg — ezt te hazudtad.» A legkisebbik testvér meg így szólt hozzá: «Hiszen te nem akartad mondani, hogy 'hazudsz'. Így — mondja — add csak ide a tüzedet, és a hátadból három szíjat hasítok».

kujim tasma kulis, bi boštis dai muni vokjes-dine. vokjes-dine voišis, vokjes žirgeñi biteg. no i šuišni poñi vokli: «voišin, biid šuri-e?» poñi vok šušis niñi: «šuri bi». veđže sija niñi višta'lis, kudž peles ičedlis i kudž mišku'sis tasmajezde kulis. nija kujim vok oiše uži'sni da med-asu'las medi'sni ber gorta'nis.

Három szíjat hasított, fogta a tüzet és elment a bátyjaihoz. Odajött a bátyjaihoz, a bátyjai nyögnek tűz nélkül. És így szóltak az öccsükhöz: «Megjöttél; akadt-e tüzed?» A legkisebbik testvér így szólt hozzájuk: «Akadt tüzem». És azután elmondta nekik, hogyan csapta be az öreget és hogyan hasította le a hátából a szíjakat. Ők hárman testvérek megháltak (ott) éjjel és másnap visszaindultak haza.

Jegyzetek: Ennek és a következő mesének a *jertim-din* falvától 1 $\frac{1}{2}$ versztnyire levő *kert-tuvja* (д. Кортувская) falvából való Kacsin (Василий Савватиевич Качинь) a közléje.

A mese tartalmilag előbbi gyűjteményünk 16. sz. meséjére emlékeztet (Фокус 98—109).

nebi-valšišina < or. *небывальщина*.

1. *uge'dda* < or. *угодья* 'лѣсная избушка, гдѣ хранятся охотн. припасы' | *špiška* < or. *спичка* | *olas* 'багажъ, имущество' | *nižen veli tetšema* ... *zapa'sse* szerkezetkeveredés: 'nekik össze volt rakva a készletük' > 'ők összerakták a készletüket' > 'nekik össze volt rakva a készletüket'; vö. 34. mese 2. jegyz. | *premišleñnik* < or. *промышленникъ* | *lokte'mnid, bošte'mnid* vö. 33. mese 2. jegyz. | *taška* < or. *ташка* 'котомка'.

2. *zderg've* < or. *здорово* | *dak* l. 38. mese 1. jegyz. | *jerni* 'вынимать, выдергивать'.

3. *tšelem* < or. *челомъ* (l. KALIMA 153).

4. *telki* < or. *только* | *bite bošta kuš* 'я весь огонь возьму' | *vežen* 'одинъ за другимъ'.

5. *i, džid kud-džinja šepis-tir* 'большой мѣшокъ, куда ходило полъ большого короба' | *voša* 'всѣ' | *ku,tšg-ke*, rendszeren *ku,tšem-ke* (Frolov *uszt. sziszolszki* származású nyelvemsterem szerint, ki néhány éven át a Luza-menti Verhopъ falvában tanítóskodott, a luzai nyelvjárásban is használatos a *ku,tšg* alak) | *turkja'le* 'брыкался ногами, пятается' | *garo'viti* 'замоталъ на руку' | *mog* < *med og* | *ňur-šin* 'окошко, отверстие въ болотѣ' | *tup!* 'тюпъ! булькъ!' (hangutánzó) | *tšul'k* 'кочка' | *vilen* 'только тогда, лишь тогда, потомъ'.

6. *žirgeñi* 'стонуть, плачуть'.

40. svadba jilis.

1. *olini-vilini gozja. silen muziklen baba'is kuli. sija get-ra'sis med-pev. sili suri baba tom. muzik medis are-se. no sija muni ugeddaas. baba'li tsektis lun med mis taška kati'ni. i baba sili taška katis. i pondis'ni nija puš'ni, soini. baba'is ju'alis muziki'slis: «kittsi-ja te molittsan? ken-ja jenmid?» — «esten kerka-sajas pi-pu vijim; pi-pu-tsallas molittsi'la». baba peti molittsi'ni i pondis molittsi'ni: «jenme, med-ke menam tattse muzi-ke loe sintem i peltem, moz addzi, ni moz kiv». muzik siliš molittse'mse kilis. ve'dže puki'sni užna'itni. muzi'klen pondis sin višni užna'iti (užna'itig) kostiis, i pelis pondis višni. i ož uži'sni. asuv suvti'sni. baba pondis medni bere gortas. baba i šuiš muzi'kli: «kudž-ke verman moged lettši'ni gortad». muzik šuiš sili: «vai mun, lettši, kudž-ke me lettša vazja primeta kuža». no baba lettšis gortas. a muzik koli jagas. sen sija dir-li skere*

40. Lakodalomról.

1. Élt-volt egy házaspár. Annak az embernek a felesége meghalt. Ő másodszer megnősült. Neki fiatal felesége akadt. Az ember elindult őszi vadászatra. Nos, elment az erdei vadász-kunyhójába. Az asszonynak megparancsolta, hogy két nap mulva vigye el (az erdőbe) a tarisznyáját. És a felesége fölvitte neki a tarisznyáját. És elkezdtek ők főzni, enni. Az asszony megkérdezte az urától: «Hová (fordulva) imádkozol? Hol van a szentképed (tkp. az istened)?» — «Ott, a ház mögött egy nyárfa van, a nyárfa ágához imádkozom. Az asszony kiment imádkozni és elkezdett imádkozni. «Istenem, hadd legyen az én férjem itt (tkp. ide) vak és süket, hogy se ne lásson, se ne halljon!» Az ember meghallotta az ő imádkozását. Aztán leültek vacsorázni. Az embernek elkezdett a szeme fájni vacsora közben, és a füle kezdett fájni. És megháltak. Reggel fölkeltek. Az asszony készült visszamenni haza. Az asszony így szólt az urához: «Valahogyan talán haza bírsz menni». Az ember mondta neki: «Menj csak, menj (haza), valahogyan (haza)megyek a régi jelek után (igazodva)». Az asszony hazament, az ember meg az erdőben maradt. Ott ő sokáig vagy rövid ideig élt és hazaindult és

oli i gortas medis i vojis gortas. sintemen i peltemen voşjis baba's-dine. baba sije pirtis sod-pomis ki-pele'dis. muzik loema sintem i peltem. baba'li sija ruka loema zev.

2. med-asu'las baba'len nim-lun. sija puşis-peza'lis tşes-je zde, blin kistis. baba'len saika'li. muzik patş-viv-dorin kuile. sintem i peltem. muş ke' kar, oz kiv, ni oz add'zi. muzik baba'lis koris vintekase. «vaili — şuas — menim pişta'les, me siket lubittş'šta». baba sili vajis pişta'lese i şetis sili patş-viv-doras.

baba muni veleşte drugşe korni ebada'itni. silen muzik ugeddae veilig kosti ladite'ma drug. muzik drugşe korig kosti patş-viv-doras vintekase zaraditis. baba, sija oz i vittşis, šte muzik menam add'zas i kilas. i vojsnis baba da drug. pondis-nis ebada'itni, a muzik kuile patş-viv-dorin. baba şuas drugle: «in pov, ni in vittşis, menam muzik sintem i peltem. muş kole, sije i karam».

hazaért. Vakon és süketen jött a feleségéhez. Az asszony a lépcső aljától (tkp. végétől) fél kezénél bevezette (a szobába). Az ember vakká és süketté lett. Az asszonynak ez nagyon kellemes volt.

2. Másnap az asszonynak nevenapja van. Főzött, sütött ételeket, lepényt készített (tkp. öntött). Az asszonynak elkészült a főztje. Az ember a kemence tetején (tkp. a kemence tetejének a szélén) fekszik. Vak és süket. Akármit csinálsz, nem hall, se lát. Az ember a puskáját kérte a feleségétől. «Hozd ide — úgymond — a puskámat, én kedvemet lelem benne». Az asszony odavitte neki a puskáját és odaadta neki a kemence tetejére.

Az asszony elment a faluba, a szeretőjét (tkp. barátját) ebédre meghívni. Mialatt az ura odajárt az erdei kunyhóban, szerezte a szeretőjét. Az ember, mialatt (az asszony) a szeretőjét hívta, a kemence tetején megtöltötte a puskáját. Az asszony, az nem is várja, hogy 'az én uram lát és hall'. És megjöttek, az asszony meg a szeretője. Elkezdtek ebédelni, az ember meg a kemence tetején fekszik. Az asszony mondja a szeretőjének: «Ne félj, és ne is óvakodjál, az én uram vak meg süket. Ami tetszik, azt tegyük is».

3. *pondi'sni sojni. tšes kata'lis pizan-vile i baba'li dumvilas uši: «mian-na — ūas — taten vina abu. me — ūas — vetla vina'la, a te tan pukav». baba muni vina'la, a drug koli pizan-saje. muzik patš-viv-dore'sis (doris) svtis i boštis vintevkase kias, drugli peže'edis i liis. drug gatš-moz peti. muzik lettšis patš-viv-dore'sis, druges boštis pizan-sajis i pukše'dis džodž-vilas, lavitš-dorla'nis jurse gatš-moz karis. i vemas drugi'sli elabiš-tirjjs tojis. a a'šis skere'džik bere patš-viv-doras kaiis, moz baba'is addživ siliš elabiš-toje'mse. baba vojis vinala'is. muzik kuile patš-viv-dorin važ-že moz. a drug uše'ma džodž-vile, vemas tirjjs elabiš. «muž tattše loema tenid?! me — ūas — tenid vile tšistees peža'vli, a te me-vettšim gušen soje'mid i džagavte'džid».*

mužik siliš kipli'sis: «te — ūas — muža karan? tenad me vetlig kostie muž dumajte'mid?» mužik patš-viv-doris lettšis, kert-šompurse boštis i pondis baba'se laški'ni. i pette'džis laškis

3. Elkezdték enni. Ételeket hordott föl az asztalra és eszébe jutott az asszonynak: «Nekünk — mondja — még nincs itt pálinkánk. Én — úgymond — megyek pálinkáért, te meg ülj itt». Az asszony elment pálinkáért, a szeretője meg az asztalnál maradt. Az ember fölkel a kemenczéről és kezébe vette a puskáját, a szeretőre (czélozva) elcsattantotta a kakast és lőtt. A szerető hanyatt vágódott. Az ember leszállt a kemenczéről, fogta a szeretőt az asztal mellől és leültette a padlóra, a pad szélére hanyatt fektette a fejét. A szeretőnek a száját meg teletömte lepénnyel. Maga meg hamarosan visszamászott a kemence tetejére, hogy az asszony ne lássa, hogy ő lepényt tömött (a szerető szájába; tkp. hogy ne lássa az ő lepénytömését). Az asszony megjött a pálinkáért való útjából (tkp. a pálinkáért-ből). Az ember a kemence tetején fekszik úgy mint előbb, a szeretője azonban a padlóra esett, a szája tele van lepénnyel. «Mi történt itt veled (tkp. neked)? Én — úgymond — csupán tereád (azaz teéretted) sütöttem, te meg én előlem titokban ettél egészen a megfulladásig».

Az ember felelt neki: «Te — úgymond — mit csinálsz? Mit gondoltál ki, mialatt én odajártam?» Az ember leszállt a kemence tetejéről, fogta a vas töltővesszőt és elkezdte a fele-

i šuiš babai'sli: «kiltše kel vošti drugte, šin menam moz addži!»
muži'kis tšektis drugse petke'dni. i seki šikas veli svad'ba. «no —
šuas — drugte boš i nu svad'baš-sod-vile i svuted kiltše-doras.
a tšid i šu: 'prekeže'ili-sur-keš petke'de!' a a tšid sod-gor-ulas pir».

4. baba druges nušis, kiltše-dore svute'dis. baba'is i šuiš:
«prekeže'ili sur-keš petke'de!» perveijez oz kivni, medjez šuas, da
oz kivni, i koime'djez šuas: «prekeže'ili sur-keš petke'de!» a
a tšis sod-gor-ulas piras. vil melé'itša sur-kešjen pete i šuas sili:
«prekeže'i, ju!» prekeže'i oz kivliš, sija i medjez šuas: «ju!» prekeže'i
bera oz kivliš. vil melé'itša sur-keš-nud-pomnas tikni'tas, prekeže'i
i use sod-pome'džis. i use'mšis kule. nijezda oz i javitli'ni ne-
kodli.

a si svad'ba'e vole'ma pop i silen veše'ma veliš. a si pera'e
veliš voe'ma. sije prekeže'jes popis-vev vile pukšedi'sni i domla-
lišni, moz us. pop korši'se vevse. addžis: mužik nuc'das vevse.

ségét ütni. És jóllakásig ütötte és így szólt a feleségéhez: «Akár-
hová tedd a szeretődöt, hogy ne lássa az én szemem!» Az
ember megparancsolta, hogy vigye ki a szeretőjét. Akkor meg
lakodalom volt a faluban. «Nos — mondja — fogd a szeretődöt
és vidd a lakodalmas ház lépcsőjére és állítsd a lépcsőbejárat
mellé. Magad meg mondd: 'Az utasnak hozzatok ki egy edény
sört!' Magad azonban a lépcsőfölgjázat alá menj».

4. Az asszony vitte a szeretőjét, a lépcsőbejárat mellé
állította. Az asszony megmondotta: «Az utasnak hozzatok ki
egy edény sört!» Először nem hallották, másodszer mondja, de
nem hallják, és harmadszer mondja: «Az utasnak hozzatok ki egy
edény sört!» Maga azonban a lépcsőfölgjázat alá megy. A fiatal
menyecske kijön a sörös edénnyel és mondja neki: «Utas,
igyál!» Az utas nem felel, ő másodszer is mondja: «Igyál!»
Az utas megint nem felel. A fiatal menyecske a sörös edény
nyelének a végével meglöki, az utas meg leesik a lépcső aljáig
(tkp. végéig). És az esésbe belehal (tkp. az esésből meghal).
Ők nem is jelentik ezt senkinek.

Arra a lakodalomra jött egy pap, és annak elveszett a
lova. Arra az időre azonban megjött a lova. Azt az utast föl-
ültették a pap lovára és odakötötték, hogy le ne essék. A pap
keresi a lovát. Láttá: egy ember viszi a lovát. A pap elkezdte

pop pondis vidni. muzik oz kivlis. pop muni si-dine, zor boštis kias, mortli šutškštis. muzik uši ver-vilís i bera kuli. sija veli ti-dorin. sen veli kulemašislen piž. pop muži'kes boštis i pukše'dis piže. i kivi'mas šetis pelis. i jošškis tias. muzik borja li, borja'li, deš kulem-dore tšukis. kulemašis lokte i vi'dže'das: kod-ke kule'mse kiše. sija piža'is vele'ma bereg-doras. a kulemašis i dži'd zor boštas i mune piža'is-dine tševttšen. i kulemašis silé zornas šutškas. muzik pižis turb'ltšas tias i pede.

szidni (az embert); az ember nem felel. A pap odament őhozzá, kezébe vett egy dorongot, az emberre sújtott (vele). Az ember leesett a ló hátáról és megint meghalt. Az a tó partján volt. Ott volt egy hálövetőnek a csónakja. A pap fogta az embert és beleültette a csónakba. És az evezőt a kezébe adta és el-lökte a tóba. Az ember himbálódzott, himbálódzott és a hálóba ütődött. Jön a hálövető és nézi: valaki kifogja a hálóját. Az a csónakos a part mellett volt. A halász meg egy nagy rudat fog és megy lopva a csónakoshoz. És a halász rácsap a rúddal. Az ember kifordul a csónakból a tóba és elmerül.

Jegyzetek: 1. *ares* 'осенняя охота' *molittšini* < or. молиться | *moged* 'может, может быть' | *prime'ta* < or. примѣта.

2. *tšesje'zde* 'разныя кушанья, яства' | *saika'li* 'кончилась стряпня' | *ket* < or. хоть (hangalakját hangsúlytalanságának magyarázza meg; ennek következtébe i. t. i. nem-első szótagban palatalizált mássalhangzó előtt állván, megánhangzója nem -e-, hanem -e- | *vinčvka* < or. винтовка m. siket *tubittšišta* 'я полюбуюсь съ нимъ' | *velešte* 'въ село, въ деревню' (< or. волость) | *ladite'ma* 'завела, нашла, налади' | *zaraditni* < or. зарядить.

3. *peže'dis* 'спустилъ куроць' | *elabiš* 'оладья, аладья' | *skere'džik* 'по скорѣе' | *tenid vile tšistees* 'все для тебя дочиста' | *vettšim* < *vedžšim* 'elölem' | *tenad miš dumaitemid?* 'что ты выдумала, у тебя какая дума?' | *šompur* < or. шомполь (l. Kalima 140) | *pette'džis* 'досыта (jóllakásig, eléggé)' | *prekezeš* < or. прохожий | *sod-gor-uv* 'мѣсто подь крыльцомъ'.

4. *mele itša* < or. молодца | *tikni'tas* 'ткнула, ткнетъ' | *borja'li* 'качался' | *kiše* 'kifogja az ő halát' | *turbi'ltšas* 'скатился, опрокинулся'.

41. *tergeveijes.*

važen oľe-ma-vile-ma eti ozir mort. i sija meda'las mužík-je-zde tevar nuč'dni. mune'ní, mune'ní, da i síke voa'sní. juša'sní užíni mužík-orde. mužík i le,džas užíni. oise mužík pete i dožd-jesní'sse berge'das mede're. voas asuv i mužíkje'sis dožd'dala'sní verjesní'sse. meda'sní i voa'sní bere gorta'nis. i etpravittsa'sní sije'zda bera. voa'sní si síke i mune'ní sije síkse píř i sije'zda svta'sní ju-dore. ve'lema juis kinme'ma. sije'zda jukmes kara'sní. i ponda'sní rok puni juas. etik píř-mešek kista'sní jue i sije'slen rok oz sukmí. bošta'sní i medes, kista'sní i berañ sije'slen oz sukmí. si,džen sije'zda kista'sní šířim mešek i sije'slen vekse oz sukmí. sije'zda i ista'sní eti mortes vidli'rní. sije vittsa'sní, i mort oz pondí voní. «muja — šua'sní — taja stav rokse šojas!» i ista'sní med mortes. med mort pířas i sija oz pondí voní. ve,dže i koimed šuršas jukme'se. i sija oz pondí

41. A kereskedők.

Régen élt-volt egy gazdag ember. És ez fölfogad embereket árút szállítani. Mennek, mennek és egy faluba érnek. Egy emberhez kéredzkednek meghálni (tkp. kérdezősködnek egy emberhez meghálni). Az ember engedi őket meghálni. Éjjel az ember kimegy és megfordítja a szánjaikat a másik irányba (azaz: visszafelé). Jön a reggel és az emberek befogják a lovaikat. Elindulnak és visszaérnek haza. És ők megint elindulnak. Abba a faluba érnek és azon a falun keresztülmennek és megállapodnak a folyó partján. A folyó be volt fagyva. Ők léket vágnak (tkp. csinálnak) és elkezdenek kását főzni a folyóban. Egy zsák lisztet öntenek a folyóba, és az ő kásájuk nem sűrűsödik meg. Vesznek még egy (zsákot) (tkp. vesznek egy másikat is) és beleöntik, és az ő (kásájuk) megint nem lesz sűrűbb. Így hét zsákot öntenek bele, és az ő (kásájuk) egyre csak nem lesz sűrűbb. Ők hát az egyik embert küldik meg nézni. Várják őt, de az ember nem jön (tkp. nem kezd jönni). «Micsoda, — mondják — ez megeszi az egész kását». Egy másik embert küldenek. A második ember bemegy és ő se jön meg. Azután a harmadik is alámerül a lékbe. Ő se kezd jönni.

voni. veđže i med berja'is šuvšas. i sija addžas, šte titen i džid požem sula'le. i požem-gor-uljn bi sottšas. i sen sulale'ni i rok pug'ni. požemis usg kol' i sije'zda dumajta'sni, šte jennis nán krešitas. veđže veti zere'ma sen i seš pušis zeris pertanis to'tša'le. sije'zda dumajta'sni, šte jennis va šetas roka'nis. veđže sije'slen rok pušas. šoja'sni i meda'sni jukmes korš'ni, petni vile. koršise'ni, koršise'ni, a sije.sli jukmes oz šur. i sen en-na ole'ni da vile'ni.

Azután a legutolsó is belemerül. És ő látja, hogy ottan egy nagy fenyő áll, és a fenyőfa alatt tűz ég, és ott állnak és kását főznek. A fenyőről egy toboz esik le, és ők azt hiszik, hogy Isten kenyeret morzsol (azaz: aprít a kásájukba). Azután előbb esett ott az eső, és onnan a fáról az eső az üstjükbe csöpög. Ők azt gondolják, hogy Isten vizet ad a kásájukba. Azután megfő a kásájuk. Esznek és elindulnak a léket megkeresni, kijutni fölfelé. Keresgélnek, keresgélnek, de nem találják meg a léket (tkp. nekik nem kerül meg a lék). És még most is ott élnek meg vannak.

Jegyzetek: etik piž-mešek 'egy zsák liszt'; vö. sur-keš 'egy edény sör' 41. mese 3. 4. | bera, berañ 'опять' | krešitni < or. крошить.

42. rutš da ketš.

1. važen oli'ni-vili'ni rutš da ketš. sije'zda dumajti'sni kerka streitni. rutš pondis juš, a ketš po'tšis. sije'slen kor-ke kerka'jes ešti'sni i pondi'sni ovni. oli'ni, oli'ni i gožem vojis. i rutšlen kerka sili. sija medis ketš-orde jua'sni ovni. «ketš'se'je, tsoje, mene užni ledž». ketš iz ledž pervej. sija i medjez pondis jua'sni:

42. A róka és a nyúl.

1. Régen élt-volt egy róka és egy nyúl. Ők kigondolták, hogy házat építenek. A róka jégből kezdett (építeni), a nyúl meg póznákból. Valamikor elkészült az ő házuk (tkp. az ő házaik) és kezdtek élni. Éltek, éltek és jött a nyár. És a rókának a háza elolvadt. Ő elindult a nyúlhoz kéredzkedni, hogy ott lakjék (tkp. élni). «Nyulam, húgom, engedj engem meghálni». A nyúl először nem engedte. Másodszor is elkezd

«*keťsťe-je, tsoje, ives-pereg gor-ulad ket ledź!*» i *keťs sije le, dźis. ives-pereg gor-ulis sija i patś-vile kais. patś-vilis i pelate kais. keťses kerkaśis vetlis i stav keťs-pise sojis. keťs muni i sottsem pu-dore pukśis i berdni pondis.*

oť lokte i *keťślis jua'las*: «*keťsťe-je, tsoje, muja berdan?*» *keťs šuis*: «*vot me-ordam juďśis ruťś uźni. aťśi-mes vetlis deġ stav pia'nes sojis*». oť *keťses i mede'dis ruťses vetli'ni kerka'is. kerka-dine vois'ni. oť i goreťťśis*: «*bu-a-u-a, bu-a-u-a! ken ruťśis?*» *ruťś pelat-doris tsetťsas i goreťťsas*: «*karlan-vezjes vezja'la, toin-pises pisa'la, sinte viťśkeb lia*». oť *povzas i piťśje.*

2. *keťs berań vať mestgas pukśas i bera berdni pondas. si-dine kejin lokte i jua'las*: «*keťsťe-je, tsoje, muja berdan?*» — «*a vot — šuas — me-ordam ruťś juďśis uźni, stav pia'nes sojis i aťśi-mes vetlis.*» — «*medim ine, me vetla sije.*» *keťs i šuis*: «*a kiś — šuas — tenid vetli'ni? oť vetli'śi, vetli'śi i iz eri*

kéredzkedni: «Nyulam, húgom, engedj legalább az ajtóküszöb alá!» És a nyúl beeresztette őt. Az ajtóküszöb alól a kemenzére mászott. A kemenezéről az ágypoleczra mászott. A nyulat kikergette a házából és az összes nyúlfiakat megette. A nyúl ment és egy megégett fa mellé ült és elkezdett sírni.

Egy medve jön és kérdezi a nyúttól: «Nyulam, húgom, miért sírsz?» A nyúl mondta: «Nézd, énhozzám kéredzkedett a róka meghálni. Magamat kikergetett és a fiaimat mind megette. A medve (magával) menesztette a nyulat, hogy kiűzzék a rókát a házból. Odaértek a házhoz. A medve elkiáltotta magát: «*bu-a-u-a, bu-a-u-a!* Hol a róka?» A róka föl pattan az ágypolecz széléről és kiáltja: «A malomkőforgató rudat fölajzom húrral (tkp. a malomkőforgató rúd húrját fölajzom), a mozsártörő mélyedését ráillesztem, a szemedet teljesen kilövöm». A medve megjed és elszalad.

2. A nyúl megint a régi helyére ül és megint elkezd sírni. Odajön őhozzá a farkas és kérdezi: «Nyulam, húgom, miért sírsz?» — «Hát nézd csak, — mondja — énhozzám kéredzkedett a róka meghálni, a fiaimat mind megette és magamat kiűzött». — «Menjünk hát, én kikergetem őt». A nyúl mondta: «De hogyan (tkp. honnan) — mondja — lehetne neked őt kikergetned? A medve kergette, kergette és nem bírta

vetli'ni». — «a medim — šuas — me vetla.» sije'zda muni'ni i rutš i gore'ttšis: «karlan-vezjes vezja'la, toin-pišes piša'la, šinte viťškeb lia». kejin povzas i pišje.

3. a ketš važ mest'eas pukšas i berdni bera pondas. si-dine petuk lokte i šuas: «keťš'e'je, tšojje, muja berdan?» — «a vot — šuas — rutš jud'šis užni i stav pi'a'nes šojis de'j a'ťsi meš vetlis.» — «medim — šuas — me vetla.» — «a kiš tenid vetli'ni? oš vetli'si de'j iz eri vetli'ni. kejin vetli'si de'j teže iz eri vetli'ni. a kiš tenid vetli'ni?» — «a medim — šuas — vetlam, moged i vetla.» sije'zda mune'ni i kerka'e pi'a'sni. rutš i gore'ttšas: «karlan-vezjes vezja'la, toin-pišes piša'la, šinte viťškeb lia». petuk oz povzi i ve'itšša gore'ttšas: «kukure'llu petušok, ken menam kosa, ken menam sabla?» rutš i povzas i gori'sis gerddž'a'sšas i šuas: «karlan-vezjes vezja'la, toin-pišes piša'la, šinte viťškeb lia». petuk beraň si-dine tšettšas i gore'ttšas: «kukure'llu petušok, ken

kikergetni». — «De menjünk — mondja — én kikergetem». Ők odamentek és a róka kiáltotta: «A malomkőforgató rudat fölajzom húrral, a mozsártörő bemélyedését ráillesztem, a szemedet egészen kilövöm». A farkas megijed és elfut.

3. A nyúl meg a régi helyére ül és megint elkezd sírni. Odajön őhozzá a kakas és szól: «Nyulam, húgom, mit sírsz?» — «De nézd csak, — mondja — a róka meghálni kéredzkedett és a fiaimat mind megette és engem magamat kiűzött». — «Menjünk, — mondja — én kikergetem». — «De hogyan tudnád kikergetni? A medve kergette és nem bírta kikergetni; a farkas kergette és szintén nem bírta kikergetni. Hát hogyan tudnád te kikergetni (tkp. honnan neked kikergetni)?» — «De eredjünk, — mondja — menjünk, talán kikergetem». Ők odamennek és bemennek a házba. A róka elkiáltja magát: «A malomkőforgató rudat fölajzom húrral, a mozsártörő mélyedését ráillesztem, a szemedet teljesen kilövöm». A kakas nem ijed meg és viszont kiáltja: «Kukorikú, kis kakas, hol van az én kaszám, hol van az én kardom?» A róka is megijed, és összeszorul a torka, és mondja: «A malomkőforgató rudat fölajzom húrral, a mozsártörő bemélyedését ráillesztem, a szemedet teljesen kilövöm». A kakas megint őhozzá ugrik és kiáltja: «Kuko-

menam kosa, ken menam sabla?» rutš povžas i ibes-pereg-dore tšettšas. a petuk si-dine tšettšas vera. rutš povžas i epremet pišje. a ketš da petuk pondašni kiken ovni.

rikú, kis kakas, hol az én kaszám, hol az én kardom?» A róka megijed és az ajtóküszöb mellé ugrik. A kakas azonban megint őhozzá ugrik. A róka megijed és hanyatthomlok menekül. A nyúl és a kakas pedig kezdenek ketten élni.

Jegyzetek. 1. *strejtni* < or. строить | *pošš*: a kerítés vízszintes póznái, a melyek összekötik egymással a földbe szúrt karókat, a melyeknek *majeg* a nevük | *ibes-pereg gor-ulad*: az ajtónyílás alsó gerendája alá, a küszöb alá bent a szobában | *mede'dis* 'послалъ, отправилъ, чтобы вмѣстѣ пошли' | *karlan* 'палка на жерновѣ, чѣмъ вертятъ жерновъ' | *vezja'vni* 'струну положить' | *karlan-vezjes* . . . : 'a malomkőforgató rudat meghajlítom, íjat csinálok belőle, hűrt teszek rá, a nagy mozsártörőt meg ráillesztem, mint a nyilat a bevágásánál, és mint valami nyállal kilövöm vele a szemedet' | *viš'keb* 'совсѣмъ'.

2. *medim* 'пойдемъ, пошли' (russicismus) | *vetli'si* 'úzte, úzte', tehát 'próbálta kiűzni'.

3. *petušok* < or. пѣтушокъ | *g. gerddža'sšas* 'горло быдъто сдавило' | *epremet* < or. опрометью.

43. lon, i džas i gaid.

lon, i džas i gaid medašni tuje. i siježda mung'ni zev dir. i voas sije'sli jol. i zev šoge uše'ni: «kuddža tajje mi jolše vudžam?» i dumai'tš'i'ni zev dir. lon i šuiš: «vai — šuas — gaidže,

43. A szén, a szalma(szál) és a hólyag.

A szén, a szalma(szál) és a hólyag útnak indulnak. És ők mennek nagyon sokáig. És egy patakhöz érnek (tkp. és nekik egy patak jön). És nagy bánatba jutnak (tkp. nagyon bánatba esnek). «Hogyan kelünk mi át ezen a folyón?» És nagyon sokáig gondolkoztak. A szén mondotta: «Nosza — mondja — hólya-

te-vilad i,džas ket selam i vu,džam.» a gaid sije sli suis: «te, i,džas, vai, vod, a mi lonket te vjot'jd i vu,džam.» i,džas seglasit'čsis i vodis. a lon pondis vudžni. šere,džis vois, i,džas tšegi dei lon vaas usi. a gaid šera'li, šera'li da settšje i poti.

gom, a szalmaszállal együtt fölülünk te rád és átmegyünk.» A hólyag azonban így szólt hozzájuk: «Te, szalma, nosza, feküdj le, mi meg a szénnel együtt te rajtad át is kelünk.» A szalmaszál beleegyezett és lefeküdt. A szén meg át kezdett kelni. A közepéig jutott, a szalmaszál eltörött és a szén a vízbe esett. A hólyag meg nevetett, nevetett és ott (tkp. oda) meg is pukkadtt.

44. strej da baběj.

1. *važen ole'ma-vile'ma strej da baběj. strej pondas ši tšupni, a baběj ela'biš kišti'ni. baběj pete i jua'las: «streje, streje, šiid tšupsis-e?» — «iz-na. baběje, babe, elabišid kišti'šsis-e?» — «iz-na.» strej pondas ši tšupni, a baběj ela'biš kišti'ni. baběj berañ pete i jua'las: «streje, streje, šiid tšupsis-e?» — «iz-na. baběje, babe, elabišid kišti'šsis-e?» — «iz-na.» i sije zda bera pondas'ni re'bitni. i baběj bera pete i jua'las: «streje, streje,*

44. A gombolyító és a guzsalytalp.

1. Régen élt-volt egy gombolyító és egy guzsalytalp. A gombolyító kezd istállót faragni, a guzsalytalp meg lepényt önteni. A guzsalytalp kimegy és kérdezi: «Gombolyítóm, gombolyítóm, megfaragtad-e (már) az istállódat?» — «Még nem. Guzsalytaltam, guzsalytaltam, elkészült-e (megöntötted) (már) a lepényed?» — «Még nem.» A gombolyító kezdi az istállót faragni, a guzsalytalp meg a lepényt önteni. A guzsalytaltam megint kimegy és kérdezi: «Gombolyítóm, gombolyítóm, megfaragtad-e (már) az istállódat?» — «Még nem. Guzsalytaltam, guzsalytaltam, megöntötted-e (már) a lepényedet?» — «Még nem.» És ők megint hozzáfognak a munkához (tkp. kezdenek dolgozni). És a guzsalytalp megint kimegy és kérdezi: «Gom-

šiid tšupsis-e?» — «tšupsis. baběje, babe, elabišid kištišsis-e?» — «kištišsis.»

strej pīras gla'biš soini, a baběi pete ši vidli'vni. baběi eti peľesed isko'vtas: vilid, vilid. med peľesed isko'vtas: vilid, vilid. koimed peľesed isko'vtas: vilid, vilid. noľed peľesed isko'vtas: sita'nas pekiľ pīras. i pondas strejes korni: «streje, streje, lok tattšg. sita'nam pekiľ pīris.» strej pete i pondas jerni. sili oz šed. baběi surttas i strejli kime'sas ši dže. strej i kule.

2. baběi berde, berde i medas berdišjezde korsi'ni: gīr vev, šerdin dojd, toin oriš. pukšas, kols! suťškas i vartas. veittša oš tese. i jua'las: «ošěje, tšoje, kuža'n-e berdni?» — «kuža.» — «noli — šuas.» — «bu-a-u-a, bu-a-u-a.» — «kužan, kužan. važ, pukši.» i beran-že sije'zda ve,dže meda'sni. i sije'sli veittša kejin tese. i baběi jua'las: «kejing, tšoje, kuža'n-e berdni?» — «kuža.» — «noli» — šuas — «tuľ-tuľu» — «kužan, kužan. važ pukši.» varta'sni,

bolyitóm, gombolyitóm, megfaragtađ-e (már) az istállódat?» — «Meg. Guzsalytálpam, guzsalytálpam, megöntötted-e (már) a lepényedet?» — «Meg.»

A gombolyító bemegy lepényt enni, a guzsalytálp meg kimegy az istállót megnézni. A guzsalytálp az egyik sarkon csuszkál lefelé: síma, síma (az). A másik sarkon csuszkál végig: síma, síma (az). A harmadik sarkon csuszkál végig: síma, síma (az). A negyedik sarkon csuszkál lefelé: a farába egy tönk megy bele. És kezdi most a gombolyítót kérni: «Gombolyítóm, gombolyítóm, gyere ide. A faromba egy tönk hatolt bele.» A gombolyító kimegy és kezdi kihúzni. Neki nem sikerül. A guzsalytálp durrant egyet, és a gombolyítót (a tönk) homlokon találja. A gombolyító meg is hal.

2. A guzsalytálp sír, sír és elindul siratókat keresni: mozsár a lova, teknő a kocsija, mozsártörő az ostora. Fölül, rácsap (a lóra) és hajtat. Találkozik a medvével és kérdezi: «Medvém, néném, tudsz-e siratni?» — «Tudok.» — «Mutasd csak,» — mondja. — «bu-a-u-a, bu-a-u-a.» — «Tudsz, tudsz. Nosza, ülj föl.» És megint tovább indulnak. És egy farkassal találkoznak. És a guzsalytálp kérdezi: «Farkasom, néném, tudsz-e siratni?» — «Tudok.» — «Mutasd csak,» mondja. — «tuľ-tuľu.» — «Tudsz, tudsz. Nosza, ülj föl.» Hajtatnak, hajtatnak, egy nyúllal

varta'sni, sije'sli ketš tese. i jua'las : «ke'tšé'je, tšoje, kuža'n-e berd-ni?» — kuža.» — noli» — šuas — «tap, tap, tap.» — «kužan, kužan. vai, pukši doiddē.» i ve'dže ber bergetts'a'sni. varta'sni, varta'sni, sije'slen i zaverka'nis ore. babei i istas oškes zaverka'la. sija vajas pekil. sija i ke'jines istas. kejin vajas kos bed. sija i ke'tšes istas. ketš vajas baid-tšal. sije'slen oz ged'itšši zaverka'e. i babei a'tšis medas. mune, a vetlig kosta'is oš i revse šojas, a kejin da ketš pišje ni. a babei i en-na sen berde. — pom.

találkoznak. És kérdezi: «Nyulam, nénem, tudsz-e siratni?» — «Tudok.» — «Mutasd csak,» mondja. — «tap, tap, tap.» — «Tudsz, tudsz. Nosza, ülj föl a kocsira.» És azután visszafordulnak. Hajtatnak, hajtatnak, és elszakad a (szánrudakat odaerősítő) kötelék. A guzsalytalp a medvét küldi kötelékért. Az egy tuskót hoz. Ő a farkast is küldi. A farkas egy száraz vesszőt hoz. Ő a nyulat is küldi. A nyúl egy fűzfaágat hoz. Az ő (dolgaik) nem alkalmasak köteléknek. És a guzsalytalp maga megy. Megy, és mialatt odajár, a medve megeszi a lovát, a farkas meg a nyúl pedig elfut. A guzsalytalp meg még most is ott sír. — Vége.

Jegyzetek: *strej* 'мотало'; *babej* 'подставка съ втулкой, на которую вдвѣается катушка съ нитками при наматываніи на мотало'.

1. *šj* 'хлѣвъ для скотовъ тѣплый' ('téli istálló') | *iskovtas* 'спустилась, скатилась' | *pekil* 'чурбанъ'.

2. *ko's!* 'хлопъ!' | *zaverka* < or. завертка ('чѣмъ оглобли прикрѣпляютъ къ санямъ') | *ged'itššini* < or. годиться.

FOKOS DÁVID.

Ismertetések és bírálatok.

Dr. Kis-Erős Ferencz: *A magyar nyelv rendszeresen vizsgálva a nyelvfilozófia, a finnugor összehasonlító, a magyar történeti nyelvtan és a magyar nyelvjárástan alapjairól.* — Nagy 8-rét, XVI+603 l. — Szerző tulajdona. Kapható a polg. tanítónőképzőintézetben Kalocsán. 1915. Ára 10 kor.

Nyelvtudományi irodalmunkat, mint az újkori tudományosságot általában, jellemzi a részlet-munka. Az egykor oszthatatlanul egységeseknek vélt szakok ezernyi ezer ágra szakadtak, aprólékosan fürkésző kutatás foly mindenfelé, hogy bevilágtson a legrejtettebb zugok sötétjébe is. Igazi tudomány valójában csakis részletmunkán alapulhat. De időről-időre szükség van az összefoglalásra is. Nemcsak azért, hogy megállapítsa az elért eredmények mérlegét, hogy feltüntesse a vizsgálódás arányait: hol és meddig haladtunk eléggé, hol vannak még pótlandó hézagok és hiányok; hanem a következő nemzedék nevelése miatt is elkerülhetetlenül szükséges az egészet felölelő összefoglalás, mely nélkül lehetetlen a rendszeres áttekintés, és az, a ki a tudománnyal megismerkedni kíván, tájékozás nélkül elvész a kérdések útvesztőjében. Az ilyen összefoglaló művek megalkotása nagyon nehéz feladat. Szükséges erre a föltétlenül biztos jártasság a tudományszak minden részében; szükséges az ítélet az elért eredmények mérlegelésében; de ezenfölül a bölcs mérséklet is az anyag kiválasztásában, hogy a lényeges megmaradjon, a lényegtelen pedig kiküszöböltessék.

Ezt a nagy és nehéz feladatot vállalta a címbeli könyv szerzője, a ki saját szavai szerint: «magasabbfokú magyar nyelvtudományi oktatásunk összes főbb irányait és távlatait legalább főbb vonalakban rendszeres keretek közé» akarta foglalni. E mellett még szorosabban határolt célt is tűzött ki magának, hogy t. i. kézikönyvet írjon a polgáriskolai tanítóképzők hallgatói számára. Én azt hiszem, hogy ez a második, gyakorlatibb cél volt igazi rugója a munkájának.

A polgáriskolai tanító- és tanítónőképző intézetek nyelvi szakcsoportjának első évfolyama heti öt órában (ebből egy óra szeminá-

rium) foglalkozik általános nyelvtudománynyal és részletes magyar nyelvészettel; fölötte áll tehát az elemi képzők magyar nyelvi tanulmányának, de természetesen nem érheti el sem terjedelemben, sem tudományos részletességben az egyetemi fokot. Korlátozza az aránytalanul kevesebb óra és az a követelés, hogy a kiszabott időn belül a tárgyat teljesen be kell fejezni. Ennélfogva az általános részből, hogy úgy mondjam, csak a dolgok gerinczével lehet foglalkozni: a nyelvtudomány elveinek és módszereinek velős bemutatásával, legfőbb megállapodásainak rövid közlésével, minden kitérés, legfőképen vitás kérdések hosszas tárgyalása nélkül. Ez az első félév munkája, míg a második félévre a magyar nyelvtan részletes fejtegetése, az elemi képzőben nyert alap kibővítése jut. Az anyagnak kiválogatása és összeállítása igen nagy munkájába kerül a tanárnak, mert a követelményeknek megfelelő kézikönyv eddig nem volt. Ezen a hiányon akart segíteni KIS-ERŐS FERENCZ a czímben jelzett könyvvel, felölelvén benne mindazt, a mi a polgári képzőben szükséges, és megtoldván még többel is, hogy kedvet és ösztönzést adjon a jelölteknek önmunkáságra és továbbképzésre.

Sajnos, ez a jó szándék nem járt a remélt eredménnyel. A hallgatónak, ki biztosan és világosan magyarázó kalauzt vár a könyvben, el kell rettennie az anyag szertelen tömegétől, az adatok, czímek és utalások sokaságától, melyben eligazodnia szinte lehetetlenség; az előadó tanárt is nem kevesebb rémület fogja el, hogy heti négy órában, egy rövid esztendő lefolyása alatt el kell végeznie ezt a tömördek tárgyat, mely még akkor is, ha az előszóban jelzett kisbetűs szöveget kihagyja is, legyőzhetetlen munkát ró tanárra és hallgatóra egyaránt. A szakember pedig bosszankodó csodálkozással kérdi, hogyan lehetett ennyi jóakarattal és szorgalmas elszántsággal ilyen — ARANYNAL szólva — *brutto* keveréket egy könyvbe sajtolni. A felelet erre csak az lehet, hogy az alkalmasint pályája kezdetén álló szerző még nem volt megérve erre a feladatra sem mint tanár, sem mint tudós. A tanárnak hosszú gyakorlatra és végtelen finom tapintatra van szüksége, hogy abból, a mit ő maga az egyetemi szigorlatokon tudott, a mit később hozzátanult, mit és mennyit válogasson ki hallgatói számára. Igaz, a tanárnak legalább is tízszer annyit kell tudnia, mint a mennyire a tanításban közvetlen szüksége van; de jaj annak a tanításnak, mely csak arra való, hogy a tanár egész tudományának kirakataként szolgáljon. A tudósnak pedig tisztában kell lennie avval a czéllal, melylyel könyvét írja: a kutatás eredményeit adja-e elő világosan és szabatosan összefoglalva; vagy a tárgyába tartozó kérdések fejlődésének történetét-e; egyes homályos és vitás pontok újra való föl-

vetését, új adatokkal és szempontokkal való megvilágítását; vagy merőben új utak és czélok föltárását és kitűzését?

A szerző könyvében mindezt akart s éppen ezért teljesen elvettette föladatát; művére egészében illik a paradox igazság: kevesebb több lett volna. A mit HALÁSZ PÉTER e könyvről írt (MNYv. XI. 400), nem lehet sorrul-sorra, szórul-szóra nem helyeselnem; ezért nem ismételem meg mindenben helyt álló kifogásait, a pædagogiai hibák, módszerbeli vétségek és tárgyi tévedések felsorolását, csak egynéhány megjegyzéssel bővitem ki bíráló fejtegetését.

Mindenekelőtt feltűnő egy tanuló kezébe való könyvben az irodalomnak olyan módon való felsorolása, mint a szerző teszi. Előszavában megmondja, hogy nem törekszik teljes könyvészetre, csak a legfőbb irodalmi jelenségeket tünteti föl. Ha pedig a fejezetek előtt álló címeket nézzük, hiába keresünk bennük elv- és tervszerű váltogatást: teljesen elavult, csak történeti értékű művek mellett az újabb és legújabb tudományos kutatás nagyon különböző nemű és értékű címekkel van képviselve; majd egy nagy, rendszeres szakkönyv, majd egy elrejtett értekezés, itt egy bevégezetlen vita iratai, ott egy futólagos megjegyzés; azután az a sok exotikus című könyv; külföldi tudósoknak hosszú névsora; hazai tudósok műveinek avult kiadásai, melyek újabb átdolgozások által fölöslegessé lettek. Másutt meg igen fontos munkák teljesen hiányzanak, különösen a mi tudósaink könyvei és cikkei. — Hogy csak egy-két példát mondjak: a rokonértelmű szavak fejezetének élén (221. l.) ott van FINÁLY 1870-i értekezése, BÉLTEKY Nyelvőr-beli cikkei, de PÓRA FERENCZ szótáráról (1907), mely eddig egyetlen minálunk, még nem történik említés; talán azért, mert SIMONYI Magyar Nyelv-ének (1905) irodalmába még nem vehette föl (vö. MNYv. IV. 114). — A nyelvújítás tárgyalásában eljut BUGÁTIG (260. sk. l.); a múlt század második felének mozgalmából azonban TOLDY, BALLAGI stb. kimaradtak, pedig nélkülök SZARVAS GÁBOR nem érthető; teljesebb képet rajzolhatott volna róluk, ha ismeri például KOMÁROMY LAJOS összefoglaló értekezését: Orthologia és neologia. (Tanítók Könyvtára 2. sz. 1881.) — A szótárak irodalmát részletesen közli addig, a meddig MELICH értekezése vezet, PÁPAI PÁRIZ FERENCZIG (270 sk. l.); azután — miért, miért nem — FINÁLY HENRIK latin szótárát említi, majd CzF.-t. a NySz.-t, az OklSz.-t, a NyÚSz.-t, a MTsz.-t és a készülő EtSz.-t, kimaradt azonban BARÓTI, SÁNDOR ISTVÁN, SIMAI, KRESZNERICS, KASSAI, a Tzs., BALLAGI, FOGARASI, SIMONYI-BALASSA, KELEMEN stb., pedig ezek vannak olyan fontosak, mint FINÁLY.

A sok könyvcím azt a látszatot kelti, mintha a szerző vele könyvének tudományos tekintélyét akarná emelni; holott a szöveg

maga szinte nem egyéb, mint közkézen forgó művek kivonata vagy alig módosított kiadása. Mint régi ösmerősöket üdvözöljük főleg SZINNYEI és SIMONYI alapvető munkáinak szövegeit, melyeket itt-ott meg nem értett vagy félreértett mondatok tarkítanak. És kérdem, mit tanulnak a polgári képző növendékei, kiknek semminemű ilyesféle előképzettségük nincsen, az ilyen rájuk nézve rejtelmes matematikai képletekből, hogy a gyakorító «*g* [fgr. * $\eta k \sim * \eta g$]»; meg hogy a feltételes mód jele «*ná, né* [fgr. * $n + *k \sim * \gamma$] = mozzanatos képző + \dot{z}, \dot{j} (o : \dot{i}) [fgr. * $k \sim * \gamma$]»; hogy a fokváltakozás elmélete milyen «áthidalhatatlan rést üt a finnugor és török nyelvszerkezet közt»? Mire való a mondat meghatározásáról való nagy és ellenmondásokkal teli vita, ha utána SZINNYEI (a középiskolák III. osztálya számára írt) Rendszeres M. Nyelvtanának idevágó fejezetét olvassuk, közbeiktatva SIMONYI Helyes Magyarságának egyes bekezdéseit?

Külön fejezetet lehetne szentelni a könyv aránytalanságainak és helytelen beosztásának. Azokon kívül, miket már HALÁSZ PÉTER említett, rámutathatnék «A régi magyar nyelv, illetőleg a magyar történeti nyelvtan» fejezetére (89—129), mely harminczkilencz lapon kétségbeejtő részletességgel beszél a régi nyelvről; PÁZMÁNY PÉTERnek pedig s a tőle máig terjedő fejlődésnek csupán egy lapot «szentel». — A hangtan 43 lapot foglal el, a jelentésváltozások magyarázata hármat (38. és 241—242). — Az elszigetelődés, szóvegyítés (o : vegyülés), kikövetkeztetés, népetymologia egyszer aránylag bőven (34—37), egyszer meg nagyon mo-tóhán (238—240) van tárgyalva, s úgy tetszik, mintha erről a fölösleges ismétlésről a szerzőnek nem is volna tudomása.

Mutatványul még egy-két tárgyi tévedést. Az *r* képzésének magyarázatából kimaradt a nyelv hegyének rezdítése (165); itt azt is meg lehetett volna említeni, hogy van zöngétlen *r*, *l*, *m*, *n* is. Hogy az uvularis *r*-t (ρ) mint rendes hangot egy nyelv sem használta (180), az nem szabatos, mert az északi francia és a nyugati ném nyelvterületeken egészen rendes. Ma már nem lehet a képzőkről kerekén kijelenteni, hogy «eredetileg mind önálló szók voltak, a szóképzés pedig eredetileg összetétel» (233), különben is a szerző ellentmond magamagának a következő lápokon, hol *a*)—*g*) pontok alatt másféle keletkezést is említ, de minden magyarázat nélkül. A mai *minta* szó nem egyszerűen sajtóhiba útján lett a latin *moneta*-ból, mint a *föveg* < *söveg*, *nemtő* < *nemző* (268); története megtalálható a Nyr. XLI. kötetében (34. l.). A jelző keletkezéséről és mivoltáról való hosszú, elvont bölcselkedés, de kivált a jelzőnek az állítmányi igére való vonatkoztatása egyáltalában nem ide való és kiválóan alkalmas a tanuló megzavarására; annál is inkább, mert az utána következő

fejtegetésekben ilyen kétségek és kérdések felmerülhetésére semmi nemű alkalom nincsen.

Nem lehet czélom a mű minden hibáját és tévedését túhegyre szednem. HALÁSZ PÉTER bírálatából s a tőlem felhozott kifogásokból eléggé kitűnik a könyv értéke. A nagy szorgalom és igyekezet nem tagadható meg a szerzőtől, csak az sajnálható, hogy többet vállalt, mint a mennyit elbirt, s ezért törekvésének eredménye nem lett más, mint egy hatszáz lapnyi kötet, mely tudományos műnek nem tudományos, tanuló használatára való kézikönyvnek pedig alapjában el van hibázva.

TOLNAI VILMOS.

Irodalom.

GOMBOCZ ZOLTÁN ÉS MELICH JÁNOS. Magyar etymologiai szótár. V. f. (Cénk—Csajta). Bpest, 1915.

SEBESTYÉN GYULA. A magyar rovásírás hiteles emlékei. Bpest, 1915. (Akadémia.)

SEBESTYÉN IRÉN. Finn jelzős szerkezetek. Bpest, 1916. (Különnyomat a NyK.-ből.)

SIMONYI ZSIGMOND. Jelentéstani szempontok. Bpest, 1916. (Akad. Érték.)

SZINNYEI JÓZSEF. Finn-magyar szójegyzék. Második, javított és bővített kiadás. Bpest, 1916. (= Finnugor Kézikönyvek IV.)

Új Nyelvemléktár. Bécsi codex. Közzéteszi MÉSZÖLY GÉDEON. Első füzet. Bpest, 1916. (Akadémia.)

WERTNER MÓR. Névmagyarázatok. I. Férfi és helységnevek. (Különnyomat a Nyr.-ből). Bpest, 1916. (= NyF. 73).

Le Monde Oriental. IX. 1915. (WIKLUND K. B. Stufenwechselstudien. II.)

WIKLUND K. B. Läröbok i lapska språket. Andra, reviderade upplagen. Uppsala, 1915.

Kisebb közlemények.

Néhány *-ei* végű szláv személynév a magyarban.

Endre. 1138/1329, 1236, 1257, 1264, 1272, 1277-i magyar oklevelekből egy *Endrei* ∞ *Endrey* olv. *Endrej* személynévet idézhetünk (Mon. Strig. I. 91; Kovács 226). Ez az *ej* kettőshangzóra végződő szláv *Ondrej* vagy *Andrej* (lat. *Andreas*) keresztnévre megy vissza.*) Minthogy már legrégebb adatainkban az első szótagbeli mély hang helyett *e*-t találunk, nem állapíthatjuk meg, hogy a magyar névalaknak a cseh-től *Ondrej* ∞ *Ondřej* vagy a szerb-horvát *Andréj* volt-e az eredetije.

A szóvégi kettőshangzót a XIII. század eleje körül *é* váltotta fel. Az így átalakult név írása az 1206-ban feltűnő *Endre* (Kovács 225) és az 1086 (?), 1234, 1272, 1295, 1310, 1330: *Endree* (Csánki III. 229 Endréd alatt, Kovács 225—6; Czínár 139; Zala Okl. I. 134; Anjou Okm. II. 484). Az 1211-i tihanyi összeírásban felbukkanó *Endreh* végső *h*-ja szintén az előtte álló magánhangzó hosszúságát jelöli; hasonló alak lehet ugyanabban a *Jureh* személynév: a horvát-cseh *Juraj* (lat. *Georgius*) *Juré* elváltozása. Az *Endré* szóvégi nyílt szótagjában álló hosszú magánhangzó az *epé(-t)*: *epe*-féle eredeti szavaink analogiájára megrövidült. Az *Endree* helyesírást mutató adatok tanúsága szerint a hosszú hangzó megérte a XIV. század közepét; addig az *Endre* formának is jórészt bizonyára *Endré* az olvasása. MELICH az *Endre* eredetijéül előbb szláv-német *Andre*, később szláv *Andrej* alakot vesz fel (Szláv jövevényszavaink I. 155 és MNyv. VI. 157).***) Az *Andre* névalak származásáról, a mely pl. egy 1219/1276. adatban *Andreas*-szal együtt fordul elő (Mon. Strig. I. 223), ez idő szerint nem mernék határozott véleményt mondani.

*) Az idegen névalakokkal való összevetésnél a MELICH Szláv jövevényszavaink cz. művében található összeállítás tartom szem előtt.

***) TMNy. 287. l. szerint *André*-ből (tótul ma is *Ondrej*) **Endré*, s ebből *Endre* és *Endrő* lett.

Hogy az *Endré*: *Endre* névalakot a lat. *Andreas*-szal nem mindig vették egynek, azt mutatja egy 1225-i pannonhalmi oklevél «*Endre cum fratre suo Andrea*» adata (Pannonh. Sz. Benedek r. tört. I. 671); 1270: *Endre, Andreas* fia; 1275: *Farcasius fil. Andree* és *Endree fil. Endre* pozsonyi várjobbágyok (Árpád Okm. VIII. 325; IX. 113). Az *Endre* névalak maig közhasználatú maradt a lat. *Andreas*-ból fejlődött *András* változataként.

Az *Endré*: *Endre* a XIII—XIV. században *Enderé*: *Enderé* írva *Enderé* változatban is előkerül (XIII. századi adatok: Kovács 225; 1330, 1341, 1357: Zala Okl. I. 247, 581; Anjou Okm. IV. 151); 1211-i tihanyi összeírás: *Enderéh* v. ö. *Endreh*; van még 1225: *Endure* olv. *Endüre*; 1288: *Enduru* olv. *Endürü*; 1245/1278: *Endarej* (Kovács 225, 226; Árpád Okm. VII. 197). Ezek úgy keletkeztek, hogy ebben az időben a magyar szótagolás három mássalhangzó összer kerülése esetén egyet az első szótag végén hagyott, az átvitt kettő torlódását pedig egy magánhangzó közbeiktatásával gátolta meg. Az 1327: «*Endre et Andree fil. Enderé*» adat (Oklsz.) példája annak, hogy a családi összetartozás és személyi megkülömböztetés jelölésére ugyanazon név változatait használták.

Találkozunk 1240, 1248, 1270: *Endry, Endri* olv. *Endri* ∼ 1277: *Endury* olv. *Endürü* alakokkal is (Kovács 226). Ezekben a szóvégi *ei* diphthongus *i*-vé vált, mint az *-i* melléknévképző fejlődésénél is látjuk (de nb. szláv *Andrij*). Az 1268: *Ender* (CZINÁR 139); 1260/1391: *Ender* ∼ *Endre* (Zala Okl. I. 38) olv. *Endér, Ender* alighanem az *-i* melléknévképzőnek felfogott szóvégi *i* elvonásával állott elő (vagy talán *Endrei*: *Endrő* becvezőből a demin. *-ő* elvonásával; v. ö. *Oldró* > *Oldor*, MELICH MNy. X. 251).

Az *Endré*: *Endre* demin. *-d* képzős származéka *Endréd* írva 1138/1329: *Endredi* (Mon. Strig. I. 93); *Endreed, Endred* (Oklsz. és Kovács) 1082 (?), 1263: *Endered* változattal (CSÁNKI II. 603; III. 229; Kovács 225). Hogy a *-d* valamihez tartozót kifejező functióval járult személynevekhez, arra például szolgálhat a veszprémmegyei *Endréd* helység nevének kialakulása: 1086: «*Villa Andree episcopi*» és «*Villa Endree Pyspuky*»; 1230-tól: *Endred* (CSÁNKI III. 229). Az *ei*-ből fejlődött *é* helyébe a *-d* előtt a magyar *-ő* deminutivum lépett az *Endrőd* alakban: 1461, 1495: *Endreud, Endreud*; 1470: *Endred* helység Békésben (CSÁNKI I. 650). Felmerül *Endrid* változat is: 1. 1314: *Endrid*; 1295, 1428: *Endred*; 1464: *Endre*; ma *Endrőd* Vasban; 2. 1338: *Endrid*; ma *Endréd* Somogyban (CSÁNKI II. 746, 603).

Becvező formák még: 1. demin. *-s* képzővel *Endrés* ∼ *Endrös* (*Endreüs*) írva 1247, 1252: *Endres*; 1239, 1297: *Endreus* (Mon.

Strig. I. 371; Kovács 226; CZINÁR 140; Pallas N. Lex. VI. 158: téves olv.: *Endres*); 2. -cs deminutivummal *Endrejes*: *Endrécs* írva 1269, 1275, 1299: *Endreych*, *Endrech* (Zala Okl. I. 77; Kovács 226; CZINÁR 139); *Endreicz*: *Endrécz* olvasással lehet szláv alak is; 3. a név megeseonkításának -üs deminutivummal való megtoldása *Endüs*: *Endös* írva 1211-től *Endus* (Oklsz., Kovács) v. ö. MELICH MNyV. X. 196; egy 1275-i oklevélben «terre Dominici fil. *Endrech*» és «orientem *Enduserezteyni* voc.» (Zala Okl. I. 77); a szóvégi -s > -cs fejlődéssel *Endüs*: *Endes*-ből változik el *Endecs* írva 1263: *Endech* szn. (Kovács 225).

Máté. XIII. századi magyar oklevélkiállítók magyar népelemek köréből való embereket *Matej* vagy *Mátej* hangalakban ejthető néven jegyeznek fel; pl. 1211-i tihanyi összeírás: *Matej* Zalából és Somogyból; 1237: *Mathey* libertinus (Mon. Strig. I. 322); 1240 körül: *Mathey* Asvantv és Salya birtokokon, a salyai után *Matheus* (Pannonh. Sz. Benedek r. tört. I. 782); 1270, 1289: *Mathey* fil. Mutud (Árpád Okm. VIII. 317, 325; IX. 496). Ez az *ei* kettőshangzóra végződő névalak a lat. *Matthaeus* keresztnév megfelelői közül a több szláv nyelvben meglevő *Matej* formával egyeztethető; a szláv nyelvek egy részében a lat. *Mathias* szintén *Matej*. Az 1211-i tihanyi összeírásban többször előforduló és a másolatban *Matej*-jal is változó *Mathoy*, *Matoy* olv. *Matoj* forma olyan esetet mutat, melyben a *Matej* végső kettőshangzójának *e*-jét az illeszkedés a rákövetkező *i* palatalizáló hatása ellenére is mély hanggá változtatta. Valószínűleg ilyen alak az 1259: *Motoy* olv. *Motoj* helynév is (Árpád Okm. XI. 464). Figyelembe kell azonban vennünk ezeknek a származtatásánál a hazai szlovénbeli *Mátaj* formát (1266: *Mathay* nob. Blinens. Kovács 428). A magyar kicsinyítő gyanánt felfogott *ei* ∞ *oi* kettőshangzót a *Matej* ∞ *Matoj* ∞ *Motoj* alakok végéről az -*ou* kicsinyítő szorította ki az 1211: *Matou*, *Motou* és -*us* kicsinyítő az ugyancsak 1211: *Motus* adatok szerint; van azonban 1211. egy csonkított *Mot* forma, s az -*ou*, -*us* deminutivumok járulhattak ehhez is. Valószínűleg deminutiv -*a*-val alakult az 1237: *Mathey*-t tartalmazó oklevélben előforduló *Matha* olv. *Mata* v. *Máta* szn. (Mon. Strig. I. 322). A többi elváltozással szemben megmaradt általánosnak az -*ei*-re végződő *Matej* forma, és ebből lett *ei* > *é* hangfejlődéssel a most is élő *Máté* (1299: *Mathe* Oklsz.).

A *Máté* mellett alakult a lat. *Matthaeus*-ból *Mátyus* (keletkezése nézve l. 1275: *Matheusharaztha* Zala Okl. I. 77) és *Mátés* ∞ *Mátis*: 1. 1415, 1461: *Mathesfalwa*; 1486—7, 1487: *Mathys*-, *Matis*-, 1414: *Mathyus*-, 1459, 1460, 1464, 1480: *Mathe*-Somogyban (CSÁNKI

II. 628); 2. 1458, 1474: *Mathesfelde*; 1536: *Mathys-*; 1475: *Mathefelde* szintén Somogyban (uo.); 3. 1385: Mantha al. nom. *Mathes-haza*; 1395: *Matheus-* Zalában (uo. III. 81).

Balozsaj. XII—XIV. századi okleveleinkben mint személynevek kerülnek elő:

1. 1138/1329, 1211, 1219. 1255, 1266, 1270, 1271, 1273/XVIII. sz., 1295: *Bolosoy* (Mon. Strig. I. 92; Pannonh. Sz. Benedek r. tört. X. 504, 512—3; Cod. Dipl. VII. 202; Árpád Okm. VII. 407; Cod. Dipl. IVs. 346; Zala Okl. I. 80—82; Árpád Okm. VIII. 339; IX. 33; V. 138);

2. 1211, 1239, 1256, 1258, 1266/73, 1270-90, 1272, 1275, 1276, 1286, 1294; XIII. sz. vége: *Bolosey* (Pannonh. Sz. Benedek r. tört. X. 506; Árpád Okm. VII. 78; Cod. Dipl. IVz. 404; IVz. 459; Mon. Strig. I. 535; Árpád Okm. VIII. 331; III. 275; XII. 161; XII. 186; Pannonh. Sz. Benedek r. tört. VIII. 301—2; Árpád Okm. X. 144, 432, 452);

3. 1237, 1255, 1256, 1286, 1291 körül, 1298/1333, 1340; *Balasey* (Árpád Okm. XI. 300; Mon. Strig. I. 421; Zala Okl. I. 29; Pannonh. Sz. Benedek r. tört. VIII. 301—2; Árpád Okm. V. 59; Zala Okl. I. 115, 374).

Az egyh. lat. *Blāsīus* keresztnévnek a csehben *Blažej*, a lengyelben *Blażej* a megfelelője. Ilyen alak magyarországi személyek és helyek nevében is feltűnik: 1231: villa et domus *Blasey*, ua. oklevélben *Blasio*; 1255: vallis nomine *Blasey* szláv nevekkal együtt (Árpád Okm. XI. 229, 421). Az átvétel lehetősége mellett szól az, hogy a magyarság a csehekkel már a XI—XII. században érintkezésben állott, és lengyel népelemek nyomai elszórtan még hazánk nyugati részén is felbukkannak. Midőn a *Bolosoy* stb. alakok eredetijét keressük, a lengyel változatot azért sem lehet figyelmen kívül hagynunk, mert az 1138/1329. okl. a Tamach faluban élő *Bolosoy-t Lengen* (> *lengyel*) társaságában említi.

A cseh-lengyel névalak magyar ajakra átkerülve először nyilván *Blāsei*-nek hangzott. A szláv *ž* megfelelőjéül azért veszek fel magyar *s-t*, mivel azt hiszem, hogy hangrendszerünkben ekkor még aligha volt meg a *zs. Blāsei*-ből a szóelei hangtorlódás megszüntetésével és a nyílt *ā* zárt *â*-ra válásával *Bālāsei* lett; a szóvégi kettőshangzó illeszkedésével pedig a *Bālāsāi* forma keletkezett, mely a XII—XIII. században a zártabb *o*-val hangzó *Bolosoī* alakkal váltakozott, sőt az 1240 körül felmerülő *Bulusoy* adat (Oklsz. Buna) tanúsága szerint *Bulusoī*-nak is ejtették. A XIII. században előforduló *Bolosey* olv. *Boloseī* lehetett a *Bālāsei* elváltozása, a minnek utóbb megint helyet

adott: egy 1286. oklevélben ugyanaz a személy: *Bolosey, Balasey, Balassey* (Pannonh. Sz. Benedek r. tört. VIII. 301—2); de fejlődhetett *Bolosoi*-ból is úgy, hogy a végső diphthongusban az *i*-nek erősebben érvényesülő palatalizáló hatása az *o*-t *e*-re változtatta; megjegyezhetjük itt, hogy az 1211-i tihanyi összeírás fogalmazványában előforduló *Bolosey* helyett a másolat *Bolosoy*-t ír (Pannonh. Sz. Benedek r. tört. X. 512.)*)

A *Bolosei* és *Bäläsei* formákból a szóvégi *ei* kettőshangzó egyszerűsítésével *Bolose* és *Balase* alakok keletkeztek: 1. 1292 körül: comes *Bolose* fil. Borla (Árpád Okm. X. 107); 2. 1256: caput rivuli *Balase* (?) voc. Bazin határleírásában; 1329, 1366: *Balase* fil. Panth (Panch) ~ 1340: *Balasey* fil. Panth; 1339: Nicol. fil. *Balase*; 1360: Joh. fil. *Balase* (Árpád Okm. II. 270; Zala Okl. I. 237; 75. jegyz., 374, 353, 619).

Az oklevélbeli előfordulások száma alapján a szláv eredetiből fejlődött névváltozatok meglehetősen sűrű használatára következtethetünk. A régiebb feljegyzésekben majdnem oly gyakran találkozunk velük, mint az egyh. lat. *Blasius* formával, míg a valószínűleg az utóbbiból alakult *Balás* (> *Balázs*) csak a XIII. század második felétől kezdve jelentkezik szórványosan.

A latin és szláv formákat nem mindig vették egy névnek: 1. egy 1270. oklevélben a testvérek egyike a *Bolosoy*, a másika az apjától átvett *Blasius* nevet viseli (Zala Okl. I. 80—2); 2. 1299. kör. adat szerint pedig comes *Blasius* és *Bolose* Borla fiai, a kikkel együtt más *Blasius* is szerepel (Mon. Strig. II. 474—5); 3. 1298/1333: Johannem et *Blasium* fil. *Balasey* (Zala Okl. I. 115); 4. 1270-90: *Bolosey* fil. *Bolosey* és Steph. fil. *Blasij* (Árpád Okm. VIII. 331). Megjegyezhetjük itt, hogy az egyh. lat. *Bläsius* sem maradt nyelvünkben változatlanul: 1. egy 1255. oklevélben ugyanaz a személy *Blasius* (kétszer) és «*Blaseus* et duo filii eiusdem *Blaseus* et Abraam» (Zala Okl. I. 28); 1330: *Blasio* fil. *Blasei* nob. de Nogwagh Baranyában (Anjou Okm. II. 470); 2. 1234. okl. másolata: Villa *Balasiy* fil. Apa (Árpád Okm. VI. 553); 3. 1247: *Balaseus* cum Buc filio suo ~ 1255: Buc filius *Balasey* (Mon. Strig. I.364, 420); egy 1304. oklevélben találjuk «*terras Balasei prope villam Wamus*» (Zala Okl. I. 123), a mi nyilván az 1295: *Bolosey* fil. Laurentii fil. Pous de Wamus birtoka (Árpád Okm. V. 138), tehát *Balasei* lehet a szláv

*) ERDÉLYI László szerint az 1211-i tihanyi összeírásból idézett formák olvasása *Balaso*, *Balaco*, *Bolocsej*, *Boloco*, *Boloso* (Pannonh. Sz. Benedek r. tört. X.263, 377, 421).

eredetű névalak, lehet azonban mint birtokos jelző a *Balaseus* forma genitivusa is az ua. oklevélben előforduló «*terras Mathei*» kifejezés példája szerint.

A szláv névalak változatai mutatkoznak a következő helynevekben: 1. az 1317-ben említett *Balasey* tulajdona 1338: *Balasefelde*; 1348: Simon fil. *Balase de Balasefalua*; 1426, 1449, 1450: *Balase, Balasewfalwa* Baranyában (CSÁNKI II. 470); 2. 1403, 1404: *Balasse, Balasee* Somogyban (uo. II. 588); 3. páp. tiz. I.: *Balase, Balafe, Blase, Balaso*; 1481: *Balase*; 1482: *Balasse* Valkóban (uo. II. 292); 4. 1348: *Balasey*; 1349: *Balase*; 1429, 1472, ma: *Balazsér* Beregben (uo. I. 413). Egy vas megyei helynévben a szóvégi kettőshangzót illeszkedve most is megtaláljuk: 1255 körül: *Bolosey*; 1323: *Bolasey*; 1331, 1350: *Balasey*; 1275 (?), 1295/1402, 1342: *Balase*; 1498: *Balabay* (CSÁNKI II. 735; Zala Okl. I. 259); Lipszkyknél: *Baloszaj*; ma: *Balozsaj*. MELICH arra gondol, hogy talán ebben a helynévben és az 1255: «*Buc fil. Balasey*» adatbeli személynévben a szóvégi kettőshangzó a birtokképző *-é* eredetibb hangalakját mutatja (MNYv. X. 156).

A hosszú *-é*-vé fejlődött szóvég további átalakulását tünteti fel egy hunyadmegyei család neve: az 1404-ben szereplő tompafalvai *Balázs* (CSÁNKI V. 239) fia 1421, 1430, 1443, 1449: Nicolaus fil. *Balase* \sim *Balaze* \sim *Blasii*; ennek fia 1475, 1480: Albertus *Balase*; 1480: Albertus *Balasy*; 1483: Albertus de *Balassa*; 1508: *Blasius Blasko* dictus ugyancsak ebből a családból való (CSÁNKI V. 153). A *Balassi* családnév végső *i*-je is valószínűleg a *Balasej*-ből fejlődött *Balase* alak szóvégi *-é*-jének elváltozása, a milyen esetet az imént idézett 1480: *Balasy* (*Balási*: *Balázi*) adatban is látunk. A *Balassi* formát a költő családnévében a szláv *Balassa* kicsinyítő váltotta fel, a mi a hunyadmegyei család neveként szintén feltűnik a *Blaskó* kicsinyítő mellett.

Pentele. Egy 1238. oklevélben «*abbas ecclesie S. Pantaleonis de insula Danubii*», egy 1277-ikiben «*monasterium S. Pantaleonis*» fordul elő; ezekben az adatokban a mai fejérmegyei Duna-Penteléről van szó (CSÁNKI III. 342). Az itt szereplő szent neve az egyh. lat. ban *Pantaleon*; nálunk a Münch.-k és Batth.-misek. naptárai mint *Pantaleo* \sim *Panteleo*-t említik, a hol a lat. *eon* helyett álló *eo* MELICH szerint olaszos (Szláv jöv. I. 201); 1335/1449: *Panthaleomolnahely* (Oklsz. Malom).

A Duna-Pentelére vonatkozó feljegyzések a helynévnek következő alakjait ismerik: 1329: Poss. *Penteleymonostora* és *Penteley olv. Pentelej*; 1330, 1350, 1448, 1469: *Penthelemonostora* és *Penthele*

olv. *Pentelé* vagy *Pentele*; 1424: *Penthelew* olv. *Pentelő*; 1414, 1415: *Penthelemonostrá*-val együtt *Penthelethonyaja* nevű halászhelyet említenek (Oklsz. Tanya és Czinár 344); a szintén fejezmegyei Sár-*Pentele* nevét 1479: *Penthele* formában írják (a FEJÉR-féle 1377: *Pentulae* nyilván hibás másolat). Ezeket a lat. *Pantaleon* és az idézett olasz-magyar *Pantaleo* ~ *Panteleo* formákból egyaránt bajos hangtani tekintetben kielégítő módon megmagyarázni. U. i. nemcsak az 1329. adatban jelentkező szóvégi *ei* diphthongus okoz nehézséget, hanem a túlnyomóan mély hangokat tartalmazó szó magas hangúráválása a magyarban legalább is szokatlan volna.

A helynév eredetére nézve útbaigazít bennünket az, hogy az 1329. adatban «Poss. *Penteleymonostora*» mellett ezt olvassuk: «ubi begine sive moniales grecales [!] condam commorabantur». A görög apáczáktól az ott lakók a szent nevét bizonyára annak a nyelvnek az alakjában hallották, a melyen azok beszéltek. A görög Παντελεγωον pedig a görögkeleti szlávban *Pantelejmon*, *Pantalej* alakokban volt használatos; adatom nincs ugyan rá, de a nyugati bolgár *Pantelé* is a mellett tanuskodik, hogy ezeken kívül volt még *Pantelej* is, ámbár lehetséges, hogy az utóbbi nálunk rövidült a *Pantelejmon*-ból. Ebből válhatott a magyarban az első szótag illeszkedésével *Pentelej* azután *Pentelé* (*Pentelő*) közvetítésével *Pentele*.

*

A tárgyalt nevek közül *Endre*, *Máté* és *Balozsaj* XI—XII. századi átvételek, a melyek annál inkább elterjedhettek és meghonosodhattak a magyarban, mert végződésük összeesett a még ekkor élő eredeti magyar *-ai* (*-oi*) ~ *ei* kicsinyítővel. Sőt gondolhatunk arra is, hogy a kettőshangzóval végződő névalakok magában a magyarban keletkeztek oly módon, hogy az egyh. lat. formák csonkítását az *-ai* (*-oi*) ~ *ei* kicsinyítővel toldották meg. A *Pentele* később került magyar ajakra és csak helyi használathoz jutott.

A fentebbi összeállítás adaléku szolgálhat a szóvégi *ei* diphthongus fejlődésének ismeretéhez.

PAIS DEZSŐ.

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben.....	1.60
— Szláv jövevényszavaink I.....	2.-
— A j > gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelv-járásokban.....	1.20
Bálint Gábor. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3 füzet. Egy-egy füzet.....	2.-
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr.....	—40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai.....	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése.....	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat.....	—60
— A mondat dualismusa.....	1.20
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra.....	—80
— Szörend és accentus.....	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanféléi 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről.....	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Három füzet.....	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» című II. értekezésére.....	—40
— Erdei- és hegyi-cseremis szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremis szógyűjteményéből és az Ujtestamentom cseremis fordításából.....	1.-
— Moksa- és erza-mordvin nyelvtan.....	1.-
Calepinus latin-magyar szótára. Kiadta Melich János.....	10.-
Coelius (Bánffy) Gergely. Szent Ágoston reguláinak magyar fordítása (1537) Kiadta Dézsi Lajos.....	2.-
Finály Henrik. A besztercei szöszedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. — Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szömutatókat készített hozzá.....	4.-
Földi János magyar grammatikája. Közéteszi Gulyás Károly.....	6.-
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metznzefi német nyelvjárás hangtana.....	1.50
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra.....	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről.....	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál.....	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya.....	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében.....	1.-
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről.....	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben.....	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta.....	6.-
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szö-jegyzékkel.....	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján.....	6.-
— A számlálás módja és az év hónapjai.....	—40
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve.....	1.20
Joannovics György. Értsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében).....	—60
— Szörendi tanulmányok I. rész —60, II. rész.....	—80
Komjáthy B. Epistolae Pauli lingua Hungarica donatae. Krakó 1533.....	6.-
Kőrösi Csoma Sándor emlékezetére. Előadások. 1. szám. Gróf Kuun Géza: Ismereteink Tibetről.....	1.50
2. szám. Goldziher Ignác: A buddhismus hatása az iszlámra.....	—80
3. szám. Thury József. A középázsiai török nyelv ismertetése.....	—80
Kúnos Ignác dr. Három karagöz-játék.....	2.-
— Kis-Ázsia török dialektusairól.....	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta.....	3.-
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet.....	10.-
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban.....	1.-
Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről.....	—80
— A sémi magánhangzókról.....	—75
— Adatok Krim történetéhez.....	—40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit.....	10.—
Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 1. Gedeon A. Az alsó-meceznzefi német nyelvjárás hangtana.....	1.50
2. Lindenschmidt Mihály: A verbászi német nyelvjárás.....	—90
3. Gréb Gyula: A zepesi felföldi német nyelvjárása.....	1.80
4. Hajnal Márton: Az isztiméri német nyelvjárás hangtana.....	1.20

Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 5. Kräuter Ferencz :	
A niczkyfalvai német nyelvjárás hangtana	1.—
6. Schäfer Illés: A kalaznói nyelvjárás hangtana	1.20
7. Mráz Gusztáv: A dobsinai nyelvjárás	2.40
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? (A középfrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
— Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590-ből	3.—
— Révai Miklós nyelvtudománya	1.—
Molnár Albert. (Szeneci) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos. Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medveénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Életképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medveünnepi színjátékok, állaténekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításai. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár: 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
IV. és V. kötet: Érdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
IX. és X. kötet: Ersekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—
Pesti Gábor. Wy Testamentum magyar nyelven	6.—
Révai Joan Nicolaus. Elaboratio grammaticae hungarica. Vol. III. Ed. Sigismundus Simonyi	6.—
Simonyi Zsigmond. A jelzők mondatana	5.—
Szegedi Gergely Énekeskönyve 1569-ből	5.—
Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak korában. Irta: Dr. Csánki Dezső. I. k. 1890. XII és 790 lap. Ára	14.—
II. k. 1894. VIII és 862 lap. Ára	14.—
III. k. 1897. VI és 698 lap. „	14.—
V. k. 1913. VIII és 973 lap. „	20.—

*Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.*

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 K 50 f.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1917.

TARTALOM.

	Lap
MELICH JÁNOS: Egy fejezet a történeti magyar hangtanból.	333
LOSONCZI ZOLTÁN: Az ő-zés története. (I.)	373
GOMBOCZ ZOLTÁN: Adalékok a török nyelvtanhoz. (Megjegyzések <i>Németh Gyula</i> nyelvtanára).	407
FOKOS DÁVID: Zürjén szövegek. (IV.)	428

Ismertetések és bírálatok.

<i>Posch Jenő</i> : Lelki jelenségeink és természetük. — Ism. CSÚRI BÁLINT	459
--	-----

Kiseb közlemények.

SZINNYEI JÓZSEF: Még egyszer az Árpádok-korabeli szóvégi <i>u (v)</i> és <i>i (y)</i> betűk hangértékéről,	466
— — A birtokos személyragozáshoz	477
SCHMIDT JÓZSEF: A perzsa <i>šaman</i> etymonja	470
BEKE ÖDÖN: A cseremisiz sorszámképzőről	474

Értesítő.

Hazai irodalom	427
Külföldi irodalom	478

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Egy-egy kötet legalább harmincz ívből áll, s az ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 28.

Egy fejezet a történeti magyar hangtanból.

A *ch* betű latinbetűs emlékeinkben gyakran fordul elő. A nyomtatványok koráig e betű a következő mai magyar hangoknak felel meg:

a) *ch* = *k* vö. HB.: *turchucat* olv. *turkukat*, *archangelt* olv. *árkángyēlt* stb.;

b) *ch* = *cs* vö. KT.: *chudaltus* olv. *csudáltus*, GyulGl.: *chudalatus* olv. *csudálatus* stb.;

c) *ch* = *cz* vö. BesztSzj.: *chimer* olv. *czimēr*, *kemenche* olv. *kemēncze*, *polch* olv. *polcz*, *reche* olv. *récze*; SchlSzj.: *harmich* értsd *harmincz*, *kilench*, *nyolch* olv. *kilencz*, *nyolcz* stb.

d) *ch* = *th* Hortul.: *gorchyabel* olv. *gyortyabēl* stb.

e) *ch* = *kh*, vö. HB.: *uromchuz* olv. *uromkhuz* 'urunkhoz'. Így olvasom a HB. *zumtuchel*, *szumtuchel* olv. *szümtükhel* adatát is. Más felfogás szerint itt a hosszú, illetőleg geminált *kk* jele volna a *ch*.

Könnyen bebizonyítható, hogy a *ch* = *cs*, *ch* = *cz*, *ch* = *th*, *ch* = *kh* pusztán jelölési sajáttság. A *ch* = *th*-nál azt is lehet mondani, hogy itt tulajdonképen azt kell feltennünk, hogy voltak olyanok, kiknek írásában a *ch* ~ *th* nem volt megkülönböztetve (mint pl. ma sok ember írásában az *n* és az *u*). A *ch* = *k* esetében már nem ilyen egyszerű a dolog. Itt többféle magyarázat lehetséges. Az egyik ez: a román-langobárd emlékekben az *e* és *i* előtt hangzó *k*-t és *g*-t, hogy meg lehessen különböztetni a lat. *ce*, *ci*, *ge*, *gi*-től, a melyek az egyházi latinban *cze*, *czy*, *je*, *ji*-nek hangzottak, *ch*-nak és *gh*-nak írták, pl. *Ruadcher*, *Sichihario*, *Gheltfrid*, *Ghisalberto* stb. (l. BRAUNE, Alth. Gram.⁴ 149. § 8). Ha tehát ki lehetne mutatni, hogy a magyar szövegekben a *k* értékű *ch* jegy először csak *e* és *i* előtt fordul elő, akkor alkalmazása tisztán helyesírási természetű. A XVI.

században SYLVESTER JÁNOS a *g* hangot *e* és *i* előtt állandóan *gh*-val írja. Itt tehát a *h* tisztán helyesírási sajátosság. A XI—XIV. sz. magyar szavainak írásában azonban ilyen következetességet kimutatni nem tudunk. Legrégibb emlékeink *ke-t*, *ki-t* ~ *qui-t*, *ge-t*, *gue-t*, *gi-t* írnak (vö. HB.: *kесeruv*, *ki*, *kic*, *neki*, *kegilmet*, *seged*, *scegin*; KT.: *kezdetuitul*; GyulGl.: *kerezt*, *kepeben*; KT.: *qui*, *quit*; GyulGl.: *quina*; OklSz.: *leguen* 'legény' stb.). A *ch* jegy a mai *k* hang helyén mély hangok előtt és szó végén gyakori (vö. feljebb és GyulGl.: *nepnech*, *fianach*, *halalanoch* stb.). Egy másik magyarázat a következő: ismeretes dolog, hogy a latin nyelv olyan görög jövevényszavaiban, a melyekben gör. $\chi > \text{lat. } ch$ van, az egyházi latinban a *ch-t* *k*-nak mondták vö. lat. *patriarcha*, *archangelus*, *monachus*: magy. *pátriárka*, *arkan-gyal*, ném. *mönch* (*ch*-ja *k*-ból l. KLUGE, EtWb.⁸) stb. Ha tehát egy magy. *k-t* *ch*-val írtak, akkor ezt a latin ejtést-írást utánozták. Bár ez a magyarázat kielégítő, lehetséges egy harmadik magyarázat is. E harmadik magyarázat szerint a *ch* talán *kh* vagy *kh* (= *k'*). Erről a lehetőségéről l. ez értekezés végén.

A felsorolt eseteken kívül a *ch* jegy olyan helyzetben is előfordul, a hol ma *h-t* vagy pusztá magánhangzót mondunk. Ezzel a jelöléssel akarok az alábbiakban bővebben foglalkozni. Nem első ízben foglalkozom vele. Egy alkalommal «Adatok a magyar nyelv és helyesírás történetéhez» (l. NyK. XXXIV. 132—147.), más alkalommal pedig «Adalékok a magyar $\chi > h$ hangok történetéhez» (l. NyK. XXXIX. 342—346) volt értekezésem czime. Mind a két értekezésben azt kutattam, hogy volt-e a magyarban χ hang s mit jelent a régi magyar írásban a *ch* jegy. A kérdést újból elő kellett vennem, részint mert több újabb adatom van, részint pedig azért, mert azt hiszem, hogy a kérdést ma lényegében jobban tudom megvilágítani. Először csoportosítva nyújtom az adatokat.

A) Szó eleje.

1. Eredeti szavak.

hadnagy. 1221-ből: Váradi reg.*) 102. §: «Qui se ab omnib[us] ioubagionib[us] suis videlicet Andrea, *Chod*, *Nogione*,

*) A következőkben VR.-rel rövidítem. Idézni a KARÁCSONYI-BOROVSKY-féle kiadást idézem.

Subret, Paulo, et omnibus alijs missum esse perhibuit . . . » Erről az *Andreas*-ról a 183. § is megemlékezik, még pedig így: «*Endre, Hodnogio, Petrus . . .*». Egyrészt ezért, másrészt meg azért, hogy a *Chod, Nogione* szavaknak külön-külön amúgy sincs értelmük, teljesen helyes KARÁCSONYI azon megállapítása, hogy itt az editio princeps sajtóhibájából keletkezett a két szó az eredeti kézirat *Chodnogione* alakja helyett, ez pedig a. m. 'hadnagy'. A szó a VR.-ban más alakban többször előfordul (vö. *hodnogy* 378. §, *hodnogij* 378. §, *hodnog* 79., 157. §, ebből latinositva *hodnogio* 158., 183. §, *hodnogionis* 128., 208. §; más magyar alak: **hodunogy*, ? **hudunogy*, vö. VR. 24., 304. §: *hodunogio*, uo. 211. §: *hodunogionis*, uo. 304. §: *hudunogionis*; más emlékek adataira l. OklSz.). A *had* szó tehát ez összetételben egyszer *chod*-alakban is előfordul. A szó eredetére vö. f. *-kunta* (collectiv összetételek utótagja), lp. *-kont* uo., vog. *χόντ*, *könt*, osztj. *χῆντ*, l. SZINNYEI, NyH.⁵ 40.

halni e származékban *holta*: XIII. sz. első negyedéből HB.: *Hadlaua choltat* teremteve isten tvl (vö. uo. *halalnec halalaal holz, halalut* kétszer, *halalnec* és más példákat l. OklSz.). A *halni* eredetére nézve vö. f. *kuolee*, md. *kuloms*, cser. *kolem*, zürj. *kulni*, votj. *kulini*, vog. *χῶλι*, osztj. *χαλ-*, *καλ-*, *καλ-*, l. SZINNYEI, NyH.⁵ 24.

hamu: a XIII. sz. első negyedéből HB.: pur es *chomuv* uogmuc. Az OklSz.-ban 1211-ből közölt *Chomud* szn. nem lehet a *hamu* származéka. A *hamu* szó eredetére vö. f. *kulmu* 'széná-v. szalma-töredék, szemét', md. *kulog*, *kulov*, zürj. *kun* 'lúg', vog. *χῦλῖμ*, osztj. *χῶῖμ*, l. SZINNYEI, NyH.⁵ 137.

három: a XIII. sz. első negyedéből HB.: keassattue uromehuz *charmul*; a XV. sz. első harmadából: EhrC. 6: hogy meltolyon nekenk mutattnya mysalnak *charmad* nytassan neky kelewutat. Máskor mindég *h*-val, l. OklSz. — A *három* eredetére vö. f. *kolme*, lpK. *kolm*, lpS. *kol^omo*, md. *kolma*, *kolmo*, cser. *kum*, zürj. *kujim*, vog. *kūr^um*, *χūr^um*, osztj. *χῶλḡm*, *kῶλḡm*, l. SZINNYEI, NyH.⁵ 24.

~*-hat* ~*-het* képző, eredetileg önálló szó: a XIII. sz. első negyedéből HB.: isa es num igg ember *mulchotia* ez vermut; a XV. sz. első harmadából: EhrC. 73. egyebeknel nem *mechettuala*. Máskor mind a *hat* ige, mind pedig a belőle keletkezett *-hat* ~*-het* képző *h*-val van írva (vö. KT. *sciulhessen*, *maradhassun*, *tudhotiuc*, *illetter*, *lelhetneync*, uo. *leyessen*; NySz. *hot*, OklSz. *Hotolmos*). A szó eredetére vö. osztj. *χατ-* 'előre megy', l. SZINNYEI, NyH.⁵ 146.

hét. A XIV—XV. sz. határáról, SchSzj.: *chetfe* értsd 'hét-fő'. A *hét* szó eredetére vö. vog. *sāt*, *sāt*, osztj. *λαβḡτ*. A mai *h* a régibb *ch*, vagy a *hat*, régibb *hot* < **chot* < **chotu* hatásából

(l. SZINNYEI, NyK. XXXIII. 477.), vagy pedig etymologikus hang (l. MELICH, MNyv. IX. 394.).

holló. 1359-ből OklSz.: «Paulus dictus *Chollo*». Más adatok *h*-val, l. OklSz. Bár a *Csallóköz* előtagját a régi emlékek *Chollo* alakban is írják (l. Kovács, Ind. és EtSz.), és a *csal* ige régi *csol* alakjából is lehetséges egy *Csoló* ~ *Csollo* írva *Chollo*, mégis azt hiszem, hogy a fent közölt szn. a. m. 'holló', s a köznévknek tn.-i alkalmazása ez adat. A *holló* szó eredetére vö. osztj. *χῶλῶγ*, *χῦλῶγ*, vog. *χῦλαγ*, l. SZINNYEI, NyH.⁵ 139.

-hoz ~ -höz: A XIII. sz. első harmadából, HB.: *ozchuz* értsd: 'ahhoz', más adatok *h*-val: HB.: *uromchuz* értsd: 'urunkhoz'; KTSz.: *huziad* 'hozzád', uo. *aniahuz*, *asunahuz*, *leanhuz*, *iegusehuz*; EhrC. 10.: *ew labayhuz*, uo. 155.: *varashuz*. A -hoz eredetére vö. osztj. *χῶζα* '-hoz', l. SZINNYEI, NyH.⁵ 131.

2. Jövevényszavak.

haraszt. 1231-ből OklSz.: «Prima meta incipit sub Narduncharasta». Más adatok *h*-val, l. OklSz. — Szláv eredetű szó, vö. szerb *hrâst* (alakv. *râst*) 'quercus, eiche' VUK³; kaj-horv. *hrâst* (alakv.: *hrast* JAMBR., BELLOSZT. *quercus* a) ua.; szlov. *hrâst* ua. PLET.; bolg. *hrast* 'busch, strauch' WEIGAND-DOR.; cseh *chvarst*, *chrast* 'gebüsch, gesträuch' GEBAUER, Slov.; tót *chrast* ua., l. BERN. EtWb. 408.

Heidreh. A XIII. sz. elejéről VR.: 182. §: «de villa *Cheydreh*». KARÁCSONYI-BOROVSKY, Regestrum Varadiense 196. lapján megjegyzi, hogy «serius *Hedruh*, penes municipium Szatmár». Minthogy a magy. *Hedri*, *Hedrehely*, *Héderfája*, *Hédervár* helyek neveit, a melyekben *Hedruh* személynév van, egyetlen-egyszer sem írják az emlékek az első szótagban *ei*-vel (l. alább *Hedre* szónál), KARÁCSONYI-BOROVSKY megjegyzése aligha helyes. — A *Cheydreh* hn. szn.-ből, l. *Heidereh* Kovács, Ind. és alább *Heidreh* a. A szn. német eredetű s szerintem a *Heinrich* > *Heindrich* mása. Másképp FÖRSTEMANN, Altd. Namenbuch I.² 726, 1255. Minderről l. *Hedre*, *Heidreh* a.

Herczeg személynévben: 1215-ből VR. 180. §: «Bilotis *Cherceg* et Petro». A szn. előkerül a VR.-ban még kétszer *Herczeg* alakban, vö. 142, 340. §. Más emlékekben is többször van meg e név, vö. 1201-ből MNyv. X. 81. és OklSz. *hercég* és *hörcsök* a.: *Herchec*, *Herczeg*, *Hercheg*. Az OklSz. azt tartja, hogy ez adatok *herceg*-nek is, meg *hörcsög*-nek is magyarázhatók. Én azon az alapon, hogy a fejérmegyei *Hörcsök* pusztá nevének régi írott alakjai *Herchuk*, *Hwrchuk*, *Hewrcek* (l. CSÁNKI, III. 331. olv. *Hörcsök*, *Hürcsök*, *Hörcsök*), másrészt a *hörcsök(g)* köznévknek legrégebb alakjai csak *u*-vel **hurchuk* (olv. *hürcsök*)-nek

lehetnek írva (vö. < szerb *hřčak, řčak* 'hamster, ericetus frumentarius' VUK³, szlov. *hřčak* ua. PLET., tót *chrček* ua. BERNOL., BERN. EtWb. 412.), azt tartom, hogy a fenti szn. csakis a magy. *herceg* köznévvvel lehet azonos. A *herceg* német jövevény, vö. ófn. *herizogo*, kfn. *herzogo* 'herzog', eredetileg a. m. *heerführer*, l. MNy. XII. 311. és KLUGE, EtWb.⁸ — Hasonló szn.-re vö. VR. 44. § «quidam potens nomine *Voiauoda*, uo. 304. §: *Cum Voiauoda comes de Doboka*» s ez < szláv *vojevoda* 'heerführer'.

horvát. A VR. 108. §-ban ezt olvassuk: «de villa *Chroath*». Minthogy e falu a mai Oláh-*Horváti* (Szilágy m. KARÁCSONYI-BOROVSKY, VR. és CSÁNKI I. 556), a VR. helye vagy «villa *Chroatha(o)rum*», vagy pedig «villa *Churuath*» (vö. VR. 260. §: «de villa *Huruat*» = ma Kraszna-Horvát, l. KARÁCSONYI-BOROVSKY, VR. és CSÁNKI I. 583) helyett való íráshiba. Az előbbi esetben a *ch* jegy a. m. *k* hang, az utóbbiban pedig a mai *h* hang előzője. A magy. *horvát* szó szláv eredetű, vö. szerb-horv. *hrvāti* (többes nom.), *hr'vāt*, *hr'vātin* (egyes nom.) 'horvát', l. MIKL. EtWb. 91. és VUK³, IvBr.

3. Ismeretlen eredetű tulajdonnevek és szavak.

havas. 1231/1397-ből: «Incipit a monte qui Guthon-chowosa dicitur» OklSz. (Szatmár m.-ben; kétségtelen, hogy a mai szatmár-mármaros-m.-i *Gutin* hegy, l. LIPSZKY, Rep.). A *hó* 'nix': *havas* 'nivusus' > 'nivus' szó eredete ismeretlen; megfejtési kísérlet: BUDENZ, MUSz.; MUNKÁCSI, ÁKE.

hazug. 1095/XIII. sz.-ből személynévben, OklSz.: *Chozug* (idézi Kovács, Ind. is). Más adatok *h*-val, vö. *Hozug* OklSz., *h*-val és továbbképezve: *Hozuga* vö. VR. 324. § és OklSz. *hacuka* a.; *Hazugd* helynévben CSÁNKI III. 59. — A szó eredetéről megfejtési kísérletet l. MUNKÁCSI, ÁKE.

hegy. 1086/XIII. sz.-ből: «Inde ad culmen uadit quod uocatur *chigisti*» (l. OklSz., a hol 1095 évszámmal van az adat jelölve, de vö. Pannonh. szent Benedek r. tört. VIII. 267.). Mai nyelven a helynek *Hegyesd* volna a neve, s ilyen helységünk ma kettő is van: Zala m., Somogy m., l. LIPSZKY, Rep., CSÁNKI III. 10. A helynév régen *Hegesd*-nek írva is előfordul, l. OklSz. is. A *hegy* szó eredete ismeretlen, hibásan BUDENZ, MUSz.

Hetmény, falu Nyitra megyében; első adat 1113-ból: In *Chetmich* (l. FEJÉRPATAKY, Kálmán király oklevelei 57., 67.), később *Hetmeh* uo. A helynév eredete ismeretlen. TAGÁNYI (Nyitramegyei Közlöny VII. 52. szám) azt hiszi, hogy a *hét* szóval függ össze, de ezt se alaktanilag, se hangtanilag nem bizonyítja.

hid. XIV—XV. sz. határáról, Beszt. Szj. 227.: «pons — *chyd*» (FINÁLYNÁL *thyd* ~ *chyd*?, de vö. SÁGI ISTVÁN, NyK. XXVII. 113.). A többi adat *h*-val írva, l. OklSz. A szó eredete nincs tisztázva, l. MUNKÁCSI, ÁKE., BUDENZ, MUSZ.

Himod. 1001/XII. sz.-ból Szent István király pannonhalmi alapító levele záradékában: *Chimudi*, helynév. Későbbi adatok: *Himudi*, *Hi(y)mud*. Ez a hely Győr megyében van s azonos a mai *Nyalka* faluval, l. a Pannonhalmi szent Benedek-rend tört. I. köt. index és CSÁNKI III. 549., 553. A régi győrmegyei *Himud* < *Himudi* < *Chimudi* és a mai sopronmegyei *Himód*, régebbi *Himod* (l. CSÁNKI III. 610.) azonos eredetű szó. Igen valószínű, hogy e hn. előbbi szn.-ból való, s a szn. kicsinyítő -d- képzős származéka a régi magy. mélyhangú *Hēm* ~ *Him* (vö. VR. 141. §, CSÁNKI I. 208., II. 756., III. 61., 233.) szn.-nek. A személynév eredete nincs tisztázva.

hinni. 1220-ból VR. 108. §: «per pristaldum nomine *Numchiz*» értsd: 'Nemhisz', mai nyelven a. m. 'Nem-hiszel'. Máskor a név *h*-val, vö. VR. 13. §: «per pristaldum *Numhiz*». A szn. alakjára vö. a régi m. *Numwog* ~ *Numuogi* ~ *Numuogv* (NyK. XXXIV. 410., OklSz., GOMBOCZ, MNY. XI. 148.) szn.-et. A VR. 367. §: *Chiz* szn.-ét olv. *Csiz* s vö. a mai *Csiz* hn.-vel, l. CSÁNKI I. 132. A *hinni* ige eredete ismeretlen, megfejtési kísérlet BUDENZ, MUSZ., WICHMANN, FUF. XI. 207., SETÁLA, FUF. XIV. 168.

Hisce. 1219-ből VR. 42. §: «Joubagiones de Bekves Bus, *Chysce*, Paul». Máskor a tulajdonnév *h*-val, vö. VR. 107., 275. §: *Hisce*, uo. 361. §: *Hysce* (ragozva a latinban acc.-a *Hyscem* l. VR. 87., 254. §). Nem tartom lehetetlennek, hogy e szn. a. m. *Hisz* azaz 'hiszel'.

horh. 1095/XIII. sz.-ból OklSz.: «ad caput uoraginis quod dicitur *churchu feu*»; 1234-ből OklSz.: «Ad caput voraginis quod dicitur *Churhufeu*». A *horh* (l. MTSz., OklSz.) szó eredete ismeretlen.

hü. *hív.* A XIV—XV. sz. határáról KSzój.: «fidelis—*Chyw*». Más adatok mind *h*-val, vö. 1219-ből VR. 45. §: *Numhium* (lat. accus.), 1240 k. OklSz.: *Numhyv* és NySz. — A szó kétségtelenül a *hisz*: *hinni* ige származéka, vö. KRÄUTER, MNY. IX. 74; BUDENZ, MUSZ.

hüvely. A XIV—XV. sz. határáról KSzój.: «Vagina—*Chywel*». — Más adatok mind *h*-val, l. OklSz., NySz.

A szókezdő *ch*-: mai *h*-ra egyelőre több példát nem tudok. Az OklSz.-ban *hála* a. közölt *Chala* szn. szerintem *Csalának* olvasandó. Hogy a *homok* ~ 1055-ből «fekete *kumuc*», l. NyK. XXV, 136, OklSz.; *kankalék* ~ *hankalék* MTSz., *kumni* ~ *hunyni* MTSz. egymáshoz hogyan viszonylanak, egyelőre nem tudjuk.

B) Szó belseje.

a) Magánhangzóközi helyzet.

1. Eredeti szavak.

éh ragozott alakban. A XVI. sz. elejéről JordC. 31: Ty *echotokat* ffele ewézeetók. Azt hiszem, hogy az itt közölt *echotokat* vagy a kiadás sajtóhibája, vagy pedig az eredeti lapsus calamija. A JordC.-ben ugyanis az *éh* ~ *jönh* 'cor, lumbi' szó *eeh*-nek van írva, vö. JordC. 391 az *cethhalnak eehaban*, uo. 712 az *h^w eehanak*, uo. 810 ennen attyanak *eehaban*, l. NySz. Az *éh* ~ *jönh* *eeh* alakban írva fordul elő az ÉrdyC.-ben is (l. NyK. XXXI. 95.), a mely a JordC.-szel szorosán összefügg. Jóllehet a *jönh* ~ *éh* olyan szó, a melyben szerintem egykor *-ch-* volt a *-h-* helyén (eredetéről l. SZINNYEI, NyH.⁵ 54.), mindazonáltal a JordC.-beli *echotokat* nem ennek az emléke, hanem minden valószínűség szerint toll- vagy sajtóhiba.

lapú. Régibb alakja *lopuch* (vö. OklSz. *Lopuh*tu 'Lapujtó'), s ez még régebben **lopuch*. Ismeretes dolog, hogy a tövégi rövid magánhangzók korában minden rag és képző a rövid tövégi hangzós alakhoz járult. A míg van **binü* 'bűn', **részi* > **része* 'rész', addig pl. a tárgyeset *binüt* (l. KT. *bynut*), *részét* > *részet* (l. HB. *rezet* és más emlékekben is). Ilyen tövégi magánhangzós alakokból valók a következő tárgyesetek: VR. 241. §: «... castrenses Bichorienses... impecierunt... *Bulsuhut*... *Tadeusut*...» A *Bulsuhut*, *Tadeusut* egykori magy. nominativusa **Bulsuhu*, **Tadeusu*, később *Bulsuh* (l. részletesen MNyv. IX. 326.), *Tadeus* (l. MNyv. X. 152.). Az *erő* szó egykor **erüh* < **erühü* volt, ebből hn.-ben van *Erühüd* származék, l. MNyv. X. 178. A *lapú* < *lopuch* < **lopuch* szónak is egykor **lopuchu* volt a teljes töve, s ebből az *-s*-képzős származék: *lopuchus*, a mely egy 1285-i oklevélben elő is fordul, vö. OklSz., NyK. XXV. 159.: «Cadit *Lopuchustauara*» (vö. Kovács, Ind. *Lopuchostauara*, 1257-ből). Később a név *Lopuhus* ~ *Lapuhus*, l. OklSz., NyK. XXV. 159, Kovács Ind. Igy magyarázom *Kigyós* régi *Kigouis* alakját is (l. OklSz.). A *lapú* szót a tudósok egy része szláv jövevényszónak tartja (vö. ASBÓTH, Szláv szók a magy.-ban 49—51., NyK. XXIV. 71; SZAMOTA, NyK. XXV. 159.; < szláv *lopuchъ* BERN. EtWb. 733.), míg egy másik része eredeti szónak (vö. MUNKÁCSI, NyK. XVII. 80., XXIII. 432., XXV. 271.). Nézetünk szerint a *lapú* a magy.-ból kifogástalanul megmagyarázható, szerintünk *-ó* ~ *-ú* < *-uch* képzős deminutivum s egybefügg a *lapác*, *lapály*, *lapít*, *láp* stb. szavakkal.

mehet vala. A XV. sz. első harmadából, EhrC. 73: nem *mechettuala*, l. a *-hat* ~ *-het* képzőnél.

szabadít. A XIII. sz. első harmadából, HB.: *Es zoboducha wt urdung ildetuitvl*; l. az *-ít* képzőnél.

Zuhogó. 1302-ből: «*peruenit ad fluuium Zuchugo nominatum*»; l. MNy. X. 429. A NySz. szerint e folyót Ung megyében kell keresni. Más adatok *-h*-val, l. NySz. Az ige és a belőle alakult igenév nyilván hangutánzó szó.

2. Jövevényszavak.

Ábrahám. A XV. sz. közepéről BécsiC. 102.: *Abrahamnac*, uo. 129. *Abrahamot*; MünchC. 15., 149., 150.: *abraham fia...* *Abraham* (négyszer) ... *abraham*; uo. 18., 55., 97., 109., 110.: *a(A)brachamnak*; uo. 18., 149.: *Abrahamot*; uo. 15.: *Abrahamtol*; uo. 27.: *Abrahammal*; uo. 114: *Abraham*; Serm. Dom. II. 12.: *tý athatok Abraham*; uo. 13.: *Abraham lenne.* Máskor a név: *Abrahám* > *Ábrahám* (írva *Abraham*, vö. 1079—1080-ból NyK. XXXIV. 136.; más időkből: VR. 45. §, Kovács, Ind., Csánki I. 509., Lipszky, Rep.) | *Abraám* > *Ábraám* (írva *Abraam* vö. HB., VR. 291. §, NyK. XXXIV. 136., Csánki I. 509., III. 26., Kovács, Ind.) | *Abraán* > *Ábraán* (írva *Abraan* Csánki III. 26.) | *Abrám* > *Ábrám* (írva *Abram*, vö. NyK. XXXIV. 135., VR. 47., 242., 375. §, Csánki I. 165., 508., III. 26. stb.) | *Abrán* < *Ábrán* (írva *Abran* Csánki I. 509., III. 26.) | *Abrány* > *Ábrány* vö. Lipszky, Rep., NyK. XXXIV. 133. A hazai lat.-ban *Abraam*, *Abraham* a név, de előfordul a Serm. Dom. II. 12., 13. *Abraham* is (vö. *Abraham* pater vester ... *antequam Abraham* fietet). A név zsidónév, a magyarba azonban az egyházi latinból jött át.

Bethlehem. A XV. század közepéről MünchC. 16.: *Judeanac bethlechemeben* (kétszer), *bethlehem*, *betlehembe*, uo. 110.: *betlehemnec*, uo. 111.: *betlehemiglen*, uo. 185.: *betlehemnec.* Más bibliafordításban és egyéb emlékekben *Bethlehem* (vö. JordC. 358.), *Betleem* (vö. DöbrC. 279.; l. EtSz.). Hely- és ebből keletkezett szn.-einkben ezek az alakok vannak: *Bethlehem* (vö. Lipszky, Rep.), *Bethleem*, *Betleem* (vö. Kovács, Ind., Csánki I. 343.), *Bethlem*, *Betlem* (vö. VR. 356. §, Csánki I. 256, Kovács, Ind.), *Bethlen*, *Betlen* (vö. Csánki I. 256., 343., Lipszky, Rep.). A magy. név az egyh. lat. *Bethlehem*-ből.

Bihar. A XI—XIII. sz. első negyedéig: *Bichor*, *Bychor*, *Bichar*, latinosított melléknév: *bicharensis*, *bichorensis*, *bichariensis*, l. az adatokat EtSz. Az első *h*-val írott adatok a XII—XIII. sz. határáról, l. EtSz., Kovács, Ind., Csánki I. 597. A név először szn., ebből hn. (vö. Kovács, Ind., EtSz.). Az EtSz. szerint talán szláv eredetű szn., vö. cseh *Bychoři*, ó-szerb *Bichorъ*.

Csehi. A *Csehi* nevű helységek (l. LIPSZKY, Rep.) vagy *Cseh* szn.-ből vették nevezetüket (vö. Kovács, Ind. *Chech* és *Cheh* a., OklSz. 1359: Petro dicto *Cheh*, uo. 1368: Johannem dictum *Cheh*, 1398: Emerico dicto *Cheh* stb.) vagy pedig onnan, hogy a hely alapítói csehnyelvű lakosok voltak (vö. hazai cseh telepekre az Árpád-korban: VR. 367. §: «dixerunt se esse liberos et filios hospitis *Boemorum*»; LASZOWSZKI, Codex Turop. I, 5: 1228-ból: «terra Wlc cum *Boemorum* terra...»; uo. I, 13: 1257-ből: «terre populorum, qui dicuntur *Chechy*»). A mai *Csehi* helységek régen *Cseh* néven is szerepelnek, míg a mai *Cseh* nevéük (vö. ebben *Szilágycseh*) régen *Csehi* néven is (l. CSÁNKI I. 549.) előfordulnak. Ép ezért itt mind a *Csehi*, mind pedig a *Cseh* tulajdonnév szóvégi *-ch*-val írt változatait összegyűjtöttem s itt adom:

a) *Csechi* a XI—XIV. sz.-ből, vö. 1093-ból, 1310-ből: *Chechy* hn. Kovács, Ind., CSÁNKI I. 59.; 1255-ből: *Chechy* szn. Kovács, Ind. — Alakváltozatok: *Csehi* (írva *Chehy*, *Chehi* vö. OklSz., Kovács, Ind., CSÁNKI I. 59., 549., 605., II. 477., 577., 578., 597., 741., III. 42.); *Csehü* (írva *Chehw* CSÁNKI III. 42.); *Csei* (vö. *Chey* CSÁNKI II. 578., III. 225., 497.; Felsewchey CSÁNKI III. 497., Kalman Kiralychey CSÁNKI II. 578.; ez írott alak azonban olvasható *csei*-nek is, s ezért l. alább is);

b) *Cseh* a XIII—XIV. sz.-ből, vö. 1217-, 1347-ből: *Chech* hn. Kovács, Ind., CSÁNKI II. 741; 1474-ből: *Kalmanchech* CSÁNKI II. 578.; 1295-, 1363-ból: *Chech* szn. Kovács, Ind. A CSÁNKI II. 597., III. 42. lapon közölt *Chech* talán az eredetiek íráshibája *Chech* helyett. — Alakváltozatok: *Cseh* (írva *Cheh* hn., szn. OklSz., CSÁNKI I. 549., II. 577., 578., III. 42., Kovács, Ind.); *Cse* ~ *Csé* vö. *Csettelke* Kolozs m. LIPSZKY, Rep., *Csételek* Bihar m. LIPSZKY, Rep., CSÁNKI I. 606., *Csékút* Veszprém m. LIPSZKY, Rep. (írva *Chekut* is, CSÁNKI III. 225.), *Csé* (írva *Chee* CSÁNKI III. 225. ma *Csehi*), *Csefalu* CSÁNKI II. 477., *Csefelde* CSÁNKI III. 41., *Csetelke* Kolozs m. CSÁNKI V. 343.; *Csëü* > *Csév* ~ *Csó* vö. *Csehi* Veszprém m. régen *Chew* is, l. CSÁNKI III. 225, *Csékút* Veszprém m. régen *Chehcut*, *Cheukut* ~ *Chewkuth* is CSÁNKI III. 225., *Csételek* Bihar m. régen *Csehtelek* LIPSZKY, Rep., *Chewthelek* ~ *Cheythelwk* CSÁNKI I. 606., *Csöcár* Nógrád m. régen *Chew* is CSÁNKI I. 89., 96. A *Cseh* tn. ez alakváltozatára vö. ÉRDYC. 395—399: yeweenek ky *Chew* orzagbol... Azonközbe yteenek be az *Chewk*... *chew* orzagot... *Chew* urakkal... *Chew* orzag»; *Csei* vö. *Csételek* Bihar m. régen *Cheythelwk* is CSÁNKI I. 606., KARÁCSONYI, A m. nemz. tört. joga 154; más idevaló példákat l. *Csehi* a. feljebb. Ha egy szóvégi *ch* > *h* összetétel vagy képzés folytán *t* ~ *d*-vel egybekerült, -jt keletkezhettek belőle (l. a *Csejtelek*, *mezejtelen*, *Lapujtó* példákat). A *Cseh* kicsinyítése *Cseht* ~ *Csehd*, a melyből *Csejt* ~

Csejd válhat, vö. *Cheyd* hn., szn. Kovács, Ind., *Chehth* Csánki I. 649. A magy. *cseh* 'bohemus' és *Cseh*, *Csehi* szn., hn. a *cseh* nyelvi *čech* 'bohemus', *Čech* 'nom. proprium' (l. GEBAUER, Slov. hist. staroč.) átvétele.

Mihály. 1135-ből: Homo cond. *Michal*, 1152-ből: *Michal*, 1198-ből: *Predium Michal* (l. NyK. XXXIV. 137.); XIII. sz. eleje VR. 29. §: *Michal*, uo. 77. §: *Michal*... *Supradictus Michal*; a XV. sz. első harmadából EhrC. 40.: zent *mychal* arhangyalnak; a XV. sz. közepéről BécsiC. 159: ime *Michal* ég az elő fedelméc közzől. Később *Myhal*, *Mihal*, l. Kovács, Ind., NyK. XXXIV. 137. és Szent-Mihály hn.-eket. A m. *Mihályt* két ok miatt nem származtatom a latinból; a lat. *Michael*-nek az egyh. lat.-ból nem ismerjük egy lat. *Michal* alakv.-át; a VR. 350. §-ában előforduló ilyen alak nyilván sajtóhiba («in festo sancti *Michalis*» e h. *Michaelis*). Az egyh. lat. *ch*-t nálunk a XI—XIII. sz.-ban általában *k*-nak ejtették (vö. *arkangyal* EtSz., *Zakariás* stb.). Nyilván ez volt az ejtés a *Michael* szóban is. Ez okok alapján azt tartom, hogy a m. *Michál* > *Mihál* > *Mihály* talán szláv: *cseh*-tót eredetű, vö. ó-cseh *Michal* GEBAUER, Slov. staroč.

Tihany. 1055-ből: in loco *tichon*, Vita S. Ger.: *Tychonicum* l. NyK. XXXIV. 137. és vö. *Tychon*, *Tychoniensis*, Kovács, Ind. A *ch*-val írott alakra mutatnak az emlékek *Tikon*-átírásai is, l. Kovács, Ind., Csánki III. 17. A hn. előbbi szn.-ból (vö. *Tichon* szn. 1211-ből, Kovács, Ind.) E szn. szerintem szláv *Tichon* átvétele, a melyről l. MNyv. X. 104., MELICH, Szláv jöv. I., index.

Szuha több felsőmagyarországi patak és falu neve, l. LIPSZKY, Rep. — 1299-ből: *Zucha*, l. Kovács, Ind., Árpád-kori új okmtár X. 341.: «in fluuium *Zucha* . . . *Zuha*». Később a név *Zuha*, *Zoha* alakban sokszor előfordul, l. Csánki I. 72., 147., Kovács, Ind. A tn. < tót *Suchá* és ez tót *suchý*, -á 'száraz, aszú'. Víz- és helynevekben a t. *Suchá* azonos a ném. *Dürrbach* (vö. *Szuha* = *Dürrbach*, város, Pozsony m. LIPSZKY, Rep.), magy. *Aszó*, *Aszód*, *Szárazpatak* tn.-ekkel.

3. Ismeretlen eredetűek.

Bács. 1135-ből: «Paulo palatino et comite *bachasiensi*» (l. NyK. XXXIV. 134.), olv. *Bachás*-. Később *Baás* (vö. 1177 tájáról; «comes *baasiensis*», l. NyK. i. h.), *Baács* (vö. *Baach* hn. és szn., Kovács, Ind.; comes de *Baach* VR. 129. §; comitis de *Baach* VR. 126. §; comitis *baaciensis*, comite *baachiensi*, l. NyK. i. h.); *Bácsu* (vö. comite de *Bachu* VR. 326. §); a mai *Bács* alak a XII. sz. vége—XIII. sz. eleje óta (vö. Kovács, Ind., Csánki II. 136., NyK. i. h., VR. 125., 127., 131., 133., 337., 338., 346., 347., 351., 356. §.). A lat. emlékekből egy **Bahás*~

**Bahács* alaknak megfelelő írott alakot nem tudok kimutatni, de ilyennek kell lenni. A *-ch-* értékére fontos, hogy *Bachás* > **Bachács* > *Bács* neve a XII. sz.-ban görög betűvel KINNAMOSNÁL Παγάριον alakban van írva, vö. NyK. XXXIV. 134., EtSz.

Csaholcz. A XV. sz.-ból: *Csachócz* (írva *Chachoch*, l. CSÁNKI I. 472.). Más adatokban *h*-val, vö. *Chahowcz*, *Chaholcz*, l. CSÁNKI i. h., MNyv. XI. 455. E szatmármegyei helynévről l. EtSz.

mohus. 'mohó'. A XIV—XV. sz. határáról, KSzój.: «gulosus—*Mochus*». Más adatok *h*-val, l. NySz. Eredete ismeretlen; nem helyesen: BUDENZ, MUSz.; MUNKÁCSI, ÁKE.

nehéz. A XV. sz. első harmadából EhrC. 39.: Ez felewl mondot vrnak varat nagy *nechezsequel* lewlek meg. Más emlékekben a szó mindenkor *h*-val van írva. Van *néz* összevont alakja is, vö. pl. ÉrdyC. 111. *nezkős* 'nehézes'. A szó eredete ismeretlen, megfajtési kísérlet BUDENZ, MUSz.

Tétény. A HFK. 873. lapja szerint van *Tuchtum* és *Tuhutum* írott alak is. A *ch*-val jelzettet az idézett helyeken nem találom. Egyébiránt a szó eredetileg háromtagú, vö. *Tuhutum* (értsd *Tühütüm*) és l. NyK. XXXIV. 133., 134., 136.

uhug. Ez a szó is először *ch*-val, később *h*-val van írva, vö. 1079—80-ból: Abracham *uchuga*, 1131—41: Homines libertos quos ulgo *vhvg* uocant, 1135—1262—1565.: ... homines... quos Hungari *Uhng* [tollhiba *Uhug* h.] vocant, 1141—1161.: Unum *uhugi* Tomas, 1282 kör.: illi captiui *uhcg* nominantur, l. ez adatokat NyK. XLII. 247. A szó hangzása is, eredete is ismeretlen.

A hangzóközi *ch* > *h*-nál meg kell jegyeznem, hogy több esetben a régi adatokban a *ch* ~ *h* helyén *c-t*, *k-t* találunk írva (pl. *Tichon* > *Tihany*: többször *Tykon-*. l. CSÁNKI III. 17.; *Bichor* > *Bihor*: ANONYM. 19. §: De duce *bycoriensy*, VR. 23. §.: comite *Bicoriensi*). Régebben ezeket kétségtelen íráshibáknak tartottam (l. NyK. XXXIV. 137., 138.). A hangzóközi *ch* > *h* helyén írt *k* ~ *c*-re olyan kevés példát ismerek, hogy ma is azt hiszem, hogy íráshibák. Más helyzetben levő *ch* > *h*: *k* ~ *c*-re azonban l. megfelelő helyeket.

b) *Mássalhangzóval kapcsolatban.*

a) *-ch* > *-h* + *t*:

1. Eredeti szavak és képző.

iktat. A XIII. sz. első harmadából HB.: *hug* birsagnop *ivtua* mend w szentii es unuttei cuzicun iov felevl *iochtotnia*

ilezie wt. A kiemelt szót olv. *jochtotnia* (így ZOLNAI, Nyelveml. 63., máskép: SIMONYI, Nyr. IX. 149. *jochtotniá*, Magyar Nyelv² 118. *joktatniá*, Ung. Spr. 109. *jaktatniá*, SZINNYEI, NyK. XXVII. 385. *joktatniá*, Magyar Nyelv⁹ 72. *joktatniá*; MÉSZÖLY, MNyv. VI. 442. *jójtot*-; NySz. index: *johtot*-). A *jochtot*-ból részint *ihtat* (vö. 1277-ből MNyv. X. 371: *yhtatasa*, DöbrC. 108., 392. *ihtat*-), részint *iktat* fejlődött (így már BUDENZ, MUSz., NySz.). Hogy azonban a *jochtot* > *iktat*-ban a *-cht*- ~ *-kt*-t hogyan kell felfognunk, azt nehéz eldönteni. Én, a ki a magyar fokváltakozást nem csak hogy bebizonyítottam, de még bizonyítottam sem látom, természetesen nem csatlakozhatom ahhoz a magyarázathoz, a melyet az *iktat* < *jochtot*-ról MÉSZÖLY MNyv. VI. 442. nyújtott. Lehet az *iktat*, melynek továbbfejlődött alakja *iptat* (l. MNyv. XIII. 20.), egy *jochtot*-ból visszafejlődött alak is (vö. az abaujm.-i *Zsujta* nevet, melynek alakjai *Suchta*, *Suktha* mellett *Suktha* is, l. CSÁNKI I. 221. és mind erről l. alább is). A *jut*- és a *jochtot*-nak is azonosnak kell lennie (így már BUDENZ, MUSz. is). A *ch* > *h* zárt szótagban nyomtalanul eltűnhet nem csak szó végén (vö. *ju*, *cse* = *juh*, *cseh*, stb.), hanem szóbelsei helyzetben is. Így lehet egy *jochtot* > **johtot*-ból **jotot* s szótaghatáreltolódással **jottot* > *juttat* (vö. *ihtat* > *yttat*; *gyoht* > *gyut* 'gyűjt'; *gyüht* ~ *gyöht* > *gyüt* ~ *gyöt* 'gyűjt'; *füt* ~ *fjüt* NySz., MTSz.: *fül*; *nyit*, *süt*: *nyllik*, *sül*; *sajtó* vö. NySz., SchlSzj. *sahto*, BesztSzj. *zahtho* és *sató*, *sotó* OklSz., NySz. MTSz.; *sat* ~ *sott* < ném. *schacht* OklSz.; *sittvágó* < ném. *schicht* OklSz.; *Söjtör* Zala m., *Süttör* ~ *Söjtör* Sopron m., *Síter* Bihar és Szabolcs m., régen *Sewther*, *Sühtür*, *Sehter*, *Sehter* l. CSÁNKI I. 525., 621., III. 101., 629.; *Röjtök* Sopron m. régen *Rehtekh*, *Rethek*, *Rettekewr* CSÁNKI III. 627. stb. Talán ilyen a *kettő*, *két* is vö. f. *kaksi*, md. *kafta* stb.; hasonló szellemben magyarázza *-ht*-: *-tt*-alakulást MÉSZÖLY, MNyv. VI. 442. is, máskép HORGER, MNyv. VIII. 451.). A *jut*- a *jochtot* > *ikt(at)*-tól korán elkülönült, mert már a HB-ben is *jut* (vö. HB. *ivtua*). A *jut* (s vele a *iochtot* > *ihtat*) eredeti magyar szó, vö. vog. *iöxti* 'jut, megérkezik', osztj. *iöjät*- 'jön, érkezik', SZINNYEI, NyH.⁵ 146., BUDENZ, MUSz.

-it képző. A mai *-it* igeképzővel ellátott igeik valaha *-oht* ~ *öht*, még régebben *-ucht* ~ *-ü(i)cht* alakúak voltak (l. NyK. XL. 368., SZINNYEI, NyH.⁵ 71., 79.). A képző tulajdonképpen a *-cht*, míg a *-ch* előtti magánhangzó tövég. A *-cht*-re ezek az adataink: *tanított*. A XIV—XV. sz. határáról KSzój.: «doctus — *Tanachtat*»; *h*-val írt adatok: *tonohtuananac* GyulGl., *taneht*, *tanohanak* NySz. Az ige eredetére vö. eser. *tunākten* 'tanít, szoktat', md. *tonaftāms* ua. SZINNYEI, NyH.⁵ 149. | *szoboducha*. A XIII. sz. első harmadából HB.: Es *zoboducha* wt urdung ildetuitvl. A *ch*-val írt felszólító kétségtelen bizonyíték, hogy az ige *szoboducht*-

A *szoboducha*, **szoboduch* felszólító később *szabadoha*, *szabadoh*. A *-ch*-val írt felszólító alakra utolsó adatok a XV. sz. közepéről, vö. BécsiC. 79.: *zabadochmeg*, uo. 80.: *zabadochmég* . . . *zabadechmég*, uo. 150.: *zabadoch meg*, MünchC. 23.: de *zabadoch* münket gonoztol. A mint a *ch*-val hangzó felszólító alak a *szabadoch meg* 'szabadíts meg'-ben maradt meg legtovább, azonképpen a későbbi *h*-val hangzó felszólító is a *szabadoh*-ban élt legtovább. Ennek oka, hogy a Miatyánkban fordul elő, s az imádságok nyelve régi alakokat sokáig megőriz, a mikor már a köznyelvben és a népnyelvben az illető alakok régen nem élnek. A *szabadoh* a XVI. század közepén tűnik el végleg a magyar nyelvből, vö. NyK. XL. 368. és NagyszC. 344., PeerC. 280., DebrC. 472., 482., SYLVESTER-HEGENDORF, Rvdimenta 1527-ből 63. A *-cht* > *-ht* > *-jt* > *-(i)t* képző eredeti magyar képző, a melynek *ch* hangjáról l. alább.

mezítelen. 1270/1311-ből OklSz.: ad vnum montem *Mezech-telenhig*; 1278/1570-ből: ad unum montem . . . *Mezech-telenhig*. Később: *mezech-telen*, *mezihtelen* OklSz., NySz. A *mezech-telen* szót így magyarázom: Ha egy *ch* > *h*-ra végződő szóhoz *-t* kezdetű képző járult vagy *t*-kezdetű szóval ily *ch* > *h*-végű szó összetételt alkotott, s ez új származék idővel elkülönült, a *-cht* > *-ht* kapcsolatból *-jt* fejlődött.*) Ilyen esetek: *Csejtelek* ebből *Csech-(h)telek* (l. feljebb *Csehi* a.); *Lopuch* > *Lapuh* + *tü* 'tő' szóból lett **Lopuchtü* > *Lo(a)puhtü* (l. CSÁNKI I. 102., OklSz.) > ma *Lapujtó* falu Nógrád megyében (vö. *Lapúpatak* falu Kolozs m.-ben CSÁNKI V. 373., LIPSZKY, Rep.); a *só* szónak régen **sach* > *sah* (vö. 1270 k.: via *Sahuth* MNyv. X. 428.) is volt az alakja, ebből a *-tolon* > *-talan* képzővel lett **sach(h)tolon*, s ebből a ma is ismeretes *sajttalan* (NySz., OklSz., MTsz.), *sojttalan* (MTsz.) 'sótalan'. A *só*-ból való *sóttalan* újabb alakulás. Így magyarázom a régi *mezech-telen*-t is. Volt a magyarban valaha egy **mez*- ige, a melynek a vogulban *mäsi* [ruhát] ölt, öltözik' felel meg (l. BUDENZ, MUSz. 622., SZINNYEI, NyH.⁵ 82). Ennek az igének származéka *mezech*, mai *mező* 'feld, wiese, flur'. A *mező föld* eredetileg az a föld, a mely 'be van fedve (fűvel v. egyéb növénynyel)', a *mezech-telen* pedig az, a mely 'kopár', a mely 'nincs befedve'. *Mezech-telen hig* = kopár hegy. Hogy az *-ő* ~ *-ó* képzőhöz a fosztó képző járulhat, arra vö. a mai *Tetőtlen* régi *Tetevetlen* nevét (l. OklSz.; a *tető* ellentéte). A *mezítláb*, *meztelen*, *meztélláb* (NySz., MTsz.) szerintem újabb alakulás a régi *mezech-telen* > *mezihtelen* (l. NySz.) stb. különféle alakváltozataiból.

*) A régi oklevelek *Chechto* szava (l. CSÁNKI I. 680., *Csöcs-tó* OklSz.) egyelőre nincs megfejtve. Ma e hely *Csesztó* Csongrád m.-ben, ill. Bács-Bodrog m.-ben, l. CSÁNKI i. h.

A *mezechtelen*-beli *mezech*-ről részben hasonlóan SZINNYEI, NyH.⁵ 82.; máskép BUDENZ, MUSz.

Nyujtód: falvak Háromszék m.-ben, LIPSZKY, Rep. — 1335-ből: *Nachtoud*, l. KARÁCSONYI J., Turul IX. 95. *Ht*-vel írott alakot nem tudok idézni (vö. 1508-ból: Andreas de *Nyoythodh* Nyelvemléktár XV. bev. XI.; *nyythody* Ivdith, *nyythody* frater andras, SzékelyudvC. 102.); e tn. a *Nyujtó* (l. OklSz.) szn. deminutivuma, s a *Nyujtó* szn. azonos a *nyujtó* köznévvvel, vö. *nyhthow* 'nyujtó' BesztSzj., *nuto* ua. SchlSzj. A szó eredetére vö. votj. *nuitiñi* 'kihúzó, nyújt' SZINNYEI, NyH.⁵ 148. (részben BUDENZ, MUSz. 425. is). A szóban levő *-jt-* > *-ht-* > *-cht-* eredetibb *-lt-*, l. NyK. XL. 369. és a *bojtorján* a.

2. Jövevényszavak, nevek.

Ajtony. Ma kolozsmegyei helynév, régen volt azonban hasonló nevű hely Arad és Krassó m.-ben is (l. MNyv. X. 425.). A hn. eredetibb szn.-ből; e szn. legrégebb írott alakja *Achtum* vö. Vita S. Gerardi 10. § (hétszer, l. EtSz.); később *Ohtum* > *Ohtun* > *Ajton* az alak, l. az adatokat EtSz., MNyv. IX. 352., 430., X. 425. A név török eredetű szn., vö. a törökségben ilyen szn.-eket: *Altin*, *Alten* MNyv. IX. 355 (recte: *Altân* MNyv. X. 32.), *Altan*, *Altun*, *Altun-Boga*, *Altun-Taš*, *Altun-Opa* MNyv. X. 342., *Altunysa* MNyv. X. 42., *Altun* (1285-ben egy magyarországi kün ember neve) MNyv. XI. 34. A magyar szó egy **Altum* > *Altun* (l. ASBÓTH, Nytud. IV., 288., V. 78., GOMBOCZ, MNyv. X. 32., 341.), esetleg **Altâm* > **Altân* (l. GOMBOCZ, MNyv. X. 32.) átvétele. A török tn. az 'arany'-at jelentő östör. **altun* mása.

bojtorján. A XV. sz.-ből való Casanate-gl.: *bachtorijan* (? *bochtorijan* MNyv. XII. 260.), máskor *Bukturuyan*, *buyturian* l. EtSz., *boitorean* MNyv. XI. 131. stb. Török eredetű szó, vö. tör. **baltyrjan*, s l. EtSz., GOMBOCZ, MNyv. X. 342. Az *Ajtony* és *bojtorján* szóban levő *-lt-* > *-cht-* > *-ht-* > *-jt-*ről ezúttal mellékes, vajjon független hangváltozás-e (vö. MELICH, MNyv. IX. 355 és *bolt* > *bojt* EtSz., *foglaytatec meg* TelC. 139., *sejdit* ~ *sajdit* ~ régi nyelvben *saldit* NySz. stb.) vagy pedig analogikus úton keletkezett-e (l. SIMONYI, TMNy. I. 427., 434., HORGER, MNyv. VIII. 451). A *bojtorján* sem választható el e jelenségtől, hibásan SIMONYI, Nyr. XLIII. 183.

Mahtelt. HARTVIK: Vita s. Stephani 24. § edidit ENDLICHER: «comitissa uero quedam nobilitatis eximie matrona, comitis Albi Udalrici socia, regis Wladizlai sororis filia, nomine *Machtildis* ... iam mortis proxima fuit». Később a név *Mahtelt*, *Mehthjld* (l. MNyv. XI. 423.), *Mahtelte* Nyr. XLV. 367. A XIV. századon túl adatunk nincs reá. A név a ném. *Mathilde*, osztr-

baj. *Matilde* (l. WERTNER M., Nyr. i. h. is) névvel azonos. Ennek ófn. *Makthilt* ~ *Mehtilda*, kfn. *Mechtilt*, *Mechthilt* az alakja, s összetétel az ófn. *maht* 'macht' + *hiltja*, *hilta* 'kamp' szóból. A ném. névből latinosítás *Mathildis*, l. WEIGAND-HIRT, DWb.⁵, FÖRSTEMANN, Aلد. Namenb.² I. 1083.

Majtény. Pozsony- és szatmármegyei helységek neve, l. LIPSZKY, Rep. 1332—7-ből: *Mochtin* CSÁNKI I. 468., Turul IX. 95. Később *Mahtyn* l. CSÁNKI i. h. Hazánkba bajor, tehát felnémet területéről bevándorolt *Mahtin* nevű ember v. emberek nevéből, l. MNyv. II. 58. A név felnémet eredetű szn., vö. ófeln. *Mahtin* (1064-ből szn., l. FÖRSTEMANN, Aلد. Namenb. I.²) olv. *Machtin*; a szn. az ófném. *mahti*, *maht* 'macht' szóból való szn. -in kicsinyítő képzővel alkotott származéka. Az -in kicsinyítő képző a XIII. sz.-ban osztr.-baj. területen már -ein, l. WEINHOLD, Bair-Gram. 242. §. Az egészre l. MELICH, MNyv. II. 58., IX. 354., XII. 231., 291.; teljesen hibásan ŠKULTÉTY J., Slovenské Pohľady 1916., 2. füz. *Tétény* cz.-ben.

Olbricht. A XIII. sz.-ból: *Olbricht*, régibb alak *Albrecht*, KOVÁCS, Ind. (latinositva *Albrichtus* uo.). Később *Albreht* ~ *Olbreht* KOVÁCS, Ind. Ma ennek a hangalagnak nincs magyar nyelvi folytatója. Eredetére vö. ófn. *Adalb(p)eraht* (=adal 'adel, geschlecht' + *beraht*, *peraht* 'glänzend'), ebből rövidülés: *Albrecht* ~ *Alprecht*, l. WEIGAND-HIRT, DWb.⁵ *adel* a., KLUGE, EtWb.⁸ *adel* a. A magyar szó talán a latinból.

3. Ismeretlen eredetű szavak.

Csejte, nyitrai megyei helység. TAGÁNYI K. MNyv. IX. 431 idéz *Chechte* olv. *Csechte* alakot is; későbbi írott alak *Chehte*, l. NyK. XXXIV. 132., KOVÁCS, Ind. A névben levő -cht- > -ht- > -jt-re vö. mai tót *Čachtice* nevét (LIPSZKY, Rep.) s eredetéről l. EtSz.

Dejte, nyitra- és pozsonym.-i község. TAGÁNYI K. MNyv. IX. 431 idéz *Dechte* alakot is; minthogy a helynév németül *Dechtitz*, tótul *Dechtice* (l. LIPSZKY, Rep.), bizonyos, hogy vannak *Dehte* ~ *Dehte* magyar alakok is. A név eredetét nem tudom, de nem tartom valószínűnek, hogy a *Dejtár* névvel (hn., Nógrád m., alakv., ? *Dejtar* LIPSZKY, Rep.) egy tőből való származék lenne. A *Dejtár* ugyanis, melynek régebbi alakjai *Dehtar*, *Dehthar*, ? *Dahtar*, ? *Dehter*, l. NyK. XXXIV. 132., CSÁNKI I. 92., KOVÁCS, Ind., talán cseh-tót *dehtár* ~ *dehtár* 'therbrenner' köznévből alakult **Dehtári* helynév mása. Hazánkban is, Csehországban is vannak ilyen nevek. LIPSZKY Rep.-a szerint a lipótmegyei Bertalanföldét, továbbá Vidaföldét tótul *Dèchtary* (olv. *Gyechtári* v. ? *Gyechtari*)-nak hívják; GEBAUER, Slov. staroč. hist.

és SZEDLÁČEK, Mist. slov. szerint Csehországban voltak *Dehtari*, *Dehtary*, *Dechtáře* helyek. A helynév a cseh-tót *dehet* (másodlagos alak *dechet*, l. GEBAUER, i. m.) 'ther, kien' származéka (vö. or *děgotb* ua. l. BERN. EtWb. 182.). Ezzel a *dehet* ~ *dechet* szóval a *Dejte* aligha függhet össze.

hějt ~ *hit* 'stultus, töricht, albern' NySz. I. 1391. A XIV—XV. sz. határáról, KSzój.: «stultus — *hychtus*» olv. *hichtus*. Más adatok: *hyht-*, *heit-* stb. NySz., OklSz. Eredete ismeretlen. Alaktanilag is magyarázatra szorul; *heit* ~ *hit* melléknév, miért akkor *hichtus*? (vö. *moh*: *mochus* feljebb.)

horh. 1095/XIII. sz.-ból OklSz.: «ad caput uoraginis quod dicitur *churchufeu*», l. a *horh* szót feljebb.

Palojta, három falu Hont megyében: 1265-ből *Palochta*, l. Turul IX. 95., NyK. XXXIV. 133. Minthogy e falvak tót neve *Plachtince* (l. LIPSZKY, Rep.), kétségtelen, hogy a *Palojta* < **Palohta* < *Palochta*. A név eredete ismeretlen, s nem valószínű, hogy a tájnyelvi *palajta* (alakv. *paléta* Tsz. MTsz.) 'ponyva' szóval függne össze. A tájnyelvi *palajta* (> *paléta*) szláv jövevényszó [vö. szerb-horv. *plàhta* (alakv. *pláhta* BELLOSZT., JAMBR. SZÓJEGYZÉK és *linteramen*, *linterum* a.) 'tischtuch; bettuch' VUK,³ IvBr.; szlov. *plàhta* 'die plache, eine grobe decke aus zwilch oder tuch oder grober leinwand: pferde-, boden-, bettdecke, bettuch, tischtuch' PLET.; tót *plachta* 'bettuch; segel, vitorla; ponyva' BERNOL.; cseh *plachta* 'leintuch, bettuch, segel' RANK; lengy. *plachta* 'leintuch; segel, decke' LINDE; or. *plàchta* 'sack aus grober leinwand, busskleid, härenes hemd; kopftuch; weiberunterrock; wollentuch bei den weibern' PAWL., l. MIKL. EtWb.]. Hogy mely szláv nyelvből való a magy. *palajta*, a mely csak Dunántúl (Zala és Vas m., Göcsej, Balaton m.) járatos, nehéz eldönteni. A jelentés ('ponyva') tót átvétel mellett szól, azonban a földrajzi elterjedés e feltevést nem támogatja. A hn. és a névszó tehát nem lehet azonos eredetű.

rejtő. A XIV—XV. sz. határáról, KSzój.: «Bracile—*Rychtew*». Más adat BesztSzj.: «brachale-*reythew*». Eredeti magyar szó lesz. Mindeddig azonban nincs kellően tisztázva se eredete, se alakja.

Rojt, falu Bihar m.-ben. A XIV. sz.-ból *Ruchd*, *Rahd* l. CSÁNKI I. 621.

Zsujta, falu Abauj m.-ben: 1404-ből: *Suchta* CSÁNKI I. 221 (*cht-re* mutat a *kt-*, *ct-*vel irott alak is, vö. *Suktha* CSÁNKI i. h., *Sucta* VR. 5. §). Később *Suhtha* CSÁNKI i. h. (ma *Zsujta*).

Két dolgot kell még a *-jt-*, régibb *-ht-* < *-cht-re* megjegyezni:

Ha magyar szövegben ilyeneket találunk: «három rőf *schlecht* atlaczot» (a XVII. sz.-ból, NySz. *slejt* alatt); «az *Schacht-*

ban . . . *Schachtnak* . . . stb.» (1643-ból OklSz. *sakt* a.), akkor ezek az illető szövegben idegen helyesírással írt, az író által az átadó nyelvből jól ismert idegen szavak (*fremdwort*). Olyanok, mintha valaki magyar szövegben *génie, parfume* stb.-t ír. A *schlecht, schacht* szavak tehát tárgyalásunkba nem vonhatók bele.

A mai magy. *-jt*-nek, a mennyiben a XVI. század-előttről a vele hangzó szó kimutatható, úgy látszik, minden esetben *-ht*-felel meg (vö. pl. *Dejtár* I. feljebb, *rajtunk*: KT. *rohtonc, Rőjtök* Sopron m.: *Ruhtuk* CSÁNKI III. 627., *Sajtár*: *sahthar* BesztSzj., *sajtó*: *zahtho* BesztSzj., *Söjtör* Zala m., *Síter* Bihar és Szabolcs m.: *Suhtur, Sehter* stb. CSÁNKI I. 525., 621., III. 629. stb.). A *-ht*-t megelőző *-cht*-t sok esetben nem tudjuk kimutatni emlékeinkből, e helyett néha *-ct*- ~ *-kt*-t találunk. Ilyen példák:

Bojt, falu Bihar m.-ben. A XIII. sz. elejéről VR. 287. §: *de villa Boctu*, uo. 172. § *de villa Boct*; 1452-ből *Bohth* CSÁNKI I. 604. A VR. 316. § «*de villa Bozt*» adata helyesen talán «*de villa Boht*» (a *z* recte *h*-ra vö. KARÁCSONYI-BOROVSKY, Reg. Varad. 155. l.; hasonló esetre a mai borsodmegyei *Balajt*, 1446-ban *Balahth*, 1382-ben *Balazth* o: *Balahth* CSÁNKI I. 168.). A hn. szn.-ből (vö. *Boht*, Kovács, Ind.), a melynek régibb alakja talán *u*-val hangzott (vö. *Buctu* VR. 291. §).

Várajt. A régi Zaránd, ma Békés megyében Gyula határában puszta (l. KARÁCSONYI, Turul IX. 95.). E puszta nevét 1326-ban *Waruhth*, 1230-ban *Varoct* alakban írják, l. CSÁNKI I. 747.

Zsujta, falu Abauj-Torna m.-ben. E falu nevét a VR. 5. § *Sucta*, egy 1463. okl. *Suktha* alakban írja. Máskor a név *Suchta*, *Suhtha* CSÁNKI I. 221. és l. feljebb.

Az ilyen *ct*-vel (*cht* helyén) írott alakokról régebben azt hittem, hogy írás- vagy sajtóhibák. Ma ezekben inkább hangzást keresek (így már KARÁCSONYI, Turul IX. 95.), melyről részben l. az *iktat*-nál, továbbá alább is (*asszony*, *-chn*-nél és szóvége tárgyalásánál).

β) *-ch* > *-h* + mássalhangzó (*t-n* kívül):

1. Jövevényszó.

asszony. A XIII. sz. első harmadából, HB.: *achscin*. Későbbi alakok: *ohszin*-, *ahszin*-, *aszun* stb., l. EtSz. Iráni eredetű, vö. oszét *ašsin*, *āšsin* 'gebieterin, hausfrau', l. EtSz. A szó fejlődése

szerintem nagy vonásokban ez: magy. *achszin* > *ochszin* > *a(o)chszun* > *ohszin* ~ *ohszun* > *ahszin* ~ *ahszun*, ebből, minthogy a *h* szótagzáró helyzetben van *aszin* ~ *aszun*, ebből magyarnyelvi nyúlással *asszun* > *asszon(y)*. Az *ssz* es alakból analogikus úton *ajszon* ~ *aszjon*. A *-chsz-* kapcsolatban levő *ch* hangértékére fontos, hogy egy oklevelünk a lat. *x*-szel írja a szót vö. 1268/1347 *oxunteluke* OklSz., a mi átírva másképp *ochsun-*, *ochzun-*, *oczun-*nak felel meg. A *ch* értékére ez *x*-szel való írás fontos (vö. ném. *wechsel* ejtést és SzD.² 243. *vekszel*; *vekszli*).

γ) *-ny* + *ch* > *h*:

1. Eredeti szavak.

A nem képzés, ragozás folytán keletkezett szóközépi *-nyh-* ~ *-nh-* ~ *-mh-* val hangzó szavak, a mennyiben a XVI. századelőttről is kimutathatók, eredetibb *-hny-* ~ *-hn-* ~ *-hm-*ből keletkeztek (vö. *enyhít* > *chnyt* NyK. XXXIV. 133., NySz. és talán a *jonh*: *ch*, l. NyK. XXXV. 478., ez utóbbi helyen más példák is). Ezekben a *h* nyilván régiebb *-ch-*ből való, ilyen *ch-*val írt adatunk azonban egyelőre nincsen.

2. Jövevényszavak.

dunya. 1599-ből: *duchna* NySz. Alakváltozatok: *duhna* OklSz., NySz., MA.³ m., PP. m.; ? *duhina* vö. NySz. *duhyna* (egy adat, lehetséges, hogy íráshiba *duhnya* h.); *dunha* MA.³ m., PP. m., PP. *culcitra* a.; *donha* BERNOL. *duchna* a.; *dunna* OklSz., JANCISOVICS *duchna* a.; *dunnya* vö. BERNOL. *duchna*, *duchenka* a. *dunnyátska*; *donyha* NySz., MTsz. Szláv eredetű szó, eredetére fontosak a következők: A magyarban első adat 1458-ból való, l. OklSz. A különböző alakváltozatok fejlődése ez: legrégebb alak *duchna*, ebből *duhna*, ez utóbbiból részint *duhnya* (> *dunya* > *donyha* ~ *dunnya*), részint *dunha* (> *donha* ~ *dunna*). Az *ny* tehát *n-*ből *-na* > *-nya* szóvégben magyar fejlődés. Az átvétel vagy a csehből, vagy a tótból történt, vö. tót *duchna* 'dunya, federbett, deckbett, oberbett' BERNOL, cseh *duchna* 'federbett, deckbett, oberbett' JUNGM., RANK, lengy. *duchna* 'mit federdaunen gefüllte schlafmütze, kissen' BERN. EtWb. 235. A szláv szó eredetéről BERN. EtWb. 235., hibásan MIKL. EtWb. 52. *dunja* a. Magyar eredetű: szerb nyelvj. *dūhnja* > *dūnja* 'culcitra plumea, oberbett, deckbett' VUK³, BERN. EtWb. 235., szlov. ? *dunja* ua. MIKL. EtWb. i. h., tót ? *duchna* ua. BERNOL. *duchnisko* a. Ez alakok *ny-ük* alapján magyar eredetűek.

konyha. A XVI. sz.-ből: *kochnia* NySz. Más adatok: *kohina* (vö. BesztSzj. *chohýna*), *kohnya* (vö. SchlSzj., NySz., OklSz.), *kuhnya* vö. OklSz., *kuhna* vö. OklSz., ?*konha* vö. NySz. Szláv eredetű szó, vö. szlov. *kúhinja*, tót *kuchýňa*, cseh *kuchyně*, lengy. *kuchnia*, l. részletesen MELICH, MNyv. VI. 342., NyK. XXXIV. 133., BERN. EtWb. 638.

3. Ismeretlen eredetű nevek.

Bonyha, helység neve Küküllő m.-ben. 1465-ből: Plebanus de . . . *Bochnya*, l. CSÁNKI V. 862 (A község német neve *Bachnen*, oláh *Bákná*, l. LIPSZKY, Rep.). Más alakváltozatok: *Bahna*, *Bahnia*, *Bohna*, *Bohnya* CSÁNKI V. 858., 862. A hn. szn.-ből, vö. a XIII. sz.-ből *Buchna* NyK. XXXIV. 133. (ANONYMUS 24., 27. § *Bucna*). A szn. eredete nincs tisztázva, l. EtSz.

Bonyhád, helység Tolna m.-ben. 1401-ből *Bachnya*, *Bachnyan*, l. CSÁNKI III. 419. Más adatok: *Bohmány*, *Bonyhán*, l. CSÁNKI i. h. Eredete nincs tisztázva, l. EtSz. *Bonyha* a.

Menyhe, falu Nyitra m.-ben. 1113-ból: «de villa *Mechina*» FEJÉRPATAKY, Kálmán király oklevelei 61. Később a név *Mehna* (l. NyK. XXXIV. 133), *Mehnye* (l. Nyitramegyei Közlöny VIII. 1888: 17. szám). Eredete ismeretlen, az eredetre a falu tót *Mehenice* (l. LIPSZKY, Rep.) neve nem nyújt felvilágosítást. Megfejtési kísérlet: Nyitramegyei Közlöny i. h.

A *chn* > *hn* helyett néha *cn* írott alakot találunk (l. feljebb *Bonyha* a.). Régebben ezt kétségtelen tollhibának tartottam (l. NyK. XXXIV. 132., 138.), ma azonban ebben inkább ejtési sajátságot látok (l. alább).

δ) Mássalhangzó *ny* kivételével + *ch* > *h*.

1. Eredeti szavak.

A mint a *-hat* ~ *-het* képző (vö. *mulchotia*, l. feljebb) és a *-hoz* ~ *-höz* rag (vö. *ozchuz*, l. feljebb) *h*-ja régebben *ch*-val írva fordul elő, azonképpen az ilyenek *h*-ja mint: *derhenő*, *porhanyó*, *sephetik* ~ *sephedik*, *vénhedik* stb. (l. BUDENZ, UA. 140., SZINNYEI, NyH.⁵ 77.), legrégebben szintén *ch*-val volt írva (vö. a vog. *χ* képzőt). Egyelőre példát e jelölésre nem tudok idézni.

2. Jövevényszavak.

Bolhás, helységek Somogy és Veszprém m. (l. LIPSZKY, Rep.). 1230-ból: villa *Bolchas* (kétszer, talán a mai veszprém-

megyei Szilas-Balhás), l. Kovács, Ind., OklSz.; később az írott alak: *Bolhas*, *Balhas*, *Bulhas*, l. OklSz., CsÁNKI II. 594., III. 224., Kovács, Ind. A helynév *-s*- képzős származék a *bolha* szóból. A magy. *bolha*, melynek legrégebb alakja **bulcha* < **bolcha*, szláv eredetű szó, vö. ó-egyh. szláv *bl̋cha* > *bl̋ha*, l. EtSz.

marha. A XV. sz. első harmadából EhrC. 70.: Mi bodog attyanknak ferencznek ew zent tarsy: byzon *marchaual* zegenek de ystennel kazdagok. Más adatokban: *marha*, *morha* l. OklSz., NySz. Hogy e szó hogyan függ össze az ófn. *marha* (alakv.: *mariha*, *marhe*, *meriha*, *merha*, KLUGE, EtWb.⁸ *mähre* a., BRAUNE, Alth. Gram.³ 226.), kfn. *merhe* 'stute' szóval, a mely *-n*-tövé femininum az ófn. *marah*, *marh* 'equus' szóhoz, se jelentésileg, se hangtanilag sem a NyK. XXVII. 475., sem a DLehnw.-ben nincs tisztázva, l. MELICH, MNyv., XII, 291., BERN. EtWb. *mârha* a. Teljesen hibásan magyarázva: SIMONYI, Nyr. XLV. 340.

3. Ismeretlen eredetűek.

horhu: *horh*. 1095/XIII. sz.-ből OklSz.: «ad caput uoraginis quod dicitur *churchufew*». L. feljebb *horh* a.

Nümchisz vö. *hinni* a.

Sarchas vö. Sz. László III. törv. 2 caput: «a descriptione iudicis *Sarchas* nomine». Talán összefügg a pogánykori magy. *καρχας* (l. Const. Porph. bonni kiadás: τὸν γολᾶν καὶ τὸν καρχᾶν) névvel, vö. milleniumi Corpus jur. 1000—1526 : 77. l.

Az e csoportba tartozó szavaknál is a *ch* > *h* helyén *k*-s alakot is tudunk mutatni. A *churchu* > *hurhu* > *hurh* > *horh* szónak az OklSz. egy 1255-i oklevélből *hurk* alakját is közli; a hely ez: «Quandam magnam vallem que *hurk* dicitur» (ugyanitt 1339-ből *Sulmushorka* is, de ez kérdéses is lehet). Hogy ez a *hurk* (írva *hurk*) valaha *k*-val ejtett alak volt, bizonyítja az is, hogy ma is van *horog* (= *horh* MTsz.), *horgos* ~ *horgas* (= *horhos* MTsz.), *Horgaspataka*, *Horogvölgy* (l. LIPSZKY, Rep.). A *horog* alak pedig éppúgy keletkezhetett régebb **horok* < **hork* < *hurk* alakból, a hogy az *üszög* (vö. ma is *üszkös*) *üszök*-ből (l. MTsz.), a *vályog* (GVADÁNYI Pelesk. nót.-ban *válykot* és MTsz.) *vályok*-ből (l. MTsz., mind erre l. MNyv. XII. 214.). Minthogy pedig a *churchu* > *hurhu* ~ *hurk* ~ *horog* ~ *horh* szó eredete ismeretlen, a *ch* ~ *k* viszonyáról közelebbit nem tudhatunk.

C) Szó vége.

1. Eredeti szavak, képző.

A képzetlen szavak közül példáim ezek:

éh. JordC. 31: *Ty echotokat*; talán csak íráshiba *echotokat* h., l. erről feljebb.

-ít képzős igék alanyi ragozása felszólító egyes 2. személye: *szabadoch* ~ *szabadëch*, l. feljebb.

jó. 1078 k./XV. sz. ThurócziC. Sz. László törv. III. 13.: «*duæ partes fugitivorum hominum, ioch scilicet*» l. milleniumi Corpus jur. 1000—1526: 82. l. Nézetem szerint a *ioch* a. m. *jó* (vö. *jou*, *jov* OklSz., NySz.) és l. részletesen NyK. XXXIV. 144. és itt a *szedő* a. A *jó* eredetére vö. osztj. *iam*, *vog*, *iam* SZINNYEI, NyH.⁵ 151., BUDENZ, MUSz.

juh. A BesztSzj.-ben állítólag kétszer *ych* vö. «1025.: ovile — *ych* ol, 1041: opilio — *ych* paztor», l. NyK. XXXVII. 115. Minthogy ez az *ych* kétes, mert a hasonmáson *yoh*-nak is olvasható (l. NyK. XXXVII. 115.), s minthogy a BesztSzj.-ben 1003 alatt a hasonmáson határozottan *yoh* van (l. NyK. XXXVII. 115. is), a BesztSzj. 1025 és 1041 alatti szava is *yoh* lesz; ebből *ih* l. SchlSzj., OklSz., MTsz., NySz. A *juh* szóban a *ju* alak már MURM. 39. is. — SETÄLÄ szerint eredeti szó volna; vö. f. *uuhi* 'juh' (l. utoljára Ethnographia XXVII. 195.). A felhozott finn szóval azonban alig egyeztethető.

-ó ~ -ö > -ú ~ -ü deverbális és denominális képző és más ily végű szó. Sok példánk van arra, hogy a mai -ó ~ -ö > -ú ~ -ü-be végződő szavak egykor -ou ~ -öü (-öü-), még régebben -au ~ -eü ~ -uu ~ -üü-végűek voltak. Sok ilyen szónál bebizonyíthatjuk, hogy az utolsónak említett fokot megelőző fejlődési fok -ah ~ -eh ~ -uh ~ -üh volt (vö. *azah* 'aszó' EtSz., *Bulsuh* 'Bulcsú' EtSz., MNyv. IX. 325., *Elleh* 'Ellő' OklSz., *erö* vö. *Erühüd* MNyv. X. 178., *Fedeh* 'Fedő' MNyv. X. 152., *Feleh* 'Félő' OklSz., *Quereh* 'Kérő', OklSz., *meneh* 'menő' OklSz., *Monó*- helynevekben: *Olsoumunuhuduor*, *Monohodwar* CsÁNKI III. 683, *Monahaza* CsÁNKI III. 619. vö. ófn. *munih* 'mönch', *való* vö. *Numuolou* 'Nemvaló' OklSz. és *Numuolohod* VR. 45. § 'Nemvalód'. A görögbetűs írásban az ó, ö helyén -αγ-ot, -αχ-ot találunk, vö. *σαπτάγ*, *σαπταχ* 'Szántó', *Γεναχ* 'Jenő', l. MELICH, NyK. XXIV. 141. s köv. l., MNyv. IX. 325., X. 154., 155., XI. 36., GOMBOCZ, BTürkL. 170.). Vannak mármost példáink, hogy az -ah ~ -eh ~ -uh ~ -uh szóvégben a h helyén régebben -ch-t írtak. Idevaló példák:

Gyönyörű. A XIII. sz. elejéről VR. 257. §: Mahtel impe-cijjt dominam *Genuruch* de venefitio». A MNyv. VI. 241. lapján igyekeztem bebizonyítani, hogy *Genuruch* olv. *Gyönürüch* a. m. 'gyönyörű'. A szó eredete nincs tisztázva, l. BUDENZ, MUSz., a szó végére vö. HB.: *kesseruv* 'keserű'.

lapu. Vö. *lopuch* ebben *Lopuchustauara*, l. feljebb.

mezö. Vö. *mezech* ebben: *mezechtelen*, l. feljebb.

szedő. Sz. László 3. törvénykönyvében olvassuk: «Rerum fugitivarum collector, quem vulgariter *joccedeth*, *joccterdeh* dicunt . . . duæ partes fugitivorum hominum, *ioch* scilicet donentur regis pristaldo» l. NyK. XXXIV. 144. A NyK. i. h. és a Nyr. XXXIII, 320. lapja szerint *joccedech* = *jó-szedő* 'javak-szedője'. A *szedő* legrégibb alakja *scedech* (= *szedech*), később *szedeh* (vö. *joccterdeh*), *szedüü*, *szedő*. A szó eredete ismeretlen.

ütő. 1329-ből: *insulam Menytuch* zigeth OklSz. (Ez adata SZINNYEI JÓZSEF volt szives figyelmeztetni). A szó eredetére meg-fejtési kísérletet l. BUDENZ, MUSz.

2. Jövevényszavak, nevek.

Cseh ~ *cseh*. Vö. *Csehi* a., *cse*, *cseüj*, *cső* ~ *Cse*, *Csé*, *Csej*, *Cső*.

Detre. A XII—XIV. sz.-ban: *Detrich* Kovács, Ind., *Detrichkuta* uo. és OklSz., *Detörch* (recte: *Detröch* 'Detrekővár') Kovács, Ind., *Thidrich* OklSz., *Tetruch* CSÁNKI V. 699. Más alakváltozatok: *-rik* (vö. *Detrik* LIPSZKY, Rep., CSÁNKI I. 346.); *-rük* (vö. *De(t)ruk* CSÁNKI V. 699.); *-reg* (vö. *Dethreg* CSÁNKI V. 699.); *-rih* (vö. *Dythryhuagasa* OklSz., CSÁNKI I. 346., *Tethrih* CSÁNKI V. 699.); *-rih* (vö. *Detruh* Kovács, Ind., *Tetruh* CSÁNKI V. 699.); *-röh* (vö. *Det(h)reh* VR. 210., 236., 316. §., Kovács, Ind., CSÁNKI I. 346., 582., V. 699., OklSz., THURÓCZI krónikája l. BLEYER, Magy. hűnm. germ. elemei 51., *Tetreh*, *Tethreh*, *Thetreh*, *Thethreh*, *Tedreh* CSÁNKI V. 699.). A mai *-re*-be végződő alak már a XIII. sz. elejéről (vö. *Detre* Kovács, Ind., *Detrekő* LIPSZKY, Rep., *Detreháza* CSÁNKI I. 582., *Dettre* VR. 7. §, *Deethre*, *Dethre* CSÁNKI V. 699.). Származék: *Detrehem* (-n > -m képzős deminutivum, l. MNyv. XIII. 18, VR. 236. §, CSÁNKI I. 582., V. 699.) ma falvak Szilágy m., Torda m. A hazai latinban *Ditricus*, *Detricus* a szn., l. Kovács, Ind., BLEYER i. m. 51—53. A szn. eredetére vö. úfn. *Dietrich*. kfn. *Dietrich* ~ *Dietrich*, ófn. *Diotrih*, l. FÖRSTEMANN, Altd. Namenbuch I.² 1254., 1446., WEIGAND-HIRT, DWb.⁵ A német név ófn. *diot*, kfn. *diet* 'volk' + *-rih*, *-rih* 'herrscher' összetétele, l. alább a *-re* szótagnál.

Duh. 1134-ből: «quendam boemicum uenerabilis uite uirum nomine *Duch*» (ez volt az első zágrábi püspök, Sz. László király idejében élt), l. MELICH, Szláv jöv. I. 79.; 1434-ből: Georgius

Duch OklSz. *dúc* a. Más adat: VR. 300. §: *Duh* (személynév). Talán ide való *Doh*, falu Szilágy m. CsÁNKI I. 582. Szláv, nyilván cseh eredetű személynév a cseh *duch* 'spiritus, athem' szóból, l. MELICH, i. m. 111.

Enech a. m. 'ünő'. Hunor és Magor édesanyja a krónikák szerint *Eneth*, *Enee* HFK. 478., 490. A NyK. XXXIV. 143. és Nyr. XXXIII. 321. lapján azt igyekeztem bizonyítani, hogy ez írott alak *Eneth* helyesen *Enech*, s hogy a tn. azonos a mai magy. *ünő* (alakv. *inöy*, *iné*, *önő* l. GOMBOCZ, B'TürkL. 136.) 'bucula, iuvenca, junge kuh' köznévvvel. Az *ünő* török jövevényszó, vö. kún, *inak*, ujjur, oszm. csag. *inäk*, jakut *ynax* stb., l. GOMBOCZ i. m.

Feldrech. 1284 k.: *Feldrech* szn. Kovács, Ind. Hazai latin emlékeinkben sokszor: *Feldricus*, *Feldyricus* Kovács, Ind. A szn. eredetére vö. úfn. *Friedrich*, kfn. *Friderich* ófn. *Fridurih*, latinositva *Fridericus*, l. WEIGAND-HIRT, DWb.⁵ Összetétel: ném. *vride* + *-rich*.

Hedre. A XIV—XV. sz.-ban: *Hedrich*, *Hedrych*, *Hedrychfalwa*, *Hedrech* CsÁNKI I. 296, II. 315. Más alakváltozatok: *-rih* (vö. *Hedryhfa*, *Hedrihfaya* CsÁNKI V. 880.); *-ri* (vö. *Hedri*, falu Sáros m. LIPSZKY, Rep., *Hedryvar* 'Hédervár' CsÁNKI III. 542., vö. ez alakulásra 1489-ből Zenth *Orly* pispék: *Ulrich*, l. OklSz. *Ulrik* a.); *-riih* (vö. *Hedruhfaya*, *Hedruhwar*, *Hedruh* CsÁNKI II. 315., 577., III. 542., V. 880., Kovács, Ind.); *-rèh* (vö. *Hedreh*, *Hedrehuara*, *Hedrehfaya* CsÁNKI I. 296., II. 315., 577., III. 538., 542, 549., V. 880.); *-ra* vö. *Hedrahely* Somogy m. LIPSZKY Rep.; *-è(e)r*, vö. *Hederfája* > *Hédérfája* LIPSZKY, Rep., CsÁNKI V. 880., *Hederfalva* CsÁNKI II. 315., *Hederhely* CsÁNKI II. 577., 611., *Hedervár* > *Hédervár* LIPSZKY, Rep., CsÁNKI III. 538., 542., 549. A *Hedre* alakra adatok már a XV. sz.-ból, l. CsÁNKI II. 577. A *Hedrich* szn. emlékeinkben latinositva *Hedricus* (l. Kovács, Ind.). A szn. német eredetű s nyilván hangtanilag is a *Heinrich* alakváltozata. Erre bizonyítékul felhozom: a sárosmegyei *Hedri* községet (régén *Hedrychfalwa* stb. CsÁNKI I. 296.) tótúl *Henrikovcenak* hívják (l. LIPSZKY, Rep.) s egy 1320-ból való oklevél «Villa *Henrici*»-nek nevezi (l. CsÁNKI I. 296.). A ném. *Heinrich*, kfn. *Heinrich*, ófn. *Heimrih* stb. a ném. *heim* 'haus' + *rih* 'herrscher' összetétele, latinositva a név *Henricus* (l. alább). Egy *Heinrich*-ből, *Henricus*-ból szabályosan fejlődhetik *Heindrich*, *Hendricus*, s ez alakokból *Heidrich*, *Hedrich* keletkezhetik. Lásd *Herrich* a. is.

Heidreh. A XIII. sz.-ból: *Heidrich*, *Heydrich* szn. Kovács, Ind. Más alakváltozatok: *-reh* (vö. *Cheydreh* VR. 182. §, *Heydeh* VR. 70. § recte: *Heydreh*, *Heidereh* Kovács, Ind.); *-riig* (vö. *Heydrugh* Kovács, Ind.); *-ür* (vö. *Heydür* Kovács, Ind.). Ere-

detéről l. *Hedre* a., máskép FÖRSTEMANN, Altd. Namenbuch I.² 726., 1255.

Herrich. 1227-ből: *Herrich* szn., 1240-ből: *Herruch* szn. KOVÁCS. Ind. Latinositva: *Herricus* szn. uo. (igen gyakori szn.). A név a ném. *Heinrich* ~ *Henrich* változata.

Imre. A XIV—XV. sz.-ből: Zent *emrich*, Sthrigzenth *emrich* CSÁNKI V. 137., Senth *Emrich* CSÁNKI I. 311.; Zenth *emerech* CSÁNKI V. 137. Más alakváltozatok: *-rèk* (vö. népnyelvi *Imrèk* Nyr. XXXII. 81.); *-reg* (vö. *Imreg* zemplénmegyei község CSÁNKI I. 350., PAIS, MNyv. IX. 360., OklSz. kérdőjellel); *-rüh* (vö. *Hemyruch* KOVÁCS, Ind., *Scenthemruh* CSÁNKI I. 70., *Zenthemruh* CSÁNKI V. 137., *Szentemruch* CSÁNKI III. 558.); *-rih* (vö. horv. *Jembrih*, *Imbrihovec* magyarból, l. MELICH, Szláv. jöv. I₂. 144.); *-rèh* (vö. KNAUZ, Kortan 181.; *jmreh* MargL. 46., 47., zent *ymbreh* Apost. mélt. írott k. 55., *Zenth Imreh*, *zenthymreh* CSÁNKI V. 137., *Zentimreh* CSÁNKI I. 311., *Zenth emreh* CSÁNKI I. 70., 311., II. 644., V. 137., 683., OklSz. *Zenth Emreh* CSÁNKI I. 311. stb.); *-röh* (vö. WinklerC. naptári rész: zent *Emröh* hercegh, ÉrdyC. 611.: zent *ymröh*-nek); *-rö* (vö. népnyelvi *Imrö* Nyv. XVIII. 190., lehet magyar deminutiv képzés is); *-ür* (vö. *Imbur* olv. *Imbür* KOVÁCS, Ind.). A *-re*-vel való alakv.-ra (vö. *Emre*, *Empre*, *Embre*, *Imbre* l. feljebb és OklSz.) már igen korán vannak adatok (l. KOVÁCS, Ind. *Imre* a. 1251-ből). Magyarból latinositva: *Emricus*, *Emericus*, *Emiricus* (l. MNyv. II. 51., VR. 292. §, KOVÁCS, Ind.) s ebből *Hemricus*, *Hemericus*, *Hemiricus* (vö. VR. 138. §, KOVÁCS, Ind.). A *Hem(e, i)ricus* alakot korán azonosították a *Henricus*-szal (l. VR. 122. §: sanctus *Henricus* = a biharmegyei *Szentimre* hely; *Imre* király pénzein *Henricus* l. MNyv. III. 474. és l. még MNyv. II. 51., III. 432., VII. 287.). Az *Imre* név német eredetű, a német személynév összetett szó, utótagja *-rich* ~ *-rich*. Az előtagról régebben azt tartottam, hogy *Amb*-, umlauttal *Ämb* ~ *Emb*-nek hangzik a németben (vö. MELICH, Szláv. jöv. I₂. 145., Keresztneveink 20., 29., MNyv. II. 51, III. 432.), az átvett német tulajdonnév tehát *Ämbrich* ~ *Embrich* l. FÖRSTEMANN, Altd. Namenb. I.², 98. A ném. *Ä(E)mbrich*: *Ä(E)mb-rich* > magy. *Emre* > *Imre* átvétel valószínűtlen a következő okokból: a) Egy magyar szempontból magashangú német szó (a magyarba kerülve) első szótagbeli *ä*-je a magyarban nyílt *e* marad (vö. *erkély* > kfn. *ärker*, *erker*, *erszény* > osztr. baj. *äserin* l. MELICH-LUMTZER, D. Ortsn. u. L.); az *Emre*-ből pedig csak azért válhatott *Imre*, mert első szótagbeli *e*-je zárt volt; b) A magy. alakváltozatok közül az *-mpr*-, *-mbr*-rel hangzók magyar fejlemények régebbi *-mr*-rel hangzó alakokból. Megfordítva a fejlődés a magyarra érthetetlen. E két ellenvetés azonnal megszűnik, mihelyt *Emrich* > **Emrech* > *Emerech* > *Emreh* stb.

nevet egy ném. *Emrich*-ből származtatjuk. Ilyen *Emrich* ~ *Emmerich* alak van a németben (l. TETZNER, *Namenbuch*, ARNOLD, R. FR., *Die deutschen Vornamen*² 5.). Ez az *Emrich* TETZNER i. mű szerint *Ermanrich* rövidülése; ismerte azonban a keresztnévek terén a beczegetés sokféle módját, nem lehetetlen, hogy a ném. *Emrich* valamikép mégis etimológiailag azonos a *Heinrich*, ófn. *Heimrich* alakjával. Hogy a két nevet a XI—XII. században nálunk egynek vették, feljebb láttuk.

Kassu, falu Zemplén m.-ben, l. LIPSZKY, Rep. A XIV. sz.-ből: *Kozsuch* (írva *Cosuch*, *Kosuch* CSÁNKI I. 351.), később *Kozsuh* (írva *Koswh*, *Kosuh* CSÁNKI i. h.), *Kozsoh* (írva *Kosoh* CSÁNKI i. h.), *Kassuh* (írva *Kaswh* CSÁNKI i. h.). Szláv *Kožuch* szn.-ből, l. MOROŠKIN, Slavj. imenosl. A szn. előfordul vezetéknevül is használva a tótok közt is, meg az oroszok közt is, ez utóbbira adatokat l. ТУПИКОВ, Slovarj. A szn., vezetéknev azonos a szláv *kožuch* 'pelz' köznévvvel, l. erről BERN. EtWb. 597., MIKLÓSICH, Denkschr. XXIII. 186.

lélah. A XIV.—XV. sz. határáról: «lintenomen — *lèllach*» SchlSzj. (A hasonmáson talán inkább *lèllah* a szó). Más adatok: *lèlah* BesztSzj., *lèllah* NySz. Ma elavult szó, utolsó adat reá ÉrdyC. 182. Eredetére német jövevény, vö. kn. *lilach*, *lilnalach*, *lilachen* 'leintuch, betttuch', úfn. *leilach* (első adat a XV. sz. elejéről SCHMELLER I.² 1417.), *leilachen* ua. DIEF. NGL. *linteramen* a., KLUGE, EtWb.⁸, WEIGAND-HIRT, DWb.⁵, LEXER, KärnWb. A német szó *lein* + *lach(en)* összetétele, l alább a *supèrlát* cz.

oláh. 1293: *Olachos* (lat. több. acc.) Árpádkori új Okmtár V. 82. (ugyanitt lat. *Olacos*, *Olaci*, *Olacorum*); 1294-ből: ab omnibus... *Olachys* uo. X. 153.; 1363/1371-ből: Ad vnum locum Teglaruar uocatum wlgariter, secundum uero *Olachos* Charamida nominatum OklSz.; 1350-ből: «*Olachorum*... villas nostras *olachales*» MIHÁLYI JÁNOS, Mármarosi dipl. 29. Ez adatokban az *Olachos*, *Olachys*, *olachales* a magy. *oláh* régibb **olách* alakjából van latinositva. Egy régibb magy. **olách*, azaz *ch*-val hangzó alak mellett szól: a) A hazai lat. *blachus*-nak van *blacus* és *blackus* változata is (l. NyK. XXXIV. 133., 138., MNyv. V. 436.). A *ch*-s alak magy. **olách*-ból való. A hazai lat. *olachus*, a mely magy. **olách* latinositása, előfordul *k*-val, *c*-val írva (l. MNyv. X. 278.: *Olacos*, *Olako*, *Olaci*) s ez az írott alak *k*-val való ejtés mellett szól; b) A hazai lat.-ban van *vaiachus* ~ *vallachus* is; ez, valamint a ném. *walach*, *wallach* egy régibb magy. **valách*-ból (l. MNyv. V. 436., VI. 349., IX. 396.). A magy. *oláh* szláv eredetű, különféle magyarnyelvi alakváltozatainak ez a fejlődése: szláv *vlachъ* > magy. **vlach* > **vlách* (vö. Képes krón. HFK. 497, 498: *Vlachis*), ebből **vlah* ~ **vláh* (vö. KÉZAI ed. FLOR. 16. §. *Vlahis*), majd **volách*(h) ~ **valách*(h) [vö. Geor-

gius *Volah* OklSz., *valáh, valá*: *valáhuil* MTsz.], **volách(h)*-ból **olách* ~ *oláh* > *oláj, oláh* MTsz., *holáh* (vö. *Holah* OklSz.), *olá* (l. OklSz., MNyv. X. 278., LIPSZKY, Rep.; talán idevaló a zalam.-i *Oláh* ~ *Olá* hn. is. l. LIPSZKY, Rep., CSÁNKI III. 87., KOVÁCS, Ind.). Vö. MELICH, MNyv. IX. 396.

Pásztó, e néven több falu, l. Heves, Nyitra, Zólyom m. LIPSZKY, Rep. 1264-ből: (villa) *Pasztuch* Árpádk. Új Okmtár XII. 692. Latinositva *Pasztuchius* vö. a XIII. sz. elejéről VR. 36. § de Theothonicis *pasthuchij* (= *Pasztuch* németjei a. m. a mai hevesm.-i *Pásztó*, l. KARÁCSONYI-BOROVSKY, Reg. Var.). A szóvégi *ch*-ra mutat a következő adat is: 1290-ből: in foro *Pastuk* Árpádk. Új Okmtár XII. 666. (állítólag van *Pastek* is, MNyv. VI. 242.). Más adatokban később: *Pasztuh* (vö. írva *Pastuh, Pazthuh* KOVÁCS, Ind., *Pastuh* ANON. 33. §, VR. 51., 80., 88., 133. §, ? *Pasztuh* VR. 80. §); ? *Pásztu* (vö. VR. 4. § *Pazthu*, nyilván íráshiba *Pastuh* h., ugyanő VR. 51. §-ban *Pastuh*); *Pásztoh* (vö. írva *Pazthoh* CSÁNKI I. 55.). A hn. szn.-ből, vö. VR. 4., 51. §§ *Pazthu, Pastuh* szn. A szn. nyilván szláv eredetű s egy szláv *Pastuch* mása. Cseh-morva oklevelekben van *Pastucha* férfinév a XI—XIII. sz.-ban, l. Codex dipl. r. Boh. I., MOROŠKIN, Imenoslov, MNyv. VI. 242., X. 156., XI. 36. (állítólag *Pásztó*-nak van magy. *Pasztoha* alakv.-a is HFK. 429.; tévedés lesz. LIPSZKY Rep.-a szerint a tót név *Pastucha, Pastuchov*). A szláv *Pastuch* szn. vagy a *pastuchъ* 'hirt, pásztor' (így TAGÁNYI, Nyitramegyei Közlöny 1888: 29. szám, vö. egyh. szláv *pastuchъ*, or. *pastùchъ*, cseh *pastucha*, lengy. *pastuch, pastucha*) vagy pedig a **pastuchъ* 'csödör' (vö. bolg. *pastùchъ*, szerb *pástùh*, horv. szlov. *pastùh* BELLOSZT., PLET. I. MIKL. EtWb. 232., 233.) köznév mása.

ném. *-rich*-chel összetett német nevek (vö. *Detre, Hedre, Imre* stb.) vége a magyarban többféleképp fejlődött. A fejlődés irányai ezek: a) ném. *-rich* > magy. *-rich*, ebből *-rik* ~ *-rih*, ez utóbbiból *-ri*; b) magy. *-rich* > *-rëch* > *-rëh* > *-re*; c) magy. *-rich* > *-rëch* > *-rëk* > *-rëg*; d) magy. *-rich* > *-rùch*, ebből egyrészt *-röch* > *-röh* > *-rö*, másrészt *-rüh* ~ *-rük* > *-rüg*. A *Héder, Imbüur, Diter* ~ *Detér* (CSÁNKI I. 133., 655.), *Odor* alakok elvonások, magyarázatukat l. MNyv. X. 251. Egyébiránt a XII—XIII. sz.-ban sok ilyen *-rich* végű német szn.-ünk volt (a már felsoroltakon kívül l. VR. 262. § *Echireh*, uo. 334. § *Olbruh, Olferih*, uo. 20. § *Olduruh*, uo. 105. § *Oldruh* stb.)

supèrlát, l. NySz., OklSz., MTsz. A XIV—XV. sz. határáról: BesztSzj. 628.: «*velum-soporlach*» (FINÁLY kiadásában: *soporlath*), SchlSzj. 1196.: «*velum-soporlach*» (SZAMOTA kiadásában *soporlath*). Más adatok: *h*-val: *sparlah* OklSz., *soporlah* BesztSzj., SchlSzj., OklSz., MünchC. 69., *suporlah* OklSz. DöbrC.

442.; *t*-vel első adatok a XVI. sz. második feléből, l. OklSz., MA³ m. NySz. Német jövevényszó, vö. korai úfn. *sperlach*, *sperlachen*, kfn. *sperrilachen* 'tuch, das ausgespannt wird, besonders wandteppich; auch über tischen, betten; himmelszelt' GRIMM, DWb. A szó összetétel, *speer* v. *sper* + *lach(en)*, l. BENECKE-MÜLLER, MhdWb. Vö. *léllah* feljebb.

Vétye, falu Somogy m.-ben (ma nincs meg). A XIII. sz. elejéről: «de villa *Veytech*» VR. 54. §. KARÁCSONYI-BOROVSKY VR. szerint a későbbi somogymegyei *Weytih*, *Wetheth* o *Wethech*, *Wetheh*, *Weetheh* = *Vétye* (l. CSÁNKI II. 659.) községgel azonos. A hn. szn.-ből vö. *Weytech* szn.-et KOVÁCS Ind. A *Vejtech* szn.-ről azt tartom, hogy szláv eredetű. A szlávban a név összetétel, utótagja szláv *-téch*, melyre vö. *Woitech* 1055-ből és MELICH Szláv jöv. I. 132.

3. Ismeretlen eredetű szavak, nevek.

Bedő. A XIII. sz.-ból: VR. 37. §: *Judice Bedech curiali comite*; 1272-ből: *Bedechi* (szn. Dunántúlról, Kovács, Ind.); 1260-ból: *Bedeech* (szn. Hont m.-ből, Kovács, Ind.). Szn.-ből hn.: 1232, 1234-ből: *Bedech* (hely a pécsi egyházmegye területén, Kovács, Ind.); 1356-ból: *Bedech* (Bihar m.-ben, CSÁNKI I. 603., V. 333.; nb. LIPSZKY Rep. szerint Bihar m.-ben van *Bedő* hely, CSÁNKI I. 604. szerint volt *Bedealma* is). Minthogy van *Bedecs* hely is (l. Kolozs m., CSÁNKI V. 333.), a *Bedech* szn. *Bedecs*-nek is olvasható, s ez esetben kicsinyítés ugyanonnan, a honnan kicsinyítés a *Bede*, *Bedő* név, l. EtSz. *Benedek* a. A régi biharmegyei *Bedech* (CSÁNKI I. 603., V. 333.) és a mai ugyanezen megyebeli *Bedő* (LIPSZKY, Rep.) alapján talán fel lehet tenni, hogy a *Bedő* név régibb alakja *Bedech* (l. MNyv. X. 155.). A *Bedő* ~ *Bede*-re l. CSÁNKI I. 466. is. A szóban levő *-ő* > *-ech* kicsinyítő képzőről l. MNyv. X. 154.

cserebűly 'cserebogár'. A BesztSzj.-ben: *cherebech* (vö. NyK. XXXVII. 115., talán íráshiba: *chereboch* h.); később *csereboh* (vö. DöbrC. 148., 187.), *cserebuh* (vö. NagyszombC. 301.), *cserebó* (vö. MTsz., KulcsC. 193.), *cserebú* (vö. MURM. 97.), *cserebo(ó)g* (vö. Brassói tör., KASSAI V. 173.), *cserebók* (MTsz.) stb. Eredete ismeretlen, hibásan: GYARM. Voc.; MIKL. Slav. el.; SZARVAS, Nyr. Lásd részletesen EtSz.

Jenő, sok helység neve. A hn. latinbetűs emlékeinkben *Jeneu*, *Jenev*, *Jenew* (l. VR. 322. §, NyK. XXXIV. 143., Kovács, Ind., CSÁNKI I. 29., 611., II. 493., III. 213., 333., OklSz.), *Burusyeno* (1351-ből: in territorio ville *Burusyeno*; a régi Pilis m.-ben, Anjouk. Oktár V. 527.), *Jenw* (l. Kovács, Ind.). A mai nyelvben van *Jennő* (l. Baranya m., LIPSZKY, Rep.), *Jenye* (l. Ba-

ranya m. CSÁNKI II. 493.), *Jene, Jenye* (l. Gömör m. CSÁNKI I. 137., LIPSZKY, Rep.) is. Az a nézetem, hogy igazuk van azoknak, a kik a *Jenő, Jene, Jenye* helynevet a Konstantinos Porphyr.-nál előforduló *Γενάχ* olv. *Jenach* v. *Gyenach* törzsnévvél azonosnak veszik, vö. HFK. 125., NyK. XXXIV. 142., 143., MNyv. VI., 241.

Pátró, falu Somogy m. és *Pátroha* (LIPSZKY, Rep.-ban *Patroha*) falu Szabolcs m., régen mindkettő *Patruh* (vö. CSÁNKI I. 523, II. 635.), *Patroh* (vö. CSÁNKI uo.). Minthogy egy íráshibából származó adat e helyet 1332—1337-ben *Postoch*-nak írja, feltehető, hogy ez a *Postoch* íráshiba talán *Pa(o)troch* helyett. A **Patrucl* > **Patroch* > *Patruh* eredetileg szn. és nemzetségnév (l. KOVACS, Ind.), s innen hn. MELEGDI J. MNyv. XI. 37. szerint talán egy szláv *Patrucl* szn.-ből, ilyen szláv szn.-et azonban kimutatni nem tud.

Vörü, falu Zala m.-ben. 1412-ből: *Possessio Werech* CSÁNKI III. 123. Más adatok és alakv.-ok: *Werwh, Wereh, Wereu* CSÁNKI i. h. LIPSZKY, Rep.-a szerint *Vörü*, CSÁNKI i. h. szerint *Vörü*.

Zilah, város és a rajta átfolyó patak neve Szilágy m.-ben. A XIII. sz. elejéről: VR. 310. §: de villa *Ziloch*. Később *Zilah*, vö. CSÁNKI I. 550 *Zylah*. A mai helyi kiejtés *Zilaj*, melléknév: *zilaji* és *zilahi* (VERSÉNYI GYÖRGY dr. értesítése). A *Zilaj* alakv. állítólag már az oklevelekben is, a XVIII. sz.-ban *Szilaj* is, l. PETRI M., Szilágy vm. monogr. II. 449., 450. LIPSZKY, Rep.-a szerint van *Ziláh* alakv. is, míg az 1870/71. évi kataszteri térképen (l. M. N. Múzeum könyvtára Mapp. 2756a, Közép-Szolnok m. átnézeti térképe) *Zilach* p(atak) alak van. Úgy gondolom, mindkét adat helytelen. A szóvégi *ch* helyén *c* betűvel írva ez a név is előkerül, vö. VR. 187. §: de villa *Ziloc*, de *Ziloc*, ANON. 22. §: de *Zyloc*, de *Ziloc*. Régebben ez írott alakokat kétségtelen íráshibáknak tartottam, l. NyK. XXXIV. 138. A *Zilah* név eredetéről való felfogásokat l. PETRI i. m.

A szóvégi *ch*-val írott szavaknál minden egyes esetben kiemelttem, van e a szónak *k(c)*-val írott vagy ejtett alakja. A *k* helyén több esetben *g*-t is találtunk, a mely a *k*-ból fejlődött (vö. *hork* ~ *horog*; *Detrik* ~ *Detrück* ~ *Detreg*; *Heidrüg*; *Pasztuk*). Ha minden szóvégi *h*-val hangzó szónak ki tudtam volna régebbi *ch*-val írott alakját is mutatni, akkor a *k* > *g*-s példák száma is nagyobb volna. Így pl. a *potroh*, *potrohos* szónak is van *potrok* NySz., *potrokos* MÁRIAFFI, Kis m. fráz. 155., MNyv. V. 286 alakváltozata is.

A fentebbiekben felsoroltam mind azt az adatot, a melyet a *h* helyén írt *ch*-ra ismerék. Az adatokból nagyjában az derül ki, hogy a *ch* jegy a mai vagy régebbi *h* helyén a XV. század közepén tűnik el végkép s hogy általában áll az, hogy a *ch* a *h*-nál mindig régibb jelölés. Az a kérdés, milyen hangot jelöl a *ch* a feljebb elsorolt esetekben. A mai felfogás abból látható legjobban, hogyan olvassák tudósaink a HB.-nek *ch*-val (későbbi emlékekben *h*-val) írt szavait. SZINNYEI, a kit e téren majdnem minden adatban SIMONYI is követ (I. SIMONYI, MNyelv² 116., Ung. Spr. 108.), Magyar Nyelv-e legújabb kiadásában minden *ch*-val (későbbi emlékekben *h*-val) írt szót *h*-val olvas, kivéve a következőket: *achscin*, szerinte *axszin*; *zoboducha*, szerinte *szoboduxá*; *iochtotnia*, szerinte *joktatniá*. SZINNYEI tehát megengedi, hogy az *aszszony*, régibb *achscin* szóban, a mely jövevénytűző (vö. oszét *a/sin*), a magyarban is a HB. idejében *ch*-nak (= zöngétlen velaris spirans) hangzott. A *zoboducha* alakban is *ch*-t olvas SZINNYEI, s általában a mai *-it* képző és *-jt*-hangzóközi kapcsolat, a melyet régebben *-ht* > *-cht*-vel írnak (vö. *rohtonc*, *tonohtnananac* stb.), SZINNYEI szerint korábban *χt*-nek (*χ* = német *ach*-laut, I. NYH.⁵ 71.), régebbi felfogása szerint *ȳt*-nek (*ȳ* = német *ich*-laut, I. NYH.⁴ 67.) hangzott. Minden más esetben szerinte *ch* betű a *h* hang jele.

El lehet-e dönteni, hogy a *ch* betűnek, a melyet később szabályosan a *h* vált föl, mi volt a jelentősége? Helyesírási sajátságokról van-e itt szó vagy pedig hangzásról: hangváltozásról?

Kezdjük a helyesírással.

A latinban a *ch* betűvel görög eredetű szavakban a gör. *χ* helyén találkozunk. Ezt a *χ*-t, *ch*-t a latinban is előbb *k*-nak (tenuis aspirata), később *k*-nak (tenuis) ejtették. Ezt a *Krisztus*, *krónika*, *pátriarka* stb. mellett bizonyíthatja a gör. *ἀρχι*- is, a mely a latinban *archi*- (vö. *archipresbyter*, *archiepiscopus* stb.) olv. *ark'i* > *arki* > *arci*, a mint azt az olasz *arci*-, ném. *erz*-, *erzi*- (vö. *erzengel*), magy. *árkangyal* (I. EtSz. *árkangyal*) szó is bizonyítja. A latinban zöngétlen velaris spirans nincs; azt sem lehet állítani, hogy ilyen szavakat mint *homo*, *habeo*, *Herodes* stb. a latinban vagy a hazai latinban valaha is írtak volna

chomo, *chabeo*, *Cherodes* stb. alakban. Csupán szóbelsei helyzetben fordul elő a hazai latinban, hogy a lat. *h* helyén *ch*-t is írnak. A lat. *michi*-t, *nihil*-t XII—XV. századi emlékeink sokszor *michi*-nek (l. ANON. ed. FEJÉRPATAKY bevez. és 14. §, a kéziratban azonban rövidítve *m*²; HARTV. ed. FLOR. 16. §, eredetiben?; DomC. 213.), *nihil*-nek (l. ANON. ed. FEJÉRPATAKY 1., 44., 56. §, az eredetiben is; HARTV. ed. FLOR. 6., 7., 13., 17., 19., 20., 23. §; KÉZAI ed. FLOR. 26., 33. § stb.) írják. Minthogy ez írás e két szóban a külföldi latinságban is előfordul (l. REUSENS, *Éléments de paléographie* 110., 112.), a *ch*-val írás nyilván valamilyen középkori etimológia alapján keletkezhetett, s a *ch* talán a *k* hang jele. A XIV—XV. sz.-ban találunk más hangzóközi lat. *h*-t is *ch*-val írva és megfordítva (vö. SchlSj. 1329. *vehiculum* így a hasonmáson; uo. 383. *brahium*), talán a *michi*, *nihil*: *michi*, *nihil* analógiájára. Szó elején, valamint mássalhangzó után azonban egyetlen példát nem ismerek. S azért állíthatom, hogy a latinban nem írták a *h* hangot *ch* betűvel, s így a régi magyarok, ha a *h* hangot csakugyan *ch*-nak akarták volna írni, ezt a jelölést a latinból nem vehették volna.

Az ó- és a középfelnémetben a *h* hangot *h* betűvel írták, sőt itt a *h* betű több esetben a zöngétlen velaris spiransnak: a *ch*-nak a jele, pl. a *ht*, *hs* kapcsolatban (l. BRAUNE, *Alth. gram.*³ 151., 178. §, *Mittelh. gram.*³ 6., 7. §). Előfordul a *ch* betű is, de ez sohasem jelent *h* hangot, hanem vagy zöngétlen velaris affricatát: *hχ*-t, vagy pedig zöngétlen velaris spiranst: *ch*-t (l. BRAUNE, *Alth. gram.*³ 144., 145., 173. §, *Mittelh. gram.*³ 66., 114. §).

A német helyesírásból tehát *h* értékű *ch*-t nem lehetett átvenni.

Nem lehetett azonban *h* értékű *ch* betűt azoktól a szlávoktól sem átvenni, a kiknek — a latin egyházhoz tartozván — a XI. században nemzeti nyelvű emlékeik vagy legalább nemzeti nyelvükből egyes felírt szavaik vannak. Igazi *h* egyébként e nyelvekben alig van, s a hol van is, ott aránylag újabb időben az illető nyelvben ma is széltében járatos *ch*-ból fejlődött és fejlődik (l. BROCH, *Slav. Phonetik* 52. §). A X—XI. századi szlovénben nem volt még *h*, a Freisingeni nyelvemlékek a *ch* hangot *ch*-val vagy német hatás alatt *h*-val írják (l. VONDRÁK,

Friz. pam. 39., hibásan MELICH, NyK. XXXIV. 138.) A csehben sem volt a X—XI—XII. században *h*, csupán *ch*, úgyszintén a lengyelben (ASBÓTH, Nyelvtud. V. 308.). A mai cseh *h*, a mely zöngés hang, a XIII. század óta *g*-ből fejlődött (l. erről alább is).

Mint hogy pedig nincs olyan magyar szempontból számbavehető helyesírás, a melyben *h* hangot *ch* betűvel jelöltek volna, azért a magy. *ch*, későbbi s részben mai magy. *h* helyesírás-történeti alapon nem fejthető meg. Pusztá grafikus sajtóság tehát a jelölés nem lehet.

A *ch*-, később *h*-jelölésnek hangtörténetinek kell lenni. Az a kérdés, milyen hangot jelöl a *ch*.

A kérdést csak etimológiai alapon oldhatjuk meg. Épp azért az ismeretlen eredetű szavak vallomására semmit sem építhetünk. Az ismeretlen eredetű szavak csak az ismert eredetűek alapján válnak értékesekké.

Az ismert eredetű szavak közül is a jövevényszavak vallo-mását nagy óvatossággal kell fogadnunk. A magyar nyelv jövevényszavai terén tett vizsgálataimkor régibb idő óta jöttem arra a tapasztalatra — s feltétlenül érvényes voltáról napról-napra mind jobban győződöm meg — hogy a jövevényszó mind hangsúlyozásában, mind pedig hangzásában mindenkor beleilleszkedik az átvevő nyelv hangsúlyozása és hangzása rendszerébe. Jövevényszóból új hangsúlyozást, új hangot a magyar nép — s más is aligha — soha, de soha nem sajátíthatott el, nem sajátított el. A magyar nyelv terén tett ezen tapasztalatomnak már több ízben adtam kifejezést (vö. ANONYMUS *Ecilburgu* szaváról, valamint a *halom* régi *holmu* alakjáról MNyv. VI. 15.; a VR. 196. § villa *Perlu* nevéről MNyv. XII. 312.), s több újabb és újabb példával igazolhatom állításomat. Egy ilyen igazoló példám a *ch* ~ *h* esete is. Vegyük először a német jövevényszavakat.

A német jövevényszavak közül a magyarban *ch*-val írva fordulnak elő a többi közt: *Cheydreh* vö. ném. *Heidrich*, *Cherceg* 'herczeg' vö. ném. *herzog*, *marcha* vö. ófn. *marha*, *mariha*. A német nyelv történetéből tudjuk, hogy az e szavakban leírt *h* betű az ófelnémet korszaktól a mai napig minden nyelvjárásban gégehangnak: *h*-nak hangzott (l. erről BRAUNE, *Ahd. Gram.*³ 151. §, *Mhd. Gram.*³ 6., 7. §). Ha tehát a magyarban mégis

Cheydreh, Cherceg, marcha az írott alak, akkor itt vagy pusztán magyar helyesírási sajátásról van szó, vagy pedig hanghelyettesítésről, t. i. arról, hogy a magyarban eredetileg nem volt szó- és szótagkezdő *h*, hanem csupán *ch* (zöngétlen velaris spirans). Hogy helyesírási sajátásról szó sem lehet, arról feljebb részletesen szoltam.

Emlékeinkben a latin eredetű *Ábrahám, Betlehem* szavak is előfordulnak *Abracham, Betlechem* alakban. Minthogy e latin szavakat a külföldi latinság *ch*-val sohasem írta, ezekben is a *ch* a *h* helyén hanghelyettesítés útján kerül bele a magyar szóba.

Teljesen elhibázott dolog volna, ha valaki a magy. *Cherceg, Cheydrich, marcha, Abracham, Betlechem* szavakból azt következtetné, hogy az átvételkor az átadó nyelvekben *ch* vagy *kx* volt a *h* helyén, mert hiszen kétségtelenül tudjuk, hogy mind a németben, mind a latinban *h* volt.

Hasonló esetet idézhetek a tót nyelvből is. Van a tótban néhány olyan magyar jövevény (vö. *chaseň, choseň* 'haszon', *chyba* 'hiba', *chýr* 'hír', *chám, chámý* 'hám', *chotár* 'határ' [esetleg nem magyar]), a mely a tótban *ch*-val, a magyarban ma *h*-val hangzik. Hogy e szavak magyar *h*-val vagy magy. *ch*-val hangzó alakokból vannak-e átvéve, azt eldönteni nem lehet. Csak annyi bizonyos, hogy akkor kerültek a magyarból a tótba, a mikor a tótban még *h* hang nem volt (a tót *h* zöngés hang), hanem csupán *ch*. Ekkor pedig a magyar *h*-ból is hanghelyettesítéssel tót *ch* lett (l. erről nem egészen helyesen NyK. XXXIX. 346.).

Teljesen mellékes tehát, hogy az átadó nyelvben *ch*-val vagy *h*-val hangzott-e a szó, a fődolog: volt-e az átvevő magyar nyelvben *ch* vagy *h* hang.

A magyar nyelvben olyan *h*, a mely finnugor alapnyelvi *h*-ra menne vissza, sem szókezdetben, sem szóbelsejében, sem szó végén nincsen. Minden mai vagy a nyelvtörténet folyamán felmerülő *h* magyar fejlemény.

A mi a szókezdetét illeti, kétségbevonhatatlan esetek csupán a következők:

A nyelvtörténeti korban megtörtént, hogy magánhangzón kezdődő szó ma *h*-val kezdődik. A török eredetű *hurok* *h*-val a XVII. század óta hangzik nyelvünkben s azelőtt általában *urok*,

tehát magánhangzós kezdetű volt a hangalakja éppúgy, a hogy magánhangzós volt az átadó török nyelvben. Mai *h*-járól az a nézet, hogy a *húr* hatása alatt vette fel a *h*-t (l. Gombocz, BTürkL. 84.). A mi megtörténhetett a nyelvtörténeti korban, az megtörténhetett a nyelvtörténeti kor előtt is. SZINNYEI szerint (l. NyK. XXXIII. 477.) a *hét* (< *hêt*) szó rokonnyelvi alakjaiból következik, hogy valaha a magyarban **et* (szerintünk **et* ~ **etü* is) volt az alakja. Mai *h*-ját analógia útján a *hat*-ból kapta (elfogadja SETÄLÄ, FUF. XII. 168.). Minthogy azonban a *hat* *h*-ja fgr. *k*-ra megy vissza, a *hét* szóban egykor éppúgy megvolt a *h*-t megelőző hang, a hogy megvolt a *hat*-ban is.

A hol a *h* szókezdetben szerves, etimológikus hang, csak azok a példák kétségbevonhatatlanok, a melyek mélyhangúak és fgr. *k*-nak felelnek meg (l. legutóbb SZINNYEI, NyH.⁵ 24., SETÄLÄ, FUF. XII. 168.); *h*-n kezdődő magashangú szónak fgr. *k* kezdetűvel való egyezése nincs kétségtelenül bebizonyítva (erről legutóbb WICHMANN, FUF. XI. 210.). SETÄLÄ FUF. XII. 168. szerint kétségtelen példa volna a magy. *hisz*, *hinni*, melyre vö. md. *keme-käme*- 'glauben' (l. BUDENZ, MUSz., de l. MUNKÁCSI, Nyr. XII. 295. s köv. l.).

Hogy a szerves, etimológikus magy. szókezdő *h* másból is, mint *k*-ból eredhetne, arra nincsenek kétségtelen példák (vö. ilyen kísérletre: BUDENZ, MUSz., 64., az ú. n. *s*-hangok a magy.-ban *h*-n keresztül váltak volna magánhangzós kezdetűekké, l. MELICH, A magy. tárgyias rag. 68.; dentalis szókezdetből magy. *h*, l. SETÄLÄ FUF. XII. 168.; *č*-féle hangból magy. *h*, MUNKÁCSI, KSz. VIII. 338—342., ellene WICHMANN, FUF. XI. 201—210.).

A magánhangzóközi mai magy. *h*-val hangzó szavak közül kétségtelenül fgr. korszakbeli a *fehér* (alakv. *fejér*) szó, a mely minden bizonynyal *-ér*-képzős n. verbale (l. BUDENZ, MUSz. 501., 515.); *h*-jának a története nincsen tisztázva. Nincsen tisztázva több más szóbelsei *h*-val hangzó szó *h*-jának története sem (l. BALASSA: SIMONYI, TMNy. I. 149.). Ellenben a képzőkben levő mai (vö. *-hat*, *-het*: *mehet*; *hirhedt*, *vénhedik* stb.) és régi *h* (vö. *-ht*: *szabadoht*, *tanoht* stb.) ugor χ , illetőleg fgr. *k*-ra megy vissza.

A ma *h*-ra végződő szavak közül kétségtelenül fgr. korszakbeli a *méh* 'apis' szó. Hogy a magy. *h* egy fgr. alapnyelvi

kš (? ~ *γš*)-nek felel meg, vallják a rokonnyelvi alakok, vö. md. *mekš*, *mēs*, cser. *müks*, *müš*, *müšš*, f. *mehiläinen*, votj. *muš*, zürj. *muš*, *moš* l. SZINNYEI, NyH.⁵ 140., PAASONEN, FUF. XII. 305. Hogy azonban a *h* közvetlenül milyen hangból való, *š*-ből-e vagy másból, az nincs véglegesen eldöntve. SETÄLÄ ANDERSON nyomán (l. SETÄLÄ, Vostočnyje finny 6. és Ethnographia XXVII. 195.) a *juh* 'ovis' szót is fgr. korszakbelinek tartja s megfelelői szerinte: osztj. *oš*, *oš*, *áč*, vog. *oš*, zürj.-votj. *iž*, md. *uča*, f. *wuhi* (alakv.-ok: *uttu*, *utt*, *ute*). Hogy ez egybeállításnak magyar szempontból több sebezhető pontja van, az kétségtelen. A legfőbbek egyike a m. szókezdő *j*, a mely a fenti fgr. szavakból érthetetlen. A magy. *h* is megokolásra szorul. Más mai *h*-ba végződő szavak fgr. vagy ugor eredete még homályosabb (l. BALASSA: SIMONYI, TMNy. I. 150.).

A mai szövégi *h*-k a tövégek korában szóbeliseiek voltak, bár ez hangfejlődésük szempontjából nem fontos.

A mai *-ó* ~ *-ö* > *-ú* ~ *-ü* képzős szavak egy része *h*-val, még régebben *ch*-val írva fordul elő (vö. feljebb: *lapú*, *gyönyörű*; *mező*, *szedő*, *ütő*; más példák: *azah* 'aszó', *Elleh*, *Fedeh*, *Feleh*, *Füleh*, *Quereh*, *meneh*, l. SZINNYEI, NyH.⁴ 79., ⁵ 82.). Ez a *-h* > *-ch* fgr. *k*-nak felel meg, l. ilyen képzőt az egyes fgr. nyelvekben BUDENZ, UA., SZINNYEI, NyH.⁵ 82., Fgr. Spr. 93.

A kifejtettekből láttuk, hogy mindazokban a kétségtelenül finnugor eredetű esetekben, a melyekben ma vagy csak a nyelvtörténeti kor folyamán fellelhető a *h*, legyen az a szó elején, belsejében vagy végén, finnugor *k* (esetleg valamely ugor nyelvi χ) felel meg. Ezzel nem azt állítom, hogy más finnugor hangból ne fejlődhetett volna vagy nem fejlődött a mai vagy a nyelvtörténeti kor folyamán fellépő *h*, a mely azonban szintén régebbi magy. *ch*-ből való. Hiszen van sok nyelv, a hol pl. *s* (= magy. *sz*) hangból fejlődött a *ch* s ebből *h* (vö. pl. a szláv *блѣха*, *мѣхъ* 'bolha, moh'-féle szavakat, a melyek a hazai szlov.-ben *h*-val is hangzanak stb.) De más biztos példa, mint fgr. *k* (illetőleg valamely ugor nyelvi χ), nyelvünkől nincs kimutatva.

Egy *k*-ből többféle fokon keresztül válhatik *h*. Van olyan fejlődés, a melyben a *h* előbb *ch* volt. Ilyen pl. a mai német szókezdő *h*, pl. *hundert*, a mely *h* már az ófelnémet korszak elején, de a mely a nyugati germánban még *ch* volt. Ilyennek

kellett lennie a magy. *h* előzőjének is (így SZINNYEI, Nyr. XLI. 65., SETÄLÄ, FUF. XII. 168., talán WICHMANN, FUF. XI. 210. is). Hogy csakugyan *ch*- volt, s hogy e változás: a *h*-vá fejlődés a magyar nyelv történeti korában fejeződött be, kétségtelenül vallják a feljebb elősorolt *h*-, régibb *ch*-val írt magyar nyelvtörténeti adatok. Láttuk, hogy e nyelvtörténeti adatokban a *h*-nak régebben *ch*-val való jelölése nem lehet helyesírási sajátosság. Most az eredeti szavak *h*-jának finnugor megfelelőivel való egybevetése után látjuk, hogy a jelölés csakis egykori hangzás emléke lehet. Addig a pontig, a míg a *ch*-ból *h* lesz, a fejlődésnek sok fokozata lehetséges. A ma élő nyelvek *ch* hangjai sem egyformák. Az egyikben a *ch* ejtésekora a hangképző szerveknél kisebb a rés, a másokban nagyobb. A német *ch* például sokkal kisebb rés mellett, és nagyobb zörejjel képződik, mint pl. az orosz *ch*, a mely utóbbi szó elején talán közelebb is áll a *h*-hoz, mint az igazi *ch*-hoz (l. SIEVERS, Grundzüge der Phon.⁵ 343. §). Úgy gondolom, a magyar *ch* a nyelvtörténeti kor elején mediopalatalis zöngétlen spirans volt, a mely fokozatosan vált postpalatalissá, majd *h*-vá. Talán azért volt lehetséges, hogy néha pusztán *c*-, *k*-val is írták s több esetben e *ch* *k*-vá vissza is fejlődhetett, mert a szűkebb hangrés mellett az erős zörejjellemezte e *ch*-t.

A további részletekre nézve ezeket tartom szükségesnek elmondani:

A magy. *ch* > *h*-nak *k*-ból való fejlődése a magyar nyelv külön életében keletkezett s fejeződött be úgy, a mint azt ma látjuk. A szókezdetre vallja e tételt SZINNYEI is (l. Nyr. XLI. 67.), szerintem azonban helyes e tétel szöbelsejére és szövégre is. A fejlődésnek ez a magyar nyelvhez — és nem pl. az orosz alapnyelvhez — való időrendi kötöttsége kizárja, hogy benne akár a szó elejét, akár pedig a szó belsejét vagy végét tekintve a fokváltozásnak bármiféle nyomait is kereshetnők (így fokváltozással magyarázva a szó végi *-ó* ~ *-ő*: *-ah*, *-ch* és a *-kt*: *-ht*: *-ít* eseteiben, l. SZINNYEI, NyH.⁵ 82., Fgr. Spr. 130., 136.).

Hogy az ősmagyar szókezdő *k*, a mely természetesen képzése helyét illetőleg a környező hangzókhoz szintén alkalmazkodott, mélyhangú magánhangzók előtt hogyan jutott el a *ch*-ig (*k*-nak megfelelő réshang), arra nézve több elfogadható magya-

rázat lehetséges. SZINNYEI Nyr. XLI. 65. szerint először *k*^c (azaz aspirált *k*) lett s ebből közvetlenül vált a *ch*. Én inkább hajlandó vagyok hinni, hogy *k*-ből előbb affricata *kχ* lett s ebből a *k* elesésével *ch* (= *χ*; hasonló eset a mai alemann nyelvjárásban, a hol a felnémet szókezdő *k* ma *χ*, l. BRAUNE, Alth. Gr. 143. § Anm. 4.). E feltevésemet a mai magy. szókezdő *f*: fgr *p*-re alapítom. Úgy gondolom, ezt a fejlődést is könnyebb megértenünk, ha felteszszük, hogy ősmagy. szókezdő *p*-ből *p*^c aspirata, majd ebből *pf* affricata lett; az affricatából a *p* elesésével *f* lett (hasonló eset a hanghelyettesítéssel került magy. *font*, *kifli* a ném. *pfund*, *kipfel* szavakkal szemben; másképp magyarázva a szókezdő magy. *f*: fgr. *p*, SZINNYEI, Nyr. i. h.)*

A szóbelsei ősmagyar **kt* szempontjából fontos, vajjon az ősmagyar korszak legelején ugor örökségképpen volt-e zárt szótag, vagy pedig a zárt szótagok csak az ősmagyar korszak folyamán fejlődtek ki előbbi nyílt szótagok hangzójának eltűnésével. Az első esetben az ősmagyar **-kt-* előbbi ősm. **-k-* + magánhangzó + *t*-ből fejlődött. Az affricatává, majd spiranszá fejlődés ez esetben hangzóközi helyzetben is keletkezhetett. Az utóbbi esetben az ősm. **-kt-* fejlődése egybevetethető az indogermán nyelvek hasonló hangtani jelenségével (vö. gör. *ὄκτω*, lat. *octo*, gót *ahtau*, ófn. *ahto* || lat. *-ct-* román nyelvi megfelelései vö. lat. *lacte*, olasz *latte*, frez. *lait*, port. *leite*, spany. *leche* olv. *cs*-vel, oláh *lapte*; gall feliratokon vulg. lat. *ht* ~ *cht* is előfordul, l. MEYER-LÜBKE, Einl. in das stud. der rom. Spr. 212. || nyugati germ. *-cht-* írva ófn. kfn. *-ht-*, vö. lat. *nocte*, ófn. kfn. *naht*, úfn. *nacht*, ó-éjszaki *nótt*, ang. *night* olv. *naġt* stb.). Az ősm. *-kt*-nek *-cht*-vé fejlődése azonban nem okvetlenül függ össze a *-k*-nak *-ch*-vá fejlődésével. A *-kt-* hangkapcsolat képzésével összefüggő változásról is lehet itt szó. Ha a *t*-t már képezzük, mielőtt a *k* zárját megalkottuk volna, akkor is előállhat egy *-cht-* ~ *-ht-* hangkapcsolat. Mintha a magyarban olyan nyomok

*) A fgr. *t*: ősmagy. *t*-nél hasonló változást nem tudunk kimutatni. Egy idetartozó kísérletre vö. SZINNYEI i. h. Van ugyan a régi magyarban sok *th*-val mai *t* helyén írt adat, sőt állítólag van Némethi, Csejthe ejtett alak is (l. LIPSZKY, Rep.), azonban ezek mind részint írásbeli sajtáságok, részint téves adatok lesznek. A *kéz*, *ház*, *víz*-féle szavak *z*-je ugyan fgr. *t*-re megy vissza, de itt más természetű változással lehet dolgunk.

is volnának, a melyek ezt a felfogást támogatják. Ha igaz a *rok(on) ~ rohtone ~ rajtunk*, a *rek(ken) ~ reht ~ rejt* egybetartozása, akkor egy *k*-ből *ch > h* a *t*-vel való kapcsolódás alapján is megérthető.

Az ősmagy. **-kt- > -cht-* változásnál szerintem a *ch* kezdetben mediopalatalis zöngétlen réshang volt, melyből fokozatosan *h*, majd *j* (o : i) lett. Hogy a *-cht-*, későbbi *-ht- > -jt-* (o : i) kapcsolatban a *ch ~ h* tulajdonképp præpalatalis *ȝ* hang (l. NyK. XL. 368.), azt nyelvtudományunkban többen vallották és talán ma is vallják. Ebben az esetben azt is lehetne feltenni, hogy *-ȝt-* először csak magashangú magánhangzó után volt. Ebben a helyzetben lett a *-ȝt-*-ből *-jt-* (o : i). A hangváltozás a belső analógia folytán a mélyhangú szavaknál először az *-it- : -oit- ~ -oht-* képzős igékre terjedt volna át s aztán a többi mélyhangú *-ht- ~ -cht-*s szóra. Elméletileg a megokolás teljesen kifogástalan, a magyar nyelvbeli tényekkel azonban nehezen egyeztethető össze. A kétségtelen tény az, hogy a *-cht-*-vel írt alakokat szabályosan váltja fel a *-ht-* s utána a *-jt-*. Ennek pedig csakis egykori ejtés lehet az alapja. Egyébiránt vannak nyelvek, a hol palatalis magánhangzó után is mediopalatalis *ch-t* ejtenek (így a csehben pl. e szóban is *čech*, l. SMETÁNKA, Tschechische Gramm. 2. §). Ha minden magy. *-cht- > -ht-* esetet tekintetbe veszünk, úgy látjuk, hogy a fejlődések ezek: *-cht-*-ből *-ht-*. Itt a *h* szótagzáró szerepben nyomtalanul el is tűnhetett, s lett egyszerű *-t-*, majd *-tt-* a régi *-cht-*, *-ht-* helyén (l. feljebb: *kettő*, *Sitér*, *sittvágó* stb.). Szótagzáró helyzetben a *-ht-*-beli *h*-ből *j* (o : i) is lehetett. Hogy szótagzáró helyzetben a *h*-ből *j* (o : i) is lehet, arra feljebb láttuk az *oláh*: *oláj*, *Zilah*: *Zilaj* szavakat, a melyek a mai nyelvjárásokban élő alakok. Hasonló példa a *moh* 'moos', melynek a népnyelvben *moj* alakja is van (l. MTsz., NyF. IX. 24; < szláv *mъchъ*). E szóvégi *-h > -j*-re legrégibb példáim a SchlSzj.- és a BesztSzj.-ből valók, vö. SchlSzj. 413.: «cor — *ioj*» értsd *joh*, *jonh*, l. az *éh* a. feljebb és NySz.; BesztSzj. 1146.: «assilus — vad *mej*» értsd *méh*, eredetéről l. feljebb; BesztSzj. 1081.: «glis — *pelej*» értsd *pele*, eredetéről vö. ófn. *pilih*, *bilih* és l. alább. Itt jegyzem meg, hogy a régibb magyarban vannak példák szókezdő *h- > j-* változásra is (l. MNyv. IX. 394.). Magánhangzóközi *h ~ j*-re a magyarban sok példa

van (vö. pl. *fehér* ~ *fejér*, NádC. 292. templomnac *soporlaha*, uo. 291. templomnak *soporlaya* stb.). E magánhangzóközi *h* ~ *j* váltakozás érthető meg legkönnyebben; itt ugyanis feltehető, hogy a fejlődés ez: *fehér* > *feér* > *fejér*, *bihal* > *bial* > **bijal* vö. *bilaj* MTsz., *soporlaha* > **soporlaa* vö. *soporaot* DebrC. 181. > *soporlaja* l. feljebb stb. Ezekben tehát először eltűnt a *h*, azután új átmeneti hangként *i*, *j* fejlődött. Ebben az esetben tehát nem *h*-ből lett *j*-ről van szó, a többi felhozott helyzetben azonban beszélhetünk *h*-ből lett *j*-ről. Ez a hangváltozás más nyelvben sem ismeretlen. A hazai szlovénben pl. szóbelsei szótagzáró *h*, továbbá a szóvégi *h* szintén válhatik *i*-vé, vö. szlov. *lehko*, *grah*: hazai szlov. *lãiko*, *grãi* stb. l. PÁVEL, A vashidegkuti szlov. nyelvj. 130—133.

A magy. *-ht-* > *-it-* változás tehát *h*-n keresztül is kifogástalanul megmagyarázható s csakis ez a magyarázat van összhangban a mai *-jt-* hangkapcsolatnak (vö. *rajtunk*) és az *-it-* képzőnek a jelölése történetével is.

A szóbelsei *ch* > *h*-ről azt tartom, hogy zöngésüléssel a *-ch*-ből *-ç-*, illetőleg zöngétlen, majd zöngés *-h-* lett (nb. a mai magyar *h* zöngétlen hang, vö. *adhat* olv. *athat*). Ennek a változásnak a bizonyítéka szerintem a Bács régi *bachas* (vö. feljebb *bachasiensi*) Παράτιον (l. NyK. XXXIV. 134. és feljebb Bács a.) alakja. Ilyen lesz az egyébként ismeretlen eredetű *Tugut* ~ *Tuhut* személynév (vö. 1086/XIII., 1086/1456. évi oklevelekben: «a portum *Tugut* ... ad fontem *Tuhut sedu* ... ad puteum *Tuhut*» A pannonthalmi szt. Benedekr. tört. VIII. 267., 522.) s több más adat (l. NyK. XXXIV. 132—147.: *Bátor*, *Lél*, *sír*, *szár*, *Tétény*).

A szóvégi *ch* > *h* ragozott s képzett alakokban szóbelsei hang (vö. *juh*, *méh*: *juhot*, *juhot*, *méhet*, *méhes* stb.). A tövégi magánhangzók meglételekor természetesen az alanyeseti mai szóvégi *ch* > *h* is magánhangzóközi volt. A régi nyelvben azonban sok olyan szóvégben is volt *ch* > *h*, a hol ma magánhangzóra végződik a szó. Ezek a *-ch* > *-h-* hangok is ragozott és képzett alakokban (vö. *Bulcsu*: *Bulsuh*, tárgyesetre *Bulsuhut* VR. 241. §; *erő*: **erüh* vö. *Eruhud* MNyv. X. 178.; *való*: *volou*: **valah* vö. *Numuolohod* VR. 45. §, MNyv. XIII. 52. stb.), valamint alanyesetükben a tövégi magánhangzók korában

tulajdonképpen magánhangzóközi hangok. Az ilyen *-ch-* szerintem mediopalatalis zöngétlen réshang volt, a melyből többféle fejlődés történt:

a) A *-ch-*ből *-h* lett. Ha ez a *h* *t*-kezdetű szóval összetélt alkotott, vagy *t*-kezdetű képzős származéka volt, s ez összetétel vagy származék elkülönült, a *-ht-* osztozott a többi *-ht-* fejlődése történetében, vö. *mezehtelen*: *mezítelen*, *Lopuhstu*: *Lapujtó* l. feljebb.

b) A *-ch-*ből a tövégek zöngésülése korában (vö. *öreg*, *bélyeg*, *szúnyog* stb. l. MNyv. XII. 210.) zöngés mediopalatalis réshang: γ lett. E hangot a görög betűsorról felírt magyar szavakban γ -val írták (vö. 1109. évi oklevél: $\sigma\alpha\mu\tau\alpha\gamma$, $\sigma\alpha\mu\tau\alpha\gamma$ NyK. XXXIV. 138.). A latin betűsorról írt szavakban talán *h*-val is írták e hangot, nem tartom azonban lehetetlennek, hogy a mint a *ch*-ből zöngétlen *h* lett a magyarban, azonképpen lehetett γ -ból zöngés *h*. Azt sem tartom elfogadhatatlannak, hogy a szóvégi *ch*-ből lett *h* zöngéssé lett. A mikor tehát ilyeneket találunk emlékeinkben: *azah* 'aszó', *meneh* 'menő' stb., ezekben a *h* zöngétlen is, zöngés is lehet, sőt esetleg, de kevésbbé valószínűen, lehet a γ jele is. Mind a szóvégi γ -ból, mind pedig a zöngés *-h*-ből *-u* fejlődhetett; *számtar* \sim **számtah*, *aszah*, *meneh*-ből lett **számtau*, **aszau*, *mēnēü*, majd *szántó*, *aszó*, *mēnő* stb.

A szóvégek e változásában részt vettek török jövevényszavakon kívül egy-két esetben szláv, valamint német eredetű tulajdonnevek és jövevényszavak (vö. *cseh* alakv. *cseü* \sim *cső* 'bohemus' < szláv *čech*; *Pásztó* < szláv *Pastuch*, l. feljebb; *Radó*: 1251-ből *Raduh* Kovács, Ind. < szláv *Raduch* | *Detre*, *Imre*: vö. ném. *-rich* l. feljebb; *Monóház*: 1411-ből *Monahhaza* vö. *Monohodwar*, *Munuhuduor* Csánki III. 619., 683. < ófném. *munich* 'mönch' l. MNyv. VI. 242.; *pēle* alakv. *peleh* SchlSzej., NySz., *pelyeh* Heyden, Pueril. 1527., NySz., *pelej* vö. *peley* BesztSzej., ? *pelyv* Ind. voc. 1647. *sciurus* a., NySz., *pelye* NySz., *pöle*, *pölle* MTsz., *pölő*, *pülü* MTsz., *pölyő*, *pölyü* l. NySz., *pölyü* MTsz. 'glis, sciurus, bilchmaus, evet, gözü' > ófném. *pilih*, *bilih*, kfném. *pilich*, *bilech* 'glis', l. GRIMM DWb. *bilch* a., Dief. Ngl. *glis* a., Schm. I. 170.; WEIGAND-HIRT DWb.⁵ szerint a szó minden időben csakis osztrák-német szó volt. A magyar szó a szláv *plъchъ* 'glis'-ből érthetetlen).

A mai *-ó*, *-ő*-képzős eredeti szavaknak sok esetben *-a*, *-e*-képzős párjuk is van, vö. *való* és *vala* ebben *valaki* l. MNyv. XI. 116; *bíró* és *bírák*; *szülő* és *szüle* stb. Ugyanígy a jövevény-szavak szóvégi *ó* ~ *ő*-je is, vö. *eke* és a régi nyelvben *ekő*, *ünő* és a régi nyelvben *ine*, *pölő* és *pele*, *Imre* és *Imrő*, *csipa*, *dara* stb. Hogy az *-a*, *-e* hogyan keletkezett, nincs róla kielégítő magyarázatunk (l. a reá vonatkozó magyarázatokat: MNyv. XI. 118.; SZINNYEI, NyH.⁵ 82.; HORGER, MNyv, IX. 116.). Úgy gondolom, hogy csak az *-ach* ~ *ech* > *-eh* ~ *-eh*-ből fejlődhetett az *-a* ~ *-e*. Hogy azonban közelebről hogyan történt a fejlődés, azt kielégítően én sem tudom megmagyarázni. Egy *i* hangon keresztül aligha (vö. *pele* ~ *pölő*-nek *peley* olv. *pēlei* alakja már a BeszSzf.-ben; *besenyő*: 1211-ből *Beseneytu* OklSz.; nem ismerünk azonban *aszai*, *birai*, *adai* 'aszó', *biró*, *adó* stb. adatokat). A szóvégi zárt szótagban levő *-h* nyomtalan eltűnésével sem keletkezhetett (vö. a *ju*: *juh*, *cse*: *cseh* eseteket, továbbá: *olá*, *suporla* stb. adatokat), mert akkor érthetetlen a *szüle*: *szület*, *vala*: *valák* alakokban a hosszúság.

*

Az eddigiekben igyekeztem megfelelni arra, hogy milyen hangot jelöl a *ch* olyan esetekben, a mikor eztszabályosan a *h* betű váltja fel. Azt igyekeztem bizonyítani, hogy e kérdésben csak az eredeti szavak adhatnak felvilágosítást. A jövevény-szavak, melyeknek átadó nyelvi *ch* hangjáról többen írtak (l. BALASSA: TMNy. I. 174., 179.; KALMÁR ELEK: Nyr. XXI. 537., NyK. XXIV. 252.; SZARVAS: Nyr. XXII. 19.), szerintünk mindenkor beleilleszkednek az átvevő nyelv hang- és hangsúlyozási rendszerébe, s ilyenkor fontos szerepe van az átvevő nyelvben a hanghelyettesítésnek. Így lesz bizonyos korban német és szláv *cht*-ből *-kt*- is (vö *fektülés* NySz., *kukta* > szl. *kuchta* BERN. EtWb. 638.), *ch*-ből *h* vagy *k* stb. Mindez az átvevő nyelv hangállapotának és az átvevés korának a kérdése. Az eredeti magyar szavakban a *ch*, amely előbbi *kχ*-ből s ez *k'* < *k*-ből fejlődött, zöngétlen mediopalatalis réshang. Ebből való minden további fejlődés. Természetes, hogy ilyen a jövevényiszavak magyarnyelvi *ch*-ja is. Ilyennek kell lenni az ismeretlen eredetű szavak *ch* > *h*-jának is, bár ennek a *ch*-nak az előzője nem okvetlenül *kχ*.

MELICH JÁNOS.

Az Ő-zés története.

(Első közlemény.)

Mai szempontból tekintve az ő-zés nem egyéb, mint több nyelvjárásunknak az a sajátága, hogy a köznyelv vagy más nyelvjárások *ē* hangja helyett többnyire *ō*-t ejt. De nem szabad felednünk, hogy mind az irodalmi és köznyelv, mind mai nyelvjárásaink hosszú fejlődés eredményei. Nyelvemlékeink korában a magyar nyelv másképp hangzott, mint ma, s az ő-zés se volt olyan, mint mai nyelvjárásaink ő-zése. Így a régi nyelvben gyakran *ē*-vel ejtették ki még azokat a szavainkat is, melyek ma az irodalmi nyelvben is *ō*-vel hangzanak, pl. *gyönyөрү, szörnү* stb. Ez egyszersmind azt is jelenti, hogy az irodalmi nyelvben is van ő-zés. Azután több, ma jobbra *ü*-vel hangzó alakunk régebben szintén *ō*-vel hangzott, s *ē*-t is ejtettek helyette, pl. *szönetlen ~ szēnetlen*. Már ezek az esetek is bizonyítják, hogy az ő-zésnek s az *ō* hangnak sok köze van az *ü* hanghoz is. Az *ō* és az *ü* hang közös tulajdonsága, a labiális illeszkedés se volt nyelvemlékeink korában olyan, mint ma; tehát szintén fejlődés eredménye.

Az ő-zés története mindezek után nem lehet más, mint az ő-zés fejlődésének leírása kiindulásától, eredetétől kezdve egészen mai állapotáig.

Az első kérdés tehát az ő-zés eredetének kérdése. Ősi maradvány-e vagy újabb fejlődés? Hogy erre a kérdésre feleletet adhassunk, tekintetbe kell vennünk a rokon nyelvek és régi jövevényszavaink vallomását is.

A második főkérdés az ő-zés kialakulásának kérdése. Itt tehát arra kell megfelelnünk, milyen esetekre terjedt ki és milyen mértékben lépett fel az ő-zés nyelvemlékeink korában. Hogy miképpen oszlott meg az ő-zés régi nyelvjárásaink között,

erre nézve főforrásaink gyanánt a kódexeket kell tekintenünk. Itt azonban nagy pontosság szükséges, vagyis az *ö*-zés adatainak szám szerint is teljes összegyűjtése és rendszerbe foglalása.

Harmadszor azután arra a kérdésre kell feleletet keresnünk, hogyan fejlődött tovább az ily módon kialakult *ö*-zés; mi az oka annak, hogy az irodalmi nyelvben aránylag csekély szerepe van, s minő az *ö*-zés elterjedése mai nyelvjárásainkban.

Ezek szerint tehát az *ö*-zés történetét három főfejezetben kell tárgyalnunk: 1. az *ö*-zés eredete, 2. kialakulása, 3. további fejlődése.

I. Az *ö*-zés eredete.

Az *ö*-zés eredetének kérdése már hosszabb idő óta foglalkoztatja nyelvtudósainkat. Legelőször NÉGYESY LÁSZLÓ tárgyalta behatóbban «Megérett kérdések a magyar vocalismus köréből» cz. értekezésében (Nyr. XV. 198, 245). NÉGYESY már itt is rámutat azokra a forrásokra, melyek eredményre vezethetnek. Ezek: a nyelvtörténet, a nyelvhasznítás, a hangpárhuzam. Az *ö*-zést az *ë*-zéssel szemben későbbi fejlődésnek tartja. Erre mutat az a körülmény, hogy «az ajakhangzó általán későbbi fejlődés s a nem ajakhangzók mellett másodlagos képződménynek tekintendő», s hogy az «*ö*-zö nyelvjárás ma is dolgozik, ma is folyton hódít; tehát a labializálás mint hangtani eleven erő hat most is».

BALASSA JÓZSEF «A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése» (Budapest, 1891) cz. munkájában szintén az *ë*-zést tekinti régibb sajátosságnak. «A magyar magánhangzók története» cz. értekezésében (NyK. XXIV. 257, 369) szintén az *ë* hangot tartja eredetibbnek, «melyből ma csak vagy bizonyos helyzetekben, vagy pedig minden szóban *ö* lett». Az *ë* hang eredetisége mellett bizonyít szerinte az is, hogy helyette az északkeleti és a királyhágóntúli nyelvjáróterületen *e*-t ejtenek, «már pedig ez a hang csakis *ë*-ből fejlődhetett s nem az *ö*-ből». Ezen az állásponton marad BALASSA a TMNy.-ban is. Más elméletet állít fel azonban «A magyar nyelvjárások keletkezése» cz. értekezésében (Ethnographia IX. 185, 282, 341). Rámutat arra, hogy a magyarság különféle idegen népfajokat olvasztott magába. Ez a nyelvkeveredés igen könnyen okozhat nyelvjárási különbségeket. Így a «valószínűleg török nyelvű kabarok meg-

magyarosodása lehetett az első alkalom nyelvjárási különbségek keletkezésére a magyar nyelv körében». A krónikák és az oklevelek azonban azt bizonyítják, hogy a kabarok legnagyobb-részt az ország északi részén telepedtek le. Ez a terület egybe-esik az *ë-ző* ejtéssel. «Ily módon arra a következtetésre kell jutnunk, hogy midőn a kabarok megtanulták a magyar nyelvet, a főkülömbőség az *ő* kiejtésük s a magyarságé közt az lehetett, hogy az *ö* helyén mindig *ë-t* ejtettek». «Ebből az *ë-ző* ejtésből fejlődött a felsőtiszai nyelvjárási nyíl *e-je*.» E magyarázat szerint tehát az *ö-zés* a régi magyar sajtáság, s az *ë-zés* nyelvkeveredés folytán jött létre.

Ugyancsak nyelvkeveredést tesz fel, de egészen ellenkező irányban SZABÓ SÁNDOR «A magyar magánhangzó-illeszkedés» cz. dolgozatában (Budapest, 1902). Szerinte az *ö-zést* a török nyelv hatásának szokták tulajdonítani, s lehet is benne valami, mert a belénk olvadt török népeket, kúnokat, besenyőket, kabarokat részint már a honfoglalás idején, részint később körül-belül a mai *ö-ző* területeken telepítették le».

A következő elmélet MÉSZÖLY GEDEONÉ. (A Halotti Beszéd nem-másolat-voltáról. Nyr. XXXVII. 289). Az *ö-zés* eredetéről való nézetét a következőképpen fejezi ki: «A mennyiben egy egylapos nyelvemlék alapján e kérdéshez hozzá lehet szólni, úgy látszik a HB.-ből, hogy az *ö-zés* mássalhangzós ősi ragjaink előtt kezdődött a szótó végső hangzójában s összetett képzőink hangzójába jutott el legkésőbbre».

Ezt az elméletet azután bővebben kifejti KOVÁCS MÁRTON. (Megjegyzések a Halotti Beszéd nem-másolat-voltához. Nyr. XXXVII. 417). Szerinte «az *ö-ző* nyelvjárási *ö-zés* a ragokban és képzőkben, általában a második és következő szótagokban kezdődött. Rámutat ezután olyan esetekre, midőn az *ö-ző* kódexekben a szóknak első tagja nem *ö-ző*. Pl. *tékéllétös, földön* (Sándor-k.) stb.

MÉSZÖLY és KOVÁCS elméletét nem fogadja el TRÓCSÁNYI ZOLTÁN. (A HB. másolat-voltáról s az *ë > ö* hangváltozásról. NyK. XXXIX. 213). Az OklSz. adataiból kimutatja, hogy az *ë > ö* változás a kódexek előtt jóval megvolt az első szótagban is, s szerinte az *ë > ö* hangváltozás egytagú szavakban éppúgy, mint a többtagú szavak végső szótagjában egyszerre történt.

Annak eldöntését, hogy az $\ddot{e} > \ddot{o}$ változás a tőszótagban indult-e meg előbb vagy a ragok előtt, eddig ismert nyelvemlékeink alapján bajos dolognak tartja.

Újabb magyarázatot állít fel HORGER ANTAL «Udvarhely vármegye székely nyelvjárásának hangtani sajátosságai» cz. tanulmányában (NyK. XXXIX. 275, 383). Szintén azon a nézeten van, legalább az udvarhelyi nyelvjárást illetőleg, hogy az \ddot{o} -zés ragokban, képzőkben, általában a második és következő szótagokban kezdődött. De egyszersmind kísérletet tesz a kérdés megfejtésére is. Kiindul abból a körülményből, hogy a szó első tagján túl eső \ddot{e} a magyarban kevés kivétellel mindig vagy kötőhangzó, vagy pedig ragnak vagy képzőnek eleme. Mint ilyenek a labiális illeszkedés következtében ugyanazon nyelvtani kategórián belül mindig o és \ddot{o} hangú párja van. Pl. *hiszék*, de: *ütök*, *adok*; *kéréget*, de: *szöveget*, *huzogat*; *kerthöz*, de: *földhöz*, *házhoz* stb. Minthogy ugyanazon kategórián belül az \ddot{e} -nek mindig ajakkerekítéssel képzett o és \ddot{o} volt a párja, ez nem maradhatott hatás nélkül az \ddot{e} -re sem. Ezért lett az \ddot{e} -ből legelőször ilyen helyzetben labiális \ddot{o} , s ez megmagyarázza azt is, miért nem labializálódott eleint a hangsúlyos szótagbeli \ddot{e} . Ilyen helyen ugyanis akármilyen más magánhangzó is állhat; más szavaknak hangsúlyos szótagbeli o vagy \ddot{o} hangja tehát nem lehetett rá-semmi különösebb hatással.

Végig tekintettünk azokon az elméleteken, melyeket az \ddot{o} -zés keletkezésére, kiindulására vonatkozólag felállítottak. Csupa tiszteletreméltó vélemény, s mindenik tudományos kutatás eredménye. Hogy azonban e tekintetben határozottabb eredményre juthassunk, kissé tágabb téren kell körültekintenünk. Mindenekelőtt fontos a következő tények tekintetbevétele:

1. Alig van a mai magyarban \ddot{o} -vel hangzó szó vagy alak, melynek ne fordulnának elő \ddot{e} -hangzós változatai; pl.:

Belch 1211 (bölc); *Belen* 1211 (bölény); *Beythes* 1309 (böjtös); *Bezermen* 1325 (Böszörmény); *Chetertek* 1477 (csütörtök); *eswenyt* Kulcs.-k. 13 (ösvényt); *erdegnék* Corn.-k. 115 (ördögnék); *erekkewl erekke* Pozs.-k. 47 (örökül örökké); *feldre* Göm.-k. 61 (földre); *fesuenfegnek* Corn.-k. 161 (fösvenységnek); *Gerbe* 1480 (görbe); *gyetrettetöl* Kriza k. 11 (gyötrettetöl); *gyekeres* 1450 (gyökeres); *Kebles* 1455 (köblös); *Kedmenes* 1479 (kődmenes); *kenyerölj* Göm.-k. 110 (könyörülj); *Kermes* 1420

(körmös); *ketezetnek* Göm.-k. 110 (kötöztetnek); *kezette* Pozs.-k. 20 (közötte); *kezepette* Kulcs.-k. 131 (közepette); *reuid* Bod.-k. 22 (rövid); *ser* Schlägli Szj. (sör); *theredelmes* Winkl.-k. 264 (töredelmes); *terwenyeba* Kulcs.-k. 1 (törvényébe); *Zeldpotak* 1349 (zöldpatak) stb.

2. A mai magyar *ü* helyett a régi nyelvben gyakran *ö*-t találunk, pl.:

csötörtökön Weszpr.-k. 25 (csütörtökön); *ezófi* Winkl.-k. 176 (ezüst); *fekótt* Winkl.-k. 149 (feküdt); *főlebe* Winkl.-k. 207 (fülébe); *gőlekőzet* Tih.-k. 242 (gyülekezeti); *gőmőleche* Tih.-k. 168 (gyümölcse); *kőilde* Winkl.-k. 169 (küldé); *őil* Winkl.-k. 139 (ül); *őreffeghő* Winkl.-k. 140 (ürességet); *őt* Winkl.-k. 168 (ütsz); *pőspőkke* Winkl.-k. 172 (püspökké); *zónetlen* Czech.-k. 25 (szünetlen) stb.

3. Mai *ü* helyén sokszor *ë* hangot is találunk, pl.:

feletewkel Érs.-k. 503 (fületekkel); *ferazyed* Thewr.-k. 120 (füröszszed); *gyemulcheth* Kulcs.-k. 1 (gyümölcsét); *hyggyek* Kulcs.-k. (higgyük); *nekenk* Keszth.-k. 74 (nekünk); *zenetlen* Nagysz.-k. 63 (szünetlen) stb.

4. Mai *i* helyén sokszor *ü*-t vagy *ö*-t ejtettek, pl.

ődön Tel.-k. 1 (időn); *ődötök* Winkl.-k. 164 (időtök); *kőffebb* Tel.-k. 8 (kisebb); *kőffebeytöttem* Winkl.-k. 263 (kisebbítettem); *mőnket* Székelyudv.-k. 258 (minket); *mő* Winkl.-k. 129 (mi); *tő* Székelyudv.-k. 48 (ti); *tő* Winkl.-k. 166 (ti) stb.

5. Mai *ö* helyett gyakran *i*-t találunk, pl.:

kőnyéb Nagysz.-k. 14 (könnyebb); *riuidjegnac* Debr.-k. 274 (rövidségnek); *syetsegekre* Szt. Kriszt. É. 30 (sötétségekre); *tywys* Érs.-k. 324 (tövis) stb.

6. A köznyelv *ö*-je helyett mai nyelvjárásaink gyakran *ü*-t ejtenek, pl.:

güdör Nyr. XVIII. 18 (gödör); *gyüker* NyF. XVI. 6 (gyökér); *gyünni* Nyr. XX. 29 (jönni); *lüklek* Nyr. IX. 359 (löklek); *sütét* Nyr. XV. 488 (sötét); *vüdör* NyF. XVI. 6 (vödör); *türül* Nyr. XXVII. 4, 92 (törül) stb.

7. Főképp nyelvemlékeinkben gyakran találkozunk *ő* ~ *é* váltakozással is, pl.:

eressen Székelyudv.-k. 328 (erősen); *eryzheffevk* Corn.-k. 161 (örizhessük); *fewel* Kulcs.-k. 40 (fövel); *ideben* Székelyudv.-k. 327 (időben); *ystenreel* Winkl.-k. 365 (istenről); *kenywebel* Szé-

kelyudv.-k. 325 (könyvéből); *kwlfee* Winkl.-k. 366 (külső); *zep-letelen* Göm.-k. 97 (szeplötelen); *theremte* Székelyudv.-k. 330 (teremtő); *wezzeeket* Fest.-k. 234 (vesszőket) stb.

8. Gyakori a mai *ü* helyett is *ö*, pl.:

bönös Winkl.-k. 121 (bünös); *gőrot* Tih.-k. 9 (gyűrű); *hegedővel* Tih.-k. 370 (hegedűvel); *tőrietők* Winkl.-k. 155 (tűrjétek); *Tewz* Kulcs.-k. 283 (tűz) stb.

9. Néha mai *ü* helyett *é*-t is találunk, pl.:

kynnyesege Pozs.-k. 44 (könnyúsége); *myndenestel* Kriza.-k. 56 (mindenestül) stb.

10. A köznyelv *ö* hangja helyett nyelvjárásaink gyakran *ü*-t ejtenek, pl.:

bü Nyr. XXVII. 492 (bö); *bür* Nyr. XX. 363 (bör); *csü* Nyr. XXVII. 67 (cső); *hetfü* NyF. XVI. 6 (hétfő); *kü* Nyr. XIII. 377 (kő); *tü* Nyr. XXVII. 492 (tő); a *-ből*, *-ről*, *től*, ragok helyett nyelvjárásaink nagy része *-bül*, *-rül*, *-tül*-t ejt stb.

Mindezekből a nyelvi tényekből több fontosabb körülmény következik. Abból, hogy majd minden *ö* hang helyén *é*-t is találunk, arra a megállapításra kell jutnunk, hogy az *ö*-zés eredete szorosán összefügg a magyar *ö* hang eredetével. Láttuk azután az *ü* ~ *ö*, *ü* ~ *é*, *i* ~ *ü*, *ö*, *ö* ~ *i*, *ö* ~ *ü* hangváltakozásokat. Mindezek arra mutatnak, hogy az *ö*-zés eredetének kutatásánál a magyar *ü* hang eredetével is kell foglalkoznunk, minthogy *ö* és *ü* az esetek nagy részében azonos eredetű lehet. Az *ö* ~ *é*, *ü* ~ *ő*, *ü* ~ *é*, *ö* ~ *ü* váltakozásokból pedig következik, hogy az *ö*-zés történetében nemcsak a rövid *ö*-nek, hanem a hosszú *ö*-nek is lesz szerepe, s ez összefügg a hosszú *ü* hanggal.

Mint a m. magánhangzók eredetével általában, úgy az *ö*, *ü* *ő*, *ü* hangokéval is keveset foglalkoztak nyelvtudósaink. MUNKÁCSI BERNÁT «A Magyar-ugor szótár» cz. tanulmányában az *ö* és *ü* hangot fgr. eredetűnek tartja. (Nyr. XIV. 110—118). — Bővebben foglalkozik a magyar *ö*, *ü*, *ő*, *ü* hangok eredetével BALASSA JÓZSEF (A magyar magánhangzók története. NyK. XXIV. 257, 369). Az *ö* szerinte részint *ë*-re, részint *ü*-re megy vissza, az *ü* vagy *ü*-ből rövidült, vagy megtartotta eredetibb zárt hangszínét. Az *ő*, *ü* hangok vagy pótló nyújtás útján keletkeztek, vagy pedig kettőshangzóra mennek vissza. A szó végén álló

ö és *ü* eredete azonos. — MUNKÁCSI BERNÁT «A magyar magánhangzók történetéhez» cz. értekezésében (NyK. XXV. 168, 257) pusztán ugor alapra helyezkedik. Ebben a tanulmányában már nem tartja az *ö*, *ü*, *ő*, *ű* hangokat fgr. eredetűeknek. Az *ő*, *ű* hangok vagy kettőshangzóra mennek vissza, vagy *é*, *ú*-ból fejlődtek. Az *ü* hang is későbbi eredetű. Részben *i*-ből, részben magashangúságba való átcsapással *u*-ból keletkezett. Az *ö* ejtés egyes esetekben azonban már az ugor alapnyelvben megindulhatott. Erre mutatnak azok az esetek, midőn a magyar *ö*-vel szemben a vogul és az osztják nyelvben mélyhangú magánhangzót találunk.

Újabb eredményekre szláv és török jövevényszavaink pontosabb átkutatása vezetett. MELICH JÁNOS (Szláv jövevényszavaink. I. Budapest, 1903—1905) és GOMBOCZ ZOLTÁN (Die bulgarisch-türkischen lehnwörter in der ungarischen sprache. Helsinki 1912) számos esetet mutattak ki, midőn a magyar *ë* ~ *ö* váltakozás eredetibb *i*-re megy vissza.

MELICH JÁNOS azután egyetemi előadásában (1912—1915) — melyekre szíves engedélyével hivatkozom — a magyar *ö* hangot is beállította abba a szabályszerű fejlődési menetbe, melyen szerinte minden első szótagbeli magyar rövid magánhangzó keresztülment. E főszabálya szerint minden első szótagbeli magyar rövid magánhangzó az Árpádok korában egy fokkal nyiltabbá változott, az ily módon nyiltabbá vált magánhangzók azután a XV. századtól kezdve az esetek egy részében ismét zártabbá váltak. Az *ö* hang e szerint *ü*-re megy vissza, a mai magyar *ü* hang pedig ismét *ö*-ből vált zártabbá. De az *ü* hang, a melyből azután *ö* fejlődött, MELICH szerint szintén nem eredeti, hanem régibb *i*-re megy vissza.

Bizonyos, hogy a magyar magánhangzó-rendszerben nyiltabbá válás történt. (SZINNYEI: Nyr. XXIV. 197, 205; NyK. XXVII. 244, 372; NyK. XLII. 3). De hogy mikor ment végbe e hangváltozás, az még vita tárgya. SZINNYEI «A magyar magánhangzók történetéhez» című értekezésében (NyK. XLII. 1—35, XLIII. 102—125) fontos érveket hoz fel a mellett, hogy a nyiltabbá válás az Árpádok korában nem volt általános.

E kérdés azonban már nem függ össze oly szorosan az *ö*-zés eredetének kérdésével. Az *ö*-zés előzményeit ugyanis —

a mint látni fogjuk — még a nyelvtörténet előtti időben kell keresnünk.

Mindenekelőtt kisérjük meg annak a kérdésnek eldöntését, hogy fgr. eredetűnek tekinthető-e a magyar *ö, ü, ő, ű* — legalább bizonyos esetekben — vagy pedig újabb fejlődés eredménye.

A fgr. vokalizmus történetét még jelenleg is köd borítja, mindazonáltal elmondhatjuk, hogy szorgalmas részletmunkálatok lassanként előkészítik a talajt a fgr. magánhangzó-rendszer ismeretéhez. Az *ö-zés* szempontjából főképp a következő dolgozatok fontosak: WIKLUND, Entwurf einer urlappischen lautlehre (SUS. Toim. X.); SETÄLÄ, Über quantitäswechsel im finnisch-ugrischen. Nachtrag. I. Über den vorfinnischen vokalismus (SUS. Aik. XIV_s.); PAASONEN, Mordvinische lautlehre (SUS. Toim. XXII.); BEKE, Cseremisiz nyelvtan (Finnugor füzetek XVI.); KARJALAINEN, Zur ostjakischen lautgeschichte. I. Über den vokalismus der ersten silbe (SUS. Toim. XXIII.). E dolgozatok eredményei arra mutatnak, hogy a fgr. alapnyelvben nem volt se *ö*, se *ü*.

Mielőtt az idetartozó szóegyezések vizsgálatára áttérnénk, szólnunk kell még röviden a cseremisiz nyelv labiális illeszkedéséről. Ismeretes, hogy a magyaron kívül csakis ebben a rokon nyelvben találjuk meg az ajaknyílás szerint való illeszkedést. Az a kérdés mármost, hogy van-e valami összefüggés e tekintetben a magyar és a cseremisiz nyelv között. A magyar labiális illeszkedés későbbi eredetű. Keletkezéséről majd az *ö-zés* kialakulásának tárgyalásánál fogunk bővebben szólni. De ugyancsak későbbi eredetű a cseremisiz labiális illeszkedés is, a mint ezt pontosan kimutatta SZINNYEI JÓZSEF: Labiális illeszkedés a cseremisiz nyelvben (NyK. XXIV. 143). Ez a labiális illeszkedés ugyanis csak a cserS. és a cserO.-ban van meg, a cserM.-ben egészen hiányzik. A rokon nyelvek és a jövevényszavak azonban azt bizonyítják, hogy a cserM. nyelvjárás hangállapota az eredetibb. Így a cserM. megtartja a jövevényszavak illabiális hangzóit, a másik kettő pedig többnyire labiális hangzókat ejt helyettük, pl. csuv. *inde* > cserM. *inde*, S. *önde*; csuv. *χis* > cserM. *kize*, *kizä*, S. *küzö*, O. *küzö*; tat. *kisten* > cserM. *kesten*, S. *kösten*. A rokon nyelvek hangrendszere is inkább a cserM.

eredetisége mellett bizonyít. Pl. f. *veri*, md. *ver*, *ver*, cserM. *vir*, S. *vür* O. *βür* (NyK. XXIV. 150). Hogy a cser. *ü*, *ö* későbbi eredetű, azt sok esetben BEKE is kimutatja cseremiszi nyelv-tanában.

Mindezek után kíséreljük meg példákkal is megvilágítani azt a tényt, hogy a magyar *ü*, *ö*, *ű*, *ő* nem lehet fgr. eredetű, hanem későbbi fejlődés eredménye. Hogy melyek voltak ezekben az esetekben a fgr. őshangok, azt természetesen még nem lehet pontosan megállapítani. E kérdés különben is szorosan összefügg a magyar *ë* és *i* hangok kérdésével. Ez pedig, a mint tudjuk, igen nehéz kérdés s még sok részletkutatást kíván.

Láttuk, hogy a magyar *ë* ~ *ö* ~ *ű* hangok között sok az összefüggés. Az *ő* és *ű* hangok szintén rokonok. Nézzük meg tehát, melyek a nyelvek vallomásai e hangokra vonatkozólag. Minthogy magánhangzóink történetét még nem ismerjük, a legszilárdabb alap, melyről egyelőre ki kell indulnunk, a magyar köznyelv. Vizsgáljuk tehát meg, milyen hangok felelnek meg a köznyelvi *ë*-nek (~ *ö*), *ö*-nek, *ü*-nek, *ő*-nek, *ű*-nek.

A) Magyar köznyelvi *ë* ~ R. N. *ö*, *ü*, (*i*):

1. *csëpëg*, vö. *chöppög* Helt., *czöppeg* Born. NySz.; *csepeleg*, *csepereg*, *csipereg*, *csöpörög* MTsz. (*cwp* LevT. NySz.)

~ votj. *tšop* 'csepp', *tšoplànî* 'csepeg'.

cser. *čewem*, *čewedem* 'csepeg', *čewáldes* 'csepp' SzIL. 19.

fK. *tšipettä-* 'permetez (az eső)' | fA. *tšipettä-* 'csöpörész', *permetez (az eső)* | fL. *sipà* 'csepp' (vö. fS. *tippa* ua.).

lp.K. *tsarpa-* 'csöpörész'.

Vö. MUSz. 386. sz., NyH.⁵

2. *ëv-*, vö. *öt* Bécsi-k. 6., *ütte* Szék: Zsolt., *önc* Veszpr.-k. 17, *észik* Decsi, *ízsel* Sylv. NySz.

~ osztj. *à-*, *ü-*, *të-*; *üät-* 'enni ad, etet, táplál.'

vog. É. *taj-*, *të* | K. *táj-*, *ti* | T. *táj-*, *të-* 'eszik' NyK. XXV. 260.

zürj. *šojny* 'essen' WIED. | P. *šuj-* 'essen, fressen, beissen, stechen' GEN. 21. | votj. *ši-* inf. *šini*, *šini*, Kaz. *šienë*; praes.

Sar. *šiko*, *šikod*, Kaz. *šiško* etc. 'enni, megenni, elpusztítani, elemészteni, tönkre tenni'. VotjSz. 453

md. *seve-* 'essen' | md. E. *seve-* id.

f. *syö* 'edere' | észts *sö* 'essen'.

Vö. MUSz. 878. sz., NyH.⁵

3. *föd* ~ *föd*, vö. *feedy* Érdy-k. 524, *fódd* Mel. NySz.
 ~ vog. É. *pant-*, K. T. *pánt-* NyK. XXV. 261.
 zürj. *pödný* (ø: *pedni*) 'engbrüstig sein, sticken, ersticken, ausser athem kommen' WIED. 247 | votj. *podini*, *podni* 'beteszs, bezár (ajtót)'.
 Vö. MUSz. 525. sz., NyH.⁵
4. *föcske*, vö. *Fychke* 1377 OkISz., *feske* Ehr.-k. 138, *Föchke* Zrinyi NySz., *feske*, *féske*, *föcske*, *föcsöke* MTsz.
 ~ votj. *poški*, Kaz. *poškē*, Sar. *poški* 'fecske' VotjSz. 577.
 f. *pääsky* (ösfinn *ä* SUS. Aik. XIV^s. 40).
 Vö. NyH.⁵
5. *félhő*, *félleg*, vö. *felyhő* Káldi, *fölyhő* Zvon. NySz., *föjhő*, *fölyhő* MTsz.
 ~ osztj. *pələng*, I. K. *peteng* 'felhő' | S. *pəley*, *pəten* id. —
 ÉO. *pələy* 'gewitter, gewitterwolke' Ug. Füz. XII. 42.
 cser. kP. *pəl*, kCarM. *pəl* ~ nyK. *pəol* 'felhő', BEKE 52.
 md. *pel*, *päle* 'pilvi' Suomi. III. sorozat. XIII. 41.
 f. *pilvi* | észt *pilve-* 'wolke' (ösfinn *i*: SUS. Aik. XIV^s. 45).
 lpS. *pal^eva* lpK. *pelv*.
 Vö. NyH.⁵
6. *kéll* 'libet, lubet, placet; oportet'; vö. *keel* Érdy-k., *köllöt* Zvon. NySz.; *kő*, *köll*, *küő*, *köllünk* MTsz.
 ~ zürj. *kolny* 'nötig sein' WIED. 109 | P. *kól-* 'nötig sein'
 GEN. 13 | votj. *kul-*: *ug kul* (Glaz.); *ukil* (Glaz. Mát. 9, 13) 'nem kell'; *ug kulá-a?* (GEN.) 'nem kell?' VotjSz. 223.
 cser. kP. *küles* | kUr. *küleş* | kCar. *küle's* 'kell, szükséges' ~
 nyK. *ke'läs*, *-ës* id. BEKE 24.
 f. *kelpaa* 'alkalmas, vmire való, tetszik, kell'.
 Vö. NyH.⁵
7. *lél*, vö. *lölz* Virg.-k., *lőlec* Born. NySz.; *lél*, *lötte* MTsz.
 f. *lőytää* 'talál' | észt *leida-* 'finden'
 Vö. MUSz. 749. sz., NyH.⁵
8. *löv-*, vö. *lewn* Ehr.-k., *lewt* Ehr.-k. NySz.; *lőjz*, *lőjzön*, *lészön* MTsz.
 ~ zürj. *lony* 'werden, geschehen, sich ereignen' WIED. 155 | P. *lu-* 'werden, geschehen' GEN. | votj. *lu-*, Kaz. *lü* 'lenni, valóni' VotjSz. 744.
 cser. kP. *liam* | kUfa. *lijže* (imp. 3 p. sg.). *lijza* (imp. 2 p. plur.) | kM. *lija's* (inf.) | kUr. kCar. *lija's* | kCarU. *liam* | kUr. *lies* ~ nyK. *liäm*, *-äs* 'lenni' BEKE 18.
 f. *lie-* (potent. 3. *lienee*) | észt *le-* 'sein, werden'
 lpS. praes. 3. *lä*, *lã* | lpN. praes. 3. *le*.
 Vö. MUSz. 698. sz., NyH.⁵

9. *měny*. Vö. *meenyekző* Érdy-k. NySz.
 ~ osztj. DN. *měń* | Trj. *māń* | V. Vj. *měń* | Ni. *meń*, O.
meń 'schwiegertochter', Kaz. *měń* id. KARJ. OL. 158 (ősosztj. e
 OL. 282).

vog. É. *mań* | K. *māń* | T. *miń* NyK. XXV. 261.
 zürj. *moń* 'schwiegertochter' WIED. 173 | P. *muń* ua. GEN.
 33 | votj. *iči-meń*, *iči-meń* 'menyecske, menyasszony' VotjSz. 709.
 f. *miniä* | észtD. *minij* 'schwiegertochter' | L. *mińa*.
 lpS. *mańńe* ua.

Vö. MUSz. 653. sz., NyH.⁵

9. *měnny*, vö. *munhi* HB.; *möndörög*, *měn-kü*, *mén-kü*,
men-kü MTsz.

~ md. *menel*, *menil* 'himmel' | md. E. *mänel* 'himmel'.
 Vö. MUSz. 654. sz., NyH.⁵

10. *nēm*, *nē*; vö. *Numwog* 1174 OklSz.

~ osztj. *nem-χoijat* 'senki'; *nem-χuntta* 'soha'.
 vog. *nē-mätar* 'semmi'; *nēm-χot* 'sehol'; *nēm-χūnt* 'soha'.
 zürj. *ne* 'nichts' WIED. 190 | P. *ne* 'auch nicht', *ni-kūt*
 'kein'; *ni-kín* 'niemand'; *ni-nēm* 'nichts' GEN. 23 | votj. *ni-no-*
kiń 'senki'; *ni-no-mēr* 'semmi' VotjSz. 516.

cser. kP. *nə*: *nəχoijat* 'senki', *nəmat* 'semmi' | kUfa *nē-mat*
 'semmi', *nē-gőjat* 'senki', *nē-χunamat* 'soha' | kCarU. *nəmo*, *nəmat*
 'semmi' | kUr. *nē-χö* 'senki', *nəχunam* 'sohsem', *nəχunamat* ~
 nyK. *ni-χü*; *ni-ma-(a)t* id. BEKE 53.

[vö. szam. *ni-*.]

Vö. NyH.⁵

11. *rěpül*, vö. *rěpüblenek* Virg.-k., *repewly* Érs.-k., *rěppül-*
lettenek Fél. NySz.

~ vog. *rapi*: *raplayts* 'röpült'; *rapi*, *roplayti* 'röpül';
rapitawē 'röpítődik' *raptelti* 'röppen' NyK. XXXIX. 460.
 f. *räpyttüä* 'röpköd, szárnyával csapkod'.

Vö. NyH.

12. m. *szög*; vö. *szög* Thaly: Adal. NySz.; *szögibe* MTsz.
 ~ oszt. *soη*.

Vö. MUSz. 284. sz., NyH.⁵

13. *szēm*; vö. *Scim* 1237/1325. OklSz., *zēm* Jord.-k., *zum-*
 HB. NySz.

osztj. D. N. *sēm* | Trj. *sām* | V. Vj. *sēm* | Ni. *sem* | Kaz.
sēm | D. *sēm* 'auge' ~ D. T. *sāmdā* 'blind' OL. 155 (ősosztj.
 e—ā OL. 292).

vog. É. *sam* | K. *sām* | T. *šom* NyK. XXV. 260.
 zürj. *šin* WIED. 289 | P. *šin* 'auge' GEN. 22 | votj. *šin*,
 Kaz *šin*, Uf. *šim* 'szem' VotjSz. 457.

cser. kP. *šinža* | kUfa *šinžg* | kCar. *šinžá* | kCar. *šinža*,
kUr. *šindža*, *šindšg* ~ nyK. *šin^džá*, *šin^džá*, *šinžá* | ny. Jar. *šin^džá*
'szem' BEKE 20.

md. eKazl. *sálmä* 'auge' | md. E. *šelmé* | md. M. *šelmä*
PAAS. 73.

f. *silmä* | észt *silm* 'auge' (ösfinn i: SUS. Aik. XIVs. 45).
lpS. *šálmē* 'szem' | lpN. *šálε(b)mi* | lpK. *šálm*, *šálmē*.

Vö. MUSz. 290. sz., NyH.⁵

14. *szēr* 'sor, rend' R. N. 'mód' N.; vö. *Telukzyr* 1340/
1449 Oklsz.; *szérben* MA.: Tan. *zórth* LevT. I. NySz.

~ vog. *šir*, mód; *sər*, *sir* 'szertü, -féle'; *sər^p*, *sirpá*, *siry* ua.
osztj. D. N. *sir* | Trj. *sir^r* | Ni. *sir^r* | Kaz. *sir^r* (*sir^r*) | O. *sir^r*
(*sir^r*) 'beschaffen', V. *morysu^r* 'wie beschaffen' OL. 214. (u újabb
eredetű. OL. 215).

zürj. *sər* 'gewohnheit' WIED. 284.

cser. *sər* 'szokás'

[vö. szam. *šer*, *sir*, *šir* 'mód'.]

Vö. MUSz. 294. sz., NyH.⁵

15. *töv-*, vö. *tén* Tel., *tíszén* Sylv., *tód* Debr.-k., *tóttel* Érdy-k.
NySz.; *tejszen*, *tészön* MTsz.

~ md. eMar. eJeg. *tejems* | eKazl. *tejums* | eKal. *tejims*
'machen' | md. M. *tijams*. PAAS. 74.

f. *tekee* ~ *teen* (*teghen* R.) | É. *tege-* 'tun' | L. *tie-* 'tun'.

lpS. *taokat* ~ praes. 1. *takāu* 'tenni, csinálni' | lpN. *dā-
kāt* ua. ~ praes. 1. *dārām*.

Vö. MUSz. 215. sz., NyH.⁵

16. *vér* ~ *vērēs*, *vörös*; vö. *vyer* Ehr.-k., *vír* Sylv. NySz.

~ vog. *wür* 'vér' KL. *vür* 'vörös' VogSzej. 159.

zürj. *vir* 'blut' WIED. 413 | P. *vir* 'blut' GEN. 31. | votj.

vir. Kaz. *ver* 'blut' VotjSz. 672.

cser. kP. *βür*, *βür* | kUfa *βür* | kM. *βür* | kUr. kCar. *βür* ~
nyK. *βər* | nyJar. *βür* 'vér' BEKE 28.

md. Pšen. *vár* 'blut' | mSel. *vér* | eKazl. *vár* PAAS. 74.

f. *verí* 'blut' (ösfinn é: SUS. Aik. XIVs. 43).

lpK. *vęrr*, *varr* | lpS. *varra* | lpN. *vá'rrä*.

Vö. MUSz. 604. sz., NyH.⁵

17. *vöv-*, vö. *Wöttem* 1544. Oklsz., *víszén* Sylv. NySz.;
vajszen, *vészön* MTsz.

~ osztj. DN. *uə-* | Trj. *uə-* | V. Vj. *uə-* | Ni. *uī-* | O. *uā*
'nehmen' OL. 185 (ösosztj. e OL. 289).

vog. É. *vaj-*, *vī* | K. *vāj-*, *vé-* | T. *uj-*, *ū* NyK. XXV. 261.

Vö. MUSz. 613., NyH.⁵

E csoport magánhangzó-megfelelései tehát a következők:

	o.	v.	z.	v.	cs.	md.	f.	lpS.	lpN.	lpK.
csépeg				o	e		K. A. L. i			a
év	i ə	{ aj, ē āj, ī āj, ē a, ā	o (P. u)	i		e	gö			
féd				o o			ā			
fecske							i	a		ē
félhő	é, ē, ā			u	a ~ ə _o ū ~ e	e, ā	e			
kell							e			
lét				u	ū ~ e		öy			
löv-				u	i		ie	ā, ā		
mény	e, è, è, ā		o (P. u)	e			i	a		
menny										
ném										
repül	e	ε	e (P. e, i)	i	a, i	e, ā				
széj										
szem	ē, e, ē, ā		o i	é	i ~ ?	e, ā	i	a	ā	ā
szér	i	i, ə	e		ə					
töv										
vér ~ vérés		ū, ū, ū		i		e, i	e (L. ie)	a	ā	ā
vöv-	ə	{ aj, ē āj, ē uj, ū					e	a	ā	ā, a

A mint látjuk, az egyes nyelvek rendkívül eltérnek egymástól a magánhangzó-megfelelés tekintetében. Legszabályosabbak a lp. finn és md. változatok. Így lpS. *a* (egy esetben *ü*, *ä*), lpN. *ä*, lpK. *a*, *ä*, *e*. E lapp hangokról azonban bizonyos, hogy magas hangokból álltak elő ezekben az esetekben. Így a lp. *a* hang vagy *a*-ra megy vissza (vö. SUS. Aik. XIVs. 25), vagy *ä*-re (uo. 38), vagy *e*-re (uo. 43), vagy *i*-re (uo. 44), néha *i*-re is (uo. 36); a lp. *a*-féle hangok az esetek nagy részében a gyöngye fokból (*ø*) állottak elő (vö. uo. 43, 44). A lp. *a* hangok tehát semmi nehézséget nem okoznak arra vonatkozólag, hogy az előbb felsorolt esetekben az illabiális magas hangokat (*e*, *ä*, *i*) tartsuk eredetibbeknek.

Nézzük most a finn megfeleléseket. Ezek *i* (legtöbbször), *e*, *ä*, *ä*, *öy*, *yö*. A finn változatok többsége tehát szintén az *i*, *e*, *ä*-féle hangok eredetisége mellett bizonyít.* Ezt még inkább megerősítik a md. megfelelések (*e*, *ä*, *i*, *e*). A cser. is több esetben megőrizte az eredetibb *i*, *e* hangokat, néha azonban *e*-t, esetleg *ü*-t fejlesztett helyettük. Változatosabbak a permi nyelvek hangjai. Egyes esetekben szintén megőrizték az illabiális magas hangot, de elég gyakran *o*-t vagy *u*-t is mutatnak. Ezt az előbbieket után másodlagos fejlődésnek kell tekintenünk. Elég különbözőképpen fejlődtek a vog. és osztj. hangok. Az esetek nagy részében a magas hangoknak kedveznek. Csak néhány esetben találunk *u*- vagy *o*-féle hangot; *a* ellenben elég gyakori. A magyar megfelelések tehát a f. md. cser. és lp. alakokhoz állnak legközelebb, s így nyilvánvaló, hogy a folsorolt példákban az *i*, *e*, *ä*-féle hangok őrizték meg leginkább az eredeti fgr. magánhangzókat. Az *ö*-zés történetére vonatkozólag pedig azt tanulhatjuk e példákból, hogy másodlagos fejlődés.

B) Magy. köznyelvi *ö* ~ R. N. *ë*, *ü*, *i*:

1. *bök*, vö. *bekkenő* Matkó, *bükkenő* Bal. NySz; *bük* MTsz. ~ f. *pökkii* 'szarvával döf'.

Vö. MUSz. 501. sz., NyH.⁵

* A kettőshangzókra nézve vö. SUS. Aik. XIVs. 48.

2. *gyökér*, vö. *geker* Ehr.-k., *gyökköre* Born., *gükere* Bécsi-k. NySz.; *gyüker*, *gyüker*, *gyüker* MTsz.

~ vog. *jékwer* 'gyökér, gyökércsomó'; *jékwer* ua. VogSzj. 38. md. *jur* 'gyökér'.

f. *juuri* ua.

Vö. NyH.⁵

3. *könny*, vö. *kenwym* Keszth.-k., *könyuekkel* Helt. NySz.; *könyü*, *könnyü*, *könnyü*, *könyv*, *könyv*, *könyü* MTsz.

~ votj. *kili*, *kil*: *sin-k.* 'träne' (KSz. XIII. 248).

f. *kynnel*, *vót cünel* | *vepsz künal* | *liv kündil*, *künil*.

lpL. *keñnal*.

Vö. MUSz. 57. sz., NyH.⁵

4. *könnyü*, vö. *kenweb* 1485 OklSz., *kenyen* Helt., *könyö* Ozor., *küniü* Lép. *kinnyen* Kulcs.-k. NySz.; *kinné*, *kinnyebb*, *könyi*, *könnyi* MTsz.

~ osztj. DN. *kēnə* | Mj. *k'ōn'əχ* | Ni. *ken'* | Kaz *kē'n'* | O. *kō'n* 'leicht'. OL. 162.

vogK. *keinä* | T. *kuñgä* NyK. XXV. 261.

zürj. P. *koküi*.

Vö. MUSz. 58. sz., NyH.⁵

5. *köz*, vö. *scilkuz* 1225, *Nogkez* 1252, *Ketyoukyzi* 1246 OklSz.; *azonkúze* Helt. NySz.

~ osztj. DN. *kōt* | Trj. *k'ōt'* | V. Vj. *k'ōt'* | Ni. *kōt'* | Kaz. *kōt'* | O. *kōt* 'zwischenraum'. OL. 79.

Vö. MUSz. 48. sz., NyH.⁵

6. *körmed* (*meg-k* 'a fagytól megcserepesedik, gyengén megfagy a fölszine, pl. a sárnak') MTsz.

votj. *kurmä-* 'megkörmedni' VotjSz. 229.

Vö. MUSz. 45., NyH.⁵

7. *közép*, vö. *Cuzepku* 1240, *Kyzepbirch* 1296, *Kezeperdeu* 1309/1413 OklSz.

~ osztj. *kōtəp*.

vog. *kβä'tl'*.

Vö. MUSz. 61. sz., NyH.⁵

8. *köszörül*, vö. *Kuzereukw* 1331, *Kezereorra* 1411, *Kezerwek* 1545, *Kewzewewkew* 1549 OklSz.; *köszörülic* Helt. *köszörül* NySz. *küszürül* MTsz.

~ zürj. *keslyny* 'schärfen' WIED. 99.

Vö. MUSz. 63. sz., NyH.⁵

9. *köt*, vö. *Borkethe* 1400 OklSz.; *kütue* Mel. NySz.

~ vog. T. *kot-* NyK. XXV. 261.

votj. *kütkinj* 'befog'.

f. *kytkee* 'meg- v. odaköt' | fÉ. *kütke-* 'halfter für rindvieh'.

Vö. MUSz. 65. sz., NyH.⁵

10. *lök*, vö. *lükte* 1728 OklSz; *lük*. MTsz.

vog. *lökém*- NyK. XXV. 261 (ö: *lökəm*-).

~ f. *lykkää* | fÉ. *lükka*- 'stossen, schieben'.

Vö. MUSz. 770. sz., NyH.⁵

11. *mög*, vö. *Mugsar* 1276, *Nyrmegh* 1341 OklSz., *ajto megei* Com. NySz.

cser. kP. *möngö* 'hátra való, nem egyenlő, hitványabb'; *mönges* 'vissza, haza' | kUr. *möngö* | kCar. *möngye* 'után' ~ nyK. *mənges* 'zurück, wieder' BEKE 23.

f. *myö*- ebben: *myöstää* 'visszavon, visszavesz' *myösteilekse* 'visszafordul' | líd *müvös* 'vissza' (SETÁLÁ szerint az *yö* a megelőző lab. cons. folytán jött létre: SUS. Aik. XIV. 48.)

lpK. *mānye* 'mög', *mānyas* 'hátra' ~ *mānemus* 'leghátulsó, utolsó' | lpN. *mānyai* 'mögé' ~ *mānyist* 'mögött' | lpS. *mānyē*- (összetételekben) 'hátulsó'; *mānyai* 'mögé, után' ~ *mānemus* 'utolsó'.

Vö. MUSz. 680. sz., NyH.⁵

12. *öcs*, vö. *wche* 1211 OklSz., *úcczit* Sylv., *eccse* Pethő NySz.; *ecs*, *óc*, *ücese* MTsz.

~ osztj. *is* 'jüngerer Bruder' KSz. VIII. 18.

vog. *ās. is* 'hug'.

votj. *uži* 'férjem huga'.

Vö. MUSz. 939. sz., NyH.⁵

13. *öl* 'töten', vö. *Emberellew* 1461 OklSz., *ölni* Nagysz.-k. NySz.; *el^ö* kés MTsz.

~ osztj. DN. DT. *uēt*- | Trj. *uāť*- | V. Vj. *uēt*- | Ni. *uēt*- | Kaz. *uēl*- | O. *uēl*- 'töten, fangen' ~ DT. *uāpāť*- id. OL. 158. vog. É. *āl*- | K. T. *āl*- NyK. XXV. 261.

zürj. *viny* = (S) *vijyny* 'tödten' WIED. 552 | P. *vi*- 'tödten'

GEN. 30 | votj. *vij*- Sar. *vi*-, *vij*- 'megölni'. VotjSz.

Vö. MUSz. 847. sz., NyH.⁵

14. *öl*, vö. *höllel* Winkl.-k., *elele* Érs.-k. NySz., *wl* 1460 OklSz.

~ osztj. D. *lul* 'öl' | S. *lül* | I. *tet* | É. *lal*, *tal*. Ugor Füzetek XII. 57.

vog. *tal* 'öl, klafter, umarmung', K. *täl* VogSzj. 133.

zürj. *syl* 'klafter, faden' WIED. 314 | votj. Kaz. *sul* 'öl, mérték, klafter'. VotjSz. 435.

md. *sel* 'klafter' | E. *säl* 'klafter'.

cser. kP. *sülö* | kUfa *sülö* | kM. *sülo* | kUr. kCar. *sülö* | kCar. M. *süla* 'öl, faden, klafter' ~ nyK. *šl* id. BEKE 28.

f. *syl* | É. *süli* 'schoss'.

lpK. *sall* | lpS. *salla* | lpN. *sällä*.

Vö. MUSz. 941. sz., NyH.⁵

15. *ös* (< *ös*). Vö. *isemucut* HB.; *ös, ösi* N.; *ösfí* 'atyafiu, frater, monachus' R. Vö. még *us* 1211, *Eluse* 1199 OklSz.; *esei* Helt. NySz.; *ús* MTsz.

~ f. *isä* 'atya' | É. *iza* 'vater'.

Vö. MUSz. 952. sz., NyH.⁵

16. *szösz*, vö. *zöz* Nagysz.-k. NySz.

~ zürj. *sedž, sodž* 'rost, szál, szösz, csepű'.

Vö. MUSz. 317.

17. *töm* Vö. *temiek* KLOkl. NySz.; *dönni, tem* MTsz.

~ cser, kP. *temam* 'megtelik, jóllakik'; *temem* 'megtölt, jóllakat' | kUfa. *temem* 'jóllakat' | kCarM. *temə* 'megtelik, jóllakik' | kUr *temaş* 'betölt' ~ nyK. *təm, temə* 'tele'; *teməm* 'megtelik, jóllakik' *temem* 'megtölt, kiegészít'. BEKE 15 – 16.

Vö. MUSz. 240. sz., NyH.⁵

E csoport hangmegfelelései tehát, mint a túlsó lapon levő táblázat mutatja, sokkal tökéletlenebbek, mint az első csoportéi. Első pillanatra szinte azt gondolhatnók, hogy valamilyen labiális hangra mennek vissza. De vegyük csak jobban szemügyre az egyes nyelvek hangjait. A lp.-ban itt is az *a* hangok felelnek meg, éppúgy mint az első csoportban. Ez már *e, ä, i*-féle hangokra enged következtetni, minthogy — a mint láttuk — e lp. hangok az esetek nagy részében *i, e, ä*-féle hangokból fejlődtek. A *f.* megfelelések: *i, y, yö, yy, ö*; egy esetben: *uu*. Az *y, ö* hangok azonban nem eredeti hangok a finnben, hanem később fejlődtek. (Vö. SUS. Aik. XIV₃. 48.) Előfordulnak az előbbi csoportban is. Hogy íté gyakoriabbak, annak oka bizonyos mássalhangzók befolyása; ugyanazoké a mássalhangzóké, melyek a magyarban is elősegítették az *ü, ö* hangok terjedését. Különös a *f. juuri* alak. Ez a *f.-md.* közösség korában is *u* lehetett (*md. jur*). A *m. gyökér* szó itt inkább a vog. *e-s* alakkal vethető össze. A *md.* megfelelő hang itt is *e, ä*, mint az előbbi csoportban (kivéve *jur*). A cser. változatok: *e, ü ~ e, ö ~ ə, ü*. De *ü, e, ə* megvan az előbbi csoportban is. Egyébként pedig a cser. nyelvben is labializálódás történt, a mint a cser. nyelvjárások megfelelései bizonyítják. Ezt szintén bizonyos mássalhangzók segítették elő, a mint erre BEKE is rámutat több helyütt cser. nyelvtanában. A permi nyelvek megfelelései azonosak az első csoportéival (*i, j, e, o, u*). A vog.-osztj.-ban is megvannak a különféle magas- és mélyhangú változatok, mint

	o.	v.	z.	v.	cs.	md.	f.	lpS.	lpN.	lpK.
bök							ö			
gyökér		ē, é				u	uu			
könny				i, i			yy			ē
könnyű	$\left\{ \begin{array}{l} \bar{e}, \bar{o}, e, \\ \bar{e}, \bar{o} \\ \bar{o} \end{array} \right.$	ei, u	P. o							
köz										
körmed				u						
közép	o	ä								
köszörül			e							
köt		ø		i			y			
lök		ø					y			
mög					ö ~ ø		yö	a	ä	ä, ä
öcs	i	ä, i		u						
öl (v.)	è, ä, e,	a, ä	i	i						
öl n.	u, ü, e, a	a, e	i	u	ü ~ ø	e, ä	y	a	ä	a
ós							i			
szósz			ē, o							
töm					e					

az első csoport eseteinél. Egyszóval a köznyelvi magyar ö hangok is ugyanarra a sorra mennek vissza, mint az *ë* hangok. Hogy itt a rokon nyelvek is gyakrabban fejlesztettek labiális magánhangzót, mint az első csoport eseteiben, annak okát a szomszédos mássalhangzóknak kell keresnünk, ugyanazokban a mássalhangzóknak, melyek a magyar nyelv történetén belül is elősegítették az ö-zés fejlődését.

C) Magyar köznyelvi ü (s a N-ből: *csünik, sül, süly*)

~ R. i, ë, ö.

1. *csünik* 'növésben elmarad, kicsiny marad' N.

~ osztj. *tən-, sán-* 'összetöpörödik, beszárad'.

zürj. *sinny* 'abnehmen, sich vermindern' WIED. 290, *tšinny* 'klein werden' WIED 360. | votj. *sinny* 'sich vermindern, abnehmen'. WIED 525.

Vö. MUSz. 409. sz., NyH.⁵

2. *ezüst*; *ezysth* 1543, *ezösth* 1546 OklSz.; *üst* 'ezüst' MTsz. zürj. *ezyš* 'silber' WIED. 48 | votj. *azves* 'ezüst' VotjSz. 19. f. *vaski* 'réz' | fÉ. *vask* 'rész, sárgaréz; fL. *vask* 'érez, réz'.

Vö. SUS. Aik. XVI. 5., NyH.⁵

3. *fül*, vö. *fil* Jord.-k., *föl* Vitk.-k. NySz., *feletewkel* Érs.-k. 503; *fil föl* MTsz.

~ osztj. DN. *pət* | Trj. *p'əA* | V. Vj. *pəl'* | Ni. *pät'* | Kaz. *pāA* | O. *ppl* 'ohr' OL. 179.

vog. É. *pal* | K. *päl* | T. *pil*. NyK. XXV. 282.

zürj. *pel* 'ohr, gehör' WIED. 229 | P. *pel* 'ohr' GEN. 28 | votj. *pel* 'fü, ohr' VotjSz. 548.

cser. kP. *pələš* 'fü' | kCarM. *pələš* id. | kCarU. *βədra-pələš* 'a vödör füle' ~ nyK. *pələš* BEKE 52.

md. eMar. eJeg. *püle* | eKal. *püle, püli* 'ohr' PAAS. 92.

lpS. *pəljə* | lpK. *pel* | lpN. *bəl'li*.

Vö. MUSz. 576. sz., NyH.⁵

4. *küszöb* vö. *közöböket* Beythe; *küszszöböket* Sós NySz.; *küszög, küszöb, küszöpöt* MTsz.

~ votj. *kusip* 'köz, két hely közötti tér' VotjSz. 213.

Vö. MUSz. 67. sz., NyH.⁵

5. *rügy*.

osztj. *runt* 'ohrring'. NyK. XXV. 282.

vog. É. *rünt* 'rügy' | KL. *rünt* | P. *rontə, rent* NyK. XXV. 282.

Vö NyH.⁵

6. *sül*, vö. *zöl* Bécsi-k. 281, *szöl* Mel. *zütek* Jord.-k., *szül* Helt. NySz.; *sindisznó* MTsz.

~ cser. M. *sülo* 'sün' CserSz. 290.

md. *šijel*, *šejel*, *säil*, *šejal*, *šijal*.

f. *siili* | É. *sül*, *sül*.

Vö. MUSz. 373. sz., NyH.⁵

7. *süly* 'kelevény, polip stb. R. N. vö. *sul* Beythe. *suly* Kanizsa Tört. NySz.; *suly*, *suj*, *sujj*, *suly*, *sü*, *sü*, *sükröl*, *súj*, *süj*, *sül*, *süly*, *süly* MTsz.

~ cser. kP. *šarala* | kUfa *šarale* 'szömörce' ~ nyK. *šaral* id. BEKE 51.

mdM. *tšilgä*, E. *sildeje* SUS. Aik. XIVs. 47.

f. *syylä* 'szemölcs, daganat, golyva' | fK. *süglä* ua. (u későbbi fejlődés: SUS. Aik. XIVs. 47).

lpN. *tšivüli* (gen. *tšivüli*) 'pattanás, bőratka'.

Vö. MUSz. 375. sz., NyH.⁵

8. *sürög*, vö. *sörgölődik* Mon. *szürgölődik* Pécsi. NySz.; *sirég-forog* MTsz.

f. *hyörüi*.

Vö. MUSz. 377. sz., NyH.⁵

9. *süt*, vö. *Syten* 1389 OklSz., *sevtnek* Corn.-k. NySz.; *süt* MTsz.

~ vog. KL. *šit-*, T. *šet-* 'sütni' NyK. XXV. 282.

Vö. MUSz. 364. sz., NyH.⁵

10. *szül*, vö. *zil* Virg.-k. NySz.; *szile*, *szüllés* MTsz.

~ vog. *sulmi*.

Vö. NyH.⁵

11. *ül*, vö. *Dumbunylev* 1335 OklSz., *yllenek* Jord.-k. NySz., *öl* Winkl.-k. 139; *leüjteni* MTsz.

~ vog. É. *ünl-* 'ül' | K. *vönl-* | T. *ön-* NyK. XXV. 185.

Vö. MUSz. 972. sz., NyH.⁵

12. *üsző*, vö. *izó* 1587 OklSz.; *iszeő*, *iszó* MTsz.

~ vog. *šesij* 'rénborjú'.

md. *vaz* 'borjú'.

f. *vasa* 'borjú'.

lpK. *vüßs*, *vußßs* 'kis rénborjú'.

Vö. MUSz. 975. sz., NyH.⁵

E csoport hangmegfelelései tehát a következők:

	o.	v.	z.	v.	cs.	md.	f.	lpS.	lpN.	lpK.
<i>csünik</i>	o, á		i	i			va			
<i>ezüst</i>			í	ve						
<i>fül</i>	o, ő, á	a, á, i	e	e	o ~ o _o	e, i		è	ē	e
<i>küszöb</i>				u						
<i>rügy</i>	u	ū, o								
<i>sül</i>					ú	i, e, ä	ii			
<i>süly</i>					o	i	yy		iu(
<i>sűröy</i>							yö			
<i>süt</i>		i, é								
<i>szül</i>		u								
<i>ül</i>		ū, o, ō								
<i>üszö</i>		βē				va	va			vū, vūä

E csoport példái szintén világosan bizonyítják, hogy a magyar *ü* hang se lehet fgr. eredetű. A legtöbb esetben — úgy látszik — nem keletkezett abból a hangsorból, a melyből a két előbbi csoport hangjai származtak, de a legvalószínűbb itt is eredeti illab. magashangok fölvétele. A labializálódás számos esetben egy *v* hangra vezethető vissza. Az esetek nagy részében *i* > *ü* fejlődés tehető fel (*csiünik, fül, sül, süly, süit*). Egyébként a lp. kivételével a fgr. nyelvek megfelelései sok tekintetben hasonlítanak az előbbi csoportokéihoz. A f. változatok *ii, yy, yö*. (A labiális hangok itt is későbbiek.) A md.-ban itt is *i, e, ä* hangokat találunk. A cser. megfelelések itt is *ə, əo, ü*. A permi nyelvek *i, e, u-t* mutatnak. A vog.-osztj. megfelelések is nagyrészt azonosak. Egyes esetekben (*küszöb, rügy, ül*) a mélyhangúságból való átcsapás (vö. NyK. XXV. 282) nem lehetetlen, de ezt csakis egy-egy nyelvbéli megfelelések támogatják, s így e hangváltozás föltevése igen kétes. Láttuk egyébként az előbbi csoportokban is, hogy a magyar *ë ö* hangoknak a f. lp. md. cs.-ben illab. magashang, míg a vog.-osztj.-ban gyakran labiális mélyhang felel meg (pl. *röpül, vér, öl*). Végeredményben tehát azt mondhatjuk, hogy egy-két esetet (*ezüst, üszö*) kivéve, a magyar *ü* hang is fgr. illab. magashangra, valószínűleg *i*-re megy vissza.

A felsorolt példák tehát azt bizonyítják, hogy se a magyar *ü*, se a magyar *ö* hang nem lehet fgr. eredetű. Az a fgr. hangsor, a melyre ezek az *ü, ö* változatok visszamennek, még nem határozható meg pontosan. A legnagyobb valószínűség az *i, e, ä* hangok fölvétele mellett szól. Természetesen itt még sok részletkutatásra van szükség. Annyit azonban kimondhatunk, hogy a magyar *ü, ö* s így az *ü-zés, ö-zés* se fgr. eredetű, hanem a magyar nyelv külön életében keletkezett.

Nézzük most, miről tanúskodnak a fgr. nyelvek a hosszú *ö, ü* hangokra vonatkozólag. Ezekről már MUNKÁCSI is megállapította a vog.-osztj. nyelv alapján, hogy az esetek legnagyobb részében diphthongusból keletkeztek. E nézetét megerősítik a többi fgr. nyelvek vallomásai is.

A) Magyar köznyelvi *ö* ~ R. N. *é, ü*.

1. *fő* ~ *feje*, vö. *Ewzfew* 1476, *Sidfy* 1257, *horhfw* 1269
Oklsz.; *fivalj* Radv., *föv* GKat. *füvalj* Nad. NySz.; *fé, fü* MTsz.

vog. T. *pōñ* | *pāñk* K. 'fő' NyK. XXV. 182.
 zürj. *pom* 'ende, ziel, grenze' WIED. 241 | P. *pon* 'ende'
 GEN. 20. | votj. *puy*, *pun*, *pum* 'vég, határ, hegy'.
 md. *pe* 'vég', eKazl *pä* 'ende' PAAS. 73.
 f. *pää* 'fej, vég' | É. *pea*, *pä*, *pē* 'kopf, haupt, gipfel, oberes
 ende, spitze, vorderende; ähre' (ösf. ä: SUS. Aik. XIV. 38—39).
 WIKLUND szerint ide tartozik:
 lpK. T. *pijje*, *pijje*, K. *pajj* 'das obere' | E. *pajjel*, *pajel*
 'auf, oben auf' | N. *bâgje* | Lule *päddēε* | L. Ö. *paije* | Malå *paije*
 'oben befindlich' | St. *pijjene*, *pijjine*, *pejjene*, *pejjene*, *pejjine*
 'oben' | V. F. O. H. *Bijjēε* 'oben befindlich' (ösl. **piëjj* < *pijā*
 UL. 315).

Vö. MUSz. 528., sz. NyH.⁵

2. *fő*, *föz*, vö. *fez* Jord.-k, *fuw* Virg.-k. NySz.
 ~ vog. *pōñi* 'fő', *pāiti* 'föz'; *pütəm* 'fött'.
 zürj. *puny* 'kochen' WIED. 259.
 md. *pijems* 'fő' *pidems* 'föz'.
 lpS. *pivat* 'melegnek lenni, nem fázni', *pival*, *pivāl* 'meleg,
 melegség' *pivās* 'verejték'.
 vö. szam. *pi*-.

Vö. MUSz. 566. sz., NyH.⁵

3. *jő* ~ *jövök*, vö. *gyüüén* Helt., *yey* Jord.-k. NySz.; *gyün*,
gyön, *jäjjön* MTsz.
 ~ osztj. DN. *jöřät* | Trj. *jöřät* | V. Vj. *jöřät* | Ni. *jöřät* |
 Kaz. *jöřät* | O. *jöřät* 'kommen, eintreffen' OL. 109.
 vog. *iub*, *iib*.

Vö. MUSz. 176. sz., NyH.⁵

4. *kő*, vö. *Hurozkw* 1093/1399, *hygiskeu* 1193 OklSz., *kőw*
 Jord.-k., *kū* Fél. NySz.; *kévire*, *kivek*, *kü*, *kü*, *küj* MTsz.
 ~ osztj. *key* | Trj. *k'äy* | V. Vj. *k'öy* | Ni. *key* | Kaz. *key*
 'stein' OL. 278.
 vog. É. *käu* (*käv-*) 'malomkő' | K. *käu* | T. *-kū* 'kő, kavics'
 NyK. XXV. 182.
 votj. *kö*, *ke* 'malomkő' | zürj. *iz-ki* 'mühlstein' WIED. 71.
 eser. kP. *kü* | kUfa *küj* | kCarM. *kü* | kUr. *kü* ~ nyK. *kü*
 BEKE 24. (Az ü a voc. után elveszett lab. cons. miatt. BEKE 26.)
 md. *kev*, *käv*.
 f. *kivi* | É. *kivi* | L. *kivi* | vót *čivi* (ösfinn *i* vö. SUS.
 Aik. XIV_s. 44).

Vö. MUSz. 176. sz., NyH.⁵

5. *lő*, vö. *lāwe* Érs.-k. NySz.; *lí*, *lön*, *lőjni*, *lū*, *lūö* MTsz.
 ~ vog. *li*, *liγ*, *ləγ* 'vet, dob, lő'.
 zürj. *lyjny* 'schiessen, heftig schlagen, stechen' WIED 163.

cser. kP. *lüja* | kCarU. *lüšəm* | kCarM. *lüšəm* (vagy *lišəm*) |
kUr. *lüälən* | kE. *lüem* ~ nyK. *lü-äs* 'lő' BEKE 25.

f. *lyö* 'üt, csap' | észt *lõ* 'schlagen, stossen, stechen'.

Vö. MUSz. 706. sz., NyH.⁵

6. *nő*, vö. *new* 1474 OklSz., *nev* Nagysz.-k. *nő* Tel.-k. *Né*,
Nő Corp. Gramm. NySz.; *nyő* MTsz.

~ osztj. DN. *něj* | Trj. *ně* | V. Vj. *nä* | Ni. *ne* | Kaz. *ně* |

O. *nij* 'weib, OL. 163.

vog. É. *nē* 'nő' | T. *nī* ua., vö. NyK. XXV. 182.

md. *nī*.

lpS. *nīngēlis* 'nőstény' | lpN. *nīngelas* ua.

Vö. MUSz. 427. sz., NyH.⁵

7. *ős*z, vö. *Ewz* 1310/1349, *űszel* LevT. NySz.

~ osztj. DN. *sėjəs* | Trj. *sėjəs* | V. Vj. *sějəs* 'herbst' |

Ni. *sűs* | Kaz. *sűs* | O. *sus* OL. 205.

vog. É. *tukés* 'ős'z', *takvés* ua. | KL. P. *täkwés*. VogSzej. 145.

cser. *šože* 'ős'z' | Tr. *šožo* | Bd. *šeže*, *šiže*; *šezem*, *sižam* 'im
herbst' | Tr. *šozom* id. NyK. XXX. 278.

md. *sokš* 'ős'z'

f. *syksy*, *syys* | észt *sügis* 'autumnus'.

lpS. *tsäktša* | lpN. *tsäktša* | lpK. *tsäktš*.

Vö. MUSz. 954. sz., NyH.⁵

8. *ő*, vö. *hew*, *hwk*, *hwtet* Jord.-k., *hő* Tel.-k., *ű* Tel. NySz.;
itet, *ü*, *ű* MTsz.

~ osztj. *tau*, *tau*, *lou*, *ioχ*; plur. *tyχ*, *mu*, *lou*, *ioχ*.

vog. É. *tau*, *tau* | K. *täu* | T. *tau*. NyK. XXV. 182.

voj. *so* | zürj. *si*, *si*.

md. *son*, plur. *siŋ*.

f. *hän*, plur. *he*; *sen* R.

lpS. *son*, plur. *sī*, *si* | lpN. *son*, *sōn*, plur. *sīŋ*.

Vö. MUSz. 937. sz., NyH.⁵

9. *öv*, vö. *ew* 1599 OklSz., *öv*, *ö* MA. *öh* Zvon. NySz.;
ö MTsz.

~ zürj. *vön* (*ö* o: e), *von* 'binde, band, gurt, gürtel' WIED.

428 | P. *vuñ* 'schuhband' GEN. 31.

f. *vyö* 'öv' | É. *vő* 'gurt, gürtel'.

Vö. MUSz. 958. sz., NyH.⁵

10. *ön* 'cyprinus idus', vö. *öny*, *önyhal*, *ünhal* MTsz.

~ zürj. *syn* 'eine cyprinusart, rotauge, rotfeder' WIED. 315.

md. *señej* 'vmi kis hal'; *señi* 'vmi halfaj (valószínűleg
cyprinusfaj)'.
f. *säyne*, *säynäs* 'cyprinus idus'.

lpK. *siçn* ua.

Vö. NyH.⁵

11. *sző*, vö. *Zewih* 1462, *zywt* 1553, *zūth* 1555, *szöt* 1638
Oklsz.; *szön*, *szü*, *szüv*, *szüv* MTsz.

~ osztj. DN. *sey* | Trj. *sāy* | V. Vj. *sō'χ* | Ni. *sey'* | O. *sey*
'haarflechte', Kaz. *sey'* id. OL. 161.

vog. E. *sa'i* 'hajfonat' (tő: *sar-*) | K. *sāi'* | T. *sou*. NyK.
XXV. 182.

Vö. MUSz. 313. sz., NyH.⁵

12. *szőr*, vö. *szér* Helt., *zört* Bécsi-k. NySz.

~ vog. É. *sā'ir* 'lőszőr' | K. *soär*, *soqr* NyK. XXV. 183.

cser. *šar* 'lőszőr'; *šār* 'ideg' CserSz. 211.

md. *šājür* 'ein haar' | E. *šeer*, *šer* 'haar'.

Vö. MUSz. 315. sz., NyH.⁵

13. *tő*, vö. *tue* 1055, *aructeu* 1194, *Kewruspotokatewyn*
1285 Oklsz., *tū* Tel. NySz.; *tüébe* MTsz.

~ zürj. *dynys*, *dym* 'dickes ende' WIED. 37 | votj. Sar.
Kaz. *diñ*, *diñ*, Glaz. *diñ* 'tő, a fatörzsök alsó vastag része; egyes
növényeknek húsos, vastag gyökértörzsoke VotjSz. 397.

cser. kP. *tüñ* 'tővég, kezdet' | kCarM. *tüñ* 'wurzelseite ~
nyK. *tüñ* 'a törzs alsó része' BEKE 30.

md. *te-*, *tej-*.

f. *tyvi* 'gyökérvég, fatörzs vége' | É *tüvi*.

Vö. MUSz. 237. sz., NyH.⁵

14. *vő*, vö. *Vew* 1408, *Chykpeterwey* 1420, *Vylegin* 1250
Oklsz.; *vélegény* Helt. *vűfel* Mel. NySz; *vűfi*, *vűfély*, *bő-legén*
MTsz.

~ osztj. DN. *uēñ* | Trj. *uōñ* | V. Vj. *uō'ñ'* | Ni. *uēñ'* | Kaz.
uē'ñ' | O. *uēñ* 'schwiegersonn'. (KARLAJAINEN SZERINT az er. palat.
hangzót az *ñ* homályosította el: OL. 170.

zürj. *von*, *vun*, 'fitestvér' | votj. *vin*, *vén* (Kazl.) 'öcs, fiatal-
ember' VotjSz. 661 | P. *vun* 'bruder' GEN. 31.

cserP. *βene* 'vő, sógor' | kCarM. *βenə* 'vő' ~ nyK. *βingə*
'vő' BEKE. 16.

md. *ov* 'vő'.

f. *vävy* ua.

[vö. szam. *vi*].

Vö. MUSz. 627. sz., NyH.⁵

15. *velő*, vö. *verő*, *verüő*, *verüő* MTsz.

~ osztj. DN. *uēpəm* | Trj. *uā'ām'* | V. Vj. *uē'ləm'* | Ni.
uētəm' | V. *uē'ām'* id. OL. 158.

vog. *βeləm* 'velő'.

zürj. *vem* 'gehirn, mark' WIED. 402 | P. *vim* 'mark, Gehirn'
GEN. 32. | votj. *viēm*, Kaz. *viēm*, Glaz. *vim* 'velő' VotjSz. 668.

cser. kP. *βem* 'velő' ~ nyK. *βim* BEKE. 16.

md. *udīne*, *udēne*.

f. *ydin* | É. *üdi* (ü később fejlődött: SUS. Aik. XIV. 46).

lpS. *atām* | lpN. *āḍḍā'm* (gen.) ~ *āḍḍā* (nom.)

Vö. MUSz. 571. sz., NyH.⁵

A mint a példákból láthatjuk, a mássalhangzó meghoszszabbodása majd minden esetben kettőshangzóra vezethető vissza, e kettőshangzó pedig valamely illab. magashang + cons.-kapcsolatra. E mássalhangzók nem voltak egyformák. Nagyrészt fgr. *k* ~ *γ* vagy *ŋ* ~ *γ*-re mennek vissza. A mássalhangzó előtt álló vok. pedig illab. magashang volt. Ezt mutatják azoknak a fgr. nyelveknek alakjai, melyekben nem olvadt be a cons. a vok.-ba. Így a lp.-ban *i* a hangszín (*fő* ~ *fej*, *fő* ~ *föz*, *ön*) vagy *a* (lpN. *ā*) < illab. magashang (*ősz*, *velő*). A finnben *ä* (*fő*, *vő*), *i* (*kő*), *yö*, *y* (*tő*, *öv*), [*y*, *ö* a finnben később fejlődött]. A md.-ban majd minden esetben *e*, *ä*, *i*-t találunk. Hangszín tekintetében tehát e csoport tulajdonképpen az *ē*, *ö* csoportokhoz tartozik.

Így a *jövök*, *kövek* stb.-féle alakok, a melyekben még a rövid magánhangzó tűnik fel, tkp. szintén csak az *ö*-zés eredményei. De még a hosszú *ö* helyén is találunk némely esetben *é*-t. E jelenség tárgyalása azonban már az *ö*-zés kialakulásának fejtegetéséhez tartozik, mivel a hosszú *ö* helyén ekkor még vagy kettőshangzót, vagy rövid magánhangzó + mássalhangzót ejtettek. Egyes esetekben (*ősz*, *szőr*) az *ö* szótagösszevonás útján keletkezhetett. Ezek is kettőshangzón át fejlődtek *ö*-s alakokká. Mindezek alapján valószínű, hogy *ö* dipth.-ra (utolsó fok: *ëü*) megy vissza, végeredményben pedig rövid illab. magashang + mássalhangzóra, ritkábban rövid illab. magánhangzó + mássalhangzó + rövid illab. magánhangzó összevonására.

B) Magyar köznyelvi *ü* ~ R. N. *i*, *é*, *ö*.

1. *fü*, vö. *Fiu* 1336, *Pogzenafywe* 1349, *Negyedffy* 1549 OklSz.; *fyew* Érdy-k. *fő* Cseh *fűeket* Mel. NySz.; *fi*, *fiv*, *fúj* MTsz.

~ osztj. DN. *pùm* | Trj. *p'òm'* | Ni. *pum'* | Kaz. *pòm'* | V. Vj. *pàm'* | O. *pàm* 'gras, heu' OL. 150.

vog. É. *pum* 'fü' | K. *pòm* | T. *pum* NyK. XXV. 185.

votj. *puñ* (Kaz. Mal.), *pum* (Sar. Jel. Glaz.) VotjSz. 589.

Vö. MUSz. 574. sz., NyH.⁵

2. *füz*, vö. *fyz* C. *fyzöt* Érdy-k. NySz.
 cser. P. *pidam* | kCarU. *pidə's* | kUr. *pidə's* ~ nyK. *pidə's*
 'köt, kötöz' BEKE 18.

md. M. *pedam*, E. *pädams* SUS. Aik. XIV. 45.

~ f. *pitää* 'tart.' (ösf. i: SUS. Aik. XIV. 45).

Vö. MUSz. 580. sz., NyH⁵.

3. *nyü*, vö. *el nyötheth* 1571 OklSz.; *el nyineiec* Helt. NySz.;
nyö, *nyövök*; *nyüvik*, *nyüv* MTsz.

~ vog. *näβi*, *ngēβi* 'tép, gyomlál, koppaszt, kiczibál'.

f. *nykii* 'tépdés, czibál, szaggat'.

Vö. MUSz. 458. sz., NyH⁵.

4. *tüz*, vö. *tiz* Ehr.-k., *töz* Döbr.-k. NySz.

~ osztj. DN. *tüt* | Trj. *təyət* | V. Vj. *törət* | Ni. *tüt* | Kaz.

tüt | O. *tut* 'feuer' OL. 129

Vog. K. *tqut* | T. *täut*. NyK. XXV. 186.

Vö. MUSz. 250. sz., NyH⁵.

A fölsorolt példák közül *füz* későbbi nyúlás és *ü*-je eredetibb *i*-re megy vissza; *nyü* olyan származású, mint az előbbi csoport példái. A *fü* és *tüz* szavaknál MUNKÁCSI egy *u* és *ü* között álló hangot vesz fel átmeneti hangnak (NyK. XXV. 186). De ezek nem világos eredetűek, minthogy a *f*., *md.*, *cser.*, *lp.* nyelvben nincsenek megfelelőik. A legnagyobb valószínűség szerint ezek is kettőshangzóból keletkeztek (talán *u_i* < *uj* < *u_χ* < *u_γ*) s az *ö*-zés keletkezése korában még kettőshangzók is voltak.

A fgr. nyelvek vizsgálata tehát arra vezetett, hogy a magyar lab. magas hangok nem eredeti hangok, vagyis eszerint az *ö*-zés későbbi fejlődés, s eredete szemelláthatólag összefügg a magyar *ü*, *ö* hangok eredetével.

Haladjunk tehát kissé tovább a nyelvtörténet-előtti idők homályában. Láttuk a fgr. nyelvek vallomásait. Figyeljük most meg, miről tanúskodnak legrégebbi jövevényszavaink, e második útmutatónk a nyelvemlékek kora előtt.

GOMBocz ZOLTÁN «Die bulgarisch-türkischen lehnwörter in der ungarischen sprache» című munkájában pontosan összeállította a magyar nyelv régi török jövevényszavait s levonta belőlük a fontos hangtörténeti következtetéseket.

Az *ö*-zés történetére vonatkozólag a következő megállapításai fontosak:

1. A török *i*-nek a magyarban *ë* s az esetek nagy részé-

ben $\ddot{e} \sim \ddot{o}$ felel meg, pl.: *bētū*, *bötū* (vö. még *bōtō* NySz., *būtū* Nád.-k., *bütü* MTsz.) < *tör. *bitiγ* | *bölcsö* (*Belchew* OklSz., *bóchō* Peer.-k., *bócsü* MTsz.) < tör. **bišir* | *gyöplö* (*gywplw* 1494, *gyöplö* 1588 OklSz.) < tör. **žiplitiγ* | *gyöngy* (*gyung* 1276, *gyengh* 1531 OklSz.; *gyüng* Mel. NySz.; *gyüngy* MTsz.) < tör. **žinžü* stb.

A török *i*-nek m. $\ddot{e} \sim \ddot{o}$ felel meg a második szótagban is, pl. *bélyég* < **bilik*; *csökönyös* < **čikin*; *ikér* < *ikir*; *gyümölcs* < **žimš* stb.

2. A török *ö*, *ü*-nek a magyarban *ö* felel meg: *bölény* < **bölän*; *csökik* < **čök*; *kökény* < **kükän* stb.

A *szünik*, *tür* \sim *tür* eredetibb alakjai *szönik*, *tör* \sim *tür* < tör. **šön*, **tör*. A *gyürü* < **žürür*, *gyűszü* < *žüsür* szavakban szintén hasonló fejlődés történt. A tör. **ödäγ*-ből *ödö*-n át *idő* fejlődött (158). A *szür* (< **sür*) *tür* (< *tür*) szavakban az *ü* megnyúlt (159).

Mit bizonyítanak ezek az esetek az *ö*-zés történetére nézve? Első sorban azt, hogy az *ö*-zés, azaz inkább *ü*-zés, minthogy — a mint látni fogjuk — *ü*-zés előzte meg az *ö*-zést, a török jövevényszavak folyótele után kezdett terjedni. Az *i* \sim *ē* \sim *ö* megfelelés több esetét láttuk. De ez a körülmény egyszersmind azt is bizonyítja, hogy az *ö*-zés nem lehet török eredetű. Mért történt volna meg az *i* > *ē*, *ö* változás ép a török jövevényszavakban? Az *ü* (> *ö*) hangnak a magyar nyelv történetén belül kellett előállania. Sőt — a mint ép a török *ö*, *ü*: m. *ö* megfelelések bizonyítják, — török jövevényszavaink felvétele korában már meg is volt a m. *ü*. Hogy mikép keletkezett, azt majd később fogjuk látni. Annyit azonban előre is lehetségesnek tarthatunk, hogy a török *ö*-ből *ü*-n keresztül lett a magyar *ö* (vö. NyK. XLIII. 120).

A török jövevényszavak tehát szintén a mellett bizonyítanak, hogy az *ö*-zés későbbi fejlődés. Ezt megerősítik legrégibb szláv és német jövevényszavaink is.

Ilyen esetek: *Benedék*: vö. szlov. *Benedik* stb. (vö. MELICH Szláv jöv. I. 159); *csütörtök*: vö. szlov. *četertik* (uo. I. 277); *eretnek*: vö. szlov. *eretnik* (uo. I. 255); *éspérest*: *ös* + kaj-horv. szlov. *-prišt* (uo. I. 255); *kereszt* < *крѣсть* (uo. I. 325); *püspök*: vö. szlov. horv. *biskup* (uo. I. 394); *föld* < *fěld* (MELICH-LUMTZER: Deutsche ortsn. u. lehnw. 105) stb.

Az eddigiek után tehát világos, hogy az ö-zés az ö, ü hangokkal együtt a magyar nyelv külön életében fejlődött minden idegen hatás kizárásával. Lássuk tehát, volt-e alkalom ilyen hangváltozásra a magyar nyelv életében.

RIEDL SZENDE kezdeményezése után SIMONYI ZSIGMOND (A magyar szótók. Érték. a nyelv- és szépt. kör. XIV. k. 7. sz.) mutatta ki először határozottan, hogy «a magyar nyelvnek ma mássalhangzón végződő szótövei is valaha általában egy-egy rövid magánhangzón végződtek» (4). Ezt bizonyítják a rokon nyelvek adatai; ezt bizonyítják régi nyelvemlékeink is. SIMONYI már a török, német, olasz, szláv jövevényszavak bizonyos szó végi magánhangzóinak lekopására is rámutat, úgyszintén kimondja azt a gondolatot is, hogy az úgynevezett «kötőhangzók» vagy «segédhangzók» tulajdonképpen az elveszett tövégi magánhangzók utódai.

Ezeket a tételeket az újabb kutatások is megerősítették. GOMBOCZ a török, MELICH a szláv, német, latin és olasz jövevényszavak segítségével kimutatta, hogy a magyar szóvégek lekopása egész szabályosan és minden esetben megtörtént (vö. MNyv. V., VI.). Ismeretes azután, hogy a lekopási folyamat nyomot hagyott nyelvemlékeinken is.

Tekintsük meg kissé közelebbről a rövid tövégi magánhangzók eltünési folyamatát.

Azon fgr. nyelvek szóvégi magánhangzói, melyekben ezek megmaradtak, ma igen különfélék. Eredetileg is elég változatosak lehettek, s bizonyára mindegyik a tö belsejében levő fgr. hang előfordulhatott a szó végén is.

Nyelvtörténeti tény azonban, hogy a magánhangzórendszerben a legtöbb változást a szó- és tövégi magánhangzók szenvedik. Így a szó- és tövégi magánhangzók gyakran egyenlővé válnak, kiegyenlítődnek. Ez a folyamat ment végbe pl. a kfn.-ben, midőn az ófn. színes tövégi magánhangzók helyébe szintelenebb hangok léptek. Elég gyakori az ily magánhangzók labializálódása is. Pl. a francziában vagy az aunusi nyelvjárásban. (Itt a szóvégi *a*, *ä*-ből először *u*, *ü* lett, azután *u*, *ü*, majd még tovább folytatódott a redukálódás, végül elvesztek.) E két utóbbi folyamat, t. i. a redukálódás és lekopás pedig a leggyakoribb a szóvégi magánhangzóknál.

Ilyen lekopási folyamat történt a magyar nyelvben is. De hogyan történt e lekopás? Erre nézve fölvilágosítással szolgálnak régi jövevényszavaink és nyelvemlékeink.

Figyeljük meg mindenekelőtt török jövevényszavainkat. Ezeknek szóvégi magánhangzói — a mint Gombocz kimutatta (MNYv. V. 393—395) — következőképen fejlődtek a magyarban: Mindazok a török jövevényszavak, melyek *a*, *e*-re végződtek, véghangzójukat a magyarban is megőrizték. Ilyenek: *alma*, *árpa*, *balta*, *gyöngye*, *ige*, *kecske* stb. Ellenben mindazok a szavak, a melyeknek véghangzója a törökben *i*, *í*, *u*, *ü*, tehát fölső nyelvállású volt, tövégi hangzójukat a magyarban elvesztették. Ilyen esetek: **kudu* > *kút*; **šary* > *sár* 'gelb'; **säki* > *szék*; **žinžü* > *gyöngy*, *gyöngy* stb.

E török jövevényszavak tehát azt bizonyítják, hogy a magyarban a szóvégi *i*, *í*, *u*, *ü* lekopott.

Hasonló eredményre jutott MELICH (MNYv. VII. 14, 58, 111, 150) a szláv, latin, német, olasz szavak vizsgálatánál. A mint kimutatta, az átadó nyelvek szavainak szóvégi *u*, *ü*, *í*, *i*-je kivétel nélkül eltűnt, míg az *a* csak némely szavakban kopott le; az *o* hanghelyettesítéssel *a*-vá lett, az *e* pedig változatlan maradt.

A nyelvemlékekben megőrzött szóvégi magánhangzó-jeleket (vö. MELICH MNYv. VI. 150) nyelvtudósaink különféleképp olvassák és értelmezik. (A régibb nézeteket összeállította SZINNYEI NYK. XXXIV. 1—5).

SZINNYEI határozatlan magánhangzóknak tartja ezeket a hangokat (MNYv. X. 14); MELICH szerint teljes hangok: *u*, *ü*; *í*, *i*; *ä*, *ä* [csak ritkán fordulnak elő] (MNYv. X. 158). SIMONYI is *ü*-nek olvassa a *kerekv* alakot; *u*-t és *i*-t is olvas egyes szavak végén (vö. Die ung. spr. 212.). Gombocz szerint legvalószínűbb, hogy zöngétlen magánhangzót jelölnek.

Bárhogy olvassuk is azonban e szóvégi jeleket, annyi bizonyos, hogy annak a lekopásnak emlékeztető jelei, a mely a magyar — jövevényszavaink által igazolt — *u*, *ü*; *í*, *i* hangokkal történt. A szóvégi *a* s *e* csak néhány példában mutatkozik, jövevényszavainkban pedig csak az *a* kopott le s ez is csak néhány esetben; így ezeknek nem tulajdoníthatunk általános jelentőséget. Lekopásuk inkább analógiás természetű lehet.

A szóvégi *u, ü, i, i* lekopása azonban egészen általános volt. S ha most megnézzük Árpád-kori szóvégi *u, v, i, y* stb. jegyeinket, azt látjuk, hogy ezek igen különböző szótövek végén mutatkoznak. Nemcsak az előttük levő mássalhangzó igen változatos, hanem az idetartozó tövek magánhangzója is. Ez a körülmény már egymaga is arra enged következtetni, hogy a magyar szavak a török jövevényszavak átvétele korában vagy ennél régebben is csakis e négy rövid magánhangzóra végződtek: *u, ü; i, i*. A török *a, e*-végű szavak alighanem a hosszú-magánhangzós tövekhez csatlakoztak. (Vö. *fa ~ fát: búza ~ búzát.*)

De ugorjunk át most vagy nyolcz évszázadot s figyeljük meg mai nyelvjárásaink kötőhangzóit. Bizonyos esetekben ma inkább az *a, e* uralkodó. Bár ez nem általános (pl. *palóc: házakot* stb.). A hol azonban zárt kötőhangzót találunk, ott nyelvjárásaink a magashangú kötőhangzó ejtésében különböznek egymástól. Egyes nyelvjárások ugyanis *ë*-nek, más nyelvjárások *ö*-nek ejtik. A mélyhangú kötőhangzó ellenben mindenütt *o*. Nyelvelméink korában pedig az *o, ë, ö* kötőhangzó sok esetben föltűnik ott is, a hol ma általában inkább *a-t, e-t* ejtenek. A lényeges itt azonban az, hogy a magashangú kötőhangzó kétféle: *ë ö*, a mélyhangú ellenben a megfelelő esetekben mindenütt *o*.

Kíséreljük meg, nem hozható-e ez a különbség bizonyos összhangba nyelvelméink és jövevényszavaink vallomásával. Láttuk, hogy ez utóbbiak arra mutatnak, hogy a magyar szóvégi magánhangzók egyrészt *i, i*-be, másrészt *ü, u*-ba mentek át. Tudjuk azt is, hogy a magyar nyelvben nyiltabbá válás történt. Az *u*-ból *o*, *i*-ből *ë, ü*-ből *ö* lett. De van egy hangtörvényünk a magyar *i* hangra is. E törvény szerint *i*-ből az első szótagban *i* lett, a többi szótagban ellenben *u* s ebből azután *o* (vö. SIMONYI, Die ung. spr. 200, Nyr. XXXVIII. 291; Gombocz NyK. XXXIX. 262.) Ismeretes az is, hogy nyelvünk kötőhangzóit nem később fejlődött segédhangok, hanem egykor megvolt szóvégi rövid magánhangzóink folytatásai. Az előbb idézett hangtörvények szerint tehát az *ë* kötőhangzó *i*-ből, az *ö* *ü*-ből, az *o* pedig *u*-ból s *i*-ből keletkezett.

Ime nyelvjárásaink adatai nyelvtörténetünk adataival teljes

összhangba hozhatók. Az a különbség tehát, a mely a mai *ë-ző* nyelvjárások között a kötőhangzó tekintetében feltűnik, már igen régi.

Török jövevényszavaink arra mutattak, hogy nyelvünkben a szövégek elváltoztak. Szóvégi rövid magánhangzóink *i*, *i*-be, *u*, *ü*-be mentek át. Ezt bizonyosnak kell vennünk, különben nem koptak volna le jövevényszavaink *i*, *i*, *u*, *ü* hangjai egyformán az egész nyelvterületen. Nyelvjárásaink és nyelvemlékeink adatai azonban egy másik változásra is mutatnak, mely talán még a szóvégi magánhangzók lekopása korában történt meg. E második változás a labializálódással függ össze. Nyelvjárásaink egy része inkább az illab. hangoknak (*i*, *i*), más része a lab. hangoknak (*u*, *ü*) kedvezett. Az *i*-ből idők folyamán — minthogy itt nincs az első szótagban — *u* lett, s így a mélyhangú kötőhangzó szempontjából elmosódott a nyelvjárások közt fennálló különbség. A magashangú kötőhangzó különbsége azonban továbbra is fennmaradt (*-ü*). Idők folyamán *i* > *ë*, *ü* > *ö*, *u* > *o* változások mentek végbe, s így kifejlődtek a mai *ë-ző* és *ö-ző* nyelvjárások. Változás történt azután több nyelvtani alakban a kötőhangzó minőségében is. Az *o*-ból több esetben *a*, *ë*-ből *e* lett. Nyelvjárásaink egy részében pedig *ë* minden esetben *e*-be ment át.

A kötőhangzók *ö-zését* ilyenformán megmagyaráztuk. De *ö-zés* nemcsak a kötőhangzóknak van, hanem a tőszótagokban is, s az *ö-zés* összefügg — a mint láttuk — a magyar *ö* és *ü* hang keletkezésével. A magyar nyelv egyik legfontosabb hangtörvénye a magánhangzók illeszkedése. Ez az illeszkedés nemcsak előreható, hanem hátraható is. Általában annak a szótagnak hangjához illeszkednek a többi hangok, a mely a legerősebb. A szóvégi labializálódás pedig már a török jövevényszavak kora előtt is végbe mehetett a szavak egész seregében. Ez a labiális magánhangzó — a ragtalan alakok általánosan elismert nagy hatalma folytán — átment a ragok, képzők elé is. Már pedig ez eleget jelent. A szóvégi *ü* itt egy egész sor támasztópontot talált s így e nagy hatalmánál fogva magához hasonította a tőszótag rövid magánhangzóját, első sorban az *i*-t. Legczélszerűbb lesz talán, ha ezt az egész folyamatot egy példán mutatjuk be.

fg. *šilmä 'szem'.

1. Kiegyenlítőds és labializálódás a szóvégekben :
ómagy. *simi ~ *simü.
2. Az alanyeset ü hangja átterjedt a ragok, képzők elé :
*simiš ~ *simüš, *simit ~ *simüt, *simin ~ *simün.
3. A szóvégi ü magához hasonította a tő i-jét :
*šümü, *šümüš, *šümüt, *šümün stb.
4. A szóvégi magánhangzók lekoptak :
sim ~ süm
de: simiš ~ *šümüš, *simit ~ *šümüt stb.
5. i > ě, ü > ö változás történt :
szēm ~ szöm, szēmēs ~ szömös stb.

Hogy az ö-zés csakis így keletkezhetett, arra az eddigieken kívül még számos más körülmény is mutat. Látni fogjuk, hogy vannak kódexeink, melyekben a tőszótagok inkább ě-znek, míg a kötőhangzók ö-zése úgyszólván általános. Sőt éppen leg-erősebben ö-ző kódexeink is szinte megrögzött ě-hangzós töveket tüntetnek fel. Hasonló jelenségeket mai nyelvjárásainkban is látunk. Az ö-zés eredetének ilyen magyarázata mellett szól az a körülmény is, hogy a labiális illeszkedés még kódexeink korában is igen tökéletlen, s végül az is, hogy az *ęgy*, *sę*, *lę*-féle egytagú szavak csak a legújabb korban váltak itt-ott ö-zökké.

Mindezek alapján az ö-zés eredetéről való nézetünket a következő pontokban foglalhatjuk össze :

1. A fgr. nyelvek azt bizonyítják, hogy az ö-zés a magyar nyelv külön életében fejlődött.
2. Legrégibb jövevényszavaink megerősítik a nyelvhasználat vallomásait.
3. Az ö-zés keletkezésének okát a magyar nyelv saját hangsúly- és hangviszonyaiban kell keresnünk.
4. A magyar szó- és tövégi magánhangzók az első szótag erős hangsúlya folytán még a török jövevényszavak fölvétele előtt bizonyos változáson mentek át.
5. E változás redukálódással és sok esetben labializálódással is járt, a mint ezt jövevényszavaink *i*, *ı*, *u*, *ü* hangjainak lekopása bizonyítja.

6. Jövevénytiszavaink *i, í, u, ü* hangjainak lekopása, nyelvemlékeink egyes adatai s kötőhangzóink további fejlődése arra mutatnak, hogy a török jövevénytiszavak felvétele korában a magyar nyelv szóvégi rövid magánhangzói *i, í, u, ü* voltak.

7. A szóvégi *ü* magához hasonította a tö *i* hangját.

8. Szóvégi vagy pedig már csak tövégi magánhangzóink legrégebbi jövevénytiszavaink felvétele előtt még egy változáson mentek át. Nyelvjárásaink egy része az illab. hangoknak (*i, í*), másik része a lab. hangoknak (*ü, u*) kedvezett.

9. Az *i*-ből a második és a többi szótagban később *u* lett. Ilyen módon a mélyhangú «kötőhangzók» különbsége megszűnt. Ekkor indult meg a tulajdonképpeni *ü*-zés.

10. A szóvégi magánhangzók lekoptak; a ragok és a képzők előtt azonban továbbra is megmaradtak s keresztülmentek a nyiltabbaválás folyamatán. Így alakult ki az *ö*-zés és *ő*-zés közt fennálló különbség.

Mindezek szerint az *ö*-zés kezdetét szóvégi magánhangzóink redukálásában, végső okát pedig a magyar hangsúlyviszonyokban kell keresnünk.

LOSONCZI ZOLTÁN.

Adalékok a török nyelvtanhoz.

(Megjegyzések NÉMETH GYULA nyelvtanára.*)

MÜLLER MIKSA idézi egyik felolvasásában egy híres keleti nyelvész nyilatkozatát a török nyelvről: «We might imagine Turkish to be the result of the deliberations of some society of learned men» (Lectures I, 8. §). Nem merném ezt a többékevésbé találó mondást a török nyelvtanokra is alkalmazni. Sőt ellenkezőleg, a legtöbb török nyelvtan azt a benyomást teszi az emberre, mintha a szerzője nem «tudós férfiú» volna, hanem félszakember, a ki a nyelvtanítás nehéz munkájára inkább gyakorlati nyelvtudása, mintsem elméleti ismeretei alapján érzi magát hivatottnak. NÉMETH GYULA nemrég megjelent török nyelvtana — a török szövetséges nyelve iránt mind szélesebb körökben mutatkozó érdeklődés egyik értékes terméke — a ritkább kivételek közé tartozik. Nagy érdeklődéssel és nagy élvezettel olvastam el elejétől végig s jólélekkel mondhatom, hogy a legjobb, s aránylag kis terjedelme ellenére is — 126 lapon még mondattant is ad — a legtartalmasabb török nyelvtanok közé tartozik. Minden során meglátszik, hogy szerzője nemcsak törökül tud, hanem hogy vérbeli nyelvész is, a ki képes arra, hogy egy az indogermán és sémi nyelvtípustól annyira eltérő nyelv jelenségeit elfogulatlan szemmel megfigyelje s megfigyeléseinek eredményét szabatosan megfogalmazza.

Voltaképpen csak egy elvi jelentőségű kérdésben tér el a felfogásom NÉMETHÉTŐL: én még az ilyen pusztán leíró s többékevésbé gyakorlati jellegű nyelvtanban is több teret szánnék a

*) Türkische Grammatik (Sammlung Göschen 771). Berlin und Leipzig, 1916.

tudományos, tehát nyelvtörténeti magyarázatoknak, mert meg vagyok róla győződve, hogy egy-egy morphema v. mondattani szerkezet megértése elsajátítását is elősegíti. A Göschen-kötetek olvasóiról bátran feltehetjük, hogy az elemi nyelvtudományi vagy legalább grammatikai ismereteknek birtokában vannak, s a gondolkodó olvasó érdeklődését mindenesetre jobban kielégíti, ha pl. megtudja, hogy a *gelmeksizin*-féle alak *-in* végzete a régi instrumentalis-rag, a mely a *susuz*-féle származékok végéről már lekopott (ill. helyesebben, hogy a *-susuzun*-féle instrumentális helyett ma már adverbialis értelemben is a ragtalan *susuz* alakot használják), mint ha kénytelen a különbség pusztá megállapításával megelégedni. S ha ismertetésem mégis a szokottnál hosszabbra nyúlt, annak a magyarázata nem az, mintha NÉMETH nyelvtanában annyi sok kifogásolni valót találtam volna; csak a jó alkalmat akartam felhasználni arra, hogy a török történeti hangtan és különösen az alaktan néhány szönyegen forgó vitás kérdéséhez én is hozzászóljak s így néhány téglával én is hozzájáruljak a még mindig megírásra váró török tudományos nyelvtan épületéhez.

*

Hangtan. Az 'ain a szerző szerint az arabban «durch kräftiges zusammendrücken der stimmritze» keletkezik, míg a törökben «am ende einer geschlossenen silbe hört man manchmal das 'ain' durch einen kehlkopfverschlusslaut ausprechen». A nem épen szerencsésen megfogalmazott második mondat alapján azt hihetné az ember, hogy két különböző hangról van szó, pedig a «kehlkopfverschlusslaut» (pl. a dán *stød*) a legtöbb fonétikus szerint szintén nem egyéb, mint «la fermeture complète et énergique de la glotte» (vö. ROUSSELOT, Principes).

A 12. § szerint «das *vav* wird manchmal... als *y* ausgesprochen», pl. *جانلی žanly*. Persze a szó régi alakja *žanlu* volt, a minthogy az ó-oszmanliban a második (és harmadik) szótag magánhangzója igen gyakran *ü, u* volt a mai *i, y*-vel szemben (vö. THURY, NyK. XXXIV. 153). A *žanly* alak csak újabban, a labialis-illabialis illeszkedés tökéletesebbé válása óta keletkezett. Általában véve azt hiszem, hogy a nyelvtanírók az amúgy is szeszélyes török helyesírás megtanulását nagyon meg-

könnyítenék, ha rendszeresen összeállítanák azokat az eseteket, a midőn valamely arab írásjel az arab írás alkalmazása óta végbement hangváltozás következtében eredeti hangértéke mellett új hangértékhez is jutott. Ha pl. a *دکرمین* *dejirmen* esetében megjegyezzük, hogy régi ejtése az írásmódnak megfelelően *degirmen* volt, s csak a régies helyesírás nem jelzi a $g > j$ változást, az *ördek* ~ dat. *ördeje* (< **ördege*) váltakozást s az *اردک* ~ *اردک* írásmódot is jobban megérthetjük.

A szorosabban vett hangtani részre (21—31. §) csak néhány megjegyzést. A magánhangzókról szóló részben meg lehetett volna említeni, hogy *o* és *ö* az első szótagon túl nem fordul elő (vö. RADLOFF, Phon. 12. §).

A mássalhangzókról N. megemlíti, hogy általában véve előbbre képződnek, mint a megfelelő német mássalhangzók, majd így folytatja: «Das türkische *k*, *t* . . . *č*, *ž* haben eine wesentlich andere artikulation, als die entsprechenden deutschen, französischen und italienischen laute». E megjegyzésnek nem sok gyakorlati haszna van, mert a szerző nem mondja meg, hogy miben különböznek egymástól. De megkülönböztet is a német meg a francia és olasz articulatiobasis szintén «lényegesen» különbözik egymástól, s az olasz dentalis affricaták (*tš*, *dž*) alighanem még a megfelelő török hangoknál is erősebben palatalis színezetűek (az olasz *già* = *dža* igen sokszor szinte *ja*-nak hangzik). A 24. § szerint a *k* és *g* hangértéke palatalis magánhangzó előtt *kʲ* és *gʲ*; ez utóbbi helyett meg lehet hagyni a szokásos *gj* átírást; hiszen *ç* helyett a fonétikák is a *j* jegyet használják.

A 26. §-ban a progressiv hasonulásról van szó: «Suffixe mit anlautendem *d*, *ž* verändern diese laute nach *k*, *t*, *p* (χ), *s*, *š*, *f*, *č* in *t*, *č*). Persze nem szabad megféledeknünk arról, hogy e szabálynak, akárhogy fogalmazzuk is, csak gyakorlati értéke van (noha *باشده قوشدن بيوکدر* van írva, *dallal*, olvasd: *bašta*, *kuštan*, *büjüktür* stb.), s az oszmanli nyelvben csakugyan végbement hasonulásokról teljesen hamis képet ad. Ha pl. a loc. ragját veszem, a köktürkben általában véve *-da*, *-dä* alakban fordul elő (tehát *başda* 'à la tête', *kalykda* 'dans la ville' is),

viszont azonban *l*, *r*, *n* után zöngétlen *-ta -tä* alakja lép föl: *jolta* 'sur le chemin', *jirtä* 'à un lieu' (vö. THOMSEN, SUS. Toim. V. 22—3). Ha mármost feltesszük, a mi éppen nem valószínűtlen, hogy a loc. ragjának valamikor az oszmanliban is két alakja volt, s a zöngétlen változat az *l*, *r* és *n* végű névszótövekhez járult, akkor valójában nemcsak a *باشدة* *bašta* és *اوردکده* *ördekte*-féle esetekben, hanem pl. a *یولدا* *jolda* < **jolta*, *داماردا* *damarda* < **damarta* esetében is progressis assimilatio történt. A nomen poss. eredeti alakja *-ei*, *-ey* volt (vö. pl. LE COQ, Chuast. 25: *ötägēi*), az oszmanliban tehát éppen a *توتونجی* *tütünjü*, *جالانجی* *jalanjy*-féle esetekben történt progressiv hasonulás, míg a *بالقچی* *balykcy*-féle esetekben nem történt változás. N. a képzőnek *č*-vel való alakját nem említi, s a példák között sincsen egy *balykcy* típus sem; így azután a nyelvtan olvasója nem veheti észre, hogy ebben az esetben a képző kétalakúságát a helyesírás is jelzi. A most tárgyalt 26. §-on kívül a hasonulásról nem történik említés, s így az olvasó kétségben marad az iránt, hogy egyéb esetekben, ha pl. a rag v. képző nem *d*- és *ž*-vel kezdődik, a tövégi mássalhangzó és a suffixum kezdő mássalhangzója között van-e regressiv hasonulás vagy nincs? (hogy progressiv nincs, az a 26. §-ból is következik). Nem tudja eldönteni, hogy *یوزسز* helyes olvasása *jüssüz-e*, vagy hasonulás nélkül: *jüssüz*, *بورجسز* így olvasandó-e: *borcsuz*, vagy így: *boržsuz*; *امدی* esetében *imdi-e* a szokásos kiejtés vagy *indi*, vagy mind a kettő?

Ha a szerző a $k \sim \gamma$, $k \sim j$, $t \sim d$ váltakozást a hangtani részben említi, vajjon nem lett volna-e következetesebb eljárás az $a\gamma z \sim a\gamma zm$, $alyn \sim alnym$ váltakozást is a hangtani részben tárgyalni?

A ragok és képzők magánhangzója. Mivel *o* és *ö* az első szótagon túl nem fordul elő, a képzőkben és ragokban csak magas (*i*, *ü*, *y*, *u*) vagy alacsony nyelvállású (*a*, *e*) magánhangzók fordulhatnak elő (a nyílt *e* hangot is az alsó nyelvállásúak közé számítva). Magánhangzójuk szerint a suffixumoknak három típusát különböztethetjük meg, t. i. a kétalakú (pl. *-lar-*, *-ler*), négyalakú (pl. *-lik*, *-lük*, *-lyk*, *-luk*) és hatalakú suffixumokat (pl. *-žak*, *-žek*, *-žik*, *-žük*, *-žyk*, *-žuk*). A suffixum magánhangzóját az *a-e* típusnál a palato-velaris, az *i-ü-y-u*

típusnál a palato-velaris és a labialis-illabialis illeszkedés szabja meg. Ez a nagy szabályosság, különösen a mi a labialis illeszkedést illeti, aránylag újabb fejlemény. A feltűnő csak az, hogy a legtöbb esetben nem az *ü-u*, hanem az *i-y* formák a másodlagosak. Csak egy példát említek. A praesens participii *r* képzőjének a kötőhangzója (a mennyiben nem *a-e*: *jaz-ar*, *geč-er*) *-i*, *-ü*, *-y*, *-u*, tehát labialisan is illeszkedik: *bilir*, *ölür*, *alyr*, *bulur*. Ezzel szemben az ó-oszmanliban a képző illabialis magánhangzó után is *-ür*, *-ur*; a XIV. századi Iszkendernámében: *bilür*, *virür*, *gelür*, *kalur*, *jatur*, *varur*; még az 1665-ben megjelent s pontosan írásjelezett BERNARDINO-féle szótárban (Vocabolario italiano-turchesco, compilato dal BERNARDINO de Parigi... Roma, 1665) is ilyen alakokat találunk: *bilür*, *kalur*, *gelür*, sőt még MENINSKINÉL is 1680-ban: *bilür*, *gelür* (de már *gelir* is), vö. THURY, NYK. XXXIV. 158. Ugyanilyen alakokat találunk a Cod. Cumanicusban is: *alurmen* 'sumo', *kalurmen* 'remaneo', *bilurmen* (olv. *bilürmen*) 'scio', *ervr* (olv. *erür*) 'est' stb. Az ujugurban: *bilür*, *kälür* Kut. Bil. 5, 14–5 (így az ujugur betűkkel írt bécsi kéziratban, vö. RADLOFF, I. s, de a kairói kéziratban بلیر és کلیر, vö. RADL. II. 1: V); *ajur*, *kylur* (Kut. Bil. 7, 14; a kairói kéziratban is أیور és قبلور); ritkán: *baryr-kalur* (Kut. Bil. 15, 14; így a kéziratban is, de a rím hiánya gyanússá teszi a helyet). Az orkhoni feliratokban: *barur*, *alur*, *bärür*, *bilür* RADLOFF, Inschr. Neue folge 419 (az *-ir*, *-yr* ritkán). Ugyanilyen fejlődést találunk a caus. *-ir*, *-ur*, a refl. *-in*, *-un* esetében is. Megérdemelné ez a kérdés, a melyet GRÖNBECH (Forstudier til tyrkisk lydhistorie 19) inkább csak említi, a rendszeres és ki-merítő tárgyalást.

Megoldatlan kérdés a hatalakú képzőknél az *a-e* és az *i-u* formák egymáshoz való viszonya is. Vajjon az *-ak -ek* nomen verbale-képzőben az *a-e* jelentős elem-e, vagy pedig csak 'kötőhangzó', mint ugyane képző *-ik -uk* alakjában? Talán ez utóbbi mellett bizonyít, hogy az alakpárok, néha másodlagos jelentésmegoszlással, éppen nem ritkák: oszm. *tutum* 1. 'poignée, anse'; 2. *manière d'agir, conduite, procédé* ~ *tutam* 'poignée, anse' BARB. DE MEYN. (< *tut-*); *konak* 'nachtquartier' ~ *konuk* 'der gast' (< *kon-* 'sich niederlassen'; vö. kel. turk. *kunak* 'a guest; also: a nights lodging' BARKLEY-SHAW II, 158); *ölüt* 'die seuche'

~ csag. *ölät* RADL., *ülät* BARKLEY-SHAW 'épidémie'; oszm. *öjüt* 'lobenswert' ~ *öjüt* 'rat' (ha ugyan ez utóbbi is az *öjmek* 'loben' igéből származik, a mint N. gondolja).

NÉMETHNél a képzők tárgyalásában, kül. a mi a kötőhangzók megjelölését illeti, nem találok teljes következetességet. A (kötőhangzó) + mássalhangzóból álló képzőket részben magánhangzó nélkül (vö. 38. l.: *-d: geçid*, *-k: dilek* stb., *-m: jem*, *ölüm*), részben magánhangzóval együtt idézi (vö. 39. l.: *-yn* stb.: *tütün*, *-yş* stb.: *seviş*). Leghelyesebbnek tartanám az ilyen esetekben a képzőnek azt az alakját idézni, a melyik a magánhangzóra végződő tövekhez járul s két, négy, ill. hat kötőhangzós alakját zárójelben utána tenni, tehát pl. *-n* (*-in*, *-ün*, *-yn*, *-un*). A példákat lehetőleg úgy kellene megválasztani, hogy minden változatra jusson egy-egy. NÉMETHNél a *-k* képzőre közölt példák mind az *-ak* típusból valók, holott természetesen van *delik*, *jazyk* típus is. Az *-yn* képzőre csupán egy példát említ: *tütün*, de vö. még *akyn* 'raubzug' < *ak-* 'fliessen, stürmen', *ekin* 'die saat' < *ek-* 'säen'. A *-γç* képzőnek még csak *-geç* alakját említi, de van *-γaç* is: *utanγaç* 'timide, qui a honte' BARB. DE MEYN. Persze mindaddig, a míg az oszmanli szóképzés anyaga rendszeresen összegyűjtve nincsen, a nyelvtaníró is nehéz helyzetben van.

Szóragozás. A legtöbb nyelvtaníró hat esetet különböztet meg: nom. gen. dat. acc. loc. és abl. NÉMETH annyiban eltér a jobb nyelvtanok hagyományától, hogy hetediknek felveszi a casus privativust (die privative form): *-syz* stb. suffixummal. Igaz, hogy a paradigmáknál ismét elhagyja s csak az utolsónál, a *su* szónál veszi fel a *susuz* 'ohne wasser' alakot is. Nem tartom szerencsés újításnak. Nem szenved kétséget, hogy a *-syz* nem rag, hanem képző (a 43. lapon természetes újra elő is kerül a denom. melléknévképzők között); tehát *susuz* finnül nem *vedettä*, hanem *vesitön*. Ha BARBIER DE MEYNARD a *susuz cöl* kifejezést így fordítja: 'plaine sans eau', fordítása helyes ugyan, de RADLOFF fordítása: 'die wasserlose steppe', a török kifejezést mégis pontosabban adja vissza. A köktürkben is a *-siz* képzős szóalak melléknév: *biligsiz kaγan* 'ein unwissender Chan', *bäγläri buduni tüzsiz üçün* 'da die fürsten und das volk ungerecht waren', stb. A Kutadγu Biligben a *-siz* képzős melléknév, ha a mondatban határozói szerepe van, rendszerint az instrumentalis

ragjával van ellátva: *ärksizin* [Kut. Bil. 56, 18] 'ohne kraft', *šaksizin* [uo.] 'ohne zweifel'; *ötsüzün* [uo. 136, 17] 'ohne verzug', vö. még ایمانسیزین 'ungläubig' BROCKELMANN, ZDMG. LXX. 206—207. Az instrumentalis ragja van a ma is járatos *gelmeksizin* féle alakokban. Ha mármost a mai oszmanliban *susuz* a mondatban nem csak jelző, hanem határozó is lehet, az ugyanolyan jelenség, mint mikor a vogul *üləmtal* 'álmatlan', *süp-nelmtal* 'szótalan' a vogul mondatban minden rag nélkül határozó is lehet: *nay süpnelmtal üntsən* 'szótlatlan letelepedtél', *üləmtal ünlü* 'álmatlanul ül'. Hogy ez a megjegyzésem, noha szinte magától értetődő dolgot állapít meg, nem volt egészen felesleges, azt egyebek közt az is bizonyítja, hogy még MÜLLER Á. is, a kinek a nyelvtana egyébként a jobbak közé tartozik, a *-siz* suffixumos alakok jelentésfejlődését éppen megfordítva képzeli: «adverbia verneinenden sinnes werden gebildet durch *سز* . . . doch erscheinen diese an sich adverbialen verbindungen im sprachgebrauch regelmässig als adjektive».(!)

Mindenki természetesnek találja, hogy a török nyelvtanok — NÉMETHÉ is — a képzők lajstromába az élő képzők mellé felveszik a ritkábban, csak egy-két származékban szereplő holt képzőket is. Ezzel szemben a ragok a legtöbb nyelvtanban mostohább sorsban részesülnek. Az élő ragokat: a genitívus, datívus stb. ragját bőven tárgyalják ugyan, de már a ritkább határozóragok jelentésük pontosabb megállapítása nélkül mint «adverbial-suffixe» szerepelnek, a megmerevedett határozóragos alakok egy részét a névutókkal foglalkozó fejezetben sorolják fel. Pedig nem tudom belátni, miért volna fontosabb, hogy a törökül tanuló (vagy akár a nyelvtant tanuló török gyerek) a *geçid*, *öjüt* vagy *tütün* ritka származékokat elemezni tudja, mint hogy az ugyancsak gyakran előforduló *içün*, *gelmeksizin* vagy *gelinçe* alakok szerkezetéről világos képe legyen? Különösen három határozórag érdemelne meg a bővebb tárgyalást, a melyeknek az oszmanli alaktanban még ma is nagy szerepe van: az instrumentalis, az æquativus és a directívus ragja.

A mi mindenekelőtt az instrumentalist illeti, NÉMETH ZDMG. LXVI. 574 megjegyzése: «der instrumental fehlt im türkischen», legfellebb annyiban helyes, hogy a ma beszélt török nyelvekben az instrumentalis ragja nem tartozik olyan

értelemben az élő ragok közé, mint pl. a genitivusé vagy a locativusé. Kétségtelen azonban, hogy az inst. *-in*, *-un*, *-yn*, *-ün* ragja a köktürkben még élő rag, a mely minden névszóhoz hozzájárulhat (pl. *ärin* 'mit dem manne', *kulkakyn* 'mit den ohren' RADLOFF, Inschr. Neue f. 63, THOMSEN, SUS. Toim. V. 154), valamint az uigurban is (*adaryn* 'auf den füßen', *älkin* 'mit der hand', *ätkün* ๑: *ädgün* 'gut' adv., RADL. Wb.). Az *-in* ragnak szorosabban vett instrumentalisi értékén kívül essivusi értéke is van (ujg. *adaryn turup* 'aufrecht stehend' Kut. Bil. 30, 28; *acyn kodmaz* 'er lässt nicht hungrig' uo. 4, 16; köktürk *jayyn kälti* 'als feind kam er' SUS. Aik. XXX. 3, 21, vö. finn *vihollisena lähestyi*) s a mondatban praedicativ szerepben is előfordul. Az oszmanliban nemcsak a *kysyn* 'im winter', *güzün* 'schwerlich'-féle alakokban szerepel az instrumentalis ragja, hanem a *-lajyn*, *-žylajyn* összetett ragokban, a *gelmeksizin*, *sermejin* stb. igenevek végén, s az *ičün* névutóban is.

A mi a *-lajyn*, *-lejin* határozóragot illeti, régebben SALEMANN Zap. Vost. Otd. I. R. Archeol. O. III. 392 *-in -yn* végzetében a praesens participii képzőjét látta (vö. fentebb a *tütün*, *akyn*, *ekin* származékokat); később MÉL. AS. X. 212 régibb magyarozatát visszavonta, s a *geželejin* 'nachts'-féle alakokban az intrs. *-in* ragját kereste. Legújabbán BROCKELMANN a ZDMG. legújabb füzetében megjelent «Zur türkischen grammatik» című sok érdekes megfigyelést tartalmazó cikkében visszatér SALEMANN régibb magyarozatához; pl. az oszm. *anžylajyn* szerinte «vom aequativ des demonstrativs mit dem bekannten *-la* suffix gebildete verbalform». A törökségben a raghalmozás nem ritka dolog (vö. pl. kel. turk. *šunday* 'such', *munday* 'this-like', *munca* 'this amount, this much', ragbokkal: *andayča* 'to an amount similar to that' BARKLEY-SHAW I, 26), minden aggodalom nélkül elfogadhatjuk tehát BROCKELMANN magyarozatából azt, hogy a *-žylajyn* összetett rag s első eleme az oszm. *-ža*, *-žä* aequativusi rag *-žy* változata. De már a *-lajyn -lejin* suffixumnak BROCKELMANN ajánlotta elemzésébe (*-la -le* denominalis igeképző + *-yn*, ill. *-j-yn* nom. verbale-képző) sehogy sem tudnék belenyugodni. BROCKELMANN is említi, hogy ugyane ragnak az uigurban *-laju* változata van (*aršlanlaju* 'wie der löwe' Kut. Bil. 86, 27; *ančolaju*, *muncolaju* 'so verfahren' MÜLLER, Uigurica

I. 54, *ančolaju* 'so' LE COQ, Chuast. 35), de figyelmen kívül hagyja, hogy a legtöbb északi török nyelvben rövidebb *-laj* alakja járatos: kaz. *šulaj* 'ügy', *bylaj* 'így', *tereläj* 'élve', gyakran hozzájárul a jelen-jövő participiumához is: *kainarlaj* 'forrón' BÁLINT, Kaz.-tat. nyt. 91; karač. *sūlaj* 'wie wasser', «doch erscheinen solche bildungen meistens als adiektiva u. adverbialia, können aber auch als hauptwörter behandelt werden: *buláj* 'so', *bulajdá* 'hier', *bulajdán* 'von hier' stb.» PRÖHLE, KSz. X. 224; ugyanígy a balkarban is: *bulláj bir kyz* 'ein solches mädchen' KSz. XV. 183; mind a karač.-ban, mind a balkarban a *-γan* deverb. nomenképző + *-laj* egyidejűséget kifejező gerundiumokat képez: balk. *bara turγalláj* 'als er gieng', *üjüné kelgellēj* 'als er nach hause kam', karač. *seni k'örgellej* 'als ich dich sah' KSz. X. 233, XV. 192. A bask. *-daj*, *-tai*: *tāudaj* 'mint a hegy', *taštaj* 'mint a kő' PRÖHLE, KSz. IV. 201 aligha tartozik ide (= ? csag. *-daγ*: *šunday* 'such', *munday* 'this-like' BARKLEY-SHAW I. 26). Abban nem kételkedhetünk, hogy a kaz.-karač.-balk. stb. *-laj* (*-naj*) suffixum összetartozik az oszm. *-lajyn* raggal, nyilvánvaló tehát, hogy BROCKELMANN téved, mikor a *-lajyn j* elemét olyan (hiatustöltő?) hangnak tartja, mint a milyen az oszm. *adajan*, *söjlejen*-féle alakok *j* hangja.

A *-laj* suffixum magyarázatával eddig tudtommal ketten próbálkoztak meg. BÖHTLINGK Jakutische gramm. 258. ezt írja: «das affix. لاي ist nach meiner ansicht nicht anders, als das denominativsuffix لاي mit der endung des tatarischen gerundiums». BÁLINT Kazáni tat. nyt. 91 szerint pedig a *-laj*, *-láj*, *-naj*, *-náj* a *-la*, *-lä* vagy *-l* igeképző és *-j* vagy *-aj*, *-áj* állapotjelző képző vagy rag kapcsolata. BÖHTLINGK magyarázatát magam is elfogadhatónak tartom, noha kissé feltűnő, hogy GIGANOFF Gramm. 182 ilyen genitivusos szerkezeteket is említ: انك لايين 'mint ő', s hogy a csagatajban van egy *-laš* rag is, a melynek a viszonya a *-laj* suffixumhoz még nincs tisztázva (*jokarilaš* 'upward', *aralaš* 'mixedly', *tubanlaš* 'downwards' BARKLEY-SHAW I. 68). Akárhogy álljon is azonban a dolog a *-laj* eredetét illetőleg, annyi kétségtelen, hogy az oszmanliban is járatos hosszabb *-lajyn* változat *-n*-jében nem a praesens participii képzőjét, hanem az instrumentalis ragját kell látnunk, tehát nem *-la-j-yn*, a mint BROCKELMANN gondolja, hanem *-laj-yn*.

Magyarázatomat támogatja a törökségben meglehetősen elterjedt *almaj* ~ *almajyn* típusu negatív igenév, ill. gerundium analogiája is: köktürk *adyrylmaj* 'sich nicht trennend' RADLOFF, Inschr. 350 | kún *etilmey* 'infectus' CCum. 211, 18, *ačmey* 'ohne zu öffnen' THOMSEN-Festschrift 42 | kaz. *ašamyj* 'nem éve' BÁLINT, Nyt. | karač. *álmaj* 'nicht nehmend' PRÖHLE, KSz. X. 224 | a kel. turkesztániban a határozott tagadó jelent képezik belőle (a személyes névmások hozzáfüggesztésével): *kelmaiman* 'I do not', de: *kelmasman* 'I am not about doing' BARKLEY-SHAW I. 55 ~ köktürk *bolmajyn* 'nicht seiend' Inschr. des Tonjukuk 3, 102, RADLOFF | kún *jetmeyin* 'non attingentes' Mar. Ps. 16, 4, *armain* 'unermülich' CCum. 240, 10 | csag. *آشوقبايين* 'ohne zu eilen' Rabyūzī 7, 8 (idézi BROCKELMANN: i. h. 201) | karač. *álmajyn* 'ohne zu nehmen' stb. BROCKELMANN persze következetes marad önmagához s az *almajyn*-féle gerundiumokat is *-n* képzős ige-neveknek tartja, s az *almaj* ~ *almajyn* alakok viszonyáról ezt jegyzi meg: «neben dieser endung *in* steht eine andere *i*, die sich zu jener verhalten mag, wie etwa das gerundium auf *a* zum part. auf *an*». A helyes magyarázatot már PRÖHLE balkar tanulmányaiban megtaláljuk (csak éppen az instrumentalis szó hiányzik): «das suffix *-n*, welches in einigen adverbialen ausdrücken erstarrt erscheint, an negativen verbal-adverbien die volle lebendigkeit bewahrt hat: *kélmejın* 'nicht kommend'» KSz. XV. 183. Megemlítem mellékesen, hogy egy hasonló szerkezetű gerundium van a köktürkben is: *almatyn*. RADLOFF, Inschr. 89 helytelenül egy meg nem lévő **almat* névszó instrumentalisának tartotta, míg THOMSEN, SUS. Toim. V. 171 szerint «gérondif de la forme négative de *al-* 'prendre'»; Inschr. Zweite folge 94 RADLOFF is csatlakozik THOMSEN magyarázatához. Pedig voltaképpen alaktani tekintetben a két magyarázat között nincs ellentét: *almatyn* nyilván ugyanolyan szerkezetű gerundivum, mint *almajyn*, t. i. *alma-* tagadó igető, *-t* deverbális névszóképző (vö. az *ölüt*, *ölüt*, *öjüt* igei származékokat) és *-yn* instrumentalis rag. Hogy az oszm. *gelmeksizin*, valamint az elavúlt *سومکین* *sevmejin*, *قالمغین* *kalmajyn* (ez utóbbiaknak NÉMETH 91. l. nem adja a jelentését) az instrumentalis *-n* ragjával szerkesztett alakok, azt BROCKELMANN sem tagadja.

BROCKELMANN anti-instrumentalis elméletének helytelensé-

gét legjobban az *icün* névutó származtatása mutatja. BÖHTLINGK Jak. gramm. 402. § szerint: «jak. *isin* = *ایچون* 'für, wegen' scheint mit *is* = *ایج* 'das innere' in Zusammenhang zu stehen». Persze ma már tudjuk, hogy az oszm. *icün*, *icün* újabb alak, tömagánhangzója eredetileg labialis (orkh. *ücün*, alt. *ucün*), míg az *ic* 'das innere' töhangzója mindig *i* volt. VÁMBÉRY NyK. XIII. 318 az *üc* 'harag, boszú' szóra gondol, s magyarázatát SIMONYI, MHat. II. 273 is hajlandó elfogadni. KÚNOS, NyK. XVI. 459 és SALEMANN, Mél. As. X. 212 az *uc* 'vég, hegy' (a SALEMANN idézte magashangú *üc* 'ende' szót forrásaimban nem találom) szóra utalnak. E magyarázatokkal szemben, a melyek mind megegyeznek abban, hogy az *icün* névutót névszói származéknak tartják, legújabban BROCKELMANN ZDMG. LXX. 203 azt az elméletet állítja fel, hogy *icün* egy ki nem mutatható **ü-*igének *-ün* képzős igeneve! Az egyetlen érv, a melyet BROCKELMANN magyarázata mellett fel tud hozni, az, hogy *icün* a köktürkben és az ujjurban rendszerint casus indefinitussal áll ugyan (vö. *söz uğun* ๑: *icün* 'szóért, szó végett'; *ürk icün* 'félelemből' Kut. Bil. 45, 11), de néha accusativussal is előfordul: ujj. *mini icün* MÜLLER, Uig. I. 29, 14, *any ü.* uo. II. 34, 9, LE COQ, Chuast. 25, 7.*) Csakhogy ezzel szemben áll az a tény, hogy *icün* a mai török nyelvekben (s részben nyelvemlékekben is) vagy casus indefinitussal (pl. oszm. *kız icün* 'wegen des mädchen'), vagy (különösen névmások után) genitivussal áll: oszm. *onun icün* 'deshalb' (vö. már a Rabâb-Nâma szeldzsuk verseiben: *انونکیچن anung icün* RADLOFF, Mél. As. X. 40); alt. *anyy ucün* 'ИТОМЫ' VERB. 407; *mäniy ucün* 'meinetwegen', *sudüy ucün* 'des flusses halber' RADL. Wb. I. 1725; tar. *eniğ icün* 'seinetwegen' RADL. Wb. | csag. *ucün* BARKLEY-SHAW II. 19 szerint gen.-szal. BROCKELMANN figyelmen kívül hagyja azt is, hogy *icün* a törökség egy részében mélyhangú változatban él

*) RADLOFF Inschr. Zweite f. 103 szerint a köktürkben *icün* vagy casus indefinitussal, vagy instrumentalissal áll, pl. *täğri jār bulyakyn icün* 'da himmel und erde in verwirrung geraten waren'; igaza lehet BROCKELMANNNAK, hogy az *-yn* nem instrumentalis, hanem a 3. sz. birtokos accusativusának a ragja. Erre mutat egyébként az is, hogy az *i* magánhangzó jele az *n* előtt ki van írva, a mi az instrumentalisnál nem fordul elő (vö. erre THOMSEN, SUS. Toim. V, 145—6).

(alt. tel. csag. *učun*, leb. sor *užun*), s így az *uč*, *už* szóval való kapcsolatának mi sem áll útjában. BROCKELMANN, úgy látom, semasiologiai okokból is valószínűtlennek tartja, hogy *üçün* az 'ende' jelentésű *uč* instrumentalisa volna. Pedig nemcsak a magy. *végett*, ném. *des endes* kifejezésekre hivatkozhatott volna, hanem magára a törökségre is. Az oszmanliban ugyanis az *už* (*üç*) szónak nemcsak az instrumentalisa, hanem személyragos ablativusa is előfordul mint névutó, az *üçün*-éhez nagyon közelálló jelentéssel: *tama' užundan belaja düšmek* 'tomber dans le malheur par avidité' BARB. DE MEYN., *häsüd užundan* 'aus neid' RADLOFF, Wb. I, 1734. Ezzel a nagyobbreszt BROCKELMANN ellen irányuló pár megjegyzéssel csak annyit akartam bizonyítani, hogy a casus instrumentalis története szintén a tudományos török nyelvtan megírandó fejezetei közé tartozik.

Az instrumentalis mellett meglehetősen nagy szerepe van még az oszmanliban az *æquativus* (vagy RADLOFF kevésbé szerencsés terminusa szerint: *quantitativus*) ragjának is, a melyet a török nyelvtanok (NÉMETHÉ is) «adverbialsuffix» néven tárgyalnak. Eredeti alakja *-ča, -če* (vö. pl. köktürk *subča* 'comme de l'eau', *otča* 'comme du feu' THOMSEN, SUS. Toim. V. 34), s az oszmanliban nemcsak az ilyen kifejezésekben szerepel: *tatlyža* 'süss', *benže* 'nach meiner ansicht', *adamža* 'menschlich' (91. §), *gibiže* (97. §), hanem több gerundialis kifejezésben is. A *gittikče* 'je mehr er gegangen ist' szerkezetet NÉMETH is említi; de nyilván az *æquativus* ragja van a 91. lapon említett *sevínže* 'so lange ich liebe', *kojúnža* gerundiumok végén is. Az *æquativus* ragját megelőző *-in* stb. képzőről BROCKELMANN többször idézett értekezésében ezt olvassuk: «Der gleiche einwand ist... auch gegen die vermutung von BANG SBBA. 1915: 634 zu erheben, das gerundium des osm. auf *-inžä*, neg. *-mainžä* sei durch schwund eines *γ* aus *-γandä* wie تورغانچه 'so lange es dauert' Rabŷüzi 15, 18 entstanden. Bei dieser annahme bietet der vokalwechsel *a > i* eine weitere schwierigkeit... am einfachsten wird man *-inžä* auf das suffix *-in* zurückführen, das zur bildung von participien und verbalabstracta diene, in den neueren dialekten freilich nicht mehr lebendig ist». BROCKELMANN kifogásaival szemben egyszerűen utalok az északi török dialektusokra, a melyekben az oszm. *-inžä* gerundium limitativum megfelelője

-*ginçi*, -*rynçy* alakban van meg (kaz. *bulrynçy* 'a lételig', *kil-ganča* 'az eljövésig' BÁLINT, Nyt. 54; karač. *men kelginçi* 'bis ich komme' KSz. X. 234, balk. *men kelginci* ua. KSz. XV, 196), tehát BANG magyarázatának ebben a módosított formában: oszm. -*inže* ~ -*ynža* < -*ginče* ~ -*rynča* semmi sem áll az útjában. Az æquativus ragjának -*ža* -*že* mellett az oszmanliban is előfordul -*žy* -*ži* és -*žak* -*žek* változata is. Az előbbi a -*žylajyn* -*žilejin* ragbokorban (l. fentebb és vö. az idézett kaz. -*ginçi*, -*rynçy* gerundium limitativum képzőt), az utóbbi egyebek közt az -*yžak* -*ižek* gerundium képzőben, a melynek első eleme nyilván az -*i* -*y* igenévképző. Valószínűleg ugyanígy kell az *anžak* 'nur, bloss' határozószót is elemeznünk (o-, ol- és -*žak* æqu. rag), a melynek második -*žak* részét BUDENZ NyK. X. 95 a *čak* 'zeit, mass' szóval azonosította.

A harmadik ritkább rag, a mely megérdemelné, hogy a szóragozás fejezetében megemlítsessék, a directivus ragja. Eredeti alakja a köktürkben -*γaru* -*gerü*, az oszmanliban a palatalis explosiva vokalizálódásával -*ary* -*eri* a következő határozószókban (a melyek önállósulva névezői használatban is előfordulnak): *ičeri* 'durch — hinein; innerer teil' = ujj. kún *ičkäri* 'hinein' < *ič* 'innerer teil'; *ileri* 'nach vorn, vorderteil' = orkh. *ilgäri* 'nach vorn'; *dyšary* 'durch — hinaus' = alt. kaz. *tyškary* ua. < *tyš* 'aussenseite'; *jokary* 'das obere' = orkh. ujj. *joγaru* 'aufwärts'. A -*γaru* -*gäri* rag második eleme magára is előfordul lativusi értelemben: orkh. *äbrü* 'à la maison' SUS. Toim. V. 179. Valószínűleg ez a rag van az oszm. *gerü*, *geri* 'hinterer teil' szóban is, vö. orkh. ujj. *käri* 'zurück (vö. még PRÖHLE, KSz. XV. 183 is).

Szóképzés. A 62. §-ban NÉMETH maga kiemeli, hogy a főnév és melléknév a törökben nem különül el annyira, mint pl. a németben, s hogy a főnevek gyakran előfordulnak melléknévi értelemben és viszont. Mindamellett a főnévképzőket elválasztja a melléknévképzőktől s mindkettőt külön tárgyalja. Megengedem, hogy ennek a beosztásnak gyakorlati szempontból sok előnye van, de van hátránya is. A -*ž* deverbális főnévképzőre felhozott két példa közül az egyik melléknév: *korkunž* 'fürchterlich'; viszont a denom. melléknévképzők közé sorolt -*si*, -*sy* képzőre felhozott mindkét példa főnév: *abdalsy* 'dummkopf',

etteksei 'eine frau, die sich wie ein mann benimmt'. A *-žak*, *-žik* stb. deminutivképzőt mind a főnév, mind a melléknévképzők között fel kellett említeni. A *-lyk* főnév- és a *-ly* melléknévképző mai szerepéhez nyilván csak újabb jelentésmegoszlás után jutott. A *bairamlyk* 'bajramsgeschenk', *ajlyk* 'monatsgehalt' stb. származékok a mai nyelvhasználat szempontjából főneveknek tekinthetők ugyan, de nyilván állandó jelzős kapcsolatokból váltak ki (tehát tapadás és elvonás útján keletkeztek), s így eredetileg mégis csak melléknévek voltak. Tudományos nyelvtanban, ha a fejlődés menetét is szemléltetni akarjuk, mindenesetre tanácsosabb volna a névszóképzőket egy fejezetben tárgyalni.

A mi az egyes képzőket illeti, a 37. lapon említett *-asy*, *-esi* képzőnek legújabbban egész kis irodalma keletkezett. Az oszmanliban az ilyen képzős névszóknak kétféle szerepük van. Az *icesim geldi*-féle kifejezések jelentésileg pontosan a magy. *ihat-nékom van* fordulatnak felelnek meg. Ezenkívül gyakrabban előfordul az *-asy* *-esi* képzős deverbális névszó az efféle áldó vagy átkozó felkiáltásokban: *ožary janasy!* 'möge sein herd brennen = möge er glücklich sein' (vö. NÉMETH, 37. l.). A szótárakban található *برسی* *veresi* 'kredit' talán csak a szótárírók elvonása a *veresije* 'auf kredit' dativusból (vö. *veresije almak* 'prendre à crédit'). Nyilvánvaló, hogy egy eredetileg gazdagabb használatú török igenévvél van dolgunk, a mely az oszmanliban már csak néhány állandó kifejezésben tengeti az életét. Szerencsére a rokonnyelvek az igenév eredeti jelentését és használati körét illetőleg értékes utbaigazítást nyújtanak. A kazáni tatárban pl. az *-asy*, *-äsa* élő képző, a part. futuri képzője: *bulasy* 'a ki leend', *kiläsa* 'a ki jövend', tehát a mondatban mint jelző is szerepelhet: *kiläsa jyl* 'a jövő év', *min jazasy kenägü* 'a könyv, a melyet írni fogok'. E mellett a *bulmak* és a *bar* igével kapcsolva a necessitativus ki'ejezője: *jazasy bulamyn* (vagy megfordítva: *jazasym bula*; ez utóbbi *-a* képzős igenév) 'írnom kell'; *jazasym bar* 'írnom kell' (mintegy: irandóm van). A *joklasym kilä* 'alhatnám' (vagy így személyrag nélkül: *čyrasy kilä* 'kimehetnék'), *ašasyn kilä* 'ehetnél' kifejezés megfelel az oszm. *icesim geldi* kifejezésnek. A kaz. *jazasym bar* kifejezés analogiájára talán feltehetjük, hogy az oszm. *ožary ja-*

nasy is elliptikus mondat e helyett: *o. janasy var*. A mi az *-asy* *-esi* képző elemeit illeti, KÚNOS KSz. VI. 10 szerint az *icesi*, *janasy* a névszóvá merevedett opt. 3. sz. és a *-si* deverb. névszóképző (*jatsi* 'esteli ima'; *tütsü* 'füstölő') kapcsolata. Legújabbban BROCKELMANN ZDMG. LXX. 212 és BANG SBBA. 1916, XXII. 522 is az *-asy* *-esi* képző egyik elmének a *-si* névszóképzőt tartja. Ezzel szemben NÉMETH (s a mint BROCKELMANN cikkéből látom, előtte már más nyelvtaniró is) szerint «*سي* < *س* zeichen des optativs + *سي* poss. personalsuffix 3. p.» . Lényegében ugyanezen az állásponton van BÁLINT Nyt. 69 is; abból, hogy a *jazasy*, *kiläsə* származékok csak az 1. és 2. birtokos személyragot vehetik fel, s a harmadikat nem, azt következteti, hogy az *-asy-äsə* képző elemei az *-a-e* gerundium continuitatis képzője és *-sy-sə* 3. szem. birt. személyrag. Én is kétségtelennek tartom, hogy az oszm. *icesi* személyragos alak, s NÉMETH magyarázatát csak annyiban módosítanám, hogy az *iče-*, *jana-* alaprészt nem az optativus tövével, hanem az *-a-e* képzős igenévvel egyeztetném. Ez persze voltaképpen nem ellentét, mert kétségtelennek tartom, hogy az oszm. optativus voltaképpen nem egyéb, mint az *-a-e* képzős igenév (az 1. és a 2. személyben a személyragokkal), tehát azonos a csag., kaz. stb. határozott jelennel, a mely némi modalis színezetet nyert. A mi alaki viszonyukat illeti, az oszmanli *kalajym* 'ich möchte bleiben', *kalasyn* 'du möchtest bleiben', *kala* stb., úgy viszonylik pl. a kasgari *kalamān*, *kalasan*, kazáni *kalamyn*, *kalasyn*, *kala* 'ich bleibe, du bleibest' stb. alakokhoz, mint az oszmanli *kalyrym*, *kalyrsyn*, *kalyr* praesens a kasgari *kalurman*, *kalursan*, *kalur*, kaz. *kalyrymyn*, *kalyrsyn*, *kalyr* jelenhez.

Az 57. §-ban a denominalis melléknévképzők között első helyen említi NÉMETH a *-ža* *-že* képzőt, s a következő két példát hozza fel rá: *uzunža* 'ziemlich lang' < *uzun* 'lang'; *türkkče* 'türkisch' (meist adverbial, immer in bezug auf die sprache) < *türk* 'türke'. Viszont a 91. §-ban a *-ža* *-že* 'adverbialsuffix'-ra felhozott példák között is szerepel a *türkkče* párja: *almanža* 'in deutscher sprache'. Úgy látom, itt két suffixum van összekeverve, nemcsak NÉMETHnél, hanem pl. KÚNOSnál KSz. VI. 7 is (itt pláne ezt olvassuk: *-ža* stb. rendszerint határozókat képez, pl. *uzunža* 'hosszúkás', *abdalža* 'bolondos'..!). Az *uzunža* képzője

deminutiv melléknévképző, *-ča -če, -ža -že* változatokkal: *akča* 'weisslich', *karaža* 'schwärzlich', *jükseže* 'nicht allzu hoch', *güzelže* 'hübsch'; majd gyakori jelentésváltozással a melléknévből főnév: *saryža* 'eine wilde biene' (= csag. *sariča* 'ein kleiner raubvogel mit gelbem rücken'), *kyzylža* 'die rote schminke' (= kirg. *kyzylša* 'masern; eine pflanze'); *alaža* 'buntes zeug'.

Ellenben a *türkče -če* suffixuma nem a *-če* dem. képző, hanem az *æquatívus* ragja, ugyanaz a rag, a mely a maga helyén említett *almanža*, valamint a *benže, tatlyža* stb. határozókban is szerepel. Ha a mai oszmanliban azt is lehet mondani: *türkče lisan*, tehát a *türkče* ragos alak a mondatban jelzőül is állhat, az ugyanolyan fejlődés, mintha a mai magyarban *hirtelen haragról* beszélünk *hirtelen való harag* h., tehát a határozóragos *hirtelen* alakot jelzőül alkalmazzuk.

A 63. § szerint «als zusammengesetzte adjektive sind im türkischen gewisse attributive ausdrücke aufzufassen: *aksakal* 'weissbärtig', *karagöz* 'schwarzäugig'...» Ha az *aksakal*-féle jelzős kapcsolat a török mondatban nem szerepelhet jelzőképpen, alig tekinthetjük összetett melléknévnek, már pedig én úgy látom, hogy a törökben pl. *aksakal* csak annyit jelenthet: 'valaki, a kinek fehér szakálla van; a falu bírása' (vö. REDHOUSE: 'a grey beard; a kind of mayor of a village'), *karagöz* 'valaki, a kinek fekete szeme van' (vö. REDHOUSE: 'any black eyed person; the black bream, cantharus'). Tehát németre is helyesebb volna így fordítani: *weissbart*, nem pedig *weissbärtig*.

Igeragozás. Sajnálom, hogy NÉMETH a *dyr* verbum substantivum tárgyalásában nem tért el a török nyelvtanok szokott sablonjától; pedig ez a sablon tudományos szempontból helytelen, s gyakorlati hasznát sem látom. A *dyr* «hilfsverbum» *præsens* indicativija NÉMETH szerint is

1. sz. *ym, im, um, üm* '(ich) bin'
2. sz. *syn, sin, sun, sün* '(du) bist'
3. sz. *dyr, dir, dur, dür* '(er, sie, es) ist' stb.

A *praet. definitum*:

1. sz. *yđym, idim, udum, üdüm* 'ich war'
2. sz. *yđyn, idin, udun, üdün* stb.

A tájékozatlan olvasó e schema láttára könnyen azt gondolhatná, hogy *ym* csakugyan a. m. 'bin', *syn* a. m. 'bist' stb., annál is inkább, mert még az *-ym*, *-dyr* stb. enklitikus voltát jelző kötőjelek is hiányzanak, s így pl. az *ym*, *synyz* az *ydym*, *imísim*-mel egyenlő értékű teljes és önálló igealakoknak látszanak.

Valójában az oszm. *dyr* 'est' ige története egyike a nyelvi kiegészülés legérdekesebb eseteinek. A mi mindenekelőtt az *adámym*, *adámsyn*, *adamyz*, *adamsynyz* alakokat illeti, jelentésük ugyan *homo sum*, *homo es*, de a 'sum, es' persze nincs nyelvi-
leg kifejezve. *Adamym* stb. igei személyraggal ellátott főnév, tehát szakasztott olyan szerkezet, mint pl. a *kalýrym*, *kalýrsyn*, *kalýryz*, *kalýrsynyz* aoristos. Hogy ezek a személyragok milyen kapcsolatban vannak a *ben*, *sen*, *biz*, *siz* személynévmásokkal, annak a vizsgálata messze vezetne. Annyi bizonyos, hogy a nyelvemlékek és a rokon nyelvek még az oszmanlinál is világosabban mutatják, hogy a törökségben a *homo sum*, *homo es* verbális mondat típus helyett a *homo ego*, *homo tu* típus van elterjedve. A köktürkben ilyen mondatokat találunk: *icräki-bän* 'ich bin der beamte . . .', *Umai bäg-biz* 'wir sind Umai-beg'; a keleti turkesztániban *usak-man* 'szomjas vagyok'; *kicik-san* 'kicsi vagy'. Helyes magyarázatukat már BARKLEY-SHAWNál megtaláljuk: «the verb substantive is simply sous-entendu, or perhaps its necessity is not felt in a primitive language, as neither is it in the language of children, e. g. *me coachman*» (I. 58). Természetesen azokban a török nyelvekben, a melyekben az oszm. *adámym* mondatípussal szemben a névszóból és személynévmásból álló *usak-man*, *kiciksan* mondat típus fejlődött ki, az oszmanli *sevérim*, *sevériz* igealakoknak is nomen verbale és személynévmás kapcsolatából álló szerkezetek felelnek meg: köktürk *kazyän-ur-män* 'ich erwerbe', *baryn-myz* 'wir gehen'; kel. turk. *kelärman*, *keläršan*, *kelar* 'I am doing' (*man* 'I', *šan* 'thou') BARKLEY-SHAW I. 35. Az oszm. *adámym*, *adámsyn* pontos mása megvan a fgr. nyelvek közül a mordvinban: *ata* 'öreg ember': *ata-n* 'öreg ember vagyok', *ata-t* 'öreg ember vagy', *son ata* 'ő öreg ember' (az igei személyragok: *jóran*, *jórat*, *jóraj*, vö. BUDENZ, NyK. XIII. 73, WIEDEMANN, Mordgramm. 61).

Nominalis mondat az *adám-dyr* is, mégis azzal a különbség-

gel, hogy állítmánya igenév, tehát *adamdyr* olyanféle mondat mint a tör. *it ürür*, finn *mies tekevi*, magy. *Péter járt*. A *-dyr* négy változata közül a velaris-labialis *-dur* az eredeti, míg a többi három az enclisisben hangzóilleszkedéssel keletkezett. A *dur* alak viszont a régibb *durur* összerántása (haplologia; így magyarázta már Foy, MSOB. V. 272, BROCKELMANN, ZDMG. LXX. 192), a mely a régibb oszmanli emlékekben még elég gyakori, vö. KASEM, BEG-ZENKER 97, THURY, NyK. XXXIV. 167. A ó-oszm. *durur*-ban már könnyű ráismerni az oszm. *durmak*, ktör. *turmak* igére, a melynek eredeti 'stat' jelentését az *adam durur*-féle mondatokban a szintelen 'est' jelentés váltotta fel (hasonló volt a lat. *stare* jelentésfejlődése is, a mely a román nyelvekben az *essere* < *esse* létigével alkot egy suppletivistikus paradigmát, pl. fr. *était* < lat. *stabat*). Az *adam durur* 'homo stat' > *adamdyr* 'homo est' nem sajátos oszmanli fejlemény, hanem éppen ellenkezőleg, a *durmak* azelőtt jóval tágabb körű 'segédigei' szerepének utolsó maradványa. Több más török nyelvben és nyelvemlékben a *turmak* igének első és második személye is előfordul *sum*, *es* jelentésben, nemcsak a jelenben, hanem a múltban is. A köktürkben ugyan nem találom nyomát, de már a Kutadgu Biligben gyakoriak az ilyen mondatok: *ikinçi kut davlat turur* 'das zweite ist das glück' 3, 20, sőt ritkábban (58, 8) már megrövidült *tur* változata is előfordul. A csagatajban BARKLEY-SHAW szerint: *durman* (< **dururman*), *dursan*, *dur*, *durmiz*, *dursiz*, *durlar* 'I stand' . . . (meaning hardly more than is), *durran*, *durmiş* stb. A keleti dialektusokban (RADLOFF terminológiája szerint): *turum*, *turuy* (*tursuy*), *tur* stb. (pl. *alyp-turum* 'ich bin der held'), Gramm. jaz. 60, RADLOFF, Inschr. II. 92.

Az oszm. *adamdym* az *adamym* és *adamdyr* típussal szemben már igazi verbális mondat, a melynek állítmánya az alany személyét is megjelölő határozott igealak. Az oszm. *idim*, *isem* stb. eredeti töve ugyan kétségtelenül *ir-* volt, tehát *idim* < **ir-dim*, *isem* < **irsem*, csak hogy az *r* eltünése igen régen történt, mert a ma élő török nyelvekben *r*-es alakokat már nem találunk: kaz. *ajem* 'valék', *ajə* 'vala', *ikän* part. perf. BÁLINT, Nyt. 79; kkirg. *edim*, *ediy*, *edi* ايديم، ايدينك، ايكان *emes* ايماس MELIORANSKIJ, Kratkaja grammatika kazak-kirgizskago jazyka, 1894, p. 45. A csagataj irodalmi nyelvben ugyan még

ایردیم, ایردینک, ritkán ایرور, még ritkábban ایرکان írott alakokat találunk, de a mai nyelvre BARKLEY-SHAW I. 29 megjegyzi, hogy «this word is pronounced *idim* etc. dropping the *r*». Az oszm. *idim* < *irdim* változás egyébként nem példátlan az oszmanliban sem; az *r* vocalizálódását több dialektusban megfigyelték: északisziriai dial. *bī* < *bir*, *dī* < *dir* HARTMANN, KSz. I. 154, aidini dial. *dotijōm* < **dotijorom* 'ich halte' Foy, KSz. I. 194. Noha a köktürk emlékek és a Kut. Bil. szerint az *imāk* ige eredeti tőhangzója *ā* lett volna, nyilván nem nyílt, hanem zártabb *e* hanggal van dolgunk, a melyből a csagatajban, és az oszmanliban is (nemcsak a volgai dialektusokban) *i* fejlődhetett (vö. THOMSEN, SUS. Toim. V. 160, Foy, MSOB. III. 198). Egyébiránt a nyelvemlékekben az *ermāk* igének nemcsak azok az alakjai fordulnak elő, a melyek az oszmanliban is megvannak (oszm. *idim* stb. = köktürk *ärtim*, ujj. *ärdim* Kut. Bil. 4, 1, 23, 14, kün *erdi* 'erat' CCum. 192, oszm. *isem* stb. = köktürk

ärsä, ujj. *ärsä*, a kairói kéziratban: ایرسا Kut. Bil. 177, 5; oszm. *imış* = ujj. *ärmiş*, kairói kézír.: ایرمیش; oszm. *iken* = ujj. *ärkän* Kut. Bil. 60, 12, LE Coq, Chuast. 16, 18 stb.), hanem a jelen ideje is közönséges: köktürk *ärür* THOMSEN, Journ. Roy. As. Soc. 1912: 219, ujj. *ärür* Kut. Bil. 4, 1, kün *erür* 'est' CCum. 188; csag. *irur* «found in old books» BARKLEY-SHAW I, 29.

A *şāny čyka jazdy* 'majdnem kiadta a lelkét'-féle szerkezetben szereplő *jazmak* igéről NÉMETH a 96. lapon csak annyit mond: nicht identisch mit *jazmak* 'schreiben' (a mi persze nem fölösleges megjegyzés, mert pl. BARBIER DE MEYNARD szótára is egy lemma alatt tárgyalja a két *jazmak* igét), de jelentését nem adja. A *jazmak* ideillő jelentése megvan még az ujjurban és az altaji tatárban: 'vorbeigehen, verfehlen, nicht treffen, sich irren' (pl. *Aba jazdy ärsä bajat kyjnady* 'wenn Eva gefehlt hat, so hat ihn Gott bestraft' Kut. Bil. 100, 21), s származéka: *jazyk* 'die sünde, das vergehen' él az oszmanliban is. A *gele jazdy* szerkezetnek tehát pontos mása a fr. *il a failli venir*. Furcsa, hogy RADLOFF Wb. III. 213—4 az 'auflösen, entwirren' jelentésű ujj. stb. *jaz-* (nála helytelenül *jas-*) igét helyesen különválasztja ugyan az 'irren, verfehlen' jelentésűtől, s mégis néhány lappal odább az oszm. *ede jazmak* szerkezetet az első ujjur igének megfelelő oszm. *jaz-* 'entfalten' alatt tárgyalja.

Mondattan. A 183. §-ban az alany és az állítmány egyezésével kapcsolatban NÉMETH megemlíti, hogy ha a többesszámi alany élettelen tárgy neve, az állítmány egyes számban marad: *čožuklar tembel dirler*, de: *arazlar cicek acar*. Eszembe juttatja ez WIKLUNDnak egy érdekes megjegyzését az uráli nyelvekben megvolt grammatikai genusról (*De uraliska folken och språken*, MO. IX. 109—10); utal arra, hogy az osztják-szamojedben az élő személyek nevének bizonyos esetekben más a ragozása, mint az élettelen tárgyakénak, s hogy a mordvinban is két dativusrag van, s e ragok egyike megfelel az élő lények nevéhez járuló osztj.-szam. dativus-ragnak. Mindebből azt következteti, hogy az uráli alapnyelvben a genuskülönbség megvolt: «I öfrigt har genusskillnaden alldeles försvunnit i de finsk-ugriska språken liksom också i alla andra samojediska språk än ostjak-samojediskan. Men i det uraliska grundspråket bör den ha existerat — så och så många tusen år före Kristi födelse.» Hasonló megjegyzés van már K. F. BECKER híres munkájában, az *Organism der Sprache*-ban is: «Der gegensatz von person und sache ist in der sprache offenbar älter, als die unterscheidung der geschlechter: die unterscheidung der geschlechter setzt den gegensatz von person und sache schon voraus. Die finnische sprache, in welcher das natürliche geschlecht auch nicht durch personalpronomen unterschieden wird, bezeichnet den unterschied von person u. sache noch durch besondere unseren *wer* und *was* entsprechende formen des interrogativpronomens» (91. l.). Világosan látszik ez a mandzsuban is. HARLEZ, Manuel de la langue mandchoue 33. l. szerint «le manchou n'a de formes particulières pour le pluriel que pour un petit nombre de mots désignant des êtres animés et même presque tous des personnes: *lama* ~ *lamasa* 'prêtre', *haha* ~ *hahasi* 'homme'». Egyébként vagy reduplicatio (*se se* 'années') vagy sokaságot jelentő külön szavak (*geren* 'foule' ~ *geren irgen* 'peuples') jelzik a pluralist.

★

Hosszúra nyúlt ismertetésemet hadd fejezzem be MÜLLER MIKSA egyik felolvasásából vett szép idézettel: «It is a real pleasur to read a Turkish Grammar even though one may have

no wish to acquire it practically. The ingenious manner in which the numerous grammatical forms are brought out, the regularity which pervades the system of declension and conjugation . . . must strike all who have a sense of that wonderful power of the human mind which has displayed itself in language».

GOMBOCZ ZOLTÁN.

Hazai irodalom.

FOKOS DÁVID. Zürjén szövegek. Bpest, 1916. (= Finnugor Füzetek 19. sz. (= Különnyomat a NyK.-ből).

GOMBOCZ ZOLTÁN és MELICH JÁNOS. Magyar etymologiai szótár. VI. füzet. (Csajta—Csércse). Bpest, 1916.

GORIUPP ALISZ. Döbrentei Gábor nyelvújítása. Bpest, 1916. (= NyF. 76.)

HALLER JENŐ. A légrádi tájnyelv. Eszék, 1916.

KILÁR ISTVÁN. A magyar kódexeknek nyelvi sajátosságai. Bpest, 1916. (= NyF. 74).

KLEMM ANTAL. A vogul alárendelő viszony. (A pannonhalmi főapátsági főiskola évkönyve az 1915—1916-iki tanévre. Pannonhalma, 1916. 134—192).

KONSZA SAMU. Nagybaczon nyelvjárása. Bpest, 1916. (= NyF. 75.)

LOSONCZI ZOLTÁN. Az ő-zés története. I. Az ő-zés eredete. Bpest, 1916. (Különnyomat a NyK.-ből).

SZINNYEI JÓZSEF. Finn olvasókönyv nyelvtani példatárral. 5. kiadás. Bpest, 1916. (= Finnugor Kézikönyvek. II.)

Zürjén szövegek.

(Negyedik közlemény.)

45. kudź muzik tšuklaes kodźis.

1. *olema-vilema gozja. i muzi-kis medas pesla. pes-tšipes dine voas, a tšukla puka-le pes-tšipes vilin i muzi-klj pesse oz šet. «vaj — šuas tšuklaš — kodža tene, seki i šeta». a muzik sili šuas: «vaj me tene perveji kodža, a ve,dže i mene te kodž». tšukla seglasi-tšas i kolkse puktas pekil-vile. a muzik tšernas i šetas. tšukla sili šuas: «vaj me ve,dže kodža». muzik oz šet i šuas: «med-a-suv kodž».*

mužik pes nučdas gortas i šogni pondas. asuvse sajdmas, a oz listji pesla medni. i babaj-sli višta'las: «me — šuas — pes-tšipes doram tšuklaes kodži, a to-lun mene sija kodžas». —

45. Hogyan kasztrálta az ember az ördögöt.

1. Élt-volt egy házaspár. Az ember meg elmegy tüzifáért. Odajön a farakáshoz, az ördög meg ott ül a farakáson és nem adja oda az embernek a fáját. «Nos — mondja az ördög — kikasztrállak, akkor (azután) adok.» Az ember meg mondja neki: «Nos, először én kasztrállak ki téged, azután te is kasztrálj ki engem». Az ördög beleegyezik és a monyát egy tuskóra teszi. Az ember meg fejszével levágja. Az ördög mondja neki: «Nosza ezután én kasztrállak ki». Az ember nem engedi és mondja: «Holnap kasztrálj ki».

Az ember hazaviszi a fát és elkezd szomorkodni. Reggel fölbred, de nem mer fáért menni. És elmondja a feleségének: «Én — úgymond — a farakásom mellett kikasztráltam az ördögöt, máma meg ő kasztrál ki engem». — «Te bolond, bolond! —

«durake, durake! — ūas — a tšid-na muzik, a eta ve džiš polan! vai menim platte, kem-kotte. me pštá'sla da vetla.»

2. baba pštá'sas, kemá'sas muži'kis-platteen i medas. voas pes-tšipes dore, a tšukla puka'le pes-tšipes viljn. i pondas korni muži'kes kodžni. muzik ūas: «vai petke'dli, ko dže'ma ali abu tenę?» — «vidliv — ūas — veš tšiste vir kiššas.» muzik ūas: «a, tenę terit ko dži dei eštše burdem, a vot, vidliv menę (— sija gatšse le džas i petke'dlas —), komjn vo nin ko dže'ma dei to vekse-na rana'is vijim!» tšukla povčas da sidž i pišje.

mondja — még te vagy a férfi és ettől félsz! Add ide a ruhádat, csizmádat. Én fölöltözöm és én megyek».

2. Az asszony fölölti az ura ruháját, csizmáját és elindul. Odajön a farakáshoz, az ördög meg ott ül a farakás tetején. És kezdi kérni az embert kikaszátrálni. Az ember mondja: «Nos, mutasd meg, ki vagy-e kaszátrálva vagy nem?» — «Nézd meg — mondja — csupa vér folyik». Az ember mondja: «Ej, téged tegnap kaszátráltak és még meggyógyult volna! Hát íme, nézz meg engem (— ő leereszti a gatyáját és megmutatja —), már harmincz éve vagyok kaszátrálva, és hát még mindig seb van (ott)!» Az ördög megjéjed és így el is fut.

Jegyzetek: 1. *nę'das* 'привезъ (kocsin, szánon)' | *durak* < or. дуракъ | *eta ve džiš polan* 'отъ этого боишься'.

2. *pondas korni muži'kes kodžni* 'сталь просить мужика охолостить' | *ko dže'ma . . . tenę* szerkezetére nézve v. ö. 39. sz. szövegünk 1. jegyz. | *eštše burdem* 'te még azt akarnád, hogy olyan hamar meggyógyuljon' | *rana* < or. рана.

46. *velem-tor.*

1. *kik mort meda'sni vera'vni tulisin tšir viti. etti'slen nimis mitreji, a medislen v a sil. sije'zda vera'vni oš-vile. ošse*

46. Megtörtént dolog.

1. Két ember elindul tavasszal a hó jégkérgén vadászni. Az egyiknek Demeter a neve, a másiknak meg Vaszilyij. Ők medvére vadásznak. A medvét (már) ősszel kinyomozták és

kelema'es arse i mung'nis ugeddaa'nis jertim-vadje. sen lun-ja'sni i meda'sni oškes kors'i'ni. eti lun vetlgni i oz addži'ni i kosa'sni bere paralei dine kerka'g. sen uža'sni i med-asu'las meda'sni ližen. i v a s i l i s l e n l i ž i s p a z a l e , a m i t r é j i s o š - k o k - t u i s e a d d ž a s i v e t a s . o š k i s p o n j i s v i l e k u j i m j e z l e b e t t š i ' l a s i m i t r é j i s s u a s o š s e . o š k i s v e l e m a s i v k i ž s a j i n i o š k i s m o r t i s d i n e p o n d a s l o k n i . k o r m a t a ' m a s , m i t r é j i s i l i ž a s i p o n d a s b e k e p i š j i ' n i š u l g a - k i v i l a s . i s i l e n l i ž i s v e j e l i m j a s , a a t š i s u š g k i m s a . o š k i s l e b e t t š a s , k i š l i i g ' m a . s e n m o r t i s a b u i p o n d a s k i v z i ' n i . a m i t r é j i s p a t r o n s e p o n d a s j e r n i , a s i l e n o z p o n d i š e d n i . o š k i s s i j e k i l a s i l e b e t t š a s s i - v i l e . s e n k i v z a s i k a ž a ' l a s , š t e m o r t i s n e m - t o r o z e r i k a r n i . i s i j a l i ž - v i l a s s u v t a s , a m o r t i s p i š t š a l ' d u l a ' n a s m o r e s a s t o j i ' š t a s . s i j a b e k - v i v l e b e t t š a s i b e r a n ' s u v t a s i k e s j a s l a p n a s š u t š k i ' n i . n o m i t r é j i s b e r a n ' p i š t š a ' l n a s j o t š k a s . v e d ž e o š k i s p i š t š a ' l s e k u r t t š a s i p o n d a s b e r - v i v k i s k i ' n i i k i t t š e d ž s u d ž a s m o r t i s , s e t t š e d ž p i š -

mennek az erdei vadászkunyhójukba a *jertim vad* (*jertim-tó*)-hoz. Ott egy napot töltenek és elindulnak a medvét megkeresni. Egy napig járnak és nem találják meg és visszafordulnak a párhuzamos erdei út mellé a kunyhójukba. Ott meghálnak és másnap elindulnak hótalpon. Vaszilyijnak meg eltörik a hótalpa. Demeter azonban megtalálja a medve lábnyomát és követi (üldözőbe veszi). A medve háromszor veti rá magát a kutyára, és Demeter utóléri a medvét. A medve hús ölnyire volt és a medve az ember felé (tkp. emberhez) kezd jönni. A mikor közeledik, Demeter lő és oldalt kezd futni balkéz felé. És az ő hótalpa belesüpped a hóba, maga meg arczra (tkp. homlokra) bukik. A medve (arra felé) veti magát, a honnan meglőtték. Ott nincsen ember, és elkezd figyelni. Demeter meg a (kilőtt) történyt kezdi (a puskából) kihúzni, de nem sikerül neki. A medve meghallja azt és feléje rohan. Ott figyel és észreveszi, hogy az ember semmit se bír csinálni, és ő rááll a hótalpra. Az ember meg a puska csövének végével mellbe löki. Az oldalt esik és megint fölkel és meg akarja ütni a talpával, csak hogy Demeter megint meglöki a puskájával. Erre a medve beleharap a puskába és kezdi hátrafelé húzni, és a meddig az

tša'lsę kiri'msis oz ledž. ve,dže kis is minas i oškis eli'stas piš-tša'lsę beke. ve,dže kok-vilas suvtas i moresas šutškas lapnas i mortis uše gatš-moz. a oškis kaas vilis-sas i pondas kurtłsi'ni nir-ve mse. no mortis veškid kinas kutędas tšękaędis i oškis oz vermi kurtłsi'ni rezase, a kurtłsas veškid kisę. silen sija dojmas i pondas šulga kinas kutni, i šulga kisę teže kurtłsas. ve,dže kokę kurtłsas ladvigędis. si-berin sojse kurtłsas i girdža'sis jaise juknas ne,tši'stas. si-berin oškis lapse mortisli jur-vilas puktas i pondas oškis vile vi,dže'dni. a mortis oz pondi verni i sidž oškis mortis vilin sula'le minut das i uše bek-vilas i kulę.

2. a mortis suvtas i ranajesse pondas vidli'vni. šulga sojas karema ekmis rana, veškidas kikęs i ladvijas kikęs, a juras ettes. settse voas tevari'sis i sija povzas. kesjas ošę kulni, no oz vermi, i medasni kerka-dore. i sen silen kikanan kis pikte. i tevari'sis sije pondas verdni i jutini, a atsis ne-kodnan kisę oz

ember ér, addig nem ereszti ki a puskát a kezéből. Azután kiszakad a kezéből, és a medve félre lendíti a puskát. Azután a lábára áll és a talpával mellbe üti, és az ember hanyatt vágódik. A medve meg ráhág és kezdi az arczát harapni. De az ember jobb kezével megfogja az állánál, és a medve nem bírja az arczát megharapni, hanem a jobb kezét megharapja. Neki fáj az (a keze) és kezdi a bal kezével fogni. És a bal kezét szintén megharapja. Azután a lábát harapja meg a czombjánál. Azután a karját harapja meg és a könyökéből egészen kitépi a húsát. Azután a medve az embernek a fejére teszi a talpát és a medve fölfelé kezd nézni. Az ember meg mozdulatlan marad (tkp. nem kezd mozogni), és így tíz perczig áll a medve az emberen. És (erre) oldalt esik és meghal.

2. Az ember meg fölkel és kezdi a sebeit vizsgálgatni: bal karján kilencz sebet ejtett, jobb karján (tkp. jobbján) kettőt és a czombján kettőt, a fején meg egyet. Odajön a társa és az megijed. Le akarja nyúzni a medvét, de nem bírja. És elindulnak a kunyhóhoz. És ott mind a két keze megdagad, és a társa kezdi őt etetni és itatni, ő maga meg egyik kezét se bírja

vermi vere'tsá'itni. seš sije'zda let'sa'sni jertim-vadjas. i sen ole'ni kik veža'-lun. jüs si-berin sil'e'ma i meda'sni kivotni jertime'dis. no lovma jisís tiktim i oz vermi'ni kivotni. i sen ole'ni kik lun. sije'slen zapas bi'rema i mung'ni udor poden, a oš-kuse džebema'eš limje. i sen ole'ma kik veža'-lun. sije'zda udor-kerka doršis vola'sni oš-kula i palita'sni. sen kerka doras tuvsale'ma muzik kipra ped. i sija sije'zde verde'ma jüs sivtedž. jüs sil'e'ma i kivotema'eš gorte'džnis. i gortas kuile'ma bolni'tsa'in kujim veža'-lun i stav rana'is eni-na tetšas.

megmozdítani. Onnan a *jertim vad*-hoz mennek le és ott két hétig élnek. A jég azután elolvadt és elindulnak (csónakon) a *jertim*-folyón lefelé. De a jég föltorlódott (tkp. a jégből torlasz lett) és nem bírnak lefelé csónakázni. És ott két napig maradnak (tkp. élnek). Az ő készletük elfogyott, és mennek a folyó irányában gyalog. A medve bőrét a hóba rejtették. És ott két hétig maradt. Ők az alsó kunyhójuktól eljönnek a medvebőrért és kifeszítik. Ott a kunyhó mellett tavaszi vadászaton volt egy ember: *kipra* Fedor. És az adott nekik enni a jég elolvadtáig. A jég elolvadt és csónakon mentek egészen hazáig. És otthon három hétig feküdt a kórházban, és összes sebei (még) most is látszanak.

Jegyzetek: 1. *tšir* 'насть' | *kelema'eš* 'замѣтили'; *kevni* = *vi džed'ni gušen* 'выслѣживать' | *arse* 'őszzsel' (accusativusi időhatározó) | *vad* 'большое озеро'; a *jertim-vad* körülbelül 100 versztnyire van a falutól a *jertim* folyócskán fölfelé; ennek a tónak a partján volt a vadászkunyhójuk. | *paralei* < or. паралель 'параллельная просѣка идущая съ запада на востокъ'; itt tehát egy másik kunyhójuk állott. | *suas* 'догонить' | *kimsa* 'ничкомъ' | *patron* < or. патронъ | *dula'nas* 'дуломъ' | *mīnas* 'выпалось' | *kute'das tšekag'dis*, azaz: fölfelé szoritotta a medve állát | *ladvi* < or. лядвея (КАЛИМА 74) | *juknas* 'совсѣмъ, сразу'.

2. *teva'riš* < or. товарищ | *vere'tsá'itni* < or. vorочать | *tiktim* 'запоръ' | *udor* 'внизъ по теченію' | *udor-kerka* '(a folyó irányában) alsó kunyhó (избушка, кот. стоитъ низъ по теч.)' | *palit'ni* < or. палить | *tuvsav'ni* 'охотиться весною' | *kipra* v.

kipritš ped | bolhičša < or. БОЛЬНИЦА; *jertim-din*-ben mint járási székhelyen kis kórház is van.

A vadászat hősét meg is mutatták nekem *jertim-din*-ben.

47. *velem-tor. — oš-vijem.*

aja-piia meda'sni arin oš vini. i sije'zda addža'sni oš-gu. pišša'ljēs velema'eš lokeš, poñi ruža ur-lianjes, i velema zara-dittem. piis kaas oš-gu vilas, a ajis sula'le bekín. piis boštas regati'nase i bitškas oš-guas i ši,dže oški'sli i jonas kutas rega-tinag'dis mortis i oš-gušis (tiš) miltš'i'las oški's jurse. a ajis pon-das zaradi'tni viñtevkaje'sse. oški's i medjez miltš'i'las jurse, a sije'zda dumaita'sni, šte rani'tlš'em oški's miltš'i'stas. i seš gušis oš-mamīs pete i medas murza pe'dais diñe. sija pondas piis diñe kosni i uše gašš-moz lymjas. a oški's kaas vili'sas. piis rega-ti'nase űe'šš'i'stas gušis i pondas bitški'ni oški'sli, kodi ka'ema ajis-vile, no oški's lapnas regati'nase šutškas i oz eri kurni. sija i medjez bitški'las, no oški's bera šutškas regati'nas. ši,džen

47. Megtörtént dolog. — Medvevadászat.

Apa és fiú elindulnak ősszel medvevadászatra (tkp. medvét ölni). És ők találnak egy medvebarlangot. A puskáik rozszak voltak, kis-kaliberű (tkp. kisnyílású) mókuslövők, és nem voltak megtöltve. A fiú fölmászik a medvebarlangra, az apa meg oldalt áll. A fiú fogja a vadászgerelyét és beledöfi a medvebarlangba és az a medvét találja, és az ember erősen fogja a gerelyét (tkp. a gerelyénél fogva), és a medvebarlangból (onnan) a medve kidugja a fejét. Az apa meg tölteni kezdi a puskákat. A medve másodszor is kidugja a fejét, és ők azt hiszik, hogy a megsebesült medve mutatkozik. Onnan a barlangból meg kijön az anyamedve és *murza Fedor* felé (tkp.-hoz) tart. Az a fia mellé kezd hátrálni és hanyatt esik a hóba. A medve meg reáhág. A fiú kirántja a gerelyét a barlangból és a medve felé akar döfni, a melyik az apjára ráhágott, csakhogy a medve a talpával ráüt a gerelyre (tkp. megüti a gerelyt) és (ő) nem bírja megszúrni. Ő másodszor is döfni akar, de a medve megint rá-

sija zaveditlas bitški'ni raz vitjez, no vekse oz vermi bitški'ni, a oškis ajis vilj'sis lettšas i pondas pišji'ni, vi,džeda'sni, a gušis pete med oš. i sija teže pišje i gušis berañ (bera) pete koimed oš. i sili šidžle'ma regatinanas vedž kokas. i sija oškis pondas sije'zde vetni. mortje'sis si-ve,džiš eške pišje'ni, no oškis sije'zde suas i aji'sli lapnas šutški'las miškas. no jonas šutški'ni oz vermi i semjn loze'dis girsni'tlas. i si-kosta mortje'sis ve,dže pišje'ni. a oš vekse kujim kok vilas vetas. ve,dže oškis pukas mir-vile i pondas sen gorzini. i pijs settše i vijas. aji'sliš kokse kurtšle'ma oški'slen pir i sije ajis abu i tedle'ma. gortas vo'ema i vo-mištán povže'mšis kule'ma.

csap a gerelyre. Így ötször kezd döfni, de egyszer se (tkp. mindig nem) bírja megdöfni. A medve azonban az apáról leszáll és elfut (tkp. futni kezd). Nézik, hát a barlangból egy másik medve jön ki. És ez szintén elfut. És a barlangból megint egy harmadik medve jön ki. Ezt érte a gerelylyel a mellső lábán. És ez a medve kezdi őket üldözőbe venni. Az emberek futnának előle, csakhogy a medve utóléri őket és az apának rávág a talpával a hátára. De nagyot ütni nem bír, és csak a felsőruhájánál karmolja meg. Azalatt meg az emberek tovább futnak, a medve pedig három lábon egyre üldözi őket. Azután a medve leül egy fatönkre és elkezd ott ordítani. A fiú meg is öli ott (tkp. oda). A medve keresztülharapta az apának a lábát, és az apa ezt észre sem vette. Hazajött és egy év múlva az ijedségbe belehalt (tkp. félelemből meghalt).

Jegyzetek: *velem-tor*: a történet egy *ib* (Ибъ)-falvi emberrel (*jertim-din*-től 29 versztnyire) esett meg. — *regati'na* < or. *рогатина* | *jonas kutas regatinae'dis* 'erősen fogja a gerelyt a nyelénél' | *rañi'ttšem* 'раненый' | *kirni* 'проткнуть, проколоть' | *raz vitjez* 'разъ пять' | *sili šidžle'ma regatinanas vedž kokas* 'ему попало рогатиной въ переднюю лапу' | *loz* 'лузань' | *girsni'tlas* 'царапнулъ' | *settše i vijas* 'туда и убилъ' | *aji'sliš kokse kurtšle'ma oški'slen pir* v. . . . *oškis pir*, az előbbi szerkezetre nézve v. ö. a 45. mese 2. pontjának jegyz. | *povže'mšis* 'съ испугу'.

48. *svadba-stanevitem.*

et-pir velema kujim svadba srazu, a bid svadba'in vijim vi,dzi'sjes. i ponda'sni ošjivni, kodi med pervei vitškeg voas, i sija love i,džid vok. vev-vile ponda'sni sevni i eti vi,džis et-pir tšettšivlas vev-vilas, dei oz vo, mediš tšettšas i vevse kettšeb mune, koime'djez tšettšas i miš-vilas uše. ka,tš'in e'lešis i šuas: «no — šuas — te ali me voam veti vitškeg?» sija vekse šuas: «me». i ka,tš'in e'lešis le,džas sevni, a a,tšis ve,dže mune i vevje'sse stanevitas (tšik'e'das). svadba-kotir medas. si-dinedž voas i vevjes svuta'sni, a a,tšis berg kosas. ka,tš'in e'lešis i med svadba-kotirnas medas laž-uv pir. kinim vev velema, stavse lidde'ma i laž-ulež buras mune. a laž-uvšis eti vev sodę i sije oz višta'vni ka,tš'in e'lešisli i meda'sni laž-ulis tattše i sija ne-kudž oz vermi velis lokni, i veš tšiste bigžas. ve,dže vištala'sni ka,tš'in e'lešisli i sija vevse malištas i vev epremet medas.

48. Lakodalom megállítása.

Egyszer három lakodalom volt egyszerre; mindegyik lakodalomnak meg rendezője van. És elkezdenek dicsekedni, (hogy) a melyik legelsőnek ér a templomba, az lesz a legidősebb testvér (azaz: a legnagyobb varázsló). Kezdenek lóra szállni és az egyik rendező egyszer fölugrik a lóra, és nem jut föl, másodszor ugrik és átugrik a lován, harmadszor ugrik és a hátára esik. Kacsin Elek meg mondja: «Nos — mondja — te vagy én érünk-e előbb a templomba?» Az egyre mondja: «Én». Kacsin Elek engedi fölszállni, maga meg előre megy és megállítja (megigézi) a lovait. A lakodalmas menet elindul. Őhozá ér, és a lovak megállnak, ő maga meg visszafordul. Kacsin Elek a másik lakodalmas menettel elindul *laž-uv* falván keresztül. A hány lova volt, mind megolvasta és *laž-uv*-ig jól megy. Azonban *laž-uv*-ból egy ló hozzájön, és azt nem mondják meg Kacsin Eleknek és elindulnak *laž-uv*-ból ide (*jertim-din* falvába), és az a ló semmiképpen nem bír jönni és csupa tajték (tkp. egészen tajtéksz). Erre jelentik (ezt) Kacsin Eleknek és ő megsimogatja a lovat, és a ló vágatva elindul. Mennek az esküvőre, meg-

*veñe, tše kaa'sni, veñi, tšai'tšasni i meda'sni bere jev-nerise. a tui-
vilas pervei svadba'is, kodes suvtedema ka, tš'in e'le šis, vekse-na
sula'le. i šuas ka, tš'in e'le šis: «muja — šuas — kodnim-ja i, džid
vok?» — «da, te» — šuas. ve, džeg le, džas i svadba-kotir buras
gortas mune. a koime'dis etkaži'tšas i, džid voken loni i le, džas
sliš svadba'se. i vetle'ni vi'tškee i buras voa'sni. a glavase šetema'es
ka, tš'in e'le šli. — pom.*

esküsznek és elindulnak vissza *jev-neris* falvába. Az úton meg az első lakodalom, melyet Kacsin Elek megállított, még mindig áll. És mondja Kacsin Elek: «Mit — mondja — vajjon melyikünk a nagyobbik testvér?» — «Igenis, te» — mondja. Erre föloldja (elereszti őket), és a lakodalmas nép jól hazajut. A harmadik (rendező) azonban lemond (róla), hogy legnagyobb testvér legyen, és (ő) elengedi ennek a lakodalmas népét. És elmennek a templomba és szerencsésen megérkeznek. Az elsőséget azonban Kacsin Eleknek adták. — Vége.

Jegyzetek: Ez az elbeszélés azért is érdekes, mert a varázslónak a nevét és a lakóhelyét is megjelöli. Hogy az elbeszélés színhelye nem *jertim-din* maga, az csak természetes. Az egész Udora-vidék híres ugyan a varázslóiról (ezt már első tanulmányutam alkalmával is hallottam *Usztsziszolszkan*), de azért mindig egy *másik* falu az, a hol varázslót találhat az ember, és nem az a falu, a hol éppen varázslót keres az ember. L. «Eine Studienreise zu den Syrjänen» cz. jelentésemet (KSz. XVI. 86—92).

stangevit'em 'остановление' | *srazu* < or. сразу | *vi, džis* 'охранитель свадьбы, распорядитель' | *ošji'vni* 'хвастаться' | *i, džid vok* 'старший братъ (главнымъ знахаремъ кто будетъ)' | *svadba-kotir* 'свадьба съ родней, со всей свадьбой, со всей родней' | *laž-uv*: oroszul д. Лязювская (1 versztnyire *jertim-din*-től) | *bigzas* 'стала въ пѣнѣ' | *veñe, tše kaa'sni* 'пошли къ вѣнцу' | *jev-neris*: oroszul д. Устьевская | *le, džas* 'отпустилъ (снялъ колдовство)' | *etkaži'tšas* 'отказался' | *glava* < or. глава 'главенство, первенство, старшинство'.

49. *tšikēdem.*

muži kjes zev jonas gorali ni lev nasta vile (slebedsa niv vile). i sija ošjili tšikēdni starsina-gozjaes i zeta mikēles. i gožemse muni ni juē u džavni i veža-lun mištan vajedi sni starsina-gozjaes gortanis. i kiknannis kuvni ni vi džeda sni i višni pondema es sije zda asu vse, a ritse kuvtedž vovma es. sije zde vajedi sni bolni tšag i kiknannis vesēni i šorivni oz vermi ni. sije zde vesketšini i iz vermi ni vesēdni i muži kis kuli sutki mištan, a baba is oli aredž. lun kujim nol mištan vajedi sni i zeta mikēles i sija teže sutki mištan kuli. i si berin lev nasta is ošjilema, šte me kujim mortēs tšikēdi i neštaes-na tšikēda. i međ šiksa jes pondi sni povni i muž koras, sije i pondi sni šetni i pop prevadi tis gortas.

49. Rontás.

Az emberek nagyon kiabáltak *lev* Anasztázia (*slebeda*-falvi leány) ellen (azaz: szidták). És ez dicsekedett, hogy megrontja a falu elöljáróját a feleségével együtt (tkp. az elöljáró-házaspárt) és *zeta* Miklóst. És nyáron kimentek a patakokra dolgozni és egy hét mulva hazahozták az elöljárót a feleségével együtt. Mindkettejük már halálán van, és ők reggel megbetegedtek, este pedig már halálukon vannak. Őket elvitték a kórházba, és mindketten hánynak és nem bírnak beszélni. Gyógyították őket, de nem bírják kigyógyítani; és az ember egy nap mulva meghalt, az asszony meg egészen őszig élt. Három-négy nap mulva *zeta* Miklóst is hazahozták, és ő szintén egy nap mulva meghal. Ezután meg *lev* Anasztázia eldicsekedett, hogy 'én három embert rontottam meg és még valakit megrontok'. És a más falubeliek elkezdtek félni, és a mit kér, azt meg is adták, és a pap küldte őt haza.

Jegyzetek: *tšikēdem* 'порча' | *nasta*: or. Настасья | *slebeda* = Глотова falva a Mezeny mellett | *starsina* < or. старшина | *mikēl*: or. Николай, Микюла; *zeta mikēl*, orosz nevén Николай Павлековъ | *juē* 'на рѣчки' | *kuvni ni vi džeda sni* 'при смерти' | *vesketšini* 'лѣчили' | *neštaes-na* 'еще когонибудь' | *prevadi tis* 'отправиль' (< or. провадить).

50.

etila'in oleg'ni kik mort. i eli mestejn verale'ni i etti'sli undžik pondas šurni, a med'i'sli i zabedne loug. i sija le,džas paštem ur i pištša'lsę med'i'sli's vomdža'las. sija et-pir lijas paštem uri'sli i silen girđen pete. a medis teže tediš velema i sija kulšas paštem a,tšis i lijas kok kosme'dis i paštem ur šure i sija tšike'das med mortse i le,džas silj eter bekas bi, a mederas va. sija povžas i veža'-lun mištan kule.

50.

Egy helyen két ember él. És egy helyen vadásznak, és az egyiknek több (zsákmánya) kezd akadni, a másiknak meg hátrányára lesz. És ez elenged egy lenyúzott mókust és szemével megrontja a másiknak a puskáját. Az egyszer lő a megnyúzott mókusra, és vér fröcscsen ki (a puskájából). De a másik is varázsló volt, és ő maga levetkőzik meztelenre és a lába között (tartva a puskát) lő és eltalálja a megnyúzott mókust és ő megrontja a másik embert és az egyik oldalára tüzet bocsát, a másik oldalára meg vizet. Ez megijed és egy hét mulva meghal.

Jegyzetek: *zabedne loug* 'обидно стало' | *paštem ur* 'бѣлка безъ шкуры, голая' | *vomdža'las* 'испортиль, околдовалъ, сглазилъ' | *girđen pete* 'изъ ружья хлынула, брызнула кровь' | *kok kosme'dis* 'промежь ногъ'.

51. *šin-kertmalem slebēda'in.*

slebēda'in velema silnej. et-pir seberittša'sni niv-zon juke i sija sen-že velema. i šuas: «me tian pokus petke'dla: kerka'is tšeri ponda kiji». i sija ibes veštas i ibesed pondas va pirni.

51. Szemfényvesztés *slebēda* falvában.

Slebēda falvában volt egy (községileg) száműzött. Egyszer összegyűlnek a leányok meg legények, és ő is ott volt. És mondja: «Én bűvészmutatványt mutatok nektek: a szobában halat fogok fogni». És ő kinyitja az ajtót, és az ajtón víz kezd

kerka'in va loue una i sija tiv kiskas de'i piž. i sija pondas t'ila'vni i vekse šure keltsi da jokiš. keltsi detina'li šetas, a jokiš ni'vli. eti zon i kvatit'sas i gore'ttsas: «zo, ti muja kara'nnid?» *estalnei pondas'ni vi,džg'dni: a ni'vjes kutt'sigema'es detinaje'sli kutukjesa'nis, a detina'jes ni'vje'sli ma'nanjesa'nis (ma'nana'nis).*

bejönni. A szobában sok lesz a víz, és ő hálót híz elő és csónakot. És ő elkezd halászni, és egyre akad keszeg meg sügér. A keszeget a legényeknek adja, a sügért meg a leányoknak. Az egyik legény kapja magát és elkiáltja magát: «Ej, mit csináltok ti?» A többiek kezdenek körülnézni: hát a leányok a legények penisét fogták meg, a legények meg a leányoknak a membrum muliebre-jét.

Jegyzetek: *sil'nei* < or. ссыльный ('общественникъ' | *pokus* < or. фокусъ | *keltsi* 'copora' | *jokiš* 'okun' | *estalnei* < or. остальной.

52.

velema pražnik i ni'vjes gulajte'ni šik kuža. a sen ker-vil'in kik zon pukale'ni. i eti zonmis suas me'd zonmi'sli: «vi,džed, mu me kara». i sija le,džus va tui-vilas. ni'vjes pondas'ni kuntej-ni'sse lepti'ni. pervei lepta'sni pi,džg'sedž, ve,džg lepta'sni i geg-iedž, i nake'dž ve,džg lepta'sni. i pondas'ni gorzi'ni: «karavu! pedni pondim!» *lud sijes vile vi,džgda'sni i šerale'ni. kvatit'sa'sni, a mune'ni tui-virti nake'džniš kutt'sigema'es da i pondas'ni višta'vni, šte tui-vilas nake'dž va veli.*

52.

Ünnepnap volt és a lányok a falun végig sétálnak. Azonban ott egy gerendán két legény ül. És az egyik legény mondja a másik legénynek: «Nézd, mit csinálok én». És ő vizet bocsát az útra. A leányok kezdik a ruhájukat emelni. Először térdig emelik, azután köldökig emelik, azután meg a csecsükig emelik. És elkezdik kiáltani: «Segítség! Belefülünk!» Az emberek rájuk néznek és nevetnek. Észbe kapnak, ők az úton mennek csecsükig föltakarózva, és kezdik mesélni, hogy az úton egészen a csecsükig ért (tkp. volt) a víz.

Jegyzetek: *pražník* < or. праздникъ | *kuntej* 'сара-
фанъ' | *karavu* < or. карауль | *lud* < or. людъ.

53.

*veli slebēda's piia'lem niv i sija kužis tšikettš'i'ni. et-pir
sije še'n ped'a-getir koras latej pivše'dni povže'miš. sija voas.
kešje va kurtas i uli'tšis tšektas iz ledžni vaas. ve,dže kerka'is
tšektas i pivšan-gorj'is. i kor puktas pivšan-gorsis ke,džid iz, silen
vais pužas, a sija povžas da sidž i pišje.*

53.

Volt egy *slebēda*-falubeli leány, a ki már gyereket szült, és az tudott varázsolni. Egyszer Simon-fia Fedornak a felesége hívja őt, hogy megfűröszsze a gyermekét ijedség miatt (ellen, tkp. -ból). Az eljön. A merítő-edénybe vizet mer és megparancsolja, hogy az utczáról egy követ tegyen (tkp. ereszszen) a vízbe. Azután a szobából parancsolja (hogy egy követ tegyen a vízbe) meg a fürdőkamra kemenczéjéből. És a mikor a fürdőkamra kemenczéjéről tesz bele egy hideg követ, az ő vize fölforr, az (asszony) meg megijed és így el is fut.

Jegyzetek: *tšikettš'i'ni* 'колдовать' | *peda* 'Федоръ';
še'n 'Семень'; *še'n ped'a* 'Семень Павловъ fia Федоръ' | *pivše'dni
povže'miš* 'парить отъ испугу' | *pivšan-gorj'is* 'изъ каменки въ
банѣ'.

54.

*šordla'in muži'kjes karti'en vorše'ni e'd'da miš ordin.
i sija voas kornj. puktas lavi'tsas. a settšje lavi'ts-gor-ulas tettem
pukta'sni šulga zavertka. silj šeta'sni mileština i sija oz pondj*

54.

S'ordla-falvában az emberek kártyáznak *edda* Mihálnál. És az (a *slebēda*-i leány) odajön (alamizsnát) kérni. Leül a padra. Azonban oda a pad alá észrevétlenül egy (a szán) bal (rúdjára való) vesszőcsomót tesznek. Adnak neki alamizsnát, de az (csak) nem indul. Nem bír fölkelni. És nagyon sokáig ül,

medni. oz eri suvtni. i dir zev puka'le, tšas, med. i vekse oz med. ve,dže sili šua'sni: «muja on mun?» a sija šuas: «med-že šoitšišta». i ve,dže koras baba'se jurse koršini. sija pondas jurse koršini, a nilis suvtas i medas.

egy órát, még egy (órát). És még mindig nem indul. Azután mondják neki: «Miért nem mész?» Ő meg mondja: «Hadd pihenjek egy kicsit». Azután megkéri az asszonyt, hogy tetvezzé (tkp. keresse) a fejét. Az kezdi a fejét tetvezni, a leány meg fölkel és elmegy.

Jegyzetek: *šordla*: oroszul Шиляево-falva (дер.) *jertim-din*-től 2 versztnyre *edda miš*: orosz névén Михаилъ Зиновевъ *jurse koršini* 'въ головѣ впеи искать'. A míg hozzá nem nyúltak, nem bírt fölkelni. (L. még KSz. XVI. 91.)

(55. Babonák.)

a) *garttšem*.

bošta'sni bludoe va i kik suńis-pom. suńis-pomje'sse garta'sni, ette šulga-viv, a medse veškid-viv i pukta'sni vaas kres. eti mortis, kodjes kuta'sni suńis'sse. šuas: «menam suńis'sis loue žeńik, a tenad neve'sta». i dumaita'sni nilis da zommes i le,dža'sni kišinis. ješli-ke suńisje'sis garttša'sni, to sije'zda juke voa'sni ili veni,tšaittša'sni.

b)

bošta'sni bludò. eter bekas pukta'sni nán da sov, a meder bekas pukta'sni lon. i jirtšá'nis suńisen ešeda'sni jem nána-lona šeras i šua'sni: «nán — lon, nán — lon», i kodoras jemis katšnitšas, ješli nána-doras-ke, to loue nána vo, a ješli lonla-doras, to loue tšig vo.

c) *viitšem*.

eti mortes pašteda'sni pekeńike i votta'sni ež-dor-pele'se (jen-pele'se) lavitš vile i jur-doras ezta'sni švetša i bi kuse-da'sni, a stav ludis pira'sni gelebe'tše i etten-etten petale'ni vi,dže'dni, i muj kaži'tšas, sija i loue.

d) *peľsnei-va karem.*

bošta'sni va-keš i mune'ni patš-kimeš dore i kina'nis patš-kimešas vase kiškala'sni i toľšeda'sni bere kešjas i šua'sni: «ВО ИМЯ ОТЦА И СЫНА И СВЯТАГО ДУХА». i sije juta'sni povže'miš.

e) *veskre'snei molitva liďďem.*

bošta'sni va-ťsás i pukta'sni pizan-vile i ponda'sni liďďi'ni veskre'snei molitva: «да воскреснетъ Богъ» i purten kresta'vni i sijen vanas juta'sni povže'miš i pizja'sni.

f) *gadāittšem vašilei-dirši. — kivzišem.*

niv da zon seberittša'sni juke i med vli eti mort lišnei i kor ne-kodi oz ov i tšiste uža'sni, pira'sni ovtem kerka'e. dimnikse vešta'sni i blageslevittšit'em pukša'sni: etik dimnik dore ili bekevei dore, med ibes dore (— kodi pukšas ibes doras, tšalei-tšuinias kuttšišas ibes-krukevate —), a estalnejis laviťše libe dzo dže i kuttšiša'sni tšalejiš-tšaleje i šua'sni: «kodli muj vo-tšeznas love, sija med i kilę». i ponda'sni pervei eti mortli kivzi'ni i ješli defina'li getrašem veďžin, to kilę tilgeja velen lokte'ni. a ješli saldate bošta'sni, to tilgeja velen mune'ni i berde'ni. a ješli kule, to poden mune'ni i berde'ni ili lesašem kilę. kor nivli ponda'sni kivzi'ni i ješli sija mune veres saje, to kilę tilgeja vela mune, a ješli kule, to teže kilę lesašem ili poden mune'ni i berde'ni.

g) *kivzišem uliťšin, tui-vožjesin.*

pukša'sni limjas i veittša'sni venjen. eti mort kepja'en gežištas vense geger i aťšis piras venjas i sidž-že kivza'sni, kuďž i kerka'as. sidž kivzišeni tui-vožjesin.

h) *viittšem.*

eti mortes pukšeda'sni kik pizan kosme, lažmid ules vile i med mederas ezta'sni jen-svetša, a med mort ketšša'nis viďžędas źerkala'as as jur vivti'is i muj vo-tšeznas log, sija i řida'le. ješli kule aťšis libe as šemja'sis kod-ke, to šed viž pukšas libe tiťše'is pikte, a ješli veres saje mune libe getrašas, to sek venetš pukšas jur-vilas.

i) *petuk-dure'dem.*

bošta'sni tšun-kitšje'zde i pukta'sni džodž vilę i bid tšun-kitš piške'se tušje'zde pukta'sni. bošta'sni petuk i geger bergedla'sni. ve'dže le'dža'sni i kod tšun-kitšiš tušse koki'stas, sija i mune veres saje ili getra'sas i kodo're tšun-kitšse petukis koji'stas, sila-dor stergna'e i mune libę boštas veres saje.

j) *kebi'la-tošškem.*

gua'sni karta-viliš periš kebi'la i petkeda'sni uli's-šere i sinse doma'sni balaganen i efi mort püksas kebi'la vilas i kebi-lase geger bergedla'sni i le'dža'sni. kodo're kebilais medas munni, settšan — ješli niv — to mune veres saje, a ješli zon, to settšá'nis vaje'das nevestase; a ješli-ke kebilais sita'las nivli, to sija piča'le, a ješli detina'li sita'las, to sija piče'das kodes-ke.

k) *jem-izem.*

bošta'sni pistem jem i pukta'sni izkie i ponda'sni izni. a efi mort piras izki-gor-ulas i pondas kivzi'ni. muja jemis šuas, sija i loue.

l) *ropketšsem.*

bošta'sni skevred, pukta'sni settše va i steka'ne pukta'sni kudela. i kudelase ezta'sni i kima'sni skevre'das i vais pondas ropke'men pirni steka'nas i muš šuas ropkedige'nis, sija i loue.

55.

a) *Sodrás.*

Egy tálba vizet vesznek és két fonálvéget. A fonálvégeket sodorják: az egyiket balra, a másikat meg jobbra, és a vízbe teszik keresztben. Az egyik ember (azok közül), a kik a fonalat fogják, mondja: «Az én fonalam lesz a vőlegény, a tied meg a menyasszony». És gondolnak egy leányt és egy legényt és kiengedik a kezükből. Ha a fonalak egymásba sodródnak, akkor azok összekerülnek vagy megesküsznek.

b)

Vesznek egy tálat. Az egyik oldalára kenyeret tesznek meg sót, a másik oldalára meg szentet tesznek. És a mennyezetről egy fonálon fölfüggesztenek (tkp. engednek lelógni) egy tüt a kenyér és szén közé és mondják: «Kenyer (vagy) szén, kenyér (vagy) szén», és a melyik oldal felé a tü hajlik: ha a kenyeres oldal felé, akkor bő (tkp. kenyeres) év lesz, ha meg a szenes oldal felé, akkor ínséges (tkp. éhes) év lesz.

c) Nézés.

Egy embert halottnak öltöztetnek föl és lefektetik az elülső sarokba a padra és a fejénél gyertyát gyujtanak és a tüzet eloltják. Az emberek pedig mind a padlóaljba mennek és egyenként jönnek ki nézni, és a mit látnak (tkp. a mi mutatkozik), az is lesz.

d) Kemenczevíz készítése.

Vesznek egy vízzel telt meritőedényt és a kemence elejéhez (tkp. homlokához) mennek és kézzel (tkp. kezükkel) a vizet a kemence elejére öntik és visszacsöpögtetik a meritőedénybe és mondják: «Az Atya, Fiú és Szentlélek nevében». És ezt (a vizet) itatják ijedség ellen.

e) A föltámadási ima olvasása.

Vesznek egy vizes csészét és az asztalra teszik és kezdik a föltámadási imát olvasni: «És föltámad Isten...» és késsel keresztet húznak (a vizen) és azt a vizet itatják ijedség ellen és ráfröccsentik (az illető emberre).

f) Jövendőmondás (Vaszilyij, azaz) újév napján. —

Hallgatódzás.

A leányok és legények egybegyűlnek úgy, hogy egy embernek nincsen párja (azaz: páratlan számban), és a mikor senki sincs (már) ébren és mindenki alszik, bemennek egy lakatlan házba. A füstlyukat (a kéményt) kinyitják és áldás nélkül (azaz a nélkül, hogy keresztet vetettek volna magukra) leülnek: az egyik a kémény mellé vagy a kemence oldalsó ajtaja mellé,

a másik az ajtó mellé (— a ki az ajtó mellé ül, az a kisujjával az ajtó fogójába kapaszkodik —), a többiek meg a padra vagy a padlóra és egymásnak a kisujjába fogózkodnak és mondják: «A kivel a mi az év folyamán lesz, az hadd hallassék». És elkezdenek először az egyik ember részére hallgatódzni, és hogyha legény részére (hallgatódznak) nősülés előtt, akkor (úgy) hallatszik, (mintha) csöngős lóval jönnek. Ha azonban katonának fogják bevenni, akkor (úgy) hallatszik, hogy csöngős lóval elmennek és sírnak; hogyha meg meghal, akkor gyalog mennek és sírnak, vagy deszkafaragás hallatszik. A mikor leány részére kezdenek hallgatódzni, és ha az férjhez megy, akkor hallatszik: csöngős lóval elmegy, ha azonban meghal, akkor szintén deszkafaragás hallatszik, vagy (pedig) gyalog mennek és sírnak.

g) Hallgatódzás az utczán, keresztutakon.

Leülnek a hóba és egy ágyfüggönnyel takaróznak be. Az egyik ember (vadász-) lándzsával vonalat húz az ágyfüggöny körül és maga is az ágyfüggöny alá bujik, és ugyanúgy hallgatódznak, mint a szobában. Így hallgatódznak a keresztutakon.

h) Nézés.

Az egyik embert két asztal közé ültetik egy alacsony székre és mindkét oldalán viaszgyertyát gyujtanak, a másik ember meg a hátsó sarokból a maga feje fölött a tükörbe néz, és a mi az év folyamán lesz, az látszik is. Ha meghal ő maga vagy valaki az ő családjából, akkor fekete vonal mutatkozik (tkp. ül oda) vagy földagad az arca, hogyha azonban férjhez megy, illetve (tkp. vagy) megházasodik, akkor koszorú látszik a fején.

i) Kakas-bolondítás.

Veszik a gyűrűket (értsd: a jelenlévők gyűrűit) és leteszik a padlóra és mindegyik gyűrűbe (gabona-) szemeket tesznek. Fognak egy kakast és köröskörül megforgatják. Azután eleresztik, és a melyik gyűrűből fölesípi a szemet, az férjhez megy vagy megnősül, és a melyik irányba a kakas a gyűrűt kilöki, arra felé megy férjhez, illetőleg (tkp. vagy) vesz feleséget.

j) Kancza-ütés.

Kilopnak egy istállóból egy öreg kanczát és kiviszik az utcza közepére és a szemét hosszú férfinggel kötik be, és egy ember fölül a kanczára és a kanczát körös-körül forgatják és eleresztik. Amerre a kancza elindul, oda — ha leány — megy férjhez, hogyha meg legény, úgy onnan hoz menyasszonyt; hogyha azonban a kancza ganéjoz leányra, úgy az (törvénytelen) gyereket szül, hogyha meg legényre ganéjoz, úgy az valakivel törvénytelen gyereket szület (megejt egy leányt).

k) Tű őrlése.

Vesznek egy foknélküli tűt és kézimalomba teszik és elkezdik őrlni. Egy ember meg a kézimalom alá megy és elkezd hallgatódzni. A mit a tű mond, az be is következik (tkp. az is lesz).

l) Bugyborékolás.

Vesznek egy serpenyőt, abba vizet tesznek és egy pohárba kóczot tesznek. A kóczot meggyújtják és (a poharat) fölborítják a serpenyőbe, és a víz bugyborékolva hatol be a pohárba, és a mit bugyborékolása közben mond, az be is következik.

Jegyzetek: a) *garttsem* 'кручение' | *bludo* < or. блюдо | *ettse* = *et-t* (átmeneti hang) -*se* | *kres* 'крестъ на крестъ' | *sije'zda* t. i. придуманные парень и дѣвица.

b) *kodo'ras* 'въ которую сторону' | *katsni'ttás* (< or. качнуть) 'покачнется' | *hána vo* 'урожайный годъ'.

c) *viittsem* 'глядѣние, смотрѣние' (*vid'zni*: *viittsi'ni* éppúgy mint *led'zni*: *leittsi'ni*) | *peke'nik* < or. покойникъ | *éve'tsa* < or. свѣча | *gelebet's* < or. голбець (KALIMA 51, 184).

d) *pet'snei* < or. печный | *va-keš* 'ковшъ съ водою' | *to'tse-da'sni bere keš'jas* 'подставляютъ ковшъ, чтобы вода накапала обратно туда'.

e) *veskre'snei moli'tva lid'dem* 'чтение воскресной молитвы' | *kresta'vni* 'начертать крестъ (на водѣ)' | *sijen vanas juta'zni*... 'этой водою поять отъ испугу'.

f) *lišnei* < or. лишній ('безъ пары') | *dim'nik* < or. дымникъ ('печная труба') | *blageslevittsi'tem* 'не благословляясь, не перекрестясь' | *bekevei dore* 'къ боковушкѣ' ('вьюшка боковая') | *krukevat* 'дверная скобка' | *med i kilé* 'пусть и

услышится' | *lesa'sem kile* 'слышится, что тешуть тесь, тесанье теса (для гроба)'.
 h) *med mederas ezta'sni jen-sve'tsa* 'по бокамъ, по обѣимъ сторонамъ зажгутъ восковые свѣчи' | *ket'ssa'nis* 'съ задняго угла избы' | *zerkala* < or. зеркало | *as jur vivti'is a magasra* ('a maga feje fölé') tartott tükörből nézi a másik embert, a ki az asztalok között ül | *semja* < or. семья.

i) *petuk - dure'dem* 'удурчиваніе, одуриваніе пѣтуха' | *kodo're* 'въ которую сторону' | *sila-dor stergna'e* 'въ эту сторону' | *munę libe boštas veres saje* 'abból az irányból, abban az irányban lévő faluból nősül az illető legény, ill. abba az irányba megy férjhez az illető leány'.

j) *balaganen* (or.) 'холщевой мужской длинной верхней рубашкой' (a Luza vidékén ennek a ruha fölött viselt, a ruhát a beriszkolódás ellen védő ruhadarabnak *bugaj* a neve: | *pię'das* 'сдѣлаеть ребенка'.

l) *ropke'ttsem* 'бурчаніе' | *skevred* < or. сковорода | *kudela* < or. куделя | *kima'sni* 'опрокидываютъ' | *ropke'men* v. *ropkettse'men* 'съ бурленіемъ'.

56. (Találós. mesék.)

- a) *ti kettşeg pel ku,dz'a'se. — pert.*
 b) *baba vodas, muzik şujas, pomşis va to'tsa'le. — piş i pelis.*
 c) *şi-tir bala, a efi meş bakşę. — piñjes i kiv.*
 d) *efi şlapa-gor-ulin nol vok puka'le. — pizan-pev i pizan-kok.*

56.

- a) A tavon keresztül egy öreg ember huzozik. — Az űst (fogója).
 b) Az asszony lefekszik, az ember beledugja, a végéről víz csöpög. — A csónak és az evező.
 c) Egész akol tele juhval, de (csak) egy kos béget. — A fogak és a nyelv.
 d) Egy kalap alatt négy testvér ül. — Az asztal deszkája és az asztal lába.

Jegyzetek: A találós mesét (*tedę'ttşan-kiv*) rendszeren így vezetik be: *ted-že ted, muja louę* 'találd csak ki, mi lesz ez' vagy *tedę-že tedę, muja louę* 'találjátok csak ki, mi lesz ez'.

a) Vö. Fokos 26. tm. | c) Vö. Fokos 43. tm. | d) Vö. Rogov 25. tm.

57.

dude, dude, kittsé medin?

— *tošes vuza'vni medi.*

muja toš-vilad koran?

— *kosa da narman kora.*

5 *muja kosa'nad da narman'nad karan?*

— *turun-tor ištka.*

muja turu'nnad karan?

— *meskes, kukes verda.*

mui mes-kuknad karan?

10 — *lelej-tor lišta.*

mui lele'inad karan?

— *nila-pia'es verda.*

mui nila-pia'id kare'ni?

— *šir-tšag ekte'ni,*

15 *zarni pades vejte'ni,*

eziš pades lepte'ni.

57.

dude, dude, hová készültél?

— Szakállamat eladni indultam.

Mit kérsz a szakálladért?

— Kaszát meg gereblyét kérek.

5 Mit csinálsz a kaszáddal és a gereblyéddel?

— Egy kis szénát kaszálók.

Mit csinálsz a szénáddal?

— A tehenemet, borjúmat etetem.

Mit csinálsz a teheneddal-borjúddal?

10 Egy kis tejet fejek.

Mit csinálsz a tejecskéddel?

— Leányomat-fiamat táplálom.

Mit csinál leányod-fiad?

— Gyantás forgácsot szednek,

15 arany oszlopot tesznek (a földbe),

ezüst oszlopot emelnek ki.

58.

- mame'je, mame!*
kede'ite peža'lin-e?
 — *peža'li.*
kittsi-ja puktin?
 5 — *iz-ki pome pukti.*
abu tai.
 — *šed ki,tše'i pišje'dis.*
ken-ja šed ki,tše'jis?
 — *jer-kosme šibde'ma.*
 10 *ken-ja jeris?*
 — *biis so'tema.*
ken-ja biis?
 — *vais kusede'ma.*
ken-ja vais?
 15 — *kodž eškis vaale'ma.*
ken-ja kodž eškis?
 — *ib-jile varte'ma.*

58.

- Anyuskám, anyám!
 A cipódat megsütötted-e?
 — Megsütöttem.
 Hová tetted?
 5 — A malomkö szélére tettem.
 Nincs ott.
 — A fekete kutyakölyök elvitte.
 Hol van a fekete kutyakölyök?
 — A kerítés résébe akadt bele.
 10 Hol van a kerítés?
 — A tűz elégette.
 Hol van a tűz?
 — A víz eloltotta.
 Hol van a víz?
 15 — Herélt ökör megitta.
 Hol van a herélt ökör?
 — A hegy tetejére futott.

ken-ja ib-jilis?

— *tšeren-purten keraŕe'ma.*

Hol van a hegy teteje?

— Fejszével és késsel kivágták.

Jegyzetek 57-hez: Vö. jelen gyűjteményünk 26. sz. szövegével. 9. sor változata: *muja mešnad-kuknad karan* | 14—16. sor helyett így is: *šir-padeš lept'a'sni* — *zarüi padeš veita'sni* 'gyantás oszlopot emelnek ki, arany oszlopot tesznek belé'.

Jegyzetek 58-hoz: Vö. 27. sz. szövegünkkel. 2. *kedei* 'кодибокъ, хлѣбъ круглый' | 10. változata: *ken-ja jer-kosmäs?* 'hol van a kerítés köze?' | 15. *vaale'ma* helyett így is: *duŕge'ma* 'выпилъ' | *keraŕe'ma* 'вырубили'.

(Gúnyversek.)

59.

i v a n-kovan,
pišškil-patškil,
maiteg-našškiš,
tožin-šojs,
5 *kožal-kok.*

Iván-kovan,
pišškil-patškil,
szappanrágó,
mozsártöröt evő,
5 guzsaly lábú.

Jegyzetek: 2. *pišškil-patškil* vö. V. *pišškil-patškil* hangutánzó szó (gyors ütés vagy pl. gyors tésztagyúrás kifejezésére).

60.

š t e p a n, l o p a n, k o r l o p a n,
meŕe šojs terekan,
tšes-tui vile sita'liš,
bažd gor ulę ku,dža'liš.

István, l o p a n, k o r l o p a n,
engem megevő csótán,
törös vadászösvényre szaró,
fűzfa alá hugyozó.

Jegyzetek: 1. *lopan, korlopan, loped* az István gúnynevei; vö. az előbbi versben *kovan* | 2. *terekan* < or. тараканъ | 3. *tšes-tui* 'промысловая лѣсная тропка, дорожка гдѣ наставлены силки для дичи'.

61. (Játékok.)

a) bešedá. pangem i ražem.

nivjes suvta'sni juke i ponda'sni šivni: «ОХЪ ГУЛЯНЬЕ, ИГРАНЬЕ МОЕ!» a kik deti'na jekte'ni i bošta'sni šera kosma'nis egi nišes, a kodi ber zonnis, sija boštas med nišes, a niv boštas beran zonnis, i si,džen stavse boštala'sni i ve,dže dugda'sni i ponda'sni ražni. med ber zonnis pervež pondas jektj'ni, a nišis si-geger berga'vni veškid ki vivla'nis (vivla'nis), ve,dže kuttšiša'sni i bergale'ni, a si-berin šulga ki vilg pondas berga'vni detinase geger i bera bergale'ni. si-berin ve,dže pervež detinais pondas jektj'ni i sidž-že kudž i pervež para'is; a ražige'nis nivjes šile'ni: «прошу Вася у тебя, да не болитъ-ли голова».

b) šlepekur.

kara'sni tšerta i korša'sni kik bed i siv vit-kvajt saje tšerta'sis biška'sni poni tuv i egi mort egi bedse puktas tšerta'as koknas taljštas bed-vilas, a med bednas lebedas vivlañ i med sija bedjis berge'tšas i ušg bed-vilas. ješli oz inmi, to med mort sije-že karas i sidž ve,džis ve,dže bid vorsis karas. a ješli inmas, to bedse pukta'sni med bed pomas, kodnas lebeda'sni i kini'miš inmas, vekse nuğda'sni bed pome'džis, kittšedž oz pet biškem tuv saje,džis. a kodi med berja'is kole, šiliš šinsg oten doma'sni i novledla'sni šlits kuža'is, kiti lokdžik meste. ve,dže vajeda'sni tuv dore,džis i tšekta'sni bednas korš'ni tuvse, kittšedž oz šur. a šure-si, viš-pev zavedita'sni.

c) iremli.

stav vorsis'is juksa'sni kik pele i pudjaše'ni, kodi'sli džebš'ni i kodi'sli kuta'sni: kara'sni džu i egi partiija'is džebšas; a med partiija'is kuta'sni pondas, korš'ni siježde, kodi džebšema, i ješli addžas, to pondas gorzi'ni: «iremli, iremli!» šetas znak, med lokte'ni stav kutaš'is džug. i ješli oz šur ne-kodi, to kodes addža'sni, sija ve,dže oz džebš i bera meda'sni korš'ni, i ad-dža'sni-si, teže ponda'sni gorzi'ni. ješli šure-ke, kodi kutaše'ni, seš egi mort šili kuttšišas šivjas i kole kiski'ni džuedž i stavis mi-na'sni i bera džebša'sni. ješli stavse kutala'sni, to kutašije'sis džebša'sni vežen.

d) *turi en vorsem.*

vorsišje:šis jukša:šni i kodi kole med berja, sija loqe kuta:šis, a gstalnejis kittši-ke džebša:šni i gorettša:šni «turu» ili «peru» i kutaši:šis pondas korsi:ni i kole korsi:ni stavse. ješli kod-ke voas džue, to gorettšas: «tšur džue!» i sek mina:šni staris i džebša:šni medjez kittšedž stavse oz kutav. a kodi pervej šure, to sija loqe kuta:šis.

e) *suvttas pades.*

para:en-para:en suvtala:šni geger i etikla:in sulale:ni kujim mort. a etl mort kuta:še i sija vekse pišje i ordje:ttšas vošji:ni vetti:džik kujim morta pade:ššis kika pade:šas. a ješli kujima pade:ššis etl mortis uđitas voni siš vetti, to kutaši:šis pišje ve:dže med pade:šas. ješli vetti-ke voas kutaši:šis, to loqe kuta:šni, kodi oz uđit voni.

f) *pukšas pades.*

jukša:šni kik morten — kik morten i etl mortis bid para:šis pukša:šni geger i etl vijim lišnei i sija kuta:šis. etl para dine suvtas i sula:liš mortišket pišje krugse geger ve:ttša i kodnis vetti:džik voa:šni, siš suvtas, a kodi berin voas, sija loqe kuta:šis. sidž ve:džis-ve:dže i pišjale:ni.

g) *kerjen vorsem.*

suvtas:ni para:en-para:en etl viže, a etl mort vedž-vila:nis suvtas. berla-dorsá:nis (dorsá:nis) etl para pišje, a kodi ve:džin sula:le, sija kutas. oz-ke šurni, suvtas:ni vedž-vila:nis i pišje med para i kuta:šis berañ kuttše. ješli šure kodis, to siket suvtas ve:dže, a medis pondas kuta:šni.

h) *zu-bogem.*

bošta:šni zu i ibes-krukevat pir nuęda:šni suńis i suńis-pomas doma:šni zu. suńi:sas pirtala:šni tšun-kitšje:zde i pińen pomędis kuta:šni i taja loqe bogem.

i) *as guen vorsem.*

kinim vorsis mort, biden karas aslis gu etl viže i geger suvtas:ni, a kik mort: etlis eter pomsá:nis, a medis meder pomsá:nis ponda:šni golžettši:ni ma:tšen i kod gue uše, sija ma:tša:las

kodli-ke. i jesli oz sidz, to loue silen tsun. a jesli si,dze, to sija bera ma,tša'las vili'sli. oz-ke sidz, to sili loue tsun. kodlen loue vit tsun, sija gujes doršis vitjez šagi'stas i sili ponda'sni ma,tšavli'ni. a kodlen oz sidz, to sili ma,tša'las kodeš pervei ma,tšavli'sni.

j) *puđ-juren vorsem.*

stav vorsi'sis jukšas kik pele i puđja'sni, kodi'sli kuta'sni i kodi'sli pišja'vni. kod partiža'is loue kuta'sis, sija svutas džukosmas. a vetti,džik kara'sni džujezde, a eti kuta'sis pondas galittš'ni, a pišjališje'sis ma'tše ponda'sni šutški'ni i međ džuedž pišj'ni, a eti mort kolttšas puđ-jur šutški'ni i kittšedž puđ-jur oz šutški'ni, to eter džušis međ džuas, ken šutškiš'ni, oz pođž lokni. a jesli kujim puđ-jur šutškas da oz voni, seki ma'tšnas veta'sni i lebeda'sni, ken šure, semin oz džuas, ken šutškiš'ni. jesli šure kod-ke ma,tša'vni, to pišjališje'sis ponda'sni kuta'sni, a kutaši'sjes pišja'vni.

k) *šlepeta.*

ettes doma'sni oten šinse, miškas tapka'sni(s) i šua'sni: «švetša ali kekuška?» «kekuška» šuas i sili šua'sni: «tenid nemte i vekte šo puđja iz kiska'vni». i sija pondas kuta'vni, a mukedje'sis pišjale'ni i oz šurtlš'ni i tapkeda'sni miškas. a jesli kodi šure, to kole tedni nimse i sija loue kuta'sis. jesli oz ted i vermas virvittš'ni, to bera sili loue kuta'sni.

a) *Társaság. Kezdeté és föl-bontása.*

A leányok együvé állnak föl és kezdik énekelni: «Ó, az én sétálásom, játszásom!» Két legény meg tánczol és maguk közé vesznek egy leányt, a melyik meg az utolsó legény, az egy másik leányt visz, a leány megint egy legényt fog, és így mindnyájukat viszik, azután meg abbahagyják és kezdik föl-bontani (a társaságot). A legutolsó legény elsőnek kezd tánczolni, a leány meg ökörlötte forogni jobbkéz felé, azután megfogják egymás (kezét) és forognak, azután meg balkéz felé kezd a legénye körül tánczolni, és megint forognak. Azután megint az első legény kezd tánczolni és éppúgy mint az első pár (válik el a leánytól); mialatt meg szétválnak, a leányok éneklük: «Kérdem, Vaszylij, tőled, nem fáj-e a fejed?»

b) Szembekötősdí.

Egy vonalat húznak (tkp. csinálnak) és két botot keresnek és öt-hat ölnyire a vonaltól beszúrnak egy kis darab fát, és az egyik ember az egyik botot a vonalra teszi és a lábával rálép a botra, a másik botot meg földobja (tkp. a másik bottal földob), úgyhogy ez a bot megforduljon és ráessék a botra (a mely t. i. a vonalon fekszik). Hogyha nem talál oda, akkor a másik ember ugyanazt teszi, és így egymásután minden játzó tesz. Hogyha azonban eltalálja, akkor a botot odateszik a másik botnak a végéhez, a melylyel dobnak, és valahányszor eltalálja, mindig odaviszik a bot végéig, a meddig nem jut a bevert fadarabhoz. A ki meg legutolsónak marad, annak kendővel bekötik a szemét és az utcán végig vezetik, a merre rosszabb az út (tkp. a hely). Azután a fadarab mellé vezetik és mondják neki, hogy bottal keresse a fadarabot, a meddig meg nem találja. Hogyha meg megkerül, újra kezdik.

c) *iremlí.*

Az összes játzó két részre oszlanak és sorsot húznak, kinek (kelljen) elbujnia és kinek keresnie (tkp. fognia). Csinálnak egy «állomást» és az egyik csoport elbujik; a másik csoport meg fogni kezd, keresni azokat, a kik elbujtak, és hogyha meglátja, akkor kezdi kiáltani: «*iremlí, iremlí!*» Jelt ad, hogy az összes fogók az «állomás»-hoz jöjjenek. Hogyha azonban nem kerül meg (más) senki, akkor, a kit meglátnak, az tovább nem bujik el, és megint elindulnak keresni, és ha meglátnak (valakit), szintén elkezdenek kiáltani. Hogyha megkerül valaki (azok közül), a kik keresnek, onnan az egyik ember a nyakába kapaszkodik, és oda kell őt húznia az «állomás»-hoz, és mind megmenekülnek (attól t. i. hogy most ők legyenek a keresők) és megint elbujnak. Hogyha mindnyájukat elfogják, akkor a keresők bujnak el viszont.

d) *turi-játék.* (Bujósdí.)

A játzó (két csoportra) oszlanak, és a ki utolsónak marad, az lesz a kereső, a többiek meg elbujnak valahová és kiáltják «*turu*» vagy «*peru*». A fogó meg keresni kezd, és mindnyájukat meg kell keresnie. Hogyha valaki az «állomás»-hoz jön, az elkiáltja magát: «*túr!* Állomás!» és akkor mind megmenekülnek és elbujnak másodszer, a meddig mind meg nem fogja őket. A ki azonban elsőnek kerül meg, az lesz a kereső.

e) Álló oszlop.

Párosával állnak föl körben, és az egyik helyen három ember áll. Egy ember meg a fogó, és az mindig szalad és iparkodik megelőzni (t. i. azt a harmadik embert), (hogy) hamarabb odaérjen a három emberes oszloptól a kettős oszlophoz. Hogyha a három emberes oszlopból az egyik ember nálánál hamarabb tud odaérni, akkor a fogó tovább szalad a másik oszlophoz. Hogyha a fogó ér oda hamarabb, akkor annak kell fognia, a ki nem tud odajutni.

f) Ülő oszlop.

Párokra oszolnak (tkp. két emberenként oszlanak), és mind-egyik párból egy-egy ember körben leül, és egy páratlan (azaz: a játzók közül az egyiknek nincsen párja), és ő a fogó. Az egyik párhoz áll és az álló emberrel a kör körül fut szembe, és a melyikük hamarabb ér oda, az megáll (ott), a melyik meg utóbb jön, az lesz a fogó. És így tovább futnak.

g) «Rénszarvas»-játék.

Párosával állnak föl egy sorba, az egyik ember meg eléjük áll. Hátulról az egyik pár fut, az meg, a ki elül áll, az a fogó. Ha nem fogja el (tkp. nem kerülnek meg), (akkor) előre állnak, és a másik pár fut, és a fogó megint fog. Ha valamelyiket elfogja, akkor azzal együtt előre áll, és a másik kezd fogni.

h) Gereben ingása (csöngése).

Egy gerebent vesznek és az ajtó fogóján fonalat húznak keresztül és a fonál végére kötik a gerebent. A fonálra gyűrűket húznak és (a fonalat) fogukkal tartják a végén, és ez lesz a csöngés.

i) Lyukba-játék.

A hány játzós (van), mind kis gödröt csinál a maga részére egy vonalba és köréjük állnak, két ember meg: az egyik az egyik vége felől, a másik meg a másik vége felől kezdik a labdát gurítani, és a kinek a gödrébe esik (tkp. a melyik lyukba esik), az megdob valakit a labdával; és hogyha nem találja el, akkor «ujja» lesz neki (azaz: rovást kap). Hogyha azonban eltalálja, akkor az megint egy másikat dob meg. Ha nem találja el, akkor «ujja» lesz neki. A kinek öt rovása van, az a lyukak mellől öt lépést tesz (tkp. ötször lép egyet), és őt kezdik a labdával dobálni. A ki nem találja el, azt dobja meg az, a kit előbb dobtak a labdával.

j) *pud-jur-játék.*

Az összes játsszók két csoportra oszlanak és sorsot húznak, ki fogjon és ki fusson. A melyik csoport a fogó, az az «állomások» (vonalak) közé áll. Előbb meg (két) vonalat húznak, a fogók közül az egyik kezdi (a labdát) adogatni, a futók meg kezdik a labdát elütni és a másik vonalig futnak. Egy ember meg ott marad *pud-jur-t* ütni (háromszor megütni a labdát), és a meddig nem ütnek *pud-jur-t*, addig nem szabad az egyik vonaltól a másik vonalig futni, a hol elütik a labdát. Hogyha három *pud-jur-t* ütött, és nem érnek oda, akkor kergetik a labdával és megdobják, a hol érik, csak a vonalon nem, a hol ütik a labdát. Hogyha sikerül valakit megdobni, akkor a futók kezdenek fogni, a fogók ellenben futni.

k) *Szembekötösd i.*

Egynek (tkp. egyet) kendővel bekötik a szemét, hátára ütnek (tenyérrrel) és mondják: «Gyertya vagy kakuk?» «Kakuk» feleli, és mondják neki: «Neked egész életeden át és örökké százpudos követ (kell) húznod». És ő fogni kezd, a többiek meg szaladnak és nem engedik magukat megfogni (tkp. nem kerülnek meg) és ütögetik a hátát. Hogyha azonban megfog valakit, akkor ki kell találnia annak a nevét, és az lesz a fogó. Hogyha nem találja ki, és az ki bírja magát ragadni, akkor megint csak neki kell fognia.

Jegyzetek: a) *beše'da* < or. бeсѣда (игрище, вечерка) | *panem i ražem* 'начатие и развязка игры'.

b) *šlepekur* < or. слѣпокуръ | *kiti lokdžik mestę* 'гдѣ похуже мѣсто' | *šure-si* 'если найдется, отыщется'.

c) *džu* 'станокъ, станція, станъ, черта, откуда должны бѣжать играющие' («méta») | *partija* < or. партія | *ses* 'оппан, a másik pártból' | *vežen* 'взамѣнь'.

d) *turien vorsni* 'въ прятки играть' | *jukša'sni* 'oszlanak'. Ennél a következő kiolvasó mondókák járják:

1. *peri* | *neri* | *ššohko* | *liko* | *pjato* | *šoto* | *šemi* | *remi* | *duk* | *pres* | *karandis* | *ves*.

2. *anka* | *takatanka* | *žima* | *žija* | *už* | *tj* | *kova* | *želen* | *belen* | *bors*.

Egy másik följegyzésem szerint a fogó kérdezi: «*turu ali abu?*» 'elbujtatok-e, vagy nem; kereshetlek-e már, vagy nem?' A vicsegdai nyelvjárás területén ez a kérdés így hangzik: *kuku ali paru?* | *ššur!* < or. чуръ! (чуръ, мое!) 'megállj!'

e) Vö. az «üsd a harmadikat» nevű játékot. | *ordje'tšas vošji'ni* . . . 'старается обогнать и придти раньше отъ трехъ человекъ къ тому мѣсту, гдѣ рядомъ стоятъ двое'.

f) Vö. *puksas mort* v. *puka'liš mort* 'ülő ember' éppúgy, mint *suvttsas mort* v. *sula'liš mort* 'álló ember' | ... *puksa'sni geger* 'одинъ человекъ изъ каждой пары садится и образуютъ кругъ' | *siis 'az*' ('közülük az').

g) Vö. az «utolsó pár előre» vagy «sokpáros czicza» (KISS ÁRON, Magyar gyermekjáték-gyűjtemény, 60. l.; BARNA JAKAB, 100 gyermekjáték, 56. l.) elnevezés alatt ismert játékot. | *kerjen vorsem* 'игра въ олени' | *eli viže* 'въ одну линію' | *šure kodis* 'попадаетъ который-нибудь'.

h) *bovgini* 'качаться, висѣть; звенѣть'.

i) *as guen vorsem* 'игра въ свои лунки' | *golžetš'i'ni* 'катать'; vö. *puše kole golže'dni* 'бруснику надо вычистить черезъ прокатываніе (végiggurítással, hengergetéssel)' | *ma'tša'las* 'бросить мячикомъ въ кого-нибудь' | *tšun* 'палець, отмѣтка, что онъ разъ промахнулся' (az illetőnek a gödre mellé vonást csinálnak).

j) *gali'tni* 'подбросить' | *pud-jur šutš'ki'ni* 'ударять въ мячъ три раза, которые называются pud-jur'. (*pud-juren voršni* 'игра въ ланту'. — Vö. a «nagy méta» játékot.)

k) *šlepeta* < or. слѣпота 'жмурки' (egy másik közlőm szerint: *šlepeta'en vorsem* 'жмурки') | *miškas tapka'sniš* 'въ спину хлопнуть' | *šve'tša* < or. свѣча | *kekuška* < or. кокушка | *šve'tša ali kekuška* 'látasz-e, vagy nem látasz?' A felelet: *kekuška* 'nem látok'. | *oz šurtš'i'ni* 'не попадаются' | *virvittš'i'ni* (or.) 'вырваться'.

62.

1. *kiyze menšim skazka.*

važen olini kujim mama-nila. mamis asuv vedž suvtis pe-žavni i med idžid niyše istis kapusta-korla. niv lettšis i vi-đžedas: buglāše zarni tupil. sija zarni tupil bersaň medas vetlišni i zarni tupil karsas oške i nivte boštas i nuas.

mamis istas šer-kos nišes i sija bara addžas zarni tupiles. medas vetlišni zarni tupil bersaň. sije bara boštas i nuas.

62.

1. Hallgassátok meg az én mesémet.

Régen élt három leány meg az anyjuk. Az anya korán reggel fölkelt sütni és a legnagyobbik leányát káposztáért küldte. A leány lement és körülnéz: egy arany gombolyag gurul. Ő az arany gombolyag után kezd futni, és az arany gombolyag medvévé változik át és fogja a leányt és elviszi.

Az anya a középső leányt küldi, és az szintén (tkp. megint) meglátja az arany gombolyagot. Kezd az arany gombolyag után futni. (Az) őt szintén fogja és elviszi.

i med poñi ñiles istas. sija bara addžas zarñi tupiles. vet-lisás, vetlisás si-beršan, tupil bara boštas i nuas.

2. *mamlí i zev šog loe. kor-ke dirji oš vgravni munę i voas vera-lan-iniś. med i,džid ñiv tšektas kurni zev i,džid jaštšik. šuas: «med-a-suv meam ñim-lun». oš karas jaštšik. i,džid ñiles puktas šer-kos tšoi i tomnalas i mamisli geštñiñitsje-zde puktalas i ošli tšektasni nuni i ojñ krillše vilas puktini. oš nuas i krillše vilę lebedas. med-a-suv asuv vedž mamis suvtas i petę. krillše vilis addžas jaštšik. veštás jaštšik i addžas med i,džid ñiles. mamlí zev loe lubę.*

sidž letšasni kujimnan ñiis. oš korsisle i ñe-kitiś oz addži. pom etalen skazkaišlen.

A legkisebbik leányát is elküldi. Az is meglátja az arany gombolyagot. Utána fut, fut, a gombolyag megint kapja és elviszi.

2. Az anya nagyon bántódik. Valamikor a medve elmegy vadászni és megjön a vadászatból. A legidősbik leány megparancsolja neki, hogy egy nagyon nagy ládát csináljon. Mondja: «Holnap van az én nevemnapja». A medve egy ládát csinál. A legnagyobbik leányt a középső nővére beteszi (a ládába), lezárja és ajándékokat tesz bele az anyja számára, és a medvének megparancsolják, hogy vigye el és éjjel tegye a lépcsőre. A medve elviszi és a lépcsőre teszi föl. Másnap korán reggel az anya fölkel és kimegy. A lépcsőn meglátja a ládát. Kinyitja a ládát, és (ott) látja a legidősbik leányát. Az anya nagyon megőrül.

Így hazamegy mind a három leány. A medve keresi és sehol nem találja meg őket.

Vége ennek a mesének.

J e g y z e t e k: Ezt a mesét az Udora-vidék legdélibb részében, Aikino falvától 57 versztnyire, Ярена-постaházban jegyeztetem föl. Közlője a nevezett postaház vállalkozójának (содержатель) a fia, a Седльбь falvából való Аѳанасій Яковлевичъ Ванъевъ.

1. *mama-ñila* 'anya és leány' mintegy egy fogalom, így tehát *kujim mama-ñila* 'három anya- és -leány', azaz 'három leány az anyjokkal'.

2. *veralan-iniś* l. Fokos 12—13 | *geštñiñits* < or. гостинець.

FOKOS DÁVID.

Ismertetések és bírálatok.

Posch Jenő: Lelki jelenségeink és természetük. Egy realista lélektan tervezete. Első rész. Budapest, 1915. 8-rét 1—708 l. — Második rész. 709—1150. l.

A modern lélektanok elemébe vágó vitás kérdése a lélektan viszonya egyrészt a filozófiához, másrészt a természettudományhoz. Az előbbi kérdés a psychologismus és ellenfeleinek vitájában tisztázódott. A másik kérdés pedig a természeti, illetőleg a testi és a lelki jelenségek közötti kritériumok megállapítása körül forog. BAIN a természeti jelenségekkel szemben egy negatív kritériumot állított fel a lelki jelenségek számára: hogy nem térbeliek. E negatív meghatározás elégtelenségére való utalással BRENTANO pozitív kritériumot állapított meg a lelki jelenségek számára azoknak intentionalis tulajdonságában. Ezen a vágáson haladva jutott el MÜNSTERBERG az ő aktualista elméletéhez, mely a WUNDT-féle folyamat helyébe az actiót teszi. Az empiriokriticizmus AVENARIUS és MACH elméletében még tovább menve a psychofizikai parallelismus tagadásával a test és a lélek között minden választófalat ledöntött s a psychicumok és általában a psychologia tagadásához vezetett.

A jelen munka is ilyen apsychikus lélektan. Feladatául azt tűzte ki, hogy a FOULLÉE, JAMES, MÜNSTERBERG motorikus elvét a lélektani jelenségeken végigvezesse, a felmerülő ellenmondásokat megszüntesse, hogy visszavezesse a lélektant azon pontig, a hol a tiszta tapasztalás útjából kitért a szóképek mezejére, t. i. a fiziológia pozitív birodalmába. «Nemo psychologus, nisi physiologus», mondta MÜLLER JOHANNES. Szerzőnk is a fiziológiától várja a lélektani problémák vizsgálatát és megoldását.

Egyik legfontosabb feladatát abban látja szerzőnk, hogy a lélektanokban divatozó nagyszámú, bonyodalmas lelki működéseket egyszerűsítse. Szerinte egyetlenegy lelki működést kell elfogadni: azt, a melyet ő *innervationnak, mozdulatnak, mozdulatkezdetnek, magatartásnak, viselkedésnek* stb. nevez 1095. l.). Az az egész halom

bonyodalmas lelki működés, melyet a hagyományos lélektan felsorol, a lelki jelentésű szók félreértéséből keletkezett. Szerzőnk MÜLLER MIKSA elavult nézeteire támaszkodva (Újabb felolvasásai, ford. SIMONYI, 367. l.), unos-untalan emlegeti könyvében a félreértett metaforák, lelki jelentésű szók használatának káros hatását. Erre vonatkozólag azt hiszi, hogy a psychologusok a nyelvi fejleményeket vették számba, azokat gyűjtötték csoportokba s így szerkesztették meg e csoportok alapján a lélek életét (109. l.). Fontos dolog tehát ezeket a lelki jelentésű szókat külön is vizsgálni. Az elvont értelmű szókat a mythologizáló álláspont helyébe lépő mai felfogás valami szellemi valóság, gondolati tárgy jelentésével ruházta fel (564. l.). Pedig azok eredetüket vizsgálva mindig valami konkrétumot, a más ember magatartásait kifejező szóknak bizonyulnak (579. l.).

Köztudomású dolog, hogy az elvont jelentésű, átvitel útján keletkezett szók konkrét jelentésekből fejlődtek. Ezekkel mindenki így vet számot. Csodálatos, hogy miért nyugtalanítják ezek annyira az egész munkán keresztül a szerzőt. Mikor ezek félreértéséről panaszkodik, inkább az ő részén van a félreértés. Ő még mindig MÜLLER MIKSA fonák megvilágításában látja ezek keletkezését, mely szerint a szó termel az emberben bizonyos jelentéseket. Ki hiszi ezt ma el MÜLLER MIKSÁNAK? Az a bizonyos mythologikus korszak a nyelvekben olyan formájában és időhöz kötöttségében legenda. A nyelv fejlődésében közreműködő tényezők ma sem lehetnek mások, mint évezredekkel ezelőtt. Az emberi ismeretek, társadalmi viszonyok változnak, fejlődnek a nélkül, hogy a nyelv vagy szókészlet bármiféle félvezető hatással volna rájuk. A napról való ismereteink ma mennyivel fejlettebbek, mint a HOMEROSÉI, de azért bátran nevezhetjük ugyanazzal a szóval, mint ezer évvel ezelőtt. A szó mindenkinek annyit ér, a mennyit kifejez vele, és semmi valószínűsége nincs annak, hogy a lélektan fejlődésére a nyelv, a szó akár káros, akár hasznos befolyást gyakorolt volna.

Főlöszleges kísérteltetésnek, semmiért való nyugtalanzkodásnak látom ezért a szerzőnek a képelmélet terén vívott rendkívül terjedelmes polémiáját is. A szerző sem tagadhatja, hogy szükséges a lélektanban azokat a jelenségeket elhatárolni, melyeket a lélektan képeknek nevez. Ellenmondást látunk azon elkeseredett, epés vagdalkozás közt, melylyel a szerző a «képhívó» psychologusok ellen küzd és azon eljárása közt, melylyel végre is meghatározza, hogy mégis van kép, mely az ő voluntarista elvű mozdulatos elmélete szerint «nem több, mint az őt állítólag csak kísérő úgy külső, mint testünk belsejében végbenő kis izommozdulatoknak összessége» (37. l.). A szerző küzdelme kettős. Küzd először a *kép* elnevezés ellen, bár a végén mint ártatlan

szóvirágnak megkegyelmez (487), ha az ő elmélete értelmében használják. Küzd másodsor azon felfogás ellen, mely a képben valami tárgyiasságot sejt, mintha valami idegen anyag vagy legalább is tőlünk független, külön létező volna. Hogy azonban realiter mégis léteznek magunktartása formájában, azt — bármennyire képtagadónak vallja is magát — éppen szerzőnk állítja. Hiába, ez belső ellenmondás az ő fejtegetéseiben. És akárhogy protestál ellene (494. l.), ő nem a képeket küszöbölte ki, hanem a régiebb képelméletek helyébe újat állított: a mozdulatos képelméletet. S bocsásson meg érte, de ezt az elméletet is mindaddig föltevés érvényűnek tekintjük, míg a fiziológia segítségével valahogyan nem lesz módunkban ellenőrizni.

Az ő képelmélete szerint: a kép a külső és belső kis izommozdulatok összessége. A külső izommozdulatokkal tisztában vagyunk. Vegyük az ő példáját. A velencei campanilét bámuló ember szemléletének ideje alatt könnyen megfigyelhet magán bizonyos mozdulatokat: napernyőjét kifeszítve tartja, fejét fölfelé fordítja, szemizmai módosítják a szemgolyót, szív működése, légzése módosulhat, torokizmai összehúzódhatnak a szó útján való reagálás vágyában. A nyugodt rá gondolás pillanatában ezek közül vissza is tér egyik-másik, míg a mellékesekre nem gondolunk vagy elnyomjuk őket. Helyes: ezek könnyűszerrel észlelhető mozdulatok. De itt aztán szakadás áll be vizsgálatunkban. A mi most jön, ott álltak elő a kicsúfolt föltevések. Logikailag mi sem szól ellene, de nem is kényszerít, hogy ezeknek a nem észlelt, beljebb való folytatásait is mozdulatoknak tekintsük. A szerző is érzi és világosan látja nálam nélkül is itt a nehézségeket s feleletet reá a haladó fiziológiától vár (61. l.) Más fogalmazásban is próbálja ezt az ismeretlent a szerző megközelíteni avval a kiegészítéssel, hogy a kép úgy tevés, mintha a tárgy előttünk volna, tehát magatartás. Kérdés azonban, hogy a lélektan meglegedhetik-e ezzel a nagyon is általános megjelöléssel. Ötletes hasonlattal teszi szemléletessé a szerző az ő föltevését: az egy pontból kiinduló sugárnyaláb és a remegő kristálycsepp példájával (66. l.). A mint nem szabad a középponttól távolodó vonalakat másnak minősítenem, mint a metszési pont táján, úgy nem szabad a nem látható taglejtéseket, mozdulatokat a láthatóktól minőségileg különböző fejleményeknek tekintenem. Helyes. De az emberi elmének éppen az a mikroszkopikus metszési pont kell, meg az a rezgő kristálycsepp úgy, a mint e példákban a valóságban látjuk. Csak akkor áll be a kielégedés szülte megnyugvás az emberben, ha a megismerés megszakadt folyamatát nemcsak, bármennyire is tetsetős föltevással, hanem valóságos pozitívummal egészítjük ki.

Nem feladatunk a szerzőt végig kísérni a lélektan birodalmán keresztül való utazásában, a mint az ő mozdulatos elvét végigvezeti a főbb lélektani jelenségeken. Az emberi szervezet egységes voltának hangsúlyozása, a tehetségmétről, a lelki tevékenységek csökkentéséről s az egyes lelki functiókról való kritikája, bár nincs mindeütt túlzás nélkül és nem egy pontban vitás, párosulva a szerző olvasottságával és a modern lélektani irodalomban való jártasságával tanulságos könyvvé teszi a szerző művét. Nagy kár, hogy pongyola szerkezetén nagyon is meglátszik jegyzetszerű volta, előadásának vitázó jellege, polémiájának itt-ott a hangja és nyelvezete sokat levon olvashatóságából.

Tisztán lélektani eredményeinél a nyelvtudományt inkább érdeklik a könyvnek azon fejezetei, melyekben nyelvészeti nézeteit fejtegeti a szerző. A nyelvi alakulatok iránt, mint láttuk, általában is különösebb érdeklődéssel viseltetik. Tisztán nyelvészeti fejtegetéseinek lélektana kereteibe illesztését két okból tartotta szükségesnek: 1. mert a nyelv «az a térség, a melyen a modern embernek elméje leginkább mozgolódik», 2. hogy visszavezesse a mondatokat és szavakat az ő mozdulatos elvét igazoló konkrétumokra.

Fejtegetésének első nagyobb részében a beszéd szervezeteivel foglalkozik, melyen ő — mint látszik — bár meg nem okolja, a mondattant érti. A beszédnek «legsarkalatosabb formája az ítélet, a mondat» (499. l.). Nem helyeselhetjük, hogy a szerző ide keveri a logikai formulákat: az egyszerű mondat közé az ítéletet, az összetett mondat közé a következtetést. (Vö. STEINTHAL, Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft 70—71.) Mielőtt a mondat tárgyalásába kezdene, kiemeli, hogy a természetes egység a beszéd és nem a mondat. A ki valamit elbeszél vagy fejteget, azt mindig valami egység es képzet foglalkoztatja, melynek kifejezése nem az első, hanem az utolsó mondat határán fejeződik be. WUNDTnak a mondatra vonatkozó analitikus meghatározását az egész összefüggő beszédre ki kellene terjeszteni. A szerző ez érdekes gondolatának tanulságait az összetett mondatról szóló fejtegetésében vonja le. Ott foglalkozunk behatódobban a bírálatával is.

A megszólalások legősbibb módja az ösztönszerű volt, ebből fejlődött a szabályszerű. Az «öztönszerű megszólamlások» fejezetében a nyelv eredetének kérdésével foglalkozik. Az eredet kérdésében a szerző a WUNDT nézetét fogadja el. Csak azt nem értjük, mi czímen tartozik a felszólító mondat meg az ú. n. meteorológikus mondat az «öztönszerű megszólamlások» közé. A szerző szerint a felszólító mondat nem más, mint okos indulatszó (510. l.). Csakhogy az indulat-

szó és az állati üvöltés meg az eszeveszett kapálódzás közt is óriási lépés van: az előbbi emberi beszédforma, ez utóbbi pedig csak ösztönszerű megszólalás, nem nyelv, csak annak hypothetikus, nyelv előtti csirája. A szerző szerint a pusztá, tagolatlan kiabálást a felszólító mondat váltotta fel (507. l.). Nem magyarázza meg, hogyan képzeli el e hypothetikus fejlődési folyamatot, szerintük azonban lélektani szempontból természetesebb volna a felkiáltó mondatot állítani az indulatszóknak megfelelő haladási irányba, mert bennük jelenik meg az indulat értelmes nyelvi formában. Ez lélektanilag primitívebbnek is látszik, mint a felszólítás. A felszólításban lélektanilag több momentum van, mint az egyszerű felkiáltásban.

A szerző a felszólító mondatban látja «összes mondataink végső gyökerét» (510. l.), de hasztalan várjuk, hogy legalább a lélektani kapcsolatra rámutasson közöttük. Mindössze a «leíró ítéletet» (kijelentő mondat?) jelöli meg mint a felszólító mondat fejleményét. Csakhogy az a baj, hogy két lappal hátrább már azt mondja, miután a felszólító mondatnál végzett: «Ezek után rátérhetünk a leíró mondatnak (kijelentő mondat? Cs.) ama közvetlen ősére melyet az alany nélkül való felkiáltó, csodálkozó kifejezésekben (felkiáltó mondat? Cs.) kell felismernünk». Most már melyikből származott hát a «leíró mondat» vagy «leíró ítélet»? Avagy különbség van és mi különbség van mondat és ítélet között a szerző frazeológiájában? A tudományban általában is szükséges az egységes, szabatos frazeológia. Egyetlen munkában pedig teljességgel elkerülhetetlen, máskülömben zavar és homály származik belőle. A felkiáltó mondatokat is rövid, néhány sornyi egymásutánban alany nélkül való, csodálkozó kifejezéseknek, egyszavú felkiáltásoknak, érzelem-sugallta egyszavú megszólalásoknak nevezi. Az ember alig tud köztük eligazodni. A szerző lekicsinyli a psychologusoknak azon eljárását, hogy oly gondosan ügyelnek kifejezéseik szabatosságára, hogy tőlük az olvasó a lelki szókra vonatkozó philologiai műveltséget nyers hogy «tétéleik jobbra olyanok, miket definitióknak szokás nevezni» (1132—34. l.). Csakhogy az ő művében nagyon is érezzük a hiányát pl. a WUNDT szabatosságának és rendszerességének. A fejezet végén a meteorológikus mondatokról való terjedelmes fejtegetése nyelvtudományi tekintetben terméketlen.

«A szabályos megszólamlás» fejezetében szól az állító, tagadó, kérdő és az összetett mondatokról. Az állító mondatban a kéttagúság nem szükségszerű. Az alany megnevezésére embertársaink iránt való tekintet indít bennünket. A gyermeket az alany kiejtésére azoknak a kérdéseknek emléke szorítja rá, a melyek ostromának kitette magát,

mikor kedve szerint alany nélkül beszélt (520. l.). A szerző voluntarista elvének s a nyelveredetről vallott felfogása szerinti természetes sorrendnek megfelelően a kéttagú mondat alanyát későbbi fejleménynek tartja. A fontosabbik rész az állítmány, az alany csak a többinél fontosabb határozó, értelmező, a minek BRASSAI is tekintette.

Az állító mondatot «az érdekes változás iránti érdeklődés patantotta ki az emberből». A tagadó mondatban való megszólalásra ismét érzelem, az eltérés érdekessége birta az embert. A kérdő mondatban pedig a bizonytalan, találgató ember segítségért folyamodása nyilvánul meg s jelentkezése föltételezi az állító mondat használatát. Szerzőnk is elfogadja a WUNDT-féle A u s r u f u n g -, Aussage-, Frage-satz genetikus sorrendet.

A kérdés mindig valami ismerthez keres valamit, nem pedig a semmi helyébe valamit. Épp azért szerinte nincs mélyebb lélektani alapja a névmásos és névmástalan kérdés megkülönböztetésének. Hiszen egyformán kérdezhetjük az ismeretlen részt névszóval vagy névmással. Szerintünk ez nem elegendő megokolás az említett megkülönböztetés elvetésére. WUNDT teljesen megfelelő lélektani magyarázatát adta a kettő különbségének. A kérdés nem mindig ismerthez keres valami ismeretlent, hanem, mint pár lappal előbb (534. l.) a szerző is mondja: «döntésért folyamodik valamely találgató, habozó állapotában». WUNDT helyesen észlelte a két lelkiállapot különbségét, mikor a névmástalan kérdés (Zweifelsfrage) kiinduló pontjával a lehetőnek tartott, de még bizonytalan tény, a névmástalané-
nak (Tatsachenfrage) pedig az ismeretlen tartalmat jelöli meg. (Vp. II. 260—61.) *Ki volt itt?* — e kérdésből a hallgató nem következtethet másra, mint hogy a kérdező előtt az alanyra vonatkozás ismeretlen, ebből pedig: «*Károly volt itt?*» az következik, hogy az alanyra vonatkozás valószínű, lehetséges.

Az összetett mondat keletkezési módjára vonatkozólag a mellés alárendelésnek WUNDTól kifejtett viszonyához kiegészítésül azt az érdekes megjegyzést teszi, hogy a nyelvben a természetes egység a beszéd, nem pedig a mondat, s hogy minden összefüggő beszédet, olvasmányt, akárhány mondatból áll is, alapjában egyetlen hosszú összetett mondatnak kell tekinteni. Ez érdekes gondolatból a nyelvtudomány csak a következőket értékesítheti: az összefüggő, logikus beszéd egyes mondatainak kapcsolata, tartalmi összefüggése az összetett mondat csiráit rejti magában. A mondatok e helyzete elősegíthette az összetett mondat kifejlődését. De nagyon messze megy a szerző, mikor azt állítja, hogy az összefüggő beszéd, a

fejtegetés stb. a természetes nyelvbeli egység. A mondat tartalmi egysége mellett főképp formai egység: egy teljes képzet szétbontására való egységes nyelvi képlet, melynek kötött, határozott formája van. Ezt a zárt, határozott, kötött egységet szerző hiába keresi az olvasmányban. Ott tartalmi egységet igen, de formai egységet — nem esztétikai, hanem — grammatikai értelemben nem talál. Abban kell maradnunk, hogy a természetes nyelvbeli egység mégis csak a mondat.

A szerző nyelvtudományi fejtegetéseinek két bajuk van: 1. túlságosan logikai magyarázatok és 2. hijával vannak a történeti felfogásnak. Egy WUNDT nyelvtudományi készültségére, rendszerességére és szabatosságára volna szükség, hogy psychologus mélyebb eredményeket érjen el nyelvtudomány terén.

Végezetül néhány nyelvi botlásra mutatunk reá azok közül, melyek nagyon is szemet szúrnak. Ilyen a *keleszt* helytelen használata a *kelt* szó helyett. (Pl. «Elegendő, hogy . . . bizonyos hangsornak a képét *kelessze*». 32. l.) A gyermek a szerző nyelvén a pénznek *gömbölyűségében*, nem pedig *kerek voltában* gyönyörködik (33. l.). «*Nem egyike* azon íróknak . . . (helyesen: Nem egy azon írók közül . . .) (23. l.). Nem tartózkodik ilyenféle szók gyártásától: *elmenyiségiesítése* (94. l.)

A vita hevében nem egyszer a jóízlés rovására élcel. Szerintünk a tudomány köntösével nem az élczeskedő előadásnak ríkitó, hanem a meggyőződésnek komoly öltözéke illik.

CSÜRI BÁLINT.

Kisebb közlemények.

Még egyszer az Árpádok korabeli szóvégi *u* (*v*) és *i* (*y*) betűk hangértékéről.

Hogy a névszóvégi eredeti rövid magánhangzók teljes elveszését redukálódás előzte meg, abban egyetértünk mind a hárman, a kik a kérdéssel újabb időben foglalkoztunk, t. i. GOMBOCZ, MELICH és e sorok írója. (A kérdés irodalmát l. NyH.⁵ 57.) Arról azonban, hogy a redukálódás mikor történt és miben állott, egymástól eltérő nézeteket nyilvánítottunk. Az én nézetem az volt, hogy a redukálódás már a hazai nyelvtörténet kezdete előtt megtörtént. MELICH szerint: «A régi magyar szóvégi nyílt szótagban álló magánhangzók (emlékeinkben *-ou*, *-u*, *η*, *υ*, *ι*, *i*, *y*, *a* betűkkel vannak írva) rövid teljes hangok, a melyek kivétel nélkül lekoptak... E változás... a magyar nyelv nyelvemlékekkel, jövevénytiszavakkal igazolható történeti korában fejlődött be» (MNYv. VI. 158). GOMBOCZ pedig (MELICH tanulmányára hivatkozva) azt mondja: «Besonders wichtig sind lehnwörter wie *olasz*, *pünköszt*, *polgár*, die aus sachlichen gründen nicht vor dem X. jh. und nicht nach dem XI. jh. ins ungarische aufgenommen worden sein können. Da nun auslautend *i* und *y* in *vlási*, **pinkošti*, *purgári*, *nadragy* u. s. w. ohne zweifel als volltönige vokale aufzufassen sind, kann die reduktion (und dann der gänzliche schwund) der geschlossenen auslautvokale im ungarischen erst nach dem XI. jh. vor sich gegangen sein» (BTürkL. 163).

Ennek ellenében nekem az a nézetem, hogy az idézett jövevénytiszavak végső magánhangzójának az átadó nyelvbéli teljeshangúsága nem bizonyítja azt, hogy a redukálódás és aztán a teljes elveszés csak ezeknek az átvétele után mehetett végbe. Hiszen hanghelyettesítésre is gondolhatunk. A szláv *čudo*, *šeno* stb. *o*-végű szavak az átvételkor az *a*-végű magyar szavak csoportjába illeszkedtek bele, vagyis *o*-juk helyébe a hozzá legközelebb álló *a* hang lépett, mert akkor a magyarban *o*-ra végződő szavak már nem voltak. Éppígy lehetséges az is, hogy a

Gombocz idézte német és szláv szavak átvételekor a magyarban a felső nyelvvállású rövid magánhangzók már redukálva voltak, s ennek következtében az átvett szavak teljeshangú véghangzóját is redukálttal helyettesítették. Így tehát ezeknek korhatározó értéke egyáltalában nem kétségtelen.

Viszont meg kell engednem, hogy arra, hogy a redukálódás a hazai nyelvtörténet kezdete előtt már be volt fejezve, döntő bizonyítékot nem lehet fölhozni. Kétségtelennak kell ugyan tartanunk azt, hogy a teljes elveszést redukálódás előzte meg; de az írásbeli ingadozás, hogy t. i. magánhangzós- és mássalhangzós-végű alakok vegyest fordulnak elő, nem bizonyítja okvetlenül azt, hogy az előbbieket a fejlődésnek utolsóelőtti fokán állók vagyis redukált véghangúak voltak. A finnországi salmi nyelvjárásban, a mely az aunusi (oloneczi) nyelvjáráshoz tartozik, egymás mellett él a szóvégi *a* és *ä* fejleményeinek három foka, ú. m. 1. teljeshangú *u* és *ü*; 2. zöngétlen *u* és *ü*; 3. a magánhangzó hiánya (vö. KUJOLA, Äänneopillinen tutkimus Salmin murteesta 27). A juvai finn nyelvjárásban (Savo) szintén találunk szóvégi *i* *u* *ü* ~ *i* *u* *ü* ~ *0* váltakozást (vö. Suomi 4. j. II. 14). Ha másutt így áll a dolog, — hangfiziológiai jelenségről lévén szó — föltehetünk a mi nyelvünk régibb korában is ilyen egymásmellettiséget. Az egészen bizonyos, hogy nemcsak a redukálódás, hanem már a teljes elveszés kezdete is a hazai nyelvtörténet előtti időbe esik, mert már a legrégebben följegyzett szavak között is vannak véghangzó nélküliek. De ebből nem következik az, hogy már kezdettől fogva minden szóvégi *u* és *i* (*e*, *y*) betűt redukált magánhangzó jelének kell tartanunk. Viszont arra sincsen semmi kényszerítő ok, hogy — akár csak bizonyos korig is — minden ilyen betűt teljeshangú magánhangzó jelének tartsunk. A hangfejlődési folyamatok időtartama nagyon hosszú is, de aránylag rövid is lehet. A finn (suomi) nyelv magánhangzórendszerében — a balti (litván-lett) és a germán jövevényszavak tanúbizonyosága szerint*) — több mint harmadfél évezred alatt csak egészen jelentéktelen változások történtek; ellenben az osztjákban van egy hangváltozás (az irtisi nyelvjárás spirans *l*-jeinek *t*, *d*-vé fejlődése), a mely nem egészen egy évszázad alatt ment végbe (l. az utóbbira nézve PAASONEN: FUF. II. 98—101); sőt a liv nyelvben az *ü* és az *ö* hang egy emberöltő alatt fejlődött *i*-vé és *e*-vé (vö. SETÄLÄ: NyK. XXI. 256—258). Tehát egyrészt több

*) KARSTEN T. E. (Germanisch-finnische Lehnwortstudien, 1915) szerint a legrégebb germán jövevényszavak a finn nyelvekben legkésőbb a Kr. sz. előtti évezred közepén honosodtak meg; a balti szavak javarésznélük átvétele, mint THOMSEN kimutatta, még régebben történt.

évezredes változatlanóság, másrészt pedig rövid idő alatt történt változás.

A redukálódás mineműségére nézve régebben az volt a nézetem, hogy a *hodu, utu, kereku*-féle szavak végén levő *u* betű az ú. n. határozatlan magánhangzó jele volt (NyK. XXXIV. 10). A tökéletlenedés folyamatát ilyennek gondoltam: 1. teljeshangú magánhangzó > 2. megfelelő mormolt magánhangzó > 3. határozatlan (mormolt) magánhangzó > 4. semmi (MNyv. IV. 14). Hogy a teljes elveszés megelőzője nem a második, hanem a harmadik fok volt, annak a föltevésére a véghangzó jelölésének — akkori nézetem szerinti — egyformasága (*u, v*) indítot. Azóta arról győződtem meg, hogy a *Fotudi, Paradi, Surkudi, Tumurdi*-félék *i* (*ι*)-jét*) nem lehet a szóbanforgó véghangok sorából kirekeszteni, mint előbb gondoltam (NyK. XXXIV. 10); tehát a jelölés nem egységes, ennél fogva egységes voltára alapított következtetésem nem állhat meg.

Gombocz az én akkori nézetemmel szemben valószínűbbnek tartotta, «hogy a véghangzók előbb zöngétlenekké lettek s a képzés reductiója csak azután következett be», és szerinte nem lehetetlen, «hogy a magyarban valamikor a szóvégen teljes magánhangzó helyett zöngétlen *i, i, u, ü* hangzott, s hogy az Árpád-kori *u* betű legalább közülök háromnak (*i, u, ü*) közös jele volt» (MNyv. V. 395).**) Ez ellen én a következő ellenvetést tettem: «Az az írásmód, a melyet a következő szavakban találunk: *hodu* (had), *sedu* (séd), *zadu* (szád), *zegu* (szeg), *Vendegu* (Vendég) [Oklsz.], *Oundu, Cundu, Zeguholmu, Ousadu, Zuardu, Bulhadu, Hungu, Eleudu, Botondu* [ANON.] stb. arra vall, hogy a véghangzó előtti mássalhangzó zöngés (*d, g*) volt. Ennél fogva

*) Mások (nem tövéghangzók) azok az *i* (*y*)-k, a melyeket a XIV. és a köv. századokban találunk helynevek végén, pl. *Horuati* 1419, *Horwathy* 1460—70 k. ~ *Horwath* 1335, 1513 (Csánki III. 62); *Nemethy* 1322—28, 1470, *Nempty* 1319 ~ *Nemet* 1233 (III. 243); *Chehy* 1370 ~ *Cheh* 1400, 1436 (III. 42) | *Kovachy* 1474 ~ *Coach* 1267 (III. 73); *Lowazy* 1513 ~ *Lowaz* 1415 (III. 79); *Molmary* 1321, 1460, 1467, 1482, 1484, *Molnari* 1513 ~ *Molnar* 1331 (III. 84); *Mestery* 1501 ~ *Mestur* 1371, *Mesther* 1488 (III. 242) | *Marky* 1524 ~ *Mark* 1381, 1389 (III. 81); *Pethry* 1407, 1466, *Pethry* 1493, 1513 ~ *Petur* 1260, *Felsewpetur* 1439 (III. 94); *Sandory* 1478 ~ *Sandor* 1396, 1481, 1488 (III. 249); *Isthuanidy* 1421, *Isthuanthy* 1437 ~ *Isthuanth* 1437 (II. 614) | *Magasy* 1446 ~ *Mogas* 1356, *Magas* 1416 (II. 626); *Poklosy* 1431, 1448, 1453 ~ *Poklos* 1470 (II. 637); *Harazthy* 1346, 1347, 1449, 1475 ~ *Harazth* 1347 (II. 488); *Byky* 1389, 1524 ~ *Byk* 1381, 1513 (III. 33) | *Chaby* 1379, 1383, 1407, 1455 ~ *Chob* 1355, *Chab* 1379, 1383, 1407, 1455, *Chaab* 1447 (III. 40) | *Kegyery* 1478, 1488 ~ *Kwyer* 1392 (III. 237); *Bary* 1382 ~ *Bar* 1341, 1437, 1483 (II. 471); *Thabaydy*, *Thobaydy* 1470 ~ *Thobayd*, *Thopayd* 1470 (II. 529); *Zorkandi* 1330 ~ *Zarkand* 1406, 1471, 1472 (II. 537) stb.

**) A BTürkL-ben a redukálódás mineműségéről nem nyilatkozik.

a véghangzó nem lehetett zöngétlen, mert ilyen előtt a zöngés mássalhangzó helyett megfelelő zöngétlent (*t, k*) ejtettek volna, s azt nem irták volna *d*-vel és *g*-vel» (MNyv. VI. 14). Ezt a nézetemet most is fönntartom, de csak az idézett és a hozzájuk hasonló esetekre vonatkozólag. Vannak azonban másféle esetek is, t. i. olyan szavak, a melyekben a véghangzó előtt vagy a véghangzója-vesztett alakban *d* helyett *t* (*th*)-t találunk írva, pl. *Chigisti* (Hegyesd), *Ruozi* (Ravaszd) 1095/XIII. sz. el., *Cuest* (Kövesd) 1055, 1211, *Forcost* (Farkasd, szn.) 1211 stb. Egy csomó ilyen van felsorolva PAIS DEZSŐ cikkében: MNyv. XII. 366; az ő adatait még megszerezhetem ezzel a kettővel: *Borost* (Borosd) 1237 (Oklsz. s. v. *kopó*), *Fizesth* (Füzesd) 1270—90 (CSÁNKI II. 484). PAIS i. h. a $d > t$ hangváltozást a megelőző *s* és *sz* hasonító hatásának tulajdonítja, más hangok után pedig az előbbi-félék analógiájára való alakulásnak magyarázza. Ezt a magyarázatot el lehetne fogadni, mert előfordul — igaz, hogy ritkábban — ilyen irányú hasonítás (vö. KRÄUTER F. A mássalhangzók hasonulása a magyarban, NyF. 44:33); azonban az sem lehetetlen, sőt talán valószínűbb, hogy itt a *-di* képző magánhangzója zöngétlenné vált, s ez a változás vonta maga után a *d*-nek *t*-re változását. Az ilyen eseteket tehát annak bizonyítékául lehet tekinteni, hogy csakugyan előfordulhatott a szóvégi rövid magánhangzók redukálódásának az a módja, a melyet Gombocz egy fonétikai analógia alapján föltett. De semmi esetre sem volt általános. Az ilyen módon fejlődött *t*-végű alakokat később kiszorították az eredetibb *d*-végűek. Ezt vagy a ragos alakok hatása okozta, a melyekben a *d* nem fejlődött *t*-vé, mert a tövégi magánhangzó a szó belsejében zöngés maradt; vagy pedig az a magyarázata a dolognak, hogy a zöngétlenné válással a tövéghangzónak olyan redukálódása váltakozott, a mely a *d*-t érintetlenül hagyta.

MELICH megengedi, hogy a tövéghangzó elveszését úgy is el lehet képzelni, a hogy Gombocz magyarázza, úgy is, a hogy én magyarázom. «Hangphysiologialag, más nyelvekből vett példákkal támogatva — úgymond — mindkét tanítás helyes lehetne. Mindazonáltal azt hiszem, hogy a lekopás máskép történt. Ennek oka, hogy én a mi véghangzóink jelölése és lekopása történetében bizonyos chronologiai sorrendet látok. Én úgy képelem, hogy a rövid magánhangzók közül először az *-ä*, majd az *-a*, utána az *-i*, *-ü*, s legutoljára az *-u*, *-i* kvalitását megtartva először a rendesnél rövidebb lett, majd pedig súlytalansága folytán eltűnt» (MNyv. VI. 158).

Tagadhatatlan, hogy a teljes elveszést a redukálódásnak harmadik faja, a rendesnél rövidebbé (vagyis «nagyon röviddé») válás is megelőzhette. Csak azt jegyzem meg, hogy kétségtelen

tővéghangzót máskép, mint *u* (*v*) s *i* (*y*) betűvel és görög egyértékeseikkel jelölve nem találunk.*) Ez nagyon valószínűvé teszi azt a föltevést, hogy a névszövegi alsó és középső nyelvállású rövid magánhangzók helyébe a magyar nyelv történeti kora előtt általában felső nyelvállással képzettek léptek, s ezeknek redukálódása után következett be a teljes elveszés. (Vö. BALASSA: NyK. XIX. 153; SIMONYI, TMNy. I. 286; GOMBOCZ: MNyv. V. 395; BTürkL. 162.)

Mindent összevéve és kellő óvatossággal következtetve arra az eredményre jutunk, hogy a lehetőségek közül egyet sem szabad kizárnunk. Jelölhettek a szóbanforgó betűk: 1. még teljes hangú rövid *u*, *ü*, *i*-t; 2. megfelelő redukált hangokat, mégpedig: *a*) tökéletlen képzésűeket (lazán artikuláltakat), *b*) zöngétleneket, *c*) nagyon rövideket. És hozzá kell tennem, hogy nemcsak a fejlődésnek három foka: a teljeshangúság, egyféle redukáltság és a magánhangzó-hiány lehetett meg egy időben, mint a salmi és a juvai nyelvjárás tanúsítja (l. fönnebb), hanem a délnyugati finn nyelvjárások tanúsága szerint (a melyekre NyK. XXXIV. 8. l. hivatkoztam) a redukálódásnak különféle fajtái is meglehettek egymás mellett.

Végül — tudván azt, hogy a helyesírásban mennyire uralkodik és uralkodott minden időben a hagyományos szokás — valószínűnek tarthatjuk, hogy a szövegi magánhangzók eltűnésével nem tűntek el mindjárt a jeleik is; tehát a szövegi *u* és *i* (*y*) betűk között akadhatnak olyanok is, a melyek már semmiféle hangot sem jelöltek.

SZINNYEI JÓZSEF.

A perzsa *šaman* etymonja.

NÉMETH GYULA turkológusunk 'Über den Ursprung des Wortes Šaman' cz. értekezésében [Keleti Szemle XIV. 240—249] arra az eredményre jutott, hogy a tunguz *šaman saman* etc. ősrégi török-mongol eredetű szó. Thesisének corollariuma, hogy a perzsa *šaman* török-mongol jövevény volna [l. c. 245—246], a mi ellen minden esetre óvást kell emelni.

Īrānistā szaktekintélyek szerint [l. DARMESTETER, Le Zend-Avesta, III. p. KVIII. HORN, Neupers. Schriftspr.: Ir. Grr. I. 2. p. 7, 88] a perzsa *šaman* 'idololatra, [VULLERS, Lex. Persico-Lat. II. 466] ind jövevény: < ói. *šramanā-* 'Bettelmönch, insbes. ein buddhistischer' BÖHTLINGK, Skt Wb. VI. 268], resp. pāli *samana-* 'mendicant monk, esp. (by von-Buddhists) said of the Buddhist mendicants' [ANDERSEN Pāli gloss. 258].

*) A szövegi *a*-kat (*Ursa*, *Bibura*, *Fehera* stb. MNyv. VI. 154) újabban MELICH sem tartja már tővéghangzó jeleinek (vö. MNyv. X. 153).

Ez az etymon úgy hangtani, mint művelődéstörténeti tekintetben megállja helyét.

Hangtani szempontból az etymon teljesen kifogástalan. Az egyik lehetőség az, hogy a p. *šaman* directe < ói. *šramaṇá*- v. ö. pl. p. *šayāl* < *šyāla*- etc. [HÜBSCHMANN, Pers. Stud. 80. HORN, Grundr. der neupers. Etymologie, 173—174. Neupers. Schriftspr. 88. UHLENBECK, Etwb. der altind. Spr. 315] vagy pedig < páli *samaṇa*- v. ö. pl. p. *śān* < *sān* ‚Wetzstein‘ etc. [HORN, Neupers. 88, 90]. A másik, különös figyelemre méltó lehetőség az, hogy a p. *šaman* < ‚tochár‘ *šamāne*, a mely szónak kiindulópontja természetesen végelemzésben megint csak a páli *samaṇa*-, resp. a skt. *śramaṇá*-

Művelődéstörténeti szempontból a közvetlen vagy közvetett ind eredet thesis a legnagyobb mértékben plausibilis. A *šaman* megjelen már a Šāhnāmahban [ed. VULLERS, p. 1450, vs. 95 = p. 1632, vs. 2400] — mégpedig mint *but parast* ‚idololatra‘ [VULLERS, Lex. Persico-Lat. I. 189], a ki egy helyen [Šāhn. ed. VULLERS, p. 748, vs. 1194. MOHL, Le livre des rois, II. 426] Indiával (Hindūstān) van kapcsolatba hozva. Mivel pedig a p. *but* ‚idolum‘ szó kétségkívül < Buddha [SPIEGEL, Erānische Alterthumsk. II. 134. DARMESTETER, ZA. III. p. XLVIII. PIZZI, Antologia Firdusiana, 318. HORN, Neupers. Schriftspr. 80], azért kétségtelen, hogy *šaman* a Šāhnāmahban a buddhista szerzetes megjelölése akar lenni [SPIEGEL, l. c. 664. DARMESTETER, l. c. II. p. 259. III. p. XLVIII.]. A *šaman* szó már a Sāsānida korbeli pahlavī nyelvű Xʿatāi-nāmak krónikában is meglehetően s esetleg innen jutott be a Šāhnāmahba. De a szó még régebben, az arsakida periódusban, is megvolt, a mint ezt a hasonló hangalakú gör. Σαμαναίος szó mutatja, a melylyel ALEXANDROS POLYHISTOR (ca Ke. e. 80—60) Baktria papjait jelöli [LASSEN, Indische Alterthumsk. II. 705. 1092. III. 354—355. DARMESTETER, l. c. III. p. XLVIII.]. Ez a Σαμαναίος szintén nem lehet más, mint a buddhista szerzetes neve, a mivel összhangban van az, hogy a buddhizmus már legalább a Kr. e. 2. század körül jól megvetette lábát Baktriában [LASSEN, l. c. III. 1093—1094. IV. 279. JUSTI, Gesch. Irans: Ir. Grr. II. 403. G. A. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA, Indische Einflüsse auf evang. Erzählungen,² 48. 97. FISCHER, Leben u. Lehre des Buddha,² 18 etc.] s tartotta magát a Kr. u. 7. századig, az iszlám felleptéig [SPIEGEL, l. c. I. 671]. — Ha a p. *šaman* a ‚tochár‘ nyelvből indult volna ki, akkor is régibb, mint a Šāhnāmah, mert már a ‚tochár‘ kéziratok is a Kr. u. 1—10. századból valók [MEILLET, Revue du Mois, No 80. p. 139]. Ha a ‚tochár nyelvét csakugyan a tocharok v. indoshythák (ói. *śaka*-, sin. *Yue-tši*) beszélték, akkor

helyén való utalni arra is, hogy leghatalmasabb fejedelmük, Kaniska (Kr. u. 1. század körül), a buddhizmus legnagyobb protektorainak egyike volt [LASSEN, l. c. II. 1093. SCHROEDER, *Indiens Literatur u. Cultur*, 310., SMITH, *Hist. of. India*,² 249. 286. *The Oxf. Stud. Hist. of. India*,³ 50—51. HOERNLE, *Hist. of. India*, 43. ROMESH CHUNDER DUTT, *Ancient India*, 119. *The Civilization of India*, 56 etc.].

A perzsa *šaman* tehát, ha csak minden nyelvi és művelődéstörténeti indicium nem csal, határozottan ind eredetű jövevényszó. Azok a kifogások, a melyeket e régi thesis ellen a NÉMETH által idézett CH DE HARLEZ [*La religion nationale des Tartares orientaux, Mandchous et Mongols etc.* p. 28] felhozott, ma már aligha tarthatók fönn.

HARLEZ érveinek egyike ez: „Il n' est guère probable, que l'on ait appliqué le nom des ascètes brahmaniques ou des pénitents bouddhistes aux enchanteurs du désert; leurs professions, leurs genres de vie sont trop différents pour cela". Tényleg azonban a brahmani „ascète” és a buddhista „pénitent” alkalom adtán éppoly „enchanteur” mint egy vérbeli tunguz *šaman*. L. v. SCHROEDER neves indologus a brachmani Yajurvéda rituáléjáról ezt mondja: „So haben wir eigentlich in diesem indischen Cultus eine Art Schamanismus vor uns”, s indokolásul O. PESCHEL [*Völkerkunde*, 283] szavait: „Besteht das Wesen des Schamanismus in der Ansübung irgend eines Zaubers, der seinen Zwang auf göttlich gedachte Mächte erstreckt, so ist es offenbar ganz gleichgültig, ob das angewendete Mittel, im Rühren einer Trommel, im Schütteln einer Klapper, in Opfern, in Fasten oder Bussübungen, im Befragen thierischer Eingeweide oder des Vogelflugs bestehe”, s aztán még egyszer megismétli: „Wir werden somit die Brahmanen des Yajurveda nicht freisprechen können von dem Vorwurf, Gebet und Opfer schamanistisch zu missbrauchen, [*Indiens Lit. u. Cultur*, 117—118; vö. még p. 94 et seqq; l. továbbá BARTH, *The Religions of India*, 201—202. HOPKINS, *The Religions of India*, 47—48. HILLEBRANDT, *Rituallitteratur*, 167—168. WINTERNITZ, *Gesch. der ind. Litteratur*, I. 161 etc.]. Az ind. brähmana éppúgy önkínzással készült hozzá az áldozathoz, mint a varázsló a varázsláshoz, s az ói. *šramaṇá* > páli *samaṇa*- tényleg a *śram* „sich abmühen, sich abquälen” gyökér származéka [WINTERNITZ, l. c. I. 191. UHLENBECK, *Ai. EtWb.* 318 etc.]. Az önkínzás varázserejébe vetett hit bölcséleti alakja, a *yōga*, már a buddhizmus legrégebb fázisában is kimutatható [OLDENBERG, *Buddha*,⁴ 79—80] s a vele kapcsolatos tantrizmus, varázserejű formulák és manipulációk samanisztikus rendszere, éppúgy megvan a hinduizmusban, mint az északi buddhizmusban [KERN,

Manual of indian Buddhism, 133. MILLOUÉ, Hist. des religions de l'Inde, 189, 191 etc.]. Lényegbe vágó különbség tehát a hindu bráhmana, az északi-buddhista samana és a tunguz saman között nincsen: többé-kevésbbé saman valamennyi. Hogy a tunguz saman speciális foglalkozása az exorcizálás, az — a török-mongol népek primitív kultúráját tekintve — nem feltűnő, sőt egyenesen várható: a buddhista samana — primitivebb viszonyok között szükségkép a saman niveaujára süllyedt s idővel szükségkép egészen mássá lett, mint volt, s így egészen természetes, hogy HARLEZ szerint a sinaiaknál a buddhista *sha-men* és a mandsu *saman* meg van különböztetve egymástól.

HARLEZ másik argumentuma a következő: a *saman* szó csak Tatárország szélső keletén otthonos; ha Indiából jött volna, előbb Középázsziában kellett volna meghonosodnia, mert a tunguz-mandzsú törzsek nem állottak közvetlen kapcsolatban Indiával, s a sinaiak, a kik egyet-mást adtak nekik a buddhizmusból, nem fogadták el ezt a terminust a buddhista szerzetesek megjelölésére. A dolog úgy áll, hogy India és Sina között Keletturkesztán közvetített, a melynek területén a sinai Hiuen-Tsang közlése szerint még a 7. században mindenütt a buddhizmus volt az uralkodó vallás [LASSEN, l. c. IV. 736—739. LÜDERS, Sitzungsber. der Berl. Akad. 1914. p. 3.] s a melynek területén az újabb ásatások útján mindenütt buddhista eredetű emlékek, épületek, képek, kéziratok etc. kerültek napfényre [GEIGER, Die arch. u. literar. Funde in Chinesisch Turkestán etc. LÜDERS, Sitzungsber. der Berl. Akad. 1913. p. 864—884. FEIST, Kultur etc. der Indogerm. 421, 424, 428. MEILLET, Revue du Mois. No 80. p. 137—147 pass. FISCHER, Leben u. Lehre des Buddha,² 18 etc.]. Ha tehát a buddhizmus Középázsziában meg volt honosodva, akkor a tunguz-mandzsú törzseknek nem volt szükségük Indiával való közvetlen kapcsolatra vagy sinai közvetítésre a végből, hogy a buddhista pappal és nevével megismerkedhessenek: a saman Keletturkesztánból jutott el hozzájuk és a buddhizmusból indult ki, a mely tényleg nem egy tekintetben volt befolyással a samanizmusra [cf. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, Lehrb. der Religionsgesch. I. 53. ORELLI, Allg. Religionsgesch. I. 93—94, 99]. Az átadó közeg pedig Keletturkesztánban éppúgy lehetett perzsa, mint 'tochar'. Keletturkesztánban ugyanis többek közt a perzsa zoroastrizmus és manichaeizmus is hagyott hátra emlékeket [FISCHER, l. c. 18—19. LÜDERS, l. c. 1914, p. 3. MEILLET, l. c. p. 143, 144], s így nem lehetetlen, hogy a tunguz etc. *saman* keletturkesztáni perzsákból indult ki. Ilyetén lehetőség bizonyosága többek közt a turko-tatár samanizmusban szereplő *Kudai* nevű felsőbb lények neve, a mely kétségkívül >perzsa *xudā* 'Herr' [CHANTEPIE,

l. c. I. 53]. Másrészt mivel a keletturkesztáni ásatások útján nagy ,tochár' nyelvű buddhista irodalom tárult föl [MEILLET, Idg. Jahrb. I. p. 3—4 etc.], könnyen lehet, hogy a ,tochár' *šamāne* a tunguz etc. *šaman* eredetije [l. MEILLET, l. c. p. 19]. Ennek lehetőségét illusztrálja pl. mongol Kärkäsüندی Gargasundi < ,tochár' Krakasundi < skt. Krakucchanda- [SIEG u. SIEGLING, Sitzungsber. der Berl. Ak. 1908. p. 930], sinai *poyeti* < ,tochár' *pāiti* [MEILLET, l. c. 19] etc.

Ha azonban a tunguz etc. *šaman* mindezek ellenére sem lehetne < perzsa *šaman* vagy ,tochár' *šamāne*, akkor csak az a feltevés maradna hátra, hogy véletlen homonymia forog fön, mert a perzsa *šaman* — ismételjük — csak ind eredetű lehet: < pāli *samaṇa*- vagy skt. *śramaṇā*- — directe vagy a ,tochár' *šamāne* közvetítésével.

SCHMIDT JÓZSEF.

A cseremisiz sorszámképzőről.

Cseremisiz nyelvtanainkban a sorszámoknak nincs meg a teljes sora, pedig nagyon érdekes ezek összeállítására, mivel nemcsak a többi finnugor nyelvtől eltérő képzésmódot tüntetnek föl, hanem még magán a cseremisiz nyelven belül sem egyformák az összes nyelvjárásokban, sőt még ugyanazon nyelvjárásban is többféleképp alakulnak. Most alkalmam volt egy Petrusinъ nevű faluból való urzumi cseremisiz hadifogoly ajkáról följegyezni őket. Minthogy képzőjük eredetét akarom jelen cikkemben tárgyalni, legjobb lesz, ha magukat a sorszámneveket itt teljes sorrendjükben közlöm.

1. = *pörβð'sē* (vö. or. первый) | 2. = *βè'sē*, *βè'sēzē* (2 = *kok*; *kò'ktāt*) | 3. = *kù'māsē* (3 = *kum*; *kù'māt*) | 4. = *nì'lēmāsē* (4 = *nìl*; *nì'lēt*) | 5. = *βì'zēmāsē* (5 = *βitš*; *βì'zēt*) | 6. = *kù-dāmāsē* (6 = *kut*; *kù'dāt*) | 7. = *šā'māsē* (7 = *šām*; *šā'māt*) | 8. = *kandā'sāmāsē* (8 = *kandā's*; *kandā'sā*) | 9. = *indè'sāmāsē* (9 = *inde's*; *indè'sā*) | 10. = *lù'māsē* (10 = *lù*) | 11. = *latì'ktēmāsē* | 12. = *latkò'ktēmāsē* | 13. = *latkù'māsē* | 14. = *latnì'lēmāsē* | 15. = *latβì'zēmāsē* | 16. = *latkù'dāmāsē* | 17. = *latsē'māsē* | 18. = *latkandā'sāmāsē* | 19. = *latindè'sāmāsē* | 20. = *kò'lāmāsē*, *kò'lāsē* | 21. = *kòlì'ktēmāsē* | 22. = *kò:lāγò'ktēmāsē* | 23. = *kò:lāγù'māsē* | 24. = *kò:lānì'lāmāsē* | 25. = *kò:lāβì'zēmāsē* | 26. = *kò:lāγù'dāmāsē* | 27. = *kò:lāsē'māsē* | 28. = *kò:lāγandā'sāmāsē* | 29. = *kò:lindè'sāmāsē* | 30. = *kù'mlāmāsē*, *kù'mlāsē* | 31. = *kù:mlì'ktēmāsē* | 32. = *kù:mlāγò'ktēmāsē* | 33. = *kù'mlāγù'māsē* | 34. = *kù:mlānì'lēmāsē* | 35. = *kù:mlāβì'zēmāsē* | 36. = *kù:mlāγù'dāmāsē* | 37. = *kù:mlāsē'māsē* | 38. = *kù:mlāγandā'sāmāsē* | 39. = *kù:mlindè'sāmāsē* | 40. = *nì'llē-māsē*, *nì'llēsē* | 50. = *βì'tlēmāsē*, *βì'tlēsē* | 60. = *kù'tlāmāsē*, *kù't-*

lāsā | 70. = sām̄lāmāsā, sām̄lāsā | 80. = kandā'slāmāsā (s!), kandā'slāsā | 90. = indē'slāmāsā, indē'slāsā | 100. = sū'dāmāsā, sū'dāsā | 1000. tūžē'msā.

A permi keleti nyelvjárásból GENETZNél a következő sorszámok találhatók: 1. = *perboj* (< or. первѣй) | 2. = *βes*, *βesē* | 3. = *kuməšo* | 4. = *nəleməše* | 5. = *βizəməše* | 6. = *kudəməšo* | 9. = *indeše*.

A kozmodemjanszki (hegyi) nyelvjárás sorszámnevei RAMSTEDT följegyzése szerint a következők: 1. = *perβi'sā* | 2. = *βes*, *βe'sə* | 3. = *kāmšā* | 4. = *nələməšə* | 5. = *βəzəməšə* | 6. = *ku'dāmšā* | 7. = *səməšə*.

BUDENZ pedig REGULY erdei följegyzései alapján a következő adatokat közli: 1. = *pervojsə* (*iktese*) | 2. = *vese* (*koktoso*) | 3. = *kumuso*, *kumušo* (*kumutuso*) | 4. = *nilemise*, *-mise* (*niletise*) | 5. = *vizemise*, *-mise* (*vizitise*) | 7. = *šememese* (*šemetese*) | 8. = *kandakšemese* (*kandakšese*) | 9. = *indikšemese* (*indikšese*) | 10. = *lumuso* (*luso*) | 11. = *luad-ikteže* | 12. = *luat-koktotšo* | 13. = *luat-kumutšo*.

Mármost egyelőre az uržumi adatokat vizsgálva, azt látjuk, hogy a 'második' kifejezésére a többi nyelvjárásokkal egyezően külön szó van: *βē'sā*. A legtöbb számnév képzője *-māsā*, *-māsš*; 20.-tól kezdve a tizeseké *-sā*, *-sš* is lehet, az *m*-re végződő néhány számé pedig csakis ez.

A permi és a kozmodemjanszki nyelvjárásban a 3—7. éppúgy alakul, mint az urzsumiban, a 8. és a 9. azonban a tőszámok főnévi alakjával azonos,* tehát nem vesz föl képzőt; a további alakokra már nincs adatom.

A REGULY-féle adatok meglehetősen eltérnek a többitől. Itt pl. a képző *-mise* féle alakja *s*-szel is előkerül (PORKKÁNál is van a czarevokoksajszki nyelvjárásból egy *ku'məsə* alak); *s* a 7. 8. 9. és 10. szintén alakulhat ezzel a *-mise*-képzővel. A 11-től kezdve azonban már a 3. személyű birtokragot veszik föl a tőszámok. Ezenkívül az még a föltűnő, hogy 1-től 10-ig valamennyi sorszámnév úgy is képezhető, hogy a főnévi alakú tőszámnév *-so*, *-se* képzőt vesz föl.

BUDENZ UA. 255., NyK. III. 438. ezt az utóbbi képzőt a helyhez és időhöz tartozást jelentő hasonló alakú képzővel egyeztetí, a *-mise*-t meg a finn *-maise*-, *mäise*-vel (vö. *ensimäinen* 'első'). A *-moso*, *-mese* pedig szerinte a két képző vegyülete.

Sajnos, a czarevokoksajszki nyelvjárásból csak egy *kuməsə* = 3. adat áll rendelkezésünkre, s így ezekhez a REGULY-féle ada-

*) A kozmodemjanszki (hegyi) cseremiszi nyelvjárásra nézve vö. WIEDEMANN és CASTRÉN nyelvtanait.

tokhoz nem szólhatunk hozzá.*) Cseremisiz nyelvтанomban azt a nézetet vallottam, hogy a *-māššā*, *māššā*-féle képzőkben is a főnebb említett, helyhez és időhöz tartozást kifejező képző rejlik, az *-m* et pedig úgy magyaráztam, hogy a *kāmšā* = 3. (és *šā.mšā* = 7.) alakokból terjedt át a többibe. Ezt a föltevést azonban most már nem tartom lehetségesnek, már azért sem, mert az *s*-féle hangok nem egyeznek meg pontosan a két képzőben. A hegyi cseremisizben ugyan mindkét képző mássalhangzója *š*, a permiben és uržumban azonban a sorszámképzőben *š* van, míg a másikon *ś*.**) Most azt hiszem, hogy az egész sorszámképzőt idegen eredetűnek kell magyaráznunk, még pedig a csuvasból valónak. A *kāmšā*, *kū.māššā* és *šā.mšā*, *šā.māššā* pedig valószínűleg **kāmāmšā*, **kū.māmāššā* és **šā.māmāšā*, **šāmāmāššā* alakok rövidülései, összevonásai. (Az ily szótagösszevonásra nézve vö. *kuṛṛtšā* 'husvét' < *kuṛṛ-kētšā* 'nagy nap' WICHM. NyK. XXXVIII. 209; **rβē-šāmāššā* 'gyermek' < **rβēžā-šāmāššā* uo. 229.; *tolmenggona* 'jövételünk után' < **tolme-menggona* POROKA 15; magyar *előgondó* < *előgędędő*.) — A tizeseknél előforduló uržumi *-šā*, *-ššā* képzőre ezuttal nem térhetek ki.

A csuvasban ugyanis a sorszámnevek képzője teljesen megegyezik a cseremisizel; pl. *ikkāmāš* 'második' (*ikkā*, *ik*, *igā* 'két, kettő') ПААСОНЕН: Csuvas Szótár 16., *viššāmāš* 'harmadik' (*viša*, *viššā* 'három') ibid. 202; *pārremāš* 'első'; *ikkāmāš*, *ikkāmāšā* 'második'; *viššāmāšā* 'harmadik'; *tāvattāmāš*, *tāvattāmāš ** 'negyedik' АШМАРИН, Материалы 181.

Az az érdekes már most, hogy egyes csuvas nyelvjáráásokban ilyen kifejezések vannak: *viššām kun* 'третью дня' ('harmad napja'); *tāvattām kun* 'четвертаю дня' ('negyed napja'); *viššām šul* 'въ четвертомъ (позапрошломъ) юдѣ' ('harmadéve'); *tāvattām šul* 'въ четвертомъ юдѣ' ('negyedéve'); kurm. *višmine* 'послѣ завтра' ('holnapután'); *tāvattamine* 'черезъ три дня послѣ нынѣшняю дня' ('negyednap') АШМАРИН 181.

АШМАРИН már most azt a föltevést koczskáztatja meg, hogy

*) Annyi azonban bizonyos, hogy a 11—13. végső eleme a 3. személyű birtokrag, nem pedig a másik sorszámképző, bár BUDENZ egynek veszi a kettőt.

***) WICHMANNál: *tenēšā* 'mostani' NyK. XXXVIII. 245. — A következő adatok a magam följegyzései: *tenēšā* 'mostani'; *βarāšā* 'későbbi'; *tīšā* 'itteni'; *tūšā*, *tūšāšā* 'ottani'; *olāšā jey* 'városi ember'; *kūrāk βālnāšā pušēngō* 'a hegyen levő fa'; *mū'n-dōrnōšā kūrāk* 'messze levő hegy'; *βū'dōššāšā kaskā* 'vízben levő tuskó'; *milandūmbālnāšā kaskā* 'a földön fekvő tuskó'.

*) Az *š* hangot АШМАРИН *ā*-val jelöli.

a csuvas sorszámképző eredeti alakja ezekben az adatokban maradt fenn, tehát a tulajdonképeni képző csak az *-m*, az *š* elem pedig szerinte a 3. személyű birtokrag, mely eleinte csak önálló használatban járult a sorszámnévhez, később azonban a két elemet egységesnek fogták föl, s már jelzőileg is állhatott. A fejlődés folyamata tehát megegyezett volna a magyar *harmadik*, *negyedik* keletkezésmódjával, a hol a tulajdonképeni képző — a mint ismeretes — csak a *-d*, az *-ik* pedig a többes 3. személyű birtokosrag. (Vö. *harmadnap*, *negyedéve*, *ötödfél* stb.)

A föltevés nagyon elmés, de aligha valószínű. A csuvas *-mäs*, *-mäsä*, *-mäs* képző ugyanis AŠMARIN szerint is azonos a török-tatár nyelvekben meglévő kaz. *-inči*, *-enče*, ozm. *-(i)nži*, *-(i)nži*, *-(ü)nži*, *-(u)nžu* sorszámképzővel, ezek pedig nem elemezhetők AŠMARIN föltevése szerint. Igaz ugyan, hogy így magyarázatlan marad a csuvas *-m* képző, de elvégre az sem lehetetlen, hogy ennek semmi kapcsolata sincs a másik sorszámképzővel.

Az már most az érdekes, hogy a cseremisiz sorszámképzőt már BUDENZ is egyeztette a török képzővel (NyK. III. 438), de ő régi urál-altaji egyezést tett föl. A csuvas képzőről azonban mit sem tudott, mivel a csuvas nyelvjárások egy részében nincs meg ez a képző (l. AŠMARIN i. m. 182.) s az az anyag, melyet BUDENZ «Csuvas közlések és tanulmányok» című értekezésében földolgozott, úgy látszik, éppen ezekből a nyelvjárásokból való volt, úgy hogy BUDENZ abban a hitben volt, hogy a csuvasban egyáltalán nincsenek is sorszámnevek (NyK. I. 243).

BEKE ÜDÖN.

A birtokos személyragozáshoz.

Az egyesszámi 3. személy *-e* és *-i* rag-alakjának viszonyát régebben úgy fogtam föl, hogy az egykori kettőshangzó egyrészt *é*-vé, másrészt *í*-vé fejlődött, azután mind a két hosszú hang megrövidült, s az *é*-ből *e* lett: $\alpha) *szémé > szēmē > szēme$, $\beta) *szēmi > szēmi$ (NyH.⁴ 110). Újabban nem a kettőshangzónak kétféle összevonódását tettem föl, hanem $*i > *é > *i$ fejlődést és azután történt megrövidülést (NyH.⁵ 114). Most arra a meggyőződésre jutottam, hogy ez az utóbbi föltevés sem állhat meg.

Valamikor így volt: $*kezé \sim kezé-t, kezé-nek, kezé-be$, stb. A szóbelsei *é* a legtöbb nyelvjárásban *í*-vé fejlődött, s ez azután *é*-vé rövidült: *kezi-t, kezi-nek, kezi-be* stb. Ha a szó végén is történt volna a szóbelseinek megfelelő $*é > *i$ fejlődés, akkor mindenütt, ahol a *kezi*-féle ragos alakok járnak, — tehát legtöbb nyelvjárásunkban — *kezi* volna az alanyeset. Már pedig

nem úgy van. Sokkal közönségesebb a *kezi* ~ *keze*, mint a *kezi* ~ *kezi* váltakozás, mégpedig nemcsak a mai nyelvjáráásokban, hanem a régi irodalomban is. Ehhez járul még az, hogy azokban a nyelvjáráásokban is, a melyekben az egybirtokú egyesszámi alanyeset *-i*-végű, pl. *könyvi*, *képi*, *teheni*, a több-birtokú tö nem **könyvi-*, **képi-*, **teheni-*, hanem *könyvei-*, *képei-*, *tehenei-* (vö. NyK. XLIII. 123). Ezek a tények egyrészt azt bizonyítják, hogy a *keze* és a *kezi*-féle alanyesetek nem lehetnek párhuzamos szóvégi fejlődés (**-é > *-ë > -e* ~ **-i > -i*) eredményei, másrészt meg azt, hogy az *-e* régiebb, mint az *-i*. A *keze*-féle alakok rendes hangfejlődés útján keletkeztek, a *kezi*-félék ellenben analógiás alakulások. Az eredetibb *-é* csak a szó belsejében fejlődött *-i*-vé, majd *-i*-vé, s azután a *kezi*, *kezinek*, *kezibe*-féle ragos alakok hatása alatt lépett — ott a hol — *keze* helyébe *kezi*. Erre vall az is, hogy az *-i* mellett jóformán mindenütt megvan az *-e* (vagy az ebből fejlődött *-ë > -i*) is. Föltevésemet még az is támogatja, hogy a *könyvi*, *képi*, *teheni*-félék mellett a határozószók személyragos alakja tudtomra sehol sem *-i*-végű, vagyis nincs **veli*, **benni*, **közötti*, **előli* stb., aminek az az oka, hogy ezekben a belső analógia nem hathatott.

SZINNYEI JÓZSEF.

Külföldi irodalom.

BALASSA JOSEF. Taschenwörterbuch der ungarischen und deutschen Sprache. II. Deutsch-Ungarisch. Berlin-Schöneberg, 1917.

Le Monde Oriental. X. 1916. (WIKLUND K. B. Om de västfinska folkens urhem och derns flyttning därifrån.)

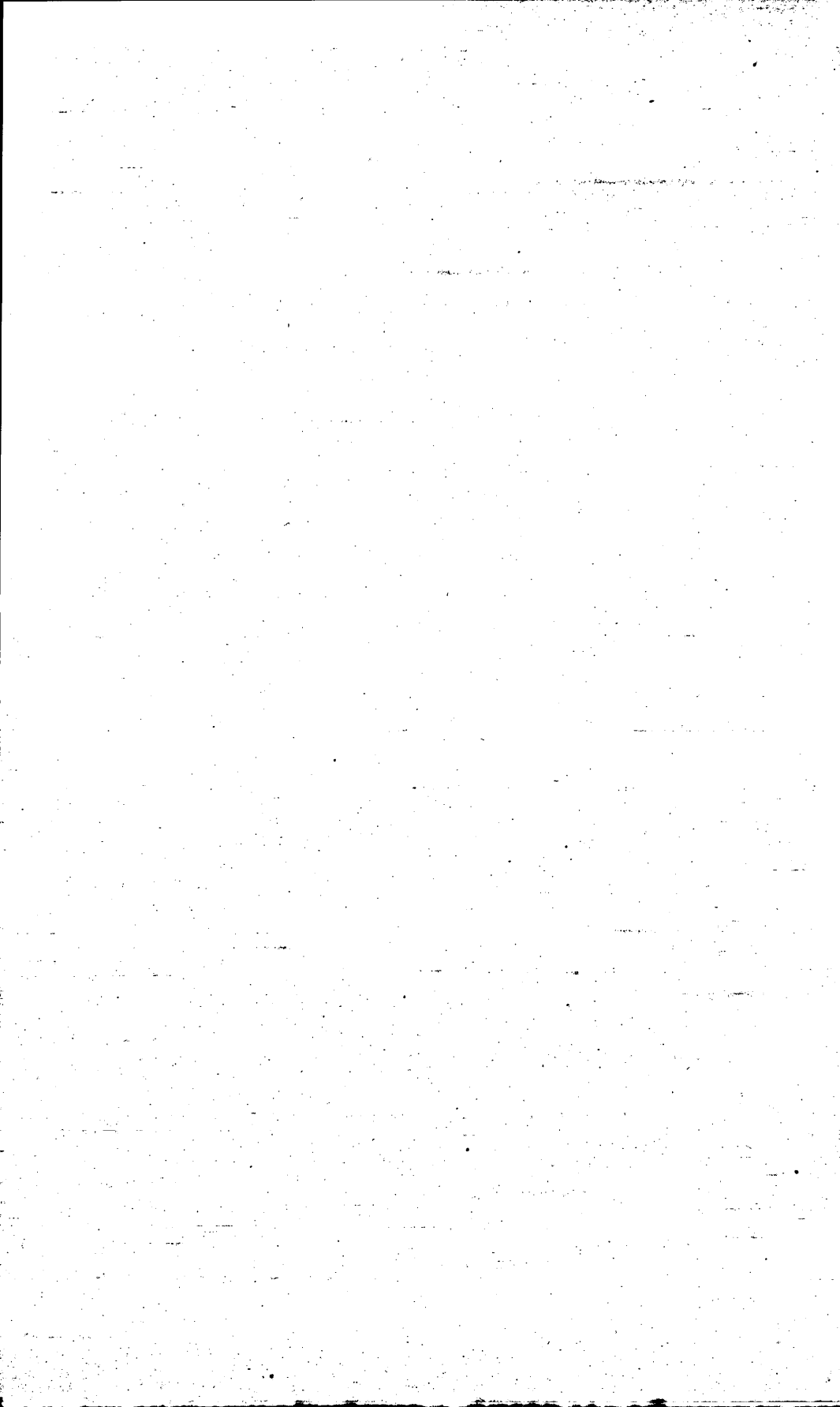
NÉMETH J. Türkische Grammatik. Berlin u. Leipzig, 1916. (= Sammlung Götschen 771).

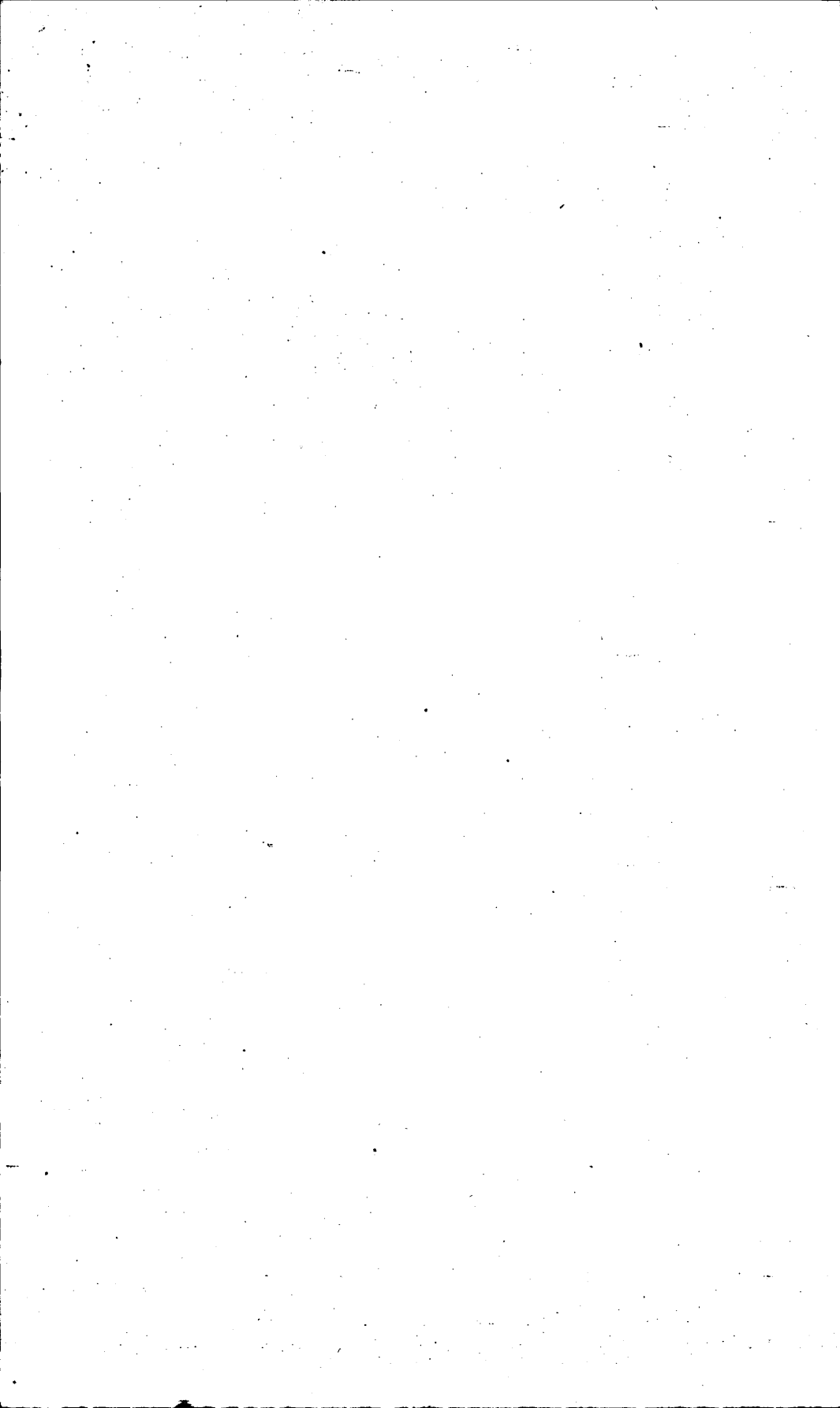
— — Türkisches Lesebuch mit Glossar. Berlin u. Leipzig, 1916. (= Sammlung Götschen 775).

— — Türkisches Übungsbuch für Anfänger. Berlin u. Leipzig, 1917. (= Sammlung Götschen 778).

SETÄLÄ E. N. Suomensukuisten kansojen esihistoria. (Maailmanhistoria II. 476—516).

THOMSEN VILHELM. Turcica. Études concernant l'interprétation des inscriptions turques de la Mongolie et de la Sibérie. Helsingfors, 1916. (= SUS. Toim. XXXVII).

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangstűly a szláv nyelvekben.....	1.60
— Szláv jövevényszavaink I.....	2.—
— A j > gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántűli magyar nyelv-járásokban.....	1.20
Bálint Gábor. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok, 3 füzet. Egy-egy füzet.....	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr.....	—40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai.....	—20
— Nyelvűnk újabb fejlődése.....	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat.....	—60
— A mondat dualismusa.....	1.20
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a comentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra.....	—80
— Szórend és accentus.....	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanférfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről.....	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alakтана. Három füzet.....	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére.....	—40
— Erdei- és hegyi-cseremisiz szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremisiz szógyűjteményéből és az Ujtestamentom cseremisiz fordításából.....	1.—
— Moksá- és erza-mordvin nyelvtan.....	1.—
Calepinus latin-magyar szótára. Kiadta Melich János.....	10.—
Coelius (Bánffy) Gergely. Szent Agoston reguláinak magyar fordítása (1537) Kiadta Dézsi Lajos.....	2.—
Finály Henrik. A besztercei szószerdet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. — Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérté és teljes számotutatókat — készített hozzá.....	4.—
Földi János magyar grammatikája. Közzéteszi Gulyás Károly.....	6.—
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangтана.....	1.50
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra.....	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről.....	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál.....	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya.....	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében.....	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről.....	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben.....	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta.....	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szó-jegyzékkel.....	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján.....	6.—
— A számlálás módja és az év hónapjai.....	—40
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvűjtásra nézve.....	1.20
Joannovics György. Ertsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében).....	—60
— Szórendi tanulmányok I. rész —.60, II. rész.....	—80
Komjáthy B. Epistole Pauli lingua Hungarica donatae. Krakó 1533.....	6.—
Kőrösi Csoma Sándor emlékezetére. Előadások. 1. szám. Gróf Kuun Géza: Ismereteink Tibetről.....	1.50
2. szám. Goldziher Ignác: A buddhismus hatása az iszlámra.....	—80
3. szám. Thűry József. A középzásztai török nyelv ismertetése.....	—80
Kúnos Ignác dr. Három karagöz-játék.....	2.—
— Kis-Azsia török dialektusairól.....	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta.....	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet.....	10.—
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban.....	1.—
Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről.....	—80
— A sémi magánhangzókról.....	—75
— Adatok Krim történetéhez.....	—40
— Codex Cumanicus. Bibliotheca ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruit.....	10.—
Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 1. Gedeon A. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangтана.....	1.50
2. Lündenschmidt Mihály: A verbászi német nyelvjárás.....	—90
3. Gréb Gyula: A szepesi felföld német nyelvjárása.....	1.80
4. Hajnal Márton: Az isztiméri német nyelvjárás hangтана.....	1.20

Magyarországi Német Nyelvjárások. Szerk. Petz Gedeon. 5. Kräuter Ferencz :	
A niczkyalvai német nyelvjárás hangtana	1.—
6. Schäfer Illés: A kalaznói nyelvjárás hangtana	1.20
7. Mráz Gusztáv: A dobsinai nyelvjárás	2.40
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? (A középfrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
— Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590-ből	3.—
— Révai Miklós nyelvtudománya	1.—
Molnár Albert. (Szenezi) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos. Hasonmással	9.—
Munkacsai Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medvénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Életképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medvéünnepi színjátékok, állatnének, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
IV. és V. kötet: Érdy-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
IX. és X. kötet: Ersekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Czech-codex	4.—
XV. kötet: Székelyudvarhelyi codex. — Guary-codex. — Nádor-codex. — Lázár Zelma-codex. — Birk-codex. — Piry-hártya.	6.—
Pesti Gábor. Wy Testamentum magyar nyelven	6.—
Révai Joan Nicolaus. Elaborator grammatica hungarica. Vol. III. Ed. Sigismundus Simonyi	6.—
Simonyi Zsigmond. A jelzők mondattana	5.—
Szegedi Gergely Énekeskönyve 1569-ből	5.—
Magyarország Történelmi Földrajza a Hunyadiak korában. Irta: Dr. Csánki Dezső. I. k. 1890. XII és 790 lap. Ára	14.—
II. k. 1894. VIII és 862 lap. Ára	14.—
III. k. 1897. VI és 698 lap. „	14.—
V. k. 1913. VIII és 973 lap. „	20.—

*Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában
Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.*